

HISTORICA OLOMUCENSIA
56–2019

SBORNÍK
PRACÍ HISTORICKÝCH
XLVI

HISTORICA OLOMUCENSIA

56–2019

Sborník prací historických
XLVI

KATEDRA HISTORIE

UNIVERZITA PALACKÉHO OLOMOUC

Univerzita Palackého v Olomouci
Olomouc 2019

Zpracování a vydání publikace bylo umožněno díky finanční podpoře, udělené roku 2019 Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionálního rozvojového plánu, Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

Návaznost, periodicita a anotace:

Časopis *Historica Olomucensia*, Sborník prací historických je vydáván od roku 2009. Navazuje na dlouholetou tradici ediční řady *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Historica*, Sborník prací historických, která začala být vydávána v roce 1960. Od dubna 2015 je zařazen do prestižní evropské databáze odborných časopisů ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences). Od roku 2009 je na seznamu recenzovaných neimpektovaných periodik vydávaných v České republice. Od roku 2009 vychází dvakrát ročně, s uzávěrkou na konci dubna a na konci října. Oddíl Články a studie obsahuje odborné recenzované příspěvky věnované různým problémům českých a světových dějin. Oddíl Zprávy zahrnuje především informace o činnosti Katedry historie FF UP v Olomouci a jejích pracovišť či dalších historických pracovišť v Olomouci a případně také životopisy a bibliografie členů katedry. Posledním oddílem časopisu jsou recenze.

Výkonný redaktor a adresa redakce:

PhDr. Ivana Koucká, Katedra historie FF UP, Na Hradě 5, 771 80 Olomouc.

E-mail: ivana.koucka@upol.cz, kouckai@seznam.cz

Redakční rada:

prof. PhDr. Jana Burešová, CSc. – předseda (Katedra historie FF UP v Olomouci),

Mgr. Veronika Čapská, Ph.D. (Katedra obecné antropologie FHS UK v Praze),

doc. Mgr. Martin Čapský, Ph.D. (Ústav historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice), prof. PhDr. Jiří Kocian, CSc. (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v Praze),

PhDr. Ivana Koucká (Katedra historie FF UP v Olomouci),

doc. PhDr. Marek Šmíd, Ph.D. (Historický ústav FF JU v Českých Budějovicích),

prof. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc. (Katedra historie PdF MU v Brně),

doc. PhDr. Michael Viktorík, Ph.D. (Katedra historie FF UP v Olomouci).

Etický kodex:

Redakce časopisu přijímá do recenzního řízení zaslané články i další příspěvky všech autorů bez rozdílu, pokud splňují stanovené podmínky pro publikování. Garantuje rovněž všem autorům profesionální recenzní řízení. Další podrobnosti etického kodexu jsou uveřejněny na internetových stránkách časopisu.

Internetové stránky časopisu s informacemi pro autory a s obsahem aktuálních čísel:

www.historie.upol.cz/ho.php

Za obsah a jazykovou správnost prací odpovídají autoři.

Editori© Ivana Koucká, Vojtěch Češík, Aneta Kubalová, 2019

ISSN 1803-9561

Succession, periodicity and summary:

The journal *Historica Olomucensia*, The Collection of History Works has been published since 2009. It follows the long-time tradition of series *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Historica*, The Collection of History Works, which started to be published in 1960. Since April 2015 the journal has been included in the prestigious European database of scientific journals ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences). Since 2009 it has been on the list of peer-reviewed, non-impacted journals published in the Czech Republic. Since 2009 the periodical has been published twice a year, a closing date is at the end of April and October. The section “Articles and Studies” contains peer-reviewed papers dealing with various topics of Czech and world history. The section “Reports” consists of information about activities of the Department of History of the Philosophical Faculty, Palacký University Olomouc and its projects, or another historical institutes; alternatively also biographies and bibliographies of the Department’s members. The last section of the journal includes reviews.

Editor and contact:

PhDr. Ivana Koucká, Department of History, Philosophical Faculty, Palacký University Olomouc, Na Hradě 5, 771 80 Olomouc

E-mail: ivana.koucka@upol.cz, kouckai@seznam.cz

Editorial board:

prof. PhDr. Jana Burešová, CSc. – chairman (Department of History, Philosophical Faculty, Palacký University Olomouc), Mgr. Veronika Čapská, Ph.D. (Department of General Anthropology, Faculty of Humanities, Charles University in Prague), doc. Mgr. Martin Čapský, Ph.D. (Institute of History, Faculty of Philosophy, University of Pardubice), prof. PhDr. Jiří Kocian, CSc. (Institute for Contemporary History, Academy of Sciences of the Czech Republic), PhDr. Ivana Koucká (Department of History, Philosophical Faculty, Palacký University Olomouc), doc. PhDr. Marek Šmíd, Ph.D. (Institute of History, Philosophical Faculty, University of South Bohemia České Budějovice), prof. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc. (Department of History, Faculty of Education, Masaryk University Brno), doc. PhDr. Michael Viktorík, Ph.D. (Department of History, Philosophical Faculty, Palacký University Olomouc).

Code of ethics:

The editors accept all received articles into a peer-reviewed process as well as other authors’ contributions without distinction, if they fulfil stated conditions for publishing. Similarly, they also guarantee all authors a professional peer-reviewed process. The other details of the code of ethics may be found at the journal’s website.

Website (information for authors, content of current issues):

www.historie.upol.cz/ho.php

The authors are responsible for the content and the linguistic correctness of the papers.

Editors© Ivana Koucká, Vojtěch Češík, Aneta Kubalová, 2019

ISSN 1803-9561

OBSAH

ČLÁNKY A STUDIE

David Papajík

*Obraz vztahu šlechty a měst v narativních pramenech z českých zemí
v období od 14. století do dvacátých let 16. století*..... 13

Jarmila Hlaváčková

„*In societatem affectu.*“
*Celebranti a kazatelé na jezuitských slavnostech v Telči
v první polovině 18. století*..... 33

Kryštof Kouřil

*Sobotecká knihovna Františka Vetešníka. Část 1.
Příběh a osudy děkanské knihovny z východních Čech* 59

Michael Morys-Twarowski

*Pastor Andrzej Krzywoń (Andreas Krzywón), Moravian-Silesian
Superintendent, and his Attitude towards National Issues*..... 87

Daniel Martínek

Revoluce v Itálii 1831 a rakouská vojenská intervence..... 109

Kateřina Benešová

*Mahdistický Súdán (1881–1898).
Historické a společenské kořeny mahdismu* 133

Jana Kočí

*Novinově vydavatelská instituce Jednota
a její význam pro poznání minulosti a současnosti Čechů v Chorvatsku* 159

Ivan Puš

Válečná léta Richarda Fischera 171

David Hubený – Naděžda Kruglová <i>Pohled československých vnitřních bezpečnostních složek na ruskou emigraci v meziválečném období</i>	185
Martin Šubrt <i>Kanada a chanacká krize</i>	199
Ondřej Kolář <i>K činnosti Okresního soudu Jeseník (1945–1948)</i>	215
Peter Tkáč <i>Povojnová obnova infrastruktúry na Hornom Zemplíne v rokoch 1945-1948</i>	235
Aleš Zapletal <i>Lidé z obsazeného města. Sonda do vzpomínek pamětníků přítomnosti sovětské posádky v Olomouci</i>	263

ZPRÁVY

Antonín Kalous <i>Zpráva o činnosti Katedry historie FF UP v Olomouci v akademickém roce 2017/2018</i>	283
Věra Slavíková <i>Zpráva o činnosti sekce archivnictví Katedry historie FF UP v Olomouci v akademickém roce 2017/2018</i>	287
Pavčina Kalábková <i>Zpráva o činnosti sekce archeologie Katedry historie FF UP v Olomouci v akademickém roce 2017/2018</i>	291
Miloš Trapl <i>Vě službách múzy Cleo. K sedmdesátým narozeninám prof. PhDr. PaedDr. Pavla Marka, Ph.D.</i> ...	297

RECENZE

- Marek Šmíd
Wolf, Hubert:
Konkláve. Tajemství papežské volby.
Prostor, Praha 2018. 315
- Radmila Švaříčková Slabáková
Hanulík, Vladan:
*Historie nekonvenčních léčebných praktik
v době profesionalizace medicíny.
Vznik a vývoj lázní Gräfenberg v 1. polovině 19. století.*
Univerzita Pardubice, Pardubice 2017. 317
- Kryštof Kouřil
Jároš, Michal:
*Jakub Grajchman. Národno-emancipačné úsilie
v kontexte života a tvorby slovenského národovca
druhej polovice 19. storočia.*
Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2016. 321
- Martin Lupčo
Golian, Ján – Molda, Rastislav – Škandík, René – Valko, Roland:
[ne]známe príbehy. Osem zabudnutých osobností 19. a 20. storočia.
Society for Human Studies, Banská Bystrica 2017. 329
- Michael Viktořík
Zajíček, Petr:
Sokol Litovel - historie a současnost.
Tělocvičná jednota Sokol Litovel, Litovel 2018. 335
- Milan Mašát
Emmert, František:
Holocaust.
Mladá fronta, Praha 2018. 337

Jana Burešová

Soukupová, Blanka – Myslivcová, Magdalena (eds.):

Mýty a „realita“ středoevropských metropolí

při utváření národních a nadnárodních identit (1918–2016).

Urbánní studie 11, Praha 2017.

Soukupová, Blanka – Godula-Weclawowicz, Róza a kol.:

Národy – města – lidé – traumata.

Urbánní studie 12, Praha 2018. 341

THE AUTHORS AND SUMMARIES

The Authors and Summaries.....347

ČLÁNKY A STUDIE

OBRAZ VZTAHU ŠLECHTY A MĚST V NARATIVNÍCH PRAMENECH Z ČESKÝCH ZEMÍ Z OBDOBÍ OD 14. STOLETÍ DO DVACÁTÝCH LET 16. STOLETÍ

David Papajík

1 Úvod

Jedním z důležitých faktorů rozvoje společnosti v českých zemích byl i vývoj jednotlivých společenských skupin (šlechta, církve, města) a vazeb mezi nimi. Následující studie se pokouší analyzovat, jakým způsobem byl zobrazován vzájemný vztah dvou z těchto společenských skupin, šlechty a měst, ve vybraných narativních pramenech z českých zemí vzniklých od 14. století až do dvacátých let 16. století.¹ Měnil se nějak pohled autorů narativních pramenů na tyto dvě skupiny? Jak byl vykreslován jejich vztah?

Pro správné pochopení je potřeba nejdříve pojmenovat a vymezit některé v textu používané pojmy. Zdůrazňuji, že v rámci studie budu analyzovat pouze výběr nejdůležitějších narativních pramenů z českých zemí vzniklých ve sledovaném období, nebudu sledovat úplně všechny narativní prameny. Jak chápu pojem narativní prameny? Jedná se o souvislá většinou systematická vyprávění o minulých událostech s určitou koncepcí a logickou návazností textu v delším časovém horizontu.² Zjednodušeně uvedeno, jedná se převážně o analýzu dobových kronik. Dále je nutné zdůraznit, že předmětem zájmu tohoto článku nejsou beletristická díla, rytířská epika či cestopisy.³

¹ Příspěvek vznikl za podpory MŠMT, grant IGA_FF_2017_010 (Interakce, koexistence a sociální komunikace šlechty a měst na Moravě ve středověku).

² BLÁHOVÁ, Marie: *Petr Žitavský o sobě (Zbraslavská kronika jako ego – dokument)* (dále jen *Petr Žitavský o sobě*). In: Za zdi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách. České Budějovice 2010, s. 68. K problematice obecněji GRUNDMANN, Herbert: *Geschichtsschreibung im Mittelalter. Gattungen – Epochen – Eigenart*. Göttingen 1965; KRÜGER, Karl Heinrich: *Die Universalchroniken*. Turnhout 1976; SCHMALE, Franz-Josef: *Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung: Eine Einführung*. Darmstadt 1985; VAN HOUTS, Elisabeth M. C.: *Local and Regional Chronicles*. Turnhout 1995; GOETZ, Hans-Werner: *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im hohen Mittelalter*. Berlin 1999.

³ Ke středověkým beletristickým pracím *Próza českého středověku* (edd. KOLÁR, Jaroslav – NEDVĚDOVÁ, Milada). Praha 1983. K rytířské epice *Rytířské srdce majíce. Česká rytířská epika 14. století* (edd. PETRŮ, Eduard – MAREČKOVÁ, Dagmar). Praha 1984. Dále také VILIKOVSKÝ, Jan: *Písemnictví českého středověku*. Praha 1948.

Velká většina sledovaných pramenů pochází ze samotných Čech, pro Moravu se dochovalo výrazně méně vyprávěcích pramenů. Moravě chybí velká kronika vzniklá v tomto období. Je tedy výrazná disproporce mezi relativně velkým množstvím pramenů v Čechách a minimem na Moravě. Na druhou stranu, v podstatě všechny v Čechách vzniklé kroniky si více či méně všimají dění na Moravě. Šlechtici z Moravy navíc často působili v Čechách a naopak. Samotní šlechtici ve sledovaném období nejsou vždy tímto pojmem označováni, běžně se v pramenech objevují jako páni, rytíři, zemané, panoši či vladykové. Pro zjednodušení budeme pro označení této společenské skupiny používat termín šlechta. Navíc i v rámci šlechty byla velká diference, mezi jejími příslušníky byly obrovské rozdíly jak z pohledu politické moci i majetkového postavení.⁴ Podobně i u měšťanů byly velké rozdíly, jiné majetkové možnosti a zájmy měli např. staroměstští měšťané či měšťané v Kutné Hoře a jiné měšťané z menších poddanských měst.⁵

K sledovanému tématu neexistuje žádná speciální literatura, není k dispozici text, který by se problematikou obrazu vztahu šlechty a měst v narativních pramenech podrobněji zabýval.⁶ Na druhou stranu je nepochybně k dispozici velké množství studií k jednotlivým kronikám, ty jsou ale zaměřeny většinou na genezi kroniky, její strukturu, způsob dochování, rozbor jednotlivých verzí textů atd.⁷

⁴ Ke šlechtě v českých zemích ve středověku TŘEŠTÍK, Dušan – POLÍVKA, Miloslav: *Nástin vývoje české šlechty do konce 15. století*. In: *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*. Praha 1984, s. 99–133; MEZNÍK, Jaroslav: *Der böhmische und mährische Adel im 14. und 15. Jahrhundert*. Bohemia, 28, 1987, s. 69–91; Týž: *Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století*. Sborník historický, 37, 1990, s. 7–36; ŠMAHEL, František: *Obrisy českého stavovství od konce 14. do počátku 16. století*. Český časopis historický, 90, 1992, s. 161–187; MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*. 2. díl. *Šlechta*. Praha 1994; Týž: *Česká středověká šlechta*. Praha 1997; PAPAŽÍK, David: *Politické, mocenské a hospodářské strategie šlechty v českých zemích ve 14.–15. století*. Historica Olomucensia, 55, 2018, s. 113–129.

⁵ K městům v českých zemích ve středověku alespoň HOFFMANN, František: *České město ve středověku*. Praha 1992; KEJŘ, Jiří: *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha 1998; HOFFMANN, František: *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha 2009. K městské historiografii v českých zemích BLÁHOVÁ, Marie: *Stadt, Bürgertum und Städtewesen im Spiegel der Geschichtsschreibung. Wege zur städtischen Historiographie in den böhmischen Ländern im Spätmittelalter und der frühen Neuzeit*. In: *Städtische Geschichtsschreibung im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit*. Köln–Weimar–Wien 2000, s. 233–246.

⁶ K obrazu samotné šlechty v narativních pramenech PAPAŽÍK, David: *Obraz české a moravské šlechty v narativních pramenech z českých zemí ze 14.–15. století*. Kulturní dějiny, 9, 2018, s. 202–220.

⁷ Alespoň přehledově KUTNAR, František: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví I*. Praha 1973; KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví*. Praha 1997; NECHUTOVÁ, Jana: *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*.

2 Prameny

Pro účely této studie bylo podrobeno rozboru 16 narativních pramenů. Níže uvádíme stručný komentovaný přehled sledovaných kronik včetně odkazů na jejich dosavadní ediční zpracování. Počátkem 14. století vznikla *Kronika žďárského kláštera* (*Cronica domus Sarensis*, popisuje období let 1251–1300), kterou sepsal mnich Jindřich Řezbář. Autor v latinsky psaném textu sleduje hlavně budování kláštera, život v něm, osudy jeho zakladatelů, patronů a dobrodinců.⁸ V letech 1310–1314 byla dokončena česky psaná rýmovaná *Kronika tak řečeného Dalimila* (popisuje období od nejstarší doby do roku 1314). V mnoha ohledech ojedinělý text (nejen tím, že byl psán česky) je dílem nám neznámého autora, za nějž byl v 17. století omylem považován kanovník boleslavského kostela Dalimil Meziříčský. Pisatelem kroniky byl buď mimořádně vzdělaný šlechtic (v dané době nebyla znalost písma běžnou výbavou šlechticů) nebo nějaký duchovní se silnou vazbou na šlechtické prostředí.⁹ I když je Dalimilova kronika jednoznačně u širší veřejnosti nej-

---

Praha 2000. Ke vztahům šlechty a měst ve středověku v českých zemích kromě prací uvedených v poznámkách č. 4–5 dále např. TOMAS, Jindřich: *Některé problémy ekonomických a mocenských vztahů mezi stavy v českých zemích v 15. a 16. století*. Folia historica bohemica (dále jen FHB), 6, 1984, s. 109–136; PEŠEK, Jiří – ZILYNSKYJ, Bohdan: *Městský stav v boji se šlechtou na počátku 16. století*. FHB, 6, 1984, s. 137–161; MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*. 3. díl. Města. Praha 1998; ŠIMŮNEK, Robert: *Šlechta a města v pozdním středověku: kontakty, konfrontace a geografický horizont (na příkladu Strakonice a Volyně)* (dále jen *Šlechta a města v pozdním středověku*). Historická geografie, 33, 2005, s. 197–247; Týž: *Šlechta a města pozdního středověku: konfrontace či koexistence?* In: LUKAČKA, Ján – ŠTEFÁNIK, Martin (edd.): *Stredoveké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie*. Bratislava 2010, s. 225–237.

⁸ Kronika byla několikrát vydána tiskem – *Cronica domus Sarensis*. In: EMLER, Josef – TRUHLÁŘ, Josef (edd.): *Fontes rerum Bohemicarum* (dále jen FRB). Prameny dějin českých II/2. Praha 1875, s. 521–557; *Cronica domus Sarensis*. In: DIETRICH, Julius (ed.): *Monumenta Germaniae Historica*, Scriptores, vol. 30, part 1. Hannover 1896; *Cronica domus Sarensis* (edd. ZEMEK, Metoděj et al.). Brno 1964; *Cronica domus Sarensis. Maior et Minor* (edd. ZEMEK, Metoděj et al.). Brno 2003. K tomu z literatury výběrově FINK, Jan: *Jindřich Řezbář: Chronica domus Sarensis*. In: SVOBODA, Milan et al. (edd.): *Postavení menšin ve středověké společnosti*. Liberec 2000, s. 62–68 (tam i další literatura). Není cílem uvádět všechny edice této kroniky, což platí i v případě dalších zde sledovaných narativních pramenů.

⁹ Kronika se dočkala několikerého vydání: *Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila* (dále jen *Rýmovaná kronika česká*). In: JIREČEK, Josef (ed.): FRB. Prameny dějin českých III. Praha 1882, s. 3–228; *Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila* (edd. HAVRÁNEK, Bohuslav et al.). Praha 1958; *Kronika tak řečeného Dalimila* (dále jen *Kronika tak řečeného*) (edd. KRČMOVÁ, Marie et al.). Praha 1977; *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila I.–III.* (edd. DAŇHELKA, Jiří et al.). Praha 1988–1995. K tomu z literatury alespoň JEŘÁBEK, Miroslav: *Rozbor kroniky Dalimilovy*. Český časopis historický, 10, 1904, s. 59–68, 276–303, 392–414; POLÁK, Petr: *Kronika tak řečeného Dalimila*. In: SVOBODA, M. et al. (edd.): *c. d.*, s. 79–89 (tam i další literatura).

známější kronikou z námi sledovaného období, svou výpovědní hodnotou ji předčí *Zbraslavská kronika* (*Chronicon Aulae regiae*). Kronika zachycuje období let 1278–1338. Je dílem dvou autorů, opatů kláštera, Oty Durynského a Petra Žitavského. Dílo je považováno za druhý vrchol kronikářské tvorby v českých zemích ve středověku hned po *Kosmově kronice české*.¹⁰

Římský císař a český král Karel IV. Lucemburský velmi toužil, aby jeho vláda byla oslavena „velkou“ kronikou. Proto podporoval během svého života několik kronikářů a dokonce se sám chopil pera. Ve svém úsilí nebyl příliš úspěšný, kronik v Čechách vzniklo sice několik, ale žádná se jazykovou úrovní a množstvím a závažností zachycených informací tomuto ideálu ani nepřiblížila. Představíme si je proto jen velmi stručně. *Kronika Františka Pražského* (popisuje období let 1283–1353) je dílem Františka, kaplana pražského biskupa Jana IV. z Dražic. Autor v podstatě opsal v redukované podobě *Zbraslavskou kroniku* a doplnil novější události.¹¹ *Kronika Beneše Krabice z Weitmile* (zachycuje období let 1283–1374) se měla stát hlavní kronikou doby vlády Karla IV. Autor byl kanovníkem svatovítské kapituly v Praze a dílo psal na přímý pokyn císaře Karla IV. Beneš Krabice postupoval tak, že opsal záznamy z *Kroniky Františka Pražského* a rozšířil je o události z dal-

¹⁰ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská* (dále jen *Petra Žitavského Kronika*). In: EMLER, Josef (ed.): FRB. Prameny dějin českých IV. Praha 1884, s. 1–337; *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae regiae* (dále jen *Zbraslavská kronika*) (edd. HEŘMANSKÝ, František et al.). Praha 1976. Z literatury o kronice alespoň výběrově HERMANOVÁ, Kateřina: *Zbraslavská kronika*. In: SVOBODA, Milan et al. (edd.): c. d., s. 69–78; BLÁHOVÁ, Marie: *Dílna středověkého historika (Způsob práce Petra Žitavského)*. In: BARCIÁK, Antoni – IWAŃCZAK, Wojciech (edd.): *Piśmiennictwo Czech i Polski w średniowieczu we wczesnej epoce nowożytnej*. Katowice 2006, s. 11–33; BLÁHOVÁ, Marie: *Petr Žitavský o sobě*, s. 67–81; ANTONÍN, Robert: *Obraz ideálního panovníka ve Zbraslavské kronice*. In: WIHODA, Martin – MALAŤÁK, Demeter (edd.): *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky*. Brno 2006, s. 197–215; Týž: *Chronicon Aulae regiae – neúspěšný pokus o ustavení oficiální paměti na poslední Přemyslovce*. *Colloquia mediaevalia Pragensia*, 15, 2014, s. 91–106; CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Ota Durynský, zbraslavský opat a kronikář*. *Mediaevalia historica bohemia* (dále jen MHB), 20, 2017, s. 39–58; PUMPROVÁ, Anna: *Žebrák místo lékaře? O přínosu nové edice Zbraslavské kroniky k jejímu využití jako historiografického pramene*. MHB, 20, 2017, s. 59–84; ANTONÍN, Robert: *Druhý život Zbraslavské kroniky v historiografické reflexi od 14. do konce 18. století*. MHB, 20, 2017, s. 85–119.

¹¹ *Kronika Františka Pražského* (dále jen *Kronika Františka Pražského*). In: EMLER, Josef (ed.): FRB. Prameny dějin českých IV. Praha 1884, s. 347–456; *František Pražský. Kronika* (dále jen *František Pražský. Kronika*). In: BLÁHOVÁ, Marie et al. (edd.): *Kroniky doby Karla IV*. Praha 1987, s. 55–172; *Kronika Františka Pražského*. In: ZACHOVÁ, Jana (ed.): FRB. Prameny dějin českých. Series nova, tomus I. Praha 1998. K tomu z literatury ŠVEJDA, František: *Kronika Františka Pražského. Kronika Beneše Krabice z Weitmile* (dále jen *Kronika Františka Pražského*). In: SVOBODA, Milan et al. (edd.): c. d., s. 90–106.

ších let.¹² Chudenický farář Přibík Pulkava sepsal kroniku (*Kronika Přibíka Pulkavy z Radenína*), kde líčí vývoj od stavby babylónské věže do roku 1330. Jedná se o literárně i obsahově slabé dílo.¹³ Podobné hodnocení lze vztáhnout i na *Neplachovu kroniku* (od narození Krista do roku 1360), kterou vytvořil opat benediktinského kláštera v Opatovicích nad Labem.¹⁴ Nejzajímavější dílo dané doby sepsal sám Karel IV. Jedná se o jeho *Vlastní životopis* (*Vita Caroli imperatoris*). Budoucí král a císař napsal svůj životopis do roku 1340, k němu připojil někdo z jeho bezprostředního okolí dalších šest let (životopis končí rokem 1346). Životopis je důležitý ani ne tak popisem konkrétních událostí, jako zachycením Karlových názorů, myšlenek a pojetí vlády.¹⁵

Velké množství kronik se nám dochovalo z předhusitské a husitské doby. Náš přehled můžeme začít mistrem a později děkanem a rektorem na pražské univerzitě Petrem z Mladoňovic, který sepsal *Zprávu o Mistru Janu Husovi v Kostnici*. Autor v ní líčí pozadí Kostnického koncilu a proces s Mistrem Janem Husem.¹⁶ Daleko stručnější dílo věnoval Petr i Jeronýmovi Pražskému (*Vypravování o Mistru Jeronýmovi Pražském upáleném v Kostnici pro jméno*

¹² *Kronika Beneše Krabice z Weitmile* (dále jen *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*). In: EMLER, Josef (ed.): FRB. Prameny dějin českých IV. Praha 1884, s. 457–548; *Beneš Krabice z Weitmile. Kronika pražského kostela* (dále jen *Beneš Krabice z Weitmile*). In: BLÁHOVÁ, Marie et al. (edd.): *Kroniky doby Karla IV.* Praha 1987, s. 173–268. K tomu z literatury ŠVEJDA, F.: *Kronika Františka Pražského*, s. 90–106.

¹³ *Přibík z Radenína řečeného Pulkavy Kronika česká* (dále jen *Přibík z Radenína řečeného Pulkavy*). In: EMLER, Josef – GEBAUER, Jan (edd.): FRB. Prameny dějin českých V. Praha 1893, s. 1–326; *Přibík z Radenína, řečený Pulkava* (dále jen *Přibík z Radenína, řečený Pulkava*). In: BLÁHOVÁ, Marie et al. (edd.): *Kroniky doby Karla IV.* Praha 1987, s. 269–444. Z literatury alespoň ŠEVČÍKOVÁ, Kamila: *Kroniky doby Karla IV. Kronika česká Přibíka Pulkavy z Radenína. Neplachovo stručné sepsání kroniky římské a české* (dále jen *Kroniky doby*). In: SVOBODA, Milan et al. (edd.): c. d., s. 107–113.

¹⁴ *Neplacha, opata opatovského, krátká kronika česká a římská*. In: EMLER, Josef (ed.): FRB. Prameny dějin českých III. Praha 1882, s. 443–484; *Neplach. Stručné sepsání kroniky římské a české*. In: BLÁHOVÁ, Marie et al. (edd.): *Kroniky doby Karla IV.* Praha 1987, s. 525–556. K tomu z literatury ŠEVČÍKOVÁ, K.: c. d., s. 113–118.

¹⁵ *Život císaře Karla IV.* In: EMLER, Josef (ed.): FRB. Prameny dějin českých III. Praha 1882, s. 323–417; *Karel IV.* In: PAVEL, Jakub et al. (edd.): *Vita Karoli Quarti. Vlastní životopis*. Praha 1978; *Karel IV. Vlastní životopis*. In: BLÁHOVÁ, Marie et al. (edd.): *Kroniky doby Karla IV.* Praha 1987, s. 11–54.

¹⁶ *Petri de Mladoniewicz relatio de Magistro Johanne Hus.* In: NOVOTNÝ, Václav (ed.): FRB. Prameny dějin českých VIII. Praha 1932, s. 25–120; *Petr z Mladoňovic. Zpráva o Mistru Janu Husovi v Kostnici*. In: HLAVÁČEK, Ivan et al. (ed.): *Ze zpráv a kronik doby husitské*. Praha 1981, s. 23–159. Obecně o problematice historiografie v husitském období BLÁHOVÁ, Marie: *Česká historiografie v husitské revoluci*. In: *Husitství – reformace – renesance II.* Praha 1994, s. 439–448.

Kristovo).¹⁷ Podobně stručné je dílo neznámého autora *Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi, družiníku krále Václava IV.*¹⁸ Poměrně stručně zachycuje v latinsky psaném spise husitské období nižší šlechtic a veterán husitských válek stojící na straně krále a císaře Zikmunda Lucemburského Bartošek z Drahonice (*Kronika Bartoška z Drahonic*, popisuje období let 1419–1443).¹⁹ Nejvýznamnější kronikářské dílo z husitského období latinsky sepsal pražský měšťan a univerzitní mistr Vavřinec z Březové (*Husitská kronika*, podrobně líčí období let 1419–1421, k textu je připojen krátký úvod od roku 1414). Jeho dílo se vyznačuje spolehlivostí faktů a velkou věrohodností. Autor byl umírněným husitou, stál jak proti Táborům (radikálním husitům), tak i proti Zikmundovi Lucemburskému.²⁰ Radikální husitský kněz Mikuláš Biskupec z Pelhřimova napsal *Táborskou kroniku* (zachycuje léta 1419–1444). Mikuláš Biskupec dílo pojal jako obhajobu táborského učení (psal jej po porážce radikálních husitů v bitvě u Lipan v roce 1434).²¹ Anonymní husitský kněz (v minulosti se předpokládalo, že jím byl Petr Žatecký) sepsal *Deník táborského kněze o jednání Čechů na koncilu basilejském*. Autor byl osobně přítomen jednání husitského poselstva v Basileji v letech 1432–1433.²²

¹⁷ *Petri de Mladoňowicz Narracio de Magistro Hieronymo Pragensi, pro Christi nomine Constantie exusto*. In: NOVOTNÝ, Václav (ed.): FRB. Prameny dějin českých VIII. Praha 1932, s. 339–350; *Petr z Mladoňovic. Vypravování o Mistru Jeronýmovi Pražském upáleném v Kostnici pro jméno Kristovo*. In: HLAVÁČEK, Ivan et al. (ed.): Ze zpráv a kronik doby husitské. Praha 1981, s. 205–219.

¹⁸ *Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi, družiníku krále Václava IV.* In: HLAVÁČEK, Ivan et al. (ed.): c. d., s. 221–229. K tomu alespoň ARŤUŠENKOVÁ, Natálie: *Kroniky doby husitské* (dále jen *Kroniky*). In: SVOBODA, Milan et al. (edd.): c. d., s. 119–121.

¹⁹ *Kronika Bartoška z Drahonic* (dále jen *Kronika Bartoška z Drahonic*). In: GOLL, Jaroslav (ed.): FRB. Prameny dějin českých V. Praha 1893, s. 589–624; *Bartošek z Drahonic. Kronika* (dále jen *Bartošek z Drahonic. Kronika*). In: HLAVÁČEK, Ivan et al. (ed.): c. d., s. 231–290; ARŤUŠENKOVÁ, N.: c. d., s. 121–124.

²⁰ *Vavřinec z Březové Kronika husitská* (dále jen *Vavřinec z Březové Kronika*). In: GOLL, Jaroslav (ed.): FRB. Prameny dějin českých V. Praha 1893, s. 327–534; *Vavřinec z Březové. Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic* (dále jen *Vavřinec z Březové. Husitská kronika*) (edd. HEŘMANSKÝ, František et al.). Praha 1979. K tomu z literatury ŽEMLIČKA, Petr: *Vavřinec von Březová: Husitská kronika*. In: SVOBODA, Milan et al. (edd.): c. d., s. 128–132.

²¹ *Joannis de Lukavecz et Nicolai de Pelhrzimow Chronicon Taboritarum*. In: HÖFLER, Konstantin (ed.): Fontes rerum Austriacarum. Oesterreichische Geschichts-Quellen. Erste Abtheilung. Scriptores. VI. Band. Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen. Theil II. Wien 1865, s. 475–820. Výtah z jeho kroniky viz Mikuláš Biskupec z Pelhřimova. *Kronika obsahující při táborských kněžích a její napadání ze strany pražských mistrů*. In: HLAVÁČEK, Ivan et al. (ed.): c. d., s. 291–315. K tomu z literatury ARŤUŠENKOVÁ, N.: c. d., s. 124–125.

²² *Deník Petra Žateckého* (ed. HEŘMANSKÝ, František). Praha 1953; *Deník táborského kněze o jednání Čechů na koncilu basilejském v roce 1433*. In: HLAVÁČEK, Ivan et al. (ed.): c. d., s. 317–419. K tomu z literatury ARŤUŠENKOVÁ, N.: c. d., s. 125–127.

Posledním analyzovaným pramenem jsou *Staré letopisy české*. Jedná se o větší množství záznamů vzniklých v neučeném (nejčastěji městském, hlavně pražské souměstí a Hradec Králové) prostředí (v menší míře i prostředí drobné šlechty a nižší církevní hierarchie) a zachycující záznamy z let 1378–1527. Z většího množství rukopisů dílo sestavil v roce 1829 jeho první editor František Palacký, který je také autorem názvu díla, které tak není původní, ale novodobé. Dodnes nemáme k dispozici podrobnou kritickou edici textu. Palackého edice byla postižena zásahy rakouské cenzury a také některými dnes již nepřijatelnými postupy při přípravě textu. Když byla v roce 1941 vydána Palackého edice *Starých letopisů českých* znovu, podepsala se na ní pro změnu německá cenzura (musely zmizet negativní zmínky o Němcích). Pro velký rozsah záznamů v pozdější době vycházely verze textu podle jednotlivých dochovaných rukopisů (křížovnický rukopis, vratislavský rukopis).²³

3 Vztah šlechty a měst v narativních pramenech

Ne všechny analyzované prameny přinášejí podrobné údaje k sledovanému tématu. Ne že by se v jejich obsahu neobjevovali měšťané či šlechtici a jejich činy, ale k vzájemným vztahům mezi nimi se vyjadřují jen někteří autoři. Podrobněji se proto zastavíme jen u těch děl, která k tématu přinášejí výraznější hodnotící soudy či komentáře, případně jsou charakteristická pro určité období.

Ze staršího období se nepochybně jedná o kroniku tak řečeného Dalimila. Pro neznámého autora, nesprávně nazývaného Dalimilem, je jednou z podstatných linií díla nenávisť k cizincům, Němcům. Vzhledem k tomu, že rozhodující složku městského obyvatelstva ve většině českých a moravských měst tvořili německy mluvící lidé, je zřejmé, že je nebude mít kronikář v ob-

²³ *Scriptorum rerum Bohemicarum. Tomus III. Staří letopisowé čeští od roku 1378 do 1527, čili pokračowánj w kronikách Přibíka Pulkawy a Beneše z Hořowic* (ed. PALACKÝ, František). Praha 1829; *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu* (dále jen *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*) (ed. ŠIMEK, František). Praha 1937; *Staří letopisowé čeští od roku 1378 do 1527 čili pokračowánj w kronikách Přibíka Pulkawy a Beneše z Hořowic z rukopisů starých* (ed. PALACKÝ, František). In: Dílo Františka Palackého, sv. 2 (k vydání připravil Jaroslav Charvát). Praha 1941; *Staré letopisy české z rukopisu křížovnického* (dále jen *Staré letopisy české z rukopisu křížovnického*) (edd. ŠIMEK, František – KAŇÁK, Miloslav). Praha 1959; *Ze starých letopisů českých* (dále jen *Ze starých letopisů českých*) (edd. PORÁK, Jaroslav – KAŠPAR, Jaroslav). Praha 1980; *Staré letopisy české (texty nejstarší vrstvy)*. In: ČERNÁ, Alena M. et al. (edd.): FRB. Prameny dějin českých. Series nova, tomus II. Praha 2003. K tomu z literatury alespoň KAREŠOVÁ, Světlá: *Staré letopisy české*. In: SVOBODA, Milan et al. (edd.): c. d., s. 133–145.

libě. Kronikář ve svém díle vítá, že Češi řezali Němcům nosy a uši.²⁴ Na mnoha místech autor kritizuje české panovníky za to, že spolupracovali s Němci. Také proto tak řečený Dalimil podporuje šlechtu ve snaze získat co nejvíce politických práv na úkor panovníka a v krajním případě souhlasí s tím, že má šlechta právo svrhnout knížete nebo krále, který „nadržuje“ Němcům.²⁵ Přes kronikářem zjevně projevované sympatie ke šlechtě autor v textu také na více místech šlechtice kritizuje za to, že se věnují jen radovánkám a honitbě. Psi jsou jim přednější než zájem o pozvednutí země a zajištění míru a pokoje. Šlechtici měli dluhy a místo bojů v zahraničí dělali jen ostudu a opíjeli se.²⁶ Jejich zábavou byly vrhcáby a turnaje.²⁷

Podle kronikáře „hloupí“ měšťané spolupracovali s Němci a společně s nimi škodili českým šlechticům („S Němci přáteli se hloupí měšťanění a zemanům českým škodí spolu s nimi. Pálí jejich statky, jejich půdu plení, nedjednomu život zkrátí na mučení.“)²⁸ Ani v dalším líčení událostí ze druhé poloviny 13. století kronikář měšťany nešetří („Dlouho, dlouho země smutkem krvácela, že Němci Čechy vybit chtějí zcela. Když do města čeští páni zavítali, klobouk jim tam strhli, hlavu jim tam stáli měšťané, co s Němci byli jedna ruka. Já to viděl. Srdce dodneška mi puká.“)²⁹ Z uvedeného je zřejmé, že autor rozlišuje „domácí“ Němce (převážnou mírou měšťané) od „cizích“ Němců. Měšťané se podle tak řečeného Dalimila tajně smluvili s Němci a v březnu roku 1309 zorganizovali přepadení a zajetí významných českých šlechticů. Hlavní roli v tomto aktu připisuje kronikář měšťanům z Kutné Hory. Podle něho se ukázalo, že šlechtici udělali chybu, když se věnovali zábavám a hýření a nezajímali se o chod země („Z toho každý vidí snadno, že jen hýřit není radno, že svolávat měli sněmy jak dříve řádné páni v zemi, že měšťský lid není němý, když povolí urození, že dnes časy nejsou stálé, že ten, který stříbro dává úhlavním se někdy stává nepřítelem nenadále.“)³⁰ Šlechtici se nakonec dostali z vězení na svobodu za slib přiznání politických práv měšťanům, který měl být zpečetěn manželskými svazky šlechtických potomků s potomky nejvýznamnějších měšťanských rodin. Smlouva se nestala bodem

²⁴ *Rýmovaná kronika česká*, s. 139–141, 179–180; *Kronika tak řečeného*, s. 122, 151.

²⁵ *Rýmovaná kronika česká*, s. 150–151, 179–180, 193; *Kronika tak řečeného*, s. 129, 151, 158.

²⁶ *Rýmovaná kronika česká*, s. 166–168; *Kronika tak řečeného*, s. 142–143.

²⁷ *Rýmovaná kronika česká*, s. 217–215; *Kronika tak řečeného*, s. 171–172.

²⁸ *Rýmovaná kronika česká*, s. 196–197; *Kronika tak řečeného*, s. 160 (odtud citace uvedená v textu).

²⁹ *Rýmovaná kronika česká*, s. 199; *Kronika tak řečeného*, s. 163 (odtud citace uvedená v textu).

³⁰ *Rýmovaná kronika česká*, s. 215–218; *Kronika tak řečeného*, s. 171–172 (citace uvedená v textu ze s. 172).

uznání měšťanstva jako rovnocenné politické síly se šlechtou. Šlechtici svůj slib nebrali vážně a po propuštění z vězení dohoda brzy pozbyla platnosti (v červnu 1309 Jindřich z Lipé vojensky ovládl pražská města a vzbouření měšťané z Prahy i Kutné Hory uprchli).³¹

Tak řečený Dalimil ve své kronice líčí vztah šlechty a měst tak, že měšťané jsou ti špatní, kteří narušují pořádek v zemi tím, že se spolčují s Němci. Naopak česká šlechta byla zastáncem českých zájmů, které brání proti cizincům, Němcům i měšťanům. Šlechtici měli převzít vládu v zemi (podle kronikáře) v případě, že se panovník spolčí s Němci. Šlechta měla zajistit stabilitu v zemi za každé situace. Měšťané jsou pro kronikáře hlupáci, kteří by měli šlechtu poslouchat.

Trochu jiné postoje mají autoři *Zbraslavské kroniky*, hlavně Petr Žitavský. Zbraslavský opat Petr píše, že šlechtici škodili zemi více než nepřítel. Zatímco cizí vojska zemi vždy brzy opustila, šlechtici přesně věděli, kde má kdo uložen majetek a pak se ho na dotyčném vymáhali. Mnoho z nich proto končilo jako zloději pověšení na šibenici. Šlechtic by měl bojovat, ne krást a loupit. Cílem jeho činnosti měl být mír v zemi.³² Petr Žitavský ovšem nenachází pochopení ani pro činnost měšťanů. Kronikář napsal, že někteří měšťané v Kutné Hoře zapomněli na svůj stav a pokoušeli se ho zpupným způsobem překročit a vyrovnat se pánům (šlechtě). Tak uvozuje pasáž ve své kronice o zajetí šlechticů měšťany v roce 1309, o kterém pojednával i tak řečený Dalimil. Podle autora byli tito měšťané zatměnění zpupností a nijak nedokázali předvídat následky svých činů. Zajetí šlechticů v roce 1309 označuje Petr Žitavský za „zločinnou věc“. Kronikář píše, že byl osobním svědkem toho, když kutnohorští měšťané vtrhli s vojskem do sedleckého kláštera a tam zajali ještě spícího Jindřicha z Lipé a další šlechtice. Podobně i v Praze pozatýkali měšťané nic netušící šlechtice pobývající ve městě. Podle kronikáře pražští i kutnohorští měšťané jásalí jako vítězové, kteří dobyli velkou kořist. Jejich čin u nich vzbudil velkou pýchu, kterou ale doprovázel rychlý pád. Kronikář neměl pro akci měšťanů pochopení, naopak ji kritizoval, že byla plodem jejich pýchy, že si dovolili něco, co nesměli („Displicet hoc bellum michi multum, quando scabellum, Ascendit scampnum, quia nil sequitur nisi dampnum, Quando quis civis ignobilis aut homo quivis Palmas extendit ad forcias, taleque prendit Pondus pompose, quod postea fert honerose; Hic non miretur, si paupertate grave-

³¹ K tomu z literatury alespoň HOFFMANN, F.: c. d., s. 52–53.

³² *Petra Žitavského Kronika*, s. 88–90; *Zbraslavská kronika*, s. 126–127.

tur, Hic non miretur, baculis si percucietur, Hic non miretur, si post fatuus reputetur.“)³³

Měšťané disponovali velkým množstvím peněz, což vedlo k tomu, že se navzájem svářeli. Když část měšťanů zajala v roce 1309 šlechtice, tak jiná část měšťanů se je pokoušela vysvobodit z vězení. Tato skutečnost podle kronikáře vedla ze zkáze první skupiny měšťanů.³⁴ Za krále Jindřicha Korutanského nebyl v zemi klid a pořádek. Podle kronikáře se všichni začali ozbrojovat, včetně měšťanů („O quociens vidi et condolui, quod honestorum civium cohors pacifica, que prius vestiebatur mollibus, metu virorum discolorum, sociorum sathane, induta thorace, lorica, casside seu galea premebatur.“)³⁵

Petr Žitavský ve *Zbraslavské kronice* na mnoha místech kritizoval šlechtice jako osoby narušující pořádek a klid v zemi. Kronikář ovšem neměl pochopení ani pro měšťany, které obvinil, že hromadí majetek, jsou pyšní a zpupní. Samozřejmě ne všichni šlechtici v jeho podání jsou zloději a lupiči a ne všichni měšťané jsou pyšní a zpupní. Když se pokoušeli měšťané získat politická práva zajištěním významných šlechticů v roce 1309, Petr Žitavský jejich čin odsoudil, byl to čin, na který neměli právo a narušili ním pevně daný řád země.

Jak jsme již zmínili v předešlém textu, doba Karla IV. neměla „štěstí“ na velké kronikářské dílo. Práce, které v dané době vznikly, nejsou kvalitní a často nepřinášejí ani mnoho podstatných informací. K městům a potažmo vztahům šlechty a měst nemají relevantní údaje. Kronikář František Pražský ve svém díle k roku 1309 stručně opakuje údaje Petra Žitavského o zajištění šlechticů pražskými a kutnohorskými měšťany („Et eodem tempore quidam cives Pragenses et Chutnenses monasterium Czedlicz ingressi quosdam nobiles regni captivaverunt et iudicem de Monte occiderunt et magnam violentiam ibidem fecerunt. Sed brevi illi discordaverunt et captivi nobiles liberi

³³ V českém překladu: „Zálību nemám v té válce, když na lavici se snaží vystoupit stolička nízká; nic za tím nejde než škoda, jestliže prostý měšťan nebo člověk všeliký ruce vztahuje po věcech silných a takovou váhu si zpupně pro sebe žádá, že brzy ji jenom s obtíží snáší. Ten ať se nediví pak, že chudobou postižen bude, ten ať se nediví pak, že ucítí údery hole, ten ať se nediví pak, že za hlupce pokládán bude.“ *Petra Žitavského Kronika*, s. 115–116 (citace uvedená v textu ze s. 116); *Zbraslavská kronika*, s. 158–159 (překlad ze s. 159).

³⁴ *Petra Žitavského Kronika*, s. 131; *Zbraslavská kronika*, s. 176–177.

³⁵ V českém překladu: „Ó kolikrát jsem viděl a litoval, že se mírumilovný zástup počestných měšťanů, kterýse dříve odíval do měkkých rouch, ze strachu před neukázněnými muži, společníky satanovými, tísnil oděn v brnění, v přílbu nebo helmici.“ *Petra Žitavského Kronika*, s. 127 (odtud citace uvedená v textu); *Zbraslavská kronika*, s. 172 (odtud překlad).

remanserunt, et illis hoc pervenit in malum, istit vero conversum est in bonum.“³⁶

Přibík Pulkava z Radenína se ve své kronice výrazně zastavuje u vztahu šlechty a měst pouze při líčení událostí z roku 1309, navíc proběhlé události zachycuje dosti zmatečně. Podle něho měšťané z Prahy a Kutné Hory přesvědčili Jindřicha Korutanského, aby šlechtice zajal. Kronikář označuje jejich návrh za „velmi špatnou radu“.³⁷

Podle Beneše Krabice z Weitmile po zavraždění krále Václava III. došlo k velkému rozkolu mezi šlechtou a městy (autor myšlenku dále nerozvádí).³⁸ K měšťanům se autor více vrací v pasáži z roku 1361, kde uvádí, že pražští měšťané na podnět „dábla“ dali veřejně strčit do pytle a utopit kněze Martina. Když se o tom dozvěděl císař Karel IV., dal sesadit všechny odpovědné úředníky a odmítl vstoupit do města, dokud v něm budou provinilí zástupci města. Pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic jim dal rozhrěšení a uložil jim, že mají dát almužnu chudým ve formě pšenice a zřídit dvě věčná světla v kostele sv. Víta v Praze.³⁹ Autor uvádí i zajímavou informaci o manželkách pražských měšťanů. Podle něho, když v Praze kázal Konrád Waldhauser, tak manželky bohatých měšťanů, které nosily velké a nádherné závoje a nejnáděrnější šaty, tyto svršky odložily a denně chodily na jeho kázání v prostém šatě.⁴⁰ Beneš Krabice z Weitmile nijak nespecifikuje vztah šlechty a měšťanů, nebylo to pro něho důležité téma.

Ani sledované kronikářské práce popisující předhusitskou a husitskou dobu nemají předmět našeho zájmu v jádru svého vypravování (s jednou výjimkou, o které se zmíníme později). Samozřejmě, že Vavřinec v Březové ve své kronice zmiňuje, jaké město kdo oblehl a obsadil, ale k podstatě námi sledovaných záležitostí nesměruje. Kronikář výrazněji popisuje činy kutnohorských měšťanů v počátku období radikálního husitství, kteří nechávali chytat husitské kněze i prosté stoupence husitského učení, mučili je a pak buď živé, nebo i mrtvé házeli do hlubokých šachet. Kutnohorští dokonce za dodávání chycených husitů platili. Podle Vavřince takto měšťané popravili 1 600 osob (patrně se jedná o nadsazený údaj). Kronikář je takovým jednáním Kut-

³⁶ V českém překladu: „V těžké době nějací pražští a kutnohorští měšťané vpadli do sedleckého kláštera a zajali některé urozené z království, zabili rychtáře z Kutné Hory a činili tam velké násilnosti. Brzy se však znesvářili a zajatí šlechtici byli opět osvobozeni. Přitom tamti utrpěli škodu, těmto však se to v dobré obrátilo.“ *Kronika Františka Pražského* (FRB), s. 372; *František Pražský. Kronika*, s. 77.

³⁷ *Přibík z Radenína řečeného Pulkavy*, s. 194; *Přibík z Radenína, řečený Pulkava*, s. 400.

³⁸ *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*, s. 466; *Beneš Krabice z Weitmile*, s. 181.

³⁹ *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*, s. 527; *Beneš Krabice z Weitmile*, s. 233.

⁴⁰ *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*, s. 540; *Beneš Krabice z Weitmile*, s. 242.

nohorských velmi rozhořčen a odsuzuje ho. Příčinu vidí ve skutečnosti, že kutnohorští měšťané byli převážně Němci a tudíž v jeho podání nepřátelé Čechů a pravé víry.⁴¹

Podobně Bartošek z Drahonic ve své kronice sleduje jednotlivé boje, obsazování či obléhání měst (např. Plzně). Podrobněji se však ke vztahu šlechty a měst nevyjadřuje. Z výrazněji v kronice zachycených pasáží můžeme připomenout tu týkající se převratu v Praze 6. května 1434. Kronikář píše, že 6. května 1434 přijeli „v zájmu míru“ před Prahu významní šlechtici i s vojskem. Následně se přesunuli na Malou Stranu. Měšťané Starého Města pražského se za nimi vydali a sjednali dohodu o uklidnění poměrů v zemi. Poté byli vyzváni měšťané Nového Města pražského, aby se k ujednání připojili. Protože však na Novém Městě pražském v té době pobývali hlavní představitelé radikálních vojsk, měšťané návrh nepřijali. Na tuto skutečnost reagovali staroměstští měšťané tím, že vpustili vojska panské jednoty na Staré Město pražské, která posléze zaútočila na Nové Město pražské. Novoměstští byli poraženi.⁴² Zbývá dodat, že převrat v Praze vedl k porážce radikálních směrů husitství a k bitvě u Lipan.

Na závěr našeho pojednání jsme si nechali velmi specifický pramen, který František Palacký nazval *Staré letopisy české*. Jak jsme si již ukázali v přehledu pramenů, nejde o dílo jednoho nebo dvou autorů, ale o text, který vznikl přičiněním mnoha osob, které často mohly mít i rozdílné politické názory a preference. Zápisy díla vznikaly převážně v neučeném prostředí (myšleno neakademickém, hlavně měšťanském, v menší míře i v prostředí nižší šlechty a nižší církevní hierarchie). Z faktu, že velká většina autorů pocházela z městského prostředí, plyne, že dílo je psáno převážně proměstsky a protišlechticky. Je to také dílo, ve kterém nalezneme téměř nepřeberné množství materiálu ke vzájemným vztahům šlechty a měst. V žádném jiném středověkém narativním prameni není vztah těchto dvou společenských skupin řešen důkladněji a podrobněji. Nemůžeme zde připomínat a analyzovat všechny zmínky vyjadřující zmíněný vztah. Vybereme proto některé typické ukázky či pasáže, které nám poslouží k celkovému popisu vzájemného vztahu či jinak charakterizují názory a poměry měšťanů v zemi.

Jeden z autorů rukopisu *Starých letopisů českých* k roku 1409 (po vydání Dekretu kutnohorského) píše, že Pražané velmi litovali odchodu cizích učitelů a studentů z pražské univerzity. Správně dodává, že z jejich přítomnosti měli Pražané velké zisky. Kronikář přímo uvádí: „Celá česká země z toho

⁴¹ Vavřinec z Březové Kronika, s. 351–353, 355; Vavřinec z Březové. Husitská kronika, s. 40, 44–45.

⁴² Kronika Bartoška z Drahonic, s. 612–613; Bartošek z Drahonic. Kronika, s. 265–266.

měla čest a užitek.⁴³ V jiné pasáži se autor velmi kriticky vyjadřuje o kutnohorských havířích. Byli to podle něho „zlí a špatní lidé“. Zvláště proto, že v roce 1419 kupovali husity a házeli je do šachet. Za každého chyceného husitu dávali jednu kopu grošů, za chyceného husitského kněze pak pět kop grošů.⁴⁴

Autor v textu velmi vyzvedá osobnost pražského novoměstského měšťana Pavla Dětrichovice, který se dle pisatele jako jediný měšťan dostal do královské rady Zikmunda Lucemburského. Podle něho Dětrichovic prospěl Novému Městu pražskému i celé zemi. Jeho zásluhou mělo Nové Město pražské v zemi dobré jméno, nebylo zatěžováno zbytečnými poplatky a lidé v něm volně užívali městská práva a svobody.⁴⁵ Na mnoha místech textu se autoři věnovali popravám, jak měšťanů, tak šlechticů i prostých lidí. Barvitě líčení poprav ukazuje, že se jednalo o důležité okamžiky v životě středověké společnosti, když jsou tolikrát a opakovaně popisovány a zobrazovány. K roku 1440 kronikář zdůrazňuje, že popravování byli často „samí vynikající lidé“. Popravených bylo prý tolik, že by s nimi mohli osídlit celou dlouhou ulici. Dle kronikáře tolik poprav způsobuje pýcha a závist, protože jedni se pokouší dostat na místa druhých a chtějí v Praze vládnout a získat úřady, aby přes ně zbohatli.⁴⁶

Od osmdesátých let 15. století až v podstatě do konce rukopisu v roce 1527 je text *Starých letopisů českých* přeplněn záznamy o sporech šlechty a měšťanů. Zápisy tohoto typu tvoří většinu zachycených událostí. K roku 1484 kronikář uvádí, že se měšťané dohodli na spolupráci s rytíři proti utiskování pány. Měšťané a rytíři se měli společně zasazovat o svá práva, neboť páni oba stavy neustále utlačovali a upírali jim je.⁴⁷ V roce 1493 zajali malostranští měšťané zemana Buřinského, který se ve městě podle kronikáře dopustil podvodu. Dále byl obviněn z toho, že loupil na cestách, přičemž mělo být zabito několik lidí. Na mučení sice nic nepřiznal, přesto ho chtěli nechat popravit. Pražský purkrabí jim ale nařídil, že ho musí propustit. Následně je zeman Buřinský pohнал k zemskému soudu, který rozhodl v jeho prospěch.

⁴³ *Ze starých letopisů českých*, s. 30–31.

⁴⁴ *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 21; *Ze starých letopisů českých*, s. 48–49, 58 (pasáž o zlých a špatných lidech na s. 49).

⁴⁵ *Ze starých letopisů českých*, s. 126.

⁴⁶ *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 89–90; *Ze starých letopisů českých*, s. 141–142 (další popravy např. na s. 324).

⁴⁷ *Ze starých letopisů českých*, s. 259–260.

Konšelé se mu museli omluvit a navíc byli uvězněni. Aby se dostali z vězení, tak museli zemanovi zaplatit 1 000 kop grošů odškodnění.⁴⁸

Počátkem 16. století kronikář píše, že města byla zkracována na svých právech a ziscích, protože páni a rytíři vařili pivo a prodávali ho. Navíc šlechtici zakázali svým poddaným brát pivo z měst a prodávat obilí do měst. Šlechtici si podle kronikáře zvykli obchodovat s obilím a tvrdili, že tím vůbec neztrácejí nic ze své urozenosti. Na zemských sněmech bylo městům odpíráno právo hlasovat a ani měšťané nebyli na sněmy zváni. Šlechta městům bránila zapisovat svobodné statky do zemských desk. Dále šlechtici podávali na měšťany „všelijaké podivné“ žaloby a upírali jim práva, která dostali v minulosti od českých králů. Když se měšťan pohádal se šlechticem a ten záležitost předal zemskému soudu, měšťan spor prohrál a musel šlechtici ještě zaplatit. Kronikář uvádí několik konkrétních případů, kdy si chudý šlechtic podle něho tímto způsobem přivydělával, že zažaloval měšťana a zemský soud měšťanovi uložil zaplatit stěžovateli peníze. Nedělo se tak pouze v Praze, ale i v jiných městech. Šlechtic přijel do města, dal měšťanovi facku, ten mu ji vrátil a šlechtic měšťana pohnal k zemskému soudu. Měšťana taková soudní pře finančně velmi vyčerpala. Kronikář téměř pláče, jak to s městy špatně dopadlo („Ach, moje milá města, to to s vámi dopadlo!“). Šlechtici obírali měšťany o peníze a běžně je přitom bili. To, co šlechtici prováděli měšťanům, bylo dle kronikáře hanbou českých králů, kteří by měli zemi udržovat pořádek, právo a spravedlnost pro všechny stavy. Kronikář píše, že Vladislav II. Jagellonský by se nestal českým a uherským králem bez pomoci měst. Král navrhl městům, aby se se šlechtou dohodla sama. Náš průvodce k tomu dodává: „Je to stejné, jako by se vlk usmířil s ovci, a zatím švihá ocasem a žene ji do lesa, tam ji zadává, maso sní, kůži a kosti si nechá.“⁴⁹

Města se smluvila, že budou trvat na svých dávných právech s výjimkou měšťanů z Kutné Hory, kteří na dohodu nepřistoupili. V listopadu roku 1502 měšťané prohlásili, že nebudou jezdit na zemské sněmy, dokud jim nebudou vrácena jejich dřívější práva. Páni a rytíři jim sdělili, že raději zemřou, než by ve sporu ustoupili.⁵⁰ Do této rozjitřené atmosféry přilila oheň ještě záležitost, která se stala na Starém Městě pražském 3. října 1506. Během výročního trhu zabil šlechtic Jan z Kopidlna jiného drobného šlechtice Jan Cukra z Tamfeldu. Část konšelů Jana z Kopidlna odsoudila k trestu smrti, který byl

⁴⁸ *Staré letopisy české z rukopisu křížovnického*, s. 305; *Ze starých letopisů českých*, s. 270.

⁴⁹ *Ze starých letopisů českých*, s. 276–278.

⁵⁰ *Ze starých letopisů českých*, s. 281.

vykonán ještě tentýž den večer.⁵¹ Připomeňme si, že měšťané neměli žádné právo soudit šlechtice, čili ho popravili protiprávně. Bratr popraveného Jiří z Kopidlna vyhlásil Starému Městu pražskému soukromou válku a několik let zabíjel a mrzačil pražské měšťany. Nemáme zde prostor celý spor, který je navíc dostatečně znám z literatury, podrobněji sledovat.⁵²

Autor kroniky označuje za viníka nepokojů v zemi Albrechta Rendla z Oušavy, který „pobláznil pány i rytířstvo svými chytráckými právními nálezy“. Lidé by neměli věřit „prohnanému rytířskému stavu“, kterému měšťané dle kronikáře pomohli do zemského soudu. Zemští správci a šlechtici „nikdy městům nedodrželi nic z toho, co rozhodli a rozsoudili.“ Roztržka mezi stavy povede podle kronikáře ke zkáze země. Pisatel dodává, že se lidé ze sousedních zemí Čechům posmívali a tvrdili, že „čeští páni mají větší moc než Pán Bůh: dnes někoho zbaví cti a za dva dny mu ji zase vrátí“.⁵³ Kronikář nešetřil ani krále Vladislava II. Jagellonského („Král je jako dítě, nemá paměť a ani těm věcem nerozumí.“) Všechno za krále dle kronikáře rozhodují šlechtici („...páni, naši nepřátelé, ti nás soudili a obžalovali; ...“).⁵⁴ I jinde v textu to vidí obdobně, páni a rytíři měšťany: „...ničili je, osočovali a nenáviděli, vymýšleli na ně všelijaké zlé věci a často přitom oklešťovali jejich práva.“⁵⁵ Kronikář označuje šlechtice za „prohnané a falešné pány“.⁵⁶ Nemá smysl dál podrobně sledovat dílčí peripetie sporů šlechty a měst zachycené ve *Starých letopisech českých*, jednalo se nám prioritně o naznačení vzájemného vztahu, který byl dle mého názoru ukázán zřetelně.⁵⁷

Ve *Starých letopisech českých* nalézáme zobrazení velmi ostrých sporů mezi šlechtou a městy. Vzhledem k tomu, že dílo bylo psáno z největší míry měšťany, jeho dikce je výrazně protišlechtická. Šlechtici a hlavně páni, jsou ti, kteří městům nejvíce ubližují, intrikují, porušují zákony a dávná ustanove-

⁵¹ *Ze starých letopisů českých*, s. 293. V roce 1507 nechali popravit Jana Bavůrka ze Švamberka plzeňští měšťané za jeho loupežnou činnost (tamtéž, s. 294).

⁵² Ke sporu Starého Města pražského s Jiřím z Kopidlna více *Ze starých letopisů českých*, s. 295, 303–308, 310–311, 314–315, 327–328, 335. Z literatury ŠTAINC, Jiří: *Příběh odbojného zemana Jiřího Kopidlna*. In: ZÁŘICKÝ, Aleš – Psík, Richard (edd.): *Studia iuvenilia MMIV–MMV*. Sborník prací mladých historiků. Ostrava 2006, s. 35–46; MONÍK, Milan: *Odpovědník Jiří a epilog rodu Kopidlanských z Kopidlna*. *Východočeské listy historické*, 26, 2009, s. 5–25.

⁵³ *Ze starých letopisů českých*, s. 306–307. Další kritika Albrechta Rendla z Oušavy na s. 331.

⁵⁴ Obě citace uvedené v textu *Ze starých letopisů českých*, s. 314.

⁵⁵ *Ze starých letopisů českých*, s. 327.

⁵⁶ *Ze starých letopisů českých*, s. 341.

⁵⁷ Další peripetie sporu šlechty s městy jsou zachyceny viz *Ze starých letopisů českých*, s. 344, 349, 355–362, 365–369, 371–375, 377–378, 385–391, 396–398, 402–405, 410–416 a 432–434. K těmto sporům z literatury alespoň MACEK, J.: *c. d.*, s. 322–372.

ní. Pro měšťany (alespoň v podání pisatelů *Starých letopisů českých*), hlavně od osmdesátých let 15. století, jsou šlechtici zásadními konkurenty, škůdci a nepřáteli.

4 Obecné zhodnocení v širších souvislostech

Co nám ukázaly analyzované narativní prameny pro pochopení vzájemného vztahu šlechty a měst? Zdá se, že vztahy obou skupin nebyly dlouhou dobu považovány za natolik problematické a konfliktní, aby se k nim pisatelé výrazněji vyjadřovali. Šlechtici zakupovali domy ve městech a měšťané získávali vesnický pozemkový majetek, ale tyto skutečnosti během 14. století nevedly k výraznějším konfliktům. Samozřejmě, že existovaly výjimky. Pokus vybraných skupin pražských a kutnohorských měšťanů získat v roce 1309 podíl na politické moci, který byl realizován zjetím předních šlechticů, byl tím nejvýraznějším činem. Narativní prameny akci popisovaly v několika variantách, jejichž jádro vycházelo z podání Petra Žitavského ve *Zbraslavské kronice*.

Pro kronikáře 14. století nebylo zobrazení polarity vztahů mezi společenskými skupinami předmětem zájmu. Kronikáři (převážně z církevních kruhů) často kritizovali šlechtice i měšťany za narušení řádu země. Pro kronikáře pocházející z řad duchovních bylo rozhodující hledisko mír, klid, stabilita země a nedotknutelnost majetku. Kdo tuto stabilitu narušoval, ať již šlechtic nebo měšťan, byl kritizován. Kdo oslaboval panovnickou moc, která v očích kronikářů byla jediná schopná zajistit prosperitu a pozitivní vývoj země, byl jimi považován nepřátelský prvek. Petr Žitavský nesmírně kritizuje některé šlechtice právě proto, že osobně zažil, jak zabírali klášterní majetky, sugestivně líčí, jak pronásledovali nebohé klášterní poddané (zvláště ženy). Kronikář ale nemá pochopení ani pro čin měšťanů z roku 1309, protože ho považuje za narušení řádu země. Měšťané jsou pro něho pyšní a zpupní, jejich cílem je hromadit majetek.

Kronikáři 14. století, pokud zaznamenávají činy různých osob, tak dávají v převážné míře prostor významnějším šlechticům a měšťanům královských měst. Činy drobných vladyků a měšťanů v poddanských městech a městečkách zůstávají stranou. Z tohoto pohledu je jejich obraz výrazně omezený jen na určité typy jak šlechticů, tak měšťanů.

Jak bylo uvedeno již v předešlém textu, klíčovým pramenem, ze kterého vycházeli i další kronikáři, byla *Zbraslavská kronika*. Druhým zcela svěbytným a výrazným dílem byla *Dalimilova kronika*. Tak řečený Dalimil jako je-

diný kronikář ze 14. století polarizuje společenské skupiny. Autor v díle silně vystupuje proti německy mluvícím lidem (nejen domácím, ale i cizím), Němci žili převážně ve městech, proto jsou měšťané hodnoceni v kronice velmi negativně. Dalimil v díle naopak vyzvedává šlechtu jako společenskou skupinu, která má získat co nejvíce politických práv a v případě „špatné vlády“ jí přiznává právo svrhnout panovníka, který „nadržuje“ Němcům. Šlechtici by měli zasáhnout proti rozpínavosti měšťanů. Měšťané a Němci škodili šlechtě, pustošili její statky a dokonce některé šlechtice připravili o život. Dosud nedostatečně bylo traktováno, že Dalimil šlechtu i výrazně kritizuje, když se odklání svým životem od ideálu, který si Dalimil představoval. Šlechtici by se měli starat o rozvět země a ne o radovánky, hony a turnaje. Místo toho, aby šířili slávu české země, tak se opíjeli, měli dluhy a dělali ostudu. Srovnání kronikářských děl ze 14. století vede k opatrnému závěru ohledně společenského původu tak řečeného Dalimila. Analýza jeho textu ukazuje, že dílo je typologicky výrazně odlišné od ostatních kronik dané doby psaných církevními osobami. Z toho plyne, že musel pravděpodobně pocházet ze šlechtického prostředí.

Během husitských válek se přidala (nebo byla vojensky donucena se přidat) většina královských měst v Čechách na stranu husitských sil. Jedním z výsledků tohoto procesu byl odchod německy mluvícího obyvatelstva (hlavně elit) z královských měst. Mízí nám tak jeden z aspektů reflektovaných kronikáři, národnostní otázka ve vztahu šlechty a měst. Zmíněné platí ovšem pouze pro území Čech, protože na Moravě všechna největší města (Olomouc, Brno, Znojmo, Jihlava) měla nadále převahu německy mluvícího obyvatelstva a protihusitské zaměření.

Královská města v Čechách díky svému působení za husitství získala politická práva (právo zasedat na zemském sněmu), čímž se vytvořilo nové konfliktní pole mezi šlechtou a městy, neboť dosud na sněmu vedle panovníka zasedali pouze představitelé vyšší šlechty a církve. Kromě zástupců královských měst získali právo účastnit se zemského sněmu i představitelé nižší šlechty. V následujícím období se snažili vyšší šlechtici oslabit politickou roli měst. Během druhé poloviny 15. století (výrazněji od osmdesátých let 15. století) začala šlechta v českých zemích podnikat. Její podnikání ovšem naráželo na stará hospodářská práva měst, čímž se vytvořila další třetí plocha ve vzájemných vztazích šlechty a měst. Právě tyto dvě tendence velice silně rezonují v zásadním prameni, který František Palacký nazval *Staré letopisy české*. Dílo je psáno mnoha autory, jak bylo již dříve naznačeno. Přesto je v něm vidět zásadní linka, zastávání proměšťských postojů v konfliktu se šlechtou. V textu se dozvídáme, co všechno jak v politické, tak hospodářské oblasti šlechta

měšťům způsobila. Z politické oblasti – šlechtici odpírali měšťanům hlasovat na zemských sněmech, případně měšťany na sněmy ani nezvali, bránili měšťanům zapisovat svobodné statky do zemských desk, šlechtici podávali na měšťany žaloby a neuznávali měšťanská práva, která dostali v minulosti od českých panovníků. Z hospodářské oblasti – šlechtici podnikali, vařili a prodávali pivo, zakazovali svým poddaným brát pivo z měst a prodávat do měst obilí.

Pisatelé *Starých letopisů českých* našli vedle samotné šlechty dalšího viníka jejich špatné situace. Byl to panovník, který dle jejich názoru nebyl schopen zajistit v zemi stabilní politické a hospodářské prostředí. Měšťané spatřovali jistou naději ve zlepšení stavu a obhájení práv ve spolupráci s rytířským stavem, ten je ale v jejich nadějích zklamal.

Neměl by vzniknout mylný dojem, že život měšťanů a šlechticů provázely neustálé animozity. Jak správně ukázal v nedávné době R. Šimůnek, do psaných pramenů ať již diplomatické či narativní povahy, byly zaznamenávány hlavně konfliktní situace (rozepře, spory, soudy) a jejich řešení (soudní rozhodnutí). Daleko méně či spíše minimálně bylo pramenně zaznamenáno, když život šel normálně, nekonfliktně.⁵⁸ Lze předpokládat, že většina měšťanů vycházela se šlechtici dobře, jen tuto skutečnost nejsme schopni pramenně verifikovat. Ani *Staré letopisy české* v tom nejsou výjimkou.

5 Závěr

Narativní prameny z českých zemí ze 14. až počátku 16. století obsahují množství údajů jak o šlechtě, tak o měšťanech. V případě zachycení jejich vzájemných vztahů jejich vypovídací hodnota poněkud klesá. Pro většinu autorů vyprávěcích pramenů nebylo zachycení vzájemných vztahů různých společenských skupin nosným jádrem jejich textů. Výjimku v tomto konstatování tvoří trojice kronikářských děl, *Zbraslavská kronika*, *Kronika tak řečeného Dalimila* a *Staré letopisy české*. Petr Žitavský ve *Zbraslavské kronice* ostře kritizoval šlechtice za narušování pořádku v zemi, krádeže, vraždění a olupování majetků, ovšem ani pro měšťany neměl pochopení. Byli podle něho zpupní, pyšní a hromadili majetek. Pro tak řečeného Dalimila byl určující pro hodnocení společenských skupin jejich postoj k Němcům. Dalimil vyzvedal šlechtice jako bojovníky proti Němcům. Naopak měšťané měli často německý původ, navíc s Němci i spolupracovali, takže pro Dalimila se jednalo o nepřátele země a hlupáky. Nejvíce informací a podnětů ke vztahu

⁵⁸ ŠIMŮNEK, R.: *Šlechta a města pozdního středověku*, s. 225–226.

šlechty a měst nacházíme ve *Starých letopisech českých*. Dílo psané převážně měšťany je ostře protišlechtické, páni a rytíři městům dle jeho autorů neustále škodili, vymýšleli proti nim intrikty, očerňovali města u krále, porušovali stará práva měst a snažili se zbohatnout na úkor měst.

RESUMÉ

OBRAZ VZTAHU ŠLECHTY A MĚST
V NARATIVNÍCH PRAMENECH Z ČESKÝCH ZEMÍ
Z OBDOBÍ OD 14. STOLETÍ DO DVACÁTÝCH LET 16. STOLETÍ

Autor v textu studie provedl analýzu 16 vybraných narativních pramenů ze českých zemí. Jeho cílem bylo pokusit se ukázat, jak se z pohledu kronikářů proměňoval vztah dvou společenských skupin (šlechty a měšťanů). Pro zobrazení vztahu šlechty a měst se ukázala jako nejvíce přínosná tři kronikářská díla, *Kronika tak řečeného Dalimila*, *Zbraslavská kronika* a *Staré letopisy české*. Pro tak řečeného Dalimila byl určující pro hodnocení společenských skupin jejich postoj k Němcům. Dalimil vyzvedal šlechtice jako bojovníky proti Němcům, naopak měšťané byli nepřáteli země. Petr Žitavský ve *Zbraslavské kronice* kritizoval šlechtice za narušování pořádku v zemi, ovšem ani pro měšťany neměl pochopení. Nejvíce informací a podnětů ke vztahu šlechty a měst se nachází ve *Starých letopisech českých*. Dílo psané převážně měšťany je ostře protišlechtické, páni a rytíři městům neustále škodili.

Klíčová slova: šlechta, města, Čechy, Morava, 14. století, 15. století, politika, hospodářství

SUMMARY

DEPICTION OF THE RELATIONSHIP
BETWEEN ARISTOCRACY AND TOWNS
IN NARRATIVE SOURCES FROM THE CZECH LANDS
IN THE PERIOD FROM THE 14TH CENTURY UNTIL THE 1620S

The author of the study analysed 16 selected narrative sources from the Czech lands. His aim was to attempt to present how the relationship of two social groups (nobility and burghers) had been changing from the point of view of chroniclers. To illustrate the relationship between the aristocracy and the towns, three chronicles have proven to be the most helpful sources: *Chronicle of Dalimil* (*Kronika tak řečeného Dalimila*), *Chronicle of Zbraslav* (*Zbraslavská kronika*) and *Old Czech Annals* (*Staré letopisy české*). For the so-called Dalimil, it was the attitude towards Germans that was decisive for the assessment of social groups. He highlighted the nobles as fighters against the Germans, on the contrary, the burghers were enemies of the land. Petr Žitavský in *Chronicle of Zbraslav* criticized the noblemen for disrupting the order in the country, however, he did not possess understanding for the burghers either. Most information and suggestions on the relationship between nobility and towns can be found in the *Old Czech Annals*. The work, written mostly by burghers, is severely anti-aristocratic; gentlemen and knights were constantly harming the towns.

Keywords: aristocracy, towns, Bohemia, Moravia, 14th century, 15th century, politics, economy

Translated by Mgr. Tereza Kalousková

prof. PhDr. David Papajík, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc
Česká republika
e-mail: david.papajik@upol.cz

„IN SOCIETATEM AFFECTU“. CELEBRANTI A KAZATELÉ NA JEZUITSKÝCH SLAVNOSTECH V TELČI V PRVNÍ POLOVINĚ 18. STOLETÍ¹

Jarmila Hlaváčková

1 Úvod

Všeobecný římský kalendář obsahoval v období baroka (stejně jako dnes) dva svátky spjaté s jezuitským řádem: k 31. červenci uváděl svátek sv. Ignáce, zakladatele Tovaryšstva Ježíšova, a k 3. prosinci svátek sv. Františka Xaverského, jezuitu a misionáře Indie a Japonska.² Je třeba předpokládat, že oběma svátkům byla v jezuitských kolejích věnována patřičná pozornost, třebaže kult obou svatých byl rozvíjen po celý rok. Výroční zprávy jezuitské koleje v Telči přesvědčivě ukazují, že svatý Ignác byl často vzýván jako přímluvec u těžkých porodů, a místní jezuitu je tak nutné vidět také jako propagátory úcty k tomuto světci mezi Telčskými nejenom v den liturgické oslavy tohoto světce.³ Nicméně svátky jezuitských svatých byly přesto důležitými dny uvnitř i vně koleje. Členové řádu se mohli znovu nechat inspirovat ideály zakladatele nebo misionářským zápalem Františka Xaverského. Totéž mohl řád tlumočit do svého okolí a svým dobrodincům.

Sledovat oslavy svátků řádových světců v telčské jezuitské koleji – což bude předmětem tohoto článku – má své opodstatnění.⁴ Právě v Telči byla

¹ Studie vznikla s podporou projektu NAKI II, č. DG16P02M043 Telč a jezuité, řád a jeho mecenáši. Za upozornění na zajímavé téma i konzultace děkuji dr. Kateřině Bobkové-Valentové. Citát v nadpisu článku pochází z výroční zprávy telčské jezuitské koleje za rok 1707, Österreichische Nationalbibliothek (dále ÖNB), Cod. 13558*, f. 202v. K citátu viz dále pozn. 18.

² Počínaje rokem 1622, kdy byli oba jezuité kanonizováni papežem Řehořem XV. Srov. k tomu např. BURKE, Peter: *How To Be a Counter-Reformation Saint*. In: VON GREYERZ, Kaspar (ed.): *Religion and Society in Early Modern Europe 1500–1800*. London 1984, s. 45–55; ČORNEJOVÁ, Ivana: *Saint Ignatius of Loyola, Patron of Expectant Mothers*. In: ŠKARPOVÁ, Marie a kol. (ed.): *Patron Saints and Saintly Patronage in Early Modern Central Europe*. Praha 2019, v tisku.

³ Například hned výroční zpráva za rok 1659, Archivum Romanum Societatis Iesu (dále ARSI), Boh. 97, p. 535.

⁴ A to i přesto, že již existuje studie mapující sváteční dny jezuitské koleje v Klatovech prostřednictvím deníků ministra koleje. Srov. ČERNÝ, Karel: *Liturgický rok ve světle zápisníku ministrů klatovské koleje*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (eds.): *Slavnosti a zábavy na dvorech a v re-*

hraběnkou Františkou Slavatovou roku 1651 založena kolej, sloužící jako dům třetí probace. Členové řádu zde prožívali celý rok zčásti ve specifické službě, zčásti v duchovním ústraní a po uplynutí roku skládali své poslední sliby.⁵ Po roce pobytu v této koleji byla tedy završena dlouhá cesta přináleživosti k řádu, někteří z nich nastupovali cestu do zámořských misí. Očekávali bychom tedy, že svatí jezuité (Ignác, František Xaverský, ale i další) se zde těšili velké úctě a jejich kult rozvíjeli jejich následovníci i mimo vlastní kolej.⁶

Zkoumat průběh a podobu oslav během liturgického svátku lze prostřednictvím řady narativních pramenů, jež byly v kolejích povinně vedeny.⁷ Telčskou kolej můžeme studovat jen na základě některých z nich, totiž těch, jež se dochovaly do dnešních dnů. Je to 1) souvislá řada výročních zpráv (*litterae annuae*), počínající rokem 1656 a končící rokem 1740, 2) deník rektora koleje

---

zidenčních městech raného novověku. Opera historica 8. České Budějovice 2000, s. 555–574. K oslavě svátku sv. Františka Xaverského v jezuitské koleji v Hradci Králové viz ZÁŘECKÁ, Klára: *Kult sv. Františka Xaverského na Královéhradecku*. In: ŠTĚPÁNEK, Pavel: Svatý František Xaverský a jezuitská kultura v českých zemích. Olomouc 2014, s. 192–199, zde 192–193. K barokním klášterním slavnostem viz OPPELTOVÁ, Jana: *Příspěvek k typologii barokních klášterních slavností. Na příkladu premonstrátské kanonie Klášterní Hradiško u Olomouce*. In: BŮŽEK, V. – KRÁL, P. (ed.): c. d., s. 505–536.

⁵ K řádové formaci srov. např. ČORNEJOVÁ, Ivana: *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*. Praha 2002, s. 53–55; SVATOŠ, Martin: *Řádové sliby jezuitů Fridericha Břidela a Bohuslava Balbína*. Listy filologické, 119, 1996, č. 1–4, s. 162–167.

⁶ Recentně k domu třetí probace v Telči: HAMRLOVÁ, Anna: *Calices arte et pretio exquisitos. Liturgické stříbro kostela Jména Ježíš v Telči z pohledu kostelních inventářů a účtů*. Průzkumy památek 25/1, 2018, s. 71–86; Táž: *Repositoria jezuitské lékárny v Telči. Nástin uměleckohistorického kontextu*. Zprávy památkové péče, 77, 2017, s. 11–18; RAMEŠOVÁ, Michaela – VALECKÝ, Štěpán: *Vztahy variant litterae annuae domu třetí probace v Telči v letech 1656–1660. Analýza a komparace kopií*. Folia Historica Bohemica (dále jen FHB), 31/1, 2016, s. 87–106; HOLUBOVÁ, Markéta: *Lékárna telčské koleje a její správci*. Dějiny věd a techniky, 50/3, 2017, s. 174–191.

⁷ K historiografii a jednotlivým typům narativních písemností v prostředí jezuitského řádu krom výše citované studie k výročním zprávám srov. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina: *Litterae annuae provinciae Bohemiae (1623–1755)*. FHB, č. 1, 25, 2010, s. 23–49. K řádovým deníkům, jejich typologii a přehledu viz ZÁŘECKÁ, Klára: *Diarium Collegii Reginaehradensis (1662–1666)*. *Historiografický pramen z prostředí Tovaryšstva Ježíšova*. FHB, č. 2, 31, 2016, s. 199–236. Významné a ucelené informace k historikům domů jsou zde: BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina – HOLUBOVÁ, Markéta: *Ad quae ministeria talentum habet? Pro historico domus*. In: BACHHOFFER, Heidemarie – VALENTOVÁ, Kateřina – ČERNUŠÁK, Tomáš (eds.): *Ordenshistoriographie in Mitteleuropa. Gestaltung und Wandlung des institutionalen und persönlichen Gedächtnisses in der Frühen Neuzeit*. Praha – St. Pölten 2015, s. 192–218. Dosud nepublikována je studie o jezuitské raně novověké historiografii v českých zemích zpracovaná kolektivem autorů pod vedením Kateřiny Bobkové-Valentové, v níž se také odkazuje na veškerou podstatnou literaturu k této problematice.

K výčtu v článku použitých pramenů je třeba uvést, že jsem nepracovala s dochovanými *Supplementary historiae telčské koleje*, protože nepřinášely žádné další informace nad rámec zvolených pramenů.

pro období 1736–1748. První typ pramene lze charakterizovat jako výroční zprávu o činnosti koleje zhotovenou za účelem vzájemného informování, kontroly a sebeidentifikace, jejíž text nejprve koloval po kolejích v provincii a následně byl archivován.⁸ Druhý pramen sloužil k evidenci vykonávání povinností plynoucích z držení rektorského úřadu z pozice samotného rektora; texty byly přitom využívány ke kontrole, jako zpráva pro budoucího držitele úřadu a event. pro historika domu. Diárium rektora je nutno nazírat v souvislosti s deníky dalších kolejních úřadů (ministr, prokurátor, prefekt kostela atd.) a samotných domů, přičemž teprve soubor deníků je s to poskytnout komplexnější pohled fungování celého domu.⁹ Každý typ pramene tak přináší informace o fungování koleje z jiného úhlu pohledu a za jiným účelem a jejich konfrontace je vždy zajímavá. Pro Telč ji však uskutečnit nemůžeme. Období, o nichž dochované prameny referují, se liší. Zatímco souvislá řada *litterae annuae* končí rokem 1740 a dále se již výroční zprávy v této podobě nevedly,¹⁰ rokem 1736 začíná jediné dochované diárium.¹¹

Třebaže není téměř možné využít oba prameny v komparaci, i každý samostatně může významně obohatit náš výzkum. Kompletně dochované výroční zprávy obsahující rok co rok v podstatně ustálené (protože předepsané) penzum informací¹² umožňují sledovat problematiku v dlouhém časovém úseku. K svátkům jezuitských světců jsou to zejména údaje o tom, kdo kázal a kdo celebroidl slavnou mši. Deník rektora tyto pravidelně podávané infor-

⁸ RAMEŠOVÁ, M. – VALECKÝ, Š.: c. d, s. 88; BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K.: *Litterae annuae*, s. 23–25; ZECH, Jörg: *Die „Litterae Annuae“ der Jesuiten. Berichterstattung und Geschichtsschreibung in der alten Gesellschaft Jesu*. Archivum Historicum Societatis Iesu, Vol. 77, 2008, Issue 153, s. 41–61, zde s. 49.

⁹ ZÁŘECKÁ, K.: *Diarium Collegii Reginaehradensis*.

¹⁰ Soupis všech variant telčských výročních zpráv vznikl pro interní účely badatelů projektu a sestavovala jej Kateřina Bobková-Valentová. Členové týmu zajistili také digitalizaci pramenů, a umožnili tak efektivní studium, za což jim náleží velký dík. Přehled dochovaných sbírek obsahujících výroční zprávy viz in: BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K.: *Litterae annuae*, s. 43–47. Jak je patrné z přílohy, pro tento výzkum jsem čerpala především z rukopisu ÖNB, Cod. 13558*, jež obsahuje tzv. *variantu Pro Domo* (RAMEŠOVÁ, M. – VALECKÝ, Š.: c. d, s. 89; BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K.: *Litterae annuae*, s. 38, zejména pozn. 86). Přihlížela jsem také k ostatním variantám (tzn. ke kopiím pro kolování, archivy a řádové ústředí v Římě), zpravidla mě však nezajímalo, zda se jednotlivé texty od sebe at obsahově či formou liší. Jedná se o prameny dnes uložené v Archivum Romanum Societatis Iesu (dále ARSI), Vědecké knihovně v Olomouci (dále VKOL), přesné signatury jsou uvedeny v tabulkách v příloze. K mezníku 1740 viz BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K.: *Litterae annuae*, s. 29.

¹¹ Moravský zemský archiv (dále MZA), G 10, inv. č. 157, *Diarium collegii et domus tertiae probationis Telczii, 1736–1748*.

¹² BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K.: *Litterae annuae*, zejm. s. 25–29.

mace doplňuje a vysvětluje a umožňuje nahlédnout, jaké místo v programu oslav měly kázání a mše, kde a kdy probíhaly a komu byly určeny.¹³

Oslavy svátků sv. Ignáce a Františka Xaverského¹⁴ – tak jak je popisuje deník rektora telčské koleje – byly zahajovány v předvečer (o vigílii). Zazněly slavnostní nešpory, komunita vyslechla exhortaci. Součástí přípravy na velký svátek byl i půst a disciplína (veřejná flagelace). Dále bylo nutno zařídit řadu praktických záležitostí: přijmout hosty, nechat vyzdobit kostel, zkontrolovat, zda je vše připraveno v sakristii.¹⁵

V den svátku sloužil první mši v jezuitském kostele rektor, v létě byla o půl šesté, v zimě v šest hodin. Komunita při této mši přijímala Eucharistii. Následovaly – až do 9. hodiny ranní – další mše, u hlavního i u postranních oltářů a místa zde zaujali pozvaní hosté. V 9. hodin bylo kázání, které měl některý z pozvaných duchovních. Bezprostředně na něj navázala zpívaná mše, již celebroidal také jiný kněz než jezuita. Hosté byli následně pozváni na pohoštění do refektáře koleje. Součástí oslavy svátku sv. Ignáce bylo procesí malých chlapců s obrazem světce.¹⁶ Případl-li svátek na neděli, byly oslavy slavnostnější a odehrávaly se i ve farním kostele svatého Jakuba, nebo se slavila ten den liturgicky neděle a svátek byl přesunut na následující den (o čemž patrně rozhodoval rektor).¹⁷

Oslavy, jak je zřejmé, nebyly nikterak pompézní. Zpravidla se odehrávaly především v jezuitském kostele a do městského prostoru „zasahovaly“ minimálně (srovnáme-li to s oslavami patronky města svaté Markéty, které také iniciovali jezuité).¹⁸ Do podoby oslav svátku sv. Františka Xaverského se promítla i skutečnost, že zpravidla připadal na adventní dobu (a také dobu méně příznivého počasí). Oslavy obou svátků se tak konaly převážně v telč-

¹³ Zde je nutno pracovat s předpokladem o neměnnosti podoby oslav liturgických svátků v čase. Domnívám se, že stejně postupoval Karel Černý, pokud ve své studii zkoumal svátky církevního roku po dobu deseti let, a nikoli po dobu výrazně delší. Srov. ČERNÝ, K.: c. d.

¹⁴ Očekávali bychom, že rámcovou podobu svátku (jako i všech dalších aspektů vnitřního chodu domu) budou předepisovat konsvetudináře. Konsvetudinář telčské jezuitské koleje obsahuje velmi stručné pokyny (srov. ÖNB, Cod. 13558, f. 25r,v a f. 30r,v). K programu svátku překvapivě nic neuvádí konsvetudinář provincie, viz BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina (ed.): *Consuetudines Assistentiae Germaniae I*. Praha 2011, s. 243–259. Naproti tomu konsvetudinář klementinské koleje popisuje slavení svátku velmi podrobně, Národní knihovna, sign. XXXIII C 101, nefol. Za informace i excerpty pramenů děkuji Kateřině Bobkové-Valentové.

¹⁵ MZA, G 10, inv. č. 157, passim.

¹⁶ MZA, G 10, inv. č. 157, passim. Za povšimnutí stojí, že oslava byla prostší než v Klatovech. Srov. ČERNÝ, K.: c. d.

¹⁷ MZA, G 10, inv. č. 157, f. 50r, f. 63v.

¹⁸ RAMEŠOVÁ, Michaela: *Slavnost sv. Markéty v Telči – její podoba a aktéři*, referát pronesený na konferenci Řád a město, řád a jeho mecenáši konané v Telči ve dnech 24.–26. září 2018.

ském jezuitském kostele, v „domácím“ prostředí, kde bylo proneseno kázání a byla sloužena slavná mše.

Výroční zprávy v průběhu čtyřiceti let přitom evidují jen několik kazatelů z telčské koleje, kteří kázali v den svátku jezuitského světce. Převážná většina kazatelů byli hosté z bližšího nebo vzdálenějšího okolí. Podobně tomu bylo i s celebranty zpívané mše, nesloužil ji rektor koleje, tím méně prefekt kostela či jiní obyvatelé koleje. Je otázkou, proč se nechávali jezuité zastoupit při oslavách svátků řádových světců a zda mohli pozvaní hosté ve svých promluvách kázat *s takovým zápalom jako Tovaryšstvo*;¹⁹ protože jezuité nepochybně měli svá očekávání ohledně provedení i obsahu promluvy, jak vyplývá z řady zmínek v pramenech.²⁰ Na tuto otázku je možné odpovědět tehdy, zjistíme-li, kdo v průběhu první poloviny 18. století byli rektorem koleje pozváni, aby stáli „v čele“ těchto oslav.²¹

Cílem tohoto článku je identifikovat celebranty a kazatele, protože výroční zprávy je evidují nejčastěji pouze prostřednictvím jejich úřadů, a poskytnout tak jejich přehled za léta 1700 až 1740. Ten může dále sloužit například regionálním badatelům, výsledky identifikace budou využity také v rámci připravované elektronické edice výročních zpráv telčské jezuitské koleje.²²

¹⁹ Srov. již v záhlaví užité citát z výroční zprávy za rok 1707: „Panegyrim vero Seraphicum prorsus in Societatem affectu Ecclesiastes Seraphicus e Dačitzij Conventu!“, ÖNB, Cod. 13558*, f. 202v.

²⁰ Srov. např. toho hodnocení rektora o svátku sv. Ignáce 31. 7. 1739: [Josephus Frey] „dixit bene bonam Panegyrim ut mihi declaratum a Nostro concionatore Bohemo“, MZA, G 10, inv. č. 157, f. 39r. Na pochvaly lačné jezuitů narážel ve svém promluvě Bohumír Hynek Bílejovský těmito slovy: „Což medle myslíte, když mě na kázání zůvete a o vašem otci dnes mluviti poroučíte? Copak já o vás nětco chválitebného povím? To do smrti ne.“ (Nový cherubín léta 1491. od Boha všemohoucího stvořený a léta 1539. před rájem katolické církve postavený. To jest: Svatý Ignatius z Loyoly, Tovaryšstva Ježíšova zakladatel. In: SLÁDEK, Miloš (ed.): Svět je podvodný verbíř. Praha 2005, s. 68).

Jezuitům jako kazatelům se věnoval např. SVATOŠ, Martin: *Porcování martinské husy na barokní kazatelně. Příspěvek k požitkářské obraznosti barokních kazatelů*. Acta Universitatis Carolinae, Historia Universitatis Carolinae Pragensis, 47/1–2, 2007, s. 207–224 nebo HOLUBOVÁ, Markéta: *Kazatelé na Svaté Hoře u Příbrami*. In: Milovníkům slova Božího k potěšení a užitečnému pobavení. Barokní jezuitské Klatovy 2016. Sborník příspěvků, Klatovy 2016, s. 181–197.

²¹ Jako příklad dodnes dochovaného kázání proneseného „nejezuitou“ lze uvést vytištěnou promluvu hořovického děkana Ignatia Cardiana, *Oheň nebeský od Nejmocnějšího Boha na zem z nebe vyslaný a v Církvi samospasitelně katolické léta 1539. spasitelně rozmnožený. To jest: Svatý Ignatius z Loyoly, zakladatel Tovaryšstva Ježíšova [...] na den vejroční slavnosti své, v sprostém kázání všem horlivým P. P. titelům představený a u velebných P. P. patrův z Tovaryšstva Ježíšova v městě Břežnici v kraji Plzenském poctěný*. Praha 1722.

²² Srov. informace uvedené na webových stránkách projektu: <https://jezuitetelc.cz/cz/elektronicka-edice> [cit. 19. 10. 2018].

Přílohou článku je proto přehledová tabulka se jmény těchto duchovních.²³ Zpracovaný přehled nabídne odpověď na to, zda jezuité své hosty (kazatele a celebranty) vybírali náhodně, chovali se recipročně (tedy opláceli předchozí pozvání z jejich strany), nebo využívali nějaké již vybudované sítě vazeb mezi okolními farnostmi a řeholními domy, a tímto způsobem ji posilovali.²⁴ Pak bychom předpokládali, že pronesená kázání odpovídala očekávání

²³ Identifikace by nebyla možná bez součinnosti pracovníků archivů spravujících fondy farností. Velké díky za ochotnou spolupráci bych ráda vyjádřila Marii Plevové a Petře Koláčkové z Diecézního archivu Biskupství brněnského za zpřístupnění informací z fondu Sbírka Aloise Mikysky, Galerie kněží brněnského biskupství a za porovnání těchto dat s údaji v Církevní topografii Řehoře Volného; Pavlu Holubovi ze Státního okresního archivu v Pelhřimově za vyhledání jmen počátečných a pelhřimovských děkanů v archivních fondech a upozornění na odbornou literaturu; Veronice Lombartové ze Státního okresního archivu v Českém Krumlově za vyhledání jména českokrumlovského arcijáhna v tamějším fondu Prelatura Český Krumlov a Heleně Hálové ze Státního okresního archivu v Jindřichově Hradci za informace k obsazení farnosti Kunžak. Biskupství českobudějovickému děkuji za svolení publikovat údaje z fondu Prelatura Český Krumlov deponovaného ve Státním okresním archivu v Českém Krumlově.

K identifikaci jsem využila následující materiály: hesla z Bio-bibliografické databáze řeholníků v českých zemích v raném novověku, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?htm-clpr54.htm> (dále uvádím pouze trvalý link, odkazy citovány 19. 10. 2018). Autorkou citovaných hesel je Hedvika Kuchařová. Sbírku Aloise Mikysky – Galerie kněží brněnské diecéze, Děkanství Dačice, Jaroměřice nad Rokytinou, Třešť, Jihlava, Třebíč, Velké Meziříčí z Diecézního archivu Brněnského biskupství (dále DABB); WRBCZANSKY, Severinus: *Nucleus Minoriticus, Seu Vera, & Sincera Relatio Originis, & Progressus Provinciae Bohemiae, Conventuum, et Residentiarum, Fratrum, & Sororum Sancti-Monialium, Ordin. Minor. S. P. Francisci Strict. Observ. Reform. in Provincia. Vetero Pragae 1746*. Dále pak tyto studie: MARTÍNKOVÁ, Lenka: *Dějiny pelhřimovského děkanství v letech 1620 až 1790*. Vlastivědný sborník Pelhřimovska, č. 12, 2001, s. 3–46; MARTÍNKOVÁ, Lenka, *Proměny v postavení městského děkana ve správním systému pelhřimovského patronátu od konce 17. do počátku 19. století*. Vlastivědný sborník Pelhřimovska, č. 19, 2008, s. 64–82; PAVLŮ, Bohumil: *Do Telče se vrátilo děkanství*, vydáno vl. nákladem, 1992; PAVLŮ, Bohumil: *Rodilí Telčané, Nejvyššího sluhové*, vydáno vl. nákladem, 1995; SLAVÍČKOVÁ, Lenka: *Děkaný úřad Počátky 1636–1949*. Inventář Státního okresního archivu Pelhřimov, 1993; ŠTINDL, Martin, *Ve stínu a záři baroka (1620–1735)*. In: FIŠER, Zdeněk (red.), *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Brno 2008, s. 139–180; TIRAY, Jan: *Vlastivěda moravská II, Díl IV. místopisu, Místopis Moravy. Jihlavský kraj. Telecký okres*. Brno 1913; TIRAY, Jan: *Vlastivěda moravská II, Díl IV. místopisu, Místopis Moravy. Jihlavský kraj. Dačický okres*. Brno 1925; TIRAY, Jan: *Vlastivěda moravská II, Díl IV. místopisu, Místopis Moravy. Jihlavský kraj. Slavonický okres*. Brno 1926; WOLNÝ, Gregor: *Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften, II. Abtheilung. Brünnner Diöcese. 2. Bd.* Brünn 1860; ZAHRADNÍK, Pavel: *Bartoloměj v Čechách a jejich působení v Horní Cerekvi*, Vlastivědný sborník Pelhřimovska č. 5, 1994, s. 40–56; ZELINKA, T. Č.: *Farní úřad Kunžak 1701–1948*. Inventář Státního okresního archivu Jindřichův Hradec, 1963

²⁴ Četných a pravidelných kontaktů mezi řeholními domy si již všimla řada badatelů, srov. např. OPPELTOVÁ, Jana: *Deset dní hradišského opata Bernarda Wankeho*. In: JAKUBEC, Ondřej – ELBEL, Martin (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura z let 1620–1780. 1. Úvodní svazek. Proměny ambicí jednoho města*. Olomouc 2010, s. 204–210.

„zadavatelé“, aniž bychom vůbec mohli znát konkrétní texty,²⁵ stejně jako že slavná mše díky výběru celebranta splnila představy o reprezentaci koleje.

2 Kazatelé na svátek sv. Ignáce, zakladatele jezuitského řádu

Mezi kazateli na svátek sv. Ignáce nalezneme příslušníky řeholního i diecézního kléru. Představitelé řeholního kněžstva pronesli slavnostní promluvu během let 1700–1740 v 23 případech. Pozváni byli řeholníci z klášterů sousedících s telčskou kolejí: františkáni z Dačic, premonstráti z Nové Říše, pauláni z Nové Bystřice a bartolomita sídlící na faře v Horní Cerekvi (domácí pak kázali čtyřikrát). Silně zastoupeni byli františkáni – během 40 let byli pozváni kázat devětkrát (1707, 1710, 1712, 1715, 1717, 1720, 1723, 1725 a 1732). Jména kazatelů jsou však nedohledatelná, protože pamětní kniha z kláštera dačických františkánů eviduje obsazované úřady až po roce 1745.²⁶ Téměř stejně často (tedy osmkrát) přijeli kázat novoříšští premonstráti (1702, 1713, 1714, 1726, 1734, 1736, 1737, 1738). Roku 1702 to byl převor kláštera Norbertus Hruza, OPraem,²⁷ roku 1714 Wenceslaus Filkuka, OPraem, který spravoval faru ve Volfířově, roku 1734 Kajetan Paulin, OPraem – farář ve Staré Říši,²⁸ v ostatních letech blíže nejmenovaní řeholníci. Jednou (1708) byl pozván novobystřický paulán²⁹ a stejně tak jednou (1731) se na kazatelně objevil bartolomita Joannes Georgius Steckel, který spravoval farnost v Horní Cerekvi.

Méně často – tedy osmáctkrát – kázali světszí duchovní. Místní děkan byl pozván celkem pětkrát (1701, 1718, 1719, 1724, 1740). Roku 1701 stanul na kazatelně Joannes Maximilianus Bystržický, roku 1718 Jacobus Carolus Vanouch, o rok později Jacobus Prokesch a v letech 1724 a 1740 dlouholetý telčský děkan Martinus Žaurek. Děkan z Počátek pronesl slavnostní promlu-

²⁵ O tom, že by bylo některé z nich vytištěno, se totiž sotva dá uvažovat. Přesto se autorka snažila kázání ve sbírce starých tisků Národní knihovny i jinde dohledat – pátrání však bylo bezvýsledné.

²⁶ Srov. pamětní knihy františkánského kláštera v Dačicích: MZA, E 21, inv. č. 22; Národní archiv (dále jen NA), Archiv františkánské provincie (dále AFP), kn. 51; NA, AFP, kn. 51a.

²⁷ V souladu s přístupem tvůrců Bio-bibliografické databáze řeholníků v raně novověkých českých zemích (již jsem také využila pro identifikaci některých osob – viz Tabulky č. 1 a 2) uvádím jména duchovních v latinské formě. Ostatně takto je i nalézáme v evidenci telčské jezuitské koleje, zejména viz MZA, E 30, Jezuité Telč, sign. 33, kart. 8.

²⁸ Není-li uvedeno jinak, jsou v těchto a dalších případech údaje o zdrojích (tj. příslušné výroční zprávy) i literatura a prameny, které byly využity k identifikaci, k dispozici v Tabulce č. 1.

²⁹ Ve výroční zprávě bylo uvedeno natolik vágní označení, že identifikace možná nebyla. K dispozici nicméně nejsou ani relevantní prameny zdroje.

vu roku 1703 a 1711, v obou případech se jednalo o Wenceslaa Taddeu Kotlase. Děkan ze Slavonic, Martinus Harrer, připutoval kázat roku 1729. Místo na kazatelně ale našli také duchovní správci menších komunit – roku 1704 farář z Blížkovic nedaleko Znojma Wenceslaus Konstantinus Bystržický, roku 1709 měřínský duchovní správce Jacobus Pacher. V roce 1716 kázal Martinus Žaurek – jako tehdejší dačický farář. 1718 a 1721 mrákotínský duchovní Ignatius Freytag. Roku 1727 brtnický farář Joannes Koranda. O dva roky později administrátor Studené Joannes Schindle, roku 1733 pak kunžacký duchovní správce Simeon Antonius Jandera. Roku 1735 vstoupil na kazatelnu kaplan působící v Radkově a v závěru sledovaného období, roku 1739, farář z Pavlova Josephus Frey.

Mimořádně zazněla kázání dvě – německé i české, jako tomu bylo roku 1729. Německé proslovl slavonický děkan a české administrátor Studené. Jen výjimečně kazatel ve výročních zprávách uveden není (a sice k roku 1700 a 1730).

3 Kazatelé na svátek sv. Františka Xaverského, jezuitů a misionáře

Na tento svátek kázali³⁰ během uvedeného období františkáni z dačického kláštera čtyřikrát (1702, 1711, 1728, 1734). Novofříšší premonstráti stanuli na kazatelně dvakrát – roku 1709 to byl převor kláštera Bernardus Žiulak, OPraem, a roku 1733 správce fary v Krasonicích Kajetan Paulin, OPraem. Namísto novobystřických paulánů či bartolomitů byl z řeholních domů usazených v relativní blízkosti od Telče pozván kázat roku 1708 servita z konventu v Jaroměřicích nad Rokytnou. Čtrnáctkrát ovšem měl privilegium pronést kázání některý z domácích jezuitů (1704, 1706, 1712, 1714, 1718, 1720, 1723, 1724, 1725, 1726, 1727, 1732, 1736, 1737).

Opět méně často byl zastoupen diecézní klérus: počátečný děkan Wenceslaus Grotz promluvil z kazatelny roku 1715, kaplan z telčské farnosti o rok později. Roku 1710 kázal želetavský farář Carolus Leopoldus Felix a roku 1721 jeho nástupce Joannes Ernestus Sissenbeck. Dvakrát (1701 a 1703) byl pozván duchovní správce Mrákotína Martinus Lucas Hammerle. Dále roku 1713 kázal dačický farář Martinus Žaurek, roku 1717 urbanovský duchovní Georgius Žižka, 1719 pavlovský farář Franciscus Frey. O tři roky později pronesl svou promluvu opatovský farář Wenceslaus Antonius Rossel. Cizkra-

³⁰ Není-li uvedeno jinak, jsou v těchto a dalších případech údaje o zdrojích (tj. příslušné výroční zprávy) i literatura a prameny, které byly využity k identifikaci, k dispozici v Tabulce č. 2.

jovský duchovní Bernardus Luitz kázal roku 1735. Duchovní správce farnosti Studená přijal pozvání kázat roku 1740.

Jako v případě kazatelů na svátek sv. Ignáce je třeba zmínit, že některé ročníky *litterae annuae* kazatele neuvádějí (1705, 1706, 1729, 1730).

4 Pozvání kazatelé a patronátní práva telčské jezuitské koleje

Z vytvořeného, byť ne zcela úplného, přehledu kazatelů lze vyvodit následující. Na oba svátky zvali jezuité kázat převážně cizí kazatele; pokud měli promluvu „domáci“, pak především na svátek Františka Xaverského. Zdá se, že tento světec měl pro jezuitu procházející třetí probací zvláštní význam: ztotožňovali se s ním spíše než se sv. Ignácem, jak by i napovídalo označení jednoho kazatele *Xaveriophilus noster*. Kvetoucí kult Františka Xaverského mezi jednotlivými jezuity byl patrně příčinou, že kázání byla zadávána jim.³¹

Z cizích kazatelů se nejčastěji jednalo o řeholníky ze dvou nejbližších řeholních domů – františkány z Dačic a premonstráty z Nové Říše. Z ostatních domů (pauláni Nová Bystřice, servité Jaroměřice nad Rokytnou, bartolomitě) byli zváni kazatelé jen ojediněle. Zatímco do Dačic a Nové Říše zajížděli telčští jezuité kázat na svátky tamějších patronů (sv. Antonín Paduánský, sv. Norbert),³² s ostatními domy je podobné pouto nespojovalo. Zdá se spíše, že chtěli na kazatelnu pozvat řeholníky z domů, které se právě etablovaly (v Nové Bystřici se obnova kláštera datuje od roku 1665,³³ klášter v Jaroměřicích nad Rokytnou byl založen teprve o deset let později,³⁴ fara v Horní Cerekvi byla bartolomitům předána roku 1715³⁵), bližší vztahy s nimi však navazovat patrně nehodlali.

Na kazatelně stanuli také zástupci diecézního kléru. Děkani, faráři a kaplani nejčastěji zastoupených lokalit – tj. Telče, Slavonic, Želetavy, Urbanova, Pavlova, Mrákotína a Studené byli zároveň „podřízenými“ telčské koleje, resp. rektor koleje nad těmito farnostmi vykonával patronátní právo. Příčiny této neobvyklé vazby (neboť řád se zavazoval vykonávat pastorační především mimo základní farní správu) osvětlil již Josef Hrdlička. Fary (tyto i další) pů-

³¹ K účtě ke sv. Františku Xaverskému srov. také ŠTĚPÁNEK, P.: c. d.

³² Např. výroční zpráva za rok 1698, ÖNB, Cod. 13558*, f. 158r.

³³ VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1998, s. 387.

³⁴ FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005, s. 325.

³⁵ ZAHRADNÍK, Pavel: *Bartolomitě v Čechách a jejich působení v Horní Cerekvi*. Vlastivědný sborník Pelhřimovska, 1994, č. 5, s. 40–56.

vodně náležely pánům z Hradce a majitel panství Adam II. z Hradce je předal roku 1594 právě zakládané koleji v Jindřichově Hradci. Odevzdáním patronátních práv chtěl fundátor (vida náboženskou situaci v prostředí „multikonfesijských“ Čech) na svém panství docílit kontinuity katolické konfese i pro případ, že změní svého majitele.³⁶ Roku 1664 pak bylo patronátní právo nad zmíněnými farnostmi předáno nově založené koleji v Telči – listinu stvrdil provinciál jezuitů Joannes Saxius, SJ.³⁷ Z převodu patronátních práv z jedné koleje na druhou je zjevné, že jezuité si patronátní právo hodlali ponechat i po roce 1620, kdy přestal existovat důvod, pro který se majitel jindřichohradeckého panství k danému kroku rozhodl, a tedy kdy už nebylo právně možné, aby panství vlastnili nekatolíci.³⁸ Patronátní právo patrně jezuitům dávalo možnost působit ještě efektivněji v městském prostoru, na nějž se vždy soustředili, mohlo eliminovat spory se správci místní farnosti, a pomáhalo jim se dobře etablovat i ve venkovském prostoru. Držení venkovských far jim umožňovalo rozšířit rádius jejich působení. Do kostelů svého patronátu zajížděli, jak o tom svědčí prakticky každá výroční zpráva, pravidelně kázat. Dochované prameny také svědčí o pečlivém výběru farářů a existenci kontroly správy jednotlivých farností rektorem koleje.

Faráři například procházeli přes menší fary až k pozicím děkanů; Martinus Žaurek působil nejprve jako kaplan v Urbanově (před rokem 1711). Od roku 1711 byl farářem v nedalekých Dačicích, odkud přijel roku 1716 proslovit kázání v den svátku sv. Ignáce. Roku 1719 byl neúspěšným kandidátem na děkanství v Telči. Soupis uchazečů mu přiznává na rozdíl od jiných nejenom obvyklá studia, ale také delší školení v obou právech. Tyto jeho předpoklady spolu se znalostí jeho způsobu pastorače jej pak vynesly na zmiňovaný úřad o čtyři roky později.³⁹ Podobně na tom byl také Joannes Siessenbeck, který nejprve šest let kaploval ve Slavonicích a roku 1721 obdržel želetavské beneficium (patroni dobře sledovali jeho činnost i předpoklady

³⁶ HRDLÍČKA, Josef: *Obtížné počátky. Jezuitské koleje v Českém Krumlově, Chomutově a Jindřichově Hradci před rokem 1618*, referát pronesený na konferenci Řád a město, řád a jeho mecenáši konané v Telči ve dnech 24.–26. září 2018.

³⁷ MZA, E 30, sign. 33 A, kart. 8, listina z 8. 10. 1664. Patronátními se staly tyto fary: děkanství Telč s farou v Kostelní Myslové a s kostely Panny Marie „extra Urbem“, sv. Vojtěcha „in Monticulo“ a sv. Ducha, farnosti Slavonice, Mrákotín, Studená, Urbanov, Radkov, Růžená, Želetava, Pavlov. Na mapě *Telčského (Bítovského) děkanátu k roku 1668* autora Roberta Šimůnka lze vidět, že patronátní fary telčské jezuitské koleje tvořily jakýsi prstenec kolem Telče. Byly tedy snadno dosažitelné. (Mapa in: ŠIMŮNEK, Robert (red.): *Historický atlas měst České republiky*. Sv. č. 10, Telč. Praha 2001, mapový list č. 16).

³⁸ Srov. k tomu MIKULEC, Jiří: 31. 7. 1627 – *rekatolizace šlecht v Čechách: čí je země, toho je i náboženství*. Praha 2005.

³⁹ MZA, E 30, sign. 33 Ga, kart. 8.

pro ni: „nunc in quintum vel sextum annum Slabingae Capellanum a zelo apostolico in cura animarum et eccellente talento dicendi pro concione valde laudatus“).⁴⁰ Také Georgius Žižka nastoupil nejprve farářské místo v Mrákově a poté se – roku 1713 – přesunul do Urbanova.⁴¹ Dobře pak ilustrují „politiku“ přesunů mezi farami soupisy kandidátů na daný úřad. V roce 1719 se o děkanský úřad v Telči hlásilo celkem 12 uchazečů – pět z nich bylo z jezuitských patronátních far: Carolus Leopoldus Felix byl toho času farářem v Želetavě, Wenceslaus Konstantinus Bystržický spravoval Blížkovice u Znojma (farnost, která byla spojena s telčským děkanstvím), Georgius Žižka působil na faře v Urbanově, Martinus Žaurek byl v minulosti kooperátorem tamtéž a Franciscus Frey byl kaplanem v Telči. Všichni zároveň už byli v minulosti někdy pozváni do Telče kázat.⁴²

Dalším významným elementem, který podmiňoval získání farářského místa, byly výsledky studia a reference jezuitských otců. Joannes Siesenbeck, původně po šest let kaplan ve Slavonicích, se o želetavské beneficium roku 1721 ucházel úspěšně rovněž pro svá výborná studia („fuit discipulus R. P. Provincialis nostri in Philosophia, absolvit etiam cum praeclara laude universam Theologiam Olomucium, ... tribus annis studuit Juri Canonici“).⁴³ Nezanedbatelnou položkou pak mohl být i telčský původ.

Úzké propojení mezi kolejí a faráři na patronátních farách pak ilustrují četné finanční transakce, jak dosvědčují kvitance a obligace,⁴⁴ ale i nadace.⁴⁵ Tyto vzájemné vazby, kdy věřitelé i dlužníci, stejně jako dárci a obdarovaní, byli na obou stranách, by bylo zajímavé zpracovat.

⁴⁰ MZA, E 30, sign. 33 Gb, kart. 8, f. 95v a násl.

⁴¹ MZA, E 30, sign. 33 Ga; 33 Gd, kart. 8.

⁴² MZA, E 30, sign. 33 Ga, kart. 8.

⁴³ MZA, E 30, sign. 33 Gb, kart. 8, f. 95v a násl.

⁴⁴ Jak ty nedochované, o nichž víme díky archivnímu inventáři z roku 1762 (MZA, E 30, kn. 1, *Catalogus universalis rerum in Archivo Telcensi Societatis Jesu contentarum*) – např. sign. 1/1, 1/2, 1/4, 1/10, 1/13, 1/25 atd. – tak i dochované a dnes uložené ve fondu MZA, E 30 – např. 6/26, kart. 2.

⁴⁵ MZA, E 30, sign. 11/8, 11/10, 11/15, kart. 2.

Na Mapě Telčského (Bitovského) děkanátu autora Roberta Šimůnka převzaté z *Historického atlasu měst České republiky – Telč* (svazek č. 10, Praha 2001, Mapa č. 20) je vyznačeno deset farností, jejichž patronem byla telčská jezuitská kolej. Autorka děkuje tvůrci mapy dr. Robertu Šimůnkovi za laskavé svolení mapu upravit a přiložit k tomuto článku.

5 Celebranti slavné mše při příležitosti obou svátků jezuitských světců

Podobně můžeme sledovat také ty, kteří byli pozváni sloužit slavnou zpívanou mší.⁴⁶ Na svátek sv. Ignáce to byli jedenadvacetkrát a na svátek sv. Františka Xaverského pětkrát představení novoříšského kláštera. Nejprve probošt Bernardus Leupold de Löwenthal, OPraem (1701–1704), poté probošt Petrus Paulus Credis, OPraem (1709, 1712, 1713, 1717, 1718, 1719, 1722), jehož dvakrát zastupoval převor (Norbertus Hruza, OPraem, a Carolus Khamel, OPraem), aby po opatské benedikci do Telče zajížděl téměř pravidelně novoříšský opat Nepomucenus Vyminko, OPraem (1726, 1727, 1728, 1729, 1734, 1736–1740). Zbylé roky nenáležely představeným dalších klášterů – s výjimkou let 1716, 1718, 1723, 1725, 1728, 1734, kdy celebraval představený dačických františkánů. Daleko častěji se pozvání dostalo telčskému děkanovi. Na svátek sv. Ignáce celebraval devětkrát (1705, 1706, 1707, 1708, 1710, 1711, 1714, 1728, 1729), na svátek sv. Františka Xaverského čtrnáctkrát (1703, 1706, 1712, 1714, 1716, 1718, 1719, 1723, 1725, 1726, 1731, 1736, 1737, 1740). Na svátek sv. Ignáce pak byli výjimečně pozváni děkani blízkých děkanátů (Velké Meziříčí či Pelhřimov). Na svátek sv. Františka Xaverského pak také zástupci z významnějších beneficií náležejících telčské koleji – například roku 1707, 1710 a 1711, 1713, 1717, 1722, 1732, 1735 slavonický děkan, 1710, 1720, 1733 želetavský farář.

6 Závěr

Jezuité slavili svátky svých řádových světců zpravidla ve vlastním kostele v Telči, jenž byl zasvěcen Jménu Ježíš, výjimečně se slavení přesunulo do farního kostela. V jejich kostele probíhala slavná mše a po ní kázání. Výběr celebrantů i kazatelů pro tyto svátky byl promyšlený. Premonstrátsí probošti a později opat, event. děkani blízkých děkanátů umocňovali svou přítomností i insigniemi svého úřadu krásu liturgie, zatímco promluvy nesli na bedrech mendikantští řeholníci nebo duchovní z beneficií, jejichž patronem byla telčská kolej. Tak byla zajištěna patřičná oslava řádu a jejich světců i na poli slova. Zároveň se tím tkala jemná síť vzájemných vazeb: telčští jezuité byli na oplátku zváni kázat do klášterů v okolí a také si udržovali přehled o farářích, jejich schopnostech a loajalitě ve svých farnostech.

⁴⁶ Není-li uvedeno jinak, jsou v těchto a dalších případech údaje o zdrojích (tj. příslušné výroční zprávy) i literatura a prameny, které byly využity k identifikaci, k dispozici v Tabulce č. 1 a 2.

Tabulka 1 Celebranti a kazatelé na sv. Ignáce

ROK	ODKAZ NA LA	CELEBRANT	ZDROJE IDENTIFIKACE	KAZATEL	ZDROJE IDENTIFIKACE
1700		neuveeno		neuveeno	
1701	ÖNB, Cod. 13558*, f. 170r	Bernardus Leupold de Löwenthal, OPraem, novorišský probošt	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000146491	Joannes Maximilianus Bystržitzký, telčský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telče</i> , s. 9
1702	ÖNB, Cod. 13558*, f. 175v	Bernardus Leupold de Löwenthal, OPraem, novorišský probošt	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000146491	Norbertus Hruza, OPraem, novorišský převor	MZA, E 58, Dodatek č. 33a, kart 38c, f. 103v
1703	ÖNB, Cod. 13558*, f. 183r	Bernardus Leupold de Löwenthal, OPraem, novorišský probošt	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000146491	Wenceslaus Tladdeus Kotlas, počátecký děkan	SLAVÍČKOVÁ, L.: c. d., s. 10
1704	ÖNB, Cod. 13558*, f. 191v	Bernardus Leupold de Löwenthal, OPraem, novorišský probošt	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000146491	Wenceslaus Bystržitzký, blížkovický duchovní správce	ÖNB, Cod. 13558*, f. 191v
1705	ÖNB, Cod. 12291, f. 101r	Joannes Maximilianus Bystržitzký, telčský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telče</i> , s. 9	jezuíta z telčské koleje	
1706	ÖNB, Cod. 12292, f. 99r	Joannes Maximilianus Bystržitzký, telčský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telče</i> , s. 9	jezuíta z telčské koleje	
1707	ÖNB, Cod. 13558*, f. 202v	Joannes Maximilianus Bystržitzký, telčský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telče</i> , s. 9	františkán z dačického konventu	

ROK	ODKAZ NA LA	CELEBRANT	ZDROJE IDENTIFIKACE	KAZATEL	ZDROJE IDENTIFIKACE
1708	ÖNB, Cod. 12294, f. 115v	Joannes Maximilianus Bystržitzký; telčský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telče</i> , s. 9	paulán z novobystřického konventu	
1709	ÖNB, Cod. 12295, f. 110v	Gundakar Andreas hrabě Egkh-Hungersbach, velkomeziříčský děkan	ŠTINDL, M.: <i>c. d.</i> , s. 173nn; WOLNÝ, G.: <i>c. d.</i> , s. 62	Jacobus Pachet, měřinský farář	DABB, Sbírka Aloise Mikysky; WOLNÝ, G.: <i>c. d.</i> , s. 178
1710	ARSI, Boh. 122, p. 193	Joannes Maximilianus Bystržitzký; telčský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telče</i> , s. 9	františkán z dačického konventu	
1711	ÖNB, Cod. 12348, 94v	Joannes Maximilianus Bystržitzký; telčský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telče</i> , s. 9	Wenceslaus Taddaeus Kotlas, počátecký děkan	SLAVÍČKOVÁ, L.: <i>c. d.</i> , s. 10
1712	ÖNB, Cod. 12298, f. 3r	Petrus Paulus Credis, OPraem, novoríšský probošt	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dl?hal~1000129829	františkán z dačického konventu	
1713	ÖNB, Cod. 13558*, f. 239r	Petrus Paulus Credis, OPraem, novoríšský probošt	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dl?hal~1000129829	premonstrát z novoríšského konventu	
1714	ÖNB, Cod. 13558*, f. 244r	Jacobus Carolus Vanouch, telčský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telče</i> , s. 9; PAVLŮ, B.: <i>Rodilí Telčané</i> , s. 55; MZA, E 30, 33 Ga, kart. 8	Wenceslaus Filkuka, OPraem, volfrávský farář	TRAY, J.: <i>VM. Dačický okres</i> , s. 219; DABB, Sbírka Aloise Mikysky; WOLNÝ, G.: <i>c. d.</i> , s. 286
1715	ÖNB, Cod. 13558*, f. 248v	Norbertus Hruza, OPraem, novoríšský převor	MZA, E 58, Dodatek č. 33a, kart. 38c, f. 103v	františkán z dačického konventu	

ROK	ODKAZ NA LA	CELEBRANT	ZDROJE IDENTIFIKACE	KAZATEL	ZDROJE IDENTIFIKACE
1716	ÖNB, Cod. 13558*, f. 254v	Adrianus Zelenka, OFM, dačický kvardián	WRBCZANSKY, S.: c. d., p. 264	Martinus Žaurek, dačický farář	TRAY, J.: VM. Dačický okres, s. 66; DABB, Sbirka Aloise Mikyský; WOLNÝ, G.: c. d., s. 266
1717	ÖNB, Cod. 13558*, f. 263v	Petrus Paulus Credis, OPraem novofříský probošt	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/li.dll?hal~1000129829	františkán z dačického konventu	
1718	ÖNB, Cod. 13558*, f. 277r	v jezuitském kostele: Adrianus Zelenka, OFM, dačický kvardián	WRBCZANSKY, S.: c. d., p. 264	Ignatius Freytag, mrákotínský farář	DABB, Sbirka Aloise Mikyský; WOLNÝ, G.: c. d., s. 120
	ÖNB, Cod. 13558*, f. 277r	ve farním kostele: Petrus Paulus Credis, OPraem, novofříský probošt	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/li.dll?hal~1000129829	Jacobus Carolus Vanouch, telčský děkan	PAVLÚ, B.: Do Telče, s. 9; PAVLÚ, B.: Roditií Telčané, s. 55; MZA, E 30, 33 Ga, kart. 8
1719	ÖNB, Cod. 12305, f. 112r	Petrus Paulus Credis, OPraem novofříský probošt	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/li.dll?hal~1000129829	Jacobus Prokesch, telčský děkan	MZA, E 30, 33 Ga, kart. 8
1720	ÖNB, Cod. 13558*, f. 284r	Georgius Joannes Kiebler, slavonský děkan	DABB, Sbirka Aloise Mikyský; WOLNÝ, G.: c. d., s. 295	františkán z dačického konventu	
1721	ÖNB, Cod. 13558*, f. 289v	Sigismundus Haubner, arcijáhen a prelát v Českém Krumlově	SOkA Český Krumlov, Prelatura Český Krumlov, Liber memorabilium	Ignatius Freytag, mrákotínský farář	ÖNB, Cod. 13558*, f. 289v; DABB, Sbirka Aloise Mikyský; WOLNÝ, G.: c. d., s. 120

ROK	ODKAZ NA LA	CELEBRANT	ZDROJE IDENTIFIKACE	KAZATEL	ZDROJE IDENTIFIKACE
1722	ÖNB, Cod. 13558*, f. 295v	Petrus Paulus Credis, OPraem, novofíšský probošt	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dl?hal~1000129829	jezuíta z teléské koleje	
1723	ÖNB, Cod. 13558*, f. 298v	vikář z dačického konventu		františkán z dačického konventu	
1724	ÖNB, Cod. 11973, f. 274r	Jacobus Tiehan, OPraem, novofíšský převor	MZA, E 58, Dodatek č. 33a, kart 38c, f. 103v	Martinus Žaurek, teléský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telže</i> , s. 9; MZA, E 30, 33 Ga, kart. 8
1725	ÖNB, Cod. 13558*, f. 308v	Beniamin Pawlowsky, OFM, dačický kvardián	WRBCZANSKY, S.: c. d., p. 264	františkán z dačického konventu	
1726	ÖNB, Cod. 11973, f. 582v	Nepomucenus Augustinus Vyminko, OPraem, novofíšský opat	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dl?hal~1000146860	premonstrát z novofíšského konventu	
1727	ÖNB, Cod. 11974, f. 146v	Nepomucenus Augustinus Vyminko, OPraem, novofíšský opat	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dl?hal~1000146860	Joannes Koranda, brtnický farář	DABB, Sbirka Aloise Mikysky; WOLNÝ, G.: c. d., s. 34
1728	ÖNB, Cod. 11974, f. 300v	Martinus Žaurek, teléský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telže</i> , s. 9; MZA, E 30, 33 Ga, kart. 8	jezuíta z teléské koleje	
1729	ÖNB, Cod. 13558*, f. 317v	v jezuitském kostele: Martinus Žaurek, teléský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telže</i> , s. 9; MZA, E 30, 33 Ga, kart. 8	Martinus Harrer, slavonický děkan (německé kázání)	TRAY, J.: VM. Slavonický okres, s. 77; WOLNÝ, G.: c. d., s. 295

ROK	ODKAZ NA LA	CELEBRANT	ZDROJE IDENTIFIKACE	KAZATEL	ZDROJE IDENTIFIKACE
		ve farním kostele: Nepomucenus Augustinus Vymínko, OPraem, novoríšský opat	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000146860	Joannes Schidle, administrátor Studené (české kázání)	Wolný, G.: c. d., s. 124
1730		neuveveno		neuveveno	
1731	ÖNB, Cod. 13558*, f. 326r	Martinus Harter, slavonický děkan	TRAY, J.: <i>VM. Slavonický okres</i> , s. 77; Wolný, G.: c. d., s. 295	Joannes Georgius Steckel, bartolomita a kurát v Horní Cerekvi	ZAHRADNÍK, P.: c. d., s. 45
1732	ÖNB, Cod. 13558*, f. 345r	Joachim Wenceslaus Unger, pelhřimovský děkan, kanovník vyšehradské kapituly	MARTÍNKOVÁ, L.: <i>Dějiny</i> .	františkán z dačického konventu	
1733	ARSI, Boh. 150, f. 281r	Gundakar Andreas hrabě Egkh-Hungersbach, děkan v Jaroměřicích nad Rokytanou	DABB, Sbírka Aloise Mikýsky; Wolný, G.: c. d., s. 209	Simeon Antonius Jandera, kumžácký farář	ZELINKA, T. Č.: c. d.
1734	ÖNB, Cod. 12319, f. 147v	Nepomucenus Augustinus Vymínko, OPraem, novoríšský opat	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000146860	Kajetan Paulin, OPraem, staroríšský farář	DABB, Sbírka Aloise Mikýsky; Wolný, G.: c. d., s. 402
1735	ÖNB, Cod. 13558*, f. 350v	v jezuitském kostele: Martinus Žaurek, telčský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telče</i> , s. 9; MZA, E 30, 33 Ga, kart. 8	kaplan farnosti Radkov	WOLNÝ, G.: c. d., jméno neuvádí

ROK	ODKAZ NA LA	CELEBRANT	ZDROJE IDENTIFIKACE	KAZATEL	ZDROJE IDENTIFIKACE
	ÖNB, Cod. 13558*, f. 350v	ve farním kostele: Gundakar Andreas hrabě Eggh-Hungersbach, děkan v Jaroměřicích nad Rokýtnou	DABB, Sbírka Aloise Mikysky; Wolný, G.: c. d., s. 209	jeho kaplan	
1736	ÖNB, Cod. 12320, f. 140r	Nepomucenus Augustinus Vyminko, OPraem, novofíšský opat	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000146860	premonstrát z novofíšského konventu	
1737	ÖNB, Cod. 12321, f. 152r,v	Nepomucenus Augustinus Vyminko, OPraem, novofíšský opat	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000146860	premonstrát z novofíšského konventu	
1738	ÖNB, Cod. 12322, f. 173v	Nepomucenus Augustinus Vyminko, OPraem, novofíšský opat	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000146860	premonstrát z novofíšského konventu	
1739	VKOL, M III, 24-4, nefol.	Nepomucenus Augustinus Vyminko, OPraem, novofíšský opat	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000146860	Josephus Frey, pavlovský farář	TRAV, J.: VM. Tělečný okres, s. 436; DABB, Sbírka Aloise Mikysky; Wolný, G.: c. d., s. 394
1740	VKOL, M III, 24-4, nefol.	Nepomucenus Augustinus Vyminko, OPraem, novofíšský opat	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000146860	Martinus Žaurek, telčský děkan	PAVLŮ, B.: Do Tělic, s. 9

Tabulka č. 2 Celebranti a kazatelé na sv. Františka Xaverského

ROK	ODKAZ NA LA	CELEBRANT	ZDROJE IDENTIFIKACE	KAZATEL	ZDROJE IDENTIFIKACE
1700		neuvedeno			
1701	ÖNB, Cod. 13558*, f. 170r	Bernardus Leupold de Löwenthal, OPraem, novotříský probošt	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000146491	Martinus Lucas Hammerle, mrákotinský farář	TRAY, J.: VM. Tělečský okres, s. 233; DABB, Sbírka Aloise Mikysky; WOLNÝ, G.: c. d., s. 120
1702	ÖNB, Cod. 12288, f. 128v	Bernardus Leupold de Löwenthal, OPraem, novotříský probošt	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000146491	františkán z dačického konventu	
1703	ÖNB, Cod. 13558*, f. 183r	Joannes Maximilianus Bystřitzký, telčský děkan	PAVLŮ, B.: Do Telče, s. 9	Martinus Lucas Hammerle, mrákotinský farář	TRAY, J.: VM. Tělečský okres, s. 233; DABB, Sbírka Aloise Mikysky; WOLNÝ, G.: c. d., s. 120
1704	ÖNB, Cod. 13558*, f. 191v	neuvedeno přesně		jezuita z telčské koleje	
1705	ÖNB, Cod. 12291, f. 101r	neuvedeno přesně		neuvedeno přesně	
1706	ÖNB, Cod. 12292, f. 99r	Joannes Maximilianus Bystřitzký, telčský děkan	PAVLŮ, B.: Do Telče, s. 9	jezuita z telčské koleje	
1707	ÖNB, Cod. 13558*, f. 202r	zástupce za zemřelého slavonického děkana Bartholomea Hablika	TRAY, J.: VM. Slavonický okres, s. 76; WOLNÝ, G.: c. d., s. 295	neuvedeno	

ROK	ODKAZ NA LA	CELEBRANT	ZDROJE IDENTIFIKACE	KAZATEL	ZDROJE IDENTIFIKACE
1708	ÖNB, Cod. 12294, f. 115v	Matthias Sissebeck, cizkrajovský farář	Thrax, J.: <i>VM. Slavonický okres</i> , s. 114; Wolný, G.: c. d., s. 284	servita z konventu v Jaroměřicích nad Rokytnou	
1709	ÖNB, Cod. 12295, f. 110v	Petrus Paulus Credis, OPraem, novoríšský probošt	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/li.dll?hal~1000129829	Bernardus Žiulak, OPraem, novoríšský převor	MZA, E 58, Dodatek č. 33a, kart 38c, Ritschel, f. 103v
1710	ARSI, Boh 122, p. 193	neuveдено přesně		Carolus Leopoldus Felix, želetavský farář	PAVLŮ, B.: <i>Rodili Telčané</i> ; Wolný, G.: c. d., s. 388
1711	ÖNB, Cod 12348, 94v	Georgius Joannes Kiebler, slavonický děkan	DABB, Šbirka Aloise Mikysky; Wolný, G.: c. d., s. 295	františkán z dačického konventu	
1712	ÖNB, Cod. 12298, f. 3r	Jacobus Carolus Vanouch, telčský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telče</i> , s. 9; MZA, E 30, 33 Ga, kart. 8	jezuita z telčské koleje	
1713	ÖNB, Cod. 13558*, f. 239r	Georgius Joannes Kiebler, slavonický děkan	DABB, Šbirka Aloise Mikysky; Wolný, G.: c. d., s. 295	Martinus Žaurek, dačický farář	DABB, Šbirka Aloise Mikysky; Wolný, G.: c. d., s. 266
1714	ÖNB, Cod. 13558*, f. 244r	Jacobus Carolus Vanouch, telčský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telče</i> , s. 9; MZA, E 30, 33 Ga, kart. 8	jezuita z telčské koleje	
1715	ÖNB, Cod. 13558*, f. 248v	Petrus Paulus Credis, OPraem, novoríšský probošt	http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/li.dll?hal~1000129829	Wenceslaus Grotz, počátecký děkan	SLAVÍČKOVÁ, L.: c. d., s. 10
1716	ÖNB, Cod. 13558*, f. 254v	Jacobus Carolus Vanouch, telčský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telče</i> , s. 9; MZA, E 30, 33 Ga, kart. 8	telčský kaplan	

ROK	ODKAZ NA LA	CELEBRANT	ZDROJE IDENTIFIKACE	KAZATEL	ZDROJE IDENTIFIKACE
1717	ÖNB, Cod. 13558*, f. 263v	Georgius Joannes Kiebler, slavonský děkan	DABB, Šbírka Aloise Mikysky; WOLNÝ, G.: c. d., s. 295	Georgius Žižka, urbanovský farář	TRAX, J.: VM. <i>Telčský okres</i> , s. 373; PAVLŮ, B.: <i>Rodili Telčané</i> ; WOLNÝ, G.: c. d., s. 127
1718	ÖNB, Cod. 13558*, f. 277r	Jacobus Carolus Vanouch, telčský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telče</i> , s. 9; MZA, E 30, 33 Ga, kart. 8	jezuita z telčské koleje	
1719	ÖNB, Cod. 12305, f. 112r	Joannes Franciscus Prokesch, telčský děkan	MZA, E 30, 33 Ga, kart. 8	Franciscus Frey, pavlovský farář	ÖNB, Cod. 12305, f. 112r; TRAX, J.: VM. <i>Telčský okres</i> , s. 436; WOLNÝ, G.: c. d., s. 397
1720	ÖNB, Cod. 13558*, f. 284r	Carolus Leopoldus Felix, želetavský farář	DABB, Šbírka Aloise Mikysky; WOLNÝ, G.: c. d., s. 388	jezuita z telčské koleje	
1721	ÖNB, Cod. 13558*, f. 289v	Mathias Engelbertus Sissenbeck, cizkrajovský děkan	ÖNB, Cod. 13558*, f. 289v; TRAX, J.: VM. <i>Slavonický okres</i> , s. 114; WOLNÝ, G.: c. d., s. 284	Joannes Ernestus Sissenbeck, želetavský farář	MZA, E 30, 33 Gb, kart. 8, f. 95r; ÖNB, Cod. 13558*, f. 289v; TRAX, J.: VM. <i>Telčský okres</i> , s. 407; WOLNÝ, G.: c. d., s. 388
1722	ÖNB, Cod. 13558*, f. 295v	Georgius Joannes Kiebler, slavonský děkan	DABB, Šbírka Aloise Mikysky; WOLNÝ, G.: c. d., s. 295	Wenceslaus Antonius Rossel, opatovský farář	WOLNÝ, G.: c. d., s. 394
1723	ÖNB, Cod. 13558*, f. 298v	Martinus Žaurek, telčský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telče</i> , s. 9; MZA, E 30, 33 Ga, kart. 8	jezuita z telčské koleje („Noster ordinarius“)	

ROK	ODKAZ NA LA	CELEBRANT	ZDROJE IDENTIFIKACE	KAZATEL	ZDROJE IDENTIFIKACE
1724	ÖNB, Cod. 11973, f. 274r	Mathias Engelbertus Sissenbeck, cízkrajovský děkan	TRAX, J.: VM. Slavonický okres, s. 114; DABB, Sbírka Aloise Mikysky; WOLNÝ, G.: c. d., s. 284	jezuíta z telčské koleje („Xaveriophilus Noster“)	
1725	ÖNB, Cod. 13558*, f. 308v	Martinus Žaurek, telčský děkan	ÖNB, Cod. 13558*, f. 308v; PAVLŮ, B.: Do Telče, s. 9	jezuíta z telčské koleje	
1726	ÖNB, Cod. 11973, f. 582v	Martinus Žaurek, telčský děkan	PAVLŮ, B.: Do Telče, s. 9	jezuíta z telčské koleje	
1727	ÖNB, Cod. 11974, f. 146v	jezuíta z telčské koleje		jezuíta z telčské koleje	
1728	ÖNB, Cod. 11974, f. 300v	Adrianus Zelenka, OFM, kvardían dačického konventu	WRBCZANSKY, S.: c. d., p. 264	františkán z dačického konventu	
1729		neuvedeno		neuvedeno	
1730		neuvedeno		neuvedeno	
1731	ÖNB, Cod. 13558*, f. 326r	Martinus Žaurek, telčský děkan	PAVLŮ, B.: Do Telče, s. 9	„curatus Reichmaviensis“, nejasné, zda Joachim Pfeiffer, staroríšský farář, nebo Jacobus Schachezi, novoříšský farář	WOLNÝ, G.: c. d., s. 402, 406
1732	ÖNB, Cod. 13558*, f. 345r	Martinus Harrer, slavonický děkan	TRAX, J.: VM. Slavonický okres, s. 77; WOLNÝ, G.: c. d., s. 295	jezuíta z telčské koleje	

ROK	ODKAZ NA LA	CELEBRANT	ZDROJE IDENTIFIKACE	KAZATEL	ZDROJE IDENTIFIKACE
1733	ARSI, Boh150, f. 281r	Joannes Ernestus Sissenbeck, želeťavský farář	DABB, Sbírka Aloise Mikýsky; TIRAY, J.: VM. <i>Teletský okres</i> , s. 407; WOLNÝ, G.: c. d., s. 388	Kajetan Paulin, OPraem, krasonický farář	MZA, E 58, Dolista č. 26, kart. 38, f. 13r
1734	ÖNB, Cod. 12319, f. 147v	Antonius Uhl, OFM, kvardián dačického konventu	WRBCZANSKY, S.: c. d., p. 264	františkán z dačického konventu	
1735	ÖNB, Cod. 13558*, f. 350v	Martinus Harrer, slavonický děkan	TIRAY, J.: VM. <i>Slavonický okres</i> , s. 77; WOLNÝ, G.: c. d., s. 295	Andreas Bernard Luitz, cizkrajovský farář	TIRAY, J.: VM. <i>Slavonický okres</i> , s. 112, 114; WOLNÝ, G.: c. d., s. 284
1736	ÖNB, Cod. 12320, f. 140r	Martinus Žaurek, telčský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telče</i> , s. 9	jezuíta z telčské koleje	
1737	ÖNB, Cod. 12321, f. 152v	Martinus Žaurek, telčský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telče</i> , s. 9	jezuíta z telčské koleje	
1738	ÖNB, Cod. 12322, f. 173v	Joannes Mathias de Rollsborg, želeťavský děkan a olomoucký kanovník	ÖNB, Cod. 12322, f. 173v; WOLNÝ, G.: c. d., s. 388	jeho kaplan	
1739	VKOL, M III, 24-4, nefol.	Ferdinandus Bystržický, budečský farář	WOLNÝ, G.: c. d., s. 324	výpomocný duchovní z téže farnosti	
1740	VKOL, M III, 24-4, nefol.	Martinus Žaurek, telčský děkan	PAVLŮ, B.: <i>Do Telče</i> , s. 9	Laurentius Himmel, farář Studené	TIRAY, J.: VM. <i>Teletský okres</i> , s. 355; WOLNÝ, G.: c. d., s. 124

RESUMÉ

„IN SOCIETATEM AFFECTU“.

CELEBRANTI A KAZATELÉ NA JEZUITSKÝCH SLAVNOSTECH V TELČI
V PRVNÍ POLOVINĚ 18. STOLETÍ

Studie přináší na základě excerptu výročních zpráv přehled celebrantů a kazatelů, kteří byli pozváni na oslavy svátku sv. Ignáce z Loyoly a sv. Františka Xaverského do Telče (jezuitského kostela Jména Ježíš), za léta 1700–1740. Věnuje se oslavám svátku, tak jak probíhal v domě třetí probace, kde se jezuité připravovali na složení definitivních slibů a kde, jak předpokládáme, mohl být kult jezuitských svatých ještě živější než v ostatních kolejích. Článek ukazuje, že obě dvě služby – kazatele i celebranta slavné mše – zadávali rektori koleje zpravidla jiným osobám než kněžím vlastní komunity. Na základě identifikace těchto pozvaných osob jsou formulovány následující závěry: jen mimořádně kázali na svátky řádových světců domácí jezuité, pokud tomu tak bylo, pak spíše na svátek Františka Xaverského; kázání jezuité nejčastěji svěřovali kněžím z okruhu vlastních patronátních far, jako druzí přicházeli na řadu mendikantští řeholníci. Jako celebranty si zvali nejčastěji představené novoříšské kanonie či děkany z blízkého okolí. Tím docílili, že oslavy probíhaly podle představ představených koleje. Koleji „podřízení“ duchovní zcela jistě kázali podle představ jezuitů. Navíc si zde patroni ověřili jejich schopnosti i loajalitu. Opat či probošt z kanonie v Nové Říši díky svému úřadu nepochybně přispěli k lesku celé slavnosti.

Klíčová slova: jezuitský řád, dům třetí probace v Telči, sv. Ignác, sv. František Xaverský, patronátní práva

SUMMARY

„IN SOCIETATEM AFFECTU“.

CELEBRANTS AND PREACHERS AT JESUIT CELEBRATIONS IN TELČ
IN THE FIRST HALF OF 18TH CENTURY

Based on the excerpt from the annual reports, the study brings a list of celebrants and preachers who were invited to celebrate the feast of St. Ignatius of Loyola and St. Francis Xavier to Telč (Jesuit Church of the Name of Jesus)

between the years 1700–1740. It focuses on celebrations of the feast taking place in the House of the Third Probation, where the Jesuits were preparing to make their final promises and where, as we suppose, the cult of Jesuits saints could be even more alive than in other colleges. The article shows that both roles – both the preachers and the celebrants of the celebratory/famous mass – were usually assigned by the rectors of the college to persons other than the priests of their own community. Based on the identification of these invited persons, the following conclusions are formulated: domestic Jesuits preached only exceptionally during the feasts of the Jesuit saints and if they did, it was more likely on the feast of St. Francis Xavier; the Jesuits most often entrusted the sermon to the priests from the circle of their own patron parishes, next in line were the Mendicant priests. The celebrants were most frequently the superiors from the Canonry of Nová Říše or deans from the nearby area. This way the celebrations followed the vision of the superiors of the college as the “subordinate” clergymen quite certainly preached according to the Jesuits’ ideas. In addition, the patrons verified their abilities and loyalty. Thanks to their authority, abbot and provost from the Canonry of Nová Říše undoubtedly contributed to the splendour of the whole event.

Keywords: Society of Jesus, House of the Third Probation in Telč, St. Francis Xavier, Jus patronatus (right of patronage)

Translated by Mgr. Tereza Kalousková

Mgr. Jarmila Hlaváčková, Ph.D.
Historický ústav AV ČR
Prosecká 809/76
190 00 Praha 9
Česká republika
e-mail: hlavackova.jarm@gmail.com

SOBOTECKÁ KNIHOVNA**FRANTIŠKA VETEŠNÍKA****ČÁST I.****PŘÍBĚH A OSUDY DĚKANSKÉ KNIHOVNY
Z VÝCHODNÍCH ČECH**

*Kryštof Kouřil*¹

1 Farní knihovny v čase národního probuzení

„Obzvláště se na každé farnosti nalézati má trvale pozůstavená knihovna, z dobrých kněh sestávající, ve které farář i kaplani hledati mohou prostředky k upevnění naučených opravdových zásad i ke svému dalšímu vzdělávání.“²

Těmito slovy vyjádřil ve svém spisku *Was ist ein Pfarrer?* z roku 1782 profesor církevního práva ve Vídni Joseph Valentin Eybel (1741–1805)³ potřebu zřizování farních knihoven i jejich důležitost pro osobní zdokonalování a další vzdělávání osob duchovního stavu. Všimněme si, že v jeho pojmání v duchu 18. století ještě stále přežíval koncept farních knihoven určených pro vnitřní potřeby jednotlivých far a ke vzdělávání církevních služebníků plně v souladu s pastorační úlohou duchovních. Politické a společenské změny „dlouhého 19. století“ však postavily duchovní pastýře do zcela nové role a přisoudily jim nezastupitelný podíl na národním probouzení českého ven-

¹ Autor příspěvku je doktorandem Katedry historie FF UP v Olomouci.

² „Insonderheit soll in jedem Pfarrhofe eine allort beständig zu verbleibende Bibliothek von guten Büchern angetroffen werden, die den Seelsorgern nothwendig sind, und in welcher Pfarrer und Kapläne zur Befestigung der erlernten ächten Grundsätze und zu ihrer weiteren Ausbildung die gehörigen Mittel finden können.“ Z německého originálu přeložil autor. EYBEL, Joseph Valentin: *Was ist ein Pfarrer?* Wien 1782, s. 36.

³ Více o něm SORKIN, David: *The Religious Enlightenment. Protestants, Jews and Catholics from London to Vienna*. Princeton 2008, s. 218.

kova,⁴ což se odrazilo na proměně struktury i funkce farních knihoven, které záhy přebírají novou úlohu – funkci národně buditelskou i lidově osvětovou.⁵

Rozvoj farních knihoven, jak jej sledujeme v čase národního probuzení, můžeme tedy vnímat jako vyústění fenoménů 19. století, k jakým patří zapojení části katolických duchovních do procesu národního obrození,⁶ nárůst odborné i beletristické knižní produkce i zrod moderní občanské společnosti.⁷ Zatímco v první polovině jde však víceméně o osobní iniciativy jednotlivých duchovních správců,⁸ ve druhé polovině již čelí duchovní všeobecné poptávce svých farníků po zřizování farních knihoven obsahujících vhodnou literaturu k zapůjčení.⁹ Význam farních knihoven ještě umocňuje skutečnost,

⁴ Viz např. HEROLDOVÁ, Iva: *Rozvoj školství, osvěty a vzdělanosti v Čechách v době národního obrození*. Praha 1980, s. 33. Srovnej s KOČÍ, Josef: *Naše národní obrození*. Praha 1960, s. 201. O roli nižších duchovních (ovšem v moravském prostředí) též TRAPL, Miloslav: *České národní obrození na Moravě v době předbřežnové a v revolučních letech 1848–1849*. Brno 1977, s. 22, 112. Farní knihovny zmiňuje též HRONEK, Josef: *Kněz v českém národním obrození*. Praha 1924, s. 42.

⁵ Podrobně se tematikou farních knihoven v českém prostředí zabývají historičky Jana Oppeltoová (* 1970) a Věra Slavíková (* 1973) z Univerzity Palackého v Olomouci. V letech 2005–2010 provedly podrobný terénní výzkum farních, děkanských a vikariátních knihoven královéhradecké diecéze, jehož výsledky prezentovaly ve společné práci *Zapomenuté bibliotéky v čase rozumu* (2010). Bez jejich poznatků a přispění by tato studie nemohla vzniknout.

Taktéž viz OPPELTOVÁ, Jana – SLAVÍKOVÁ, Věra: *Od bibliotéky faráře ke knihovně pro farníky – proměny zaměření a skladby farních knihoven římskokatolické církve*. In: NEŠPOR, Zdeněk R. (ed.) – KAISEROVÁ, Kristina (ed.): *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)*. Ústí nad Labem 2010, s. 158.

⁶ Toto zapojení se pochopitelně mnohdy neobešlo bez střetu vlastní katolické identity s probouzející se českou národní identitou a ne všichni duchovní českého původu se do procesu formování českého národa aktivně zapojili. Taktéž je třeba podotknout, že národní zápal mnoha duchovních včetně Vetešníka oslabily zvláště v polovině 19. století liberální a sekularizační tendence společnosti. Podrobně se této tematice ve svých pracích věnuje historik Jiří Rak (* 1947). K tomu viz např. RAK, Jiří: *Bývali Čechové. Historické mýty a stereotypy*. Jinočany 1994, s. 42–43.

⁷ Více k řečeným fenoménům např. ŠTAIF, Jiří: *Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830–1851*. Praha 2005, s. 164, 168.

⁸ Státní i církevní orgány ponechávaly v průběhu 19. století farářům při zakládání knihoven víceméně volnou ruku. Více o tom dále v textu.

⁹ Za vše hovoří např. článek v katolickém listu *Škola Božského Srdce Páně* reflektující poptávku farníků po literatuře z farních knihoven: „Jakmile nyní přijde doba delších večerů, příhodné tedy ku čtení, nemůže se kněz, pakli jest jen trochu k lidu, ubrániti návalu poptávek po knihách ku čtení. [...] Jestli v lidu našem dosud to pravdivé přesvědčení, že kněz jest jeho přirozeným rádcem a vůdcem, jeho otcem, že od něho jedině obdržeti může neošetmetné učení ve slovu i spisu a nerád se dá zvíklati v té své důvěře.“

Farní knihovny. Škola Božského Srdce Páně. Měsíční list pro lid katolický, zvlášť pro bratrstva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 8, 1874, č. 11, s. 233.

že k jejich vzniku docházelo mnohdy v obcích, které dosud knihovnu postrádaly, čímž suplovaly chybějící knihovny obecní a spolkové.¹⁰ Děkanství či fary s dobře vybavenou knihovnou se tak stávaly ve své podstatě venkovskými literárními centry, kolem nichž se soustředily okruhy „křesťitelů“ českého národního života, vesměs katolických duchovních a osvěcených učitelů.¹¹

Jeden takový literární okruh (a bezesporu jeden z nejvýznamnějších) se zformoval během první třetiny 19. století v Podkrkonoší z přátel a ctitelů Josefa Jungmanna, vesměs jeho bývalých studentů z kněžského semináře a gymnázia v Litoměřicích, mezi které patřil i František Matějovič Vetešník (1784–1850), farář v Markvarticích v letech 1820–1838 a posléze až do své smrti roku 1850 děkan v městečku Sobotce na Jičínsku.¹² Právě Vetešník byl v tomto zářném příkladem osvěceného duchovního, který s pomocí svých dvou kaplanů Antonína Učíka (1808–1871) a Damiána Šimůnka (1810–1895) vybudoval během svého dvanáctiletého působení v Sobotce rozsáhlou farní resp. děkanskou knihovnu, mající dle soupisů v časech děkana Vetešníka obsahovat na 1 780 svazků z oboru teologie, historie, filozofie, chronologie a práva včetně odborných slovníků, jazykových učebnic i krásné literatury.¹³

¹⁰ DOSTÁL, Alois: *Některé myšlenky o farních knihovnách*. Hlídka literární, 4, 1887, č. 8, s. 254.

¹¹ Týž: *Fary kněží vlastenců*. Hlídka literární, 3, 1886, č. 9, s. 268–272. Též např. PRAŽÁK, Albert: *České obrození*. Praha 1948, s. 95–96.

¹² Řečený literární okruh podkrkonošských buditelů soustředěný okolo libuňského děkana a turnovského vikáře Antonína Marka (1785–1877) pozůstával jak z osob duchovního stavu (František Matějovič Vetešník, Karel Vinařický, Jan Černý, Jan Křtitel Šolc), tak z učitelů a profesorů nedalekého jičínského gymnázia (František Šír, Antonín Fährnich, Jan Jodl, Karel Simeon Macháček). Členové se pravidelně setkávali na faře v Libuni. V literatuře se často setkáváme s jejich souhrnným označením „jungmannovci“, které odkazuje jednak na vliv tzv. jungmannovy literární školy, jednak na skutečnost, že většinou se jednalo o jeho bývalé studenty z Litoměřic. Blíže o tom pojednává kapitola *Ze života obrozence Františka Matějoviče Vetešníka*. Více též MAREK, František: *Severočeské kulturní kapitoly*. 2. Ústí nad Labem 1978, s. 111.

¹³ Ačkoliv je vybudování rozsáhlé děkanské knihovny v Sobotce často připisováno k největším zásluhám Františka Matějoviče Vetešníka, dlouho jí nebyla věnována zasloužená pozornost. Odborná veřejnost se mohla s Vetešníkovou knižní sbírkou blíže seznámit teprve v minulém desetiletí díky historičkám Janě Oppeltové a Věře Slavíkové, které společně s P. Milošem Kolovratníkem pořádaly knihovnu Litoměřické kapituly, přechovávající v současné době dochovanou část Vetešníkovy knižní sbírky. Výsledkem jejich průzkumu je podrobná zpráva o pořádání knihovny Litoměřické kapituly přednesená na konferenci v Litoměřicích roku 2007.

KOLOVRATNÍK, Miloš – OPPELTOVÁ, Jana – SLAVÍKOVÁ, Věra: *Zpráva o pořádání knihovny Litoměřické kapituly*. In: Litoměřická kapitula. 950 let od založení. Kniha příspěvků z konference konané dne 8. června 2007 u příležitosti 950 let od založení Litoměřické kapituly. Ústí nad Labem 2007, s. 81–106.

Představovala nejrozsáhlejší knižní sbírku svého druhu v celém okolí¹⁴ a svého času ji mohl obdivovat i známý ruský slavista Izmail Ivanovič Srezněvskij během své cesty po českých zemích.¹⁵

Už ze samotného rozsahu knižní sbírky je nám jasné, že se Vetešníková akviziční činnost nedá vztáhnout výhradně na období jeho působení v Sobotce – velkou část knih si nepochybně přivezl ze svého předchozího působení v Markvarticích, a tak na jeho akvizice musíme nahlížet komplexně, nikoliv pouze s přihlédnutím k působení v Sobotce. Nutí nás k tomu ale bohužel i omezené prameny – Vetešníková osobní korespondence, která je nám v naší práci vedle soupisů a inventářů děkanské knihovny v Sobotce základním pramenem, se z větší části nedochovala, přičemž i tak se jedná spíše o listy osobního charakteru. Mnohem cennější jsou pro nás proto listy jeho přátel Josefa Jungmanna, Antonína Marka, Františka Šíra, Karla Vinařického či Václava Pešiny z Čechorodu, vesměs buditelů druhé generace českého národního obrození, které nám prozrazují více o Vetešníkových knižních akvizicích i zápůjčkách.¹⁶

V této souvislosti je třeba poznamenat, že stát sám k zakládání děkanských a farních knihoven duchovní přímo vybízel. V průběhu 19. století se objevuje takových výzev hned několik. Nakolik byl Vetešník obeznámen s dekretem vídeňské studijní komise z 28. listopadu 1817, vyzývajícím k zakládání farních a děkanských knihoven,¹⁷ či císařským nařízením z 1. července 1825, který vymezoval jejich charakter,¹⁸ nevíme. Jistotně jej však

¹⁴ RÝDL, Karel: *Pedagogické úsilí podkrkonošských buditelů v první polovině 19. století*. Pedagogika. Časopis pro pedagogické vědy, 32, 1982, č. 2, s. 74. Též PLCH, Jaromír: *Písně domova (z básnického odkazu rodáků Sobotce)*. In: Sobotka 1958. Vlastivědný sborník. Sobotka 1958, s. 10.

¹⁵ Ruský slavista Izmail Ivanovič Srezněvský (1812–1880) navštívil české země krátce před svým jmenováním profesorem slavistiky na univerzitě v Charkově roku 1842 a své zážitky z cesty vylíčil v listech své matce, vydaných tiskem po jeho smrti. Do Sobotky dorazil ve středu 3. května 1841 odpoledne, odkud se společně s Vetešníkem vydali za profesory Šírem a Fährlichem do Jičína a následně za děkanem Markem do Libuně. V listech matce Srezněvský ještě toho dne večer vylíčil Vetešníkovu neskrývané nadšení z příchodu vzácného hosta i dojem z Vetešníka jako „sečtělého, dobrého a moudrého staříka, milujícího Rusko jako rodnou zemi“. Dá se předpokládat, že se mu Vetešník pochlubil svou rozsáhlou knihovnou obsahující nejednu knihu v ruštině. *Путевые письма Измаила Ивановича Срезневского из славянских земель. 1839–1842. С.-Петербургъ 1895*, s. 101–102.

¹⁶ Většina byla vydána edičně Josefem Emletem v letech 1881–1892 na stránkách Časopisu Musea Království českého (dále jen ČMKČ). Zbylé jsou uloženy v pozůstalostech jednotlivých buditelů v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (dále jen LA PNP).

¹⁷ *Ueber Pfarr- und Dekanats-Bibliotheken*. Neue theologische Zeitschrift, 11, 1838, č. 2, s. 128.

¹⁸ Císařské nařízení z 1. července 1825 o zřizování farních a děkanských knihoven zdůrazňovalo při jejich zakládání princip dobrovolnosti („kein Zwang, also auch kein Befehl“) a zakazovalo

neminuly konzistoriální kurendy vydávané na území litoměřické diecéze (kam spadala i Sobotka), které otiskovaly výnosy gubernia a dekrety dvorské kanceláře vybízející k zakládání děkanských a farních knihoven.¹⁹ V následujícím čtvrtstoletí po úmrtí Františka Vetešníka se otázkou zřizování farních knihoven za účelem náboženské a lidové osvěty zabývaly hned dvě synody pražské arcidiecéze, jedna z roku 1860²⁰ a druhá z roku 1873,²¹ nicméně bez většího efektu.²²

Výzvy „shora“ byly totiž věci jednou a samotná realizace věcí druhou. Snahy buditelských kněží o zřízení takových knihoven nezřídka narážely

---

využívání veřejných a interkalárních fondů jednotlivých beneficí – knihy měly být pořizovány z prostředků faráře, dobrovolných příspěvků a darů. Mimo to ukládalo duchovním povinnost knihy pečlivě zaevidovat.

Pfarrbibliotheken (heslo). In: *Gesetzlexikon im Geistlichen, Religions- und Toleranzfache, wie auch in Güter-Stiftungs-Studien- und Zensurssachen für das Königreich Böhmen von 1801 bis Ende 1825. Neunter Band von L–R.* Prag 1830, s. 323–325. Těž PFLEGER, Severin: *Der Dechant in seinem Amte. Das ist: theils in geistlichen Sachen, theils als Schul-Districts-Aufseher.* Wien 1831, s. 10–16.

¹⁹ Jmenujme kurendu č. 2023 o zřizování farních a děkanských knihoven dle guberniálního výnosu z 5. srpna 1825 č. 41 075 či kurendu č. 2599 s instrukcemi pro zřizovatele farních a děkanských knihoven dle dekretu dvorské kanceláře z 16. června 1831 č. 13 245.

C. Z. 2023. *Errichtung der Pfarr-Bibliotheken.* Consistorial-Currenden für die leitmeritzer bischöfl. Diözesan-Geistlichkeit, 3, 1830, č. 12, s. 53.

C. Z. 2599. *Weisung wegen Pfarr- u. Vikariatsbibliotheken.* Consistorial-Currenden für die leitmeritzer bischöfl. Diözesan-Geistlichkeit, 3, 1832, č. 1, s. 1–2.

²⁰ Výzvu k zakládání farních knihoven pro potřeby farníků v rozličných farnostech, obzvláště městských („ut in variis parochiis, maxime oppidorum, bibliothecae ad mutuandos libros erigantur“), nacházíme v tištěných aktech řečené synody ve čtvrté kapitole nazvané *De lectione et editione librorum*.

OPPELTOVÁ, J. – SLAVÍKOVÁ, V.: *Od bibliotéky faráře ke knihovně pro farníky*, s. 155. Srovnej s *Acta et decreta concilii provinciae Pragensis anno Domini 1860 pontificatus Pii papae IX. decimo quinto celebrati.* Praeae 1863, s. 49–52.

²¹ BOROVÝ, Klement: *Die Prager Diöcesan-Synode vom Jahre 1873.* In: *Archiv für katholisches Kirchenrecht mit besonderer Rücksicht auf das Vaticanische Concil.* 31. Band. Mainz 1874, s. 198–208. Těž *Norma faciendae Synodi ab Eminentissimo Antistite definita.* Ordinariátní list Pražské arcidiecéze, 6, 1873, č. 10, s. 39–40.

²² Jeden z návrhů přednesených na synodě pražské arcidiecéze roku 1873 ve věci zřizování farních knihoven pro lid („de bibliothecis parochialibus pro populo instituendis“) se týkal vytvoření arcibiskupské komise, která by schvalovala knihy kupované faráři pro farní knihovny („quos Commissio ab Archiepiscopo authorisata per ephemerides catholicas commendaverit“). Katolické časopisy pak měly tyto knihy dále doporučovat. Navzdory synodním dekretům však byla praxe poněkud jiná, o čemž svědčí stížnosti redakce Časopisu katolického duchovenstva ještě pět let poté. *Odporučené a zakázané knihy.* Časopis katolického duchovenstva, 19, 1878, č. 4, s. 302–303.

na hospodářskou situaci jednotlivých farností.²³ Stručněji řečeno, ne každý duchovní si mohl dovolit věnovat podstatnou část svého příjmu na rozšiřování vlastní knižní sbírky. A právě v tom spočívá další význam Vetešníkovy knihovny v Sobotce. Víme, že už jako farář v Markvarticích vynakládal značné prostředky zvláště na nákup drahé cizojazyčné literatury, přičemž se jednalo převážně o historické, geografické a teologické spisy, jaké si okolní kaplani, místní učitelé i běžní studenti se svými omezenými příjmy mnohdy nemohli dovolit.²⁴ Po příchodu do Sobotky navíc získal Vetešník širší hospodářské zázemí,²⁵ takže mohl na nákup knih vynakládat ještě větší částky než dříve. Vzpomeňme jen slova kopidlnského kaplana Jana Nepomuka Raise (1803–1883),²⁶ kterými děkoval Vetešníkovy za zapůjčení nejmenovaného spisu německého teologa Hengstenberga: „Jsa přesvědčen, že Vaše Veledující, objednávajíc sobě podobných spisů, s laskavou ochotností přispívá k vzdělání těch, jenž na knihy tak velikého nákladu učiniti nemohou.“²⁷

2 Ze života obrozence Františka Matějoviče Vetešníka

Než se zaměříme blíže na knihovnu Františka Vetešníka, přibližme si stručně jeho životní příběh, který nám prozradí mnohé o jeho vztahu k české řeči a literatuře.

František Vetešník pocházel z Jizerního Vtelna na Mladoboleslavsku, kde se narodil 1. prosince 1784 do rodiny hostinského Matěje Vetešníka

²³ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha 2017, s. 366.

²⁴ Tato skutečnost vyplývá jak z kritického rozboru dochovaných inventářů sobotecké děkanské knihovny, tak z korespondence Vetešnickových současníků. Velmi výmluvné svědectví nám podává zvláště Josef Josefovič Jungmann (1801–1833), syn Josefa Jungmanna a blízký Vetešníkův přítel. O tom však blíže později.

²⁵ K roku 1848 činil čistý roční příjem Vetešníka jako děkana v Sobotce 2 725 zlatých 48 a ½ krejcaru konvenční měny; jeho dva kaplani – v tom čase Antonín Učík a Damián Šimůnek – dostávali dohromady 400 zlatých konvenční měny. MENCL, Jaroslav: *O duchovní správě*. In: Sobotka. Jubilejní sborník k 450. výročí povýšení na město. 1498–1948. Sobotka 1948, s. 68.

²⁶ Více o něm ČESKÝ, Ferdinand: *Čerstvé rovy české*. Osvěta, 14, 1884, č. 5, s. 466.

²⁷ LA PNP, fond František Matějovič Vetešník, oddíl Korespondence vlastní, přijatá, Listy přátel děkana soboteckého p. Františka Vetešníka (opis Vetešnickovy korespondence pořízený Alexandrem Josefem Bernardem), opis listu Jana Raise Františku M. Vetešníkovy z 25. června 1839.

(1737–1819) a jeho ženy Anny Veroniky rozené Čapkové (1749–1802).²⁸ Už jako student piaristického gymnázia v Mladé Boleslavi inklinoval k zájmu o historii, avšak k jeho národnímu probuzení došlo teprve na filozofických studiích v Praze pod vlivem profesora české řeči a literatury Jana Nejedlého (1776–1834).²⁹ K završení Vetešníkovy „přerodu“ ve vlastence došlo záhy během jeho dalšího studia na kněžském semináři v Litoměřicích, kde navázal blízké přátelství se svým profesorem češtiny Josefem Jungmannem (1773–1847)³⁰ a s o rok mladším spolužákem Antonínem Markem (1785–1877), turnovským rodákem a později farářem v Libuni.³¹ Toto celoživotní přátelství s oběma muži zásadně ovlivnilo Vetešníkovu literární tvorbu i jeho příklon ke slavjanofilství.³² Specifickým projevem tohoto Vetešníkovy slavjanofilství bylo převzetí otčestva Matějovič, což snad později inspirovalo

²⁸ Oba rodiče pobývali v Jizerním Vtelně teprve krátce, přistěhovali se sem z nepříliš vzdálené Sedlce. Otec měl dříve vykonávat službu pojiždného u pražského arcibiskupa Antonína Petra Příchovského z Příchovic (1707–1793), majitele stránovského panství, ke kterému Vtelno i Sedlec náležely. Z celkem deseti dětí se vyššího věku dožili společně s Františkem jen jeho dva bratři – starší bratr Jan (1780–1851), který ve Vtelně rolničil, a mladší bratr Antonín (1787–1844), který převzal po otci pohostinskou živnost. Více o tom autor ve své diplomové práci o Františku Matějoviči Vetešníkovi na s. 31–33 a 69–70. KOUŘIL, Kryštof: *František Vetešínek. Kapitoly ze života pozapomenutého buditele*. Hulín 2015 (nepublikovaná diplomová práce obhájená na FF UP v Olomouci).

²⁹ Náznaky se objevují přímo ve Vetešnickově korespondenci. Zvláště cenný je list Janu Nejedlému z 28. 4. 1811. LA PNP, fond František Matějovič Vetešínek, oddíl Korespondence cizí, Listy přátel děkana soboteckého p. Františka Vetešníka (opis Vetešnickovy korespondence pořízený Alexandrem Josefem Bernardem), list Františka Matějoviče Vetešníka Janu Nejedlému z 28. dubna 1811.

³⁰ Blíže k Jungmannově vztahu k Vetešníkovi SAK, Robert: *Josef Jungmann Život obrozence*. Praha 2007, s. 48.

³¹ O velmi blízkém až intimním přátelství „libušského jemnostpána“ Antonína Marka s Františkem Vetešníkem blíže JAKUBEC, Jan: *Antonín Marek. Jeho život a působení i význam v literatuře české*. Praha 1896, s. 45–46.

³² Myšlenka slavjanofilství se nese napříč Vetešnickovou literární tvorbou. V rukopisu básně *K vlasti*, kterou Vetešínek sepsal někdy roku 1818 jako kaplan v Dolním Bousově, nacházíme koncept Slávie jako kdysi mocné slovanské pravlasti, rozvrácené nesvorností Slovanů. Později jako farář v Markvarticích ve své povídce *Sňatkové novohradští*, dochované rovněž pouze v rukopise, oslavil duchovní a mravní čistotu starých Slovanů žijících na Kyjevské Rusi. Nejlépe Vetešníkuv vztah ke slovanství ilustruje následující úryvek z jeho zeměpisného pojednání o jezeře Bajkal, uveřejněného v naučném časopisu Krok: „Již nám Slovanům to neštěstí, že se učíme znáti každý koutek cizího světa, majíce nevědomostí zastřeno, co vlast chová ohromokrásného. Až k nám z Ameriky ječí Niagara, v Evropě vidáme, kterak Karaibové sežírají překonané vrahy; každé pěkné oudolí, všeliký mokrý potůček německé Helvetie máme v obraznosti, ale jakými zázraky udivila přirozenost Slavii, nemnoho tušíme.“ VETEŠNÍK, František Matějovič: *Bajkal, aneb swatě gezero*. Krok. Weřejný spis všenaučný pro vzdělané národu česko-slovanského, 2, 1831, č. 3, s. 420.

Jungmannova stejnojmenného syna Josefa (1801–1833) k používání otčestva Josefovič.³³ I později jako farář markvartický užíval Vetešník otčestvo při zapisování jmen svých farníků.³⁴

Po kněžském svěcení roku 1808³⁵ jako kaplan ve Mcelích a Dolním Bousově pomáhal Josefu Jungmannovi strádat materiály na jeho monumentální *Slovník česko-německý*³⁶ a podobně jako jeho současníci z řad jungmannovců se i on věnoval psaní poezie v buditelském a romantickém duchu.³⁷ Pod vlivem přítele Antonína Marka³⁸ začal publikovat své básně v *Prvotinách pěkných umění*, literární příloze tehdejších Císařsko královských povolených Vídeňských novin.³⁹ V časech kaplanování se Vetešník také pilně zaobíral

³³ Náznak se objevuje ve fragmentu nedatovaného Josefovičova listu Františku Vetešníkovu, v němž jej mladý Jungmann prosí, aby otčestvo Josefovič nepoužíval v korespondenci: „Adresu račte prostě psáti: Jos. Jungmannu, auskultantu práva zemského etc., nebo se mi někdy list do kanceláře donáší a tam se tomu Josefoviči smějí.“ LA PNP, fond František Matějovič Vetešník, oddíl Korespondence vlastní, přijatá, List Josefa Josefoviče Jungmanna Františku M. Vetešníkovu, s. d.

³⁴ Viz např. zápis v markvartické farní pamětnici o odvozech k vojsku roku 1828: „Dvoji odvod k vojsku: z jara Kostecko odvedlo 17 mužů a 11. srpna 23; markvartické osadě jest nimi odjat: z Markvartic z n[ume]ra 52 Josef Johannovič Pažout, narozen dne 25. listopadu 1807, a z n[ume]ra 59 Matěj Matějovič Klíma, narozen dne 18. ledna 1808; ze Spařenec z n[ume]ra 11 Jan Václavovič Tilichtr, narozen dne 10. ledna 1810; ze Zajakor z n[ume]ra 2 Matěj Matějovič Kocourek, narozen 18. května 1799; z Leštiny z n[ume]ra 9 Jan Josefovič Čubán.“ SOKA Jičín, fond Farní úřad Markvartice, kniha č. 1, Farní pamětnice, s. 30.

³⁵ Kněžské svěcení Vetešník obdržel z rukou litoměřického biskupa Václava Leopolda Chlumčanského (1749–1830) dne 23. dubna 1808. *Catalogus universi cleri Dioecesis Litomericensis*. Litomericii 1837, s. 57.

³⁶ Zmínky o zapojení Vetešníka do prací na slovníku se objevují v listech Josefa Jungmanna Antonínu Markovi ze 16. srpna 1812, 19. listopadu 1812 a 17. dubna 1817. Jak zjišťujeme, Jungmann pověřil Vetešníka excerpce z Dobrovského *Českých přísloví sbírky* (1804) a z nejménovaného herbáře. EMLER, J. (ed.): *Listy Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi*, ČMKČ, 55, 1881, č. 3, s. 529–530; tamtéž, 56, 1882, č. 1, s. 28; tamtéž 56, 1882, č. 2, s. 177.

³⁷ Většina Vetešnickových básní zůstala jen na rukopisech uložených dodnes v LA PNP v Praze (např. *Otče na Tvé dálné výše...*, *Nině, Ke slunéčku, Oplchalá růže, K vlasti, Ke měsíčku...*), ovšem část z nich se dočkala i svého uveřejnění v *Prvotinách pěkných umění* (Vetešník M^kovi, D. p. Josefovi Fialovi D. L. D. S. od mládeže mcelské 1812, *Lebka, Gela, Podliska mému Jungmannovi, Přísněmu kritikovi nestrannému, Siný holoubek, Medvěd v cizích jazycích zběhlý, Náhrobek chudému advokátovi, Na spravedlnost, V. Károvi příchozímu z Litoměřic* 29. května 1811, *Na lakomce*) včetně jeho nejrozsáhlejší balady *Hněvsa ze Stránova*.

³⁸ Slovy Markova životopisce Jana Jakubce: „Čím byl Jungmann Markovi, tím byl Marek Vetešníkov, povzbuzuje jej k různým pracím literárním.“ JAKUBEC, J.: c. d., s. 45.

³⁹ Noviny vydával ve Vídni v letech 1813–1817 tamní profesor českého jazyka Jan Nepomuk Norbert Hromádka (1783–1850). Zanikly kvůli nedostatku odběratelů, nicméně nemálo ovlivnily literární tvorbu i myšlenkový svět jungmannovské generace. BEDNAŘÍK, Petr –

studiem cizích jazyků a mezi současníky brzy vynikal svou jazykovou vybaveností.⁴⁰ Ovládal několik jazyků – na školách si osvojil jazyky německý, latinský a francouzský, samostudiem si postupně vypěstoval znalosti polštiny, ruštiny a snad i některých jihoslovanských jazyků.⁴¹ Zvláště němčinu a francouzštinu ovládl natolik, že se pustil společně s kruhem přátel shromážděných okolo Josefa Josefoviče Jungmanna do překladatelské činnosti,⁴² jejíž výsledek představují historické romány *Johanita* od německého romanopisce Karla Franze Van der Velda (1779–1824)⁴³ a *Alžběta aneb vypovězenci sibiřští* od francouzské novelistky Sophie Ristaud-Cottin (1770–1807).⁴⁴

Po letech kaplanování ve Mcelích a Dolním Bousově získal svou první faru v Markvarticích, kde působil v letech 1820–1838.⁴⁵ Zde se začal naplno věnovat historické práci sepisováním historie kosteckého a rakovského panství, k němuž Markvartice (i jeho pozdější působiště Sobotka) náleže-

---

JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha 2011, s. 77.

⁴⁰ MACOUNOVÁ, Milada: *P. František Matějovič Vetešník*. In: Sobotka. Jubilejní sborník k 450. výročí povýšení na město. 1498–1948. Sobotka 1948, s. 76. Též ČERNOHOUZ, František: *Malé památky*. Čech. Politický týdeník katolický, č. 235, 12. 10. 1873, s. 1.

⁴¹ S ohledem na skutečnost, že první učebnice jinoslovanských jazyků teprve vznikaly, zůstává otázkou, jak si Vetešník osvojil jejich znalost. Z teorie však víme, že se svého času uplatňovala při učení cizích jazyků tzv. Meidingerova metoda (nazvaná podle německého pedagoga Johanna Valentina Meidingera) spočívající v důsledném teoretickém ovládnutí gramatiky a její procvičování formou mluvnických cvičení a překladů. To ostatně sledujeme na překladatelské činnosti Jungmanna, Marka i Vetešníka. Zdá se, že tento přístup uplatnili jungmannovci při učení ruštiny, polštiny a jihoslovanských jazyků. KLIPPEL, Friederike: *Englischlernen im 18. und 19. Jahrhundert. Die Geschichte der Lehrbücher und Unterrichtsmethoden*. Münster 1994, s. 149–150.

⁴² Roku 1824 přednesl mladý Josef Josefovič Jungmann poprvé svým přátelům myšlenku zformovat družinu překladatelů s úmyslem vytlačit vlastními překlady tehdy populární německou literaturu z rukou české mládeže. Do projektu se vedle Vetešníka, Marka a Šíra zapojili také kaplan Jan Křtitel Šolc (1801–1874), úředník Josef František Hollmann (1802–1850) z Jičína a gymnaziální profesor Josef Chmela (1793–1847) z Hradce Králové. VODIČKA, Felix a kol.: *Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození*. Praha 1960, s. 159. Též POLÁK, Josef: *Česká literatura 19. století*. Praha 1990, s. 85.

⁴³ Vetešníkův překlad původního románu *Der Maltheser* (1822) o vnitřních bojích mladého řádového aspiranta a obraně Malty před tureckým obléháním vyšel roku 1829 nákladem knížecí arcibiskupské tiskárny v Praze. VAN DER VELDE, Karl Franz: *Johannita. Powjodka z druhé polowice sedmnáctého století*. [Přel. František Matějovič Vetešník]. Praha 1829.

⁴⁴ Vetešníkův překlad původní novely *Élisabeth ou Les exilés de Sibérie* (1806) o dceři sibiřského vyhnance, odhodlané putovat přes celou Sibiř až k ruskému carovi a vymoci pro otce milost, vyšel roku 1830 nákladem Františka Kastránka v Jičíně. RISTAUD-COTTIN, Sophie: *Alžběta nebo vypovězenci sibersstj*. [Přel. František Matějovič Vetešník]. Jičín 1830.

⁴⁵ SOKA Jičín, fond Farní úřad Markvartice, kniha č. 1, Farní pamětnice, s. 3.

ly.⁴⁶ Pozůstatkem této činnosti jsou dodnes dochované lístky (mnohdy z rozstříhaných dopisů) s vlastnoručními poznámkami a výpisky z literatury ve Vetešníkově pozůstatosti, zčásti uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví a zčásti ve Státním okresním archivu v Jičíně.⁴⁷

Předně se však v čase Vetešníkova působení v Markvarticích etabloval na Jičínsku již zmíněný okruh národních buditelů z řad jungmannovců scházejících se pravidelně u Antonína Marka na faře v Libuni, kde v přátelské atmosféře společně diskutovali o národním životě a literárních trendech, vzájemně se povzbuzovali v literární činnosti a v neposlední řadě mezi sebou distribuovali knihy, které jim posílali přátelé z Prahy.⁴⁸ Tato pravidelná setkávání označovali sami účastníci jako „slovanské sněmy“ či „sněmy podkrkonošských kozáků“.⁴⁹ Vedle Vetešníka je pravidelně navštěvovali vlastenečtí profesori František Šír a Antonín Fährnich z Jičína,⁵⁰ často přicházeli

⁴⁶ Výslednou práci děkana Vetešníka představuje německy psaný spis *Fideikommissherrschafft Kost und Rakow*, ovšem zůstal pouze v rukopise. Své poznatky týkající se historie kosteckého panství nicméně zaznamenal také do děkanské pamětní knihy v Sobotce, kde v letech 1838–1850 působil jako děkan. Důslednost a význam Vetešníkova díla pro regionální historii vyzdvihl ve své *Knize o Kosti* známý historik Josef Pekař (1870–1937), který v pasáži věnované výměře kosteckého panství píše: „Přede mnou trpěl tou pošetilou zvědavostí na poměr katastru stabilního k josefinskému panství jen jediný člověk, aspoň na Sobotecku. Byl to děkan sobotecký, přítel Markův a Jungmannův, František Vetešník († 1850). Ten vepsal si do pamětní knihy děkanské, do popisu panství, výsledky měření z roku 1787 a (jak se dohaduji) vyžádal si od některého inženýra katastru i výsledky měření z roku 1842. Nepodepsaný a nedatovaný přípis ten je dosud v pamětní knize a je provázen poznámkou, aby adresát aspoň tři roky číslic sdělených neprozrazoval.“ PEKAŘ, Josef: *Kniha o Kosti. Kus české historie*. Praha 1998, s. 168.

⁴⁷ Inventář pozůstatosti Františka Matějoviče Vetešníka vyhotovil v sedmdesátých letech 20. století pracovník LA PNP Karol Bílek (*1939), autor řady publikací věnovaných regionálním dějinám a osobnostem Sobotecka (*Kdo je kdo v dějinách Sobotecka* /1995/, *Sobotecko* /2005/, *Malé dějiny Sobotecka* /2008–2015/, *Dolnobousovsko v literatuře a kultuře* /2014/ a j.). BÍLEK, Karol: *František Matějovič Vetešník. 1784–1850. Literární pozůstatost*. Praha 1975.

⁴⁸ Intenzivní korespondence Antonína Marka s Josefem Jungmannem a jeho synem Josefem Josefovičem představovala důležité spojení venkova s vrcholnými kruhy obrozenců a děním v Praze. PLCH, Jaromír: *Antonín Marek*. Praha 1974, s. 84.

⁴⁹ Odborná literatura označení těchto schůzek samotnými jungmannovci převzala a běžně se tak na jejich stránkách setkáváme se spojeními jako „slovanské sněmy“, „literární a slovanské sněmy“, „libušské literární sněmy“ či „sněmy podkrkonošských kozáků“. MACOUNOVÁ, M.: c. d., s. 76. Více též JAKUBEC, J.: c. d., s. 46–47. O „podkrkonošských kozácích“ viz KUČERA, Ctirad: *Cesty daleké i blízké. Kapitoly z dějin vzájemných vztahů severních Čech a SSSR*. Ústí nad Labem 1986, s. 44. O „literárních a slovanských sněmech“ SAK, R.: c. d., s. 84.

⁵⁰ RÝDL, Karel: *Vlastenecká výchovná činnost na jičínském gymnáziu v 1. pol. 19. století*. Pedagogika. Časopis pro pedagogické vědy, 32, 1982, č. 2, s. 184–186.

těž faráři Jan Černý z Miletína a Karel Vinařický z Kováně,⁵¹ a jistý čas se zde objevoval i mladý František Ladislav Rieger.⁵²

Ačkoliv o tom nemáme přímé písemné záznamy, můžeme usuzovat, že již v Markvarticích Vetešník budoval a rozšiřoval svou osobní knižní sbírku, kterou uchovával v prostorách tamní fary.⁵³ S určitostí však víme, že ještě jako zdejší farář založil Vetešník v Markvarticích roku 1835 školní knihovnu,⁵⁴ kterou složením potřebných 10 zlatých přihlásil jako instituci za člena Dědictví svatojánského,⁵⁵ čímž získala knihovna nárok na jeden výtisk každé knihy vydané nákladem spolku.

V Markvarticích setrval Vetešník až do roku 1838, kdy zemřel sobotecký děkan František Schauer a Vetešník nastoupil na jeho místo.⁵⁶ Budova soboteckého děkanství poskytla Vetešníkovi rozsáhlé prostory pro uložení knižní sbírky přenesené z Markvartic,⁵⁷ nicméně i ty začaly záhy nedostačovat a pro

⁵¹ Týž: *Pedagogické úsilí podkrkonošských buditelů v první polovině 19. století* (dále jen *Pedagogické úsilí*). Pedagogika. Časopis pro pedagogické vědy, 32, 1982, č. 2, s. 69, 74.

⁵² Jak později vzpomínala dcera významného politika Marie Červinková-Riegrová (1854–1895), mladý Rieger (1818–1903) docházel k Markovi do Libuně na doporučení samotného Jungmanna v době, kdy byl nucen na jistý čas přerušit svá studia v Praze a starat se v rodině Semilech o hospodářství nemocného otce. Díky tomu nebyl ani během pobytu na venkově ochuzen o kontakt s českým národním životem. ČERVINKOVÁ-RIEGRŮVÁ: *Vzpomínky z mladých let dr. F. L. Riegra*. Osvěta, 33, 1903, č. 7, s. 584.

⁵³ Velká část zpráv o Vetešnickových knižních akvizicích pochází z korespondence jungmannovců pokrývající časově období Vetešnickova působení v Markvarticích, tj. mezi léty 1820–1838. Knihy posléze nacházíme i v inventáři Vetešnickovy sobotecké knihovny, což dokazuje, že si je z Markvartic přivezl na své nové působiště.

⁵⁴ ŠKRDLÉ, Tomáš: *Zásluhy českého, moravského a slezského duchovenstva o zakládání knihoven, o rozšiřování knih a časopisů po dědinách a městech*. Praha 1888, s. 159. Též OTTA, František: *Vlastenecká a národní činnost kat. duchovenstva při zakládání škol. knihoven*. Štít. List České strany křesťansko-sociální. Místní příloha, č. 48, 30. 11. 1911, s. 1.

⁵⁵ Spolek Dědictví svatojánského se zformoval roku 1835 za přispění bývalého jezuita Antonína Hanikýře (1753–1833) jako duchovní pokračovatel Dědictví svatojánského zaniklého roku 1773. Účelem mělo být „vydávání laciných, dobrých a pouze českých knih katolických“. Členové se dělili do třech tříd dle výše příspěvku (10, 20 a 40 zlatých) s nárokem na příslušný počet výtisků každé knihy vydané nákladem spolku (1–3 výtisky ročně). POHAN, Václav Alexander: *Životopis welebného pána Antonjina Hanikýře, nábožného zakladatele Dědictw swatého Jana Nepomuckého w Praze*. Časopis pro katolické duchowenstwo, 12, 1839, č. 2, s. 9–10, 347–348. Též *Základnj prawidła Dědictw s. Jana Nepomuckého*. Časopis pro katolické duchowenstwo, 7, 1834, č. 1, s. 167.

⁵⁶ Nr. 2822. *Das Absterben zweier Priester wird angezeigt*. Consistorial-Currenden für die leitmeritzer bischöfl. Diözesan-Geistlichkeit, 4, 1838, č. 3, s. 17.

⁵⁷ Marek, který jako vikář v Libuni Vetešníka do Sobotky slavnostně uváděl, popsal v listu Jungmannovi ze 30. listopadu 1838 Vetešníkům nový příbytek následovně: „má šest pokojů nahoře pro sebe, a vodu živou ve své zahrádce k vypíjení i k vykoupání. Hospodářské stavení jest odděleno – asi dvěma stěma kroky, ale rolností si nebude žaludek prtit – tu on pronajme a bude

stále se rozrůstající knižní sbírku bylo třeba najít nové místo. Nejvhodnější se ukázala prostorná věž děkanského kostela sv. Máří Magdalény čtvercového půdorysu, kterou nechal Vetešník vyklidit, upravit a opatřit policemi.⁵⁸ Situování farních knihoven do mnohdy nevyužitých prostor věží kostelů nebylo svého času neobvyklé. Podobně jako Vetešník založil v prostorách kostelní věže roku 1852 děkanskou knihovnu např. kolínský děkan Jan Svoboda (1821–1889).⁵⁹

Svou knihovnu Vetešník zpřístupňoval učitelům a žákům sobotecké školy,⁶⁰ stejně jako svým přátelům, jimž umožňoval absenční výpůjčky.⁶¹ Ne vždy přitom docházelo ke včasnému vrácení knih. S tím je spojen kuriózní případ, kdy si Vetešníkův přítel František Šír z jičínského gymnázia vypůjčil od Vetešníka několik knih a ty následně „přepůjčil“ svému kolegovi Antonínu Fährnichovi. Ten měl v tom čase zapůjčené knihy také od gymnaziálního katechety Sidona, a když mu je vracel, přidal k nim omylem i knihy Vetešníkovi. Teprve po Vetešníkově písemném upomenutí Šíra získal Fährnich knihy od Sidona zpět a sám Vetešníkovi vše vysvětlil v omluvném listu.⁶²

žítí duchem tak, co by tělo nárek nevedlo.“ EMLER, J. (ed.): *Listy Antonína Marka k Josefu Jungmannovi*, ČMKČ, 66, 1892, č. 2, s. 294–295.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ BALÁK, Jan Matěj: *Veledůstojný kněz P. Jan Svoboda, děkan kolínský, a jeho blahodárná působnost co kaplana i měšťana v Kolíně od roku 1848 do roku 1877*. Kolín 1877, s. 12.

⁶⁰ RÝDL, K.: *Pedagogické úsilí*, s. 74.

⁶¹ Jako výmluvné svědectví může posloužit obsáhlý omluvný list osenického faráře Jana Kořínka, který si od Vetešníka vypůjčil „dva dílky života Ježíšova“, avšak jarní nečas a rozblácené cesty mu zabránily knihu včas vrátit. Pravděpodobně jde o dvojdílný spis *Das Leben Jesu* německého mladohegelovského teologa Davida Friedricha Strausse vydaný v Tubinkách roku 1835, který rovněž nacházíme v katalogu Vetešníkovy knihovny pod hlavičkou *Biografie* (Biographien). LA PNP, fond František Matějovič Vetešník, oddíl Korespondence vlastní, přijatá, List Jana Kořínka Františku M. Vetešníkovi z 1. 4. 1840.

⁶² LA PNP, fond František Matějovič Vetešník, oddíl Korespondence vlastní, přijatá, Listy přátel děkana soboteckého p. Františka Vetešníka (opis Vetešníkovy korespondence pořízený Alexandrem Josefem Bernardem), opis listu Antonína Fährnicha Františku M. Vetešníkovi ze 23. května 1846.

Dlouhodobá nemoc⁶³ a politicko-sociální změny 40. let směřující k pozvolné liberalizaci společnosti,⁶⁴ kterou Vetešník velmi nelibě nesl,⁶⁵ však vedly k postupnému uzavírání se Vetešníka ve světě knih a jeho stažení z národních aktivit včetně vystoupení z Matice české, kterou mnoho let finančně podporoval.⁶⁶ Dle vzpomínek jeho současníků v posledních letech života „nikam nechodil a neustále studoval“, a ledva „odslouživ mši svatou, odebral se do svého pokoje a většinu dne strávil vědeckými pracemi a velmi byl nerad, byl-li ve své práci rušen.“⁶⁷ Koncem života byly Vetešníkovy vazby na české národní hnutí již natolik zpretrhány,⁶⁸ že jeho úmrtí dne 19. ledna 1850⁶⁹ nevzpomenuly až na zábavník Včela žádné české deníky.⁷⁰ Poněkud obsáhlejší

⁶³ Z rozličných pramenů osobní povahy víme, že Vetešníka trápila již od časů jeho působení v Markvarticích silná dna, kvůli níž se při svých cestách k Markovi do Libuně neobešel bez hole. Později v Sobotce se nemoc ještě zhoršila, Vetešníkovi bránila v cestách za Markem a snad i částečně zapříčinila jeho uzavírání se před vnějším světem. Úlevu od bolesti nacházel Vetešník v lázních a podomácku připravované masti, jejíž recept se nám dochoval v korespondenci Antonína Marka s Josefem Jungmannem. Přímou ve Vetešníkově korespondenci nacházíme zmínky o jeho nemoci v listech od Antonína Marka z 22. listopadu 1846 a 26. července 1847.

LA PNP, fond František Matějovič Vetešník, oddíl Korespondence vlatní, přijatá, List Antonína Marka Františku M. Vetešníkovi z 22. 11. 1846; LA PNP, fond František Matějovič Vetešník, oddíl Korespondence vlatní, přijatá, List Antonína Marka Františku M. Vetešníkovi z 15. 7. 1847.

⁶⁴ VÁCLAVÍK, David: *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha 2010, s. 62–63.

⁶⁵ K tomu Vetešníkův životopisec Josef Pícek: „Ani jemnostpán nebyl s tím, co se dalo v českém světě spokojen. Nebyl přítelem novot a neklidu. Jeho tiché, holubičí povaze, jemu vzorného života kněží poslušnému vrchnosti i Boha, přičila se neposlušnost proti stávajícím řádům a zvykům a snažení se kamsi vysoko lézt, do neznáma.“ LA PNP, fond Miroslav Vlach, oddíl Cizí rukopisy a přepisy cizích autorů, PÍCEK, Josef: *Sobotecký jemnostpán*, s. 62. Těž *Literární silhouetty*. Vesna. List pro belletristiku, umění a literaturu, 1, 1851, č. 71, s. 285.

⁶⁶ Z Matice české se Vetešník rozhodl vystoupit na protest proti vydání spisu *Doba prvního člověčenstva* od českého publicisty Jana Slavomíra Tomíčka (1806–1866), který velká část katolických duchovních včetně Vetešníka odsoudila jako protináboženský a proticírkevní. Knihu paradoxně nalézáme v soupisu knih děkanské knihovny v Sobotce vyhotoveném roku 1850 po Vetešníkově úmrtí, proto se k této knize ještě vrátíme později. Prozatím postačí dostatečně ilustrující komentář smíchovského katechety Jana Ježka, který Tomíčkův spis nazval „prvním smutným zjevem nevěreckým v naší až do té doby panenské a veskrze křesťanské literatuře“. JEŽEK, Jan: *Zásluhy duchovenstva o řeč a literaturu českou. Od r. 1780–1880*. Praha 1880, s. 101.

⁶⁷ LA PNP, fond Miroslav Vlach, oddíl Cizí rukopisy a přepisy cizích autorů, PÍCEK, Josef: *Sobotecký jemnostpán*, s. 56.

⁶⁸ RYBIČKA, Antonín: *Vetešník, František (heslo)*. In: Rieger, František Ladislav: *Slovník naučný*. Díl devátý. Š–Vzývání svatých. Praha 1872, s. 1033.

⁶⁹ SOA Zámorsk, sbírka matrik, sign. 5241, matrika zemřelých v Sobotce (1839–1852), s. 85.

⁷⁰ I tak jde pouze o krátké, stručné vzpomnutí: „Opět jeden veterán na poli literatury české, p. F. Vetešník, nejposlédz děkan sobotecký, ze života tohoto odešel. Žádáme četných přátel

zprávu přinesl čtenářům paradoxně německý list Bohemia včetně zmínky o bohaté knihovně zesnulého děkana a jejím dalším osudu.⁷¹

3 Umístění a vybavení Vetešníkovy knihovny

Kostel sv. Máří Magdalény v Sobotce, v jehož věži uchovával Vetešník svou knihovnu, pochází z konce 16. století. V letech 1590–1596 jej nechal vystavět majitel panství Oldřich Felix Popel z Lobkovic († 1604).⁷² Věžní prostory představovala místnost čtvercového tvaru s klenutým stropem, do které se vstupovalo z kruchty dveřmi za varhanami. Během třicetileté války ukrývala kostelní věž vzácnou monstranci věnovanou kostelu svým zakladatelem a jeho manželkou Annou.⁷³ Za působení Vetešníkova předchůdce, děkana Františka Xavera Schauera (1776–1838), došlo kvůli špatnému stavu původní gotické střechy kryté pocínovaným plechem k jejímu nahrazení novou, plochou střechou.⁷⁴ V tom čase rovněž sloužila jako úschovna sirotčí pokladny a městský depozitář.⁷⁵

Představu o podobě a vybavení děkanské knihovny v Sobotce v čase Františka Vetešníka si můžeme udělat na základě inventářů⁷⁶ a vzpomínek jejich návštěvníků. Jeden z nich, mnichovohradištský vikář a publicista Fran-

---

a důvěrníků zesnulého, by nám zevrubních dat o veškerém působení jeho poskytnuli.“ Žádost o poskytnutí podrobnějších údajů o zemřelém zůstala neoslyšena. *Denní zprávy*. Včela. Listy pro pospolitý život, vzdělání a zábavu, 3, 1850, č. 5, s. 20.

⁷¹ Zpráva ovšem mylně uvádí, že svou knihovnu odkázal Vetešník městu Sobotce. My se nicméně přidržíme svědectví kaplana Damiána Šimůnka, který poznal Vetešníkova poslední vůli. Více o tom v dalších citacích. *Lokalzeitung*. Bohemia, 23, 1850, č. 46, s. 4.

⁷² ČAREK, Jiří: *Stavební povaha chrámu sv. Maří Magdaleny v Sobotce*. In: Sobotka. Jubilejní sborník k 450. výročí povýšení na město. 1498–1948. Sobotka 1948, s. 53.

⁷³ Podobu monstrance kostela sv. Máří Magdalény v Sobotce známe z podání regionálního historika Václava Jaromíra Černého (1832–1883): „Tato monstrance jest z nejčistšího stříbra v krásném gotickém slohu zhotovena, přes jeden metr vysoká a má 5 kilo 36 dekg. tíže.“ Švédové však monstranci přece jen objevili a odnesli si ji jako válečnou kořist. ČERNÝ, Václav Jaromír: *Děje města Sobotky*. In: Památník soboteckých a okolních rodáků. K jich sjezdu na den 26., 27. a 28. srpna 1882 v Sobotce. Jičín 1882, s. 20.

⁷⁴ ČAREK, J.: c. d., s. 56. TĚŽ, TURNOVSKÝ, Josef Ladislav: *Putování po vlasti. Obrázky cestovní*. Praha 1883, s. 14.

⁷⁵ MACOUNOVÁ, M.: c. d., s. 77.

⁷⁶ Jednak jde o inventář z roku 1850 vyhotovený po Vetešníkově úmrtí při příležitosti nástupu nového děkana Jana Palánka, uložený v archivu Biskupství litoměřického. Neméně důležitý je průběžně doplňovaný a upravovaný soupis knih děkanské knihovny v Sobotce z téhož roku, jehož původcem je patrně Vetešníkův někdejší kaplan Antonín Učík. Biskupství litoměřické – archiv, Sběrka inventářů, *Sobotka – inventář z roku 1850*; LA PNP, fond František Matějovič

tišek Černohouz (1810–1891), popsal umístění knihovny následovně: „Musí se po schodech na kostelní kůr a za varhanami vedou úzké, silné dveře do prostranného, světlého a vysokého čtverhranu. A zde umístěna jest bohatá knihovna Vetešníková, jehož velká malovaná podobizna uprostřed podobizen Jungmanna a Marka nade dveřmi zavěšena jest.“⁷⁷ Později knihovnu navštívil také historik Josef Vítězslav Šimák (1870–1941), který nám zanechává podobný popis: „Z kruchty jde se železnými dveřmi pod okrouhlým obloukem, jež stuženy jsou kováním v obraze žoldnéře s halapartnou, do jizby ve věži, kde měšťané uloženi mají bohatou knihovnu kostelní, ovšem z doby nedávné.“⁷⁸

Samotné translokaci knihovny z prostor děkanství do kostelní věže předcházely nezbytné úpravy věžních prostor a jejich zabezpečení. Vstupní dveře na kůr i do věže nechal Vetešník opatřit kováním a zabezpečit dvěma zámky, stěny v místnosti vybělil a uprostřed stropu zavěsit lustr. Tyto úpravy přišly Vetešníka na 106 zlatých a 31 krejcarů, přičemž za police zaplatil dalších 59 zlatých.⁷⁹

Mobiliář knihovny, jak je popsán v popisu děkanské knihovny od kaplana Antonína Učíka,⁸⁰ představoval opracovaný stůl, malý kulatý stolek a dvě jemné černé židle, dále polstrované kanape a starý pracovní stůl se zásuvkami. Přístup ke knihám ve vyšších policích umožňoval připravený žebřík. Podle všeho byla v těchto prostorách uložena i literární pozůstalost Františka Vetešníka,⁸¹ než ji počátkem 20. století tamní děkan Josef Koláček věnoval prostřednictvím profesora Alexandra Josefa Bernarda archivu Muzea Krá-

---

Vetešník, oddíl Rukopisy cizí, Popis Vetešníkovy knihovny z r. 1850 (Bücherverzeichniss der Decanal-Bibliothek zu Sobotka).

⁷⁷ ČERNOHOUZ, F.: c. d., s. 1.

⁷⁸ ŠIMÁK, Jozef Vítězslav: *Čechy. Díl XII. Severní Čechy*. Praha 1902, s. 336.

⁷⁹ Popis Vetešníkovy knihovny ve věži kostela („Beschreibung des Biblioth.-Locales im Kirchthurme am Chore“) i s poznamenáním úprav provedených děkanem Vetešníkem nacházíme připojený v soupisu knih děkanské knihovny v Sobotce. LA PNP, fond František Matějovič Vetešník, oddíl Rukopisy cizí, Popis Vetešníkovy knihovny z r. 1850 (Bücherverzeichniss der Decanal-Bibliothek zu Sobotka).

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Vetešnikovu pozůstalost, „která se podnes chová při děkanství soboteckém v knihovně od něho založené,“ zmiňuje ve svém spisu z roku 1881 sobotecký rodák Jindřich Šolc. ŠOLC, Jindřich: *Národnost a její význam v životě veřejném. I. Část historická*. Praha 1881, s. 349.

lovství českého.⁸² Vedle toho bychom zde našli sbírku map a dva glóby, jeden zemský a jeden nebeský.⁸³

Stěny knihovny zdobilo několik portrétů⁸⁴ – jednak podobizna Františka Vetešníka z dílny lokálního malíře Josefa Mádleho z Nové Paky,⁸⁵ jediné známé vyobrazení soboteckého děkana; dále podobizny nejbližších Vetešníkových přátel Josefa Jungmanna a Antonína Marka,⁸⁶ podobiznu litoměřického biskupa Vincenta Eduarda Mildeho (1777–1853) si Vetešník přivezl z Markvartic;⁸⁷ a konečně podobizna irského politického vůdce Daniela O'Connella (1775–1847), jehož aktivity a boj za emancipaci katolíků v Irsku Vetešníkovy imponovaly.⁸⁸

⁸² *Z Musea Království českého*. Národní listy, 28. 11. 1903, č. 325, s. 3

⁸³ Ve Vetešníkově korespondenci nacházíme list od soboteckého kaplana Antonína Klesa z 26. dubna 1835, který Vetešníka informuje o přijímání prenumerační na český zeměpisný atlas o dvaceti mapách s tím, že budou vydávány tři až čtyři mapy ročně. Zdá se, že se jedná o základ onoho atlasu zapsaného v soupisu Vetešníkovy knihovny v Sobotce. LA PNP, fond František Matějovič Vetešník, oddíl Korespondence vlatní, přijatá, List Antonína Klesa Františku M. Vetešníkovu z 26. 4. 1835.

⁸⁴ MACOUNOVÁ, M.: c. d., s. 77.

Srovnej s LA PNP, fond František Matějovič Vetešník, oddíl Rukopisy cizí, Popis Vetešníkovy knihovny z r. 1850 (Bücherverzeichniss der Decanal-Bibliothek zu Sobotka).

⁸⁵ Obraz Mádle vyhotovil nepříliš umně roku 1846. Malíře měl doporučit Vetešníkovu k portrétování sám Marek s tím, že je obeznámen s jeho pracemi na kostelních obrazech. LA PNP, fond Miroslav Vlach, oddíl Cizí rukopisy a přepisy cizích autorů, PÍCEK, Josef: c. d., s. 61.

⁸⁶ Nevíme sice, kdy a kde si Vetešník opatřil řečené portréty, víme však, že se roku 1835 na popud Václava Hanky společně s přáteli zapojil do sbírky na vyhotovení ocelorytu Josefa Jungmanna. Vyhotovením byl tehdy pověřen známý kreslíř a rytec Jiří Döbler (1788–1845), jungmannovce přišlo na 40 zlatých a rytina dodnes představuje jedno z nejznámějších vyobrazení Josefa Jungmanna. O důležitosti řečeného pro Vetešníka svědčí samostatný záznam v markvartické pamětní knize. SOkA Jičín, fond Farní úřad Markvartice, kniha č. 1, Farní pamětnice, s. 128.

⁸⁷ Obraz obdržel Vetešník darem roku 1832 přímo od Mildeho, v tom čase vídeňského arcibiskupa, o čemž učinil záznam do pamětní knihy: „Ano pamětliv své spokojenosti, ještě jako vídeňský kníže arcibiskup na důkaz šetrnosti roku 1832 z Vídně rozeslal (Milde, pozn. autora) své poprsní obrazy, z nichž jedním také počtena jest fara markvartická v outerý po 20. neděli za sv. Duchem dne 30. října roku téhož 1832.“ Po svém odchodu z Markvartic do Sobotky si jej zřejmě nechal dovézt s dalšími věcmi ze staré fary, ačkoliv je tu i ta možnost, že stejný obraz tehdy obdržel také bývalý sobotecký děkan Schauer. SOkA Jičín, fond Farní úřad Markvartice, kniha č. 1, Farní pamětnice, s. 32.

⁸⁸ Ve Vetešníkově knihovně nechyběl O'Connellův historický spis *A Memoir on Ireland Native and Saxon* vydaný v německém překladu pod pozměněným názvem *Irlands Zustände alter und neuer Zeit* roku 1843. O'CONNELL, Daniel: *Irlands Zustände alter und neuer Zeit*. Regensburg 1843.

4 Několik poznámek k Vetešníkově akviziční činnosti

Ještě než se v další části tohoto článku podíváme blíže na vnitřní strukturu Vetešníkovy knihovny v Sobotce, zaměříme svou pozornost na Vetešníkovy literární kontakty, s jejichž pomocí mohl Vetešník rozšiřovat své akvizice. Jako duchovní správce odkázaný na své pastorační působišť se pochopitelně nemohl obejít bez kontaktů na knihkupce a archiváře ve větších městech, zvláště v Praze.

V tomto sehrálo zásadní roli již zmíněné uskupení „podkrkonošských kozáků“ zformované kolem Antonína Marka v Libuni. Jejich spojení s Prahou a tamními knihkupci představovala postava Josefa Jungmanna, jakož i jeho syna Josefa Josefoviče, který v Praze působil od roku 1828 jako auskultant zemského soudu. Ten sehrál při shánění české i jinojazyčné literatury takřka klíčovou roli, jungmannovcům působícím na venkově zajišťoval objednávky knih a vedl účetnictví, takže Vetešníkovy mnohdy stačilo obrátit se s žádostí na sehnání konkrétní knihy na mladého Josefoviče a ten mu knihu po menších či větších nesnázích obstaral.⁸⁹ Mnohdy se jednalo o drahé německé knihy, za které Vetešník vynakládal i na poměry jungmannovců nemalé částky, což Josefovič Vetešníkovy vyčítal.⁹⁰ Když o Vánocích roku 1833 podlehl mladý Jungmann v pouhých 33 letech těžké nemoci,⁹¹ zastoupil jej do jisté míry pražský kanovník Jan Mařan (Vetešníkem nazývaný též Ma-

⁸⁹ Tento poznatek vyplývá z podrobného průzkumu korespondence Josefa Jungmanna a jeho syna Josefa Josefoviče Jungmanna s Antonínem Markem, v nichž se objevují zmínky o tom, které knihy určené Vetešníkovy se jim podařilo v Praze sehnat a jakou částku na jejich sehnání Vetešník Jungmannovým do Prahy zaslal. Korespondenci Josefa Jungmanna uveřejnil v Časopise Musea Království českého již v osmdesátých a devadesátých letech 19. století Josef Emler, korespondenci Josefa Josefoviče Jungmanna až roku 1956 Olga Votočková-Lauermanová. EMLER, J. (ed.): *Ještě několik listů Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi*. ČMKČ, 60, 1886, č. 3, s. 434–444. Týž: *Listy Antonína Marka k Josefu Jungmannovi*. ČMKČ, 62, 1888, č. 2, s. 151–169; č. 3, s. 385–405; 63, 1889, č. 2, s. 264–274; 66, 1892, č. 2, s. 292–304, č. 3, s. 457–482. Týž: *Listy Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi*. ČMKČ, 55, 1881, č. 3, s. 499–530; 56, 1882, č. 1, s. 26–44; č. 2, s. 161–184; č. 3, s. 445–476; 57, 1883, č. 1, s. 45–59; č. 2, s. 330–353; č. 3, s. 496–512; 58, 1884, č. 1, s. 54–70; č. 2, s. 285–297; č. 3, s. 405–425. VOTOČKOVÁ-LAUERMANOVÁ, O. (ed.): *Josef Josefovič Jungmann*, 1956.

⁹⁰ Josefovičovu výtku směřovanou na Vetešníka objevujeme v listu Antonínu Markovi datovaném někdy okolo roku 1825: „Ale pan farář Vetešník, kdy[ž] tak drahé knihy německé kupuje, přeci by si měl, co českého kalejšího vyjde, zakoupit; kdo ví, má-li první díl Slov[anských] nár[odních] písní?! Musím mu domlouvat, aby tak činil.“ Josefovič zde naráží na trojdílnou básnickou sbírku Františka Ladislava Čelakovského. Bez ohledu na Josefovičovu případnou „domluvu“, Vetešník onen první díl skutečně vlastnil. Tamtéž, s. 91.

⁹¹ Táž: *Bolestné vánoce Josefa Jungmanna*. Národní listy, č. 3, 3. ledna 1939, s. 1.

řánek),⁹² který Vetešníkově obstaral nákup nejmenovaných knih německých teologů Moverse, Keila a Lengerka.⁹³ Kromě toho těžil Vetešník ze vztahů se svým stejnojmenným synovcem Františkem Vetešníkem, kterého během jeho blíže neurčeného pobytu v Praze roku 1830 pověřil sehnáním několika cestopisů.⁹⁴

Řadu knih včetně těch, které by v prostřední české cenzury měly problém vyjít,⁹⁵ získávali jungmannovci rovněž prostřednictvím předních slovenských obrozenců bernolákovské generace, s nimiž udržovali úzké literární kontakty.⁹⁶ Informace o knižních zásilkách ze Slovenska se objevují průběžně v korespondenci Josefa Jungmanna s Antonínem Markem a časově spadají převážně do období prvního a druhého desetiletí 19. století.⁹⁷ Později obje-

⁹² Oslovení „Mařánek“ či „Jeniček“ navrhl Vetešníkově sám Mařan. LA PNP, fond František Matějovič Vetešník, oddíl Korespondence vlastní, přijatá, List Jana Mařana Františku M. Vetešníkově, ante 27. 11. 1835.

⁹³ Zmínka i s vyúčtováním se nachází v témže listu. Nejspíše šlo o teologické spisy *Kritische Untersuchungen über die biblische Chronik* (1834) Franze Karla Moverse (1806–1856), *Apologetische Versuch über die Bücher der Chronik* (1833) Karla Friedricha Keila (1807–1888) a *Das Buch Daniel* (1835) Cäsara von Lengerke (1803–1855). Všechny jmenované knihy se vskutku nachází ve Vetešníkově katalogu. Knihy přišly Vetešníka dohromady na 9 zlatých 38 krejcarů konvenční měny. MOVERS, Franz Karl: *Kritische Untersuchungen über die biblische Chronik*. Bonn 1834; KEIL, Karl Friedrich: *Apologetische Versuch über die Bücher der Chronik*. Berlin 1833; Lengerke, Cäsar von: *Das Buch Daniel*. Königsberg 1835.

⁹⁴ Mladý Vetešník sehnal v Praze svému strýci německé cestopisy *Vollkommene Darstellung der Merkwürdigkeiten von Jerusalem* (1827) od Václava Františka Veleby (1776–1856) za 15 krejcarů a *Reise von Cairo nach Jerusalem* (1823) od Franze Wilhelma Siebiera (1789–1844) za 1 zlatý 30 krejcarů. Další požadovaný cestopis, *Reise nach Palästina, Syrien und Aegypten* (1822) od anglického cestovatele Roberta Thomase Joliffea (1780–1872), se strýci zdráhal kvůli vyšší ceně obstarat. A konečně nejmenovaný spis francouzského diplomata a cestovatele François-Reného de Chateaubriand (1768–1848) se mu u pražských antikvářů sehnat nepodařilo. LA PNP, fond František Matějovič Vetešník, oddíl Korespondence vlastní, přijatá, list Františka Vetešníka (synovce) Františku M. Vetešníkově z 18. 10. 1830.

⁹⁵ Sám Jungmann konstatoval fakt, že v sousedním Uhersku byla cenzura mírnější než v Čechách. SAK, R.: c. d., s. 152.

⁹⁶ Čilý písemný styk udržovali jungmannovci zvláště s Jurajem Palkovičem (1769–1850), Bohuslavem Tablicem (1769–1832) či Martinem Hamuljakem (1789–1859). PRAŽÁK, Richard: *Jungmannovci a druhá bernolákovská generace*. In: POSPÍŠIL, Ivo (ed.) – ZELENKA, Miloš (ed.): *Česko-slovenské vztahy v slovanských a středoevropských souvislostech. Meziliterárnost a areál*. Brno 2003, s. 132–133.

⁹⁷ Viz listy Josefa Jungmanna Antonínu Markovi z 30. 12. 1808 (zásilka Biblí a jiných knih od Palkoviče), 20. 6. 1809 (zásilka knih a kalendářů od Palkoviče), 10. 4. 1810 (obdržení Tablicových Veršovců) či 6. 2. 1812 (Palkovič o založení evangelické tiskárny v Bratislavě). EMLER, J. (ed.): *Listy Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi*, 55, 1881, č. 3, s. 502–503, 504, 510, 526.

vujeme zmínky i v některých listech Josefa Josefoviče Jungmanna.⁹⁸ V této souvislosti by neměla zůstat opomenuta Vetešníková role mecena a podporovatele všeslovanské resp. české a slovenské vzájemnosti. Zřejmě na popud Jungmannova syna Josefa Josefoviče, upřímného podporovatele slovenského národního života,⁹⁹ se Vetešník na přelomu let dvacátých a třicátých zapojil do knižní sbírky pro knihovnu Ústavu řeči a literatury československé při známém Evangelickém lyceu v Bratislavě,¹⁰⁰ za což obdržel od slovenských studentů děkovný list.¹⁰¹

Poněkud komplikovanější situace byla se sháněním jinoslovanské literatury, kterou byla Vetešníková knihovna vyhlášena. V českém prostředí poznáme některé z obchodníků, kteří s obtížemi dováželi ruské knihy z Petrohradu, mezi něž patřil i pražský knihkupec a tiskař Antonín Kronberger († 1834).¹⁰² Jungmannovci jej však neměli příliš v oblibě kvůli vysokým přírážkám.¹⁰³ Polskou a ruskou literaturu jungmannovcům zprostředkoval

⁹⁸ Viz listy Josefoviče listy Antonínu Markovi z 21. 8. 1822 (očekávání dobrých knih ze Slovenska), 1. 8. 1825 (zásilka Bernolákova *Slovára slovenského*) a 5. 6. 1829 (dotaz na zakoupení slovenských knih), případně Václavu Hankovi z 8. 6. 1833 (zásilka knih ze Slovenska). VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ, O. (ed.): c. d., s. 36, 92, 156, 224.

⁹⁹ Nejvíce nám o jeho obdivu k slovenštině a sympatiemi k slovenskému národu prozrazují jeho listy Antonínu Markovi z 21. 8. 1822, 9. 8. 1822, 17. 10. 1822, blíže nedatovaný z roku 1825 a z 6. 7. 1832, stejně tak list Františku Širovi z 30. 11. 1832. Tamtéž, s. 36–37, 39, 91, 203, 211.

¹⁰⁰ Soupis dárců knih slovenské knihovně při Evangelickém lyceu v Bratislavě nacházíme v tištěné zprávě řečeného ústavu za školní rok 1837–1838. Vedle Vetešníka zde figurují též jména Josefa Jungmanna a Antonína Marka. *Zpráva o Ústavu slowanském při Ewangelickém lyceum w Prešporku na rok 1837/8 vydaná*. Prešpork 1839, s. 42.

¹⁰¹ List datovaný 8. listopadu 1830 v Bratislavě nese podpisy profesora Juraje Palkoviče jako dozorce knihovny a studentů Matěje Holka a Daniela Licharda jako pověřených knihovníků. Jeho obsah zní následovně: „S nejuctivějším pozdravením oznamujeme, že jsme všechny naší bibliotéce slovenské při Ev[angelickém] lyceum zdejšími dobrotivě darované a skrze pana auskultanta Josefa Jungmanna nám poslané knihy teď náležitě přijali, z takové zvláštní ochotnosti, štědrosti a k nám i k literatuře naší náklonnosti jménem svým i všech též biblioteky oučastníků povinné a nejvroucnější díkůčinění tímto skládáme, žádajíce z té duše, aby jim nebe to vynahradilo a jim ve všem žádaného prospěchu, štěstí i pozehnání uděliti ráčilo.“ LA PNP, fond František Matějovič Vetešník, oddíl Korespondence vlastní, přijatá, Listy přátel děkana soboteckého p. Františka Vetešníka (opis Vetešníkovy korespondence pořízený Alexandrem Josefem Bernardem), opis listu Jura Palkoviče, Matěje Holka a Daniela Licharda panům Hankovi, Vaňkovi a Vetešníkovi z 8. listopadu 1830.

¹⁰² O Kronbergerovi víme, že patřil k podporovatelům českého národního života a Matice české. Společně s Bedřichem Weberem provozoval v Praze knihkupectví Kronberger & Weber. TIEFTRUNK, K.: c. d., s. 36–38.

¹⁰³ Více v listu Josefa Jungmanna Antonínu Markovi ze 4. března 1838, v němž si stěžuje na problematiku dovozu ruských knih a Kronbergerovy přírážky: „Žádost naše stará, aby se slovenské knihkupectví zlepšilo aspoň mezi hlavními městy, jaksi nechce se dařiti, nejvíce pro knihkupců lakomost. Tak byv zde v září jakýsi Pelz, který v Petrohradě knihkupčí, přislíbil

také profesor teologie a filozofie Feliks Jaroński z Krakova (1777–1827).¹⁰⁴ Šlo převážně o přírodovědecké spisy, ale také krásnou literaturu.¹⁰⁵ Poté, co roku 1827 zemřel, se mladému Josefu Josefoviči Jungmannovi podařilo získat tip na židovského knihkupce Aschera z Berlína, nabízejícího literaturu v ruštině. Mladý Jungmann o tom tehdy s nadšením informoval Marka: „V Berlíně jistý Ascher, žid, antikvár, téměř co týden dostává a zapisuje knihy ruské; a do Berlína je blíže než do Holomouce pro nás.“¹⁰⁶ Knihy od něj sháněli i jiní čeští slavjanofilové včetně Františka Ladislava Čelakovského.¹⁰⁷ Obzvláště cennou známost a spojení s ruským prostředím představoval pro jungmannovce rovněž ruský spisovatel Vasilij Timofejevič Blagověščenskij (1801–1864), s nímž si dopisoval mladý Josef Josefovič Jungmann.¹⁰⁸ Právě prostřednictvím Blagověščenského navázali jungmannovci kontakt s významným petrohradským knihkupcem Alexandrem Filipovičem Smirdinem (1795–1857), udržujícím blízké přátelství s předními ruskými spisovateli.¹⁰⁹ Díky tomu mohli být jungmannovci obeznámeni se současnými trendy v ruské literatuře. V neposlední řadě ruské knihy zasílal jungmannovcům

---

nám posílali, co lepšího vyjde v Rusích neb aspoň v Petrohradě, poslal konečně balík Kronbergovi; dobré věci ale ve vysoké ceně prodájně; tuším, že Lipský a bůh ví jaký kupec, který je posouval ku Praze, každý nějaký koláček z nich sobě ubral. P. Kronberger také rád přiráží – tak se stalo, že co v Petrohradě dostati za 12 zl., to nám za 18 prodávají.“

EMLER, J. (ed.): *Listy Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi*, ČMKČ, 58, 1884, č. 2, s. 287.

¹⁰⁴ Více o něm Jaroński Feliks (*heslo*). In: Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny. Tom drugi. I-Me. Warszawa 2001, s. 36–37.

¹⁰⁵ Viz přípisek o zasilce polských knih v listu Josefa Jungmanna Antonínu Markovi z 10. října 1816. EMLER, J. (ed.): *Listy Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi*, ČMKČ, 56, 1882, č. 2, s. 173–174.

¹⁰⁶ Viz list Josefa Josefoviče Jungmanna Antonínu Markovi z 11. října 1832. VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ, O. (ed.): *c. d.*, s. 206.

¹⁰⁷ Z korespondence Františka Čelakovského zjišťujeme, že roku 1844 pověřil sehnáním blíže nekonkretizovaných ruských knih od Aschera svého berlínského přítele Martina Alexandra Příbila (1803–1871). BÍŘX, František (ed.): *Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského*. IV. Část I. Praha 1933, s. 163–165.

¹⁰⁸ S Josefem Jungmannem a jeho synem Josefovičem se Blagověščenskij seznámil během svého pobytu v Praze, kde onemocněl a o volných chvílích při svém zotavování cvičil jungmannovce ruštině. ČEJCHAN, Václav: *Tři příspěvky k vzájemným česko-ruským stykům a vztahům v první polovině 19. století*. Československá rusistika. Časopis pro slovanské jazyky, literaturu a dějiny SSSR, 2, 1957, č. 4, s. 645.

¹⁰⁹ Více o něm FRAZIER, Melissa: *Romantic Encounters. Readers, and the Library for Reading*. Stanford, California 2007, s. 33–34.

k rozebrání z Ruska Markův synovec Michal Kotler (1800–1879), který zde vyvíjel podnikatelské aktivity.¹¹⁰

Menší část knih z děkanské knihovny v Sobotce pocházela z darů Vetešnickových přátel a ctitelů, z nichž některé můžeme vysledovat z korespondence jungmannovců, případně přímo z poznámek v katalogu knihovny.¹¹¹ Vzácný dar obdržel Vetešník od samotného Josefa Jungmanna a sice Veleslavínův překlad spisu *Itinerarium Sacrae Scripturae* z roku 1592.¹¹² Od Jungmanna rovněž obdržel darem jeho vlastní překlad *Ztraceného ráje*¹¹³ od anglického básníka a intelektuála Johna Milтона (1608–1674), na němž pracoval v letech 1800–1804 a inspiroval jím k překladatelské činnosti řadu jungmannovců včetně Vetešníka.¹¹⁴ Antonín Marek Vetešníka podaroval dvěma svazky *Příprav ku kázáním pro obecný lid* (1825) Franze Stapfa (1766–1820),¹¹⁵ profesora teologie v Bamberku, v překladu Jana Hýbla,¹¹⁶ jak zjišťujeme z poznámek v soupisu knih Vetešnickovy knihovny. Od Karla Vinařického, faráře na Kováni, obdržel čerstvě vytištěnou básnickou sbírku *Varito a lyra* z roku 1843,¹¹⁷ podle všeho také darem.¹¹⁸ A můžeme se jen domnívat, že darem obdržel

¹¹⁰ Více o něm *Michal Kotler*. Světozor, 6, 1872, č. 11, s. 126; č. 13, s. 147–148; č. 16, s. 186.

¹¹¹ V tomto případě nám poslouží soupis uložený v LA PNP, který narozdíl od inventáře uloženého v archivu Biskupství litoměřického obsahuje poznámky o jednotlivých akvizicích. LA PNP, fond František Matějovič Vetešník, oddíl Rukopisy cizí, Popis Vetešnickovy knihovny z r. 1850 (Bücherverzeichnis der Decanal-Bibliothek zu Sobotka).

¹¹² Dovídáme se to přímo z listu Josefa Jungmanna Františku Vetešníkovi datovaného dne 26. prosince 1839. LA PNP, fond František Matějovič Vetešník, oddíl Korespondence vlastní, přijatá, Listy přátel děkana soboteckého p. Františka Vetešníka (opis Vetešnickovy korespondence pořízený Alexandrem Josefem Bernardem), opis listu Josefa Jungmanna Františku M. Vetešníkovi ze 26. prosince 1839.

¹¹³ MILTON, John: *Ztracený ráj*. [Přel. Josef Jungmann]. Praha 1811.

¹¹⁴ BAČKOVSKÝ, František: *Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové. Díl I. Období předbřeznové. Část I*. Praha 1886, s. 116. Též např. JEDLIČKA, Otakar: *Josef Jungmann. Obraz jeho života a působení*. Praha 1874, s. 20.

¹¹⁵ HÝBL, Jan: *F. Stapfa Příprawy ku káz. pro obecný lid na nedělní ewangelia kat. cjrkwie roku s ustawicným wzhledem na geho obšírné rozwrhy kazatelské*. Praha 1825.

¹¹⁶ Spisovatel a dramatik Jan Hýbl (1786–1834) byl svého času v katolických kruzích známý jako překladatel německých katechismů včetně Stapfových. Více o něm ŠEMBERA, Alois Vojtěch: *Dějiny řeči a literatury československé. Věk starší. Od r. 58 př. Kr. do r. 1409 po Kr.* Videň 1858, s. 250.

¹¹⁷ VINAŘICKÝ, Karel Alois: *Varito a lyra. Básně a písně Karla Vinařického*. Praha 1843.

¹¹⁸ Řečený výtisk zaslal Vinařický Vetešníkovi „na důkaz šetrnosti své“ spolu s listem 5. března 1843. LA PNP, fond František Matějovič Vetešník, oddíl Korespondence vlastní, přijatá, Listy přátel děkana soboteckého p. Františka Vetešníka (opis Vetešnickovy korespondence pořízený Alexandrem Josefem Bernardem), opis listu Karla Vinařického Františku M. Vetešníkovi z 5. března 1843.

rovněž knihy od svých přátel z řad jičínských profesorů – *Obrazy kavkazské* od Františka Šíra vydané roku 1841 v Jičíně¹¹⁹ a německy psanou trojdílnou knížečku aforismů *Pallas Athene* od Antonína Fähricha, postupně vycházející tamtéž v letech 1840–1842.¹²⁰ Obě knihy se nacházely v soupisu děkanské knihovny. Zároveň víme, že s oběma profesory Vetešík udržoval vřelé styky a v písemném kontaktu s nimi konzultoval své literární práce.¹²¹

5 Osudy knihovny po úmrtí děkana Vetešíka

Další osudy děkanské knihovny Františka Vetešíka jsou úzce provázány s postavami jeho nástupců a zhoršující se hospodářskou situací soboteckého benefícia. Po Vetešíkově smrti přešla jeho knihovna jako celek na základě poslední vůle zemřelého do vlastnictví děkanství v Sobotce,¹²² díky čemuž byla ušetřena roztržité, jako tomu bylo v případě nejedné farní knihovny po úmrtí faráře.¹²³ Podle inventáře vyhotoveného jen několik měsíců po Vetešíkově úmrtí čítala na 608 děl o 1781 svazcích.¹²⁴

Knihovně se dostalo náležitě péče i za působení Vetešíkova nástupce, děkana Jana Palánka (1793–1882), kdy byl dohledem nad knihovnou pově-

¹¹⁹ Šír, František: *Obrazy kawkazské čili popsánj mrawů a obyčejů w horách Kawkazských w přj-běhu Mulla-Nur*. Jičín 1841.

¹²⁰ FÄHRICH, Antonín: *Pallas Athene. Ein aphoristisches Taschenbuch*. Gitschin 1840–1842.

¹²¹ S oběma profesory se Vetešík pravidelně setkával na přátelských posezeních u Marka v Libuni. Zvláště však se Šírem (1796–1867) jej spojoval živý zájem o východní geografii. V jednom z dochovaných listů s ním např. konzultuje etymologický výklad názvu starořecké kolonie Tauris (Krymský poloostrov) s úmyslem prokázat jejich starověké slovanské osídlení. LA PNP, fond František Matějovič Vetešík, oddíl Korespondence vlastní, přijatá, List Františka Šíra Františku M. Vetešíkovi, s. d. Více o přátelství obou mužů TRUHLÁŘ, Antonín: *František Šír. Pokus životopisný*. Jičín 1882, s. 30–31.

¹²² Obsah Vetešíkovy poslední vůle spolu s dalšími cennými vzpomínkami na děkana Vetešíka písemně sdělil profesor Alexandru Josefovi Bernardovi (1859–1912) z Tábora Vetešíkův někdejší kaplan Damián Šimůnek. List si později přepsal další z Vetešíkových životopisců (a další z řady soboteckých rodáků) Miroslav Vlach (1896–1968). LA PNP, fond Miroslav Vlach, oddíl Rukopisy vlastní, Sobotečtí rodáci a občané, Vetešík František Matějovič (1784–1850), Opis listu Damiána Šimůnka Alexandru Josefu Bernardovi z 9. prosince 1878.

¹²³ V nejednom případě odkázal farář svou knihovnu příbuzným a přátelům, čímž došlo k narušení původní knižní sbírky. Jsou též zaznamenány případy, kdy na základě poslední vůle zemřelého došlo k rozdělení knih mezi účastníky pohřbu. Vyhráno nebylo ani v případě, že knihy připadly nástupci zemřelého faráře. Ten mohl knihovnu jednoduše rozprodat ve prospěch kostela. OPPELTOVÁ, J. – SLÁVÍKOVÁ, V.: *Od bibliotéky faráře ke knihovně pro farníky*, s. 150–151.

¹²⁴ Archiv Biskupství litoměřického, Archiv far I, Sobotka, inventář z roku 1850.

řen kaplan Jan Folprecht (1829–1896),¹²⁵ který tak vystřídal stávajícího správce knihovny a kaplana Damiána Šimůnka.¹²⁶ Z téže doby pochází již zmíněná zpráva Františka Černohouze, který Vetešníkovu knihovnu v soboteckém kostele osobně navštívil, prohlédl a její bohatost a rozmanitost okomentoval slovy: „Milý a překvapující jest pohled na pestré, rozmanité četné řady literárního vojska rozličných národů a všelikých vědomostí z všemožných oborů umění lidského. Jaký to vzácný poklad uprostřed starověké věže kostelní! Kéž by jen hodně čerpáno bylo z pramene, jenž tak mnohým, i nejbližším zdá se býti neznámým.“¹²⁷

Palánek v akviziční činnosti navázal na svého předchůdce a knihovnu doplnil o další svazky, předně však roku 1878 provedl revizi děkanské knihovny, která odhalila chybějící knihy.¹²⁸ Děkanská knihovna v té době nicméně fungovala podobně jako za děkana Vetešníka, takže když byla během soboteckých oslav Václava Šolce ve dnech 29.–30. srpna 1880 zpřístupněna k nahlédnutí širší veřejnosti,¹²⁹ obsahovala zřejmě většinu knih nashromážděných Františkem Vetešníkem.¹³⁰

Éra Palánkových nástupců je bohužel spojena s chátráním kostela¹³¹ a úpadkem Vetešníkovy knihovny, kdy došlo ke ztrátě, odcizení, případně rozprodání dalších svazků.¹³² Když počátkem osmdesátých let navštívil publicista Josef Ladislav Turnovský (1838–1901) při práci na své knize *Putování*

¹²⁵ ČERNOHOUZ, F.: c. d., s. 1.

¹²⁶ Šimůnke odešel roku 1865 na faru do jihočeského Choustníku. Zde po vzoru Vetešníka rozšiřoval vzdělanost a půjčoval české knihy. BÍLEK, Karol: *Kdo je kdo v dějinách Sobotecka*. Sobotka 1995, š. 113.

¹²⁷ ČERNOHOUZ, F.: c. d., s. 1.

¹²⁸ Záznam o chybějící knize připojil Palánek vždy ke konkrétní položce v již citovaném soupisu knih děkanské knihovny v Sobotce. LA PNP, fond František Matějovič Vetešník, oddíl Rukopisy cizí, Popis Vetešníkovy knihovny z r. 1850 (Bücherverzeichniss der Decanal-Bibliothek zu Sobotka).

¹²⁹ Návštěvníky knihovny tehdy provázel jeden z významných soboteckých rodáků a přední znalec dějin Sobotecka Alexander Josef Bernard (1859–1912), tehdy ještě student přírodních věd na univerzitě v Praze, později profesor na gymnáziu v Táboře. Je považován za jednoho z prvních Vetešníkových životopisců. Více o něm BÍLEK, K.: *Kdo je kdo v dějinách Sobotecka*, s. 12.

¹³⁰ *Slavnost Šolcova v Sobotce*. České noviny, č. 208, 1. 9. 1880, s. 2.

¹³¹ TURNOVSKÝ, J. L.: c. d., s. 14.

¹³² Situaci dokresluje komentář nejmenovaného korespondenta ze Sobotky z roku 1939: „Nástupcové neměli takové pochopení a lásku ke knize, ne všichni správce soboteckého děkanství starali se stejně pečlivě o udržení a zachování staré knihovny. Neporozuměním a též nešetrným zacházením neuvědomělých lidí, kteří mnohdy v nepřítomnosti kněží konali úklid knihovny, bylo mnoho knih poškozeno a i jinak skvělá a jedinečná knihovna připravena o mnohé rukopisy a cenné unikáty. Ač na toto vše bylo upozorňováno, náprava se nestala.“

po vlasti město Sobotku, zaznamenal tristní stav kostela i hrozbu jeho uzavření kvůli riziku zřícení: „Zdá se, že bude nutno uzavřít kostel zcela a čekat, až se celá stavba nadobro zřítí a pohrbí v svých troskách nejednu vzácnost i cennou knihovnu děkana Vetešníka, umístěnou v kostelní věži.“¹³³

Děkan Vojtěch Beitler (1831–1886)¹³⁴ se sice pokusil zachránit rozpadající se střechu kostela, avšak záhy došlo ke zřícení klenby, která tak musela být dočasně nahrazena dřevěným kazetovým stropem.¹³⁵ Došlo rovněž k odstranění cechovních oltářů z obou stran chrámové lodi.¹³⁶ Po provizorních opravách provedených roku 1885 následuje dlouhá odmlka¹³⁷ přesahující až do nového století, kdy je v tisku opětovně upozorňováno na katastrofální stav kostela s poukázáním na nedůslednost předchozích oprav.¹³⁸ Roku 1912 dobový tisk také zaznamenává vloupání do kostela.¹³⁹

Situace se nezlepšila ani po vzniku Československé republiky za působení děkana Josefa Kolářka (1861–1919)¹⁴⁰ navzdory jeho pokusům o záchranu chrámu.¹⁴¹ V tom čase se však o ohroženou děkanskou knihovnu v Sobotce spojenou se jménem Františka Vetešníka začal zajímat Státní památkový úřad podřízený Ministerstvu školství a národní osvěty. Ten se obrátil přímo na biskupství v Litoměřicích s dotazem na stav řečené knihovny, na který litoměřická biskupská konzistoř odpověděla vyhybavě: „Z váženého připsu dovolujeme si sdělit, že se vědecký a národní význam děkanské knihovny sobotecké přeceňuje. V letech osmdesátých a devadesátých a později byly různými „přáteli českého písemnictví“ knihy vypůjčovány, avšak vráceny nebyly.

LA PNP, fond Miroslav Vlach, oddíl Cizí rukopisy a přepisy cizích autorů, PÍCEK, Josef: *Sobotecký jemnostpán*, s. 72.

¹³³ TURNOVSKÝ, J. L.: c. d., s. 14.

¹³⁴ Rodák z Bělé pod Bezdězem. Úřad děkana v Sobotce zastával v letech 1882–1886. V červenci roku 1886 náhle podlehl záchvatu mrtvice. MENCL, J.: c. d., s. 68.

¹³⁵ ČAREK, J.: c. d., s. 53.

¹³⁶ NEČÁSEK, Antonín: *Brána do Českého ráje*. Venkov. Ústřední list Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu. Pestrá příloha Venkova [samostatně stránkovaná příloha], č. 91, 17. 4. 1927, s. 2.

¹³⁷ *Staré památky na Sobotecku ohroženy*. Národní listy (večerní vydání), č. 188, 11. 7. 1930, s. 3.

¹³⁸ *Slohové upravení starožitného kostela*. Národní politika (odpolední vydání), č. 198, 20. 7. 1901, s. 2.

¹³⁹ Stalo se tak večer 9. září 1912. Lupič však byl během vloupání vyrušen a záhy v Rožďalovicích zadržen. Z *Rožďalovic*. Štít. List České strany křesťansko-sociální. Místní příloha, č. 39, 26. 9. 1912, s. 2.

¹⁴⁰ Před svým nástupem do úřadu děkana v Sobotce působil Kolářek v letech 1894–1903 jako farář v Dolním Bousově. Zemřel jen pár měsíců po vzniku republiky. BÍLEK, Karol: *Dolnobousovsko v literatuře a kultuře*. Dolní Bousov 2014, s. 34.

¹⁴¹ MENCL, J.: c. d., s. 68.

Tomuto olupování knihovny byla sice učiněna přítrž, avšak ku katalogizování a uspořádání knihovny ještě nedošlo, poněvadž se jednalo o opravě děkanské budovy, kde má, jak jsme v přípisu sdělili, býti knihovna řádně deponována. Počátkem léta bude za dozoru bisk[upské] konzistoře knihovna uvedena v pořádek, o čemž podám svého času vys[okému] ministerstvu zprávu.¹⁴² Současně však konzistoř apelovala na soboteckého děkana Františka Soukala (1866–1938), aby co nejdříve uvedl knihovnu do pořádku a úředníci ministerstva tak neměli v případě její revize důvod ke stížnostem.¹⁴³

Tím ovšem problém rozpadajícího se kostela v Sobotce a přímého ohrožení Vetešnickovy knihovny vyřešen nebyl. Ačkoliv se objevily soukromé iniciativy a sbírky na pokrytí oprav kostela,¹⁴⁴ peníze nepostačovaly. Počátkem třicátých let 20. století byla situace již natolik alarmující, že následovalo úřední uzavření soboteckého kostela z důvodu nebezpečí úrazu.¹⁴⁵ Útrpný stav – oprýskané a popraskané zdi s rozbitými okny – umocňovalo riziko propadu zetlelého dřevěného stropu a sesutí věže i s Vetešnickovou knihovnou.¹⁴⁶ Dobový tisk popisuje situaci s přihlédnutím k jedinečné knihovně Františka Vetešníka následovně: „Před časem zadané opravné práce musely býti pro nedostatek peněz zastaveny. Kostel chátrá dále a lešení, které bylo kolem něho tesaři zbudováno, straší po dlouhou řadu měsíců široké okolí. A věž, která téměř hrozí sesutím, chová ve svých zdech vzácnou knihovnu Jungmannova přítele a spolupracovníka P. Vetešníka, jest dnes téměř nepřístupná.“¹⁴⁷

Zcela zásadní pro další osud děkanské knihovny v Sobotce byla podle všeho výzva s názvem *Osudy našich knihoven* otištěná v Ordinariátním listu Litoměřické diecese roku 1935, podle níž měli faráři a vikáři v diecézi vyčlenit staré a vzácné knihy vyšlé před rokem 1850 a věnovat tyto v zájmu ochrany

¹⁴² Kopie zprávy litoměřické biskupské konzistoře Ministerstvu školství a národní osvěty ze dne 8. ledna 1923 byla připojena k listu uvedenému v níže uvedené citaci.

¹⁴³ List je datován 8. ledna 1923 a nese podpisy konzistorního rady Josefa Kováře (1850–1930) a generálního vikáře Antonína Čecha (1860–1929). SOKA Jičín, fond Děkanský úřad Sobotka, karton č. 2, duchovní správa – záležitosti farnosti – děkanská knihovna – korespondence (1923).

¹⁴⁴ *Co nového v našich městech a obcích?* Národní listy (Pondělí Národních listů a Národa), č. 5, 2. 2. 1931, s. 2.

¹⁴⁵ *Technicky zajímavá záchrana nejzanedbanějšího kostela v Čechách.* Venkov. Ústřední list Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, č. 177, 1. 8. 1934, s. 4.

¹⁴⁶ *Děkanský chrám v Sobotce na spadnutí.* Národní listy (večerní vydání), č. 241, 1. 9. 1932, s. 3.

¹⁴⁷ *Pustnoucí kostel na prahu Českého ráje.* Venkov. Ústřední list Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, č. 265, 11. 11. 1934, s. 3.

kapitulní knihovně.¹⁴⁸ Výzva zjevně nezůstala neoslyšena, neboť již následujícího roku došlo k převozu vzácnější části děkanské knihovny z věžních prostor kostela v Sobotce do Litoměřic a k jejímu deponování na biskupství,¹⁴⁹ o čemž nejmenovaný pamětník podal v dobových novinách následující zprávu: „K chátrajícímu soboteckému chrámu přijela nákladní auta a starý, churavý děkan P. Soukal vydal knihovnu na naléhání a příslib, že bude pečlivě uložena v sídle biskupském v Litoměřicích. – To se ovšem odvážely už jen zbytky této jedinečné knihovny.“¹⁵⁰

Zatímco se část knih převezená do Litoměřic stala velmi záhy součástí knižního fondu kapitulní knihovny, část knih ponechaná v Sobotce zůstává dosud v prostorách věže kostela sv. Máří Magdalény,¹⁵¹ kde ji před téměř 170 lety uchovával i její původce – sobotecký děkan František Matějovič Vetešník.¹⁵²

RESUMÉ

SOBOTECKÁ KNIHOVNA FRANTIŠKA VETEŠNÍKA

ČÁST I.

PŘÍBĚH A OSUDY DĚKANSKÉ KNIHOVNY Z VÝCHODNÍCH ČECH

Otázka farních a děkanských knihoven a jejich vývoje v průběhu 19. století je velmi specifická a úzce souvisí se zapojením kněží do procesu národního obrození. Duchovenstvo je jako představitel venkovské inteligence postaveno do nové role buditelů a nuceno hledat vlastní roli mezi oddaností církvi a oddaností národu. S kvantitativním i kvalitativním nárůstem knižní produkce dochází k vnitřním proměnám knihoven, kterým nemohly být ušetřeny ani knihovny církevní. Těch ostatně vzniká v průběhu 19. století celá řada. Dě-

¹⁴⁸ KRINKE, Filip: *Vývoj knihovny litoměřické kapituly od 16. století po současnost*. In: Poohří 5. Církev a společnost. Litoměřice 2015, s. 51–52.

¹⁴⁹ MACOUNOVÁ, M.: c. d., s. 77.

¹⁵⁰ LA PNP, fond Miroslav Vlach, oddíl Cizí rukopisy a přepisy cizích autorů, PÍCEK, Josef: *Sobotecký jemnostpán*, s. 72.

¹⁵¹ Nutno podotknout, že se kostel potřebných oprav dočkal až v letech 1936–1940. Jednalo se o opravu nejpalčivějšího problému – zřícené klenby lodi. Jako stavební materiál byl užit železobeton. *Vnitřek děkanského kostela v Sobotce*. Zprávy památkové péče, 4, 1940, č. 2, s. 24.

¹⁵² Za tuto informaci vděčí autor mgr. Martinu Barusovi, stávajícímu archiváři Litoměřické diecéze. Za odborné rady i fotografické připomínky mu tímto autor článku vyslovuje velké poděkování.

kanská knihovna buditele Františka Matějoviče Vetešníka (1784–1850) v Sobotce na severovýchodě Čech je v tomto směru výjimečná svým rozsahem, žánrovou a jazykovou rozmanitostí, i tím, že se nám téměř ve své celistvosti dochovala až do dnešní doby, přestože jí hrozil bezprostřední zánik. První ze dvou částí tohoto článku se snaží popsat příběh jejího vlastníka, zrekonstruovat její podobu v polovině 19. století a zmapovat historii místa jejího uložení od čtyřicátých let 19. století až do roku 1936, kdy byla část fondu převzata kapitulní knihovnou v Litoměřicích.

Klíčová slova: František Matějovič Vetešník, Antonín Marek, Josef Jungmann, Markvartice, Sobotka, litoměřická diecéze, děkanská knihovna v Sobotce, farní knihovny, české národní obrození, čeští buditelé, vlastenečtí kněží, jungmannovci, Jungmannova literární škola.

SUMMARY

THE LIBRARY OF FRANTIŠEK VETEŠNÍK IN SOBOTKA

THE STORY AND THE FATE OF THE DEAN'S LIBRARY FROM EASTERN BOHEMIA

Parish and dean libraries and their development during the 19th century are very specific and it is closely related to the involvement of priests into the process of national revival. The clergy is the representant of the country intelligence and it is given a new role of national revisionists and they are made to find their own position between their devotion to the church and the devotion to their nation. With the rise in quantity and quality of books, changes were undergoing in the libraries, which are traceable in clerical libraries as well. For that matter, many of those are coming into existence during the 19th century. The dean library of František Matějovič Vetešník (1784–1850) in Sobotka in the Northeast Bohemia is among others unique in the matter of its extent, genre and language diversity and by its ability of survival almost in its whole until nowadays, even though there was an imminent extinction. The first of the two studies tries to follow the story of its owner, reconstruct its appearance in the half of the 19th century and map the history of its placement from the 1840s until the year 1936 when the chapter library in Litoměřice assumed part of the fund.

Keywords: František Matějovič Vetešník, Antonín Marek, Josef Jungmann, Markvartice, Sobotka, diocese in Litoměřice, dean library in Sobotka, rectory libraries, Czech national Revival, Czech revivalists, patriotic priests, Jungmann's followers, Jungmann's literary school

Translated by Mgr. Tereza Kalousková

Mgr. Kryštof Kouřil
Náměstí Míru 112
768 24 Hulín
Česká republika
e-mail: krystof.kouril@email.cz

PASTOR ANDRZEJ KRZYWOŃ (ANDREAS KRZYWON), MORAVIAN-SILESIA SUPERINTENDENT, AND HIS ATTITUDE TOWARDS NATIONAL ISSUES

Michael Morys-Twarowski

An article devoted to Andrzej Krzywoń, the Moravian-Silesian superintendent, and his attitude towards national issues may at first glance seem valuable only from the perspective of the history of Cieszyn Silesia or the history of Protestantism in Austrian Silesia and Moravia. However, in a certain way – as Krzywoń came from a Polish peasant family – this article should be the starting point for a much broader discussion on the issue which is the so-called nationalization of Polish peasants in the “long nineteenth century”. Although the issue has been discussed extensively,¹ authors mostly focus on the lands of the former Polish-Lithuanian Commonwealth, assuming that Polish (Polish-speaking) peasants were, as a rule, Catholics. There were however exceptions – it is not just about individuals or individual settlements. The flagship example is the eastern part of the crown land of Austrian Silesia, referred to in today’s literature as Cieszyn Silesia (Czech: Těšínsko; German: Teschener Schlesien, Polish: Śląsk Cieszyński), and by contemporary people – the Duchy of Cieszyn (Czech: Těšínské knížectví; German: Herzogtum Teschen; Polish: Księstwo Cieszyńskie).²

This region was inhabited by three ethnic (linguistic) groups: Germans, mainly concentrated in the so-called Bielsko-Biała language island (German: Bielitz-Bialaer Sprachinsel) and gaining an advantage in cities, Czechs (Moravians), living in the western and south-western part of the region, and

¹ Among recent publications see STAUTER-HALSTED, Keely: *The Genesis of Peasant National Identity in Austrian Poland, 1848–1914*. Ithaca (New York) – London 2001 (only about Galicia); BOŃCZA-TOMASZEWSKI, Nikodem: *Polskojęzyczni chłopci? Podstawowe problemy nowoczesnej historii chłopów polskich*. Kwartalnik Historyczny, 112, 2005, 2, pp. 91–111; ŁUCZEWSKI, Michał: *Odwieczny naród. Polak i katolik w Żmijce*. Toruń 2012, where further citations can be found.

² On the terms “Austrian Silesia” and “Cieszyn Silesia” see GAWRECKI, Dan: *Úvod*. In: GAWRECKI, Dan (ed.): *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Vol. 1. Opava 2003, pp. 7–19; IDEM: *Granice i zmiany przynależności Śląska Cieszyńskiego do 1918 r.* In: SPYRA, Janusz (ed.): *Śląsk Cieszyński. Granice – przynależność – tożsamość*. Cieszyn 2008, pp. 15–24.

Poles. In terms of percentage, in 1869, Poles constituted 58.3% of Cieszyn Silesia residents, 21.4% were Czechs, and 20.3% were Germans. In 1890, Poles constituted 60.6% of Cieszyn Silesia residents, 25.2% were Czechs, and 14.2% Germans. In 1900, Poles constituted 60.7% of Cieszyn Silesia residents, 23.7% were Czechs, and Germans 15.5%. In 1910, Poles constituted 54.8% of inhabitants, Czechs 27.1%, and Germans 18.1%.³

The situation was also complex in terms of denomination. Most of the inhabitants were Roman Catholics (in 1869 – 162 920, that is 70.08%; in 1910 – 329 460, or 75.77%); the second religious group were Lutherans (in 1869 – 64 601, or 28.13%, in 1910 – 95 566, or 21.52%), the third largest group were Jews (in 1869 – 4 078, or 1.75%; in 1910, 10 965, or 2.52%).⁴ The denominational and linguistic divisions overlap partially. In general, the Czech-speaking population was mostly Catholic, and the Catholics prevailed among the Polish-speaking and German-speaking population, but Lutherans were a significant minority.

This leads us to the question: what was the attitude of Polish-speaking Lutheran peasants from Cieszyn Silesia to the Polish national ideology? Contrary to appearances, this is not an issue which is important solely from the perspective of regional historiography. If, based on the example of Poland and Poles, one wants to build any sort of theory about national issues, then the Duchy of Cieszyn, due to its unique linguistic and religious structure, is an excellent litmus test verifying that theory's value. It is no coincidence that Józef Chlebowczyk (1924–1985), one of the greatest scholars of national issues in Polish historiography, took the history of Cieszyn Silesia as the starting point for his research.⁵

Returning to the question posed, as early as 1862, in the newspaper *Dziennik Literacki* published in Lviv, lawyer and journalist Ludwik Gumplowicz contrasted Catholics in Austrian Silesia (clinging to Germany) with Lutherans (rooted in Polishness) seeking the roots of this attitude in the

³ PIĄTKOWSKI, Kazimierz: *Stosunki narodowościowe w Księstwie Cieszyńskim*. Cieszyn 1918, especially pp. 60–67, 292; NOWAK, Krzysztof: *Przemiany prawno-administracyjne, demograficzne, społeczno-zawodowe i narodowościowe*. In: NOWAK, Krzysztof – PANIC, Idzi (ed.): *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów do I wojny światowej (1848–1918)*. Cieszyn 2013, p. 18. On censuses see also GAWRECKI, Dan: *Jazyk a národnost ve sčítáních lidu na Těšínsku v letech 1880–1930*. Český Těšín 2017.

⁴ *Bevölkerung und Viehstand der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder dann der Militärgrenze nach der Zählung vom 31. Dezember 1869*. Vol. 1. Wien 1871, pp. 230–231; MORYS-TWAROWSKI, Michael: *Stosunki wyznaniowe*. In: NOWAK, Krzysztof – PANIC, Idzi (ed.): *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów do I wojny światowej (1848–1918)*. Cieszyn 2013, p. 302.

⁵ WANATOWICZ, Maria Wanda (ed.): *Józef Chlebowczyk – badacz procesów narodotwórczych w Europie XIX i XX wieku*. Katowice 2007.

tradition of resistance in the face of religious oppression in the era of counter-reformation.⁶ Also in Polish academic literature the view holds that, as a rule, Lutherans supported the Polish national movement.⁷ In fact, religious divisions and national divisions did not overlap, but rather intersect.⁸

It is the author's belief that in order to clarify religious, ethnic and national ties in Cieszyn Silesia between the Spring of Nations and World War I, it would be advisable to analyze the attitudes of Lutheran pastors towards national issues. On the one hand, being people with great authority, they influenced the attitude of their congregation; on the other hand, the faithful often paid attention to a pastor's views on national issues when choosing which church to attend. The pastors who had been researched to date are solely those involved with the Polish national movement: Leopold Marcin Otto (1819–1882), pastor in Cieszyn in 1866–1875, and Franciszek Michejda (1848–1921), pastor in Nawsie (Czech: Návší), and one of the leaders of the German party in Cieszyn Silesia – Theodor Haase (1834–1909), pastor in Bielsko and Cieszyn, Silesian senior, and from 1882 Moravian-Silesian superintendent.⁹ The rest were only described in concise biographies in various biographical compendia and mentions in monographs of the place where they served.¹⁰

⁶ GUMFLOWICZ, Ludwik: *Rocznik Ewangelicki*. Dziennik Literacki, 47, 13 June 1862. Also available on-line in: <http://gams.uni-graz.at/archive/objects/o:lgc-0f/methods/sdef:TEI/getPDF> [accessed 26 Oct. 2017].

⁷ KUBICA-HELLER, Grażyna: *Luteranie na Śląsku Cieszyńskim. Studium historyczno-socjologiczne*. Bielsko-Biała 1996, p. 37; KISIELEWICZ, Danuta: *Kontynuowanie rodowych tradycji w polskich dążeniach i społecznych postawach śląsko-cieszyńskiego rodu Michejdów w XIX i XX wieku*. In: DAWID, Adriana – MAZIARZ, Antoni (ed.): *Rodzina na Śląsku w XIX i na początku XX wieku*. Opole 2011, pp. 190–191.

⁸ I pointed this out earlier: MORYS-TWAROWSKI, Michael: *Jan Szygut – nauczyciel i działacz polityczny ze Śląska Cieszyńskiego*. Wieki Stare i Nowe, 6 (11), 2014, p. 111.

⁹ About Leopold Otto see: STEGNER, Tadeusz: *Bóg, protestantyzm, Polska. Biografia pastora Leopolda Marcina Otto (1819–1882)*. Gdańsk 2000. About Franciszek Michejda see: MASZEWSKA, Ewa – MICHEJDA-PINNO, Barbara – MICHEJDA, Joanna (ed.): *O większą sprawę. Ks. Franciszek Michejda (1848–1921)*. Katowice – Bielsko Biała 2003. About Theodor Haase see: STEGNER, Tadeusz: *Pastor Teodor Haase na Śląsku Cieszyńskim. Przyczynek do dziejów protestantyzmu w XIX wieku*. In: GÓRNY, Marek (ed.): *Od Franciszka Józefa do małych ojczyzn. Tom poświęcony pamięci Zbigniewa Frasa*. Wrocław 2002, pp. 31–45; SCHWARZ, Karl: *Superintendent Theodor Haase – ein Protestant aus dem Teschenerland. Aus Anlass seines 100. Todestages*. In: CZYŻ, Renata – GOJNICZEK, Waław – SPRATEK, Daniel (ed.): *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie*. Cieszyn 2010, pp. 206–225.

¹⁰ List of biographical entries of pastors from Cieszyn Silesia: *Elektroniczny Słownik Biograficzny Śląska Cieszyńskiego*. In: <http://slownik.kc-cieszyn.pl/index.php/content,592/> [accessed 27 Oct. 2017].

This article is devoted to Andrzej Krzywoń (1844–1911). He was born into a Polish family, but became involved with the German party and was regarded as an opponent of the Polish national movement in Cieszyn Silesia. He was a pastor in Międzyrzecze, and then in Skoczów. He was also a Silesian senior, and from 1909 the Moravian-Silesian superintendent, the most important position in the Lutheran Church in Austrian Silesia and Moravia. In literature, he has barely a few (usually brief) biograms, but he is undoubtedly a figure deserving much closer attention, and not just from regional historians.¹¹ Among Austrian crown lands, Austrian Silesia had the largest percentage of Lutherans, and the Moravian-Silesian superintendence was the largest one in Austria.¹² In other words, at the beginning of the 20th century, Andrzej Krzywoń was one of the most important figures in the Protestant Church in the entire Habsburg monarchy.

The genealogy of the Krzywoń family could only be reproduced until the first half of the 18th century. The family came from Dębowiec, a village located roughly halfway between Cieszyn and Skoczów. They belonged to a group of rich peasants known in Cieszyn Silesia as “siedlak” (Czech: sedlák; German: Ackerbauer; Polish: siedlak). The oldest known male ancestor of the pastor is Jan Krzywoń (a Lutheran) from Dębowiec Dolny, who on 28 October 1736 married Maria Michalska, daughter of Paweł, from the same village.¹³ He was probably the same Jan Krzywoń who died on 4 January 1761 at the age of about 50 as the mayor of the village (“Iudex”) of Dębowiec.¹⁴

¹¹ Biographical entries of Andrzej Krzywoń: KNEIFEL, Eduard: *Die Pastoren der Evangelisch-Augsburgischen Kirchen in Polen*. Eging 1968, pp. 229–230; BRODA, Jan: *Dzieje parafii diecezji cieszyńskiej*. Cieszyn 1978, p. 69; NEUMANN, Karl Walter: *Die Gründung der evangelischen Kirchengemeinde Skotschau und ihre Pastoren bis 1945*. In: NEUMANN, Karl Walter (ed.): *Skotschau in Ostslesien. Geschichte – Erinnerung – Dokumentation*, [s.l.] 1984, pp. 155–158; GOLEC, Józef – BOJDA, Stefania: *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej*. Vol. 3. Cieszyn 1998, pp. 138–139; NESS, Dietmar: *Schlesisches Pfarrerbuch*. Vol. 5. Leipzig 2015, pp. 460–461. See also MICHEJDA, Karol: *Dzieje Kościoła Ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim*, Cieszyn 1909 (2nd edition: *Dzieje Kościoła ewangelickiego w księstwie cieszyńskim (od reformacji do roku 1909)*. In: *Z historii Kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*. Katowice 1992); WAGNER, Oskar: *Mutterkirche Vieler Länder. Geschichte der Evangelischen Kirche in Herzogtum Teschen 1545–1918/1920*. Hannover 1967 (later I cited the Polish translation: *Kościół macierzysty wielu krajów. Historia Kościoła Ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim w latach 1545–1918/20*. Translated by Łukasz Barański. Bielsko-Biała [2008]).

¹² WAGNER: *Kościół*, p. 440.

¹³ Parafia rzymskokatolicka pw. św. Małgorzaty w Dębowcu [Parish of St. Margaret in Dębowiec] (later only PMD), Marriage Registers. Vol. 1. As a *siedlak* in Dębowiec Dolny he was described in: Biblioteka i Archiwum im. Tschammera w Cieszynie [Tschammer Library and Archive in Cieszyn] (later only BiAT), Marriage Registers. Vol. 1, p. 577.

¹⁴ PMD, Death Registers. Vol. 1 (in the same volume as Marriage Registers. Vol. 2).

Their eldest son, Jerzy Krzywoń, on 13 October 1761, in the Protestant Church of Jesus in Cieszyn, married Maria Mrozik, the daughter of a cottager (Czech: domkář; German: Häusler; Polish: chałupnik) from Hażlach.¹⁵ As a peasant in Dębowiec Dolny he was recorded in the urbarium (list of peasant duties) from 1770.¹⁶ The eldest son of Jerzy was Jan Krzywoń (born 1763), who in 1791 bought out the family land in Dębowiec Dolny. He married Anna Lazar, with whom he had, among others, a son named Mateusz, born in 1799.¹⁷

He got his education at the Protestant secondary grammar school in Cieszyn,¹⁸ and later, from 2 January 1817, he worked as a teacher in the Protestant school in Żuków Górny (Czech: Horní Žukov; today within the borders of Český Těšín).¹⁹ The school was founded at the end of the 18th century,²⁰ and the pupils were taught “in Polish and a little in German.”²¹ The rich peasants in Cieszyn Silesia reluctantly divided farms, trying to pass them on to one descendant.²² For the peasants, regardless of whether they came from poorer or richer families, a fairly frequent chosen way to get the land was through marriage. This is also what Mateusz Krzywoń did. On 17 October 1820 Mateusz Krzywoń married Ewa Supik, the daughter of an innkeeper from the nearby village of Ropice (Polish: Ropica),²³ and in 1823

¹⁵ BiAT, Marriage registers. Vol. 1, p. 577.

¹⁶ Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Cieszynie [State Archive in Katowice Branch in Cieszyn] (later APC), Komora Cieszyńska [Cieszyn Chamber], sygn. 2565.

¹⁷ APC, Komora Cieszyńska, sygn. 1942/273, p. 63; BiAT, Baptism Registers. Vol. 3, p. 622.

¹⁸ BiAT, Archiwum Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie, sygn. 1675, p. 12.

¹⁹ Ośrodek Dokumentacyjny Kongresu Polaków w Republice Czeskiej (Český Těšín / Czeski Cieszyn) [Documentation Centre of the Polish Congress in the Czech Republic (Český Těšín / Czeski Cieszyn)], Schul-Chronik der II öffentlichen Volksschule zu Ober Žukau, Band I, pp. 252–253; KOCUR, Alfred: *Z dziejów szkolnictwa w Żukowie Górnym*. Zwrot 11 (348), November 1978, p. 51 (as Maciej Krzywoń).

²⁰ KUBACZ, Adam: *Wpływ reform terezańskich i józefińskich na rozwój szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim*. In: SPYRA, Janusz (ed.): *Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego*. Cieszyn 2001, p. 150.

²¹ KOTULA, Karol: *Jan Śliwka, pionier polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim*. Warszawa 1933, p. 29.

²² KARPINIEC, Rudolf: *Włościańskie zwyczaje spadkowe na Śląsku Cieszyńskim*. Warszawa 1928, pp. 150, 153. See also: SÓJKA-ZIELIŃSKA, Katarzyna: *Prawne problemy podziału gruntów chłopskich w Galicji na tle austriackiego ustawodawstwa agrarnego*. Warszawa 1966, pp. 133–135.

²³ BiAT, Marriage Registers. Vol. 2, pp. 260–261; Zemský archiv v Opavě [Land Archive in Opava] (later only ZAO), Sbirka matrik Severomoravského kraje (later only SMSK), sign. Ja V 1, Registers of Roman-Catholic Parish in Ropice 1785–1825, f. 134 (here datte 25 October 1820).

he moved to his wife's village, abandoning the poorly paid job of a teacher.²⁴ He farmed the land in Ropice, and in the years 1830–1834, according to parish registers, he was the village head.

Mateusz and Ewa had six children: Jan (baptism on 20 January 1822, died on 26 July 1825);²⁵ Paweł (baptism on 2 November 1824) – later a landowner in Vělopolí (Polish: Wielopole);²⁶ Jan (baptism 19 March 1826);²⁷ Anna (baptism 2 February 1828, died 20 February 1829);²⁸ Jerzy (born on 15 January 1830, died on 2 May 1830),²⁹ and Zuzanna (born on 5 April 1834).³⁰ Despite having six children, their relationship seems to not had been a happy one. Mateusz's wife abused alcohol and had a poor reputation. When she died on 20 August 1834, she was buried at the catholic cemetery in Ropice.³¹ Shortly afterwards, her corpse was dug out under the cover of the night. Lutherans accused the local Catholics, who did not want a person of such reputation resting in a Catholic cemetery. Mateusz Krzywoń had to bury his wife for the second time, but her corpse was dug out yet again. This time, the perpetrators threw it into a burning lime kiln.³²

Soon after these tragic events, Mateusz Krzywoń moved to nearby Strítež (Polish: Trzycieź), where he soon became village mayor. On 24 February 1835, he married Maria, daughter of Jerzy Janczar, a free peasant from Těrlicko

²⁴ Ośrodek Dokumentacyjny Kongresu Polaków w Republice Czeskiej (Český Těšín / Czeski Cieszyn) [Documentation Centre of the Polish Congress in the Czech Republic (Český Těšín / Czeski Cieszyn)], Schul-Chronik der II öffentlichen Volksschule zu Ober Žukau, Band I, pp. 252–253; KOCUR: *Z dziejów*, p. 51. See also: SZLAUR-BUJOK, Maria: *Wiślanie w szeregach nauczycielstwa szkół ludowych do 1918 roku*, Rocznik Wiślański, Vol. 3, 2011, p. 18.

²⁵ BiAT, Baptism registers. Vol. 4, pp. 701–702; ZAO, SMSK, sign. Ja V 1, Registers of Roman-Catholic Parish in Ropice 1785–1825, f. 199v.

²⁶ Ibid., f. 103; BiAT, Baptism registers. Vol. 8, pp. 487–488.

²⁷ ZAO, SMSK, sign Ja V 3, Registers of Roman-Catholic Parish in Ropice 1826–1875, Baptism, p. 2.

²⁸ ZAO, SMSK, sign Ja V 3, Registers of Roman-Catholic Parish in Ropice 1826–1875, Baptism, p. 12; Deaths, p. 8.

²⁹ BiAT, Baptism registers. Vol. 4, pp. 959–960; ZAO, SMSK, sign Ja V 3, Registers of Roman-Catholic Parish in Ropice 1826–1875, Baptism, p. 24; Deaths, p. 11.

³⁰ ZAO, SMSK, sign Ja V 3, Registers of Roman-Catholic Parish in Ropice 1826–1875, Baptism, p. 48; BiAT, Baptism registers. Vol. 5, p. 10.

³¹ ZAO, SMSK, sign Ja V 3, Registers of Roman-Catholic Parish in Ropice 1826–1875, Deaths, p. 24.

³² *Na starym ligockim cmentarzu. Wspomnienie starego Sabelli*. Kalendarz Ewangelicki, 48, 1929, p. 86.

(Polish: Cierlicko), a pious Lutheran.³³ After 1847, Mateusz Krzywoń moved to Komorní Lhotka (Polish: Ligotka Kameralna) with his family, where he died on 27 August 1876.³⁴ His widow died on 1 September 1888. In her will she left a large sum of money (100 złoty) for the church in Międzyrzecze, whose first pastor was her son.³⁵

Maria and Mateusz Krzywoń had seven children: Ewa (born 24 December 1835);³⁶ Jerzy (born on 3 December 1837, died in childhood);³⁷ Maria (born 5 September 1839, died 30 July 1841);³⁸ Karol (born on 13 May 1841, died 27 February 1931) – later a landowner in Střítež;³⁹ Andrzej (born 15, died 16 November 1842);⁴⁰ Andrzej (born 31 May 1844) – later a pastor,⁴¹ and Jerzy (born on 26 December 1847).⁴² They were a Polish-speaking family. All the villages in which they lived or from which their wives came (Dębowiec, Hażlach, Komorní Lhotka, Ropice, and Střítež) were inhabited by Polish-speaking populations.⁴³

In the school year 1853/1854 Andrzej became a student of the Protestant secondary school in Cieszyn.⁴⁴ In 1861, aged only 17, he graduated with perfect grades. In the years 1861–1864 he studied theology at the University

³³ ZAO, SMSK, sign. ET I 9, Marriage registers of Evangelical Parish in Bludovice 1833–1884, f. 14v–15; „Nowy Czas”, 39, 24.09.1911, p. 318.

³⁴ ZAO, SMSK, sign. ET III 7, Deaths registers of Evangelical Parish in Komorní Lhotka 1859–1882, pp. 367–368.

³⁵ ZAO, SMSK, sign. ET III 10, Deaths registers of Evangelical Parish in Komorní Lhotka 1883–1911, pp. 123–124; Nowy Czas, 20, 20.10.1889, p. 158; Przyjaciół Ludu, 24, 15. 12. 1889, p. 193.

³⁶ BiAT, Baptism registers. Vol. 5, p. 87; ZAO, SMSK, sign. Ja VI 5, Registers of Catholic Parish in Střítež 1785–1899, f. 72v.

³⁷ BiAT, Baptism registers. Vol. 5, p. 200; ZAO, SMSK, sign. Ja VI 5, Registers of Catholic Parish in Střítež 1785–1899, f. 76.

³⁸ BiAT, Baptism registers. Vol. 5, p. 332; ZAO, SMSK, sign. Ja VI 5, Registers of Catholic Parish in Střítež 1785–1899, f. 215v.

³⁹ BiAT, Baptism registers. Vol. 5, p. 466; Posel Ewangelicki, 11, 14.03.1931, p. 4.

⁴⁰ BiAT, Baptism registers. Vol. 5, p. 598; ZAO, SMSK, sign. Ja VI 5, Registers of Catholic Parish in Střítež 1785–1899, f. 84v, 217.

⁴¹ ZAO, SMSK, sign. Ja VI 5, Registers of Catholic Parish in Střítež 1785–1899, f. 89; BiAT, Baptism registers. Vol. 6, p. 48.

⁴² BiAT, Baptism registers. Vol. 6, p. 343; ZAO, SMSK, sign. Ja VI 5, Registers of Catholic Parish in Střítež 1785–1899, f. 97.

⁴³ PANIC, Idzi: *Język mieszkańców Śląska Cieszyńskiego od średniowiecza do połowy XIX wieku*. Cieszyn 2016, especially p. 208.

⁴⁴ BiAT, Archiwum Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie, sygn. 1676, p. 114.

of Vienna, and in the years 1864–1865 at the University of Heidelberg.⁴⁵ In 1865, he returned to Cieszyn Silesia. He immediately found himself at the center of a theological dispute between liberals (advocates of rational neo-protestantism) and conservatives. Together with his friend from secondary school, Jan Karzeł, he passed church exams and helped as a preacher in the Lutheran church in Cieszyn. Both young theologians were supporters of the liberal trend. Krzywoń's sermons often provoked outrage among some of the faithful. Among them was Jan Borbis, a teacher at the Lutheran secondary school. At his request, Jan Kalinčiak, deputy headmaster, moved the student's church services to the school hall "because of a theological abuse of the pulpit" and "inadequate guarantee of proclaiming a pure Gospel". A scandal broke out, and the case ended up in front of the Supreme Church Council in Vienna, which obliged Krzywoń and Karzeł to sign a pledge to "preach the teachings of the Holy Bible in line with the confession of the Church".⁴⁶

As can be observed, from the very beginning Krzywoń took a firm stand in the theological dispute between liberals (supporters of rational neo-protestantism) and conservatives. The leader of the liberal trend in the Lutheran church in Cieszyn Silesia was Theodor Haase, a pastor in Bielsko (later, from 1876, in Cieszyn) and a Silesian senior. This German pastor born in Lviv supported the germanization of Cieszyn Silesia, while his main theological opponent, Cieszyn pastor Leopold Otto, was one of the pillars of the Polish national movement in Cieszyn Silesia. These theological and national divisions were to determine the fate of Protestants from this region for decades to come.

The matter of sermons delivered in the Cieszyn church did not have major consequences for the two young theologians. In September 1866, Karzeł

⁴⁵ Archiv der Universität Wien [Vienna University Archive], ThE 2.1, Mik. 711, No. 1068; *Schematismus der evangelischen Kirche Augsb. und Helvet. Bekenntnisses in den im Reichsrate vertretenen Königreichen und Ländern*. Wien 1875, p. 181; TOEPKE, Gustav (ed.): *Die Matrikel der Universität Heidelberg*. Vol. 6 (1846–1870). Heidelberg 1907, p. 515; Nowy Czas, 39, 24.09.1911, p. 318.

⁴⁶ *Pogląd na stan i sprawy ewangelickiego zboru Cieszyńskiego w ostatnich latach*. Cieszyn 1869, pp. 10–11; Poseł Ewangelicki, 19, 13. 05. 1911, p. 2; BUŁAWA, Edward: *Jan Śliwka – droga do ruchu polskiego (Część II)*. Pamiętnik Cieszyński, 12, 1997, p. 57; WAGNER: *Kościół*, pp. 310–311. On friendship between Krzywoń and Karzeł see: Nowy Czas, 17, 2. 09. 1888, p. 133; 39, 24. 09. 1911, p. 318; Evangelische Kirchen-Zeitung für Österreich, 19, 1. 10. 1911, p. 1. On dispute between Borbis and Haase see: SCHWARZ, Karl: *Eine Kirchenpolitische Affaire in Teschen. Johann Borbis vs. Samuel Schneider/Theodor Karl Haase*. In: MEYER, Dietrich (ed.): *Erinnertes Erbe. Beiträge zur schlesischen Kirchengeschichte. Festschrift für Christian-Erdmann Scott*. Mainz 2002 („Studien zur schlesischen und Oberlausitzer Kirchengeschichte” 8), pp. 257–269.

became a pastor in Skoczów,⁴⁷ and Krzywoń became a vicar in Bielsko three months later. In 1867, he was elected pastor of the newly founded church in Międzyrzecze, but due to his young age, he was unable to hold office. The congregation waited for their chosen pastor, and on 2 June 1868, three days after his 24th birthday, Andrzej Krzywoń was elected pastor again.⁴⁸

In 1868 he married Toska Wolf, a German born in Bielsko whose parents came from Thuringia.⁴⁹ Toska enjoyed a good reputation, even among her husband's opponents.⁵⁰ They had four children. Their oldest son Bruno (1870–23 May 1945) graduated in theology studies in Vienna and Jena, was a vicar in Jihlava in Moravia, and later a teacher in Bielsko.⁵¹ The younger Guido Horst (died after 1951) was a land administrator (German: Gutsverwalter), he died in Heidelberg.⁵² Their older daughter Greta (Małgorzata) Marta (b. 2 July 1872) on 16 January 1898 married her cousin Paweł Gustaw Wałach, a pastor in Jaworze. When her husband died in 1907, she moved to Skoczów to live with her parents along with her children: Greta (b. 1898) and Bruno (b. 1900).⁵³ Younger daughter Toska (11 August 1875–1936) lived with her parents (as stated in the 1910 census), and died in Cieszyn.⁵⁴ The Krzywoń family spoke German at home – in a 1910 census of Skoczów residents, the entire Krzywoń household – his wife, two daughters, two grandchildren, the cook (Ewa Kruzołek from Godziszów), the maid (Maria Lapczyk from Skoczów), the vicar Karol Grycz and the pastor himself stated “German” in

⁴⁷ Nowy Czas, 17, 2.09.1888, p. 132; SZOTEK, Halina: *Skoczów. Szkice do monografii*. Skoczów 2017, p. 276.

⁴⁸ Nowiny Śląskie, 1, 27.06.1868, p. 4; *Schematismus der evangelischen Kirche Augsb. und Helvet: Bekenntnisse in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern*. Wien 1875, p. 181. See also: Nowy Czas, 39, 24. 09. 1911, p. 318.

⁴⁹ NEUMANN: *Die Gründung*, p. 158 (where misprint: 1 July 1888).

⁵⁰ Posel Ewangelicki, 21, 23. 03. 1931, p. 3.

⁵¹ KNEIFEL: *Die Pastoren*, p. 118; BRODA: *Dzieje parafii diecezji cieszyńskiej*, p. 69; NEUMANN, p. 158.

⁵² NEUMANN: *Die Gründung*, p. 158.

⁵³ Urząd Stanu Cywilnego w Skoczowie [Register Office in Skoczów], Metryki ślubów parafii ewangelicko-augsburskiej w Skoczowie 1890–1913, f. 190; APC, Akta Miasta Skoczowa, sygn. 82, No. 275; NEUMANN, p. 158. About Paweł Wałach see also: Przyjaciel Ludu, 4, 17. 02. 1907; BRODA, Paweł: *Na uczczenie drogiej pamiątki ks. Pawła Wałacha, byłego ewang. proboszcza w Jaworzu*, [s.l.] 1907; BRODA: *Dzieje parafii diecezji cieszyńskiej*, p. 80.

⁵⁴ APC, Akta Miasta Skoczowa, sygn. 82, No. 275; NEUMANN: *Die Gründung*, p. 158. According to Neumann she died in 1937 or 1938, but according to her gravestone she died in 1936. The photo of Toska's gravestone is available on-line: <http://cieszynewangelicki.artlookgallery.com/iac/zdjecia/1/7/1,218,JPG> [accessed 12 Jul 2018].

the rubric “everyday language” (colloquial)⁵⁵. His eldest son Bruno is said to have been a German who did not know Polish.⁵⁶

And while Krzywoń could easily be impressed by German culture – he studied in Vienna and Heidelberg and married a German woman – in the case of the Polish-speaking Protestant population in Cieszyn Silesia, the situation was more complex. Seemingly Haase and his supporters were fighting a lost cause. How do you convince a Polish speaking peasant (who often had little or no knowledge of the German language) that he is a German?

First of all, it was necessary to emphasize the positive aspect of Germanness. The fact was that acquiring an education and achieving social advancement was determined by the knowledge of German. It could be pointed out that successful people, especially those educated and from cities, speak German. German culture in this way became very attractive for the residents of the Cieszyn villages, especially after the abolition of serfdom in 1848, when the chance of social advancement became a tangible possibility for the peasant masses.⁵⁷

Secondly, it was necessary to create the impression that Polishness is unappealing. Here, one could use the example of Galicia, where the peasantry was poorer and less educated. This was strengthened by the vision of a corrupt Polish nobility, squeezing the last penny from their subjects. In addition to that, the fact that Polishness was strongly associated with Catholicism was a valid argument for Protestants.⁵⁸

Thirdly, it was necessary to torpedo postulates regarding language equality. Supporters of the Polish national movement in Cieszyn Silesia emphasized that they have the right to deal with administrative and judicial matters and to obtain an education in their own and their ancestors' languages. This caused resistance on the part of the German party, because linguistic equality would mean the end of germanization of Cieszyn Silesia.

Due to the fact that many residents of Cieszyn Silesia were able to read, the local press soon became the battlefield. The first newspapers were created in

⁵⁵ APC, Akta Miasta Skoczowa, sygn. 82, No. 275.

⁵⁶ Posel Ewangelicki, 39, 24.09.1910, p. 2.

⁵⁷ *Pamiętnik Pawła Stalmacha*. In: GRIM, Emanuel: Paweł Stalmach. Jego życie i działalność w świetle prawdy. Cieszyn 1910, p. 148.

⁵⁸ See also ŁAWRUSEWICZ, Izabela: *Stereotyp Polaka-katolika w świetle polskiej prasy Śląska Cieszyńskiego (druga połowa XIX w.)*. Sobótka. Śląski Kwartalnik Historyczny, 65, 2010, 1, pp. 21–36; SPYRA, Janusz: *Polacy w oczach Polaków. „Czarna legenda” Galicji i jej mieszkańców w świadomości Polaków ze Śląska Cieszyńskiego przed pierwszą wojną światową*. In: ŁAZUGA, Waldemar – PACZOS, Sebastian (ed.): *Między polityką, historią a pamięcią historyczną*. Studia dziejów Polski okresu porzobiorowego. Poznań 2015, pp. 267–276.

1848. *Tygodnik Cieszyński* (English: *Cieszyn Weekly*), an organ of the Polish national movement, changed three years later into *Gwiazdka Cieszyńska* (English: *Cieszyn Star*). The editor almost from the very beginning was Paweł Stalmach, a Protestant married to a Catholic, who tried to ensure that denominational disputes did not break up the Polish camp.⁵⁹ *Nowiny dla Ludu Wiejskiego* (English: *News for the Rural People*), the second Polish title in Cieszyn Silesia and an organ of the pro-German faction, went out of business in 1849.⁶⁰ After almost 20 years, in 1868, it was decided to issue a biweekly, as an opposition to *Gwiazdka Cieszyńska*.

The newspaper was born in pains. Initially, it was supposed to be called *Nowy Czas* (English: *New Time*), but eventually it was decided on *Nowiny Śląskie* (English: *Silesian News*) so that it would not be associated too much with the liberal trend. The choice of the editor-in-chief was tricky. Two candidates resigned, the third did not know Polish. The fourth one, printer Karl (Karol) Prochaska, became the official editor, but the actual creator and head of the magazine was the pastor Theodor Haase, whose distinctive language errors gave him away.⁶¹ One of the contributors to *Nowiny Śląskie* was Andrzej Krzywoń, who was regarded as the right hand of Haase.⁶² Presumably, most of his correspondence (if not all) from *Międzyrzecze* came from him.⁶³ In response to the actions of the pro-German faction (Haase even led to the imprisonment of Paweł Stalmach), Andrzej Kotula, a lawyer and journalist associated with *Gwiazdka Cieszyńska*, wrote a lampoon entitled *Nowy krakowiak* (English: *New Cracovian*), in which he attacked people associated with Haas, including Andrzej Krzywoń, accusing him of shortcomings in faith ("He does not know God") and criticizing his young age ("And on his beard / There is still milk").⁶⁴

Gwiazdka Cieszyńska and *Nowiny Śląskie* can be compared to boxers, who at first walk around the ring, stay at a distance and do not attack. It was

⁵⁹ HOMOLA-SKĄPSKA, Irena: „*Tygodnik Cieszyński*” i „*Gwiazdka Cieszyńska*” pod redakcją Pawła Stalmacha 1848–1887. Katowice–Kraków 1968.

⁶⁰ ZAHRADNIK, Stanisław: *Czasopiśmiennictwo w języku polskim na terenach Czechosłowacji 1848–1938*. Opole 1989, p. 122.

⁶¹ *Gwiazdka Cieszyńska*, 14, 4. 04. 1868, p. 120; 15, 11. 04. 1868, p. 124; 22, 30.05.1868, p. 186; 24, 13. 06. 1868, p. 204; 26, 27. 06. 1868, p. 222; 29, 18. 07. 1868, p. 246. See also: ZAHRADNIK: *Czasopiśmiennictwo*, p. 125.

⁶² WAGNER: *Kościół*, p. 356.

⁶³ E.g. *Nowiny Śląskie*, 6, 8. 07. 1868, p. 24.

⁶⁴ BUŁAWA, Edward: *Pierwsi szermierze ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim*. Cieszyn 1998, pp. 164–165; BOGUS, Marzena: *Kotulowie i ich działania oświatowe na Śląsku Cieszyńskim w XIX i XX wieku*. Ostrava 2006, p. 147.

not until ten weeks that the exchange of blows began. The first hot spot was the announcement of a Polish “national game” (rally), which was planned to be organized on 6 September 1868 in Ropice, a village located near Cieszyn. The editors of *Nowiny Śląskie* did not see any sense in organizing such events, which is best reflected in the commentary that “Attempts and activities aimed to arouse national feelings are astonishing”.⁶⁵

Nowiny Śląskie remained in circulation for 9 months and ceased to exist in March 1869. *Gwiazdka Cieszyńska* diplomatically did not dispute the texts from the last issue, stating: “With a live *Nowiny* we were fighting fights because we knew that there was a clique behind them. About the dead *Nowiny*, which at the hour of their death appear like a gladiator of freedom and great ideals, we will say nothing, because they would not be able to answer us. Fighting the dead is impossible, and it would be an ugly thing to hit a corpse”.⁶⁶

In the autumn of 1877, Theodor Haase, then already a pastor in Cieszyn, decided for the second time to publish a Polish magazine, this time under the title *Nowy Czas* (English: *New Time*).⁶⁷ The target audience was mainly the Protestant population, and among the authors of the texts there were many clergymen. In 1885, thirteen out of seventeen pastors in Cieszyn Silesia collaborated with this magazine in some way; among them was Andrzej Krzywoń.⁶⁸ For the pro-German faction this was the last moment for a propaganda counter-offensive.

The Polish national camp was able to get its representatives to the State Diet (Czech: *Slezský zemský sněm*, German: *Schlesischer Landtag*, Polish: *Sejm Krajowy*) in Opava and to the Imperial Council in Vienna (Czech: *Říšská rada*, German: *Reichsrat*, Polish: *Rada Państwa*), founded further associations and began raising funds for the opening of the first Polish secondary school in Cieszyn Silesia. This was also the aim of *Macierz Szkolna Księstwa Cieszyńskiego*, an organization founded in 1885.⁶⁹

Andrzej Krzywoń was also involved in the fight against the Polish national movement. He chose the best method in this case, scaring his supporters with the perspective of an invasion of bureaucrats from across the Biłka river. On 15 August 1881, he spoke at an assembly in Aleksandrowice near Bielsko, where nearly 200 people from several municipalities from the Bielsko county

⁶⁵ *Nowiny Śląskie*, 10, 5. 09. 1868, p. 40.

⁶⁶ *Gwiazdka Cieszyńska*, 14, 3. 04. 1869, p. 112.

⁶⁷ *ZAHRADEK: Czasopiśmiennictwo*, pp. 125–126.

⁶⁸ *Gwiazdka Cieszyńska*, 32, 8. 08. 1885, p. 329.

⁶⁹ DANIEL, Robert (ed.): *Polskości bastion. Szkice z przeszłości Macierzy*. Cieszyn 1985.

were present.⁷⁰ Gwiazdka Cieszyńska published a fragment of his speech there: "Our good officials would be rushed out and their seats would be occupied by Galicians themselves, and do you know what kind of people they are? When they meet someone, then they reply to a greeting no different than with "damn you". And do you know what kind of language is that highly pure, Galician-Polish, which the devil himself does not understand? You would renounce it later, but it would be too difficult, because neither in Silesia, nor in Galicia, it is difficult to find a man who would understand it even a little. And how good it is now with German, when you get a letter, then you go to the priest or to whichever land tenant, or best to "go to the Jew", there is one in every village, he will explain it all to you perfectly even without payment, what could be better?"⁷¹

On the pages of Gwiazdka Cieszyńska, Krzywoń was often reminded of these words, even after more than 20 years.⁷² Shortly after the assembly in Aleksandrowice, Jan Cichy (who was present there), a member of the State Diet in Opava, made a proposal to thank the Silesian deputies in the Imperial Council in Vienna for their speech against linguistic equality.⁷³ Another deputy from Cieszyn Silesia reacted strongly, Father Ignacy Świeży, son of a peasant from Kończyce Wielkie near Cieszyn: "Concerning the applicant himself, Mr. Cichy, I must declare that I once read his appeal issued by him to Silesian voters. And in what language did he give this proclamation? Maybe in some Silesian dialect, when he says that people here do not understand Polish? Oh no, the message was written in the purest Polish language! And so it is not true what he says that our people do not understand Polish, and that he would not even dare to show himself in public with some dialect, or I am forced to suppose that he had a reason to wish that this proclamation would not be understood."⁷⁴ Eight years later, on 11 August 1889, at the funeral of the very same Jan Cichy, a sermon was delivered by Pastor Krzywoń – a sermon in Polish of course.⁷⁵

⁷⁰ Gwiazdka Cieszyńska, 34, 20. 08. 1881, p. 347; 35, 27.08.1881, pp. 353–354.

⁷¹ Gwiazdka Cieszyńska, 35, 27. 08. 1881, p. 353.

⁷² Gwiazdka Cieszyńska, 11, 18. 03. 1882, p. 108; 16, 22. 04. 1882, p. 163; 22, 3. 06. 1882, p. 224; 51, 23. 12. 1882, p. 518; 20, 20. 05. 1905, p. 136.

⁷³ Gwiazdka Cieszyńska, 48, 26. 11. 1881, p. 483. On Jan Cichy see also: ŠÚSTKOVÁ, Hana: *Biografický slovník poslanců slezského zemského sněmu v Opavě (1861–1918)*. Ostrava 2006 (Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada 8 (20) – Supplementum), p. 26.

⁷⁴ Gwiazdka Cieszyńska, 50, 10. 12. 1881, p. 503.

⁷⁵ Nowy Czas, 17, 1. 09. 1889, p. 132; Przyjacieli Ludu, 16, 18. 08. 1889, p. 180.

At the end of the 19th century, the choice for a church position in the Protestant Church was influenced by a struggle between supporters of the liberal trend and the pro-German side on the one hand, and the conservatives associated with the Polish national movement on the other. So happened in 1888. On 15 September, 78-year-old Paweł (Pavel, Paul) Terlica (Terlitza) died, a pastor in Goleiszów and a Silesian senior, originally from Moravia.⁷⁶ Fifteen days later there were elections that did not bring about a result. The second round was a battle between Krzywoń (11 votes) and Jan Pindór (8 votes), one of the three pastors in Cieszyn.⁷⁷ On 21 October 1888, Krzywoń was elected senior, defeating Pindór with a ratio of 14 to 9 votes. *Gwiazdka Cieszyńska*, an organ of the Catholic wing of the Polish national movement in Cieszyn Silesia, wrote directly about the victory of the German party and the defeat of the Polish national party.⁷⁸ The new senior took office on 25 November 1888 in Międzyrzecze. On this occasion, Krzywoń, an opponent of language equality and the Polish national movement, gave a sermon in Polish.⁷⁹

Shortly thereafter, the new senior began to apply for the position of pastor in Skoczów, a town halfway between Cieszyn and Bielsko. On 11 November 1888, he gained support from the local presbytery.⁸⁰ In the election on 9 December, Józef Polwarczny from Bludovice (Polish: Błędowice) won with 132 votes (Krzywoń received 71).⁸¹ It turned out that Polwarczny, a recent theology graduate, did not have the right to be elected, therefore, on 1 January 1889, a decision was made to repeat the election.⁸² On 27 January 1889, Krzywoń won with 144 votes out of a total of 226.⁸³ On 14 May Krzywoń arrived in Skoczów, which thus became the seat of the Silesian seniorate. The installation of the new pastor took place on 19 May 1889.⁸⁴

As a Silesian senior, Andrzej Krzywoń ceased to engage, at least as much as before, in political activity. The confirmation was the fact that he was elected unanimously for a second term in 1894.⁸⁵ The *Przyjaciel Ludu* (English:

⁷⁶ Parafia ewangelicko-augsburska w Goleiszowie [Evangelical Parish in Goleiszów], Death registers. Vol. 2 (1859–1889), p. 164; *Nowy Czas*, 19, 7. 10. 1888, p. 147.

⁷⁷ *Nowy Czas*, 19, 7. 10. 1888, p. 149; 20, 21. 10. 1888, p. 157; WAGNER, p. 438.

⁷⁸ *Nowy Czas*, 21, 4. 11. 1888, p. 165; *Gwiazdka Cieszyńska*, 43, 27. 10. 1888, p. 433.

⁷⁹ *Nowy Czas*, 23, 2. 12. 1888, p. 181.

⁸⁰ *Nowy Czas*, 22, 18. 11. 1888, p. 172.

⁸¹ *Nowy Czas*, 24, 16. 12. 1888, p. 189.

⁸² *Nowy Czas*, 1, 6. 01. 1889, p. 5.

⁸³ *Nowy Czas*, 3, 3. 02. 1889, p. 21; *Przyjaciel Ludu*, 3, 3. 02. 1889, p. 20.

⁸⁴ *Nowy Czas*, 10, 19. 05. 1889, p. 77.

⁸⁵ WAGNER: *Kościół*, p. 438; MORYS-TWAROWSKI: *Stosunki wyznaniowe*, p. 323.

Friend of the People), a press organ of Polish Protestants, published since 1885 by Pastor Franciszek Michejda of Návsí (Polish: Nawsie), commented on it in the following way: „Pastor senior Krzywoń in the first six years in office showed himself to be a guide and elder of our Silesian seniorate and church, that he wants to be fair to all, equally favourable to all, to equalize, alleviate contradictions, to institute among the brothers "the unity of spirit in peace". The unanimity of his choice was an expression that all of us wish that a brother should not despise his brother, that a brother should respect his brother's beliefs, that a brother should admonish his brother in a brotherly way, that a brother should be fair to his brother, that a brother should not see his brother as the enemy, [...] and all trust in him that in this direction he will continue to govern our seniorate more and more clearly. God willing!”⁸⁶

A year later, pastor Andrzej Krzywoń was part of a group of 15 out of 18 town councilors in Skoczów who protested against the founding of a Polish secondary school in Cieszyn (it was opened in 1895).⁸⁷ Despite this, both on 14 October 1900,⁸⁸ and 21 October 1906, the Skoczów pastor was unanimously elected Silesian senior.⁸⁹ The increasingly ill Moravian-Silesian superintendent Theodor Haase, the undisputed leader of the pro-German Protestants in Cieszyn Silesia, said that Krzywoń would be his most worthy successor.⁹⁰

With each passing year, the relations between the Polish and German parties in Cieszyn Silesia became more tense. In 1909, supporters of the pro-German party started a strong counter-offensive. On 13 February the first issue of the weekly *Ślązak* (English: The Silesian) appeared, published in Polish, but with a decidedly anti-Polish tone. Its editor-in-chief, teacher Józef Koźdoń, won the election to the State Diet in Opava in September, defeating priest Józef Londzin, leader of Polish Catholics in Cieszyn Silesia in the Bielsko constituency.⁹¹

⁸⁶ *Przyjaciół Ludu*, 24, 16. 12. 1894, p. 186–189 (quotation: p. 188).

⁸⁷ *Gwiazdka Cieszyńska*, 41, 12. 10. 1895, p. 409.

⁸⁸ *Przyjaciół Ludu*, 20, 21. 10. 1900, p. 159; 23, 2. 12. 1900, p. 183; WAGNER: *Kościół*, p. 438; MORYS-TWAROWSKI: *Stosunki wyznaniowe*, p. 323.

⁸⁹ *Nowy Czas*, 24, 25. 11. 1906, p. 188; *Przyjaciół Ludu*, 20, 21. 10. 1906, p. 156; 21, 4. 11. 1906 (*recte*: 22, 18. 11. 1906), p. 171; MORYS-TWAROWSKI: *Stosunki wyznaniowe*, p. 323.

⁹⁰ *Nowy Czas*, 9, 25. 04. 1909, p. 68; MORYS-TWAROWSKI: *Stosunki wyznaniowe*, p. 323.

⁹¹ DOBROWOLSKI, Piotr: *Ugrupowania i kierunki separatystyczne na Górnym Śląsku i w Cieszyńskim w latach 1918–1939*. Warszawa – Kraków 1972; GAWRECKI, Dan: *Náboženské vyznání a české národní hnutí na těšínském venkově v „dlouhém“ 19. století*. Těšínsko 61, 2018, 2, p. 33–34.

On 27 March 1909, Theodor Haase, longtime leader of the German faction and Moravian-Silesian superintendent, died. The choice for the most important position in the Lutheran church in Silesia and Moravia became another battlefield between supporters of the liberal and conservative movements, as well as supporters of the Polish and German factions. There was a surprising turn of events in all of this.⁹²

Krzywoń, who come from an ethnically Polish family, became a candidate of the German party, while the Polish party supported Martin Modl, the son of a peasant from Mitterdorf in Carinthia. The situation was further complicated by the fact that Modl was a pastor in Bielsko, but it was this church that put forward Krzywoń's candidacy. In turn, the presbytery of the church in Opava was the first one to suggest Modl, and it was supported by all congregations in Moravia. Also the *Przyjaciół Ludu*, an organ of Polish Protestants, supported Modl. The newspaper pointed out that the Carinthian is a conservative in religious matters and does not dabble in national issues.⁹³ It is worth noting that Modl was a school colleague of pastor Karol Michejda from Bystřice (Polish: Bystrzyca), an important figure among Polish Protestants, brother of Franciszek, a pastor in Návsí and publisher of *Przyjaciół Ludu*.⁹⁴ The election campaign was fierce, including both parties accusing each other of giving false information about the resignation of the competitor.⁹⁵

In the elections that took place on 16 May 1909, Andrzej Krzywoń received 29 votes, and Martin Modl 19.⁹⁶ On 12 August, Emperor Franz Joseph approved the choice of Krzywoń.⁹⁷ Jan Stonawski, son-in-law of Franciszek Michejda, argued in *Przyjaciół Ludu* that for Polish protestants, the result of the election is not bankruptcy, but an honourable failure.⁹⁸ But this was just putting on a brave face. On 5 September 1909, the installation of a new superintendent took place in Skoczów.⁹⁹ On 1 October 1909, pastor Andrzej Głajcar from Drogomyśl, a prominent representative of the pro-

⁹² MORYS-TWAROWSKI: *Stosunki wyznaniowe*, p. 324.

⁹³ *Przyjaciół Ludu*, 9, 2. 05. 1909, p. 69–71.

⁹⁴ APC, K.k. Katholisches Gymnasium in Teschen, sygn. 47 (register from 1871/72), Class 5 No. 14 (Karol Michejda), 25 (Martin Modl); sygn. 48 (register from 1872/73), Class 6 No. 10 (Karol Michejda), 11 (Martin Modl); Programm des k. k. (vereinigten) Staats-Gymnasiums in Teschen 1875/76, p. 69

⁹⁵ *Nowy Czas*, 9, 25. 04. 1909, p. 69; *Przyjaciół Ludu*, 9, 2.05.1909, p. 71.

⁹⁶ *Przyjaciół Ludu*, 11, 6. 06. 1909.

⁹⁷ *Nowy Czas*, 18, 29. 08. 1909, p. 142.

⁹⁸ *Przyjaciół Ludu*, 12, 22. 06. 1909, p. 99.

⁹⁹ BiAT, Archiwum Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie, sygn. 430 (invitation for ceremony); *Nowy Czas*, 19, 12. 09. 1909, p. 149; *Przyjaciół Ludu*, 18, 19.09.1909, pp. 148–149.

German Protestant party, publisher of the *Nowy Czas*, was elected Silesian senior, the position left vacant by Krzywoń.¹⁰⁰

After the election, Krzywoń finally dropped any pretence of neutrality. It is symbolic that when the Czech Evangelický Církevník described him as a Pole, the *Posel Ewangelicki*, an organ of Polish Lutheran nationalists, rectified this information and stated that Krzywoń was a German.¹⁰¹ *Opavský týdeník* called him “a Polish renegade” („był polský odrodilec“).¹⁰² *Kurier Lwowski* wrote succinctly: “based on his convictions, he was a German.”¹⁰³

The new superintendent also turned out to be vindictive. He blocked the election of Oskar Michejda for pastor in Jaworze, because the congregation in Bystrice, whose pastor was Karol Michejda, Oskar's father, voted against him.¹⁰⁴ In Stare Bielsko, he approved the election of pastor Hugo Bartling, brother-in-law of his son Bruno, even though he did not speak Polish, although this language was used by over 10% of the faithful.¹⁰⁵ He did not agree that the Czech church in Hodslavice collect a contribution for the construction of a school in Mořkov in the Silesian congregations.¹⁰⁶ Paweł Sikora, a traveling preacher in Cieszyn Silesia, sympathetic to the Polish national movement, was deprived of his position – a decision which Krzywoń supported.¹⁰⁷

Disintegration threatened even the Moravian-Silesian superintendence itself. Krzywoń himself calmed the situation with a special circular letter, when at the same time the Germans organized the “first German-Lutheran people's rally” in Olomouc.¹⁰⁸ The Polish newspaper *Posel Ewangelicki* admitted that the superintendence boundaries were artificial, because they were designated in 1784 in accordance with the contemporary administrative division, when Moravia and Austrian Silesia were one governorate. On the other hand though, the newspaper opposed postulates of a division of the

¹⁰⁰ *Nowy Czas*, 20, 26. 09. 1909, p. 153; 21, 10. 10. 1909, p. 166; WAGNER: *Kościół*, p. 438.

¹⁰¹ *Posel Ewangelicki*, 53, 31. 12. 1910, p. 5.

¹⁰² *Opavský týdeník*, 73, 20. 09. 1911, p. 4.

¹⁰³ *Kurier Lwowski*, 428, 20. 09. 1911, p. 5

¹⁰⁴ *Posel Ewangelicki*, 49, 3. 12. 1910, p. 3. See also: *Posel Ewangelicki*, 1, 1. 01. 1910, pp. 2–3; 46, 12. 11. 1910, p. 2–3; 27, 8. 07. 1911, p. 1; ŁAWRUSEWICZ, Izabela: *Wybory pastorów ewangelickich w drugiej połowie XIX w. w świetle polskiej prasy Śląska Cieszyńskiego*. Sobótka. Śląski Kwartalnik Historyczny, 68, 2013, pp. 35–36.

¹⁰⁵ *Posel Ewangelicki*, 1, 1. 01. 1910, p. 4; 18, 29. 04. 1910, p. 1–2.

¹⁰⁶ *Evangelický Církevník*, 2, 1911 (*non vidi*); *Posel Ewangelicki*, 7, 18. 02. 1911, p. 5.

¹⁰⁷ *Posel Ewangelicki*, 17, 29. 04. 1911, p. 2. About this case see: *Nowy Czas*, 28, 10. 07. 1910, p. 224; *Posel Ewangelicki*, 41, 8. 10. 1910, p. 3; 46, 12. 11. 1910, p. 1–2; 51, 17. 12. 1910, p. 5; GOLEC – BOJDA: *Słownik*, Vol. 2, p. 209.

¹⁰⁸ *Posel Ewangelicki*, 25, 18. 06. 1910, p. 1–2.

superintendency, because the Germans wanted the German congregations to border terrains sympathising with Germany (German: Deutschfreundliche Gemeinden), in other words – those inhabited largely by a Polish population.¹⁰⁹

On 23 April 1911, Lutherans associated with the Polish national movement organized a rally in Cieszyn, where Andrzej Krzywoń and Andrzej Glajcar were criticized. The two took a few participants of the rally to court. Defendants were represented by attorney Jan Michejda, brother of the pastors Franciszek and Karol Michejda. The case ended in 1912 with a settlement.¹¹⁰

By that time, Andrzej Krzywoń was no longer among the living. In August 1911, the deputy of the seriously ill superintendent became Pastor Arthur Schmidt from Bielsko.¹¹¹ Krzywoń died in Skoczów on 16 September 1911 at 6pm.¹¹² He was buried at the new Lutheran cemetery there.¹¹³

It would be unfair to present Krzywoń only in the context of his attitude towards national issues. He had an excellent reputation among Protestants in Cieszyn Silesia, as evidenced by the fact that he participated four times in Lutheran General Synods (1889, 1895, 1901, 1907).¹¹⁴ From 1889, he was a member of the National School Council in Bielsko,¹¹⁵ and in 1907 he was elected a member of the National School Council in Opava.¹¹⁶ In 1898 he received the Imperial Austrian Order of Franz Joseph (German: Kaiserlich-Österreichischer Franz-Joseph-Orden).¹¹⁷ In 1911, the Theological Faculty of the University of Vienna honored him with an honorary doctorate.¹¹⁸

He was also active in local communities. In Międzyrzecze, he was the co-founder and the first president of the Fruit Growing Society (German: Obst-Verein) founded in 1879.¹¹⁹ In Skoczów in 1903, he founded a new Lutheran

¹⁰⁹ Posel Ewangelicki, 26, 25. 06. 1910, p. 1–2.

¹¹⁰ Posel Ewangelicki, 17, 29. 04. 1911, p. 4; 27, 8. 07. 1911, p. 3; BUZEK, Andrzej: *Z ziemi piastowskiej*. Warszawa 1963, pp. 57–58.

¹¹¹ Gwiazdka Cieszyńska, 65, 16. 08. 1911, p. 2.

¹¹² Urząd Stanu Cywilnego w Skoczowie, Metryki zgonów parafii ewangelicko-augsburskiej w Skoczowie 1910–1945, k. 9; Gwiazdka Cieszyńska, 75, 20. 09. 1911, p. 3; Posel Ewangelicki, 38, 23. 09. 1911, p. 1.

¹¹³ Posel Ewangelicki, 38, 23. 09. 1911, p. 1; Nowy Czas, 39, 24. 09. 1911, p. 319.

¹¹⁴ WAGNER: *Kościół*, p. 439. Nowy Czas, 9, 25. 04. 1909, p. 68, wrote about five.

¹¹⁵ Przyjaciel Ludu, 19, 6. 10. 1889, p. 155; Nowy Czas, 20. 10. 1889, p. 158; 9, 25. 04. 1909, p. 68.

¹¹⁶ Nowy Czas, 9, 25. 04. 1909, p. 68.

¹¹⁷ Gwiazdka Cieszyńska, 50, 1898, p. 524; Nowy Czas, 39, 24. 09. 1911, p. 318.

¹¹⁸ Nowy Czas, 17, 23. 04. 1911; Posel Ewangelicki, 20, 20. 05. 1911, p. 5.

¹¹⁹ Neuigkeits Welt Blatt, 229, 4. 10. 1879, p. 11.

cemetery.¹²⁰ In 1904, he was among the co-founders of the Lutheran House for Orphans in Skoczów. In 1906, there were 17 children in the orphanage, 19 in 1908, and 20 in 1910. It is demonstrative that all children in the 1910 census have the word "German" in the language rubric, even though, judging by their place of origin, a significant part of them (if not all of them) were from Polish families.¹²¹ For several terms, he was a member of the municipal department in Skoczów.¹²² He was charitable, as exemplified especially by his work with the Gustav Adolf Society (German: Gustav-Adolf-Verein).¹²³ He was characterized by Andrzej Buzek (1885–1971) a pastor in Frýdek in 1908–1918 associated with the Polish national movement: "He was a reasonable, stable, honest man and held the office of Silesian senior for 21 years to general satisfaction".¹²⁴

Andrzej Krzywoń's biography is not only an exemplification of the attitudes of some Protestant pastors in Cieszyn Silesia towards national issues – that despite their Polish origins they were supporters of the pro-German faction. It shows how, over the years, polarization of national attitudes was growing among the inhabitants of Cieszyn Silesia. The turning point was the year 1895, when local Poles managed to create a Polish secondary school in Cieszyn, the first one in the region. In 1903, the school was nationalized, and in 1904 parallel Polish classes were created at the German teacher's seminary in Cieszyn (in 1910 they were transformed into a Teacher Seminary in Bobrek near Cieszyn).¹²⁵ The pro-German party had to move to a counter-offensive if it wanted to continue the germanization of Cieszyn Silesia. Such a move was the establishment in 1909 of the pro-German Silesian People's Party, whose candidate, teacher Józef Koźdoń, won in the election to the State Diet in Opava the same year.

These disputes were also reflected in the Lutheran Church. As early as 1906, Krzywoń was unanimously elected Silesian senior, also with the

¹²⁰ BRODA, Jan: *Parafia ewangelicko-augsburska w Skoczowie*. In: BISZORSKI, Edward (ed.): *Dzieje Skoczowa od zarania do współczesności*. 2nd edition. Skoczów 1993, p. 75; SZOTEK, p. 276.

¹²¹ APC, Akta Miasta Skoczowa, sygn. 82, nr 246; *Przyjaciół Ludu*, 4, 21. 02. 1904, p. 30; 21, 6. 11. 1904, p. 227; *Nowy Czas*, 24, 20. 11. 1904, p. 191; 10, 13. 05. 1906, pp. 77–78; WAGNER: *Kościół*, pp. 472–473; BRODA: *Parafia ewangelicko-augsburska w Skoczowie*, p. 75.

¹²² *Nowy Czas*, 15, 5. 08. 1894, p. 115; *Gwiazdka Cieszyńska*, 75, 20. 09. 1911, p. 3.

¹²³ *Nowy Czas*, 14, 20. 07. 1890, p. 111; 12, 21. 06. 1891, p. 93; 11, 3. 06. 1894, p. 84; *Przyjaciół Ludu*, 12, 15. 06. 1890, p. 89; 12, 22. 06. 1909, p. 96.

¹²⁴ BUZEK: *Z ziemi*, p. 48.

¹²⁵ GRUCHAŁA, Janusz – NOWAK, Krzysztof: *Dzieje polityczne*. In: NOWAK, Krzysztof – PANIC, Idzi (ed.): *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów do I wojny światowej (1848–1918)*. Cieszyn 2013, pp. 102–103, 118.

support of the Polish national movement. Three years later, when he became the Moravian-Silesian superintendent, the situation was completely different. The temperature of disputes, judging by the press and memoirs from that time, increased significantly. In the Austro-Hungarian monarchy, no model of functioning of the administration, judiciary and education was created which would satisfy all nationalities. The quarrels in this respect not only divided the Lutheran Church in Cieszyn Silesia, but became one of the causes of the breakup of the Habsburg monarchy in 1918.

SUMMARY

*PASTOR ANDRZEJ KRZYWOŃ (ANDREAS KRZYWON),
MORAVIAN-SILESIA SUPERINTENDENT,
AND HIS ATTITUDE TOWARDS NATIONAL ISSUES*

The article presents a biography of Andrzej Krzywoń (1844–1911), a pastor in Międzyrzecze and Skoczów in Cieszyn Silesia, a Silesian senior, and from 1909 a Moravian-Silesian superintendent. He was one of the most important figures in the The Evangelical Church of the Augsburg Confession in the Habsburg Empire at the beginning of the 20th century. I pay special attention to his attitude towards national issues. Krzywoń came from an ethnically Polish family, he studied in Vienna and Heidelberg. After returning to Cieszyn Silesia, he became involved with the (pro)German faction, similarly to most pastors in the region. In elections for Silesian senior he even obtained the support of proponents of the Polish national movement. After being elected in 1909 as Moravian-Silesian superintendent, he abandoned political neutrality and actively combated the Polish national movement.

His biography is an example of the radicalization of political moods in the Habsburg Empire. It also illustrates the attitudes of the majority of Lutheran pastors in Cieszyn Silesia. Until now, there was a false conviction among researchers that that in this region, Lutherans in general supported the Polish national movement, and the Catholics supported the German party.

Keywords: Cieszyn Silesia – protestantism – Austria–Hungary – nation studies

dr. Michael Morys-Twarowski
Polskie Towarzystwo Historyczne
Oddział w Cieszynie
ul. Mennicza 46
43-400 Cieszyn
Polska
e-mail: morys-twarowski@wp.pl

REVOLUCE V ITÁLII 1831

A RAKOUSKÁ VOJENSKÁ INTERVENCE¹

Daniel Martínek

1 Úvod

Itálie nebyla v první polovině 19. století jednotným státem tak, jak ho známe dnes. Na Apeninském poloostrově se v takzvané době předbřežnové, tedy v období od konce napoleonských válek v roce 1815 do revolučního roku 1848, nacházelo několik nezávislých států. Papežský stát a vévodství Modena a Parma, ve kterých došlo v roce 1831 k vypuknutí revolucí, byly z těchto států nejzaostalejší. Životní podmínky zdejšího obyvatelstva byly ve srovnání s ostatními evropskými státy žalostné a nespokojenost poddaných každým rokem logicky narůstala. Najevo ji dali až pod vlivem francouzské Červencové revoluce roku 1830. Na počátku února 1831 obyvatelé severních provincií Papežského státu, takzvaných *Legazioni*, inspirováni úspěchem revoluce ve Francii a povzbuzeni interregnem ve vlastním státě po smrti papeže, otevřeně povstali proti vládě v Římě. Díky zásahu rakouské armády však bylo povstání v Církevním státě již během března potlačeno, a stejný osud stihl i revolucionáře v Parmě a Modeně.

Tato studie se zabývá průběhem revolucí ve třech výše jmenovaných státech střední Itálie, zejména pak děním v Papežském státě, které mělo nejdalekosáhlejší důsledky na politický vývoj Apeninského poloostrova. Ačkoli revoluce roku 1831 představovaly velmi krátkou epizodu v historii italského národa, svými důsledky přispěly k rozvoji politických snah v rámci Risorgimenta a tím z dlouhodobého hlediska i ke změně politické mapy Evropy.

Průběh italské revoluce v roce 1831 je v české historiografii stále neznámé téma, proto je cílem této studie detailně analyzovat tyto události ve střední Itálii a poskytnout českým čtenářům vhled do této zajímavé kapitoly dějin italského Risorgimenta. Kromě příčin, průběhu a neúspěchu jsou vysvětleny i důsledky revolučního kvasu z počátku roku 1831.

---

¹ Tato studie byla napsána v rámci projektu SGS-2018-018, který autor realizoval na KHV FF ZČU.

2 Vývoj střední Itálie do roku 1831

V letech 1814–1815 proběhl v hlavním městě habsburské monarchie kongres, na kterém byla řešena budoucí podoba Evropy po napoleonských válkách. Hlavní myšlenkou kongresu bylo vytvoření geopolitické rovnováhy mezi státy tak, aby vznikla mocenská stabilita v Evropě, která by zajistila trvalý mír.² Diplomaté na tomto „tančícím“ kongresu čelili mimo jiné několika teritoriálním otázkám. Jednalo se o území dnešního Polska, Saska, Nizozemí, Belgie, Německa a Itálie.³ V rámci Apeninského poloostrova měla Závěrečná akta Vídeňského kongresu zásadní význam: došlo k opětovnému rozkladu Francií připojeného území a Italského království na několik italských států, jejichž správa měla být – v souladu s myšlenkou kongresu – navracena do rukou původních panovnických dynastií. Rozhodnutí kongresu bylo pozitivním výsledkem pro Rakouské císařství, neboť získalo dominantní postavení na poloostrově. To bylo dáno nejen držbou Lombardska-Benátska, které bylo pod přímou kontrolou Vídně, ale také rodovou spřízněností s několika italskými vládci, mimo jiné právě s Františkem IV. Modenským a Marií Louisou, vévodkyní z Parmy.⁴

Na tomto diplomatickém úspěchu měl největší zásluhu rakouský ministr zahraničí Klemens Wenzel Lothar Nepomuk von Metternich, který během kongresu usiloval o bezvýhradný vliv Rakouska na poloostrově. Ten však považovala za svou sféru vlivu také Francie, a proto se po celou dobu předbreznovou snažila zlomit rakouskou dominanci. Itálie v tomto období představovala politicky nejednotnou strukturu, která – přestože byla součástí postnapoleonského evropského státního systému – ztělesňovala díky svému uspořádání v podobě malých států snadný cíl mocenských aspirací silných evropských mocností, v tomto případě Francie a Rakouska. Francouzské zájmy se týkaly zvláště severní a střední části poloostrova. Zejména od roku 1830 s nástupem Červencové monarchie, jejíž zahraniční politika se vyznačovala větší asertivitou než u předchozích pařížských vlád, docházelo mezi Rakouskem a Francií k diplomatickým střetům kvůli vlivu na Apeninském

² WEBSTER, Charles Kingsley: *The Congress of Vienna 1814–1815*. London 1919, s. 74–76 a 92.

³ JARRETT, Mark: *The Congress of Vienna and its Legacy. War and Great Power Diplomacy after Napoleon*. London 2013, s. 96–143.

⁴ SMITH, Denis Mack: *The Making of Italy 1796–1870*. New York – Evanston – London 1968, s. 25; SCHROEDER, Paul W.: *The Transformation of European Politics 1763–1848*. Oxford 1994, s. 568–570.

poloostrově. Jednalo se především o vliv v Římě jakožto hlavním městě druhého největšího italského státu a sídle hlavy katolické církve.⁵

Do roku 1831 přijímalo obyvatelstvo vévodství Modena a Parma konzervativní vlády svých panovníků s nelibostí, aniž by se uchýlilo k významnějšímu vyjádření odporu vůči nim. Tajné liberální skupiny operující na modenském a parmském území se neodvážily k žádné akci, možná také proto, že čas od času došlo k odhalení jejich členů a byly proti nim vedeny procesy. Nejznámější z nich je proces z roku 1822 ve městě Rubiera, při kterém bylo obviněno více než padesát členů karbonářského hnutí, z nichž nakonec devět bylo odsouzeno k smrti. Až nástup orleánské dynastie ve Francii v červenci 1830 a vyhlášení takzvaného principu neintervence francouzskou vládou na konci následujícího měsíce byly pro liberály ve vévodstvích impulsem k veřejnému vyjádření nesouhlasu s danými politickými poměry.⁶

Situace v Papežském státě byla závažnější než v Modeně či Parmě. Rozhodnutím Vídeňského kongresu byla obnovena dřívější moc papeže nad územím stejného rozsahu jako před rokem 1796.⁷ Po restauraci papežovy moci v roce 1815 byla politika římské vlády řízena Ercole Consalvim, státním sekretářem v letech 1814–1823, jenž měl díky své účasti na kongresu ve Vídni velký podíl na obnově Papežského státu a který byl faktickým vládcem Říma až do smrti Pia VII. v roce 1823. Klíčovým aspektem Consalviho politiky bylo zavedení nezbytných reforem. Kardinál si byl vědom toho, že obyvatelstvo poznamenané myšlenkami Francouzské revoluce a Napoleonovými inovacemi nepřijme s ochotou reakcionářskou papežskou politiku. Aby předešel hrozbě vypuknutí revoluce ze strany liberálů, kteří byli aktivní na celém území od Bologně po Řím, snažil se v zemi zavést reformy, které by uspokojily poddané a zajistily tak všeobecný klid a stabilitu. Na jedné straně zachoval modernizační prvky z francouzské éry, na straně druhé pak obnovil ty aspekty starého režimu, které měly upevnit papežovu moc a chránit jeho zájmy v provinciích.⁸

Consalviho úsilí upevnit centrální moc a zavést nezbytné reformy bylo doprovázeno trvalým bojem s příslušníky *Zelanti*, reakčního křídla římské vlády. Právě *Zelanti* svým vlivem docílili toho, že do nejvyšších správních úřadů byli jmenováni zástupci kléru, což především v *Legazioni* (provincie

⁵ COLLINGHAM, Hugh A. C.: *The July Monarchy. A Political History of France 1830–1848*. London 1988, s. 186.

⁶ BEALES, Derek: *The Risorgimento and the Unification of Italy*. London – New York 2002, s. 44.

⁷ JARRETT, M.: c. d., s. 136 an.

⁸ PETROCCHI, Massimo: *La Restaurazione, il Cardinale Consalvi e la riforma del 1816*. Firenze 1941, s. 53.

Bologna, Ferrara, Forlì a Ravenna) vyvolalo antipatie vůči římské vládě.⁹ Snížení či dokonce eliminace vlivu duchovenstva v provinciích se později staly jedním z hlavních požadavků tajných společností a sekt. Postupem času se požadavky liberálních skupin stupňovaly a zahrnovaly zavedení konstituční vlády, rovnost před zákonem a garanci základních občanských svobod.¹⁰ Do roku 1831 se jednalo o snahy utajovaných organizací, jakými byly Karbonáři, Guelfi či Adelfi, které nepředstavovaly významnou hrozbu pro papeže. Jejich akce byly v tomto období nekoordinované, římskou vládou vždy lehce potlačené a rovněž počet členů těchto organizací nedosahoval takového množství, aby mohla být realizována otevřená vzpoura.¹¹ Přesto jsou zaznamenány lokální konflikty mezi příslušníky těchto organizací a papežskou policií, v druhé polovině dvacátých let pak došlo dokonce k několika osobním útokům na zástupce římské vlády.¹²

V srpnu roku 1823 zemřel Pius VII. a Consalvi opustil funkci státního sekretáře. Ačkoliv měl v rámci svého reformního úsilí v Papežském státě značné úspěchy a také podporu části římské vlády, nepodařilo se mu plánované změny dokončit. Během pontifikátu následujícího papeže bylo veškeré Consalviho reformní úsilí potlačeno, když Lev XII. anuloval většinu změn zavedených do roku 1823. Jeho světská vláda se nesla v duchu reakce: byla zesílena autorita kardinálů, církevním představitelům byly rozšířeny imunity a privilegia, vzdělávací instituce byly převedeny pod přímou kontrolu církve a na úřadech a univerzitách směla být používána pouze latina. Na druhou stranu nový papež dokončil daňovou reformu, která měla stabilizovat státní rozpočet. Přesto byla finanční situace Papežského státu na konci pontifikátu Lva XII. v roce 1829 horší než na jeho počátku.¹³ S příchodem Lva XII. rovněž započalo období tvrdé perzekuce tajných liberálních organizací, k jejichž nárůstu došlo v důsledku protireformní činnosti papeže. Ke konci vlády Lva XII. se situace v Církevním státě zhoršila natolik, že Svatý stolec začal mít obavy ze ztráty kontroly nad svým územím.¹⁴

⁹ REINERMAN, Alan J.: *Austria and the Papacy in the Age of Metternich. Between Conflict and Cooperation 1809–1830* (dále jen *Austria and the Papacy I*). Washington 1979, s. 36–37.

¹⁰ DITO, Oreste: *Massoneria, Carboneria ed altre società segrete nella storia del risorgimento italiano*. Torino–Roma 1905, s. 192–197.

¹¹ Tamtéž, s. 301.

¹² FARINI, Luigi Carlo: *Lo stato romano dall'anno 1815 al 1850*. Torino 1853, s. 19–22.

¹³ REINERMAN, A. J.: *Austria and the Papacy I*, s. 127–128; FARINI, L. C.: c. d., s. 387 an.

¹⁴ WOOLF, Stuart: *A History of Italy 1700–1860. The Social Constraints of Political Change*. London 1979, s. 264.

Řešení této kritické situace však již nebylo úkolem pro Lva XII., jenž v únoru 1829 zemřel, ale pro jeho nástupce Pia VIII. a státního sekretáře Giuseppe Albaniho. Těm se podařilo udržet situaci pod kontrolou a předejít vypuknutí revoluce. Tohoto stavu docílili navzdory nástupu liberální vlády Ludvíka Filipa ve Francii v červenci roku 1830. Tuto změnu papež neochotně toleroval, přestože se obával rozšíření revoluce do ostatních evropských zemí. Byl si vědom, jakou hrozbu představovala revoluce pro Apeninský poloostrov, zvláště pak pro Papežský stát, ve kterém za současných podmínek jakýkoliv vnější impuls mohl podnítit nespokojené obyvatelstvo k akcím proti centrální vládě.¹⁵ Dnou trpící, téměř sedmdesátiletý Pius VIII. se však vypuknutí revoluce – naplnění jeho největších obav – nedočkal, neboť na konci listopadu roku 1830 zemřel. V Římě bylo třeba zvolit novou hlavu katolické církve.¹⁶

Výběr nejvyššího pontifika byl vždy obdobím nestability, zvýšeného rizika nepokojů a vzniku protivládních spiknutí. Situace v Papežském státě na konci roku 1830 nebyla klidná, demonstrace a výtržnosti patřily na denní pořádek již od srpna, kdy se obyvatelstvo dozvědělo o pádu konzervativní vlády v Paříži.¹⁷ Volba nového papeže tedy započala v čase napětí a nervozity v polovině prosince 1830, kdy se v Kvirinálském paláci v Římě sešlo 45 kardinálů.¹⁸ Ani po měsíci trvání konkláve kardinálové nezvolili novou hlavu katolické církve. Nepokoje, výtržnosti a útoky na příslušníky policie každým dnem narůstaly. Tajné organizace se na svých setkáních stále více zabývaly myšlenkou otevřeného vyjádření odporu vůči Římu. Tato akce měla být realizována s podporou francouzské vlády, která prosazovala princip neintervence, od něhož si slibovala zabránění vměšování konzervativních mocností v italských státech v případě vypuknutí revoluce.¹⁹

Když zprávu o vážném stavu v provinciích obdrželo shromáždění kardinálů v Římě, jeho členové se shodli, že je třeba co nejdříve zvolit nového papeže a tím dosáhnout stabilizace poměrů. První únorový den roku 1831 obdržel kardinál Albani varovný dopis od Františka IV. Modenského, který

¹⁵ REINERMAN, A. J.: *Austria and the Papacy I*, s. 168–169.

¹⁶ DARDANO, Pietro: *Diario dei Conclavi del 1829 e del 1830–31*. Firenze 1879, s. 73.

¹⁷ Komisař v Bologni policejnímu řediteli Arzemu, Bologna, 24. 11. 1830. Archivio di Stato di Bologna (dále jen ASB), Polizia Pontificia, Protocollo Riservato (dále jen PR) 17.

¹⁸ Již na konci listopadu 1830 varoval rakouský velvyslanec v Římě, hrabě Rudolf von Lützow, Metternicha, že v případě prodloužení volby nového římského biskupa může dojít k vypuknutí revolučních bouří. Lützow Metternichovi, Řím, 28. 11. 1830. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (dale jen HHStA), Staatskanzlei (dále jen StK), Rom 37.

¹⁹ ŠEDIVÝ, Miroslav: *The Decline of the Congress System. Metternich, Italy and European Diplomacy* (dále jen *The Decline*). London – New York 2018, s. 82.

tvrdil, že odhalil plány na přípravu revoluce.²⁰ V této situaci nejvyšší nouze upustili kardinálové od svých vlastních zájmů a rychle dosáhli shody. Již druhého dne, 2. února 1831, byl papežem zvolen kardinál Bartolomeo Alberto Cappellari, jenž přijal jméno Řehoř XVI.²¹ Když se však zpráva o zvolení nového nástupce apoštola Petra dostala do jednotlivých provincií, bylo již pozdě.

3 Revoluce

Každá ze tří revolucí – v Modeně, Parmě a Papežském státě – byla svým charakterem odlišná. Povstání ve vévodstvích Modena a Parma nebyla svým rozsahem a významem srovnatelná s děním v sousedním Církevním státě a rovněž počáteční vývoj se u jednotlivých rebelií lišil. Zatímco revoluce v *Legazioni* byla jasným vyjádřením odporu vůči vládě v Římě a jejím cílem bylo odtržení se od Papežského státu, povstalci v Modeně ve dnech před revolucí se svým panovníkem Františkem IV. spolupracovali a vzbouřenci v Parmě dokonce Marii Louisu žádali, aby neopouštěla hlavní město.²²

K prvnímu projevu nesouhlasu se stávajícím politickým uspořádáním došlo ve vévodství Modenském. V čele povstání stáli Enrico Misley, advokát původem z Modeny, a Ciro Menotti, dlouholetý člen karbonářského hnutí. První, kdo přišel k Františku IV. s návrhem na nové uspořádání nejen uvnitř Modenského vévodství, ale v rámci států střední Itálie, byl Misley. Představil mu plán, na jehož základě mělo dojít k vytvoření nového státu na konstitučním principu. Jeho název měl být Království střední Itálie a měl vzniknout sloučením vévodství Modeny a Parmy s *Legazioni* a částí Toskánského vévodství. Do čela měl být dosazen František IV. Misley v tomto směru předpokládal, že František IV. bude z této představy nadšen, neboť o rakouském arcivévodovi se všeobecně vědělo, že tajně touží rozšířit svůj malý stát na úkor svých sousedů.²³

Misley svůj plán předložil Františku IV. na podzim roku 1830, v té době byl již v kontaktu s Menottim, který měl stejně jako Misley četné styky s francouzskými liberály a italskými exulanty. Menottiho vize o uspořádání střed-

²⁰ DARDANO, P.: c. d., s. 90 an.

²¹ CHADWICK, Owen: *A History of the Popes 1830–1914*. Oxford 1962, s. 3.

²² Dekret o ukončení světské moci papeže, Bologna, 8. 2. 1831. PÁSZTOR, Lajos – PIRRI, Pietro (ed.): *L'Archivio dei Governi Provvisori di Bologna e delle Provincie Unite del 1831*. Città del Vaticano 1956, s. 63; SFORZA, Giovanni: *Le trame di Enrico Misley e di Francesco IV*. In: *Rassegna storica del Risorgimento*, 4, 1917, s. 410.

²³ WOOLF, S.: c. d., s. 270 an.

ní Itálie se lišila od té Misleyho. Třiatřicetiletý italský patriot chtěl vytvořit sjednocený italský stát složený z té části poloostrova, která byla pod přímou či nepřímou rakouskou kontrolou. Centrem nového státu se měla stát Bologna, ve které by byla ustanovena prozatímní vláda s úkolem jednat o vhodné formě státního zřízení. Menottiho koncept byl pro Františka IV. ve srovnání s Misleyho návrhem méně žádoucí, přesto však modenský vévoda Menottiho koncepci zcela nezamítl.²⁴ Na počátku roku 1831 však bylo Menottimu jasné, že Františkovy obavy o odhalení jeho osobních ambicí byly větší než ochota spolupracovat s povstalci. Přesto v plánování vzpoury nepolevil a pokračoval v přípravách. František IV. o aktivitách revolucionářů věděl, ale rozhodl se nezasáhnout. Až později, z obavy ze ztráty rakouské podpory, se rozhodl proti nim zakročit. Menotti a jeho komplici byli zadrženi a předvedeni před Vojenský soud, na základě kterého byl Menotti vzat do vězení, ovšem jeho spolupachatelé byli za účelem udržení veřejného pořádku a klidu ve městě propuštěni. František IV. byl v tomto okamžiku přesvědčen, že nebezpečí bylo zažehnáno. Když se však dozvěděl, že se k Modeně blíží z Bologně oddíl více než pět tisíc ozbrojených mužů, uprchl i se svou rodinou a Menottim do Mantovy pod ochranu rakouské armády. V nepřítomnosti vévody byla v Modeně vytvořena Prozatímní vláda (*Governo Provvisorio*), zřízena Národní stráž (*Guardia Nazionale*), učiněny změny v administrativě a soudnictví, zrušeny některé daně a cenzura.²⁵

Prozatímní vláda byla vytvořena také v sousedním vévodství Parmském. Stalo se tak poté, co Marie Louisa opustila ze strachu Parmu, když povstalci začali přebírat kontrolu nad městem. V případě tohoto vévodství nebyly počáteční protesty namířeny proti panovníci, ale proti jmenování rakouského politika Josefa von Werkleina do funkce prvního ministra. Werklein prosazoval silně reakcionářskou politiku, která se setkala s odporem obyvatelstva a učinila ho nepopulárním.²⁶ Marie Louisa žádala svého otce Františka I., aby Werkleina nahradil někým jiným, ale na vídeňském dvoře nebyla její prosba vyslyšena. Rakouský císař se rozhodl pro radikálnější řešení a raději nechal do Parmy vyslat své jednotky.

Rakouská vojenská intervence v obou vévodstvích proběhla bez většího odporu. Na počátku března vstoupila rakouská armáda do vévodství Modena, o několik dní později dorazila do Parmy a během necelých dvou týdnů

²⁴ GRANDI, Taddeo: *Ciro Menotti e i suoi compagni. Le vicende politiche del 1821 e 1831 in Modena*. Bologna 1880, s. 118–121.

²⁵ SFORZA, Giovanni: *La rivoluzione del 1831 nel Ducato di Modena. Studi e documenti*. Roma – Milano 1909, s. 10–11.

²⁶ MARCHI, Adele Vittoria: *Volti e figure del ducato di Maria Luigia (1816–1847)*. Milano 1991, s. 124.

měla obě vévodství pod kontrolou.²⁷ Na trůn v Parmě se vrátila Marie Louisa, Josef von Werklein byl odvolán a Vídeň vyslala nového prvního ministra. Marie Louisa, která neměla zalíbení v reakcionářství a represivním režimu, omilostnila o několik měsíců později všechny účastníky únorové revoluce. Naproti tomu ve vévodství Modenském se František IV. po návratu do hlavního města uchýlil k tvrdým trestům vůči povstalcům. Ti, kterým se nepodařilo bezprostředně po potlačení povstání utéct do exilu, byli zatčeni, uvězněni a poté, co se vévoda vrátil do Modeny, popraveni. Jedním z nich byl také Menotti, jenž byl v modenské citadele na konci května 1831 oběšen.²⁸ Tento akt se později stal symbolem represe, a protože František IV. byl rakouský arcivévoda s vazbami na Vídeň, jenž svou zemi nechal okupovat rakouskou armádou, stala se Menottiho smrt také symbolem rakouského útlaku. Jak důležité byly Menottiho revoluční snahy a mučednická smrt, dokládá fakt, že Giuseppe Garibaldi po něm pojmenoval svého prvorozeného syna.²⁹

Již od konce července 1830, tedy poté, co do Bologně dorazily zprávy o revoluci ve Francii, panoval v druhém největším městě Papežského státu značný neklid. Ten byl vyvolán nespokojeností obyvatel s aktuálními poměry, kdy panovala vysoká nezaměstnanost a kriminalita a z důvodu slabé sklizně v létě 1830 také hlad.³⁰ Římská vláda se snažila situaci řešit, ale opatření, která prostřednictvím papežského legáta v Bologni Tommasea Bernettiho zavedla, nebyla dostačující a nepokoje pokračovaly. Úmrtí papeže na konci listopadu a zdlouhavé *sede vacante* pak situaci v provinciích ještě zhoršily. Lidé vycházeli do ulic, davy protestujících zaplňovaly náměstí a volaly po řešení situace.³¹ Jelikož se Bernetti ke konci roku účastnil konkláve v Římě, rozhodl zastupující legát Nicoli Paracciani Clarelli o posílení nedostatečného počtu papežských jednotek a karabiniérů v Bologni. Toto opatření stále nebylo dostatečné, a proto byly vytvořeny dočasné hlídky z řad občanů.³²

V této kritické situaci přišla do Bologně zpráva o nepokojích v sousední Modeně. Vedení města z obavy, že dojde k vypuknutí povstání také na seve-

²⁷ Frimont Gyulaimu, Milano, 14. 3. 1831. Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv (dále jen KA), Alte Feldakten (dále jen AFA), I–IV Okkupation in Modena, Parma und in den Legationen 1790.

²⁸ Popraven byl také Vincenzo Borelli (1786–1831), spolu s Nardim nejvýznamnější osobnost revoluce v Modeně po odjezdu Františka IV. GRANDI, T.: c. d., s. 204–205 an.

²⁹ MONTANELLI, Indro – NOZZA, Marco: *Garibaldi*. Stuttgart 1962, s. 72.

³⁰ Pracovní inspektor policejnímu řediteli Arzemu, Bologna, 8. 3. 1830. ASB, Polizia Pontificia, PR 15.

³¹ Policejní komisař Arzemu, Bologna, 24. 11. 1830. ASB, PR 17; NATALI, Giovanni (ed.): *La rivoluzione del 1831 nella Cronaca di Francesco Rangone*. Roma 1935, s. 32.

³² Zastupující legát policejnímu řediteli, Bologna, 28. 12. 1830. ASB, PR 17.

ru Papežského státu, zdvojnásobilo hlídky v ulicích a zastupující papežský legát se sešel s boloňskou elitou, aby se dohodli na vyřešení krize ve městě. Na základě tohoto setkání došlo ke vzniku Prozatímní komise (*Commissione provvisoria governativa*), která byla tvořena významnými a váženými občany Bologně a měla zajistit bezpečnost ve městě i v celé provincii. Obyvatelé přijali vznik Prozatímní komise s nadšením, stejně tak jako vytvoření Provinční stráže (*Guardia Provinciale*), která měla být nástrojem k zajištění klidu a bezpečnosti.³³ Samotné ustanovení Komise nebylo aktem vůči římské vládě, jednalo se o nezbytné opatření, jak zabránit propuknutí anarchie. Tento charakter vývoje se však změnil v následující dny, kdy Komise vyhlásila několik proklamací, z nichž nejvýznamnější oznamovala vznik Prozatímní vlády města a provincie Bologna (*Governo Provvisorio della Città e Provincia di Bologna*). Tímto činem byla provincie Bologna prakticky vyjmuta z papežské kontroly a administrativně odloučena od zbytku Papežského státu.³⁴

Nespokojenost obyvatelstva nelze přičítat pouze aktuální žalostné situaci v provinciích, jednalo se o výsledek dlouhodobého vývoje v regionu. Obnova centrální římské vlády po roce 1815, správa státu v kompetenci církevních představitelů bez účasti laických zástupců, striktní papežská cenzura, ve dvacátých letech pak zavedení latiny jako jediného úředního jazyka – všechny tyto aspekty papežské správy byly v rozporu s přáním obyvatel zejména v *Legazioni*. Rovněž ve srovnání s ostatními italskými zeměmi panoval v Papežském státě zastaralý režim a zpátečnická politika, která poddaným vytvářela zoufalé sociální podmínky.³⁵

Ustanovení Prozatímní komise se netýkalo pouze Bologně, v dalších dnech byly vytvořeny Komise ve městech Imola, Faenza a Forlì, které byly Bolognou okamžitě uznány.³⁶ V těchto dnech dorazila do Bologně žádost o podporu od Provizorní vlády v Modeně, avšak vláda v Bologni tuto žádost odmítla ve snaze dodržet zásadu neintervence.³⁷ Druhým z významných dnů

³³ Zápis ze zasedání Prozatímní komise v Bologni ze dne 4. 2. 1831, Bologna, 5. 2. 1831. PÁSZTOR, L. – PIRRI, P.: c. d., s. 21–23 an.

³⁴ Proklamace o vytvoření Prozatímní vlády v Bologni, Bologna, 5. 2. 1831. Tamtéž, s. 54–55.

³⁵ HUGHES, Steven: *Fear and Loathing in Bologna and Rome. The Papal Police in Perspective*. In: *Journal of Social History*, 21, 1987, 1, s. 101–109; REINERMAN, A. J.: *Austria and the Papacy I*, s. 127–128. Životní podmínky obyvatelstva byly bídné zejména ve srovnání se sousední rakouskou provincií Lombardskem-Benátskem, nejlépe spravovanou částí Apeninského poloostrova. Proto mnoho obyvatel *Legazioni* tehdy toužilo po připojení k Rakouskému císařství. ŠEDIVÝ, Miroslav: *Metternichovo Rakousko a Itálie. Mezi mýtem a realitou*. Historický obzor, 26, 2015, 11–12, s. 257.

³⁶ Oznámení o Prozatímních komisích v Romagni, Bologna, 6. 2. 1831. PÁSZTOR, L. – PIRRI, P.: c. d., s. 58–59 an.

³⁷ Prozatímní vláda v Bologni Prozatímní vládě v Modeně, Bologna, 9. 2. 1831. Tamtéž, s. 147.

revoluce se stal 8. únor, kdy byl vydán dekret, ve kterém Prozatímní vláda v Bologni potvrzovala, že „světská moc, kterou římský papež vykonával nad tímto městem a provincií [Bologna], je fakticky a právně navždy ukončena“.³⁸ Ve stejný den byl také započat reformní proces v oblasti administrativy, financí a soudnictví, byla zrušena cenzura, karabiniéři byli rozpuštěni a začleněni do jednotek *Dragoni*, které byly spolu s Provinční stráží zodpovědné za udržení pořádku ve městě a v provincii.³⁹

Během první poloviny února se revoluce rozšířila po celém Papežském státě s výjimkou hlavního města a jeho okolí, kde žilo obyvatelstvo loajální papeži. V nedaleké Ferrare, kde již během předchozího roku probíhaly protirežimní demonstrace, byla po odjezdu papežského prolegáta rovněž ustanovena Prozatímní vláda. Rakouská posádka, která byla rozhodnutím Vídeňského kongresu umístěna ve ferrarské citadele, byla vzhledem k početní nevýhodě nucena město opustit.⁴⁰ Podobně ostatní města v *Legazioni* byla s minimálním odporem převzata revolucionáři. Jedinými místy, kde převzetí kontroly povstalci bylo doprovázeno střety s papežskými jednotkami, byla pevnost San Leo a přístavní město Ancona.⁴¹

V první polovině února byl vládou v Bologni představen projekt Prozatímní konfederace. Ačkoli nikdy realizován, demonstroval prvotní cíle, kterých mělo být dosaženo: všechny provincie, ve kterých revoluce uspěla, měly být politicky sjednoceny a společně vytvořit jednotnou konfederaci. Ta by na mezinárodní scéně vystupovala jako jediný subjekt; hlavní správa měla být i nadále soustředěna v Bologni, avšak měla být závislá na složené reprezentaci z jednotlivých provincií; v budoucnu mělo být také vytvořeno shromáždění (*Assemblea dei Deputati*), které by ustanovilo novou vládu a rovněž by pro tuto nově zřízenou volenou vládu vypracovalo ústavu.⁴² Datum a místo pro vytvoření shromáždění bylo určeno na 26. únor v Palazzo d'Accursio na hlavním náměstí v Bologni. Zde se sešlo čtyřicet jedna zástupců povstaleckých měst, jež utvořili shromáždění, které ratifikovalo ukončení papežské světské moci a vyhlásilo vznik unie z povstaleckých oblastí s názvem Spojené italské provincie (*Provincie Unite Italiane*).⁴³

³⁸ Dekret o ukončení světské moci papeže, Bologna, 8. 2. 1831. Tamtéž, s. 63.

³⁹ Dekret o začlenění *carabinieri* do jednotek *Dragoni*, Bologna, 10. 2. 1831. PÁSZTOR, L. – PIRRI, P.: c. d., s. 72–73 an.

⁴⁰ QUINTAVALLE, Ferruccio: *Un mese di rivoluzione in Ferrara*. Bologna 1900, s. 21–61.

⁴¹ Proklamace o kapitulaci pevnosti San Leo, Bologna, 17. 2. 1831. PÁSZTOR, L. – PIRRI, P.: c. d., s. 88–89 an; Proklamace o kapitulaci Ancony, Bologna, 18. 2. 1831. Tamtéž, s. 89.

⁴² Projekt Prozatímní konfederace, Bologna, 8. 2. 1831. PÁSZTOR, L. – PIRRI, P.: c. d., s. 151–154 an.

⁴³ Proklamace o prvním rozhodnutí Shromáždění, Bologna, 1. 3. 1831. Tamtéž, s. 128.

Nový stát měl jednotnou vládu (*Governo delle Provincie Unite Italiane*) složenou z předsedy a sedmi ministrů.⁴⁴ Dne 4. března byla přijata prozatímní verze ústavy o dvaceti sedmi člancích, která určila mimo jiné rozdělení moci ve státě na zákonodárnou, výkonnou a soudní.⁴⁵ Vznikla také Centrální správa (*Cassa dell'Amministratore Centrale*) zodpovědná za administrativní záležitosti nového státu, stejně tak jako byla vytvořena Národní stráž (*Guardia nazionale*), která měla dohlížet na dodržování zákonů a veřejného pořádku a v případě potřeby plnit funkci armády.⁴⁶ Ve Spojených italských provinciích byla nastolena svoboda slova, svoboda shromažďování, jako úřední jazyk byla určena italština, ve které rovněž probíhalo vyučování, vzniklo právo na stížnost, právo na obhájce při soudním řízení, zrušeny byly procesy bez soudního řízení.⁴⁷

Závislosti na Římu zbavila liberální vláda také univerzitu v Bologni, která do té doby podléhala kontrole papežského legáta. Hlavou univerzity se stal volený regent, jenž byl vybrán z řad profesorů, kteří podporovali liberální myšlenky. Nová vláda považovala výchovu mládeže za klíčovou pro budoucí vývoj, a proto byla založena nová katedra „Ideologie“, jejíž semináře byly povinné pro všechny studenty prvních ročníků a měly studentům vštěpovat ideje liberalismu.⁴⁸ S odstraněním cenzury a zavedením svobody projevu došlo ke změnám na poli žurnalistiky. Hlavní regionální noviny *Gazzeta di Bologna* změnily svůj název na *Monitore Bolognese*, byli vyměněni členové redakce a změněn celkový formát. Nadále se dělily na oficiální a neoficiální část, přičemž v neoficiální části byly otištěny články liberální a vlastenecké povahy. Později bylo založeno několik dalších tiskovin: *Il Precursore*, *Il Moderno Quotidiano Bolognese*, *La Sentinella della Libertà*, *La Pallade Italiana* – všechna tato periodika měla prorevoluční charakter.⁴⁹

Již od vypuknutí revoluce na počátku února probíhaly v ulicích Bologně, ale i v dalších větších městech povstaleckých provincií oslavy revolučních

⁴⁴ NATALI, Giovanni: *La rivoluzione italiana del 1831–1832 e le sue immediate conseguenze* (dále jen *La rivoluzione*). Bologna 1956, s. 56.

⁴⁵ Proklamace o prozatímní ústavě, Bologna, 4. 3. 1831. PÁSZTOR, L. – PIRRI, P.: c. d., s. 323–328 an.

⁴⁶ Výnos o celních zákonech, Bologna, 14. 2. 1831. Tamtéž, s. 86–87; Oznámení o příspěvcích na veřejné vydaje, Bologna, 21. 2. 1831. Tamtéž, s. 98–102; Dekret o Národní stráž, Bologna, 23. 2. 1831. Tamtéž, s. 106–119.

⁴⁷ Manifest o zrušení světské moci vydaný vládou Spojených italských provincií, Bologna, 4. 3. 1831. Tamtéž, s. 328–333.

⁴⁸ Jmenování Lapiho Regentem univerzity v Bologni, Bologna, 23. 2. 1831. Tamtéž, s. 105; Vznik Katedry ideologické vědy, Bologna, 1. 3. 1831. Tamtéž, s. 129.

⁴⁹ LEONI, Giulio Davide: *Giornalismo bolognese nel febbraio-marzo 1831*. *Rassegna storica del Risorgimento*, 19, 1932, s. 111–115.

událostí. Obyvatelé se do ulic vydávali oblečení v šatech zdobených zeleno-bílo-červenou kokardou a na své domy věšeli vlajky ve stejných barvách italské trikolóry. Italská vlajka byla také slavnostně vyvěšena v polovině února na vrcholu věže Asinelli, symbolu Bologně. Největší manifestací byla vojenská přehlídka na hlavním náměstí v Bologni na počátku března, které se zúčastnili také představitelé nové republiky Spojené italské provincie, kteří zde vyhlásili nezávislost státu a zveřejnili nově vytvořenou ústavu.⁵⁰ Vznik revoluční vlády přijala většina obyvatel Bologně a občanů v provinciích s radostí, vyjadřovali od počátku podporu novým politickým představitelům. Přesto existoval určitý podíl obyvatelstva, který s únorovým vývojem událostí nesoouhlasil. Pro revoluční vládu byli tito lidé hrozbou, a proto se snažila určit své odpůrce a zabránit jejich nepřátelským aktivitám. Zejména na venkově byli zatýkáni zastánci papežské vlády, kteří podněcovali obyvatelstvo ke kontrarevoluci.⁵¹

Vláda Spojených italských provincií chtěla dosáhnout kromě vnitropolitických změn také uznání své nezávislosti na mezinárodní úrovni. Za tímto účelem vyslala svého zástupce do Florencie, hlavního města velkovévodství Toskánského, kde mělo dojít k navázání diplomatických styků nejen s místní vládou, ale prostřednictvím jednotlivých velvyslanců také s Velkou Británií, Francií a Rakouskem. Tato mise však nakonec nebyla úspěšná, stejně jako mise vyslané do Paříže a Londýna, jejichž členům se kvůli již probíhající rakouské vojenské intervenci v sousedních státech nepodařilo opustit území Spojených italských provincií.⁵² Přesto byla francouzská vláda informována o událostech v Itálii ze zpráv francouzského vyslance a janovského vice-konzula, jenž od konce února pobýval v Bologni.⁵³ Vláda v Paříži však žádné ze tří revolučních vlád vzniklých v roce 1831 ve střední Itálii neposkytla žádnou formu podpory. Jediný, kdo byl ochoten v daný moment uznat revoluční vládu v Bologni, byla Prozatímní vláda v Modeně, která ji již na začátku února požádala o navázání vzájemné spolupráce. Tato prosba však nebyla vyslyšena, Bologna lpěla na dodržování principu neintervence, a tak jednotlivá centra revoluce zůstala izolována.⁵⁴

⁵⁰ NATALI, G.: *La rivoluzione*, s. 11–62.

⁵¹ Městský soud v Castel San Pietro Prozatímní vládě v Bologni, Castel S. Pietro, 20. 2. 1831. PÁSZTOR, L. – PIRRI, P.: *c. d.*, s. 188–189 an.

⁵² Prozatímní vláda v Bologni ministrové zahraničí Toskánska a velvyslancům Velké Británie, Rakouska a Francie ve Florencii, Bologna, 14. 2. 1831. Tamtéž, s. 218–219; Pověřovací listiny P. Bofondiho a D. Zappiho určené pro francouzského krále, Bologna, 6. 3. 1831. Tamtéž, s. 391–392.

⁵³ Pověřovací listiny J. Huber Saladina, Bologna, 5. 3. 1831. Tamtéž, s. 389–390, 394.

⁵⁴ Oznámení principu neintervence, Bologna, 11. 2. 1831. Tamtéž, s. 77.

Vážným problémem pro vládu v Bologni bylo také docílit uznání své existence ze strany papežské vlády. Zprávu o převzetí kontroly Prozatímní komisí a o ukončení papežské světské moci v *Legazioni* odeslal zastupující legát do Říma již na počátku února, o tomto vývoji později informovala Řím také samotná Prozatímní vláda.⁵⁵ Od vypuknutí revoluce až do kapitulace revolucionářů však neprobíhala žádná výměna diplomatické korespondence mezi povstaleckými provinciemi a papežem. Pro Bolognu proto bylo nemožné vyřešit tuto záležitost diplomaticky, jediná možnost, jak vyvinout tlak na Řím, bylo ukázat vojenskou sílu. Revoluční vláda se pro toto řešení rozhodla navzdory tomu, že Svatý stolec stále považovala za nejvyšší církevní autoritu a zachovávala respekt k církvi a kléru. To dokládá situace, kdy se boloňský arcibiskup vracel na počátku února z účasti na konkláve zpět do Bologně. Prozatímní vláda ho předem varovala a raději mu neumožnila vstup do provincie, aby tak papežského zástupce uchránila před nebezpečím, které mu v ulicích Bologně hrozilo ze strany rozlíceného davu.⁵⁶ Kladný vztah revolucionářů ke katolické církvi dokládá také fakt, že nová vláda stanovila povinnost pro studenty právnické fakulty účastnit se semináře z kanonického práva.⁵⁷

Za účelem vyslání jednotek proti Římu byla zřízena Vojenská komise (*Comitato Militare*), která vypracovala předběžný plán pochodu.⁵⁸ Z důvodu mizerné finanční situace Spojených italských provincií byl hlavním problémem počet aktivních mužů a vyzbrojení jednotek.⁵⁹ Avšak poté, co se na konci února v Bologni dozvěděli ze zpráv od Prozatímní vlády v Perugii o přípravě kontrarevoluce v okolí města Orvieto, schválila revoluční vláda vyslání více než 300 mužů k posílení jednotek již dislokovaných několik desítek kilometrů od Říma.⁶⁰ Když se na počátku března dal tento sbor do pohybu, byl zastaven papežskými oddíly v městečku Rieti.⁶¹ Velitel revoluční armády se nadále pokoušel prosadit útok na Věčné město, ale vláda v Bologni měla v daném momentě již jiné starosti – v prvních březnových dnech byla totiž zahájena rakouská vojenská intervence. Plán na obsazení Říma ztroskotal.⁶²

⁵⁵ Paracciani Clarelli Polidorimu, Florencie, 6. 2. 1831. PÁSZTOR, L. – PIRRI, P.: c. d., s. 508–511 an.

⁵⁶ Prozatímní vláda v Bologni kardinálovi Oppizzonimu, Bologna, 14. 2. 1831. Tamtéž, s. 196–197.

⁵⁷ Dekret o univerzitě v Bologni, Bologna, 19. 2. 1831. Tamtéž, s. 92–93.

⁵⁸ Vojenská komise Prozatímní vládě v Bologni, Bologna, 1. 3. 1831. Tamtéž, s. 257.

⁵⁹ Sercognani Barbierimu, Foligno, 27. 2. 1831. Tamtéž, s. 252; Vojenská komise Prozatímní vládě v Bologni, Bologna, 1. 3. 1831. Tamtéž, s. 257–260.

⁶⁰ Bianchetti Pepolimu, Bologna, 28. 2. 1831. Tamtéž, s. 292.

⁶¹ Sercognani Prozatímní vládě v Pesaru, Terni, 4. 3. 1831. Tamtéž, s. 437.

⁶² ZAMA, Piero: *La marcia su Roma del 1831. Il generale Sercognani*. Faenza 1976, s. 171–199.

4 Rakouská vojenská intervence

Papežská vláda nebyla z obecného hlediska schopna vnitropolitickou krizi v roce 1831 vyřešit sama. Tuto skutečnost dokládá několik faktů: za prvé zástupci římské vlády ve spěchu opustili svá města ihned po vypuknutí jednotlivých povstání bez jakékoliv snahy situaci stabilizovat, přičemž pokud by byla přijata určitá opatření a za pomoci papežských jednotek uklidněna situace, mohla být revoluce potlačena již ve svém zárodku; za druhé finanční situace Papežského státu byla v zoufalém stavu, kdy římská vláda nebyla schopna udržovat regulérní armádu, která by proti revolucionářům mohla zasáhnout; za třetí i v případě, že by papežský rozpočet umožnil financovat jednotky, počet mužů by byl nedostatečný k potlačení revolucionářů; za čtvrté akceschopnost vlády oslabovala pozice Svatého stolce, kdy v Římě existovaly rozdílné názory ohledně přístupu k povstalcům – Řehoř XVI. zaujímal smířlivý postoj, zatímco státní sekretář Bernetti prosazoval tvrdý postup vůči vzbouřencům.⁶³

Čerstvě zvolený papež vydal v druhý den revoluce proklamaci, ve které přislíbil zavedení reform a plnou milost rebelům, pokud se opět podřídí papežské autoritě.⁶⁴ V duchu tohoto prohlášení měli být vysláni papežští zástupci k vyjednávání do Bologně, k realizaci této mise ale nakonec nedošlo.⁶⁵ Jak přibývalo povstaleckých měst a naděje na potlačení revoluce ubývala, papež si začal uvědomovat, že tuto krizi není schopen vyřešit sám a že bude třeba cizího zásahu. Tento postoj s ním nesdílel státní sekretář, jenž byl přesvědčen, že Svatý stolec dokáže vyřešit krizi vlastními prostředky a není tedy třeba žádat o zahraniční pomoc.⁶⁶ Řešením mělo být vypuknutí kontrarevoluce za pomoci té části obyvatel, která zůstávala loajální papeži. V tomto případě chtěl využít venkovany, tvořící většinu v zemědělsky založeném Papežském státě, kteří byli tradičně oddanější církvi než obyvatelé měst. Kromě toho rolníci většinou chovali nedůvěru k městské společnosti, hlavnímu hybateli revoluce.⁶⁷ Bernettiho plán kontrarevoluce i přes jeho maximální

⁶³ Lützow Metternichovi, Řím, 12. 2. 1831. HHStA, StK, Rom 40; DEL PIANO, Rina: *Roma e la rivoluzione del 1831*. Imola 1931, s. 128–129.

⁶⁴ DEL PIANO, R.: c. d., s. 128–129 an.

⁶⁵ Prozatímní vláda v Bologni kardinálovi Oppizzonimu, Bologna, 14. 2. 1831. PÁSZTOR, L. – PIRRI, P.: c. d., s. 196–197 an.

⁶⁶ MORELLI, Emilia: *La politica estera di Tommaso Bernetti, segretario di stato di Gregorio XVI*. Roma 1953, s. 20.

⁶⁷ DEL PIANO, R.: c. d., s. 131–132 an; REINERMAN, Alan J.: *Austria and the Papacy in the Age of Metternich. Revolution and Reaction 1830–1838* (dále jen *Austria and the Papacy II*), Washington 1989, s. 14–15.

úsilí nevyšel, stejně tak jako nepřesvědčil papeže, aby opustil Řím, a tak jako poslední řešení zbývalo požádat některou z evropských velmocí o podporu.⁶⁸ Po ztroskotání vyjednávání s francouzskou vládou byla jediným východiskem spolupráce s Rakouskem.⁶⁹

Zásah Rakouska do vnitřních záležitostí Papežského státu s sebou nesl velké riziko, neboť bylo otázkou, jak na takové jednání budou reagovat evropské mocnosti. V první polovině 19. století to bylo Rakouské císařství, které považovalo italské území za hlavní oblast zájmu a snažilo se Apeninský poloostrov udržet ve své sféře vlivu. Proto bylo ochotno intervenovat jak ve vévodstvích Modena a Parma, tak v Papežském státě.⁷⁰ Tato zahraniční politika habsburské monarchie však kontrastovala se zájmy Francie. Podle vlády v Paříži nebyla rakouská intervence v Papežském státě slučitelná se zachováním míru, na počátku března pařížský nuncius dokonce varoval, že v takovém případě je válka Rakouska s Francií nevyhnutelná.⁷¹ Velká Británie k událostem ve střední Itálii a případné rakouské intervenci zaujímal neutrální postoj, kdy nebyla ochotna nechat se kvůli italským liberálům zatáhnout do kontinentální války. Rovněž pro Prusko měly italské záležitosti minimální význam a rozhodně nebylo ochotno riskovat válku s Francií kvůli obraně zájmů Rakouska na Apeninském poloostrově. Pruský vyslanec v Římě dlouho varoval vládu v Berlíně, že neoblíbenost papežského režimu může způsobit revoluci a doporučoval zavedení reforem v Papežském státě. Rusko sice také nemělo podstatné zájmy na poloostrově, ale v případě konfliktu bylo jedinou velmocí, s jejíž podporou mohlo Rakousko počítat. Po vypuknutí povstání v Polsku na konci listopadu 1830, které poutalo ruské ozbrojené síly, se však jednalo pouze o podporu morální.⁷²

Metternich považoval zahraniční intervenci za poslední možný prostředek ke stabilizaci poměrů a její realizaci byl ochoten připustit zásadně až po obdržení výzvy jednotlivých panovníků, nikdy neměl v úmyslu zasáhnout

⁶⁸ Prozatímní vláda ve Forli Prozatímní vládě v Bologni, Forli, 20. 2. 1831. PÁSZTOR, L. – PIRRI, P.: c. d., s. 201 a 205 an; Lützow Metternichovi, Řím, 27. 2. 1831. HHStA, StK, Rom 40.

⁶⁹ Lambruschini Polidorimu, Paříž, 12. 2. 1831. PROCACCI, Giuliano (ed.): *Le relazioni diplomatiche fra lo Stato Pontificio e la Francia. 2. serie 1830–1848*. Roma 1962, s. 183–184; MORELLI, E.: c. d., s. 29 an.

⁷⁰ REINERMAN, A. J.: *Austria and the Papacy II*, s. 24.

⁷¹ Lambruschini hlásil z Paříže o hrozbě vypuknutí konfliktu takto: „Francie bude s bolestí sledovat, jak Rakousko intervenuje se svými jednotkami proti povstání ve vévodstvích Modena a Parma; pokud zasáhne proti revoluci v Bologni a v Papežském státě, pravděpodobně nastane válka; jestli pak jediný rakouský voják vstoupí do Sardinie, válka vypukne velmi brzy.“ Lambruschini Bernettimu, Paříž, 25. 2. 1831. PROCACCI, G.: c. d., s. 204 an.

⁷² REINERMAN, Alan J.: *Metternich, the Powers, and the 1831 Italian Crisis*. Central European History, 10, 1977, 3, s. 211–212.

ve státě, jehož vládce o to rakouského císaře formálně nepožádal.⁷³ Tímto jednáním tak postupoval zcela v souladu s tehdejšími mezinárodními právy a z legálního hlediska tak Rakousko v roce 1831 neporušilo žádnou z úmluv evropského státního systému založeného na konci napoleonských válek. Již na počátku února byl Františkem IV. požádán velitel rakouských jednotek v Miláně Johann Maria Philipp Frimont o pomoc, později ho ve stejné věci kontaktovala také Marie Louisa.⁷⁴ Rakouský velitel však obě prosby odmítl, protože se obával, že nemá dostatečný počet mužů k vítězství nad povstalci.⁷⁵

Frimont setrval v nečinnosti několik týdnů, ani přímé rozkazy z Vídně ho nepřinutily k aktivitě.⁷⁶ Nakonec až hrozba zbavení velení přiměla zkušeného generála k zahájení operací: 4. března se jeho jednotky daly do pohybu, 6. března obsadily Ferraru, 9. března dorazily do Modeny a 12. března obsadily Parmu.⁷⁷ Přestože v těchto dnech již byla revoluce rozšířena i v provinciích Papežského státu, Frimont dostal rozkaz zasáhnout pouze ve městě Ferrara a ve vévodstvích Modena a Parma, neboť Metternich obdržel oficiální žádost z Říma až na konci února.⁷⁸ Časový rozdíl mezi dvěma intervencemi – ve vévodstvích a v Papežském státě – vedl některé historiky k domněnce, že Metternich zvolil v tomto případě taktiku intervence po etapách. Domnívali se, že rakouský kancléř nejprve nařídil zásah v Habsburky ovládaných vévodstvích a ve Ferraře, kde Rakousko mělo právo mít svou posádku, a poté vyčkával, jaká bude reakce Francie. Až na základě francouzské reakce se měl rozhodnout, zda bylo bezpečné intervenovat také v Papežském státě.⁷⁹ Tento postup však nikdy nebyl Metternichovým záměrem. Časová prodleva byla

⁷³ Metternich Lützowovi, Vídeň, 24. 11. 1830. HHStA, StK, Rom 38.

⁷⁴ František IV. Frimontovi, Modena, 4. 2. 1831. KA, AFA, I–IV Okkupation in Modena, Parma und in den Legationen 1790; Marie Louisa Frimontovi, Piacenza, 20. 2. 1831. Tamtéž.

⁷⁵ Frimont své obavy vyjádřil v dopise Metternichovi, když tvrdil, že má nedostatečný počet mužů k potlačení vzpour v Modeně a Ferraře. Jeho jednotky čítaly v dané situaci asi 60 000 mužů, požadoval posilu alespoň 5 000 mužů. Frimont Metternichovi, Milán, 16. 2. 1831. SALATA, Francesco: *Maria Luigia e i moti del trentuno*. Parma 1931, s. 10.

⁷⁶ Frimont Lützowovi, 16. 2. 1831. HHStA, StK, Rom 40.

⁷⁷ Frimont Gyulaimu, Milano, 14. 3. 1831. KA, AFA, I–IV Okkupation in Modena, Parma und in den Legationen 1790; REINERMAN, A. J.: *Austria and the Papacy II*, s. 26.

⁷⁸ Oficiální požadavek papeže k rakouskému vojenskému zásahu byl rakouskému velvyslanci v Římě Rudolfovi von Lützowovi doručen dne 27. února, papež však neoficiálně požádal přímo císaře Františka I. o intervenci již o deset dní dříve. Řehoř XVI. Františkovi I., Řím, 17. 2. 1831. HHStA, StK, Rom 43; ENGEL-JANOSI, Friedrich (ed.): *Die politische Korrespondenz der Päpste mit den österreichischen Kaisern 1804–1918*. Wien 1964, s. 199–200; Lützow Metternichovi, Řím, 27. 2. 1831. HHStA, StK, Rom 40.

⁷⁹ VIDAL, César: *Louis-Philippe, Metternich et la crise italienne de 1831–1832*. Paris 1931, s. 132–133; GUICHEN, Eugene: *La Révolution de juillet et l'Europe*. Paris 1917, s. 335.

způsobena pouze Frimontovými pochybami a neuposlechnutím příkazu a současně nerozhodností na straně římské vlády.⁸⁰

Rakouská armáda při svém postupu státy střední Itálie čelila jen minimálnímu odporu. K menšímu střetu s revolucionáři došlo v městečku Novi na hranicích Lombardska-Benátska a Modenského vévodství, avšak Rakušané zde s přehledem zvítězili.⁸¹ Rovněž okupace Modeny a Parmy proběhla bez obtíží a na vévodské trůny opět usedli habsburští panovníci. Poté Frimont dostal rozkaz k přesunu vojska do Papežského státu a obsazení Bologně. Po několikadenním váhání se rakouské jednotky vydaly směrem k Bologni.⁸² Vláda Spojených italských provincií mezitím informovala občany o rakouské intervenci, kterou odsoudila jako porušení principu neintervence a kterou považovala za vměšování se do vnitřních záležitostí Papežského státu. Se stejnou nechutí zavrhl použití fyzické síly jako nástroje řešení sporů a reagovala zahájením náboru mužů, jenž měli vzdorovat rakouské armádě.⁸³ Revoluční jednotky podpořila *Legione Pallade*, legie vzniklá z řad profesorů a studentů univerzity v Bologni, a také členové Národní stráže.⁸⁴ Vláda Spojených italských provincií se však nakonec rozhodla přesunout na místo vhodnější pro intenzivní odpor, opustila Bolognu a vydala se do Ancony.⁸⁵

Den po odjezdu revoluční vlády z Bologně dorazili do města Rakušané pod Frimontovým velením. Obsazení Bologně dne 21. března proběhlo bez jakéhokoliv odporu, epicentrum revoluce bylo zajištěno.⁸⁶ Generál následně vyslal část svého vojska na jih, kde měla zaútočit na hlavní tábor vzbouřenců nedaleko Říma, ostatní jednotky se pak vydaly na východ, aby pronásledovaly revoluční oddíly. Po obsazení Imoly, Faenzy a Forlì se 25. března Rakušané

⁸⁰ REINERMAN, A. J.: *Austria and the Papacy II*, s. 26.

⁸¹ DE LAUGIER, Cesare: *Biografia del Barone Carlo Zucchi Di Reggio Nell'emilia, Generale D'Armata, Morto Il 19 Dicembre 1863*. Reggio nell' Emilia 1864, s. 36–37.

⁸² Frimont Gyulaimu, Milano, 25. 3. 1831. KA, AFA, I–IV Okkupation in Modena, Parma und in den Legationen 1790.

⁸³ Oznámení o událostech v Modeně a o vstupu Rakušanů do Ferrary, Bologna, 8. 3. 1831. PÁSZTOR, L. – PIRRI, P.: c. d., s. 337–338 an; Oznámení o nepravdivých zvěstech o intervenci a o nejnovějších událostech války, Bologna, 9. 3. 1831. Tamtéž, s. 340–341; Oznámení o nepravdivých zvěstech o rakouské intervenci, Bologna, 11. 3. 1831. Tamtéž, s. 342–344.

⁸⁴ TAROZZI, Fiorenza – GAVELLI, Mirtide: *La Legione Pallade. Studenti e professori dell'Ateneo bolognese nella rivoluzione del 1831*. In: PEPE, Luigi: *Universitari italiani nel Risorgimento*. Bologna 2002, s. 41–57.

⁸⁵ Proklamace o přesunu sídla vlády, Bologna, 20. 3. 1831. PÁSZTOR, L. – PIRRI, P.: c. d., s. 367 an.

⁸⁶ Frimont Gyulaimu, Bologna, 21. 3. 1831. KA, AFA, I–IV Okkupation in Modena, Parma und in den Legationen 1790.

střetli s revolucionáři v lokalitě Celle vzdálené dva kilometry od Rimini.⁸⁷ Bitva, která trvala několik hodin, skončila jasným vítězstvím Rakušanů, což bylo dáno několika faktory: za prvé rakouské vojsko bylo tvořeno více než pět tisíc mužů, zatímco vojsko revoluční mělo jen polovinu tohoto počtu; za druhé Rakousko disponovalo vycvičenými císařskými vojáky, kdežto na italské straně bojovala především boloňská mládež a dobrovolníci; za třetí existoval rozdíl také v materiálním zázemí, kdy císařské vojsko bylo mnohem lépe vyzbrojeno. Střetnutí u Rimini si dohromady vyžádalo několik desítek mrtvých a zraněných na obou stranách.⁸⁸ Rakouské vojsko poté postupovalo podél pobřeží na Anconu, kam o několik dní dříve přesídlila revoluční vláda.

Vůdci revoluce si již při vstupu rakouského vojska do Ferrary, Modeny a Parmy byli vědomi, že nadešel pro ně kritický okamžik. Také jim bylo jasné, že v případě neúspěchu jim hrozí uvěznění či dokonce poprava. Přesídlení do Ancony proto znamenalo nejen přesun na lépe hájitelné místo, ale také opatření pro případný útek představitelů revoluční vlády.⁸⁹ V zoufalé situaci, kdy do Ancony přicházely zprávy o obsazování povstaleckých měst rakouským vojskem, se povstalci rozhodli rezignovat na veškeré své dosavadní úsilí a 25. března sepsali s papežským zástupcem kapitulaci. V té byla dohodnuta úplná amnestie pro revolucionáře a svobodný odchod do exilu nejen hlavním protagonistům, ale také jejich podporovatelům. Revoluční vláda se zavázala odzbrojit své jednotky a přenechat kontrolu rakouskému velení.⁹⁰ Druhý den, tedy 26. března, byla kapitulace oficiálně vyhlášena.⁹¹

Dne 29. března dorazily do Ancony rakouské jednotky, jejichž velitelé kapitulaci neuznali a požadovali, aby všichni revolucionáři byli souzeni.⁹² Když se o tomto požadavku dozvěděla římská vláda, odvolala původní kapitulaci a místo toho představila represivní postup vůči revolucionářům. Nechala v Anconě zřídit dvě komise, civilní a vojenskou, které měly rebely soudit.⁹³

⁸⁷ BOTTONI, Girolamo: *La rivoluzione di Rimini nel 1831*. In: *Rassegna storica del Risorgimento*, 4, 1917, s. 362–364; FACCHINI, Cesare: *La capitolazione d'Ancona del 1831*. Bologna 1884, s. 18–19; MARCELLI, Umberto: *Le vicende politiche*. In: GAVELLI, MIRTIDE – TAROZZI, Fiorenza (ed.): *Negli anni della Restaurazione*. Bologna 2000, s. 16.

⁸⁸ Mengen Frimontovi, Ancona, 1. 4. 1831. KA, AFA, I–IV Okkupation in Modena, Parma und in den Legationen 1790.

⁸⁹ Proklamace o přesunu sídla vlády, Bologna, 20. 3. 1831. PÁSZTOR, L. – PIRRI, P: c. d., s. 366–367 an.

⁹⁰ Zápis ze zasedání orgánu výkonné moci, Ancona, 25. 3. 1831. PÁSZTOR, L. – PIRRI, P: c. d., s. 321–323 an.

⁹¹ Oznámení o kapitulaci, Ancona, 26. 3. 1831. Tamtéž, s. 370–374.

⁹² Geppert Frimontovi, Ancona, 29. 3. 1831. KA, AFA, I–IV Okkupation in Modena, Parma und in den Legationen 1790.

⁹³ MARCELLI, U: c. d., s. 17 an.

K soudu s revolucionáři nakonec nedošlo, neboť představitelé revoluční vlády před příchodem rakouských jednotek uprchli, většina z nich do Francie a Velké Británie.⁹⁴ Někteří však byli císařským vojskem zadrženi, podrobeni výslechu a později uvězněni.⁹⁵ Revoluční jednotky nedaleko Říma odevzdaly zbraně Rakušanům na začátku dubna.⁹⁶ Ve stejný měsíc byla také papežskou vládou anulována veškerá rozhodnutí revoluční vlády, Národní stráž byla zrušena a vojáci revolučního vojska byli zařazeni do obnovených papežských jednotek. Univerzita v Bologni, z pohledu římské vlády původce a propagátor revolučních liberálních myšlenek, byla uzavřena.⁹⁷ Obnova papežské vlády a s tím spojená represivní opatření vyvolávaly nespokojenost u obyvatelstva již během několika dnů po potlačení revoluce. Římská vláda nebyla schopna v následujících měsících uspokojit potřeby svých poddaných, a tak se situace v *Legazioni* stala ke konci roku opět kritickou.⁹⁸

5 Závěr

Neformální diplomatická konference v Římě, která trvala od dubna do července 1831 za účasti zástupců evropských velmocí, měla přinést řešení krizové situace v Papežském státě. Výsledkem bylo vydání Memoranda ze dne 21. května, které bylo příslibem reorganizace administrativního systému, zajištění jisté míry autonomie jednotlivým provinciím a přenechání části lokální správy voleným necírkevním zástupcům.⁹⁹ Toto Memorandum však římská vláda odmítla převést do praxe a reformy, které v druhé polovině roku

⁹⁴ Seznam účastníků revoluce nacházejících se v exilu, kterým nebylo dovoleno vrátit se do Papežského státu, Řím, červenec 1831. KA, AFA, V–XII Okkupation in Modena, Parma und in den Legationen 1791.

⁹⁵ VIDAL, C.: c. d., s. 110–113 an.

⁹⁶ Sercognani Benvenutimu, Terni, 29. 3. 1831. PÁSZTOR, L. – PIRRI, P: c. d., s. 588–589 an; Frimont Gyulaimu, Milano, 27. 4. 1831. KA, AFA, I–IV Okkupation in Modena, Parma und in den Legationen 1790.

⁹⁷ Bernettiho edikt, Řím, 14. 4. 1831. HHStA, StK, Rom 40; NATALI, Giovanni: *Il cardinale Carlo Oppizzoni, legato a latere per le Quattro legazioni*. Bologna 1931, s. 7–9; SORBELLI, Albano: *L'università di Bologna e la rivoluzione del 1831*. Imola 1926, s. 21.

⁹⁸ Lützow Metternichovi, Řím, 25. 9., 10. 11., 18. 12. 1831. HHStA, StK, Rom 41; Metternich Lützowovi, Vídeň, 2. 12. 1831. HHStA, StK, Rom 42; NATALI, G.: *La rivoluzione*, s. 92; NATALI, Giovanni: *Bologna al tempo della Guardia Civica*. Bologna 1932, s. 8–9.

⁹⁹ REINERMAN, Alan J.: *The Concert Baffled. The Roman Conference of 1831 and the Reforms of the Papal State* (dále jen *The Concert Baffled*). The International History Review, 5, 1983, 1, s. 20–38.

1831 zavedla, nebyly pro obyvatelstvo dostatečné.¹⁰⁰ Proto během podzimu docházelo v *Legazioni* opět k protestům a nepokojům, papežská vláda nebyla schopna poměry v zemi stabilizovat a byla nucena na konci ledna 1832 znovu požádat rakouského císaře o intervenci.¹⁰¹ Tento zásah však tentokrát nezůstal bez reakce pařížské vlády. Ta vyslala do papežského přístavního města Ancony flotilu a později podmínila stažení svých jednotek odchodem Rakušanů z Bologně.¹⁰² Tato okupace nebyla na rozdíl od rakouské realizována na základě žádosti papeže, a tak byla jasným porušením mezinárodního práva.¹⁰³ Podmínky v Papežském státě, které by umožnily evakuaci cizích jednotek, nastaly až za několik let – dvojí okupace skončila na konci roku 1838.¹⁰⁴

Po odchodu rakouských a francouzských jednotek v roce 1838 se začaly v Církevním státě objevovat pokusy o změnu zavedeného pořádku. Ve čtyřicátých letech došlo k několika lokálním povstáním, která však byla římskou vládou potlačena. Při těchto příležitostech byly připomínány události z let 1831–1832.¹⁰⁵ V téže době bylo na Apeninském poloostrově aktivní hnutí Mladá Itálie (*La Giovine Italia*), založené Giuseppem Mazzinim, jednou z klíčových osobností Risorgimenta, právě v roce 1831. K jeho genezi došlo pod vlivem událostí v *Legazioni* a Mazzini právě v tomto období dospěl k závěru, že Italové jsou schopní vzepřít se konzervativnímu režimu a že k vítězství nepotřebují pomoc cizí mocnosti. Dle jeho názoru mělo naopak dojít k eliminaci vlivu evropských mocností na Apeninském poloostrově.¹⁰⁶

¹⁰⁰ NADA, Narciso: *L'Austria e la questione romana dalla rivoluzione di luglio all'fine della Conferenza diplomatica romana*. Torino 1953, s. 111–112; REINERMAN, A. J.: *The Concert Baffled*, s. 24–25.

¹⁰¹ NATALI, Giovanni (ed.): *La rivoluzione del 1831 nella Cronaca di Francesco Rangone II. Giugno 1831 – gennaio 1832*. Roma 1936, s. 130, 147, 166–167, 204–206, 211, 224, 228; NATALI, Giovanni (ed.): *Lo Stato Pontificio e l'intervento austro-francese del 1832 nella Cronaca di Francesco Rangone*. Roma 1937; PÁSZTOR, Lajos: *L'intervento austriaco nello Stato Pontificio nel 1832 e i cardinali Albani e Bernetti*. Studi Romagnoli, 8, 1957, s. 529–595.

¹⁰² FALASCHI, Francesca: *L'occupazione francese di Ancona del 1832*. Rassegna storica del Risorgimento, 15, 1928, s. 118–121; ŠEDIVÝ, Miroslav: *Francouzská okupace Ancony v roce 1832 a její ohlas v Evropě*. Moderní dějiny, 24, 2016, 2, s. 73–93.

¹⁰³ ŠEDIVÝ, M.: *The Decline*, s. 61–66.

¹⁰⁴ Lützow Metternichovi, Řím, 8. 11., 1. 12. 1838. HHStA, StK, Rom 81; GAVELLI, Mirtide – SANGIORGI, Otello: *L'aquila su San Petronio. Esercito austriaco e società bolognese 1814–1859*. Bologna 1995, s. 14–15; REINERMAN, A. J.: *Austria and the Papacy II*, s. 323; WOLFRAM, Fritz: *Besetzung und Räumung Ankonas durch Frankreich 1832–1838*. Universität Wien 1930, s. 152–153 (nevydaná disertační práce).

¹⁰⁵ MARCELLI, U.: c. d., s. 21–22 an.

¹⁰⁶ MORELLI, Emilia: *Giuseppe Mazzini. Quasi una biografia*. Roma 1984, s. 7–9.

Revoluce v Papežském státě, Parmě a Modeně byla nepochybně důsledkem změny politického režimu ve Francii v roce 1830. Protože tyto tři italské státy reprezentovaly nejzaostalejší části Itálie, vypukla revoluce právě na jejich území. Změna na francouzském trůně byla pro obyvatelstvo stimulem k vyjádření nespokojenosti s místními vládami, v případě Papežského státu pak k vypuknutí revoluce přispělo probíhající interregnum. Nejrozsáhlejší a z hlediska důsledků nejvýznamnější bylo povstání v Církevním státě a založení republiky Spojené italské provincie s hlavním městem Bolognou, která představovala přirozené centrum revolucionářů a po celou dobu si udržela vůdčí roli v revolučním hnutí. Přestože vláda v Bologni měla značnou podporu obyvatelstva, musela čelit na jedné straně zastáncům radikálních změn dožadujících se okamžitého ukončení papežské světské moci, na straně druhé papeži loajální části obyvatel, která revoluční události považovala za útok na hlavu katolické církve.

Jistý podíl na neúspěchu revoluce měla Francie, která odmítla poskytnout italským revolucionářům podporu. Rovněž nespolupráce mezi jednotlivými prozatímními vládami způsobila fragmentaci revolučního hnutí, což v konečném důsledku přispělo k jeho zániku. Z této situace těžilo Rakousko, kterému se svým zásahem podařilo nejen stabilizovat situaci ve střední Itálii, ale také zvýšit svůj vliv v Římě. Samotná rakouská vojenská intervence byla realizována z obavy Vídně, že se revoluce rozšíří do rakouských provincií v Itálii, Lombardska-Benátska, které byly bezprostředním sousedem Modeny, Parmy a Papežského státu.

Z hlediska zlepšení životních podmínek obyvatel revoluce nepřinesla prakticky žádné změny, dopad však měla na vývoj Risorgimenta. Na základě událostí let 1831–1832 vzniklo ve střední Itálii podhoubí, které bylo začátkem téměř třicetiletého boje za vznik italského národního státu. Počátek třicátých let lze vnímat jako moment, kdy došlo k zahájení snah o politickou jednotu Italů, zejména v souvislosti se založením Mladé Itálie Giuseppe Mazzinim. Tato doba také představuje úpadek nijak nekoordinované činnosti tajných organizací a začátek jednotnějšího politického úsilí italských vlastenců. To od tohoto okamžiku obsahovalo nejen požadavek sjednocení všech italských států, ale také – a právě v tomto spočívá hlavní význam rakouské intervence v roce 1831 a rakousko-francouzského vměšování o rok později – nezbytnost odstranění vlivu evropských mocností z Apeninského poloostrova. Rakouské intervence v letech 1831–1832 a rakouský útlak v Papežském státě ve třicátých letech se později stanou jednou ze zbraní italských politiků v boji za sjednocenou Itálii.

RESUMÉ

REVOLUCE V ITÁLII 1831 A RAKOUSKÁ VOJENSKÁ INTERVENCE

V období od konce napoleonských válek v roce 1815 do revolučního roku 1848 nedošlo v západní a střední Evropě k žádnému většímu vojenskému konfliktu. Přesto bylo těchto více jak třicet let svědkem několika krizových situací, které byly hrozbou pro evropský mír. Jedním z takových okamžiků byla Červencová revoluce ve Francii roku 1830 a následná revoluční vlna postupující napříč Evropou, která se nevyhnula také Apeninskému poloostrovu. Na počátku února 1831 vypukly revoluce ve třech italských státech – ve vévodství Modenském, vévodství Parmském a v Papežském státě.

Již v prvních dnech revoluce opustili habsburští panovníci ve vévodstvích ze strachu své trůny, stejně tak zanechali své úřady papežští zástupci v *Legazioni*, severních provinciích Papežského státu. Vytvořené revoluční vlády postupně převzaly kontrolu v obou vévodstvích a na téměř celém území Papežského státu s výjimkou Říma a okolí. Během února byly ve všech třech středoitalských státech zavedeny administrativní a správní reformy, vláda v Bologni dokonce na přelomu února a března vyhlásila vznik nového státu s názvem Spojené italské provincie a vyhlásila ústavu.

Jednotliví vládci nebyli schopni vyřešit nastalou situaci vlastními prostředky. Toho si byl vědom také Klemens Wenzel Lothar Nepomuk von Metternich, rakouský státní kancléř a ministr zahraničí. Ten nehodlal dopustit jakékoliv politické změny na poloostrově, které by ohrozily všeobecný mír v Evropě a dominanci Rakouského císařství na italském území. Proto již na počátku března byly na pochodu císařské oddíly vyslané z Lombardska-Benátska s cílem potlačit revoluce. Striktní dodržování principu neintervence, vyhlášeného vládou v Paříži v předchozím roce a převzatého povstaleckými vládami v Itálii, způsobilo fragmentaci revolučního hnutí a v konečném důsledku ho odsoudilo k zániku. Rakouská armáda bez větších potíží zasáhla ve všech třech státech a revoluční snahy tak překazila.

Kapitulací revolucionářů v Anconě na konci března skončil krátký boj obyvatel států střední Itálie za liberálnější vládu. Skutečnost, že toto úsilí bylo zmařeno vojenským zásahem Rakouska, byla později využita italskými politiky a vlastenci s úmyslem eliminovat vliv Vídně na Apeninském poloostrově. Vliv evropských mocností totiž bránil vzniku jednotného italského národního státu.

Klíčová slova: Itálie, Papežský stát, Rakousko, revoluce, intervence, 1831, Risorgimento

SUMMARY

THE REVOLUTION IN ITALY IN 1831 AND THE AUSTRIAN MILITARY INTERVENTION

There was not a major military conflict in the west and central Europe during the period between the Napoleonic wars and the year 1815 to the revolutionary year 1848. Nevertheless, during the given period existed several critical situations, which were an imminent threat to European peace. One of such situations was the July revolution in France in the year 1830 followed by the revolutionary wave coming through the whole of Europe, which did not miss the Italian peninsula as well. Revolutions sparked in three Italian states, in the Duchy of Modena, the Duchy of Parma and in the State of the Church, at the beginning of February 1831. The Habsburg rulers left their thrones scared in the duchies in the first days of the revolution. Similarly, the papal deputies left their positions in *Legazioni*, the northern provinces of the State of the Church. The created revolutionary governments gradually took over the control in both duchies and almost in the whole region of the State of the Church, except Rome and the imminent surroundings. During February, there were put into action administrative reforms in all three central Italian states. The government in Bologna even declared the constitution of a new state with a name of United Italian Provinces and declared a constitution at the turn of February and March.

The individual rulers were not able to solve the situation with their own means. Klemens Wenzel Lothar Nepomuk von Metternich, Austrian state chancellor and the minister of foreign affairs, was aware of the fact as well. He did not want to allow any political changes in the Italian peninsula, which would threaten the peace in Europe and the dominance of the Austrian empire in the Italian area. Therefore, imperial military units from Lombardy-Venetia were sent to cease the revolution already at the beginning of March. The strictly kept principle of non-intervention declared by the government in Paris in the previous year which was taken over by the revolutionary government in Italy caused fragmentation of the revolutionary movement and it condemned it to the end in the end. The Austrian army therefore

without any major struggle intervened in all three states and foiled the revolutionary efforts.

The short fight for a liberational government of the inhabitants of the states of central Italy ended by the capitulation of the revolutionaries in Ancona at the end of March. The reality, that the struggle was put to rest by the Austrian intervention was later used by the Italian politicians and nationalists in order to eliminate the influence of Vienna in the Italian peninsula. The influence of European powers actually impeded with the origin of a united Italian national state.

Keywords: Italy, the State of the Church, Austria, revolution, intervention, 1831, Risorgimento

Mgr. Daniel Martínek
Katedra historických věd
Filozofická fakulta
Západočeská univerzita v Plzni
Sedláčkova 31
306 14 Plzeň
Česká republika
e-mail: daniel-martinek@email.cz

MAHDISTICKÝ SÚDÁN (1881–1898): HISTORICKÉ A SPOLEČENSKÉ KOŘENY MAHDISMU

Kateřina Benešová

1 Úvod

Mahdismus představoval militantní náboženský směr, který vznikl v Súdánu jako reakce na společenské a politické změny. Svůj název získal podle představitel Muhammada Ahmada titulovaného *mahdī*. Byl to právě on, kdo vyvolal jednu z nejslavnějších protikoloniálních revolt v Africe – *Mahdīho* povstání. Původně byla celá vzpoura podceňovaným aktem neloajality vůči egyptské a posléze britské administrativě v Káhiře, ale nakonec se mahdistické války v Súdánu mezi lety 1881–1898 staly tvrdou zkouškou pro všechny zapojené aktéry. *Mahdīho* povstání, nebo též povstání dervišů, však nelze pouze považovat za typickou válku za nezávislost proti koloniální mocnosti (nejprve Osmanské říši a Egyptu, posléze Velké Británii), ale také za akt prosazení nového nábožensko-politického směru, který měl vést k vytvoření náboženského státu.

O britské koloniální politice v Africe potažmo Súdánu bylo již publikováno množství studií a monografií, stejně tak jako soudobých záznamů od přímých účastníků tažení jako byl Winston Churchill, který o tažení napsal knihu *The River War*¹ nebo Carl Rudolf Slatin v zápiscích *With Fire and Sword in Sudan*.² Ale bylo i mnoho dalších ze stran cestovatelů, novinářů, vojáků či dobrodruhů, kteří se válek s mahdisty zúčastnili. Z novodobých odborných studií, které se *Mahdīho* povstání věnují, bych určitě upozornila na publikace Fergusse Nicolli, který o tématu napsal několik knih.³ Dále bych pak poukázala na Alana Theobalda a jeho monografii *The Mahdīya* nebo Kima Searcyho a jeho knihu *The Formation of the Sudanese Mahdist State* – v obou případech se jedná o publikace věnující se mahdismu jako politic-

¹ CHURCHILL, Winston: *The River War: An Account of the Reconquest of the Sudan*. London 2012.

² SLATIN, Rudolf Carl: *With Fire and Sword in the Sudan*. London 1914.

³ NICOLL, Fergus: *The Mahdi of Sudan and the Death of Genral Gordon*. London 2005; NICOLL, Fergus: *Gladstone, Gordon and the Sudan Wars The Battle over Imperial Intervention in the Victorian Age*. London 2013.

kému a náboženskému hnutí.⁴ V českém prostředí je téma mahdistického Súdánu zastoupeno spíše ve studiích věnujících se britské koloniální politice, kde je Súdán představován jako důležitá sféra zájmu britského impéria.⁵

Cílem této studie tak není analyzovat *Mahdiho* povstání jako jednu z koloniálních válek nebo se zabývat britskou perspektivou koloniální politiky a vojenských operací v Súdánu, ale zaměřit se na samotné dění uvnitř Súdánu. Záměrem studie tak je analyzovat mahdismus jako svébytný politicko-náboženský fenomén, který dlouhodobě ovlivnil směřování státu. Podstatným bodem práce je představení vůdčích osobností hnutí a jejich role v povstání. Události, které se týkají britské koloniální politiky v regionu, jsou ve studii upozaděny a pouze zmíněny pro snadnější pochopení konfliktu. Záměrem článku je také definovat náboženské a politické vlivy, které mahdismus zformovaly právě do této podoby. Mahdismus, jako ideologie, měl na svém počátku velký mobilizační potenciál a úspěch nejen u obyvatelstva, ale i na bitevním poli. Jeho další vývoj a snaha o zformování státu a nastolení chalífátu selhaly právě díky hluboce zakořeněným společenským zvykům, které budou ve studii představeny.

Mahdismus představoval náboženskou i politickou doktrínu, s revitalistickým a státotvorným charakterem inspirovaný dobou Proroka Mohameda. Celé společenství a následně i stát tak byly vystavěny na vůdčí charismatické autoritě vůdce. Podle Webera je charismatická autorita typem vůdcovství, kde je hlavní představitel uznáván pro své zvláštní schopnosti, často spojené s hrdinstvím, náboženskou askezí či osobními kvalitami.⁶ Ty ho předurčují k vedení společenství. Následovníci zároveň přijímají jeho vůdcovství a akceptují jeho post. Charismatická autorita je pak považována za nezpochybnitelnou. Jakékoliv postavení se na odpor proti vůdci je vnímáno jako zločin proti společenství/státu. Úspěchy vůdce na poli náboženském, vojenském či politickém jsou pak jen potvrzením správně vyvolené autority.

Studie byla vypracována na základě primárních zdrojů, přičemž velmi podstatnou roli hrály především záznamy anglické administrativy a deníky

⁴ THEOBALD, Alan B.: *The Mahdiyya: A History of the Anglo-Egyptian Sudan, 1881–1899*. New York 1951; SEARCY, Kim: *The Formation of the Sudanese Mahdist State: Ceremony and Symbols of Authority: 1882–1898*. New York 2010.

⁵ VALKOUN, Jaroslav: *Dobyť Súdánu v letech 1896–1898*, Historický obzor, 18, 2007, 11/12, s. 242–252; VALKOUN, Jaroslav: *Generál Gordon a mahdistické povstání v Súdánu*, Historický obzor, 27, 2016, 9/10, s. 210–221; BENEŠOVÁ, Kateřina: *Britská koloniální politika a mahdismus v Súdánu (1881–1898)*, Plzeň 2016. (Diplomová práce obhájená na Katedře věd FF ZČU.)

⁶ ABUSHOUK, Ahmed Ibrahim: *The Ideology of the Expected Mahdi in Muslim History: The Case of the Sudanese Mahdiyya 1881–1898*. Pakistan Journal of History and Culture, 30, 2009, č. 1, s. 56; SEARCY, Kim: c. d., s. 117.

zúčastněných osob. Klíčové popisy *mahdiho* osobnosti a jeho přívrženců, včetně náboženských a politických projevů se dochovaly skrze zápisy jeho zajatců z řad britské administrativy a evropských cestovatelů, misionářů a vojáků účastnících se událostí v Súdánu. Právě díky těmto zápisům lze dnes analyzovat mnoho z myšlenek mahdismu a jeho hlavních představitelů.

2 Islám v Súdánu a zrod mahdismu

Tato slova „Tento svět byl stvořen pro nevěřící.“ zanechal Muhammad Ahmad v jednom ze svých psaných kázání, jenž se nám v písemné podobě dochovala díky přepisu F. R. Wingata v knize *Mahdism and the Egyptian Sudan*.⁷ Jednalo se o poselství určené súdánskému obyvatelstvu, které mělo vyjádřit proklamované změny ve společnosti. Nový pravověrný a spravedlivý svět, který měl *mahdī* a jeho následovníci stvořit bude světem, jenž má být teprve nastolen a bude opakem starého řádu. Cesta k vytvoření takového společenství a později i státotvorného útvaru na území dnešního Súdánu,⁸ však měla dlouhou a spleťitou cestu. Formování mahdismu bylo podmíněno souhrou několika faktorů, které toto militantní náboženské hnutí utvářely. Dominantní roli hrál především islám, který ve své lidové tradici – sufismu i fundamentální podobě inspirované dobou Proroka Mohameda, vytvořil v Súdánu svébytnou doktrínu. Při zkoumání kořenů a příčin vzniku mahdismu však nelze opomenout ani sociální a politické vlivy jakými bylo otroctví a dosazená slabá státní správa.

Islámská tradice v Súdánu dlouhodobě ovlivňovala utváření jeho politických a sociálních struktur. Toto monoteistické náboženství, které na území Afriky doputovalo již v 7. století z Blízkého východu, mělo klíčový vliv na historické formování Súdánu. Díky poloze Súdánu se zde náboženství do země šířilo ze dvou směrů. První byl ze severu, z oblasti Egypta, a druhý z Arabského poloostrova přes Rudé moře. V počátcích se nejednalo o násilnou invazi muslimských dobyvatelů, ale především o kulturní a sociální

⁷ THEOBALD, Alan B.: c. d., s. 31; WINGATE, Francis Reginald: *Mahdism and the Egyptian Sudan: Being an Account of the Rise and Progress of Mahdism and of Subsequent Events in the Sudan to the Present Time*. Charleston 2015, s. 44 [překlad – K. B.].

⁸ Název *bilād al-Sūdān* neboli černá země (země černých), jak ji označovali arabští obchodníci a cestovatelé, dal později jméno celému súdánskému státu na dolním toku řeky Nilu a jeho přítocích – Bílý Nil, Modrý Nil a Bahr al Ghazal. GUARAK, Mawut A. M.: *Integration and Fragmentation of the Sudan: An African Renaissance*. Bloomington 2011 s. 11; LEWIS, David L.: *The Race for Fashoda: European Colonialism and African Resistance in the Scramble for Africa*. Bloomsbury 1988, s. 137.

aspekty náboženství, které se v Súdánu rozšířily díky karavanním stezkám. Region severovýchodní Afriky měl až do příchodů Arabů v roce 639 velmi silnou křesťanskou základnu tvořenou koptskými křesťany a núbijským a etiopským královstvím.⁹ Arabové záhy po obsazení Egypta zemi konsolidovali a posléze došlo k válečnému konfliktu s núbijským královstvím. Tato válka byla ukončena mírem a také významnou obchodní dohodou, která vydržela v platnosti dlouhých šest století. Hlavním obchodním artiklem se v této době stali otroci.¹⁰

Nedlouho po příchodu arabských obchodníků se začaly v oblasti formovat muslimské obchodnické dynastie, které díky ovládnutí karavanních stezek, vytvářely mocenskou konkurenci k vládním strukturám. Křesťanská nobilita postupně konvertovala k islámu a tím vytvořila vhodné podmínky pro postupnou konverzi veškerého obyvatelstva na území. Důležitým momentem se pro Súdán stal rok 1517, když osmanský sultán Selim I. obsadil Egypt. Záhy měla následovat vojenská kampaň do Súdánu se stejným cílem, ale k té nedošlo. Když později roku 1821 přechází oblast Súdánu pod správu Egypta, potažmo Osmanské říše, je islám součástí súdánské náboženské tradice již několik staletí.

Na počátku 19. století došlo v sousedním Egyptě k nastolení nových politických pořádků, které vynesly do čela země schopného vůdce Muhammada Alího pašu.¹¹ Ten se z pozice egyptského místokrále aktivně angažoval v podmanění Súdánu.¹² Cílem Muhammada Alího nebylo jen upevnění postavení

⁹ Do Súdánu bylo křesťanství importováno díky misijní činnosti Egypta již v 6. století. O tuto činnost se zasadila hlavně císařovna Teodora, manželka byzantského císaře Justiniana. Sever Súdánu byl rychle konvertován a vznikla dvě hlavní centra ve Staré Dongole a Sobě u Chartúmu, jež byla základem pro křesťanské núbijské království. BUDGE, Wallis E. A.: *The Egyptian Sudan: Its History and Monuments*. New York 2010, s. 288–290.

¹⁰ SEARCY, K.: *c. d.*, s. 10.

¹¹ Muhammad Alí (1769–1848) byl panovník albánského původu, který je označován jako zakladatel moderního Egypta. Roku 1806 ho sultán Selim III. jmenoval do funkce egyptského místokrále s titulem paši. COLLINS, Robert O.: *A History of Modern Sudan*. Cambridge 2008, s.13–14.

¹² Díky své strategické poloze a oslabení Osmanské říše, se Egypt stal také důležitým pro evropské mocnosti, snažící se uplatnit na území svůj vliv. Ten byl realizován především skrze finanční pobídky a vysílání odborných poradců do pašových služeb. Muhammad Alí započal s rozsáhlými změnami v oblasti školství, armády a finančnictví. V důsledku úpadku a destabilizace Osmanské říše se však Muhammadu Alímu podařilo Egypt do velké míry emancipovat a formovat vlastní zahraniční i vnitrostátní politiku s cílem modernizovat a reformovat Egypt. Více informací v SAYYD-MARSOT, Afaf Lufti: *Egypt in the Reign of Muhamad Ali*. Cambridge, 1984.

Egypta na mezinárodní scéně, ale především územní expanze.¹³ Region Súdánu byl opředen mnoha legendami. Podle pověstí se mělo jednat o velmi bohatou mystickou zemi – *terra incognita* s obrovskými zásobami zlata a otroků.¹⁴ Obojí se mělo pro Muhammada Alího stát důležitou komoditou. Zlato mělo pomoci splácet zahraniční půjčky a z otroků měla vzniknout početná armáda k dalším vojenským tažením.¹⁵ Výprava do Súdánu započala v polovině roku 1821, poté co byly shromážděny egyptské jednotky.¹⁶ Obsazením a konsolidací Egyptem začala pro Súdán nová kapitola moderních dějin.

Nově ustanovená turko-egyptská správa se v Súdánu potýkala s množstvím problémů politicko-sociálního charakteru. To vedlo v průběhu dekad k její postupné degradaci, která za šedesát let působení vytvořila krutý státní systém zneužívání moci, korupce a útlatu.¹⁷ V čele Súdánu stál generální guvernér, který byl přímo zodpovědný Káhiře, potažmo vicekráli. Země byla rozdělena na provincie, za něž zodpovídal guvernér neboli *mudír*.¹⁸ Jednotlivé oblasti provincií spravovali administrátoři, nazývaní *kāshif*, kteří byli dosazeni místní vládou. O regionálních záležitostech rozhodovali jednotliví lokální vůdci, kteří si volili šejka, a ten se posléze zodpovídal vládnímu administrátorovi. Jednotlivé regiony tak spadaly pod vytvořenou egyptsko-tureckou správu a ne vzdálené Káhiře. Zavedený systém zůstal nezměněný a platný až do roku 1877.¹⁹

Jelikož správa Súdánu probíhala pod vedením osmánsko-egyptské administrativy, vžilo se pro ni mezi místními obyvateli označení turecká – *tur-kija*.²⁰ Vládní úředníci byli rekrutováni z řad Egyptanů, Turků, ale i Syřanů, Albánců, Řeků, Kurdů či Čerkesů. Přesto se pro ně v Súdánu vžilo jednotné

¹³ V průběhu jeho vlády došlo k několika vojenským kampaním do oblasti Arabského poloostrova, Syropalestiny a také Súdánu. Když se mu úspěšně podařilo pacifikovat wahhábisty v oblasti *Hidžázu* obrátily se jeho cíle na jih do Súdánu. Tamtéž, s. 198.

¹⁴ THEOBALD, A: *c. d.*, s. 7.

¹⁵ Otroci pocházeli hlavně z jihu a hraniční oblasti s Etiopií. Kromě vojáků byli využíváni jako pracovní síla na rozrůstajících se bavlníkových plantážích v Egyptě a dále pak jako domácí otroci. THOMAS, Frederic C.: *Slavery and the Jihad in the Sudan: A Narrative of the Slave Trade, Gordon and Mahdism, and Its Legacy Today*. New York 2009, s. 24–34.

¹⁶ HOLT, Peter M. – DALY, M. V.: *A History of the Sudan: From the Coming of Islam to the Present Day*. Essex 2000, s. 44–46.

¹⁷ WARBURG, Gabriel: *Islam, Sectarianism, and Politics in Sudan since the Mahdiyya* (dále jen *Islam, Sectarianism*). London 2003, s. 7–8.

¹⁸ *Mudír* bylo arabské označení pro osobu ve vedoucí nebo řídicí funkci – správce, vůdčí představitel.

¹⁹ MOORE-HARELL, Alice: *Gordon and the Sudan: Prologue to the Mahdiyya 1877–1880*. New York 2013, s. 10.

²⁰ WARBURG, Gabriel: *Historical Discord in the Nil Valley*. London 1992, s. 37.

pejorativní označení – *Turci*, které mělo vyjadřovat příslušnost k Osmanské říši. Makkī Shibīkah ve své knize *The Independent Sudan* popsal vládu Muhammada Alího jako typicky tureckou, s vysokou mírou centralizace, sevřenou snahou vybrat co největší množství peněz od obyvatel a požadující kompletní podřízení rozkazům od vládních autorit.²¹ Ačkoliv faktická vláda Turků v Egyptě v průběhu dekad slábla, označení jakékoliv další státní správy, včetně té britské, zůstalo pro Súdánce jednoduše *turecká*. Dokonce ještě v polovině 20. století byli Evropané v některých částech Súdánu stále označováni jako *Turci*.²²

Pro egyptské úředníky bylo převelení do Súdánu vnímáno jako trest. Většina hodnostářů z Káhiry byla do země poslána jako do exilu, kde se jim mělo dostat pomalé smrti v nehostinném regionu. Přesto si dosazená správa našla jednu výhodu – rychlé zbohatnutí. Hlavním požadavkem Káhiry na Súdán se stal výběr daní od místního obyvatelstva. Centrální správa v Egyptě však nebyla schopna efektivně kontrolovat administrativu v Súdánu, a tak začalo docházet ke zpronevěře peněz.²³ Dalším zdrojem příjmů se v Súdánu stala slonovina a především otroci. Nárůst prodeje těchto komodit vzrostl hlavně v oblasti Bílého Nilu a Bahr el Ghazal. Jakákoliv snaha o odstranění trhu s otroky byla ze strany Káhiry neúspěšná.²⁴ Po roce 1860 však dosáhla situace v Súdánu nového vrcholu a obchodování s otroky se stalo téměř zákonnou součástí obchodu mezi vládou a místními.²⁵ Otrokáři vytvářeli obchodní společnosti, skrze které odkupovali od vlády práva k obchodování v určitých oblastech. Díky tomu mohli s turko-egyptskou správou vyjednávat o výši daní. Na konci vlády Muhammada Sa'ida²⁶ dospěl administrativní rozklad Súdánu do té výše, že jednotlivé provincie již nepodléhaly autoritě Káhiry ani Chartúmu. I přes svou odlehlost byl Súdán častým cílem cestovatelů a dobrodruhů, kteří následně informovali o dění v zemi. Evropská novináři, nobilita a úředníci pohybující se po súdánských provinciích, předkládali alarmující

²¹ SHIBĪKAH, Makkī: *The Independent Sudan*. New York 1959, s. 16.

²² THEOBALD, A.: c. d., s. 9.

²³ DENG, Francis M.: *War of Visions: Conflict of Identities in the Sudan*. Washington 1995, s. 48–49.

²⁴ Osmanský sultán zrušil obchodování s otroky už k roku 1857, ale reálná situace byla jiná. Británie se snažila apelovat na chedíva, aby vyřešil otázku otroctví, ale to bylo vzhledem k nutnosti pracovní síly i společenským zvyklostem obtížné. Dále pak vyvstával problém, jak zabezpečit propuštěné otroky. ERDEM, Hakam: *Slavery in the Ottoman Empire and its Demise 1800–1909*. Istanbul 1996, s. 107–112.

²⁵ GREEN, Dominic: *Three Empires on the Nile: The Victorian Jihad, 1869–1899*. New York 2007, s. 23.

²⁶ Muhammad Sa'íd vládl jako egyptský vicekrál v letech 1854–1863.

zprávy tištěné v evropských novinách. Cestovatel John Petherick ve své knize *Egypt, Sudan and the Central Africa* napsal, že korupce byla tak alarmující, že součet všech úplatků by dal dohromady dvakrát větší příjem než oficiální platy zaměstnanců správy.²⁷ Sir Samuel Baker,²⁸ který se v šedesátých letech angažoval v objevných expedicích do centrální Afriky, popsal situaci v novinách titulkem: „Súdán dodává otroky,“ což rozvířilo tehdejší společnost.²⁹

Pro egyptskou správu byl trh s otroky hlavním „průmyslem země“, na němž měla zájem i místní vláda.³⁰ Místní státní správa podléhala korupci a moci obchodníků s otroky, zatímco obyvatelstvo trpělo pod výší daní. Frank Power ve svých reportážích pro *The Times* napsal: „Pokud si Súdánci přejí vypěstovat obilí, musí zaplatit za povolení, zaplatit za možnost vzít si vodu z Nilu (bez které je země pouhou pouští) a zaplatit za možnost prodávat obilí. Pokud je úroda dobrá, tak zaplatí dvojí daň (jednu soukromou pro pašu a druhou pro vládu v Káhiře). Pokud se úroda nezdaří a nemohou zaplatit daně, jsou zbičováni bičem a vhozeni do vězení.“³¹ Později pak napsal: „Doufám, že chytí každého Egyptana a vyženou ho ze Súdánu. Lepší tisíc let barbarského otroctví než barbarství zločinů nestabilní egyptské vlády.“³²

Turecko-egyptská vláda v Súdánu získala za šest dekad pověst tyranů, otrokářů a cizinců, kteří přišli do Súdánu jen pro otroky a zlato, potažmo finance. Pro jmenované úředníky a vojáky často znamenala služba v Súdánu nedobrovolný exil a trest, podle čehož se v zemi také chovali. Díky své obrovské rozloze, neexistující infrastruktuře a etnické rozmanitosti byla jakákoliv centrální správa Súdánu velmi obtížná a často zcela nemožná. Země vřela nespokojeností, bídou a útlakem. Bylo jen otázkou času, kdy tato všeobecná nenávisť mezi tzv. Turky a místními přeroste do mnohem většího konfliktu. Obyvatelstvo zoufale čekalo na zachránce, který je sjednotí a vyžene *turkiju* ze země.

²⁷ PETHERICK, John: *Egypt, Sudan and the Central Africa.*, Edinburg 1861, s. 245.

²⁸ Sir Samuel Baker (1821–1893) později zastával důležitý post guvernéra Equatorie, který roku 1869 obdržel od chedíva. Jeho cílem mělo být potlačení trhu s otroky a zbudování vojenských základů, což se mu však nepodařilo. Později se vrátil do Káhiry, kde ho v jeho úřadě vystřídal generál Gordon. Napsal množství knih o Súdánu a Africe. FADLALLA, M. H.: *c. d.*, s. 26; HAMILTON, John A.: *Anglo-Egyptian Sudan from Within*. London, 1953, s. 62.,

²⁹ BAKER, Samuel W.: *The Albert Nyanza*. London 1860, s. 11.

³⁰ THEOBALD, A.: *c. d.*, s. 10.

³¹ POWER, Frank: *Letters from Khartoum*. London 1885, s. 38 [překlad – K. B.].

³² Tamtéž, s. 92 [překlad – K. B.].

3 Spasitel a mesiáš

Mahdismus jako náboženská a politická doktrína byl stvořen a formován charismatickým vůdcem. Tím byl Muhammad Ahmad, který se stal symbolem úspěchu a vítězství mahdismu nad kolonizátory. Pro některé charismatický lídr a osvoboditel, pro jiné politický protivník a islámský fanatik. Muhammad Ahmad ve své osobě spojoval mnohé a díky příhodným politickým a náboženským podmínkám se mu podařilo vytvořit svébytné společenství, které změnilo směřování Súdánu po mnoho dalších dekád. Muhammad Ahmad ibn al-Sajid 'abd Alláh se narodil roku 1844 na ostrově Labab (někdy Lebab) v provincii Dongola.³³ Jeho rodina patřila k tzv. *ashrāf*, což bylo označení pro rody, které dokládaly svůj původ k Proroku Mohamedovi.³⁴ Muhammadův otec 'Abdallāh byl uznávaný stavitel lodí a tesař a jeho živnost později převzali jeho synové, kromě Muhammada Ahmada, který se rozhodl věnovat náboženskému studiu u místních súfijských šejků.³⁵ To se později projevovalo v jeho učení mahdismu, který významně ovlivnil právě súfismus studovaný v mládí.

Muhammad Ahmad navštěvoval náboženské školy – *khalwas*, kde žáci podstupovali výuku koránu a vzdělání v islámském právu a soudnictví. Mezi takové významné instituce patřily koránské školy v Kararí a Chartúmu, na nichž později studoval. Zásadním pro Muhammada Ahmada bylo setkání s vůdcem súfijského řádu sammānija šejkem Muhammadem al-Sharífem Nūr al-Dā'im, který ho přijal za svého učně – následovníka.³⁶ Po sedmi letech vzdělávání, modlitbách a askezi Muhammad Ahmad obdržel titul šejka sammānijského řádu a vrátil se do Chartúmu k rodině. Od roku 1871 se Muhammad Ahmad usadil na ostrově Abā na Bílém Nilu, kde shromáždil i své následovníky. V této době se jeho učení a skutky začínají dostávat do povědomí širší veřejnosti. Především jeho mnohahodinové meditace, modlitby a ex-

³³ Údaje o Ahmadově narození se v publikacích rozcházejí – ASHER, Michael: *Khartoum: The Ultimate Imperial Adventure*. London 2005, s. 54; NICOLL, Fergus: *The Mahdi of Sudan and the Death of Genral Gordon*. London 2005, s. 14; THEOBALD, A.: c. d., s. 27, tvrdí že se jednalo o rok 1844 (srpen), naopak FARWELL, Byron: *Prisoners of the Mahdi*. New York 1989, s. 3, předkládá údaj 1845 (listopad).

³⁴ SEARCY, K.: c. d., s. 24.

³⁵ V Súdánu se na konci 19. století vyskytovalo několik dominantních směrů súfismu. Mezi nejpodstatnější patřily sammānija, qādirija, khatmija a tidžānija, přičemž především prvně jmenovaný měl velký význam pro formování mahdismu. KARRĀR, 'Alī Salih: *The Sufi Brotherhood in the Sudan*. Northwestern University Press, 1992, s. 11–12; SEARCY, K.: c. d., s. 39; WARBURG, G.: *Islam, Sectarianism, and Politics in Sudan since the Mahdiyya*, s. 34.

³⁶ LOIMEIER, Roman: *Muslim Societies in Africa – A Historical Antropology*. Bloomington 2013, s. 162.

tatické stavy, při nichž mu jsou zjevovány vize od Boha, měly pro zbídačené Súdánce velký význam.³⁷ Muhammad Ahmad začal být chápán jako svatý muž a nástroj boží vůle, který je hoden následování širokou veřejností. Už v těchto počátcích se objevují první názory, že Muhammad Ahmad je nový *mahdí*. V této době také začíná postupné nepřátelství mezi Muhammadem Ahmadem a šejkem Muhammadem al-Sharífem. Důvodem byla souhra několika okolností. Muhammad Ahmad se stal velmi proslulým náboženským vůdcem s množstvím následovníků, a také konkurentem věhlasného sammānjského šejka. Při jedné z návštěv Muhammada Ahmada u šejka Muhammada al-Sharífa došlo k incidentu, při kterém byl šejk zastížen, jak oslavuje obrázku svého syna tancem a hudbou, což v očích Muhammada Ahmada bylo zcela neislámské.³⁸ Rozpory a vzájemná kritika obou mužů se prohlubovaly až do momentu, kdy šejk Muhammad al-Sharíf vyloučil Muhammada Ahmada ze sammānjského řádu.³⁹

Muhammad Ahmad žádal šejka o možnost návratu do společenství, ale ten odmítl, což se mu posléze vymstilo. Jiný sammānjský šejk al-Qurashī bin al-Zajn, konkurent šejka Muhammada al-Sharífa přijal Muhammada Ahmada pod svou náboženskou autoritu. Ta byla v mnohem větší než u šejka al-Sharífa. Spor šejků o přijetí Muhammada Ahmada do řádu skončil až v roce 1880, kdy šejk al-Qurashī bin al-Zajn zemřel. Velká část jeho žáků se postupně přidala k Muhammadu Ahmadovi, který se stal čelní náboženskou autoritou v Súdánu.⁴⁰ Jeho pozice a vliv ještě posílily poté, co se vrátil na ostrov Abā, odkud on a jeho žáci začali podnikat cesty po západních regionech Súdánu, kde upozorňovali na neislámské chování a zvyky místní egyptské správy. Nabádal obyvatelstvo k askezi a následování Boha, který jim pomůže v jejich neutěšeném zápase proti vládním autoritám.⁴¹

³⁷ NICOLL, F.: *c. d.*, s. 34–35.

³⁸ THEOBALD, A.: *c. d.*, s. 28.

³⁹ Spor mezi šejkem a Muhammadem Ahmadem probíhal i ve formě ozbrojených potyček mezi členy řádu, obviňování z odpadlictví od víry a osočování. Je doložen i případ, kdy byla místní správa nucena uvěznit některé z žáků šejka Muhammada al-Sharífa na žádost Muhammada Ahmada. SEARCY, K.: *c. d.*, s. 26–27.

⁴⁰ Společenské postavení a náboženská moc šejka Muhammada al-Sharífa vycházela hlavně z jeho příbuzenství se zakladatelem sammānjského řádu šejkem al-Tajjiba al-Bashíra. Naproti tomu šejk al-Qurashī bin al-Zajn byl oblíbený a slavný žák al-Bashíra, což mu dodávalo u obyvatelstva mnohem větší autoritu. Tamtéž.

⁴¹ Muhammad Ahmad na ostrově Abā pokračoval v meditacích a hlásání návratu k pravému islámu, kompletní podřízení Bohu a boj proti nesprávné interpretaci víry. Kromě svých kázání, na která se dostavovalo stále více posluchačů, také vydával psané modlitby a poučení pro své přívržence. „Nesnáze a strádání k nám přijdou z vůle Boží, aby vyzkoušely naši víru a trpělivost, ... a proto důvěra v Boha a zavázání se jemu, ať se stane cokoliv, musí vést k posílení víry,

Někdy v tomto období po roce 1880 za Muhammadem přišel mladík z kmene Baqqāra z jiho-západního Darfúru jménem 'Abdallāhi (Abdullāh), kterému jeho otec přikázal vyhledat velkého učence a svatého muže, za něhož on považoval právě Muhammada Ahmada. Setkání těchto dvou osobností dalo následně vzniknout mahdismu jako nábožensko-politickému směru. Náboženský zápal a nespokojenost obyvatelstva se slabou zkorumpovanou vládou pouze přispívaly k stále většímu vlivu Muhammada Ahmada ve společnosti. Bylo jen otázkou času, kdy jeho věrní uvidí v náboženském vůdci něco víc než jen islámského vzdělance. Mnohé tehdejší náboženské autority z řad *ulammā* a dalších súfijských šejků v něm však viděli pouze kritika stávajícího řádu, který nemá žádnou vyšší náboženskou autoritu. Muhammadovi následovníci se proti tomuto osočování postavili a začali svého vůdce označovat za *mahdīho* – *al mahdī al muntazir*. Ten, který je správně vedený Bohem a nastolí zpět svět pravého islámu.⁴²

Příchod *mahdīho* byl v obou tradicích podmíněn výše jmenovanými specifickými politicko-sociálními okolnostmi a vlastnostmi, které musela osoba nárokuje si tento titul splňovat. *Mahdī* se měl vyjevit v době, kdy bude lid trpět pod útlakem a bezprávím nelegitimní odpadlické vlády. Pokud svět dospěje do toho nejhoršího stádia náboženského a společenského úpadku přijde *mahdī* z rodu Proroka, který svrhne staré pořádky a nastolí spravedlivý a pravověrný svět. V osobě Muhammada Ahmada a éře jeho působení se tak protnulý všechny požadované podmínky. Egyptsko-turecká vláda představovala pro obyvatelstvo Súdánu přesně ten případ odpadlictví, korupce a útlatku, který společnost motivoval ve víru v učení proklamované Muhammadem Ahmadem. Navíc jeho autorita jako súfijského šejcha s mystickými schopnostmi s příbuzenskou vazbou na proroka Mohameda pouze potvrzoval jeho nárok na titul *mahdī* – očekávaný spasitel a mesiáš. Pro *mahdīho* bylo velmi podstatné udržet si svou autoritu charismatického vůdce. Takovouto moc na území Súdánu představovali tzv. svatí muži či súfijské šejkové, kteří zasahovali do náboženských i politických sporů a udržovali si ve společnosti přirozený vliv. Aby si *mahdī* svou moc upevnil a podmanil si

---

že je tak učiněno pro naše dobro, i když se to tak nemusí zdát.“ Dále se mezi jeho poučeními často opakovaly verše z Koránu v různých podobách. Z dnešního pohledu se mohou mnohá Ahmadova kázání zdát všední, ale jeho síla spočívala ve schopnosti psát a zachycovat své myšlenky na papír, což bylo mezi domorodým obyvatelstvem chápáno téměř jako mystické. Lidé začali Ahmada vnímat jako svatého muže, který jim přináší poselství Boha, inspiruje je a snaží se vyvést je z jejich chudoby, útlatku a strádání. WINGATE, F. R.: c. d., s. 42; [překlad – K. B.].

⁴² *Mahdī al-Muntazir* – Očekávaný spasitel, ten pravověrně vedený, který po Soudném dnu nastolí věk spravedlnosti. SHARKEY, Heather J.: *Jihads and Crusades in Sudan from 1881 to the Present*. In: Just wars, Holy wars, and Jihads: Christian, Jewish, and Muslim encounters and exchanges. Oxford 2012, s. 263.

co největší množství následovníků, musel se pro ně stát následovníhodným a vyvoleným. Jak dokazují mnohé tehdejší záznamy, mahdího pověst rostla s množstvím zázraků, které mu jeho následovníci připisovali.

Proklamací a přijetím titulu tak Muhammad Ahmad jen posílil svou pozici charismatického náboženského vůdce, který svým následníkům přislíbil svržení současných pořádků a nastolení pravověrného a spravedlivého islámského státu. Muhammad Ahmad začal označovat stávající stav vlády v Súdánu za nelegitimní, nespravedlivou a odpadlou od pravé víry a podněcoval v obyvatelstvu víru v revitalizaci a svržení autorit pomocí džihádu a nastolení jediného správného státu – chalífátu.⁴³

Nově zvolený *mahdī* chápal, že vlna odporu proti egyptské a později britské správě, kterou vyvolal, byl důsledkem nespokojenosti obyvatel s útlakem turko-egyptské vlády v Súdánu.⁴⁴ Jeho cílem bylo nejen posílit svou moc, ale i vytvořit dlouhodobé státotvorné společenství, které svou náboženskou silou překročí hranice Súdánu a bude se šířit dál, především do Egypta.⁴⁵ Muhammad Ahmad se ve svém učení upínal k myšlence globálního džihádu, který povede společnost k návratu k pravému islámu a zbaví ji jařma kolonizátorů, ať už Egypta nebo Velké Británie. K tomu, aby mohl být takový plán uskutečněn, bylo nutné konsolidovat moc a zajistit si nárok na post lídra a potvrdit svou náboženskou autoritu, ale i strukturu a hierarchii nově vzniklého společenství. Je nutné podotknout, že díky dlouhodobé neschopnosti káhirské správy uklidnit poměry v Súdánu, byla *mahdího* mise v mnohém usnadněna. Vysoká míra korupce, ilegalita trhu s otroky a nadměrné daňové zatížení obyvatel, kteří sledovali, jak jejich guvernéři a turko-egyptská správa žijí v přepychu a oddávají se hazardu a alkoholu, což bylo považováno za *bidāʾ*, pouze utvrdilo Súdánce v nutnosti boje proti stávajícímu systému.⁴⁶

Poté, co Muhammad Ahmad úspěšně odrazil útok egyptských jednotek na ostrov Abā roku 1881,⁴⁷ přesunul svoje následovníky do Nubských hor

⁴³ SEARCY, K.: c. d., s. 30, 34, 36.

⁴⁴ Důvodem povstání mahdistů byl boj proti *turkije*, ale po roce 1882, kdy správu nad Egyptem převzaly Britové, se v Súdánu stává nepřítelem i britská administrativa. POWELL, Eve Troutt: *A Different Shade of Colonialism: Egypt, Great Britain and the Mastery of the Sudan*. London 2009, s. 68.

⁴⁵ RONE, Yehudit: *Between the Mahdiyya and the Muslim Brotherhood: Continuity and Change in Islamic Radicalism in Sudan*. The Journal of North African Studies, 12, 2007, č. 1, s. 1, 3.

⁴⁶ *Bidāʾ* je souhrnné označení pro zvyky a chování, jež lze označit jako neislámské a inovativní, související s modernitou. SEARCY, K.: c. d., s. 31.

⁴⁷ Káhira, ale především Chartúm, se obávali vlivu Muhammada Ahmada v Súdánu, ale jejich zásah proti mahdistům, přišel příliš pozdě. Porážka vojáků na ostrově Abā v roce 1881 je chápána jako začátek povstání. NICOLL, F.: c. d., s. 81–89.

– lokality Džabal Gedir, na jihovýchodě Kordofánu. To bylo lépe chráněné a díky neexistující infrastruktuře a podpůrným zásobovacím stanicím, zcela nedostupné pro egyptské jednotky z Chartúmu. Mnozí Muhamadovi následovníci celý tento přesun vnímali jako další znamení Alláhovy přízně v jejich konání, neboť odchod z ostrova Abā pokládali za stejný krok, jako když Prorok Mohamad odešel z Mekky do Mediny a započala tzv. *hidžra*.⁴⁸ Kmeny, které se k *mahdīmu* přidaly, byly následně začleněny do vojenských jednotek, které spravovaly dobyté provincie a jejich správní centra. Podrobené území bylo mahdisty zplundrováno a všechna kořist ze zničených posádek jako peníze, zbraně či koně připadli *mahdīmu*, který kořist následně rozdělil mezi své bojovníky. Slatin Paša napsal ve svých vzpomínkách toto: „Takové podmínky byly neobyčejně příznivé pro vládnoucí kočovné arabské kmeny. Pod pláštěm náboženské války, které vděčily za svou existenci, mohly masakrovat, plenit a okrádat domorodce, o kterých prohlásily, že jsou loajální k nenáviděným Turkům, a současně se radovaly, že nejsou povinni platit daně vládě, kterou smetly.“⁴⁹ Tento způsob zásobování jednotek a vedení džihádu pomáhal udržovat Súdánce loajální k *mahdīmu*. Navíc se díky vojenským úspěchům hnutí začala jeho pověst šířit i do dalších muslimských regionů, které vysílaly delegace s cílem navázat s *mahdīm* náboženské i politické vztahy.⁵⁰ Úspěchy Muhammada Ahmada jen dále upevňovaly jeho roli jako nástupce Proroka Mohameda. Vše vyvrcholilo, když se *mahdí* začal označovat titulem *Khalīfat Rasūl Allāh* – „nástupce Božího posla“.⁵¹

Jelikož cílem mahdismu bylo odstranit *turkīju* a všechno nearabské obyvatelstvo a znovunastolit islám z doby Proroka, do nepřízně mahdistů se postupně dostaly i súfíjské řády. Důvodů pro tento krok bylo hned několik. Súfismus byl z hlediska sunny zcela odmítán, ale především část vysoce postavených šejchů byla velmi úzce navázána na turecko-egyptskou administrativu, později i tu britskou. Stavěla se proti legitimitě Muhammada Ahmada jako náboženského vůdce a prohlašovalo ho za podvodníka. Tento verdikt vynesla a podporovala i majoritní většina *ūlamā* v Chartúmu a okolí.⁵² V tuto chvíli stál *mahdí* před velkou výzvou neboť súfíjské řády byly v Súdánu velmi rozšířené, populární a vlivné. Roku 1883 došlo po obsazení pevnosti El Obeid k veřejnému prohlášení z úst chalífy Abdalláhiho, že Muhammad Ahmad

⁴⁸ NICOLL, F.: c. d., s. 90–94.

⁴⁹ SLATIN, Rudolf Carl: c. d., s. 66.

⁵⁰ Jednalo se o delegace z oblasti *Hidžázu*, Indie, Tuniska či Maroka. HOLT, P. M. – DALY, M. V.: c. d., s. 64.

⁵¹ SEARCY, K.: c. d., s. 34.

⁵² THEOBALD, A.: c. d., s. 33.

ruší a zakazuje jakékoliv aktivity spojené se súfismem.⁵³ Cíl byl jasný, omezit vliv řádů, šejků a svatých mužů, kteří se mohli stavět proti mahdismu a nárokovat si náboženskou a politickou moc na úkor *mahdiho*. Káhirská správa a súfismus tak zastávaly v očích mahdistů pozici srovnatelného nepřítel.⁵⁴

Stejně tak jako v sobě *mahdī* viděl nástupce Božího posla – Mohameda – své velitele chápal stejně. 'Abdallāhi se měl stát nástupcem chalífy Abū Bakra, 'Alī wad Hilū nástupcem 'Umara a Muhammad al-Sharīf nástupce chalífy Aliho bin Tāliba. Čtvrtým chalífou byl zvolen Muhammad al-Sānusī, který však tento post odmítl.⁵⁵ Muhammad Ahmad tak získal své tři chalífy, kteří se prezentovali jako správné vedení chalífové – *al-Khulafā' al-Rashidūn*.⁵⁶

'Abdallāhi zastával po mahdím druhou nejvyšší pozici ve státě a nárokoval si titul *khalīfat al-Mahdī* (nástupce mahdiho) a dále pak *amīr Juyūsh al-Mahdiyya* (velitel mahdistických armád). 'Abdallāhi byl velitelem tzv. černého praporu – *al-rāya al-zargā*,⁵⁷ který se skládal převážně z arabského kmene *baqqāra* z okolí Kordofánu a Darfúru, a tvořil nejpočetnější divizi. 'Alī wad Hilū velel tzv. zelený prapor – *al-rāya al-khadrā*, který tvořily kmeny *kināna*, *digheim* a *baqqāra* z jižního Kordofánu a Jeziry. Třetím velitelem byl Muhammad al-Sharīf, který vedl tzv. červený prapor – *al-rāya al-hamrā*, který zahrnoval tzv. *ashrāf* – členy a příbuzné *mahdiho* rodiny a přívržence mahdismu z rodů žijících v okolí Nilu.⁵⁸ Každý pátek se pak konala vojenská přehlídka všech regimentů, při níž mahdī žehnal svým plukům.

Mahdismu se tak v Súdánu během velmi krátké doby podařilo vytvořit potenciálně silnou náhradu *turkiji*. Cíl vytvořit nový spravedlivý a pravověrný svět za pomoci džihádu a ustanovit teokratický islámský stát, který zničí a vyžene káhirskou správu, byl z velké míry za života *mahdiho* naplněn. Jeho sen o pokračování tažení proti Egyptu a dalším se neuskutečnil. Mahdisté, kteří až do roku 1885 zaznamenali mnoho vítězství včetně slavného pádu Chartúmu, se však potýkali i s množstvím problémů, především v oblasti sociálního a politického zázemí, které bylo v Súdánu hluboce zakořeněné a mnoho dekád udržované předchozí administrativou. Ani za pomoci pravého islámu nešlo opomenout chudobu a etnické rozdílnosti obyvatelstva, které nemohlo být zcela sjednoceno. Počáteční úspěchy a rychlý vzestup hnutí, který překvapil nejen Egypt, ale i britskou správu, začal po *mahdiho* smrti

⁵³ SEARCY, K.: *c. d.*, s. 34.

⁵⁴ Tamtéž, s. 40.

⁵⁵ Muhammad al-Sānusī byl súfijský šejk sānusijského řádu v Libyi.

⁵⁶ SEARCY, K.: *c. d.*, s. 46.

⁵⁷ Výraz znamená modrá, ale v súdánské koloniální arabštině je to černá. SEARCY, K.: *c. d.*, s. 46.

⁵⁸ SHAKED, Haim: *The Life of Sudanese Mahdi*. London 1978, s. 6–7.

slábnout a z původních náboženských ideálů se do popředí dostaly politické rozepře. O postavení mahdismu mezi ostatními revitalistickými hnutími islámu v Africe a na Blízkém východě se vede množství diskuzí. Lze doložit, že mahdismus se velkou měrou inspiroval v sokotském džihádu. Ten měl taktéž státotvorný charakter a vytvořil Sokotský chalífát na území dnešní severní Nigerie.⁵⁹ Zakladatelem tohoto džihádistického státu byl Uthmān dan Fodio,⁶⁰ který stejně jako Muhammad Ahmad, získal vzdělání súfijského šejka a odvolával se na náboženskou sunnitskou školu *maliki*. Podobně jako u mahdistů i jeho cílem bylo svrhnout tehdejší vládní elity, které považoval za odpadlické a tyranské. I zde lze vidět podobné příčiny vzniku sokotského džihádu, někdy též označován jako *fulany* džihád, díky názvu etnika.⁶¹ Po smrti Uthmān dan Fodio byla vláda nad sokotským chalífátem převedena na jeho syna Muhammada Bellu, který se tituloval sokotským sultánem.

Muhammad Bello navazoval styky s ostatními zeměmi a jednou z nich byl i Súdán. Díky zprávám o obchodních a diplomatických výpravách lze nalézt velmi podstatné spojení sokotského džihádu a mahdismu. Především v oblasti ideologického základu mahdismu lze doložit podobné koncepty jako u sokotského džihádu. Důvodem odchodu fulanských kmenů ze Sokota byla jejich mise, při níž měli na Východě (v Mekce) nalézt osobu, která by se stala *mahdīm*.⁶² Poutě fulanských rodů do Mekky často skončily právě v západním Súdánu, neboť bylo finančně náročné a nebezpečné dostat se dále přes poušť a moře až do Arábie. Nově přichozí přesídlené fulanské kmeny v Súdánu tak v průběhu 19. století získaly důležité posty v administrativě východního Súdánu. Potomci rodů, které se zde usadily, tak dospěli k názoru, že Muhammad Ahmad je právě ten *mahdī*, jehož se měli vydat hledat. Oblast Kordofánu a Darfúru, kde fulanské kmeny byly v obyvatelstvu početně zastoupeny, se stala největší základnou mahdismu v Súdánu. Dokladem vztahů sokotského chalífátu a mahdistického státu jsou i dopisy, které si *mahdī* a později 'Abdallāhi vyměňovali se svými protějšky v Nigérii.⁶³

⁵⁹ DOI, A. R. I.: *The Yoruba Mahdī*, Journal of Religion in Africa, 1972, s. 120–122.

⁶⁰ I dan Fodio byl svými následovníky označován za *al-mahdī al-muntazr*, ale na rozdíl od Muhammada Ahmada, on tento titul odmítl, nebyl z rodu Proroka Mohameda.

⁶¹ LOIMEIER, R.: c. d., s. 118–120.

⁶² Podle Uthmāna dan Fodia se *mahdī* měl narodit někde v okolí Mekky v Hidžázu, a tak jeho následovníci měli putovat do této oblasti a splnit svatou povinnost pouti do Mekky, přičemž se dostali právě do Súdánu. SEARCY, K.: c. d., s. 83.

⁶³ DOI, A. R. I.: c. d., s. 121.

4 Chalífát a úpadek mahdismu

Přestože *mahdī* a jeho přívrženci zaznamenali mezi lety 1881–1885 velký úspěch svého tažení, Muhammad Ahmad si svůj post *mahdīho* v nově ovládnutém Súdánu dlouho nevychutnal. *Mahdī* zemřel šest měsíců poté, co se mu podařilo dobýt Chartúm,⁶⁴ při jehož obraně padl britský generál Gordon paša.⁶⁵ Pádem Chartúmu se dostal Súdán zcela do rukou mahdistů. Mezi novými elitami však začaly rozbroje o vedení a podobu nového státu. *Mahdīho* mise vyhnat nevěřící egyptsko-britskou vládu a nastolit islámský stát byla uskutečněna. Otázka pokračování džihádu ve jménu víry proti Egyptu a vytvoření funkčního státu se týčila před jeho následovníky jako nepřekonatelná propast. Pokus o invazi do Egypta byl po *mahdīho* smrti zastaven díky rozsáhlému hladomoru, který sužoval Súdán, a sporům uvnitř společenství.

Novou vůdčí osobností se po *mahdīho* smrti stal jeho chalífa 'Abdalláhi. Ten se měl stejně, jako první pravověrný chalífa Abū Bakr, po smrti Proroka stát vůdcem muslimské obce. Proti jeho autoritě se však postavil *ashrāf* – *mahdīho* příbuzní, kteří si pozici vůdců nárokovali pro sebe. Rada, která byla svolána po *mahdīho* smrti a na níž se dostavili všichni chalífové a *ashrāf*, měla vyvolat diskuzi o nástupnictví. *Mahdīho* příbuzní prosazovali zvolení Muhammada al-Sharífa, kterého s *mahdīm* spojoval příbuzenský svazek, stejně jako čtvrtého chalífu Aliho s Prorokem. Většina přízvaných se však postavila za 'Abdalláhiho, neboť *mahdī* za svého života deklaroval: „*Chalífa (myšleno 'Abdalláhi) je mnou a já jsem jím. Následujte ho v každé záležitosti.*“⁶⁶ 'Abdalláhi tak získal *mahdīho* politickou moc, ale vytvořil si tím první zárodky silné opozice v mahdistickém státě. Nově nabytá autorita chalífy byla v oblasti politicko-vojenských záležitostí velmi silná. Opačná situace však panovala v záležitostech náboženských, zde se chalífovo postavení nemohlo rovnat *mahdīmu*. Celá politická struktura mahdistického státu opět orien-

⁶⁴ Smrt Muhammada Ahmada přišla několik měsíců po obsazení Chartúmu 20. června 1885 a důvodem byl pravděpodobně tyfus. Sám *mahdī* dosáhl během čtyř let neočekávaných vojenských i politických úspěchů, ale v posledních měsících jeho života se šířily zvěsti, že více než v náboženství si libuje v luxusu a opulentním životě. SEARCY, K.: c. d., s. 140.

⁶⁵ Generál Gordon byl velmi složitou osobností, o jehož genialitu se vedou spory. Svým chováním a řešením sporů se vymykal. Michael Asher ve své knize *Khartoum: The Ultimate Imperial Adventure* o něm píše: „Rozumný muž snažil se přizpůsobit podmínkám a zároveň nerozumný muž pokoušející se je změnit.“ Sir Edward Hamilton, soukromý sekterář ministerského předsedy Gladstonea ho ve svých denících popsal jako: „...muže, který není zcela při smyslech, a který si opakovaně protiřečí.“ Přesto se však našli mnozí, kteří jeho vojenské schopnosti obdivovali. ASHER, M.: c. d., s. 130; [překlad – K. B.]; NICOLI, F.: c. d., s. 8 [překlad – K. B.].

⁶⁶ SEARCY, K.: c. d., s. 123.

tovala na dobu Proroka Mohameda. Ten také nejmenoval svého nástupce, stejně jako *mahdī*. Jeho nově stvořená náboženská obec, z níž měl vzniknout muslimský stát, musela řešit pozici a pravomoci *mahdīho* nástupce chalífy v novém státě. Chalífa Abū Bakr, který byl po Proroku Mohammedovi zvolen prvním chalífou, obdržel titul *Khalīfat Rasūl Allāh* – nástupce Božího posla, ne titul proroka, takže jeho moc se vztahovala na politickou a společenskou oblast jako v případě titulu vládce či krále, ale bez jasné podoby nástupnictví.⁶⁷ Vzhledem k stylizaci mahdistického státu se se stejnými problémy potýkal i chalífa 'Abdallāhi, ačkoliv byl z *mahdīho* následovníků nejzkušenější a nejschopnější k vedení komunity. Naneštěstí *mahdīho* příbuzní – *ashrāf* ho považovali za nevzdělaného nomáda ze západu, přičemž poukazovali na jeho negramotnost a prostý původ.

'Abdallāhi bin Muhammad Karrār se narodil v Darfúru a patřil k jedné z větví baqqārských kmenů, které obývali provincii Darfúr. Jeho otec a děd patřili k sammānijskému řádu, přičemž jeho děd přišel do Súdánu ze Západní Afriky, když konal náboženskou pouť. 'Abdallāhi dostal silnou náboženskou výchovu, která ho v dospělosti vedla k hledání *mahdīho*, kterému by mohl slíbit svou oddanost.⁶⁸ On a jeho otec se vypravili na pouť do Mekky, ale v průběhu cesty jeho otec zemřel. 'Abdallāhi se rozhodl pokračovat v náboženském vzdělání u Muhammada Ahmada, který již měl pověst náboženské autority a dále pak chtěl pokračovat ve své pouti do Hidžázu. Setkání těchto dvou mužů však vedlo ke vzniku mahdismu. A. B. Theobald v knize *The Mahdiyya* napsal: „Muhammad Ahmad byl Prorok, řečník, svatý muž a visionář, který mohl inspirovat muže svým charisma, aby ho následovali. ...'Abd Allāh Muhammad ('Abdallāhi) byl muž činu a politických pletek, bojovník a organizátor. Jeden kombinoval sílu vůle a inteligenci a druhý měl schopnost převést teorii v praxi.“⁶⁹ *Mahdī* byl vizionářem nových pořádků, ale 'Abdallāhi byl jejich architektem.⁷⁰ Byl to právě on, kdo v počátcích přesvědčil Muhammada Ahmada, že další súdánské kmeny podpoří jeho boj proti egyptské vládě.

Otázka nástupnictví byla po *mahdīho* smrti stále předmětem sporů. Všechny *mahdīho* proklamace, které ohledně 'Abdallāhi učinil za svého života, vedly k přijetí chalífy jako nového charismatického vůdce, i přes velkou

⁶⁷ SEARCY, K.: c. d., s. 92.

⁶⁸ Nejprve složil přísahu al-Zubajrimu, obchodníku s otroky, kterého viděl ve snu jako nového *mahdīho*, ten mu však odpověděl, že není tím, koho hledá.

⁶⁹ THEOBALD, A.: c. d., s. 30 [překlad – K. B.].

⁷⁰ SEARCY, K.: c. d., s. 98.

nelibost *ashrāfu* a dalších kmenů v povodí Nilu.⁷¹ Provolání chalífy za nového vůdce mahdistů přišlo na poslední chvíli, neboť se objevovaly hlasy, že se smrtí *mahdího* končí i mahdismus. Chalífa však obhájil a upevnil svou pozici, když prohlásil, že je s *mahdím* stále ve spirituálním spojení a naslouchá jeho radám, čímž byla existence mahdismu obhájena a posílena jako správná cesta k nastolení islámského státu. Ačkoliv si *mahdí* za svého života uzurpoval všechnu náboženskou a politickou moc pro sebe, súfijská tradice zakořeněná v obyvatelstvu si po jeho smrti opět získala oblibu a obnovila svou vážnost. Theobald ve své knize napsal: „Chalífova politika, kterou nelze bezpečně formulovat, byla hlavně bojem o přežití. Nejprve musel ustanovit svou nezpochybnitelnou autoritu a pak jí udržet.“⁷²

Prvním krokem k vybudování státu bylo ustanovení Ummdurmánu jako hlavní města vznikajícího chalífátu.⁷³ Ummdurmán byl chápán jako *mahdího* město, v němž byla vystavěna jeho hrobka, a v mahdismu měl hrát stejnou roli, jako hrála Medína v době Proroka. Tato změna byla symbolem nové vlády, ale i nových pořádků s cílem oprostít se od *turkíji* a začít budovat islámský stát. Ne všichni mahdisté, jako především členové *ansāru*, souhlasili se změnou a zůstávali dále v Chartúmu, který byl spojován s minulými pořádky. To v září 1886 vyústilo k vydání příkazu, kterým chalífa nařídil všem do deseti dnů opustit Chartúm.⁷⁴ Ummdurmán se tím stal administrativním i náboženským centrem rodícího se státu. Stejně tak jako se Prorok rozhodl odejít z Mekky do Medíny, mahdisté měli z Chartúmu odejít do Ummdurmánu a tím začít novou etapu svých dějin. Ummdurmán získal status *al-bu-ḡat al-musharrafa* – vznešené místo, *ʾāsimat al-Islām* – hlavní město islámu a *al-haram al-sharīf*, které se vztahuje pouze k Chrámové hoře v Jeruzalému a Ka'bě v Mekce. Důležitou součástí města byla tzv. Chalífova mešita, kterou mahdisté považovali za čtvrtou největší na světě. Další velmi podstatnou stavbou byla *mahdího* hrobka, kterou nechal chalífa vystavět a při příležitosti zahájení stavby položil její základní kámen a následně uspořádal mohutné oslavy, kterých se zúčastnilo na 30 000 obyvatel.⁷⁵

⁷¹ Existují doklady, že *mahdího* ženy schovaly jeho meč a pečetní prsten a předali jej Muhammadu al-Sharífovi na znamení jeho nástupnictví v příbuzenské linii, nakonec museli být obě insignie předány 'Abdallāhimu.

⁷² THEOBALD, A.: c. d., s. 144.

⁷³ Deklarovat Chartúm za hlavní město chalífátu odmítl již *mahdí*, neboť se jednalo o město založené Muhammadem Alím, tedy egyptskou administrativou, roku 1823. PAKENHAM, Thomas: *The Scramble for Africa*. London 1991, s. 75.

⁷⁴ KRAMER, Robert, S.: *Holy City on the Nile: Omdurman during the Mahdiyya 1885–1898*. 2010, s. 76.

⁷⁵ SEARCY, K.: c. d., s. 110–114.

Nově vytvořená struktura vlády však nemohla vyhovovat *ashrāfu*, který si chtěl v hierarchii mahdistického státu udržet nejvyšší posty na úkor chalífy a jeho přívrženců. Mahdisté stále velmi vzhlíželi k *mahdího* příbuzným. Ti pro mnohé byli těmi, jež měli získat přední politickou autoritu ve státu, zvláště když *mahdī* měl vlastní syny, kteří mohli převzít vládu.⁷⁶ Netrvalo dlouho a ideální islámský stát, symbol nových pořádků, se začal potáčet v boji o moc mezi dvěma frakcemi. Jednu vedl chalífa a jemu věrní následovníci, druhou 'Alī wad Hilū, Muhammad al-Sharīf a *ashrāf*.⁷⁷ Celá situace vygradovala v otevřeného nepřátelství, které téměř skončilo ozbrojeným bojem mezi oběma frakcemi. Krizi nakonec urovnal 'Alī wad Hilū, který se stal prostředníkem a vyjednal příměří za podmínky, že se Muhammad al-Sharīf vzdá svých mužů a zbraní.

Pro udržení státu bylo potřeba zajistit financování všech jeho složek. Získané prostředky z vojenských výprav se rozdělovaly mezi jednotlivé příslušníky skupiny. Z obsazených a podrobených území obyvatelstvo platilo daně – daň z hlavy a daň z obdělávání půdy. Mahdisté registrovali své příslušníky podle kmenů a následně jim přerozdělovali finanční obnos. Jedna pětina získaných peněz šla do společné poklady a na *zakāt* a desátek. Ačkoliv se mahdisté snažili potlačit vše, co zavedla předešlá administrativa, v oblasti finančnictví a v dalších aspektech běžného života opět převládl systém nastavený Káhirou. Z technických vymožeností mahdisté převzali používání palných zbraní, parníků a telegrafu, což jim sloužilo ke snadnější komunikaci mezi jednotlivými oddíly. Stejně tak jako za časů předešlé vlády se hlavním obchodním artiklem stali otroci, přičemž samotný chalífa a jeho vojevůdci se řadili k předním obchodníkům. Peníze z prodeje otroků pak končily jak ve státní pokladně, tak s soukromých rukách jednotlivců. Súdán byl kvůli lepší administrativě rozdělen na jednotlivé provincie, které pro chalífu spravovali emíři, samotné rozdělení opět kopírovalo *turkiju*. Každý emír – guvernér spravoval vlastní finance a zastával funkci vojenského velitele. V Ummdurmánu pak sídlil hlavní finanční zmocněnec, jemuž se v oblasti financí zodpovídaly všechny provincie.

Ačkoliv stát udržoval právní systém založený na Koránu a sunně a pravidelně vybíral daně a *zakāt*, vše podléhalo chalífovu rozhodnutí o rozdělení přídělů. Hlavním smyslem státu nadále zůstával *džihád* – jako symbol legitimacy, autority i moci. Právě díky *džihádu* neměl mahdismus zůstat jen záležitostí Súdánu, ale rozšířit se dál do Egypta a dalších států jako boží poselství

⁷⁶ WARBURG, G.: *Islam, Sectarianism*, s. 81.

⁷⁷ THEOBALD, A.: *c. d.*, s. 145.

pro muslimský svět.⁷⁸ *Džihád* byl důležitým znakem mahdistického státu a skrze něj měla být nastolena Boží vláda, tak jak to deklaroval *mahdī*. Dobyť Chartúmu mělo být dobytí Mekky a stejně tak jako se islám v 7. století rozšířil po Arabském poloostrově a do severní Afriky, tak se teď podle mahdismu měl šířit ze Súdánu dále, především do Egypta – symbolu korupce, bezbožnosti a útlatku. Díky *mahdího* smrti byly pozastaveny snahy rozšířit mahdistický džihád do okolních zemí. Vláda chalífy se nesla ve znamení vytvořit islámský stát. Přesto však chalífa nadále udržoval diplomatickou korespondenci s dalšími vůdci v severní Africe a na Arabském poloostrově s cílem podniknout velkou vojenskou výpravu a dobýt Egypt. Na jaře 1887 poslal chalífa dopis osmanskému sultánovi, anglické královně Viktorii a egyptskému chedívi Tawfikovi s proklamací svých nároků a varováním před útokem mahdistů, pokud se výše jmenovaní nepodřídí jeho vůli.⁷⁹

K ničemu z toho však nedošlo. Mahdistický stát se začal potýkat s vnitřními i vnějšími nepřáteli. Na severu a jihu byl nepřátelský Egypt a Etiopie. Obě země byly konsolidované a připravené zakročit proti nepříteli. Zdánlivě jednotná a silná říše se ocitla v potenciálním ohrožení. Súdán navíc neměl vybudované komunikace, administrativní zázemí či průmysl. Vojáci nechápali principy vojenské služby a jejich počáteční fanatismus a víra v *mahdího* vyprchávaly. Jediné, co v Súdánu přetrvalo, bylo primitivní zemědělství, které však nebylo schopné zásobovat obsazené oblasti. Samotný chalífa byl téměř negramotný a neexistují žádné dokumenty napsané jeho rukou.⁸⁰ Stabilizace země nebyla jednoduchá už jen díky množství znepřátelených kmenů. Ty často spojovala pouze nenávisť k egyptsko-turecké či britské vládě, které však již v Súdánu neexistovaly. Mahdistický stát pod vládou chalífy neměl parlament nebo druh lidového shromáždění, kterým by jednal za všechny kmeny. Jediným poradním orgánem chalífy byli jeho vojevůdci a emíři.

Komplikace vyvstaly i ve vyjednávání s jednotlivými vůdci měst a oblastmi, jejichž posty obsadili ještě za *mahdího* života jeho příbuzní. Provincie Darfúr spadala pod Muhammada Khálida Zughala, který díky jisté míře izolovanosti vládl jako nezávislý vládce. Jeho snahy dokonce došly tak daleko, že se chtěl spojit s Muhammadem al-Sharífem a sesadit 'Abdalláhiho.⁸¹ K tomuto pokusu nedošlo, neboť akce byla prozrazena a Muhammad

⁷⁸ FURNISH, Timothy R.: *Holiest Wars: Islamic Mahdis, Their Jihads and Osama bin Laden*. New York 2005, s. 3, 52.

⁷⁹ SEARCY, K.: c. d., s. 132.

⁸⁰ HOLT, P. M. – DALY, M. V.: c. d., s. 265; OHRWALDER, J.: *Ten Years Captivity in the Mahdī's Camp 1882–1892*. London 1892, s. 14.

⁸¹ HOLT, P. M. – DALY, M. V.: c. d., s. 144.

Khālīd byl zbaven funkce a internován. Jeho post guvernéra Kordorfánu byl předán chalífovu synovi 'Uthmanovi wad Adamovi.⁸² Nepřátelství se prohloubilo také mezi kmenem Kabābīš, který otevřeně podporoval britskou intervenci a spolupracoval s Káhirou na dodávkách zásob pro posádku v Wádí Halfa. 'Abdallāhi velmi dobře věděl o nepřátelství kmene Kabābīš, a tak zahájil systematickou kampaň na jeho zničení, což mělo zároveň varovat ostatní neloajální kmeny. Podobný osud následně čekal Džuhajnské kmeny v čele s Jusūfem al-Mardī Abū Rūf v oblasti Sennaru.⁸³ Dalším nepřítelem, který se stavěl proti chalífovi 'Abdallāhovi, byl vůdce sánusijského súfijského řádu chalífa 'Uthman. Ten si nárokoval stejnou prestiž a společenské postavení. Jeho následovníkům se nejprve podařilo obsadit El Fasher a pak El Obeid. Abdullāh byl připraven prchnout z Ummduřmánu do Berberu anebo dále na jih. Dokonce se objevily spekulace, že se sánusijský lídr spojí s Káhirou a bude dosazen za pomoci egyptské vlády do Chartúmu.⁸⁴ Spor mezi oběma vůdci, do něhož se zapojovaly i další místní kmeny, trval až do roku 1889, kdy se proti-mahdistická aliance střetla s chalífovým synovcem 'Uthmanovi wad Adam, jenž ji porazil.⁸⁵

Nový nepřítel se objevil v letech 1887–1889, kdy mahdisté vstoupili do války s jižním sousedem, Habešským císařstvím. Nejednalo se o náboženský konflikt, ale o snahu obou vládců posílit svou vlastní moc a získat výsadní postavení v regionu. Habeš jako první zaútočila v roce 1887 na pohraniční súdánskou posádku Gallabat.⁸⁶ Chalífa 'Abdallāhi vyslal na mírovou misi svého příbuzného emíra Jūnise al-Dikaim, který se měl dohodnout s císařem Yohannesem a uklidnit situaci. Rozmíšky a ultimáta mezi oběma státy však nadále pokračovaly. Nakonec dorazila do Ummduřmánu zvěst, že se velká habešská armáda chystá zaútočit. Chalífa tak do čela armády povolal svého nejlepšího vojevůdce Hamdāna Abū 'Anju. V roce 1888 byly vojenské operace mezi Súdánem a Habeší přerušeny. Císař Yohannes nabídl chalífovi 'Abdallāhimu mírová jednání, ale jeho hlavní snahou bylo dostat do země špehy, kteří by podávali informace. V lednu 1889 navíc zemřel chalífův hlavní velitel Hamdān Abū 'Anj, když se pokusil vyléčit pomocí místních bylin.⁸⁷ Rudolf von Slatin, který byl zajatcem v Ummduřmánu, k jeho smrti napsal: „V jeho osobě ztratil chalífa svého nejlepšího emíra... Truchlit pro něho bu-

⁸² THEOBALD, A.: *c. d.*, s. 145.

⁸³ SHIBIKAH, M.: *c. d.*, s. 338.

⁸⁴ THEOBALD, A.: *c. d.*, s. 148–149.

⁸⁵ HOLT, P. M. – DALY, M. V.: *c. d.*, s. 165.

⁸⁶ HAMILTON, J.: *c. d.*, s. 72.

⁸⁷ THEOBALD, A.: *c. d.*, s. 155.

dou všechny jednotky, jak Arabové, tak černoši, kteří ho pokládali za svého vůdce.⁸⁸ Nástupcem Hamdána Abū 'Anji se stal Zakí Tamal, který pokračoval v boji s Habeši. Bitva se tentokrát strhla 9. března 1889 u Gallabatu. Habešská armáda, v jejímž čele stál sám císař Yohannes, zdecimovala mahdistické jednotky.⁸⁹

Britská administrativa v Káhiře se rozhodla připravit tažení do Súdánu, tentokrát pod velením lorda Kitchenera.⁹⁰ Chalífovi emíři a vojevůdci se ocitli pod velkým tlakem ze strany Britů i Italů, jež chtěli v oslabeném Súdánu získat svůj vliv. Jeden z mahdistických vojevůdců, 'Uthman Diqna, se chystal obsadit přístav Suakin, důležitý pro obchod s Arabským poloostrovem, ale jeho mise neuspěla.⁹¹ Hlavní město provincie Kassala se náhle octlo v rukách cizí mocnosti – Itálie, na což hned reagoval chalífa. Dal svolat do Ummdurmánů své emíry a rozhodl o mobilizaci vojenských jednotek s cílem znovudobýt město. K útoku nikdy nedošlo. Situace v ostatních jižních provinciích mahdistického Súdánu také nebyla klidná. Především ze střední Afriky začali do oblasti Bahr al-Ghazal pronikat Evropané – Belgičané a Francouzi. Mahdistický Súdán pomalu začal ztrácet svou integritu. Jižní provincie Equatorie byla v držení probritské administrativy. Na severu se podařilo porazit chalífova vojevůdce al-Nadžūmiho, na východě byl vytlačen Diqna. Súdán se octl v sevření nepřátel.

Závěrečná bitva u Ummdurmánů byla pro chalífu a jeho mahdisty posledním momentem vzepětí se proti britsko-egyptské expedici vyslané do Súdánu s cílem zničit mahdisty a znovuoobsadit Súdán. Celá operace byla ze strany Káhiry velmi dobře naplánována a chalífova vojenská síla nebyla podceněna jako v případě nezdařené evakuace Chartúmu 1885. Vrchní ve-

⁸⁸ SLATIN, C. R.: c. d., s. 156 [překlad – K. B.].

⁸⁹ GLEICHEN, Edward, *The Anglo-Egyptian Sudan: A Compendium Prepared by Officers of the Sudan Government*. 1., London 1905, s. 108; HAMILTON, J.: c. d., s. 72; OHRWALDER, J.: c. d., s. 149.

⁹⁰ Horatio Hebert Kitchener (1850–1916) působil v egyptské armádě a následně se účastnil záchranné expedice generála Gordona. Po pádu Chartúmu se dál účastnil operací v Súdánu a získal post guvernéra východního Súdánu. Později získal post hlavního velitele egyptských vojsk – *Sirdár* a velmi aktivně se podílel na výcviku egyptské armády a na porážce mahdistů u Ummdurmánů. Díky svým velkým organizačním a taktickým schopnostem patřil k nejšpochnějším velitelům britských operací v Súdánu. Více informací v POLLOCK, John Charles: *Kitchener: The Road to Omdurman*. London 1998; WARNER, Phillip: *Kitchener: The Man Behind the Legend*. Bloomington 1986.

⁹¹ Proto na konci roku 1888 byly do Suakinu vyslány britské vojenské sbory čítající 5 000 mužů, aby s narůstající hrozbou skoncovaly. K útoku na mahdistické síly došlo 18. prosince. Ten skončil pro Káhiru úspěšně, ale moc mahdistů nebyla zcela eliminována. ROYLE, Trevor: *The Kitchener Enigma*. London 2016, s. 81–82.

litel lord Kitchener počítal s vojenským útokem i ostřelováním z válečných lodí, které k Ummdurmánu připluly po Nilu. Bombardování města bylo velmi účinné a zanedlouho došlo k proražení jedné z obranných zdí a poničení *mahdího* hrobky.⁹² K prvnímu ozbrojenému střetu armád došlo 2. září 1898. Chalífova armáda čítala kolem 60 000 mužů, ale jen 14 000 mělo pušku. Právě těchto 14 000 mužů bylo pod velením 'Uthmana al-Dína, který byl zcela nezkušený v boji. Dalších 14 000 baqqāřských Arabů podléhalo rozkazům chalífova bratra Jaqūba. Ten ale také neměl pověst schopného velitele.⁹³ Veškeré síly mahdistů se ve srovnání s organizací a velením britsko-egyptských jednotek pod sirdárem Kitchenerem zdály zcela nekompetentní.⁹⁴ Chalífa a jeho následovníci se po porážce u Ummdurmánu stáhli na jih a samotné město bylo obsazeno bez dalšího boje.

Bitva u Ummdurmánu skončila rozprášením mahdistů, ale jejich početné síly se stále nacházely v oblasti. Někteří z emírů shromáždili zpět své jednotky a připravovali se k novému boji. Jedním z nich byl i emír Ahmad Fadil, který se bitvy přímo nezúčastnil. Jeho vojsko bylo umístěno u Rufáa, 160 km jižně od Ummdurmánu, aby bránilo případnému příchodu britsko-egyptských posil. I on byl záhy poražen, ale podařilo se mu uprchnout. Do konce roku 1898 se tak celý sever a východ Súdánu dostal pod britsko-egyptskou kontrolu. Chalífa, který se stáhl do Kordofánu, ale stále ohrožoval britsko-egyptskou správu v Súdánu. Lord Kitchener mezitím odcestoval do Londýna, kde se mu dostalo velkých poct. V prosinci se Kitchener vrátil do Súdánu, kde se stal generálním guvernérem. Jeho cílem bylo vypořádat se s chalífou.

Zprávy o pobytu chalífy se šířily mezi mahdisty zajatými při tažení. Britsko-egyptská vojska v Súdánu tak posléze zjistila, že 'Abdallāhi se nachází v Umm Diwaykarat. K poslednímu vojenskému střetnutí mezi mahdisty a britsko-egyptskými jednotkami došlo 24. listopadu 1899.⁹⁵ Útoky velel generál Wingate, který napadl nepřátelský tábor. Chalífa si uvědomoval, že prohraje, proto svolal své zbylé emíry, mezi nimi Ahmada Fadila a 'Ali wad Hila. Mahdisté byli rozprášeni a chalífa i jeho emíři zabiti v bitvě. Tento střet znamenal konec mahdistického Súdánu.⁹⁶ Na konci roku 1899 byl Súdán konsolidován pod britsko-egyptskou správu. Mezi stále neobsazené základny patřil

⁹² FARWELL, B.: c. d., s. 304.

⁹³ POLLOCK, J. Ch.: c. d., s. 132; WARNER, P.: c. d., s. 80.

⁹⁴ Pro britsko-egyptské jednotky se jednalo o jedno z největších vítězství, které bylo dosaženo za pomoci střelných zbraní, ačkoliv samotná taktika nebyla nijak výjimečná. STEEVENS, G. W.: *With Kitchener to Khartoum*, London 2015, s. 282 [překlad – K. B.].

⁹⁵ HOLT, P. M. – DALY, M. V.: c. d., s. 10–11.

⁹⁶ Jediným vůdcem, který nebyl zajat, byl 'Uthman Diqna, kterého se podařilo zadržet až v roce 1900. Zbytek života pak strávil v egyptském exilu.

El Obeid, který do konce roku padl. V následujícím roce britsko-egyptské síly zabraly Bahr El Ghazal. Poslední nekontrolovanou oblastí se tak stal Darfur, kde 'Ali Dinār, vnuk místního vládce Muhammada Fadla, přijal autoritu Káhiry a za platbu tributu si udržel mocenskou pozici.⁹⁷

5 Závěr

Mahdismus díky Muhammadu Ahmadovi úspěšně ovládl Súdán v roce 1881, po necelých dvou dekádách skončil porážkou chalífy 'Abdalláhiho v roce 1899. Byl to konec nezávislého státu, nikoliv však náboženské a politické ideologie, která se v podobě neomahdismu opět projevila v následujícím století. S konfliktem, který rozpoutala egyptská správa, se museli vypořádat Britové, pro něž se pád Chartúmu a smrt generála Gordona staly těžkou ranou. Mahdisté, kteří za vlády *mahdího* slavili samé úspěchy, však za vlády chalífy vše ztratili a mnoho z jejich vybojovaných změn se opět vrátilo ke starým pořádkům.

Mahdismus byl reakcí na nenáviděnou *turkiju* a potřebu navrátit společnost k pravověrnému islámu za pomoci džihádu. Přesto, že byly v počátku proklamované cíle splněny, v době krize se ukázalo, jak hluboce jsou staré tradice a zvyky zakořeněny ve společnosti. Snaha nastolit pravověrnou muslimskou společnost z doby Proroka nemohla překonat generacemi zakotvený súfismus a autoritu šejků. Hnutí také nemohlo překonat dekády formování obchodnických a otrokářských dynastií a místních kmenových elit, které se vzájemně nerespektovaly, a panovalo mezi nimi nepřátelství. Jejich jediným pojítkem se stala nenávist k vládní administrativě. Jakmile byla odstraněna tato vláda útluaku, do popředí mahdistického státu vystoupily staré i nové spory o moc mezi mahdistickými elitami.

Nezávislý Súdán se nemohl dlouhodobě sjednotit jen na popud vyhlášení džihádu proti nevěřícím. Neschopnost vyrovnat se s nedostačující infrastrukturou, hladomorem a malou zemědělskou produkcí, která obyvatelstvo nemohla uživit, započaly destabilizaci státu, kterou dokončila britská intervence. Přesto však byl vliv mahdismu na formování nezávislého Súdánu zásadní a projevoval se ještě v polovině minulého století. Syn Muhammada Ahmada, Abd al-Rahmán al Mahdí, který se narodil po jeho smrti, se později postavil do čela neo-mahdistického hnutí v Súdánu. Poté, co Súdán získal nezávislost, mu bylo navrženo stát se hlavou země, ale tuto pozici odmítl. Aktivně podporoval politickou stranu Umma, která se po později chápala jako

⁹⁷ HOLT, P. M. – DALY, M. V.: c. d., s. 171–173.

nástupce mahdistického hnutí. V jejím čele později stanul Sadiq al Mahdī, praprávnuk Muhammada Ahmada.

Náboženská autorita *mahdīho* se jen stěží dala přenést na jeho nástupce chalífu, který měl být především politickou autoritou. Cílem mahdistů bylo vytvořit tzv. islámský stát z doby Proroka a stejně tak, jako Mohamed zanechal po své smrti muslimskou obec v chaosu boje o nástupnictví, k podobnému konci se schylovalo i v mahdistickém Súdánu. S rozdílem, že jeho pád ukončila vojenská intervence zvenčí.

RESUMÉ

*MAHDISTICKÝ SÚDÁN (1881–1898):
HISTORICKÉ A SPOLEČENSKÉ KOŘENY MAHDISMU*

Klíčová slova: Muhammad Ahmad, Mahdi, Abdallāhi, kalif, Súdán, mahdismus, Mahdiyya, mahdisté, islámské hnutí, 19. století, mahdistické války, Mahdi uprising, Egypt, otomanská říše, koloniální války, džihád, Chartúm, Omdurman

SUMMARY

*MAHDIST SUDAN (1881–1898):
HISTORICAL AND SOCIAL ROOTS OF MAHDISM*

Mahdism, during the rule of Muhammad Ahmad very successfully controlled Sudan but in the time of caliphate gradually were facing decline. The defeating of Mahdists was the end of independent Sudanic Islamic State but not religion and political ideology. Mahdist uprising celebrated many successes at the beginning of wars but send the fought for changes were turned down after defeat of movement. Mahdism as the reaction on the hated Ottoman administration – *turkyia*, had the aim, which targeted to return of rightful Islamic time with the help of holy war – jihad. In the time of crisis Mahdist state was proved that the tradition and habits were deep rooted from the last decades of Ottoman rule. The generation of trades dynasties, tribal leaders and stave trades who hated and disrespected each other's united

only animosity to administration in Cairo, but after fall of mutual enemy started the political fight for power in the new state. The old disputes again graduated between new Mahdist elites. Independent Sudan was not able to be united only by the jihad against infidels. The lack of infrastructure, famine and the continuing corruption were insuperable obstacles in keeping state independent. The creation of Islamic state was the main aim of Mahdists, but their dawn was caused by military invasion of British troops.

Keywords: Muhammad Ahmad, Mahdi, 'Abdallāhi, caliph, Sudan, Mahdism, Mahdiyya, Mahdists, Islamic movement, 19th century, Mahdist Wars, Mahdi uprising, Egypt, Ottoman Empire, Colonial Wars, jihad, Khartoum, Omdurman.

Mgr. et Bc. Kateřina Benešová
Fakulta filozofická
Západočeská Univerzita v Plzni
Jungmannova 1
301 00 Plzeň
Česká republika
e-mail: kacabene@kap.zcu.cz

NOVINOVĚ VYDAVATELSKÁ INSTITUCE JEDNOTA A JEJÍ VÝZNAM PRO POZNÁNÍ MINULOSTI A SOUČASNOSTI ČECHŮ V CHORVATSKU¹

Jana Kočí

Téma Čechů v cizině vzbuzuje dlouhodobý badatelský zájem.² Chorvatsko, na rozdíl od jiných regionů (např. Argentiny, Spojených států amerických či Austrálie), kde žije česká menšina, není od původní vlasti krajanů prostorově příliš vzdáleno, přesto potenciál tamější české komunity není dosud plně vytěžen. Tím netvrdíme, že by česká menšina v Chorvatsku byla českou odbornou veřejností zcela opomíjena. Odborné práce o české menšině v Chorvatsku nacházíme od dvacátých let 20. století.³ Dosud nepřekonanými jsou etnografické výzkumy z šedesátých letech 20. století, které pod hlavičkou Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV vedla Iva Heroldová.⁴ O současném stavu české menšiny v Chorvatsku však nacházíme jen dílčí studie v obecněji koncipovaných monografiích, zejména autorů Stanislava

¹ Zpracování a vydání studie bylo umožněno díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené roku 2016 Univerzitě Palackého v Olomouci Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

² Uvedme výběrově práce z posledních deseti let věnující se konkrétním českým menšinám ve světě (řazeno chronologicky): BUREŠOVÁ, Jana – MILLER, Jaroslav – TRAPL, Miloš: *Český exil v Austrálii (1948–1989)*. Praha 2016; PAVLÁSEK, Michal: *S motykou a Pánem Bohem: po stopách evangeliků v jihovýchodní Evropě*. Brno 2015; FILIP, Petr: *Po Dunaji za Čechy do Rumunska: návrat ztracených dětí*. Praha 2014; JAKOUBEK, Marek: *Vojvodovo: identity, tradice a výzkum*. Brno 2013; JAKOUBEK, Marek: *Vojvodovo: historie, obyvatelstvo, migrace*. Brno 2012; JIRÁNEK, Jiří – BARTEČEK, Ivo: *Češi a Slováci v Chile ve 20. století*. Olomouc 2012; UHEREK, Zdeněk: *Češi v Bosně a Hercegovině: antropologické pohledy na společenský život české menšiny v zahraničí*. Praha 2011; BUDILOVÁ, Lenka: *Dědická praxe a sňatková strategie a pojmenovávání u bulharských Čechů v letech 1900–1950*. Brno 2011; JAKOUBEK, Marek: *Vojvodovo: kus česko-bulharské historie: tentokrát převážně očima jeho obyvatel*. Brno 2011; Týž: *Vojvodovo: etnologie krajanské obce v Bulharsku*. Brno 2010; KŠICOVÁ, Danuše – VACULÍK, Jaroslav: *Rodinná kronika volyňských Čechů*. 2., dopl. vyd. Brno 2008.

³ Z této doby např. AUERHAN, Jan: *Čechoslováci v Jugoslávii, v Rumunsku, v Maďarsku a Bulharsku*. Praha 1921; HODŽA, Milan: *Zahraniční Čechoslováci v Maďarsku, Rumunsku a Juhoslávii*. In: *Naše zahraničí: sborník Národní rady československé*. Praha 1920, s. 87–93.

⁴ HEROLDOVÁ, Iva: *Akulturační proces české menšiny v Chorvatsku*. Národopisné aktuality, 1968, č. 1, s. 8–13; Týž: *Výzkum české menšiny v Jugoslávii 1965–1967*. Český lid, 56, 1969, č. 2, s. 79–86.

va Broučka,⁵ Jaroslava Vaculíka⁶ a Marka Jakoubka.⁷ Kromě těchto dílčích sond lze okrajové informace o přítomnosti Čechů v Chorvatsku získat také z přehledových historických děl o dějinách Chorvatska⁸ a dějinách jihoslovanských zemí⁹ nebo o vzájemných vztazích Československa a jihovýchodní Evropy.¹⁰ Jedinou monografií zaměřenou specificky na Čechy v Chorvatsku byla po dlouhou dobu kolektivní práce zpracovaná pod vedením Petra Kokaisla.¹¹ Tato však aplikuje výhradně demografický výzkum na území celé Chorvatské republiky, aniž by se pokoušela o hlubší analýzy historických pramenů na straně jedné a každodenního života krajanů s ohledem na jejich národní a kulturní identitu na straně druhé. Publikace navíc obsahuje značné množství chyb a nepřesností v důsledku krátkého pobytu autorů v chorvatském terénu. Vedení snahou o nápravu daného stavu jsme v průběhu roku 2016 realizovali vlastní badatelský záměr, uplatňující interdisciplinární přístup za využití metod historických, antropologických a lingvistických, jehož výstupem je kolektivní monografie *Po českých stopách na Daruvarsku*.¹² Jsme si však vědomi toho, že se jedná o první část mozaiky, již je možné doplňovat jen na základě opakovaných a dlouhodobých pobytů v terénu a podrobné analýzy existujících pramenů, zejména systematického zpracování krajanského tisku a archivu české menšiny při Svazu Čechů v Republice Chorvatsko, jakož i osobních archivů chorvatských Čechů. Právě z hlediska soustavného zabývání se vlastní historií a kulturou na stránkách krajanských tisků (periodik i monografických publikací) se s českou menšinou v Chorvatsku nemohou jiné krajanské komunity rovnat.

Krátkodobost a jednorázovost výzkumných pobytů je (z podstaty věci) patrná ve většině vysokoškolských kvalifikačních prací, pro něž je česká menšina v Chorvatsku rovněž lákavým tématem. Prezentovaná zjištění jsou mnohdy ochuzena o chybějící kontext či dokonce významově posunuta v důsledku absentsujícího emického přístupu k sledovaným problémům.

⁵ BROUČEK, Stanislav a kol.: *Migrace z České republiky po roce 1989 v základních tematických okruzích*. Praha 2017.

⁶ VACULÍK, Jaroslav: *České menšiny v Evropě a ve světě*. Praha 2009. Od vydání práce brzy uplyne 10 let; vzhledem k tématu je zřejmé, že současný stav krajanských komunit podléhá změnám a asimilačním vlivům, a bylo by potřebné informace aktualizovat.

⁷ JAKOUBEK, Marek a kol.: *Krajané: hledání nových perspektiv*. Červený Kostelec 2015.

⁸ RYCHLÍK, Jan – PERENČEVIĆ, Milan: *Dějiny Chorvatska*. Praha 2007.

⁹ ŠESTÁK, Miroslav a kol.: *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha 1998.

¹⁰ HLADKÝ, Ladislav a kol.: *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*. Praha 2010.

¹¹ KOKAISL, Petr a kol.: *Češi v Chorvatsku*. Praha 2012.

¹² BARTEČEK, Ivo a kol.: *Po českých stopách na Daruvarsku*. Olomouc 2017.

V dané souvislosti upozorníme, že značná část kvalifikačních prací vznikla na základě hromadného výjezdu organizovaného Univerzitou Pardubice před více než deseti lety.¹³ V následujícím období jsou evidovány jen další dvě vysokoškolské práce českých studentů.¹⁴ Vedle nich však nacházíme také práce samotných chorvatských Čechů studujících na českých univerzitách.¹⁵

Na nedostatečnosti v realizovaných výzkumech nás upozorňovali sami krajané, kteří si jsou vědomi zájmu, který vzbuzují, a mají potřebu jej reflektovat. Užitečným je historiografický přehled Libuše Stráníkové o výzkumech v české menšině v Chorvatsku.¹⁶ Souhrn prací je veden nejen chronologicky, ale uplatňován je i aspekt tematický, zahrnutí jsou přitom autoři jak krajanští, tak čeští a chorvatští. Ze současné perspektivy je konstatováno, že „zatímco původně šlo o historické, etnografické a dialektologické výzkumy, které někdy mohly posloužit také jako srovnávací doplněk podobným výzkumům v mateřské zemi, nyní, v době globalizace a otevírání se jiným zemím v rámci Evropské unie, se zájem přesunul na pole sociologické, případně sociolinguistické.“¹⁷

V předkládané studii poukazujeme na unikátnost české krajanské komunity na Daruvarsku z pohledu historiografie, neboť jsou to chorvatští Češi,

¹³ DVOŘÁKOVÁ, Monika: *Česká menšina v době chorvatské vlastenecké války*. Pardubice 2006 (nepublikovaná bakalářská práce); JIRÁSEK, Aleš: *Vliv krajanské péče na kolektivní identitu krajanů v meziválečném období (na příkladu obce Ivanovo Selo)*. Pardubice 2007 (nepublikovaná bakalářská práce); KRŇÁVKOVÁ, Lenka: *Vliv českého školství na udržení české menšiny v chorvatském Daruvaru a jeho okolí*. Pardubice 2006 (nepublikovaná bakalářská práce); ŠTŘÍPKOVÁ, Petra: *Národní identita? Češi v Chorvatsku*. Pardubice 2006 (nepublikovaná bakalářská práce); TŮMA, Jiří: *Chorvatští Češi na Daruvarsku pohledem cizince*. Pardubice 2009 (nepublikovaná diplomová práce); TÝŽ: *České etnikum na území Chorvatska, v oblasti města Daruvar v kontextu srbo-chorvatského vojenského konfliktu v roce 1991*. Pardubice 2006 (nepublikovaná bakalářská práce); VALCOVÁ, Martina: *Identita českého etnika v Daruvaru v kontextu politiky*. Pardubice 2008 (nepublikovaná diplomová práce); TÁŽ: *Konstrukce identity české národnostní menšiny v Daruvaru na pozadí nově vzniklého státu Chorvatsko*. Pardubice 2006 (nepublikovaná bakalářská práce).

¹⁴ HODAČOVÁ, Klára: *Česká menšina na Daruvarsku. Sonda do života krajanů v občanské válce v letech 1991–1992*. Brno 2014 (nepublikovaná bakalářská práce); RYGOLOVÁ, Kristýna: *Rozpad Jugoslávie na stránkách krajanského časopisu Jednota v letech 1991–1992*. Brno 2013 (nepublikovaná diplomová práce).

¹⁵ STRANJIK, Helena: *Jazykové biografie a sociální sítě příslušníků české národnostní menšiny (na příkladu česko-chorvatského a chorvatsko-českého bilingvismu Čechů v Chorvatsku)*. Praha 2017 (nepublikovaná disertační práce); TURK, Tea: *Identita českých komunit v první polovině 20. století*. Praha 2012 (nepublikovaná bakalářská práce); VELTRUSKÍ, Monika: *K lexikální zásobě mluvy chorvatských Čechů*. Brno 2016 (nepublikovaná bakalářská práce).

¹⁶ STRÁNÍKOVÁ, Libuše: *Výzkumy v české menšině v Chorvatsku (dále jen Výzkumy)*. Přehled, 2008, s. 5–15.

¹⁷ Tamtéž, s. 5.

kterí nejenže jsou dlouhodobě tématem výzkumných epizod českých historiků, etnografů a antropologů, ale sami o sobě i pro sebe píší své dějiny a vytvářejí kolektivně sdílenou paměť o svém příchodu z otčiny svých předků do současné vlasti – Chorvatska. Prostředkem k zachování kolektivně sdílené paměti je krajaňský tisk, který je v případě chorvatských Čechů nebyvale rozsáhlým, tudíž poskytuje (dosud nedocenenou) pramennou materii, která nabízí nové horizonty nejen pro práci historika.

Chorvatští Češi si jsou dobře vědomi významu, který krajaňský tisk v Chorvatsku má pro uchování jejich národní identity. Novinově vydavatelská instituce Jednota se pyšní tím, že „český tisk v Chorvatsku vznikl dříve než české školy a měl velký podíl na jejich zakládání a na rozvíjení menšinového školství a krajaňského kulturního života vůbec.“¹⁸ První noviny v českém jazyce vyšly na chorvatském území v roce 1911 (*Český list*, 1911–1912). V následujícím období vznikla řada dalších periodik (např. *Nový Český list*, 1912–1914; *Balkánský Lloyd*, 1913; *Československé listy*, 1919–1921; *Hlas*, 1922–1923; *Daruvarčan*, 1926–1931/1934), jejichž vydávání však nikdy nemělo dlouhého trvání. Touha krajanů vydávat české noviny však byla velká, a tak „jakmile jedny noviny vycházet přestaly, objevily se druhé.“¹⁹ Dnes v Chorvatsku vychází jediný český týdeník *Jednota*, zato s již více než sedmdesátiletou tradicí. První číslo bylo publikováno 16. března 1946, navazující nepřímo na čtrnáctideník Jugoslávští Čechoslováci (1922–1940), resp. *Naše noviny* (1940–1941). *Jednota* se měla stát pojítkem mezi Svazem, spolky a jednotlivými krajaný a od počátku si za svůj cíl kladla také vytvoření skutečného obrazu celomenšinového života a dění.²⁰ Název týdeníku pak měl zřejmý symbolický význam: „Jméno, které ve svém záhlaví nese náš list, jest a musí být heslem nás všech. *Jednota* srdcí a hlav vytvořila největší epopej národů jugoslávských, *jednota* vytvořila novou Jugoslávii a Československo, *jednota* vytvořila mohutný nerozborný blok slovanských států a *jednota* to bude, která vytvoří nový, šťastnější svět, svět bratrství, svobodných, rovnoprávných lidí, národů a států.“²¹ Týdeník původně vydával přímo Československý svaz sdružující české a slovenské spolky a besedy v Chorvatsku. V roce 1965 vzniklo v Daruvaru krajaňské vydavatelství (celým názvem: *Novinově vydavatelská instituce Jednota*), které kromě jména převzalo vydávání

¹⁸ *Vydavatelská činnost*. [cit. 2017-02-12]. Dostupné na: <http://www.savez-ceha-rh.hr/index.php/cz/noviny-ve-vydavatelstva-instituce-jednota>.

¹⁹ BLÁHA, Karel: *Jednota. Od začátku českého tisku v Chorvatsku do roku 2015*. Daruvar 2016.

²⁰ Úvodem, *Jednota*, 1, 1946, č. 1, s. 2.

²¹ Tamtéž, s. 1.

týdeníku i dalších publikací (periodických i neperiodických, včetně učebnic v českém jazyce).

Založení českého tisku v Chorvatsku bylo zcela vědomou snahou krajanů udržet kolektivní paměť a posílit historické vědomí, jež by podpořily zachování českého jazyka, a tím i české identity v Chorvatsku. Sekundárně se krajanský tisk stal nezanedbatelným pramenem k poznání minulosti a současnosti chorvatských Čechů (a Slováků). Ideové usměrnění, jež převzalo i vydavatelství a přeneslo je na další své tisky, si Jednota zachovala jen s drobnými změnami dodnes: „Byla a je mostem mezi Chorvatskem a Českou republikou, strážcem mateřského jazyka a kulturních tradic příslušníků české národnosti.“²²

Obsah týdeníku Jednota je širokospektrý, oslovující čtenáře napříč českou menšinou. Tradičně se zde objevují příspěvky z krajanského a regionálního života, rubriky zaměřené na ženy, mládež, domácnost, zábavu a poučení aj.; do občanské války byl prostor věnován také vnitřní a zahraniční politice,²³ ty však s nástupem Jiřiny Staňové na místo ředitelky (1992), respektive ředitelky a hlavní a odpovědné redaktorky (1993–2005) mizí a hlavní důraz je kladen na krajanské události. Součástí týdeníku je dvakrát do roka příloha Studnice (od 1961), v rámci níž je uveřejněna literární (povídková i básnická) tvorba krajanských autorů.

Jednou měsíčně vychází Dětský koutek (již od roku 1928), původně jako příloha čtrnáctideníku Jugoslávští Čechoslováci. Dětský koutek je vůbec nejstarším časopisem pro děti v Chorvatsku. Po ochladnutí vztahů s Československem po roce 1948 se dokonce stal zásadní pomůckou pro výuku na školách s výukou českého jazyka. V současnosti je měsíčník schválen chorvatským ministerstvem školství jako oficiální pomůcka ve výuce, díky čemuž se dostává do rukou přibližně osmi set žáků, kteří se v Chorvatsku učí česky. Jeho význam nespočívá jen v rozvíjení českého jazyka a informování o krajanských akcích, ale také v seznamování krajanských dětí se současnou českou kulturou, o kterou mají zájem, ale k níž mají jen malý nebo žádný přístup. Žáci navíc do časopisu přispívají svými literárními a výtvarnými pracemi.

Neméně zásadními periodickými publikacemi, které přispívají k možnosti studovat českou menšinu v Chorvatsku z hlediska dlouhého času, jsou ročenky Český lidový kalendář (od 1953) a Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek (od 1962). První jmenovaná přináší ve-

²² SELICHAROVÁ, Marie: *Vývoj a proměny Jednoty*. Přehled, 2006, s. 6.

²³ Redakce Jednoty pracovala po celou dobu války, vydávání týdeníku Jednota nebylo přerušeno, ani v době ostřelování Daruvaru.

dle příspěvků ze života a historie krajaňské komunity, paměti a vzpomínek krajanů především přehled výročních zpráv o činnosti jednotlivých kulturních institucí Čechů v Chorvatsku, konkrétně českých škol, českých besed a Českého svazu. Jedná se tak o základní pramen např. k vývoji českých škol a zásadních proměn ve výchově a vzdělávání krajaňských dětí. Druhá představuje sborník odborných textů a studií týkajících se různých témat menšinového života, ať už z oblasti kultury a dějin či českého jazyka a vzdělávání. Autory jsou sami krajané či oslovení odborníci (převážně z České republiky).

Kromě periodického tisku vydává vydavatelství Jednota ve speciálních edicích řadu publikací věnujících se minulosti i přítomnosti krajaňské literární tvorby (např. antologie *Domov má jméno Daruvar*²⁴), knih pro děti a učebnic pro české školy, historické práce a memoárové texty (jako např. emotivní vzpomínky na občanskou válku *Listy svědectví a díky*²⁵ nebo *Moje české kořeny*)²⁶ aj.

Mezi tradičně zastoupené práce v krajaňské produkci patří díla s historickým námětem. Již klasickým je dílo Josefa Matuška Češi v Chorvatsku,²⁷ které je však dovedeno jen do druhé světové války. Přestože v roce 1994 na knihu navázal přehledovou studií,²⁸ v níž jsou dějiny Čechů dovedeny až do roku 1992 (včetně počátku občanské války a vzniku samostatné Chorvatské republiky), jsou informace podány jen na omezeném rozsahu, a tak se, jak napovídá název studie, jedná skutečně o stručný přehled. Příspěvek je však hodnotný mj. proto, že obsahuje základní demografické údaje, stejně jako geografické propozice k vývoji českého osídlení v Chorvatsku právě až do roku 1992. Matušek patřil mezi první české intelektuály rozené v Chorvatsku. Byl učitelem na českých školách, později hlavním redaktorem a ředitelem Jednoty, ale také kulturně-osvětovým pracovníkem, básníkem, badatelem v dějinách menšiny i ochráncem každého dokladu o minulosti Čechů v Chorvatsku.²⁹

Na Matuškův odkaz navázal svým badatelským zaujetím i publikační aktivitou Václav Herout, který do krajaňského tisku přispívá pravidelně od 60. let 20. století. Jeho zájem se vyprofiloval především směrem k minulosti

²⁴ TUREK, Ruda (ed.): *Domov má jméno Daruvar. Literární tvorba Čechů v Chorvatsku*. Praha 1995.

²⁵ STAŇOVÁ, Jiřina – STRÁŇKOVÁ, Libuše (eds.): *Listy svědectví a díky*. Daruvar 1992.

²⁶ DAŇKOVÁ, Vlatka (ed.): *Moje české kořeny*. Daruvar 2011.

²⁷ MATUŠEK, Josef: *Češi v Chorvatsku*. Daruvar 1994.

²⁸ MATUŠEK, Josef: *Stručný přehled dějin české menšiny v Chorvatsku*. In: Český lidový kalendář na obyčejný rok 1994. Daruvar 1994. s. 101–114.

²⁹ HEROUT, Václav: *Životní cesta Josefa Matuška*. In: Josef Matušek. Daruvar 2004, s. 6.

a současnosti Ivanova Sela³⁰ a dalších obcí spojených s přítomností české menšiny.³¹ K poznání dějin českého osídlení kromě Herouta přispívají i další krajanští autoři v publikacích věnovaných konkrétním osadám (např. Dežanovci, Mezurači, Jazveniku).³² Heroutovo dlouholeté badatelské úsilí přineslo poznatky o první vlně stěhování Čechů do Slavonie či zajímavé pohledy na reemigraci Čechů z Chorvatska po druhé světové válce.³³ Svou pozornost však věnoval i dalším aspektům menšinového života na Daruvarsku. Podrobná bibliografie Václava Herouta je nejnověji dostupná v Přehledu z roku 2015.³⁴ Vybrané práce uvádíme u konkrétních tematických okruhů, jimž je v krajaňských publikacích věnována pozornost. Vzhledem k naznačenému rozsahu krajaňských děl není reálné obsáhnout je všechna. Do výčtu proto zahrnujeme jen samostatné monografie a výběrově studie publikované v Přehledu kulturních a historických, literárních a školských otázek v posledních deseti letech.

- 1) Krajanští autoři usilují o zachycení českého spolkového života mimo jiné prostřednictvím textů o Svazu Čechů i českých besedách, jejich historii i současných aktivitách, často v souvislosti s výročími jejich založení.³⁵ Význačným počinem je publikace České domy v Chorvatsku: krajaňské kulturní stánky,³⁶ která usiluje doložit jednak stavební aktivitu (včetně prováděných rekonstrukcí), jednak význam dobrovolné práce členů čes-

³⁰ HEROUT, Václav: *Vznik Ivanova Sela*. Přehled, 1998, s. 19–62; Týž: *Sto devadesát let Ivanova Sela*. Přehled, 2016, s. 5–117.

³¹ Studie v kolektivní práci: MATUŠEK, Josef (ed.): *Velké a Malé Zdenice: Příspěvky k dějinám osad. – Veliki i Mali Zdenici: Prilozi za historiju sela*. Daruvar 1977; HEROUT, Václav a kol.: *Brestov a Končevica – Brestovac i Končanica*. Daruvar 1988.

³² BLÁHA, Karel: *Dežanovci: příspěvek k poznání minulosti osady a okolí*. Daruvar 2009; Týž: *Mezurač: příspěvek k poznávání dějin osady*. Daruvar 2010; RAJKOVIČOVÁ IVETOVÁ, Marijeta: *Češi v Jazveniku*. Daruvar 2013.

³³ HEROUT, Václav: *Reemigrace Čechů z Chorvatska 1945–1949*. Daruvar 2010.

³⁴ BLÁHA, Karel: *Přínos Václava Herouta ke zkoumání života české menšiny v Chorvatsku*. Přehled, 2015, s. 95–118.

³⁵ HEROUT, Václav: *Okolnosti založení československého svazu*. Přehled, 2011, s. 5–11; MATUŠEK, Josef: *Česká beseda Daruvar před druhou světovou válkou 1907–1941*. Daruvar 2008; STRÁNKOVÁ, Libuše: *Česká beseda Daruvar v letech 1997–2007*. Přehled, 2008, s. 5–31; KNÍŽEK, Mírko: *Česká beseda obce Lipovlany 2004–2014/Češka beseda općine Lipovljani 2004–2014*. Daruvar 2015; STECKEROVÁ, Zdena: *Česká beseda Rijeka 1994–2014/Češka beseda Rijeka 1994–2014*. Daruvar 2015; MUŽKA, Miroslav: *Rekonstrukce Českého národního domu*. Přehled, 2008, s. 77–82; VALENTA, Josef: *Rekonstrukce jeviště Českého domu*. Přehled, 2008, s. 83–85; BEŠTA, Josip: *Pilnost, poctivost, šetrnost: Devadesát let České besedy Kaptol*. Přehled, 2015, s. 37–51.

³⁶ JANOTOVÁ, Lenka – STRÁNKOVÁ, Libuše: *České domy v Chorvatsku: krajaňské kulturní stánky*. Daruvar 2014.

- kých besed z hlediska zachování menšinové identity. „Monografie o kulturních domech zachytila velkou akci stavby a renovování Domů a škol. Svědčí o obětavosti a lásce krajanů k vlastním kořenům, o vlastenectví mnoha z nich. Je to zároveň svědectví velké solidarity, svědectví o společném financování dvou států, staré a nové vlasti, které podporují vytváření podmínek pro bohatou kulturně osvětovou a uměleckou činnost krajanských spolků s cílem zachování české identity krajanů v Chorvatsku.“³⁷ Pozornost krajanů je v textech upřena také směrem ke konkrétním folklorním činnostem – tanečním, pěveckým i divadelnickým.³⁸
- 2) Zvláštní péče je věnována významu krajanských osobností. Kromě dílčích medailonů uveřejňovaných v Přehledech³⁹ je třeba uvést dvousvazkové dílo *České stopy v Chorvatsku: biografický slovník významných osob původem z českých zemí a příslušníků české menšiny*.⁴⁰
  - 3) Z hlediska zachovávání české identity se jako důležité jeví také téma českého jazyka a českého školního vzdělávání, kterému je dlouhodobě věnována pozornost také na odborném sympoziu konaném každoročně v Daruvaru. Téma je uchopováno jak z hlediska institucionálního,⁴¹ tak praktického co do užívání menšinového jazyka v běžné komunikaci.⁴²

³⁷ Tamtéž, s. 7.

³⁸ STAŇOVÁ, Jana: *Folklorní soubor Holubička*. Přehled, 2008, s. 53–64; STAŇOVÁ BRDAROVÁ, Jitka: *Besední divadelní činnost*. Přehled, 2008, s. 39–51; JANOTOVÁ, Lenka: *Ženský pěvecký sbor*. Přehled, 2008, s. 65–69.

³⁹ HEROUT, Václav: *Nebude zapomenut, kdo na sebe zapomíná: k 120. výročí narození Jaroslava Dittricha (1892–1959)*. Přehled, 2012, s. 5–45; Týž: *Vojta Režný – život věnovaný české menšině*. Přehled, 2011, s. 13–31; HEROUT, Václav: *Vztah Vojty Režného ke kulturním a politickým poměrům v Království SHS*. Přehled, 2015, s. 5–36; BLÁHA, Karel: *Ivan Ljubojević, kronikář lipovlanského kraje*. Přehled, 2008, s. 93–95; Týž: *Prozaická tvorba krajanského spisovatele Rudy Turka*. Přehled, 2013, s. 61–71; ŠRÁMEK, Václav: *František Smetánka – předseda Svazu v nejtěžších letech*. Přehled, 2011, s. 69–73.

⁴⁰ MATUŠEK, Josef – MATUŠEK, Alen: *České stopy v Chorvatsku: biografický slovník významných osob původem z českých zemí a příslušníků české menšiny*. Daruvar 2015.

⁴¹ DANĚK, Alois (ed.): *75 let České základní školy J. A. Komenského v Daruvaru, 70 let České mateřské školy Ferda mravenec v Daruvaru*. Daruvar 1997; JANOTOVÁ, Lenka (ed.): *Česká základní škola Jana Amose Komenského 1997–2007: deset let činnosti slovem i obrazem*. Daruvar 2009; MATUŠEK, Josef: *České školy v Chorvatsku (1922–1941)*. Přehled, 1993, s. 65–86; KOLOUCH, Otakar: *České školství v Chorvatsku po II. světové válce*. Přehled, 1993, s. 87–97.

⁴² BRKIČOVÁ-STREJČKOVÁ, Jasminka: *Česko-chorvatská dvojazyčnost žáků českých základních škol v Chorvatsku*. Přehled, 2012, s. 55–65; FILOVÁ, Jasna: *Dlouholetá péče o český jazyk na Bjelovarsku*. Přehled, 2015, s. 53–62; Táž: *Vliv rozvoje technologií a společnosti na mluvený jazyk české menšiny v Chorvatsku*. Přehled, 2014, s. 83–92; STRÁNIKOVÁ, Helena: *K některým jevům v slovní zásobě příslušníků české menšiny v Chorvatsku*. Přehled, 2011, s. 97–105; Táž: *Změny slovesných prefixů v důsledku jazykového kontaktu mezi češtinou a chorvatštinou v češtině Čechů v Chorvatsku*. Přehled, 2014, s. 93–106; SOHROVÁ, Marie: *O vlivu jazyka*

- 4) Do popředí zájmu se v posledním desetiletí dostává stále více otázka zachování české menšiny v Chorvatsku, a to nejen skrze již uvedené jazykové a spolkově-kulturní hledisko, ale také s ohledem na výsledky sčítání obyvatel a identifikaci faktorů, které by mohly zpomalit, pokud ne zastavit, proces asimilace.⁴³ Identifikace aspektů, které mají vliv na zachování české národní identity i v dalších generacích se vynořilo rovněž jako ústřední téma našeho výzkumu, o němž pojednáváme na jiném místě.⁴⁴

Český tisk v Chorvatsku je nositelem kolektivní paměti krajanů, neboť je skrze něj převedena do písemné podoby, která se vytrácí pomaleji než narativní příběhy. Texty publikované v češtině jsou současně zprostředkovatelem českého jazyka krajanům. A Novinové vydavatelská instituce Jednota je od počátku svého vzniku důležitým partnerem českých škol, s nimiž byla propojena nejen skrze vydávání učebnic, ale při bližším prozkoumání zjistíme, že většina redaktorů byla současně učiteli. Z toho můžeme vyvozovat, že Novinové vydavatelská instituce zastává zcela zásadní úlohu při zachování české národní identity v Chorvatsku. V úsilí čelit asimilaci napomáhá krajanům také badatelský zájem z České republiky, který nyní není nijak soustavný. Navzdory evidentnímu přínosu badatelských záměrů, o něž mají zájem také sami chorvatští Češi, neboť „v zájmu menšiny je, aby zájem badatelů z řad menšiny i mimo ni o život krajanů přetrvával i v budoucnu, a také aby jejich práce byly dostupné také zdejší čtenářům,“⁴⁵ jsme úvodem upozornili na určité problémy a rizika spočívající v povrchních interpretacích, ne-li na prosté dezinterpretaci zkoumaného, majících za důsledek v tom lepším případě pouze stereotypizaci menšinového života v Chorvatsku. Jediný způsob, jak se podobným zjednodušením vyhnout spatřujeme nejen v opakovaných a dlouhodobých pobytech v terénu, ale rovněž v poctivé historicko-heuristické práci s krajanskými prameny, které představují nevytěženou pramennou materii, která v archivu při Svazu Čechů v Chorvatsku není dosud ani dostatečně roztržena.⁴⁶ Přitom skrze tyto prameny a původní krajanské texty

---

prostředí na mluvu menšiny. Přehled, 2014, s. 73–81; STRÁNÍKOVÁ, Libuše: Stopy českých nářečí v mluvě Čechů v Chorvatsku. Přehled, 2014, s. 107–114; STAŇOVÁ BRDAROVÁ, Jitka: Výuka českého jazyka – úvaha učitele. Přehled, 2014, s. 127–130.

⁴³ HORYNA, Ivan: *Výsledky sčítání lidí: srovnání výsledků sčítání obyvatel v Chorvatsku v letech 2001 a 2011 s ohledem na českou menšinu. Přehled, 2013, s. 5–13; Týž: Zachování specifik české menšiny v Chorvatsku. Přehled, 2012, s. 47–53; ŘEHÁK, Antun-Tony: Vzděláním a hospodářským pokrokem proti asimilaci. Přehled, 2008, s. 96–101.*

⁴⁴ BARTEČEK, I. a kol.: c.d.

⁴⁵ STRÁNÍKOVÁ, L.: *Výzkumy*, s. 15.

⁴⁶ Potřeba podobné práce pak samozřejmě vyvstává také ve vztahu k pramenům vzniklým činností českých, resp. československých institucí, které aktivity krajanů v Chorvatsku monitorovaly.

by bylo možné nahlédnout emický přístup k menšinové kultuře a historii, tj. z pohledu samotných krajanů. Uvedené prameny představují nevyčerpaný a nenahraditelný zdroj informací, kterým ovšem v budoucích letech v důsledku asimilačních tendencí, pokud nebude vyvinuto úsilí o jejich zachování a důkladné zpracování, hrozí zánik. Právě upozornění na hodnotu krajanské publikační produkce a doposud upozaděnou možnost jejího využití v práci historiků při studiu Čechů v Chorvatsku, bylo cílem této studie.

RESUMÉ

NOVINOVĚ VYDAVATELSKÁ INSTITUCE JEDNOTA A JEJÍ VÝZNAM PRO POZNÁNÍ MINULOSTI A SOUČASNOSTI ČECHŮ V CHORVATSKU

Češi v Chorvatsku dlouhodobě vzbuzují zájem ze strany českých badatelů (historiků i etnologů). Mezi dosud zpracovanými díly věnovanými zahraničním Čechům však na základě analýzy existující literatury dosud nenacházíme ucelenou práci, která by komplexně zachytila minulost a současnost české menšiny v Chorvatsku. K dispozici jsou pouze dílčí studie v rámci obecněji zaměřených monografických prací či kvalifikační práce, jež však z důvodu krátkodobosti výzkumných pobytů mohou přinést informace o chorvatských Čechích jen ve zjednodušené, či dokonce zavádějící podobě. Za problematickou považujeme absenci snahy o emický přístup ke zkoumaným tématům a minimální vytěžení krajanské pramenné materie. Uvádíme přehled krajanských prací vydávaných českou Novinově vydavatelskou institucí Jednota, které by přitom mohly přinést obohacující poznatky a napomoci porozumění osudům české menšiny v Chorvatsku v kontextech, které jsou dodnes přehlíženy.

Klíčová slova: Češi v cizině, Chorvatsko, krajanský tisk, prameny

RESUMÉ

*THE JOURNAL PUBLISHING INSTITUTION JEDNOTA
AND ITS IMPORTANCE AS A SOURCE OF KNOWLEDGE
ABOUT THE PAST AND PRESENT OF CZECHS IN CROATIA*

The Czechs in Croatia have been raising the interest of Czech researchers (historians and ethnologists) for a long time. According to my research, there is not a comprehensive work among the up now compiled works which would deal with expatriate Czechs and which would capture the complex past and presence of the Czech minority in Croatia. There are partial studies in generally focused monographical works or qualification works, which, due to the shortness of research visits, can bring information about Croatian Czechs in a simplified or in a misleading manner. The absence of the attempt to emic approach towards the studied topics and minimal extraction of compatriot source materials is problematic. We present an extensive overview of compatriot production published by the Czech Journal Publishing Institution Jednota which are not yet depleted and which could bring new enriching information and which could help to understand the fates of the Czech minority in Croatia in contexts which have been up to now overlooked.

Keywords: Czechs in foreign countries, Croatia, compatriotic press, sources

Translated by Mgr. Tereza Kalousková

Mgr. Jana Kočí
Česká republika
e-mail: jana.koci@upol.cz

VÁLEČNÁ LÉTA RICHARDA FISCHERA¹

Ivan Puš

1 Úvod

Válečné události let 1914–1918 citelně zasáhly nejen vojáky na frontových liniích, ale též obyvatelstvo obcí ležících mimo území přímých bojů. Problematické každodennosti civilních osob během války se v posledních letech věnovalo zatím méně autorů² než osudům přímých účastníků bojů.³

Válečné události ovlivnily osudy mnoha mužů, žen i dětí. Někteří pamětníci zaznamenali své vzpomínky na fungování společnosti v době válečného hospodářství a na práci bezpečnostního aparátu. Z těchto memoárů lze dnes těžit.

K významným autorům takové memoárové literatury patří Richard Fischer (1872–1954), advokát, národní aktivista, přední člen Národní jednoty pro Východní Moravu a poslanec moravského zemského sněmu.⁴

¹ Studie vznikla v rámci projektu Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci „Koncept regionálních dějin v díle Richarda Fischera a Václava Nešpora. Komparativní analýza díla a veřejného působení vybraných osobností města Olomouce v kontextu dobové historiografie“ (IGA_FF_2016_028), díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené roku 2016 Univerzitě Palackého v Olomouci Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky.

² Viz nejnověji KONRÁD, Ota – KUČERA, Rudolf: *Cesty z apokalypsy. Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914–1922*. Praha 2018; LENDEROVÁ, Milena – HALÍŘOVÁ, Martina – JIRÁNEK, Tomáš.: *Vše pro dítě. Válečné dětství 1914–1918*. Praha 2015; KUČERA, Rudolf: *Život na příděl. Válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918*. Praha 2013; ŠEDIVÝ, Ivan: *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. 2., dopl. vyd. Praha 2014; MOMMSEN, Hans (ed.): *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Brno 2000; K reflexi dění v regionu viz MAREK, Pavel: *První světová válka očima starosty města*. In: PLÁVEK, František (ed.): *Archivum Trebonense*, 13, 2014, s. 75–95.

³ Pod patronací Vojenského historického ústavu v Praze byla v letech 2014–2018 organizována série konferencí s názvem *Léta do pole okovaná*, na nichž vystoupila řada předních historiků z ČR, SR, Rakouska a dalších zemí; Memoárové literatury legionářů a vojáků rakousko-uherské armády z doby první světové války se nabízí celá řada, viz <http://biblio.hiu.cas.cz/custom/pdf/bibliografie-valecne-deniky-1914-1918.pdf> [cit. 28. 2. 2018].

⁴ R. Fischer byl členem Lidové strany na Moravě. Od roku 1908 vznikla fúzí Lidové strany na Moravě a Moravské pokrokové strany Lidová strana pokroková. K vývoji Lidové strany viz MALÍŘ, Jiří: *Mladočeská strana v Čechách a promladočeské strany na Moravě*. In: MAREK, Pavel a kol.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Rosice u Brna 2000, s. 42–62. 9. 2. 1918 se tato pokroková strana stala součástí nově utvořené České státoprávní demokracie, viz SLÁDEK, Zdeněk: *Národně demokratická strana 1918–1939*. In: Tamtéž, s. 198–214, zde s. 198; K Fischerově činnosti před válkou

Cílem tohoto příspěvku je přiblížit jednu z významných etap života R. Fischera, zvláště jeho aktivity během první světové války, jež vyústila do rozpadu Rakouska-Uherska a konstituování nástupnických států včetně Československa. Meziválečné období znamenalo pak druhou etapu veřejného angažmá tohoto politika; tehdy v Olomouci zastával nejprve pozici vládního komisaře (1918–1919), poté působil v obecní samosprávě jako radní a v letech 1923–1939 dosáhl vrcholu své politické dráhy, když byl opakovaně zvolen starostou města.

Během dvaceti meziválečných let publikoval Fischer téměř osm desítek drobných i rozsáhlejších tisků, v nichž dokumentoval svůj veřejný život, ale též události ze života svých spolupracovníků a částečně i politických oponentů.

V této studii je důraz kladen na otázku, jakým způsobem, s odstupem více než deseti let, prezentoval autor čtenářům válku, a jak on sám prožil poslední léta monarchie. Ke studiu byly využity memoáry publikované vlastním nákladem R. Fischera a jeho osobní pozůstalost, deponovaná ve Státním okresním archivu Olomouc.

R. Fischer byl spjat s Olomoucí od svých studií na Slovanském gymnáziu. Po absolvování práv na pražské univerzitě⁵ se roku 1896 vrátil na Hanou a ve městě zahájil svou profesní dráhu. Během pobytu v Praze se kromě studia věnoval intenzivně spolkové činnosti,⁶ zejména ve studentském sdružení českých a slovenských studentů *Slavie* a v akademickém odboru *Národní jednoty*.⁷ Letní semestr akademického roku 1892/1893 strávil v Lošticích, aby

---

a v roce 1918 viz HÁJEK, Martin: *Olomoučtí Němci 1918–1938*. Olomouc, FF UP 2018. Rkp. disertační práce, s. 27–38.

⁵ Dobou Fischerových středoškolských a vysokoškolských studií se zabývá Andrea Pokludová v části svého článku *Každodennost studentů na přelomu 19. a 20. století* (dále jen *Každodennost studentů*), viz POKLUDOVÁ, Andrea: *Každodennost studentů na přelomu 19. a 20. století*. In: MALÍŘ, Jiří – RÁJA, Martin (edd.): JUDr. Václav Kounic a jeho doba. Brno 2009, s. 337–343. K původu studentů práv, navštěvujících fakulty v Praze a Vídni, k jejich pozdějšímu působení a dalším sociálním atributům i k vývoji vysokých učení viz VYSKOČIL, Aleš: *Moravští juristé mezi Prahou a Vídní na počátku 20. století*. In: Tamtéž, s. 345–353. A. Vyskočil uvádí o generaci studentů R. Fischera: „První úředníci s českým diplomem z Karolina, kteří se objevují v řadách moravské politické správy, patřili ke generaci narozené až v 70. a 80. letech, a ta se imatrikulovala nejdříve počátkem 90. let. Onen přibližně desetiletý ‚nezájem‘ o česká práva v Praze ukazuje na jakousi setrvačnost docházky do Vídně, na zvyk neměnit již nastoupenou školu, snad se na něm podepsal i fakt, že se na Moravě síť českých středních škol teprve konstituovala.“ Tamtéž, s. 351–352; R. Fischer absolvoval jeden semestr ve Vídni, jinak v Praze na české části univerzity.

⁶ POKLUDOVÁ, Andrea: *Každodennost studentů*, s. 337–343, zde s. 342.

⁷ FISCHER, Richard: *Cesta mého života 2*. Olomouc 1934, s. 28–58; 106–126; K významnému postavení Národní jednoty přispěl Fischer po svém návratu do Olomouce, a to také spolu-

ušetřil náklady spojené s pobytem v Praze a mohl se věnovat nestudijní, blíže nespecifikované činnosti.⁸ Letní semestr roku 1893/1894 pak strávil na Vídeňské univerzitě, kde mimo jiné navštěvoval přednášky německého liberála Gustava Grosse o pojištnictví.⁹ V jednotlivých letech pronesl řadu přednášek k tématu národnostního školství a k vybraným kapitolám z českých dějin, a to v moravských obcích, především v Lošticích, ale také v Praze.¹⁰

Po úspěšném ukončení studia absolvoval roční praxi u krajského soudu v Olomouci a poté nastoupil na koncipientské místo u advokáta Antonína Geislera. Tím posílil rostoucí vrstvu české inteligence ve městě.¹¹ Od roku 1903 pak působil jako samostatně činný advokát.¹² Vedle toho se stal členem mnoha měšťanských spolků hospodářského, politického i kulturního zaměření.

2 Cesta mého života

Fischerovy paměti, nazvané *Cesta mého života*, jsou poměrně obsáhlé a obsažné. V šesti svazcích autor zachytil vybrané události ze svého osobního i profesního života, jež byl neodmyslitelně spjat s aktivní advokátní praxí, spolkovou činností a především politickou aktivitou. *Cesta mého života* byla vydávána postupně ve třicátých letech a vlastně Fischerovo veřejné působení završila, neboť se vznikem protektorátu se Fischer stáhl z veřejného života a období okupace strávil v ústraní rodných Loštic. Po roce 1945 jeho veřejné působení už jenom doznívalo.

Fischerovy memoáry vykazují v mnohém znaky promyšleného, pečlivě strukturovaného díla, za nímž stála dlouhá příprava. S jeho texty věnovanými době první světové války lze v dějinách moravských měst srovnávat paměti Ondřeje Přikryla, prostějovského lékaře, taktéž politika *Lidové strany*

---

prací s dlouholetým tajemníkem sdružení Adolfem Kubisem. NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. 2. vydání. Olomouc 1998, s. 283.

⁸ POKLUDOVÁ, Andrea: *Každodennost studentů*, s. 341.

⁹ FISCHER, Richard: *Cesta mého života* 2, s. 21.

¹⁰ FISCHER, R.: *Cesta mého života* 2, s. 196–198.

¹¹ POKLUDOVÁ, Andrea: *Formování inteligence na Moravě a ve Slezsku 1857–1910*. Opava 2008, s. 43–47.

¹² FISCHER, Richard: *Cesta mého života* 3, 1, s. 8–13.

a pozdějšího starosty města,¹³ jenž byl Fischerovým soupутníkem, aktivistou českého národního hnutí a jeho kolegou v moravském zemském sněmu.

V prvním díle paměti se Fischer věnoval rodinným poměrům, z nichž vzešel, přiblížil své dětství a dobu středoškolských studií v Olomouci, milieu, jež ho formovalo. Ve vytváření nacionálně českého postoje sehrál zásadní roli jeho otec Gustav Fischer, rolník z Loštic. Během univerzitních studií, vyličených ve druhém díle *Cesty*, se pak dotvářela základní politická ideologie R. Fischera.

Ve třetím, dvousvazkovém díle *Cesty* se Fischer zaměřil na bezmála čtvrtstoletí dlouhou epochu před vypuknutím světové války: „Léta 1896–1918, která jsem prožil v Olomouci jako koncipient a pak advokát i poslanec, byla pro český vývoj náš v Olomouci nejvýznačnější, ba vrcholná. Nebyl jsem při tom pouhým divákem, pomáhal jsem slovem i činem, a mnoho vzpomínek z těch dob mě (!) utkvělo hluboko v mysli. Zaznamenávám je pro seznání poměrů té doby, i když jen některé kronikářsky, a snad pro dějiny méně významné. Ale přeci i v nich jeví se snaha a ráz doby. Snad někde budou mé řádky i osobně zabarveny, ale možná, že to jen celý spis zpestří. Podávám to, jak umím, veden dobrou vůlí.“¹⁴

Čtvrtý, dvousvazkový, díl nese podtitul *Pokroková Morava 1893–1918*. Jedná se v podstatě o podrobné dějiny této strany, v nichž Fischer detailně rozebral veřejné působení své a svých kolegů.¹⁵

V *Cestě mého života* prezentoval Fischer svůj pohled na každodenní události města zasaženého válkou. V letech 1914–1916 povětšinou nevystupoval v roli aktéra, nýbrž pasivního pozorovatele, jenž musel přihlížet „bezprávi konanému na Čechách.“ Ostře se stavěl proti Němcům, ovšem zatímco v předválečné době kritizoval jednoznačně olomoucké Němce a zvláště členy obecního zastupitelstva a rady, členy Německé pokrokové strany a Německé radikální strany, nejčastěji pak Karla Brandhubera, Moritze a Roberta Primavesiho (liberálové) a Rudolfa Sommera (radikální nacionalista), ve vzpomínkách na dobu válečnou tato cílená kritika ustoupila pohledu širšímu. Dokonce lze říci, že dokázal uznat přínos starosty Brandhubera ve prospěch obce, především koordinování pohybu válečných uprchlíků v době prvních vln migrace z Haliče za poslední čtvrtinu roku 1914. Tehdy se spojil Karl

¹³ Příkrylovy paměti zatím nebyly publikovány a nacházejí se v jeho osobní pozůstalosti depované ve Státním okresním archivu Prostějov. K rozboru jeho díla pak viz MAREK, P.: *První světová válka očima starosty města*. In: PLÁVEK, František (ed.): Archivum Trebonense, 13, 2014, s. 75–95. MALÍŘ, J.: *Ondřej Příkryl*. In: MALÍŘ, J. a kol: Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918. Brno 2012, s. 541–544, zde s. 542.

¹⁴ Týž: *Cesta mého života* 3. Olomouc od r. 1896–1918, 1. Olomouc 1936. Úvodem.

¹⁵ FISCHER, Richard: *Cesta mého života* 4. *Pokroková Morava 1893–1918*. 1–2 Olomouc 1937.

Brandhuber s českým agrárníkem Tomášem Otáhalem a podle Fischera oba intervenovali u místodržitele i na ministerstvech, aby nebyli další uprchlíci do města posíláni. Jejich počty totiž v průběhu války dosáhly v Olomouci až osmnácti tisíc. K otázce válečného zásobování města se stavěl Fischer také poměrně umírněně, hodnotil kladně podíl obecní rady na fungování aprovizace města, ačkoliv tehdejší způsob přerozdělování potravin, údajně podle národnostního principu, považoval za nespravedlivý.¹⁶ Tvrdě však Fischer kritizoval státní orgány, především armádu a justici.

V drobné publikaci, příznačně nazvané *Hrst válečných dokumentů*, jež byla vydána na konci dvacátých let, se Fischer věnoval vojenským záležitostem, politickému životu a kazuistikám vojenského soudu, a to s jasným cílem dokumentovat skutečné i domnělé represe vůči českému obyvatelstvu.¹⁷

Celkovou koncepci svých memoárů i dalších publikací usiloval Fischer o zachování image Čechů jako nekonfliktního společenství – budoucího národa. V jeho pojetí se Češi pouze bránili útoku Němců, pokud se dostali do fyzického střetu, obvykle za přihlížení obecní policie či armády, přičemž policie jako nepostátněná ozbrojená složka, placená z obecních prostředků, stranila Němcům.

V červnu a červenci 1914 se konala veřejná shromáždění na podporu války proti Srbsku – tři německé akce a jedna česká. Při těchto událostech došlo ke svárům a fyzickým střetům mezi zúčastněnými, což nakonec vedlo spolu s dalšími okolnostmi k zákazu veřejných shromáždění. Češi se účastnili provokací a potyček, jak Fischer přiznal, ovšem zároveň všechny účastníky omlouval tvrzením, že se jednalo o školní mládež. „Demonstrace ty opakovaly se i ve středu, jenomže s tím rozdílem, že mládež při nich rozdělila se ve dva tábory dle národnosti, a jedna druhou snažila se překřičet zpěvem, písní ve svém jazyce. Ba počalo mezi oběma tábory docházeti ke srážkám.

¹⁶ Olomouc spolu s Prostějovem a Přerovem tehdy usilovaly o vytvoření společného zásobovacího okruhu s venkovem, vyjednávání však nebyla úspěšná. Důležitou roli hrála jistě omezená kapacita venkovských obcí a určitá soběstačnost Prostějova díky osobnímu angažmá starosty Ondřeje Přikryla. Podle Fischera selhala jednání zejména z důvodu diktátu cen ze strany měst. Důležitou roli hrála jistě také omezená kapacita venkovských obcí.

FISCHER, Richard: *Cesta mého života* 3. Olomouc od r. 1896–1918, 2. Olomouc 1937, s. 329. K problematice zásobování města viz VANĚČEK, Jiří: *Zásobování města Olomouce potravinami a Velká válka 1914–1918*. Olomouc, FF UP 2004. Rkp. magisterské diplomové práce; SKOUPÝ, Arnošt: *V letech velké války*. In: SCHULZ, J. (ed.): *Dějiny Olomouce*, 2, s. 75–77.

¹⁷ FISCHER, R.: *Hrst válečných dokumentů*. Olomouc 1929. Konkrétní případy, jež řešily vojenské soudy, uvedl Fischer rovněž v *Cestě mého života*, viz FISCHER, R.: *Cesta mého života* 3. Olomouc od r. 1896–1918, 2. Olomouc 1937, s. 331–343.

Podotknouti dlužno, že demonstrací těch ani v úterý ani ve středu rozvážnější živly vůbec se neúčastnily, a že zúčastnily se jich z větší části jenom děti.“¹⁸

3 Po vypuknutí války

V prvních měsících války zaujal Fischer pragmatický, vyčkávací postoj. Nejprve zvažoval možnost exilu a zřejmě též spolupráci s T. G. Masarykem v zahraničí. Masaryka znal od svých studií na pražské univerzitě v první polovině 90. let, kdy navštěvoval jeho přednášky z praktické filozofie. Po vstupu do veřejného života prostřednictvím spolkové a politické činnosti byl pak i nadále s budoucím prezidentem v písemném i osobním kontaktu,¹⁹ mimo jiné při Masarykových návštěvách Olomouce a jeho volební kampani na Valašsku.²⁰ Jako politicky exponovaná osoba byl však Fischer po vypuknutí války pod větším dohledem státních úřadů, a proto byl také nucen v lednu 1915 odevzdat na okresním hejtmanství²¹ svůj cestovní pas, čímž se jeho možnost vycestovat a v zahraničí se podílet na propagaci českých zemí a československé ideje stala v podstatě nemožnou.

„Zároveň jsem byl důvěrně upozorněn, že to znamená velkou kaňku na mé politické pověsti. Vědělo se už, že při vítězství rakouských zbraní nevyvěsil jsem nikdy na domě praporu (ač mne olomoucký policejní strážník přišel k tomu přímo vyzvat), neupsal jsem ničeho na válečnou půjčku (až v době svého vojákování, abych dostal dovolenou, upsal jsem za 2000 K válečné půjčky a hned jsem ji prodal), nepřispěl jsem nikdy na různé válečné účely a sbírky apod.“²²

Během války údajně přechovával některé ilegální dokumenty a zahraniční publikace, zejména text údajných manifestů cara Mikuláše II. zvěstujících

¹⁸ Týž: *Cesta mého života* 3. Olomouc od r. 1896–1918, 2. Olomouc 1937, s. 302.

¹⁹ Viz Masarykův dopis Fischerovi ze 17. 3. 1901, v němž Masaryk komentoval některou z Fischerových prací, patrně politicky zaměřenou. SOkA Olomouc, M8-4, Pozůstalost JUDr. Richarda Fischera, sign. 2b, i. č. 2, kart. 1, T. G. Masaryk R. Fischerovi. 1901.

²⁰ FISCHER, Richard: Dr. T. G. Masaryk a Olomouc. Olomouc 1930. Týž: *Cesta mého života* 2. Olomouc 1934, s. 12; Týž: *Cesta mého života* 3, 2. Olomouc 1937, s. 347.

²¹ Okresním hejtmanem v Olomouci byl v letech 1897–1919 Moritz Gasttheimb. VYSKOČIL, Aleš: *Slovník představitelů politické správy na Moravě v letech 1850–1918*. Praha 2011, s. 93–94, s. 346; Okresní hejtmanství sídlilo na náměstí Františka Josefa (Franz Josef-Platz, dnešní náměstí Republiky). Nyní se zde nachází Knihovna města Olomouce.

²² FISCHER, R.: *Cesta mého života* 3, 2. Olomouc 1937, s. 347–348.

příchod ruského vojska na Moravu. Kromě toho také výtisky Zürcher Zeitung.²³

Vedle advokátní praxe se v následujících dvou letech intenzivně věnoval výzkumu a publikování svých odborných prací zaměřených v první řadě na problematiku loštického školství, dějiny Loštic a dějiny dalších obcí na Moravě.²⁴ Lze tedy říci, že Fischer se v tomto období rozhodl stáhnout z veřejného života a sledoval zpovzdálí vývoj politické situace.

Válečný optimismus velení c. k. armády v prvních měsících války byl rychle vystřídán válečnými nezdary především na východní frontě, urputnými boji v Haliči a v důsledku blízkosti bojů bylo zavedeno stanné právo pro Halič, Slezsko a východní Moravu, trvajícím od listopadu 1914 do října 1915.²⁵ Z potenciálního nebezpečí vojenského vpádu vyrůstalo nebezpečí radikalizace společnosti, na což pak reagovaly státní orgány. V průběhu bojů byl také postupně rozšiřován okruh odvedenců, ve snaze pokrýt bojové ztráty. Ročník 1872, tedy ročník R. Fischera, patřil ke skupině domobranců II. pásma, na něž se ve druhém roce války vztahovaly odvody. Fischer se rozhodl pro přesídlení z Olomouce do Loštic, aby získal výhodnější pozici při jednání s odvodní komisí.

²³ Viz Týž: *Hrst válečných dokumentů*. Olomouc 1929, s. 38–40; Týž: *Cesta mého života* 3, 2. Olomouc 1937, s. 348. Podle R. Fischera bylo v jednom z vydání Zürcher Zeitung „z jara 1915“ uvedeno, že byl odsouzen k trestu smrti a popraven. Článek se nepodařilo nalézt. Vzhledem k tomu, že se tyto dokumenty nenachází ve Fischerově pozůstalosti, lze předpokládat, že se nedochovaly z důvodu skartace jejich držitelem, případně z jiného důvodu.

²⁴ Viz dopis MUDr. Jana Smyčky R. Fischerovi. J. Smyčka byl lékařem, muzejním pracovníkem a později starostou Litovle v letech 1918–1924. Smyčka informoval Fischera mimo jiné o tom, že pro něj vyhledal údaje k historii hrnčířství a keramické tvorby v Litovli. SOKA Olomouc, M8-4, Pozůstalost JUDr. Richarda Fischera, sign. 2b, i. č. 25, kart. 1, Různá osobní korespondence v letech 1908–1951. V letech 1915–1916 vydal R. Fischer vlastním nákladem tyto práce: FISCHER, Richard: *Rolnický akciový cukrovar v Mohelnici*. Olomouc 1915; Týž: *50 let činnosti silničního výboru mohelnického okresu (1865–1915)*. Zábřeh 1915; Týž: *Vyšší hospodářský ústav v Doubravici u Loštic*. Příspěvek k dějinám zemědělského školství na Moravě. Olomouc 1916. Týž: *Počátky průmyslu na severní Moravě*. Olomouc 1916; FISCHER, Richard – KUBÍČEK, Václav: *Loštice ve svém národním, kulturním, politickém a hospodářském vývoji od r. 1848*. Díl 2., Školství. Olomouc 1916.

²⁵ V březnu 1915 byla do tohoto opatření zahrnuta také severní Morava, viz SKOUPÝ, Arnošt: *V letech Velké války*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce 2*. Olomouc 2009, s. 74–79, zde s. 75. Se stanným právem byla spojena perzekuce obyvatelstva, jež mohla znamenat rozsudek smrti v případech souzení vlezrádných projevů. V prvních letech války byly tvrdé rozsudky nad civilním obyvatelstvem spojeny s velitelem krakovského armádního sboru generálem Ludwigem Matuschkou (1859–1942), viz ŠERKA, Josef: *Stanné právo, perzekuce; Posádka a velitelství*. In: kol. autorů: *Ostrava ve víru velké války [nečíslováno]*, dostupné online, https://amo.ostrava.cz/cs/vystavy/vystavy/vystava_prvnisvetova_valka.pdf [cit. 14. 4. 2019].

„V květnu roku 1915 odhlásil jsem se v Olomouci k pobytu do Loštic, kamž jsem tehdy ještě domovsky příslušel, v Lošticích se ohlásil a do Olomouce pak jen dojížděl. V kanceláři beztoho nebylo práce mnoho. To znamenalo, že jsem byl zapsán do odvodních listin v Lošticích a odvodem byl jsem povinen do Zábřeha. Toto opatření ukázalo se později správným i pro mne výhodným.“²⁶

V Zábřehu na Moravě pak v srpnu 1915 absolvoval onu prohlídku před komisí, která jej shledala, snad kvůli potížím se srdeční aortou, neschopným služby.²⁷ V říjnu téhož roku se musel podrobit revizní prohlídce v Olomouci, jejíž výsledek byl shodný s rozhodnutím zábřežská komise, a teprve v červenci 1916 absolvoval další vyšetření, při kterém již byl shledán způsobilým.²⁸ Díky svému jednání, kontaktům, intervencím *Pozemkového ústavu*, a v neposlední řadě díky vyššímu věku (tehdy již 44 let) byl Fischer odveden v červenci 1916 a do služby nastoupil až na konci ledna 1917. Nebyl však nasazen do těžkých bojů na východní či jižní frontě, jak to zažila řada jeho vrstevníků. Nemusel bojovat o život v bezútěšných poměrech zákopů nebo v horských průsmycích.

Výhodné postavení v armádě získal díky svému švagrovi Alexandru Ustyanowiczovi²⁹, důstojníkovi hulánů a pedagogovi na vojenské vyšší reálce ve Vídni. Toto mimořádné postavení mu poskytovalo možnost zvolit si místo svého působení. Zvažoval nejdříve službu u maďarského pluku č. 71 v Prešpurku, pak u vozatajského oddílu v Krakově nebo u jeho pobočné jednotky dislokované v Hejčíně, a nakonec se mu podařilo nastoupit ke 2. vozatajskému pluku ve Vídni, umístěnému v Hietzingu (13. okrsek).

„S podivnými pocity odjížděl jsem 26. ledna 1917 do Vídne, nemaje potuchy, co všechno tam na mne čeká. Jedním jsem si byl jist; neznají mne tam, nebudou mi vytýkati mou národně politickou činnost, a pak že je tam švakr (!) Ustyanowicz, jenž mi ve vojenských věcech poradí.“³⁰

²⁶ FISCHER, R.: *Cesta mého života* 3, 2. Olomouc 1937, s. 348–349.

²⁷ V tehdejší tříbodové škále byl klasifikován známkou C. Později se Fischer dozvěděl, že určitou roli sehrála ta skutečnost, že lékař MUDr. Rozehnal, jenž v komisi posuzoval Fischerův stav, měl švagra J. Blažka, v té době obžalovaného z trestného činu pobuřování, a jehož Fischer obhajoval. „Později koncipista Laštůvka upozornil na mne lékaře, ten při vyslovení mého jména vzpomněl si, že jsem švakrovým (!) obhájcem, a tak řekl, že v zájmu švakrově nemohu být odveden, aby nepozbyl obhájce. Nebyla to šťastná náhoda?“ FISCHER, R.: *Cesta mého života* 3, 2. Olomouc 1937, s. 349.

²⁸ Klasifikován byl známkou B – tj. schopný služby s omezením.

²⁹ *Schematismus der k. k. Landwehr und der k. k. Gendarmerie der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*. Wien 1914, s. 337, 340.

³⁰ FISCHER, R.: *Cesta mého života* 3, 2. Olomouc 1937, s. 353–354.

A. Ustyanowicz jej během prvních dnů ve Vídni skutečně zasvětil do základních vojenských pokynů a obstaral mu jezdeckého koně pojmenovaného Hispan. Skutečnost, že Fischer neměl do té doby praktické zkušenosti z vojenského prostředí, se záhy projevily. Pozici, již zastával v kolektivu dobrovolníků – „jednoráčáků“ – však hodnotil se značným sebevědomím.

„Dne 2. února jsem šel do služby t. j. do školy. [...] Představil jsem se a sedl do škamny. Poslouchal jsem jako vyjevený. Přednášelo se o výstroji koně v jízdě i v tahu. Nerozuměl jsem ani slova. [...] Ostatní záhy poznali, že jsem Čech (podle výslovnosti) a zvěděli jaksí, že jsem i poslancem. Chovali se ke mně velmi pěkně a ochotně mi vypomáhali, kde jsem si nevěděl rady, a když jsme mluvili česky, klidně poslouchali. Rovněž všichni důstojníci chovali se – řekl bych – přímo s jakýmsi respektem.

Po obědě bylo cvičení v jízdě, což nás všechny mrzelo, že najedše se, musili jsme jezdit.“ [...] „Neseděl jsem do té doby na osedlaném koni, a teď mi nikdo neřekl, co a jak, a zároveň s ostatními musil jsem do řady. Teprve v jízdě volal na mne strážmistr, jak mám sedět, jak stihle držet, a už zavzněl povel: ‚Kurzer Galopp‘. ‚Hispan‘ nečekal na můj podnět a dal se za ostatními do cvalu. Já byl jak v Jiříkově vidění: házel jsem sebou na koni, čekaje, kdy spadnu, a kůň poznal, koho má na sobě, tak dělal, co chtěl, a co se velelo.“³¹

Po tříměsíčním výcviku byli někteří z odvedenců odesláni na frontu. Do této skupiny však Fischer nebyl zařazen. Po složení zkoušek v dubnu 1917 byl povýšen na desátníka a stal se instruktorem nově odvedených dobrovolníků.

Po necelých šesti měsících u vozatajstva se mu podařilo získat místo u vídeňského divizního soudu: „A zase přišla náhoda. Chodil jsem často večer do českého hostince ‚Hotel pošta,‘ kde se scházela česká společnost a dosti známých. Švagr Ustyanowics občas šel se mnou. Jednou byl v hostinci přítomen známý soudce Karel Novák z Hodonína (syn bývalého poslance Nováka),³² sloužící jako nadporučík auditor. Pozval mne ke stolu a informoval se, proč sloužím u řadového vojska a ne u vojenského soudu. Vysvětlil jsem mu vše, načež mne vyzval, abych se přihlásil k diviznímu soudu vídeňskému, jehož velitelem je pplk. Jaroslav Kunz (Čech), a že mně to zprostředkuje.“³³

Pro převelení však bylo nutné získat zdravotní hodnocení C – nezpůsobivý vojenské služby, což si Fischer dokázal zajistit u plukovního lékaře, „hod-

³¹ Tamtéž, s. 354–356.

³² Karel Novák st. byl poslancem moravského zemského sněmu ve dvou sněmovních obdobích, v letech 1902–1906 a 1906–1913 a zastával názory Lidové strany na Moravě. Viz MALÍŘ, Jiří: *Karel Novák*. In: MALÍŘ, Jiří a kol: *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918*. Brno 2012, s. 454–457.

³³ Tamtéž, s. 357.

ného žida“. Prostřednictvím A. Ustyanowicze získal toto hodnocení v divizní nemocnici č. II na Rennwegu.³⁴ „Zároveň švagr jednal na místním velitelství, aby souhlasilo, až pplk. Kunz bude žádati o jednoho dobrovolníka pro vojenský soud, aby mu přidělilo mne. Tak jsem to měl dobře zařízeno.“³⁵

Službu u soudu vykonával Fischer ve funkci zapisovatele, tlumočníka z češtiny do němčiny a vyšetřujícího soudce, což nebylo časově náročné, a dokonce mu pracovní náplň umožňovala každý druhý týden opustit Vídeň na tři dny, jež pak trávil v Olomouci. Díky intervencím olomouckého Pozemkového ústavu i Živnostenské banky ve Vídni byl zproštěn služby v listopadu 1917³⁶, což definitivně ukončilo jeho službu v armádě.

Politická činnost a občanská společnost byly okolnostmi války ochromeny.³⁷ Zasedání říšské rady se uskutečnilo až 30. května 1917, shromažďovací a spolčovací právo bylo suspendováno.

Na Moravě však alespoň fungoval moravský zemský sněm³⁸, na rozdíl od situace v Čechách, kde byl roku 1913 český zemský sněm v důsledku obstrukcí německých poslanců rozpuštěn tzv. *Anenskými patenty* a nové volby již nebyly do vypuknutí války vypsány.³⁹

„Naše strana lidovo-pokroková byla válkou ve svém vývoji a ve své práci úplně zaražena, jelikož politická činnost, svolávání schůzí, ba ani výborových nebylo možno, a schůze také následkem pramizerného spojení železničního se nedaly konat. Mnoho členů a funkcionářů bylo na vojně anebo aspoň očekávalo povolání na vojnu, na příklad já, a tu nebylo chuti do politické práce.“⁴⁰

Od prvních měsíců roku 1918 se ovšem R. Fischer plně angažoval na jednáních, jež vedla postupně k politické autonomii českých zemí a vzniku československého státu. Již roku 1916 se stal členem Národního výboru v Praze a čelním představitelem Místního národního výboru v Olomouci. 6. 1. 1918

³⁴ Frekventovaná ulice ve 3. okrsku Vídne s původem ze 14. století.

³⁵ FISCHER, R.: *Cesta mého života* 3, 2. Olomouc 1937, s. 357.

³⁶ Před tímto zproštěním služby mu byla v květnu udělena dovolená v délce sedmi týdnů, a to díky intervencím Pozemkového ústavu.

³⁷ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK Jan – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*. Praha 2005, s. 265.

³⁸ K jeho činnosti viz MALÍŘ, Jiří a kol: *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918*. Brno 2012. Předmluva, zde s. 44–46.

³⁹ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK Jan – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*. Praha 2005, s. 264; ŠEDIVÝ, Ivan: *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. 2., dopl. vyd. Praha 2014, s. 48.

⁴⁰ FISCHER, R.: *Cesta mého života*, 4, 2. Praha 1937, s. 424.

se účastnil Tříkrálové deklarace, 13. 4. 1918 Národní přísahy českých spisovatelů a 28. 4. 1918 „manifestace Hané pro českou samostatnost“.⁴¹

21. 10. 1918 bylo v Olomouci zorganizováno politické jednání tehdejších představitelů čtyř českých politických stran, totiž Národní strany katolické (P. František Světlík), agrární strany⁴² (Tomáš Otáhal), sociálně demokratické strany (Felix Časný) a České státoprávní demokracie (Richard Fischer). Na základě tohoto jednání se konstituoval Okresní národní výbor, jenž v následujících dnech zajišťoval komunikaci s vedením města, okresním hejtmánem a dalšími státními úředníky s cílem klidného převzetí správy města.⁴³

4 Závěr

Událostmi první světové války byly zasaženy široké vrstvy obyvatelstva, a to jak v místě bojů, tak v zázemí. Válka akcelerovala rozštěpení české a německé části společnosti, zvláště na Moravě, kde bylo obyvatelstvo tradičně jazykově a kulturně smíšené. Čeští národní aktivisté a přední politici moravských obcí, k nimž R. Fischer patřil, směřovali své aktivity k národnostnímu rozdělení společnosti již před válkou.

Léta první světové války prožil Fischer díky svému společenskému postavení a exkluzivním kontaktům na Moravě a jen krátce plnil vojenské povinnosti rakousko-uherského občana.

V prvních letech se věnoval studiu pramenů a literatury z dějin obcí střední Moravy, službu v c. k. armádě nastoupil až na počátku roku 1917. Po jedenácti měsících byl zproštěn služby, načež se vrátil do Olomouce, kde se plně zapojil do politického hnutí směřujícího ke vzniku samostatného československého státu.

Otázkou zůstává, nakolik se Fischer během války angažoval v sociálních otázkách, nakolik usiloval o materiální podporu válkou sužovaných Olomoučanů.

Svou rodinu v memoárech zcela upozadil. Zmiňuje pouze osudy svého druhého švagra – bratr jeho manželky, Vladimír Böse (ročník 1898), prožil válku zcela odlišně. Prošel třemi frontovými úseky – bojoval v Haliči, v Itálii

⁴¹ MALÍŘ, J.: *Richard Fischer*. In: MALÍŘ, J. a kol.: Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918. Brno 2012, s. 182–186, zde s. 183–184; Text Tříkrálové deklarace se také nachází v pozůstalosti, viz SOKA Olomouc, M8-4, Pozůstalost JUDr. Richarda Fischera, sign. 3c, i. č. 132, kart. 21.; FISCHER, R.: *Cesta mého života* 3, 2. Olomouc 1937, s. 330.

⁴² Tehdy pod názvem Československá strana agrární.

⁴³ K tomu viz též HÁJEK, Martin: *Olomoučtí Němci 1918–1938*, s. 31.

a nakonec i ve Francii, kde krátce před koncem války zemřel na otravu bojovým plynem.

Pragmatický a promyšlený postoj k úřadům každopádně umožnil R. Fischerovi v době jeho vojenského působení ve Vídni klidné prožívání válečných let a nerušený kontakt s rodinou i s politickými kruhy.

RESUMÉ

VÁLEČNÁ LÉTA RICHARDA FISCHERA

V předkládaném článku je pojednáno o olomouckém advokátovi, národním aktivistovi a poslanci moravského zemského sněmu Richardu Fischerovi a o jeho aktivitách během první světové války. Autor článku využil především Fischerovy paměti, jež byly publikovány ve třicátých letech 20. století. Ty představují centrální dílo z téměř osmi desítek publikací vydaných po roce 1918. Reflektují Fischerův soukromý a především veřejný život.

Fischer prožil první léta války v ústraní rodných Loštic a předposlední rok války konal vojenskou službu ve Vídni. Díky intervencím *Pozemkového ústavu* měl možnost pravidelně Olomouc navštěvovat. Na konci roku 1917 se do Olomouce definitivně vrátil a jako člen Národního výboru se účastnil klíčových akcí, jež směřovaly k autonomii českých zemí a vzniku československého státu.

Klíčová slova: Richard Fischer, memoárová literatura, Olomouc, první světová válka, T. G. Masaryk

SUMMARY

WORLD WAR I REFLECTED IN RICHARD FISCHER'S MEMOIRS

The article presents the Olomouc lawyer, member of the Moravian Diet and national activist Richard Fischer and his activities during the First World War. The author of the article used mainly Fischer's memoirs, which were published in the 1930s. They represent the central work of almost eighty

publications published since 1918. They reflect Fischer's private and above especially his public life.

R. Fischer spent the first years of the war in seclusion in his native Loštice, and in the penultimate year of the war, he served in the military in Vienna. Thanks to his social status, he was able to visit Olomouc on a regular basis. At the end of 1917, Fischer finally returned to Olomouc and, as a member of the National Committee, he participated in the key events that led to the autonomy of the Czech lands and the creation of the Czechoslovak state.

Keywords: Richard Fisher, memoir literature, Olomouc, First World War, T. G. Masaryk

Translated by Mgr. Tereza Kalousková

Mgr. Ivan Puš, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
779 00 Olomouc
Česká republika
e-mail: ivan.pus@upol.cz

POHLED ČESKOSLOVENSKÝCH VNITŘNÍCH BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK NA RUSKOU EMIGRACI V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ

David Hubený – Naděžda Kruglová

1 Přehled československých bezpečnostních složek

Československo od svého vzniku čelilo nepřízní nejen svých sousedů, ale i významné části obyvatelstva v rámci vlastních hranic. To vedlo k tomu, že ač si po celou dobu meziválečného období udrželo demokratický charakter, zároveň disponovalo poměrně propracovaným a výkonným zpravodajským aparátem. Nejednalo se však o jednotný a centralizovaný úřad, nýbrž o několik bezpečnostních složek podřízených různým rezortním ministerstvům: Armáda a její zpravodajci v rámci 2. oddělení Hlavního štábu¹ podléhala Ministerstvu národní obrany, pohraniční finanční stráž² Ministerstvu financí a státní policie spolu s četnictvem Ministerstvu vnitra, přičemž četnictvo dozorovalo venkov a malá města, zatímco státní policie působila ve velkých městech.³ V rámci státní policie, resp. největšího a nejvlivnějšího policejního úřadu, Policejního ředitelství v Praze, které plnilo některé specializované úkoly v celostátním měřítku (např. boj proti terorismu, obchodu s bílým masem, omamnými látkami, padělatelství), byla v roce 1923 zřízena Zpravodajská ústředna s postupně přibývajícími odbočkami u jednotlivých policejních ředitelství, např. v Liberci, Plzni, Brně, Bratislavě, Košicích a Užhorodu.⁴ Úkolem ústředny a jejích odboček bylo sledovat a evidovat všechny státní ne-

¹ K činnosti československého vojenského zpravodajství viz výtečné práce ČAPLOVIČ, Miloslav: *Organizácia a činnosť Československej vojenskej spravodajskej služby v rokoch 1919–1939*. In: FERENČUHOVÁ, Bohumila a kol.: *Slovensko a svet v 20. storočí. Kapitoly k 70. narodeninám PhDr. Valeriána Bystrického, DrSc.* Bratislava 2006, s. 80–97; KOKOŠKA, Stanislav: *Československé vojenské zpravodajství v roce 1938*. In: *Sborník Vojenské akademie v Brně. Řada C–D, č. 2*, 1999, s. 97–103.

² Podrobněji viz BENEŠ, Jaroslav: *Finanční stráž československá 1918–1938*. Dvůr Králové nad Labem 2005.

³ Na problematiku vyzvědačství byli v odborném periodiku četnictva a státní policie publikovány některé texty, např. KADLEC, Josef: *Špionáž. Bezpečnostní služba*, VIII., 1938, č. 4, s. 131–134.

⁴ K činnosti odboček Zpravodajské ústředny viz přínosná práce FEDORČÁK, Peter: *Defenzívna spravodajská činnosť spravodajskej odbočky v Košiciach v medzivojnovom období*. *Vojenská história*, 20, 2016, č. 4, s. 34–51.

bezpečné či přímo nepřátelské aktivity, přičemž s platností od 1. ledna 1938 byla tato složka reorganizována na Státní bezpečnost (STB). Plejádu bezpečnostních složek doplňovala obecní policie, která však nehrála v celostátním měřítku významnější roli. Toto členění sice vedlo k občasným sporům, zatajování informací, ale také k soutěživosti a samozřejmě i kompetenčnímu škorpení a snahám o ovládnutí či podřízení ostatních. Na druhou stranu dokázaly různé bezpečnostní složky efektivně spolupracovat, např. vysláním zástupce státní policie do společné československo-sovětské Předsunuté agenturní ústředny Vonapo 20.⁵

Do sběru informací byly rovněž zapojeny okresní úřady (čerpající zprávy od četnictva, obecních starostů, jiných úředních osob či vlastních informátorů), které spolu s policejními ředitelstvími informovaly o získaných poznatcích přímo nadřízený zemský úřad, resp. v případě nutnosti ten zemský úřad, jehož zájmu nebo činnosti se získaná informace dotýkala a v případě nutnosti opisem přímo Ministerstvo vnitra.

Tato různokolejnost zjišťování údajů vedla k tomu, že do šetření byly zapojeny jak vyloženě specializované zpravodajské úřady, tak i běžné bezpečnostní složky a civilní úřady, přičemž lze předpokládat, že každá z těchto linií čerpala údaje od poněkud jiného okruhu informátorů, resp. emigrantů, tudíž při vyhodnocení v prezídiu Ministerstva vnitra, kde se sbíhala hlášení od všech civilních a vnitrostátních bezpečnostních úřadů doplněných některými podněty od vojenského zpravodajství či zprávami od Ministerstva zahraničních věcí, bylo možno vycházet z širokého spektra údajů. Analýzou těchto zpráv byla na Ministerstvu vnitra pověřena oddělení A, B a C spolupracující rovněž se 13. (tzv. četnickým) oddělením.

Ačkoliv na první příčky seznamu hrozeb státu figurovali především nepřátelští sousedé republiky, tak v rámci vnitrostátních hrozeb shledával např. v roce 1934 Hlavní štáb československé armády za nejnebezpečnější komunistické, nacistické a fašistické hnutí, následně aktivity různých emigrací, maďarskou a německou iredentu, a nakonec monarchistická a některá náboženská hnutí.⁶ Mezi potencionální hrozby patřily právě i různé emigrace, včetně ruské, kterou se již zabývaly některé přehledové práce.⁷ Tento příspěvek si klade za cíl přiblížit pouze státně-bezpečnostní aspekt emigrace

⁵ Podrobněji k Předsunuté agenturní ústředně Vonapo 20 viz vynikající práce STRAKA, Karel: *Rekonstrukce československé agenturní sítě a jejích výsledků z let 1933–1939. Zpravodajské ústředí*. Praha 2017, s. 141–151.

⁶ STRAKA, Karel: *Pokusy o integraci československého obranného zpravodajství z let 1929–1938 a příčiny jejich nezdaru*. Historie a vojenství (dále jen HaV), LV, 2006, č. 4, s. 17.

⁷ K tématu ruské emigrace obecně viz např. VEBER, Václav a kol.: *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945. Díly I.–IV*. Praha 1993–1996.

a ukázat na možnosti a schopnosti československých meziválečných bezpečnostních složek.

2 Ruská emigrace v Československu – běžné problémy

Jedním z kořenů ruské emigrace byli váleční zajatci, kteří se na území nově vzniklého Československa dočkali konce války,⁸ přičemž např. srbsí a ruští zajatci se zapojili na konci roku 1918 do akcí československých sil na potlačení německých separatistických provincií.⁹ Mnozí z nich pracovali např. v zemědělství a byli přizváni na oslavné akce k vyhlášení samostatnosti, jako např. v obci Cítov na Mělnicku, kde se 30. října 1918 konala příslušná oslava. Zpěvu písní se zúčastnili v obci nacházející se nyní již bývalí váleční zajatci z Ruska, Srbska a Itálie, přičemž ruští zajatci zapěli nejlépe. Akce skončila kolem 17. hodiny po zazpívání písní „*Kde domov můj*“ a „*Hej, Slovené!*“ Cítovští se nato rozešli domů, aby nabrali sil na večerní tancovačku.¹⁰ Zajatci se však domů mohli vrátit teprve po zlepšení dopravní situace, tudíž se obecně četníky v celém státě zajatcům doporučovalo, aby setrvali na došavadním pracovišti, neboť jinak pro ně nebylo možno zajistit ubytování, stravu a práci,¹¹ které ostatně bylo i nadále zapotřebí. Soupis zajatců a jejich repatriace do vlasti následně zaměstnávala zejména četnictvo. Z válečného a poválečného chaosu vyvstaly jako atraktivní komunistické ideje, které v Československu formulovala postupně rodící se komunistická strana. Se vznikající stranou sympatizovali i někteří ruští zajatci, které obecně sledovaly československé bezpečnostní orgány. Proti některým bývalým zajatcům však nebyly jakékoliv námitky.¹²

Bezpečnostní složky pak na počátku dvacátých let zaměstnaly osoby přichozí z bývalého carského impéria, neboť mezi nimi byli mnozí přinejmenším podezřelí, že jsou bolševickými přívrženci, agitátory, organizátory, popř. přímo špióny. Problém však představovaly i manželky a družky navrátilých se legionářů a zajatců, neboť některé byly vyložené dobrodružně založené,

⁸ Téma ruských zajatců za první světové války v českých zemích není příliš zpracováno. Náznak viz ZABLOUDILOVÁ, Jitka: *Češi v zajetí a zajatci v Čechách*. In: Česká společnost a první světová válka. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích dne 20. listopadu 1998. České Budějovice, s. 9–21.

⁹ CÉSAR, JAROSLAV – ČERNÝ, BOHUMIL: *Od sudetoněmeckého separatismu k plánům odvety. Iredentistický puč německých nacionalistů v ČSR v letech 1918–19*. Liberec 1960, s. 133–134.

¹⁰ Obecní úřad Cítov, Pamětní kniha obce Cítova, fol. 32.

¹¹ Národní archiv (dále jen NA), fond Generální velitel četnictva, kart. 46, čj. 18/18.

¹² Státní okresní archiv Mělník, fond Okresní úřad Mělník, kart. 47.

kterým poklidné poměry nevyhovovaly, zatímco jiné byly svými československými partnery opuštěny a neznalé jazyka a někdy okradené o doklady, nedokázaly najít jiné řešení své životní situace než se začít živit prostitucí.¹³

3 Ruská emigrace v Československu – zpravodajské problémy

Vzrůstající zájem o emigrantské skupiny však přišel spolu s třicátými lety a nástupem nacistů k moci, jakož i celkově zhoršující se bezpečností a hospodářskou situací v Evropě.¹⁴ Ekonomické potíže, jakož i touha různých emigrantských skupin po realizaci jejich plánů, vedla k tomu, že se snadno dostávaly do hledáčku různých bezpečnostních služeb, které chtěly využít jejich spojení a kontaktů napříč kontinentem. Tyto snahy o využití emigrantů však sahaly již do dvacátých let. Československé bezpečnostní složky nejvíce zaujaly ty ruské emigrantské skupiny, jež udržovaly kontakty na Německo, např. už v roce 1924 československé úřady konstatovaly, že ruští monarchisté soustředění v Mnichově spolupracují s polskou a německou rozvědkou a pokoušejí se různými způsoby získat údaje o výstroji a výzbroji československé armády, jakož i údaje ze zbrojní výroby, zejména pak Škodovky. To vedlo ke sledování nejen ruských inženýrů v tomto podniku, ale také ruských důstojníků působících v československé armádě. Tyto údaje z poloviny dvacátých let však podle všeho nevedly k žádným konkrétním zjištěním.¹⁵

Pohled na ruskou emigraci doznal jisté změny po podpisu československo-sovětské spojenecké smlouvy z 16. května 1935, kdy se československé úřady začaly intenzivně zajímat o dělení ruské emigrace na intervencionalisty, resp. poražence, a obránce. Zatímco poraženci byli ochotni podporovat aktivity států plánujících válku proti SSSR i za cenu ztráty ruského území jen proto, aby svrhli sovětský režim, tak obránci nebyli ochotni jít proti vlastní zemi a pád sovětského režimu se měl stát vnitřním převrácením bez územních ztrát.¹⁶ Poraženci/intervencionalisté se logicky stali vítaným nástrojem států usilujících o změny versailleského systému, který zplodil Československo.

Krátce předtím, na přelomu března a dubna 1936, se opět objevily zprávy o činnosti ruské emigrace v říšskoněmeckých službách, ale tentokrát se však

¹³ NA, fond Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, kart. 383, sign. XIV-215c.

¹⁴ Přehledně viz GEBHART, JAN – KUKLÍK, JAN: *Zápas o Československo na poli zpravodajství v druhé polovině 30. let*. HaV, XXXVII, 1988, č. 1, s. 88–112 a Titíž: *Zápas o Československo na poli zpravodajství v druhé polovině 30. let (II.)*. HaV, XXXVII, 1988, č. 3, s. 41–66.

¹⁵ NA, fond Zpravodajská ústředna, signatura (dále jen ZÚs, sign.) 200-384-9, fol. 5–7.

¹⁶ NA, fond Zemský úřad Praha – prezidium (dále jen PZÚ), sign. 207-801-15, fol. 3–4.

již nejednalo o náhodná zjištění některých policejních ředitelství, nýbrž přímo o pokyn prezidia Ministerstva vnitra, které upozornilo všechny podřízené úřady, že „ruští emigranti, požívající práva asyly, hlavně důstojníci bývalé gardy a šlechtici konají výzvědnou službu pro Polsko, Německo a Maďarsko. Jejich činnost se soustřeďuje na politické a vojenské vyzvědačství proti Rusku a jeho nejnovějším spojencům. Pro spojovací a kurýrní službu používá se hlavně žen, pod [je]jichž jmény se vede také korespondence.“ Zvláštní podezření padlo na blíže neurčenou kněžnu Galicinovou, která měla žít v Maďarsku.¹⁷ Koncem května 1936 pak přišla zpráva o úspěšném napojení ruské emigrace v Německu na tamní vládní struktury¹⁸ a bylo konstatováno: „Podle náznaku ze zdejší [tj. v Československu se nacházející] ruské emigrace hodlá německá vláda navazovati [kontakty], pokud to jen bude možno s ruskou emigrací také v ostatních státech a podříditi ji, když ne přímo své moci, tedy aspoň svému značnému vlivu.“¹⁹ Zájmu německé vlády o ruskou emigraci si povšiml i československý tisk.²⁰

Prověřením zprávy o zapojení ruských emigrantů do německé špionáže, která pocházela z 2. oddělení Hlavního štábu (vojenského zpravodajství), byla pověřena Zpravodajská ústředna (civilní kontrarozvědka) a její jednotlivé odbočky po celé republice. Ovšem přes urgence nadřízeného úřadu, jakož i 2. oddělení Hlavního štábu, nebyly odbočkami Zpravodajské ústředny, ani centrálou, hlášeny žádné pozitivní výsledky.²¹

Teprve v polovině července 1936 Odbočka Zpravodajské ústředny v Praze ohlásila své centrále, že nelze vyloučit, že někteří emigranti při své protisovětské činnosti zahájili spolupráci s některými státy, např. gen. Vladimír Grigorjevič Charževský²² (6. května 1892–4. června 1981),²³ o němž bylo známo, že dříve velmi spolupracoval s Poláky, tudíž v nových poměrech mohl podle názoru odbočky pracovat i pro Německo a Maďarsko. Podobné podezření padlo i na některé emigranty, kteří se netajili obdivem k Hitlerovu režimu. Zajímavá byla zmínka o jednom z veřejně činných emigrantů, Sergeji

¹⁷ NA, fond PZÚ, sign. 207-801-14, fol. 2; fond ZÚs, sign. 200-384-9, fol. 48.

¹⁸ NA, fond PZÚ, sign. 207-801-15, fol. 18.

¹⁹ NA, fond PZÚ, sign. 207-801-15, fol. 21.

²⁰ Např. Národní politika, 1. V. 1936, č. 121.

²¹ NA, fond ZÚs, sign. 200-384-9, fol. 49–51.

²² Dotyčný se správně v českém přepisu jmenoval Charževskij, nicméně pro československé bezpečnostní orgány byl Charževským a tuto podobu důsledně používaly, tudíž i v textu používáme podobu Charževský.

²³ http://hrono.ru/biograf/bio_h/harzhevski.php a <http://rugaru.ru/glossary/o-289.html>, [cit. 6. 6. 2018].

Semjonoviči Maslovovi (nar. 1. listopadu 1887, zemřel 1965),²⁴ jenž měl být sice z Německa vyhoštěn, ale v republice se živil prodejem různých patentů. Všechny v úvahu přicházející jednotlivce zpravodajci sledovali.²⁵ Pozoruhodné je, že stran prodeje patentů, jejichž zisk byl časově i finančně náročný,²⁶ nikdo nevyslovil nahlas, resp. nenapsal, zda se nezabýval hospodářským vy-zvědačstvím.

Plzeňská odbočka Zpravodajské ústředny neměla co sdělit kromě toho, že emigranti z její územní působnosti „pouze“ upozornili na jiné podezřelé uprchlíky nacházející se v Praze.²⁷ Liberecká odbočka pak v lednu 1937 informovala, že sice do města často zajíždí ruská šlechtička Alexandra Galicinová²⁸ (nar. 28. září 1864), která však ve městě navštěvovala dceru Žofii, která si v roce 1930 vzala Johanna Wolfganga Liebiga, člena vlivné německé podnikatelské rodiny. Protistátní činnost při návštěvách nebyla zjištěna, nicméně nově jí liberecká pobočka chtěla věnovat pozornost.²⁹

Prověřením zprávy o výzvědné a protistátní činnosti ruských emigrantů byly dále pověřeny jednotlivé okresní úřady a jim podřízené četnické stanice, které však hlásily negativní zprávy, resp. policejní ředitelství, u nichž působily odbočky Zpravodajské ústředny, podaly totožné údaje, jako odbočky.³⁰

Na základě výše uvedených zjištění požadovali vojenští zpravodajci, aby, pokud nebyl podklad k trestnímu stíhání, byli Charževský, Maslov a další jmenovaní podezřelí, vypovězeni na základě zákona č. 52/1935 Sb. z. a n., o pobytu cizinců.³¹ Ostatně Maslova se bytostně dotýkala zpráva prezidia Ministerstva vnitra z poloviny května 1936 všem podřízeným civilním a policejním úřadům, podle níž byl gestapem získaný emigrant vyslán do země „se zvláštním úkolem, namířeným proti republice Československé. Aby mas-koval svou činnost před očima československých úřadů, spojil se s ruským politikem jménem Masloff [!], který jest Gestapo [!] znám pro své vztahy k oficiálním kruhům československým a jest způsobilým krytí svou osobou

²⁴ https://bigenc.ru/domestic_history/text/2190391; <http://baza.vgdru.com/1/20934/70.htm?o=1&a> a http://hrono.ru/biograf/bio_m/maslov_ss.php, [cit. 6. 6. 2018].

²⁵ NA, fond PZÚ, sign. 207-801-14, fol. 17–19; fond ZÚs, sign. 200-384-9, fol. 52–54.

²⁶ Patentní problematice viz HUBENÝ, David: *Patentní úřad, 1918–1938*. Průmyslové vlastnictví, 2010, č. 6, s. 10–22 a 2011, č. 1, s. 14–19.

²⁷ NA, fond PZÚ, sign. 207-801-14, fol. 10; fond ZÚs, sign. 200-384-9, fol. 55.

²⁸ Dotyčná byla správně Golicynová, nicméně československé bezpečnostní složky ji důsledně uváděly jako Galicinovou, kteroužto podobu přejímáme i do textu příspěvku.

²⁹ NA, fond PZÚ, sign. 207-801-14, fol. 20–21; fond ZÚs, sign. 200-384-9, fol. 67–70.

³⁰ NA, fond PZÚ, sign. 207-801-14, fol. 3–16.

³¹ K zákonu viz RIEDLER, Gejza: *Medzera v zákone č. 52/35 Sb. pri stanovení povinnosti cudzinca hlásiť zmenu pobytu*. Bezpečnostní služba., VI., 1936, č. 1, s. 9.

činnost“ tohoto agenta.³² Na проверkách Vladimíra Charževského a Sergeje Maslova lze názorně ukázat fungování a problémy vztahu československých bezpečnostních složek k ruské emigraci.

V lednu 1938 proběhla kontrola, zda byly podezřelé osoby již vyhoštěny, což se však nestalo na základě rozkazu vrchního rady Josefa Vysloužilova (nar. 21. 3. 1888),³³ jenž se v polovině třicátých let dostal do čela politického oddělení a Zpravodajské ústředny Policejního ředitelství v Praze.³⁴ V únoru 1938 vydal policejní prezident rozkaz k provedení vyhoštění, tedy Vysloužilův nadřízený, a ač policejní prezident několikrát urgoval jeho realizaci, tak v létě 1938 již policejní prezident informoval vojenské zpravodajce, že dotyční vyhoštění nebyli. Bližší důvody neudal,³⁵ i když na Charževského na schůzi ruské emigrace 9. prosince 1937 vešlo ve známost, že byl proti účasti na banketu v Černínském paláci na počest pobytu ruských emigrantských studentů na pražských vysokých školách. Charževský v oběžníku vybízel k bojkotu akce „s odůvodněním, že Československý stát svou politikou nezasluhuje sympatií ruské nacionální emigrace.“ Toto odhalení způsobilo v ruské emigrantské kolonii pozdvižení, neboť Charževský tento krok nepopíral a ani nevyvracel obvinění, že je členem zpravodajské emigrantské služby zvané *Vnitřní linie*.³⁶ Každopádně Charževský v Praze zůstal i po Mnichovu a nacistické okupaci.³⁷ Stejně tak Maslov.³⁸

Důvody Vysloužilova zásahu naneštěstí neznáme, totiž zda šlo o dodržení zásad právního státu, politické tlaky či o skutečnost, že dotyční byli např. spolupracovníky Policejního ředitelství v Praze, které nutně nemělo potřebu se svěřit konkurenční službě. Každopádně pro vojenské zpravodajce to byl patrně další důkaz správnosti svých snah, kdy se úporně již od přelomu dvacátých a třicátých let pokoušeli podřídit si Zpravodajskou ústřednu.³⁹

³² NA, fond Policejní ředitelství Praha II. – prezídium (dále jen PP), kart. 940, sign. 42/M-6/88, manipulační období 1931–1940, fol. 4.

³³ NA, fond ZÚs, sign. 200-384-9, fol. 64, 71–72a

³⁴ Archiv bezpečnostních složek, Sběrka S, sign. S-293-2, fol. 79.

³⁵ NA, fond Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, kart. 4047, sign. CH 99/1, manipulační období 1941–1950.

³⁶ NA, fond PZÚ, sign. 207-1400-24, fol. 35v–36.

³⁷ NA, fond Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, kart. 4047, sign. CH 99/1, manipulační období 1941–1950.

³⁸ NA, fond Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, kart. 7177, sign. M 1421/2, manipulační období 1941–1950.

³⁹ Podrobněji a fundovaně viz STRAKA, Karel: *Pokusy o integraci československého obranného zpravodajství z let 1929–1938 a příčiny jejich nezdaru*. HaV, LV, 2006, č. 4, s. 4–19 a LVI, 2007, č. 1, s. 4–15.

Na druhou stranu je zřejmé, že vojenským zpravodajcům, na rozdíl od těch pod Ministerstvem vnitra, unikaly některé politické souvislosti – Maslovova politická strana Krestjanskaja Rossia měla být napojena na stranu československých socialistů.⁴⁰ Ostatně Policejní ředitelství v Praze Maslovovu stranu vnímalo jako člena „vysloveně branecké skupiny“;⁴¹ čemuž napovídalo Maslovovo vystoupení 9. května 1936, v němž ostře odmítal pomoc při útoku na SSSR, neboť by došlo k rozbití země na menší části a připojení některých území k sousedům. Naopak spásu státu spatřoval v Rudé armádě, nikoliv však v komunistické straně.⁴²

Ostatně Maslova policie důkladněověřila v souvislosti se třetím moskevským procesem v první polovině března 1938, kdy jeden z obžalovaných, Sergej Bessonov, Maslova a jeho stranu obvinil z toho, že slouží cizím rozvědkám (československou přitom nejmenoval). Sovětský vyslanec Sergej Sergejevič Alexandrovskij pak přímo Maslova obvinil, že vysílal do SSSR emisary. Maslov proto dopisem informoval československého ministra vnitra, že nic z toho není pravda. Každopádně Československý červený kříž zastavil výplaty Maslovových podpor na základě rozhodnutí československých úředních míst. Na druhou stranu mu tutéž částku začalo vyplácet pražské policejní ředitelství, resp. celou záležitost vyřídil Vysloužil.⁴³ Bessonov dále obvinil Maslova, že je ve spojení s henleinovci a provádí špionáž pohraničních opevnění ve prospěch Německa. Ve dnech 7. a 8. března 1938 byl Maslov pražskou policií vyslechnut. Prostudovaný zabavený písemný materiál neprokázal jakékoliv navázání na henleinovce a Maslov naopak uvedl, že v polovině třicátých let konal služby pro československou armádu (část jmenovaných důstojníků však mezitím odešla do výslužby, ale nejzajímavějším spolupracovníkem měl být generál Lev Prchala, jenž téměř dosáhl postu náčelníka Hlavního štábu československé armády a působil jako Zemský vojenský velitel v Bratislavě, tedy byl jedním z nejvyšších velících důstojníků v republice), ale na druhou stranu přiznal, že v SSSR má ilegální skupiny. Jelikož však nekonal nic proti bezpečnosti československého státu, nebylo proti Maslovovi jakkoliv zakročeno.⁴⁴

⁴⁰ NA, fond PZÚ, sign. 207-669-37, fol. 1.

⁴¹ NA, fond PZÚ, sign. 207-801-15, fol. 14.

⁴² NA, fond PZÚ, sign. 207-801-15, fol. 27–31.

⁴³ NA, fond Ministerstvo vnitra I. – prezidium (dále jen PMV), sign. 225-1169-4, fol. 1–7.

⁴⁴ NA, fond PZÚ, sign. 207-801-15, fol. 53–69.

Moskevská obvinění výrazně zaujala československý tisk, zejména Rudé právo,⁴⁵ ale i další,⁴⁶ jakož též skutečnost, že obvinění proti Maslovovi nebyla v Praze potvrzena.⁴⁷ Další úřední důvěrná šetření pak prokázala, že v případě Bessonovovy výpovědi došlo k sloučení dvou osob – Sergeje Maslova a jistého kapitána von Maslova, jenž měl být bývalým členem Komunistické strany Německa, který nějakou dobu pobýval v Československu. Tato důvěrná zjištění⁴⁸ však již pochopitelně nebyla předána tisku.

4 Ruská emigrace v Československu – fašistické proudy

Československé úřady, resp. pražská policie, neváhaly po podpisu spojenecké smlouvy se Sovětským svazem zlikvidovat na základě tzv. organizačního zákona č. 125/1927 Sb. z. a n., jenž reformoval státní správu, ty emigrantské spolky, které by přispěly ke zhoršení vztahu k Sovětskému svazu, jak se o tom například přesvědčil úředně rozpuštěný Nacionální svaz nového pokolení,⁴⁹ na kterém navíc minimálně od března 1936 ulpělo podezření z toho, že přijímá peníze od gestapa. Pražská policie se domnívala, že spolek je přinejmenším ovlivňován fašistickými proudy.⁵⁰ Další vyšetřování potvrdilo, že organizace se zabývala dopravou ilegálních tiskovin nejen na území SSSR, ale též do ČSR. Zkoumání spolku navíc vedlo ke zjištění, že organizace podporovala teroristické akce osamělých útočníků, jejichž cílem mělo být v SSSR vyvolání ovzduší vhodného pro revoluci. Ta měla být rozpoutána i v případě německého či japonského vpádu a v této souvislosti by členům organizace ani nevadilo územní zmenšení Ruska. Na základě těchto odhalení byl spolek v květnu 1936 zlikvidován. Při prošetřování zabaveného materiálu se zjistilo, že mezi abonenty tiskovin patřil nejen Karel Kramář a Antonín Hajn, ale též pracovník ruského vědeckého institutu v Berlíně podřízeného ministerstvu propagandy Josepha Goebbelse. Představitelé spolku plánovala pražská policie sledovat i nadále.⁵¹ S ohledem na prokázaný zájem představitelů národní demokracie o rozpuštěný Nacionální svaz nového pokolení

⁴⁵ Rudé právo, 8. III. 1938, č. 57.

⁴⁶ Prager Abendzeitung, 7. III. 1938, č. 54; Národní listy, 8. III. 1938, č. 66; Večer, 8. III., č. 56 a Národní politika, 9. III. 1938, č. 67; Národní osvobození, 10. III. 1938, č. 58.

⁴⁷ Expres, 9. III. 1938, č. 58.

⁴⁸ NA, fond PP, kart. 951, sign. 42/M-19/8, manipulační období 1931–1940.

⁴⁹ NA, fond PP, kart. 1544, sign. 42/V-84/12, fol. 48.

⁵⁰ NA, fond PZÚ, sign. 207-1558-9, fol. 6v, 9v.

⁵¹ NA, fond PZÚ, sign. 207-1558-9, fol. 10–24.

zaujímá zajímavé postavení hlášení Policejního ředitelství v Užhorodě, jež na jaře 1936 konstatovalo, že mezi proti vládě zaujaté emigranty je třeba počítat ty, kteří byli organizováni u Národního sjednocení,⁵² do něhož vstoupila Národní demokracie. K zákroku proti organizaci bylo využito např. i konání nepovolené schůze za účasti středoškoláků.⁵³

Pozornost československých úřadů si vysloužila i Rada kozáckého ústředí na základě novinového článku *Protisovětské centrum na území ČSR*, podle něž organizace měla spáchat na území SSSR řadu teroristických útoků a vyvolat i místní povstání.⁵⁴ Tato informace byla uvedena nejen v Rudém právu,⁵⁵ ale byla převzata i německy psaným tiskem.⁵⁶ Po úředním šetření bylo konstatováno, že tato organizace patří do řad obránců, která navíc opakovaně prohlásila, že by nikdy nestála na straně útočníka na SSSR a novinový článek byl vyvolán jen nepochopením průvodního dopisu k sbírce na činnost organizace, v němž se odvolávala na historický význam kozáctva, včetně vzpomínek na ruskou občanskou válku.⁵⁷ Nicméně, když Rada kozáckého ústředí v Československu v roce 1937 požádala pražskou vládu o finanční podporu, Černínský palác ji nepodpořil.⁵⁸ Stalo se tak nepochybně i s ohledem na sovětského spojence.

Na začátku roku 1937 pak přinesla československá ambasáda ve Vídni zprávu, že „Němci snaží se získati pro sebe veškeré zahraniční ruské skupiny a všechnu ruskou emigraci“, přičemž dobře honorovali údaje o dislokaci armádních útvarů v ČSR a SSSR. Zájem pak vzbudil ve Vídni tvořící se Všeruský svaz, jenž usiloval o navázání styků se Svazem nového pokolení, o němž se sice nepodařilo získat hodnověrné zprávy, že by stál přímo ve službách nacistů, ale Svaz Rusů z balkánských armád a Donští kozáci již měli být zcela jistě ve spojení s německými zpravodajci. Každopádně českoslovenští zpravodajci z jednoho výsledku vycítili „nedůvěru ruské emigrace k ČSR pro její vojenskou obrannou smlouvu se SSSR“.⁵⁹

Pozornost československých úřadů upoutal na podnět Ministerstva zahraničních věcí také Všeslovanský komitét pro pomoc ruskému národu založený prof. Josefem Andrejevičem Vladislavem (nar. 16. března 1873), s ním

⁵² NA, fond PMV, sign. 225-1207-6, fol. 208.

⁵³ Národní listy, 5. V. 1936, č. 124.

⁵⁴ A-Zet ranní, 21. V. 1937, č. 104.

⁵⁵ Rudé právo, 22. V. 1937, č. 119

⁵⁶ Bohemia, 22. V. 1937, č. 117.

⁵⁷ NA, fond PZÚ, sign. 207-801-15, fol. 47–48.

⁵⁸ NA, fond PZÚ, sign. 207-801-15, fol. 41.

⁵⁹ NA, fond PZÚ, sign. 207-801-16, fol. 1–20.

spolupracoval osobní tajemník Karla Kramáře Vladislav Grund. Všeslovanský komitét koordinoval svoji činnost s Obščestvem družej nacionalnoj Rosiji, jež mělo být financováno nacisty. Cílem byly nejen protisovětské přednášky, ale panovalo přesvědčení, že jsou v jeho rámci organizovány i úderné skupiny určené k teroristickým aktům vůči sovětským diplomatům a představitelům, přičemž se jim mělo dostávat podpory jugoslávských bezpečnostních složek. Členové sice byli nazváni „politicky bezvýznamnými desperáty, ale“ – jak pokračovala zpráva – „přitom jsou nebezpeční, jsouce odhodláni ke všemu.“ Komitét vzbuzoval zájem mimo jiné proto, že jej podporoval vůdce českých fašistů Radola Gajda a Vladimír Břetenář, přičemž právě Gajda měl udržovat stálý styk s Vladislavem a ten zase s Bělehradem, přičemž tamější organizace měla být propojena s organizací Ruskoje nacionalnoje otčestvo/Russische nationalsozialistische Bewegung s centrálou v Německu. V Brně pro Komitét pracoval František Toušek, tajemník Svazu průmyslníků a poslanec za Národní sjednocení, přičemž s ním zase spolupracoval Robert Mišurec, okresní náčelník Národní obce fašistické.⁶⁰ Československým úřadům nebylo neznámo, že Vladislav levně chtěl Gajdu postavit do protisovětské akce na Dálném východě.⁶¹

Ostatně již v roce 1933 bylo Ministerstvo vnitra Policejním ředitelstvím v Praze upozorněno na činnost ruských fašistů a přísun jejich tisku do Československa, který zejména vzbuzoval obavy v případě emigrantů usídlených na Slovensku a Podkarpatské Rusi.⁶² Problém spočíval v tom, že ruský emigrantský fašismus sledoval vývoj českého fašismu a pozornost proto byla věnována těm ruským emigrantům, kteří mohli být na tento proud napojeni.⁶³

Všechny ruské emigrantské organizace sídlící v Německu se časem staly podezřelé, přičemž ne všechny údaje bylo možno považovat za uvěřitelné, např. z neproověřeného zdroje přišlo v březnu 1937 hlášení, že vznikla politická organizace Nacionálně socialisticky demokratická strana Ruska, jejíž členové měli v případě války Německa se Sovětským svazem sloužit v německé armádě, přičemž v říši usedlí Rusové měli povětšinou sloužit u jezdeckých pluků a nosit německé uniformy, s výložkami podle ruského vzoru.⁶⁴

⁶⁰ NA, fond ZÚs, sign. 200-384-9, fol. 56–57v, 62–63.

⁶¹ NA, fond PMV, sign. 2251027-1, fol. 9.

⁶² NA, fond ZÚs, sign. 200-384-8, fol. 15.

⁶³ NA, fond ZÚs, sign. 200-384-8, fol. 19–22, 28–32.

⁶⁴ NA, fond ZÚs, sign. 200-386-37.

5 Závěr

Československé bezpečnostní složky si udržovaly přehled o nejvýznamnějších skupinách a představitelích ruské emigrace a jak v létě 1936 informovalo Policejní ředitelství v Praze nadřízené orgány: „S ohledem na stávající politickou situaci, zejména na poli mezinárodním, věnuje zdejší úřad činnosti všech složek zdejší ruské emigrace bedlivou pozornost, ježto ji pokládá za činitele, který nejen svým počtem, ale zejména zahraničními styky svých vůdčích osobností, kterého jest třeba podle okolností úředním dozorem nebo dle potřeby úředními zásahy usměrňovati v duchu státních zájmů Československé republiky.“⁶⁵ Energický postup proti skupinám napojeným na nacistické Německo požadoval rovněž Černínský palác, který přímo konstatoval, že „bude záhodno nezastavovati se před vyhoštěním osob, jichž pobyt na území Československé republiky z toho důvodu by byl nežádoucí.“⁶⁶ Nicméně policejní prezident na jaře 1936 vyjádřil myšlenku, že případná branná povinnost pro ruské emigranty v Československu by napomohla jejich asimilaci a služba sama v demokratické armádě pak měla eliminovat snahy starší ruské emigrace radikalizovat emigrantský dorost, který by pak mohl způsobovat problémy v československo-sovětských vztazích.⁶⁷

Obecně lze říci, že všechna emigrantské uskupení, ruská nevyjímaje, se staly vděčným lovištěm pro získávání informátorů, jakož i ostře sledovanou skupinou, přičemž na prvním místě československé úřady zajímaly ty organizace, které inklinovaly či se přímo hlásily k nacismu a fašismu, včetně jejich napojení na české fašistické skupinky, proti nimž ostatně československý stát energicky zasáhl po židenickém puči.⁶⁸ Různí kolaboranti s nacistickými okupanty Československa z řad ruské a dalších emigrací pak mohli vést k tomu, že po druhé světové válce nebyla emigrantům, třeba s československým státním občanstvím, poskytnuta tak energická úřední pomoc, která by je bývala dříve dostala z moci sovětských bezpečnostních složek.

⁶⁵ NA, fond PZÚ, sign. 207-801-15, fol. 16.

⁶⁶ NA, fond PMV, sign. 225-1207-6, fol. 9

⁶⁷ NA, fond PMV, sign. 225-1207-6, fol. 219.

⁶⁸ K němu např. PEJČOCH, Ivo: *Židenický puč*. HaV, LV, 2006, č. 4, s. 20–36.

RESUMÉ

POHLED ČESKOSLOVENSKÝCH VNITŘNÍCH BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK NA RUSKOU EMIGRACI V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ

Československo od svého vzniku čelilo nepřízni nejen svých sousedů, ale i významné části obyvatelstva v rámci vlastních hranic. To vedlo k tomu, že ač si po celou dobu meziválečného období udrželo demokratický charakter, zároveň disponovalo poměrně propracovaným a výkonným zpravodajským aparátem spadajícím pod několik ministerstev, což mělo zabránit monopolizaci moci. Československé bezpečnostní složky si udržovaly přehled o nejvýznamnějších skupinách a představitelích ruské emigrace. Obecně lze říci, že všechna emigrantské uskupení, ruská nevyjímaje, se stala vděčným rezervoárem pro získávání informátorů, jakož i ostře sledovanou skupinou, přičemž na prvním místě československé úřady zajímaly ty organizace, které inklinovaly či se přímo hlásily k nacismu a fašismu, včetně jejich napojení na české fašistické skupinky.

Klíčová slova: Ruská emigrace, bezpečnostní složky, meziválečné Československo

RESUMÉ

THE VIEW OF THE CZECHOSLOVAK LAW-ENFORCEMENT AGENCIES ON RUSSIAN EMIGRATION IN THE INTERWAR PERIOD

Since its establishment, Czechoslovakia faced disfavour not only from its neighbours, but also from an important segment of the population within its own borders. This led to the fact that even though it managed to preserve its democratic character throughout the interwar period, at the same time, it had a relatively sophisticated and powerful intelligence apparatus falling under several ministries, which should have prevented monopolization of power. Czechoslovak security forces kept an overview of the most important groups and representatives of Russian emigration. In general, all emigrant groups were closely observed, including the Russian ones, and became a fertile ground for recruiting informers. The Czechoslovak authorities were foremostly interested in those organizations that inclined to or directly

endorsed Nazism and Fascism, including their connections to Czech fascist groups.

Keywords: Russian emigration, law-enforcement agencies, interwar Czechoslovakia

Translated by Mgr. Tereza Kalousková

Mgr. David Hubený, Ph.D.
Mgr. Naděžda Kruglová
Oddělení fondů státní správy z let 1918–1945
Národní archiv
Archivní 2257/4
149 00 Praha 4
Česká republika
e-mail: david.hubeny@nacr.cz
kruglova.m@seznam.cz

KANADA A CHANACKÁ KRIZE¹

Martin Šubrt

1 Úvod

Na počátku dvacátých let 20. století byla Kanada v zahraniční politice ještě ne zcela samostatným státem, přestože se její mezinárodní kredit po první světové válce zvýšil vzhledem k účasti kanadských vojáků v bojích na západní frontě. Kanaďané si svou vzrůstající pozici na světové scéně začínali uvědomovat, ale v mnoha ohledech byli v diplomatických otázkách stále velmi úzce spojeni s Brity a jimi prosazovanou společnou imperiální politikou. Na sklonku roku 1921 se po desetiletí, kdy byli kanadskými ministerskými předsedy Robert Borden a Arthur Meighen z Konzervativní strany, ujal premiérského křesla nejstaršího britského dominia William Lyon Mackenzie King z Liberální strany. Ambiciózní politik měl před sebou několik úkolů, jak v oblasti domácí, tak i v rovině zahraniční politiky, kde začal usilovat mnohem razantněji o stále větší míru nezávislosti své země na Velké Británii, než oba jeho předchůdci.

V prvních měsících po nástupu do funkce se Mackenzie King soustředil především na upevnění své pozice na domácí scéně a nevěnoval zatím zahraniční politice dostatečnou pozornost, což se změnilo, až s první velkou výzvou na mezinárodním poli během jeho vlády, kterou byla na podzim roku 1922 tzv. Chanacká krize.² Ta vypukla, když hrozil ozbrojený střet mezi málo početnými britskými jednotkami a silami tureckého generála Mustafy Kemala Paši, usilujícího o nové územní uspořádání Turecka. Britská vláda vedená Davidem Lloydem Georgem doufala, že dominia včetně Kanady vyslyší žádost Velké Británie k vojenské účasti, která by tureckým nacionalistům demonstrovala sílu Britského impéria, ale kanadský premiér nechtěl během krize podřídit zájmy své země těm britským, což mělo vliv i na další vývoj vzájemných britsko-kanadských vztahů.

Začátek proměny pozice Kanady k imperiální zahraniční politice se datuje k roku 1917, kdy na imperiální konferenci představil premiér Robert Borden

¹ Tento článek byl vydán s finanční podporou grantu poskytnutého GA UK č. 250718, s názvem: *Britsko-kanadské vztahy 1921–1930* řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Autor textu je studentem magisterského studia Ústavu světových dějin FF UK.

² V odborné literatuře se můžeme setkat nejčastěji s názvem Chanacká krize (*Chanak Crisis*), Chanacký incident (*Chanak Incident*) nebo Chanacká záležitost (*Chanak Affair*). V pramenech lze narazit i na Blízkovýchodní krize (*Near East Crisis*), ale jelikož takových krizí bylo v dějinách několik, držel jsem se v textu označení Chanacká krize.

tzv. Devátou rezoluci. Zde vyjádřil, že dominia jsou autonomními národy uvnitř Britského impéria, které by měly mít svůj hlas na formování zahraniční politiky.³ Kanadský historik Robert MacGregor Dawson pak následující období společné imperiální politiky rozdělil na éru „prozatímní centralizace“ (1920–1922) za Arthura Meighena a na éru „decentralizace“ (1922–1926) za Mackenzie Kinga.⁴ Novější interpretace přicházejí s názorem, že ve skutečnosti centralizace společné imperiální politiky v letech 1920–1922 selhala či možná vůbec neexistovala, jelikož už za Arthura Meighena se během diskuzí o obnovení anglo-japonské dohody v roce 1921 stavěla Kanada proti společné imperiální politice, když se její zájmy rozcházely se zájmy jiných dominií.⁵ Interpretace, která se soustředí na posun ve vnímání kanadské zahraniční politiky za premiéra Roberta Bordena k představám Mackenzie Kinga, vidí rozdíl v tom, že oba premiéři si přáli nezávislou zahraniční politiku své země na Velké Británii, ale zatímco Borden ji chtěl prosazovat v rámci Britského impéria, kde by se měla dominia nakonec dohodnout s mateřskou zemí na jednom směřování, Mackenzie King si přál vlastní zahraniční politiku, ale nebránil se spolupráci v rámci impéria, pokud by se jednalo o shodné zájmy jeho jednotlivých částí.⁶ Zaměříme-li se na roli Mackenzie Kinga z hlediska proměny kanadského postoje k imperiální zahraniční politice, znamenal nástup nového ministerského předsedy urychlení, už v dřívějším období započatého, odklonu od tradičních pevných vazeb s mateřskou zemí a přiblížení se k typickému americkému izolacionismu.⁷ Svou nezpochybnitelnou roli v tomto procesu sehrály i události na Blízkém východě na podzim roku 1922.

2 Britové v Chanaku

Na základě mírové smlouvy podepsané zmocněnci samotného osmanského sultána 10. srpna 1920 na pařížském předměstí Sèvres bylo území kolem úžin Bospor a Dardanely svěřeno pod mezinárodní dohled. Ve skutečnosti však díky tomu mohly britské, francouzské, italské a řecké jednotky okupovat

³ THOMPSON, John Herd: *Canada and the Third British Empire*. In: BUCKNER, Phillip (ed.): *Canada and British Empire*. New York 2008, str. 97–98.

⁴ DAWSON, Robert MacGregor: *The Development of Dominion Status: 1900–1936*. London – New York – Toronto 1937, s. 4.

⁵ THOMPSON, J. H.: c. d., s. 98.

⁶ BELOFF, Max, *Britain and Canada Between Two World Wars: A British View*. In: LYON, Peter (ed.): *Britain and Canada: Survey of a Changing Relationship*. London 1976, s. 54.

⁷ HALL, Hessel Duncan: *Commonwealth: A History of the British Commonwealth of Nations*. London 1971, s. 477.

značnou část dnešního západního Turecka, kde byla ustanovena neutrální oblast, označovaná někdy podle zmíněné mírové smlouvy jako tzv. sèvreská zóna. Na konci roku 1920 zde Britové včetně města Konstantinopole měli asi 10 000 vlastních mužů a 8 000 indických vojáků. Francouzských vojáků zde bylo zhruba 8 000, italských asi 2 000. Naproti tomu Řekové disponovali v Malé Asii nejpočetnější armádou, čítající kolem 100 000 mužů. Britové i Francouzi však postupem času počty svých vojáků v oblasti snižovali.⁸

Proti realizaci sèvreské smlouvy vystupovali turečtí nacionalisté pod vedením generála Mustafa Kemala Paši, jejichž hlavním vojenským cílem bylo vyhnat Řeky. Mustafa Kemal proto zahájil na konci srpna roku 1922 proti nim v Malé Asii tzv. Velkou ofenzívu. Během týdne byla řecká armáda poražena a ve spěchu se začala stahovat. Dne 7. září ustoupily její zbytky do Smyrny (dnešní Izmir), kam se však již 9. září dostala turecká jízda.⁹ O několik dní později byla již celá Smyrna v tureckých rukou a hrozil další postup kemalistů do neutrální zóny kolem Úžin, kde by najednou přímo ohrožovali Brity. Ti se rozhodli stáhnout většinu svých nepočetných jednotek do Chanaku, malé přímořské oblasti u Dardanel.¹⁰

Tehdejší britský ministerský předseda David Lloyd George jednal vzhledem k vážnosti situace 11. září 1922 se zástupci armády i námořnictva o případném stažení britských jednotek z Chanaku k obraně Gallipoli a Konstantinopole, ale v té době se pouze společně usnesli na možnosti stáhnout do Konstantinopole posily z Malty. Lloyd George také doufal v podporu dalších spojenců, majících v oblasti své jednotky. Jelikož se jednalo hlavně o Francouze a Italy, byly vzápětí vyzvány jejich vlády ke spolupráci.¹¹

Dne 14. září přišla do Londýna zpráva od francouzského premiéra Raymonda Poincarého, informující o tom, jak je Paříž připravena zabránit narušení neutrální zóny.¹² V pátek 15. září 1922 se v poledne sešel britský kabinet. Ministr zahraničních věcí George Nathaniel Curzon, první markýz Curzon z Kedlestonu, konstatoval, že řecký ústup je završen a Velká Británie se musí s Turky nějak domluvit. Curzon se stavěl proti ukvapené akci. Situace byla totiž taková, že v případě tureckého útoku na britské pozice by byla síla Britů i jejich spojenců v oblasti značně nedostačující. Vždyť proti odhadovanému

⁸ WALDER, David: *The Chanak Affair*. London 1969, s. 106.

⁹ The National Archives, London-Kew (dále jen TNA), Cabinet Papers (dále jen CAB) 21/334, The Chanak Crisis of 1922: The History of., f. 1.

¹⁰ WALDER, D: c. d., s. 204.

¹¹ TNA, CAB 23/39/38, Conference No. 137, Notes of Conference held at Churt on Monday, 11th September 1922 at 1 p. m, f. 249.

¹² TNA, CAB 21/334, The Chanak Crisis of 1922: The History of., f. 1.

množství asi 20 000 kemalistů stálo u Chanaku jen něco přes 7 000 spojenec-kých vojáků.¹³ Pozdější odhady počtu tureckých nacionalistů, ohrožujících Chanak, se ještě zvyšovaly a ustálily se na čísle 30 000 bojeschopných mužů.¹⁴

Vláda Jeho Veličenstva se toho dne usnesla na dvou věcech. První z nich byla nutnost společného prohlášení spojenců, které by dalo Mustafu Kemalovi najevo, že jeho jednotky musí respektovat neutrální zónu. Druhé usne-sení se týkalo posílení britských vojenských jednotek v Konstantinopoli a v Úžinách.¹⁵ Zatímco ostatní členové kabinetu navrhovali, aby vláda po-žádala Francouze, Italy, Řeky, Srby a Rumuny o společnou demonstraci síly v Úžinách, ministr pro koloniální záležitosti Winston Churchill se vyslovil pro to, aby byly poslány bránit Úžiny jednotky Britského impéria.¹⁶ Pět mi-nut před půlnocí 15. září 1922 zaslal Churchill jménem premiéra telegram generálním guvernéřům Kanady, Australského svazu, Nového Zélandu a Ji-hoafrické unie, který obsahoval žádost k účasti na společném postupu proti Kemalovi.¹⁷

Při formování telegramu ovšem Churchill dostatečně nepřihlédl k tomu, že dominiální vlády nebyly předtím o situaci na Blízkém východě podrob-ně informovány. Do Ottawy došly poslední podrobné informace o situa-ci v bývalé Osmanské říši naposledy v listopadu roku 1921.¹⁸ V telegramu ministr pro koloniální záležitosti pouze nastínil popis situace a informoval dominiální vlády, že po jednotném postupu zemí Britského impéria společ-ně s Francouzi, Italy, Řeky, Rumuny a Srby by se Kemalův případný útok stal velmi nepravděpodobným.¹⁹ V závěru telegramu se ptal, zda jsou vlády dominií připraveny spolupracovat na akci a zda by mohly vyslat vojenský kontingent.²⁰

¹³ TNA, CAB 23/31, Cabinet 49 (22), Conclusions of a meeting of the Cabinet held at No. 10 Downing Street, S. W., on Friday 15th September, 1922, f. 4.

¹⁴ FERRIS, John R.: *'Far Too Dangerous a Gamble'? British Intelligence and Policy during the Chanak Crisis, September–October 1922*. Diplomacy & Statecraft, Vol. 14, 2003, Iss. 2, s. 141.

¹⁵ TNA, CAB 21/334, The Chanak Crisis of 1922: The History of., f. 1.

¹⁶ WIGLEY, Philip: *Canada and the Transition to Commonwealth: British-Canadian Relations 1917–1926* (dále jen *Canada and the Transition*). Cambridge 1977, s. 162.

¹⁷ Srov. TNA, CO 886/10/1, 46342/S, The Secretary of State to the Governors-General, 15th Sep-tember, 1922, doc. No. 304, ff. 231–232; TNA CAB 24/138/99, C. P. 4200, Cabinet, The Turco-Greek Situation, Co-operation of the Dominions, ff. 483–484.

¹⁸ WIGLEY, P.: *Canada and the Transition*, s. 162.

¹⁹ TNA, CO 886/10/1, 46342/S, The Secretary of State to the Governors-General, 15th Septem-ber, 1922, doc. No. 304, f. 231.

²⁰ TNA, CO 886/10/1, 46342/S, The Secretary of State to the Governors-General, 15th Septem-ber, 1922, doc. No. 304, f. 232.

Ráno následujícího dne přišla stručná odpověď z Nového Zélandu, že se tamní vláda připojí a je připravena svůj kontingent vyslat. Churchill se domníval, že další odpovědi z dominií na sebe nenechají dlouho čekat.²¹ Britský ministerský předseda Lloyd George rovněž očekával, že všechna dominia včetně Kanady vyslyší volání mateřské země. Pověřil proto svého ministra pro koloniální záležitosti, aby vydal prohlášení tisku. Churchill tak učinil asi kolem třetí hodiny odpoledne britského času. Oficiální verze pro novináře byla velmi podobná obsahu šifrovaného telegramu, zaslaného dominiálními ministerským předsedům, takže se do novin velmi brzy dostaly informace o tom, jak byla dominia vyzvána ke spolupráci proti Kemalovi.²²

3 Mackenzie King a jeho postoj ke krizi

Ironií osudu se o celé záležitosti kanadský premiér Mackenzie King dozvěděl dříve právě od novinářů a nikoli z Churchillova telegramu. Zatímco oficiální dokument byl šifrovaný a musel být napřed dekodován, než mohl být předán premiérovi, tiskové vyjádření přišlo ke kanadským novinářům rovnou. Svou roli hrál také posun času, jelikož v Ontariu je o pět hodin méně než tou dobou v Londýně. Ministerský předseda byl navíc 16. září na návštěvě North Yorku, 250 mil od Ottawy. Informaci o britské žádosti ohledně vojenské podpory proti kemalistům se dozvěděl od jednoho z tamních novinářů a dotyčnému zástupci tisku prý odpověděl, že k té věci nemá co říci. Zprávou byl očividně velmi rozladěn, protože ani na posledním zasedání jeho kabinetu se nic o situaci na Blízkém východě neprobíralo. Až po jeho návratu do Ottawy následujícího rána se k němu dostala oficiální zpráva od Lloyd George zaslaná Churchilllem.²³

Odpověď do Londýna mohl tak kanadský premiér odeslat až 17. září 1922. Prostřednictvím generálního guvernéra Juliana Bynga, prvního vikomta Bynga z Vimy, poslal ministru pro koloniální záležitosti telegram, ve kterém konstatoval, že se o britském pozvání, aby se Kanada podílela na akci proti tureckým silám vysláním vlastního vojenského kontingentu, dozvěděl dříve z tisku, než z oficiálního telegramu, což způsobilo, že se dostal podle jeho vlastních slov do „velmi trapné situace“ před zástupci tisku, kteří po něm po-

²¹ ARNOLD-FORSTER, Mark: *Chanak Rocks the Empire: the Anger of Billy Hughes*, in: *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs*, Vol. 58, 1968, Iss. 230, s. 170.

²² WIGLEY, P: *Canada and the Transition*, s. 163.

²³ STACEY, Charles Perry: *Canada and the Age of Conflict: A History of Canadian External Policies*. 2. díl. 1921–1948: *The Mackenzie King Era*. Toronto 1981, s. 23.

žadovali informace, zda proběhla v této věci nějaká komunikace s britskou vládou.²⁴ Jelikož se však jednalo o tajný telegram, požadoval Mackenzie King rychlou zprávu ohledně toho, zda může obsah komunikace zveřejnit.²⁵

Churchill odeslal 18. září do Kanady dva telegramy, z nichž první obsahoval vysvětlení, že předchozí telegram z 15. září nebyl vhodný ke zveřejnění. Měl být určen především pro vlády Australského svazu a Nového Zélandu vzhledem k jejich angažovanosti v bitvě u Gallipoli během první světové války, ale kabinet Lloyd George však uznal za vhodné obeslat se sdělením všechna dominia. Churchill také sděloval, že skutečná válka na Blízkém východě se jeví nepravděpodobně, ale je třeba zabránit kemalistům v překonání Úžin a vstupu do Konstantinopole, až do té doby, než bude přijato nové mezinárodní uspořádání Úžin na mírové konferenci. Od Kanady se očekávalo vyslání jednoho vojenského kontingentu, demonstrujícího „imperální solidaritu.“²⁶ Druhý Churchillův telegram z 18. září byl určen ke zveřejnění a obsahoval podrobnější popis situace v Úžinách, včetně souhrnu opatření, jež byl nucen Londýn v této věci učinit. Podle zpráv z Londýna vláda Jeho Veličenstva věřila, že se Kanada k navrhované akci připojí a vyšle svůj vojenský kontingent.²⁷

Sám ministr pro koloniální záležitosti na jednáních britského kabinetu v Downing Street dále prosazoval nutnost posílení jednotek v Chanaku. Přestože byl Churchill později obviňován z podněcování ozbrojeného konfliktu, ve skutečnosti si v té době rozhodně nepřál válku, protože se stavěl podobně jako jiní členové vlády proti okamžité vojenské odpovědi v případě překročení neutrální zóny kemalisty. Byl si totiž moc dobře vědom toho, že britské jednotky můžou držet pouze oblast Chanaku i pokud jim dorazí posily.²⁸

Na 18. září 1922 svolal Mackenzie King kanadský kabinet, ale ještě dříve informoval o celé záležitosti svého ministra financí Williama S. Fieldinga a blízkého poradce a přítele, tehdejšího ministra námořnictva a rybolovu, Ernesta Lapointeho. Oba členové kanadského kabinetu se tou dobou totiž nacházeli v Ženevě na jednání v rámci Společnosti národů. Premiér toho vy-

²⁴ TNA, CO 886/10/1, 46517/S, Canada: The Governor-General to the Secretary of State, 17th September, 1922, Doc. No. 308, f. 233.

²⁵ TNA, CO 886/10/1, 46517/S, Canada: The Governor-General to the Secretary of State, 17th September, 1922, Doc. No. 308, f. 233.

²⁶ TNA, CO 886/10/1, 46517/S, Canada: The Secretary of State to the Governor-General, 18th September, 1922, Doc. No. 309, f. 234.

²⁷ TNA, CO 886/10/1, 46517/S, Canada: The Secretary of State to the Governor-General, 18th September, 1922, Doc. No. 310, ff. 234–235.

²⁸ TNA, CAB 23/39/40, Conference No. 139, Minutes of a Conference of Ministers held at 10, Downing Street, S. W. on Monday 18th September, 1922, at 5 p. m., f. 6.

užil a vyzval je, zda by se mohli optat dominiálních politiků, nacházejících se případně ve švýcarském městě, na jejich názory k navrhované britské akci.²⁹ Fielding mu vzápětí odpověděl, že se v Ženevě tou dobou nenacházejí žádní dominiální ministři, se kterými by mohli záležitosti konzultovat, ale sdělil mu stanoviska obou politiků ohledně vyslání jednotek na britské přání. Podle jejich názoru to bylo bez schválení kanadským parlamentem „velmi nežádoucí.“³⁰

Kanadský kabinet se při svém zasedání usnesl, že pouze parlament může učinit rozhodnutí o vyslání vojenské pomoci mateřské zemi. Mackenzie King obdržel následně i stručnou zprávu od Lapointeho, který premiérovi radil, aby trval při komunikaci s Brity na svolání kanadského parlamentu, jenž by reprezentoval veřejný názor obyvatelstva Kanady. Dále apeloval na svého ministerského předsedu, aby jasnou odpověď do Londýna zdržoval, neboť Lapointe se v Ženevě po rozhovorech se zahraničními politiky domníval, že se k Britům nakonec nepřipojí ani Francouzi ani Italové.³¹

Vláda Jeho Veličenstva byla o stanovisku kanadského kabinetu ohledně nutnosti svolání parlamentu v Ottawě, pokud by Kanada měla odsouhlasit vyslání vojenského kontingentu, informována prostřednictvím stručného telegramu 19. září 1922. Mackenzie King v něm také po Britech požadoval, pokud možno, co nejúplnější informace ohledně vývoje situace v Malé Asii, aby se mohl rozhodnout kanadský parlament vůbec svolat.³² Ministr pro koloniální záležitosti vzápětí přečetl zprávu z Ottawy na jednání vlády v Downing Street a navrhl, aby byla Kanada seznámena podrobněji se situací i s tím, že svolání jejího parlamentu není nutné, jelikož by stačilo vydání prohlášení ze strany kanadské vlády, kde by se nemusela zavazovat k vyslání jednotek, ale pouze ke spolupráci s imperiální vládou.³³ S jeho návrhem přítomní členové vlády souhlasili a tak následně koncipoval oficiální britskou odpověď, v níž do Ottawy sděloval důležitost kanadského přístupu k celé krizi. Mackenzie King se tedy dozvěděl, že není nezbytné svolávat parlament, ale podle obsahu

²⁹ Prime Minister to Minister of Finance, September 17, 1922. In: CLARK, Lowell C. (ed.), *Documents on Canadian External Relations: 1919–1925*. Díl. 3. Ottawa 1970, s. 75–76.

³⁰ Minister of Finance to Prime Minister, September 18, 1922. In: CLARK, L. C: c. d., s. 76.

³¹ Minister of Marine and Fisheries to Prime Minister, September 19, 1922. In: Tamtéž: c. d., s. 78.

³² TNA, CO 886/10/1, 46542/S, Canada: The Governor-General to the Secretary of State, 19th September, 1922, Doc. No. 313, f. 236.

³³ TNA, CAB 23/39/41, Conference No. 140, Minutes of a Conference of Ministers held at 10, Downing Street, on Tuesday, 19th September, 1922, ff. 8–9.

telegramu by stačilo, aby jeho vláda vydala prohlášení o tom, že bude stát po boku Britského impéria, až do zajištění míru.³⁴

Dále Churchill informoval 20. září 1922 vlády všech dominií o vývoji situace na Blízkém východě. Britská vláda byla ochotna jednat po ústupu Řeků z Malé Asie o novém uspořádání Úžin i Konstantinopole. Podle jeho vyjádření však musela být zachována po celou dobu neutralita Gallipoli a svoboda Úžin, neboť zastával názor, že „jakákoli modifikace existujících smluv nesmí být provedena silou zbraní, ale pomocí konference.“³⁵ Velká Británie nadále zdůrazňovala nutnost posílení svých námořních, pozemních i leteckých sil v oblasti Gallipoli a dominia se měla na tomto kroku podílet morální podporou v podobě vyslání vojenských kontingentů, které by demonstrovaly jejich spojenecký svazek s mateřskou zemí.³⁶

Téhož dne přišel do Ottawy i telegram ze Švýcarska od Ernesta Lapointeho, který Mackenzie Kinga informoval o tom, jak je britské vyzvání, aby se dominia připojila k Britům v Úžinách, vnímáno mezi politiky v Ženevě. Podle ministra námořnictva a rybolovu byla u nich britská výzva dominiím vnímána jako nepřiměřená a podle mnohých byl na země Britského impéria vyvíjen tlak, aby se přidaly k válce za zájmy Spojeného království. Lapointe totiž vzhledem k situaci, kdy se nezdálo pravděpodobné, že by se k Britům připojili Francouzi a Italové, očekával v Londýně změnu přístupu k celé věci.³⁷

O den později odeslal Mackenzie King prostřednictvím generálního guvernéra do Londýna zprávu o tom, jak byla kanadská vláda potěšena předchozími Churchillovými telegramy o vývoji situace i zprávou, že nemusí svolávat parlament. Kanadský premiér nepovažoval za nutné potvrzovat loajalitu Britskému impériu, ale informoval vládu Jeho Veličenstva o případném svolání ottawského parlamentu, pokud by si to žádala vážnost situace. Ujišťoval však o tom, jak by v takovém případě parlament rozhodl podle vůle kanadského lidu.³⁸

³⁴ TNA, CO 886/10/1, 46918/S, Canada: The Secretary of State to the Governor-General, 19th September, 1922, Doc. No. 316, f. 237.

³⁵ TNA, CO 886/10/1, 4698/S, The Secretary of State to the Governors-General and Acting Governor, 20th September, 1922, Doc. No. 317, f. 237.

³⁶ TNA, CO 886/10/1, 4698/S, The Secretary of State to the Governors-General and Acting Governor, 20th September, 1922, Doc. No. 317, ff. 237–238.

³⁷ Minister of Marine and Fisheries to Prime Minister, September 20, 1922. In: CLARK, L. C.: *c. d.*, s. 79.

³⁸ TNA, CO 886/10/1, 47259/S, The Governor General to the Secretary of State, 21st November, 1922, Doc. No. 322., f. 242.

Mackenzie King spoléhal v komunikaci s Brity na podporu svého kabinetu, včetně Lapointeho a Fieldinga v Ženevě, přestože Fielding se nebál formulovat názor, že by Kanada měla vydat jasnější prohlášení o ochotě přidat se k Britům.³⁹ Objevili se však i odpůrci a kritici premiérova přístupu k žádosti z mateřské země. Vůdce kanadských konzervativců, kteří byli tou dobou oficiální opozicí, Arthur Meighen se zpočátku ke krizi nevyjadřoval a čekal, jaké stanovisko zaujme liberální vláda. Dne 22. září 1922 však vystoupil v Torontu s projevem, ve kterém kritizoval postup premiérova kabinetu. Podle Meighena byl britský požadavek oprávněný, neboť Velké Británii šlo o zajištění míru a požadovala po dominiích pouze podporu. Navíc se podle něj nejednalo ani o nutnost vyslat z Kanady vojenské jednotky, ale pouze o vyjádření solidarity s mateřskou zemí. Použil k tomu dokonce slova oblíbeného kanadského politika a někdejšího premiéra Wilfrida Lauriera, pronesená roku 1914 o tom, že když přijde žádost z Velké Británie, měla by Kanada stát po jejím boku.⁴⁰ Laurier byl ovšem zastáncem spolupráce Kanady s mateřskou zemí pouze v oblastech, kde by měla svůj přímý zájem, s čímž souhlasil i Mackenzie King.⁴¹ Meighen, jehož řeč několikrát přerušil souhlasný potlesk z řad přítomných, se dále ptal, čeho chce vláda svým přístupem dosáhnout a že on osobně je připraven stát za Brity.⁴² Svým postojem reprezentoval tu část kanadské populace, která byla loajální nejen k mateřské zemi, ale také ke společné imperiální politice. Můžeme pouze odhadovat, nakolik byl tento postoj v Kanadě rozšířený a spíše se lze shodnout na tom, že byl v této době již v menšině, protože široká veřejnost v Kanadě, a to jak obyvatelstvo frankofonních i anglofonních částí země, si nepřála závazky své vlasti ve vzdálených evropských záležitostech.⁴³

Podle kanadského historika Philipa Wigleyho se Mackenzie King během Chanacké krize snažil o dvě věci. Tou první byl ústup Kanady od společné imperiální politiky a tou druhou prosazení zájmů své země na mezinárodním poli, což mělo z hlediska dlouhodobého výhledu postupně vést k úplné diplomatické nezávislosti na Spojeném království.⁴⁴ Během krize praktikovaná zdržovací taktika s jasnou odpovědí Britům, kterou radil Ernest Lapointe, se při snaze o dosažení těchto cílů Mackenzie Kingovi nakonec vyplatila.

³⁹ Minister of Finance to Prime Minister, September 26, 1922. In: CLARK, L. C: c. d., s. 81.

⁴⁰ GRAHAM, Roger: *Arthur Meighen: And Fortune Fled*. Díl. 2. Toronto – Vancouver 1963, s. 210.

⁴¹ WIGLEY, P: *Canada and the Transition*, s. 172.

⁴² Tamtéž, s. 211.

⁴³ WALDER, D: c. d., s. 230.

⁴⁴ WIGLEY, Philip: *Whitehall and the 1923 Imperial Conference*. The Journal of Imperial and Commonwealth History. Vol. 1, 1972–1973, No. 1, s. 225.

Dokonce mu přálo i štěstí, protože než mohla Kanada zaujmout na podzim roku 1922 jasné stanovisko, nebezpečí vypuknutí skutečného ozbrojeného konfliktu mezi Brity a kemalisty v Úžinách pominulo.

4 Ukončení krize

V době vrcholu krize se výzva dominiím o společnou demonstraci síly Britského impéria jevila jako ještě potřebnější. Francouzi a Italové se totiž rozhodli stáhnout své vojenské jednotky z Chanaku, čímž zanechali Brity v oblasti osamocené. Francouzský premiér Raymond Poincaré odmítl čelit tak obrovské přesile kemalistů a vzniklé fiasko, které by podle něj mohlo vyústit v ozbrojený střet, dával za vinu vládě Spojeného království. K ukončení krize navrhoval svolání konference, od níž si sliboval vyřešení problémů mírovou cestou.⁴⁵ Dne 23. září turečtí nacionalisté vstoupili do neutrální zóny a Britové stáli proti kemalistům tváří v tvář. Další vývoj situace však nakonec zabránil tomu, aby vypukl v Úžinách ozbrojený konflikt, který by stál pouhé čtyři roky po skončení první světové války s největší pravděpodobností mnoho lidských obětí.

Zatímco kemalisté narušili neutrální zónu a Kanada čekala na podrobnější zprávy z ministerstva pro koloniální záležitosti, v Paříži jednal britský ministr zahraničí lord Curzon s francouzským premiérem Poincaré a italským velvyslancem ve Francii hrabětem Carlem Sforzou o řešení vzniklé situace na Blízkém východě. Během jejich rozhovorů se potvrdilo zejména ze strany Francie několik věcí. Francouzi nebyli ochotni čelit kemalistům kromě možnosti, kdyby museli hájit vlastní zájmy v Konstantinopoli. Francouzská vláda byla rovněž připravena souhlasit s tureckými požadavky, což se Britům nelíbilo, jelikož se domnívali, že svou politikou Francie zradila zájmy ostatních spojenců v regionu. Se společným postupem s Francií proti Mustafu Kemalovi se v danou chvíli tedy nedalo počítat.⁴⁶

Dne 28. září 1922 byla situace u Chanaku vážná. Mustafa Kemal vzkázal Britům, že své jednotky z neutrální zóny nestáhne, ale vydal jim rozkazy, aby v žádném případě neútočily. Večer byl vrchní velitel britských vojsk v oblasti generál Charles Harington informován z Londýna o posílách, které byly tou dobou už na cestě. Instrukce v případě vypuknutí bojů byly jasné. Gallipoli

---

⁴⁵ FERRIS, J. R: *c. d.*, s. 148.

⁴⁶ TNA, Records of the Admiralty, Naval Forces, Royal Marines, Coastguard, and related bodies (dále jen ADM) 137/1778, Appreciation of the Situation in the Near East, a. m. Sunday, 24th September, 1922, ff. 1–2.

se mělo udržet za každou cenu a pozice v Chanaku, co nejdéle to bude možné.⁴⁷ Generál Harington chtěl však eskalaci konfliktu mezi Velkou Británií a kemalisty zabránit. Odmítl proto doručit Turkům Londýnem formulované ultimátum, aby nacionalisty nevyprovokoval k akci.⁴⁸ Jeho rychlé rozhodnutí mělo nakonec na vyřešení situace velký podíl. Ještě téhož dne se rozhodl jednat s protistranou a poslal vzkaz Mustafu Kemalovi, že je připraven se s ním setkat a hledat řešení situace.⁴⁹ Ani vůdce tureckých nacionalistů neměl v zájmu začít ozbrojený konflikt, ale přítomnost jeho vojsk v neutrální zóně mu zajišťovala do mírových jednání silnou pozici, proto s nimi nakonec souhlasil, přestože v Ankaře se v tureckém Národním shromáždění ozývala proti tomuto rozhodnutí kritika kvůli zastavení postupu jeho vítězných jednotek u Chanaku.⁵⁰

Dne 3. října 1922 tak mohla začít konference v Mudanyi, které se účastnili generálové z Velké Británie, Itálie, Francie, Řecka a İsmet Paša jako vyslanec Mustafy Kemala. O dva dny později byla sice konference přerušena, když se spojenečtí generálové vydali do Konstantinopole pro instrukce ohledně odchodu Řeků z východní Thrákie. Poté, co s evakuací spojenci souhlasili, mohla 7. října 1922 jednání v Mudanyi pokračovat.⁵¹

Výsledkem rozhovorů přítomných generálů s İsmetem Pašou se stala dohoda o příměří ze dne 11. října 1922. Podle dohodnutých podmínek se měli Řekové kompletně stáhnout z východní Thrákie, kde měla být ustanovena turecká správa, Kemalovy jednotky se zas musely stáhnout z neutrální zóny a spojencům byla umožněna dočasná okupace Úžin, trvající až do skončení mírové konference, která měla územní situaci v Turecku vyřešit. Oficiálně měla dohoda vstoupit v platnost o půlnoci ze 14. na 15. října 1922, ale jelikož Řekové s podmínkami souhlasili teprve 15. října, začala nakonec dohoda platit až o půlnoci z 15. na 16. října 1922.⁵² Turci dohodu podepsali už v době, kdy Britům dorazily vojenské posily i nové lodě. Podle mínění britského Vysokého komisaře v Konstantinopoli Horaceho Rumbolda se tak prý dosavadní politice Londýna dostalo plného ospravedlnění.⁵³

⁴⁷ TNA, ADM 137/1778, Review of the Situation in Near East, 24. 9. 22 – 3. 10. 22, f. 4.

⁴⁸ PALMER, Alan: *Úpadek a pád osmanské říše*. Praha 1996, s. 269.

⁴⁹ TNA, CAB 21/334, The Chanak Crisis of 1922: The History of., f. 2.

⁵⁰ DEMIRCI, Sevtap: *Strategies and Struggles, British Rethoric and Turkish Response: The Lausanne Conference 1922–1923*. Istanbul 2005, s. 36–37.

⁵¹ TNA, CAB 21/334, The Chanak Crisis of 1922, The History of., f. 3.

⁵² TNA, CAB 24/139/84, C. P. 4286, Cabinet, The Near East Situation, Terms of the Mudania Convention, ff. 1–7.

⁵³ TNA, CAB 21/334, The Chanak Crisis of 1922, The History of., f. 3.

Téhož dne, kdy došlo k podepsání příměří, odeslal Churchill premiérům Kanady, Australského svazu, Nového Zélandu a Jihoafrické unie dva telegramy. V prvním informoval dominia o podmínkách uzavřeného příměří a chválil roli, kterou sehrál v jednáních generál Harington.⁵⁴ Druhý obsahoval stručné sdělení, které oznamovalo skončení krize.⁵⁵ Chanacká krize, během níž se Britové obávali konfliktu a Kanadáné měli pramalou chuť se ho účastnit, sice pominula, ale její následky dál pokračovaly. Pro Davida Lloyda George znamenaly události na podzim roku 1922 konec jeho koaliční vlády a jeho odchod z vrcholné britské politiky a pro Winstona Churchilla konec jeho působení na postu ministra pro koloniální záležitosti. Mackenzie King se během Chanacké krize utvrdil v názoru, že jednotná politika v rámci impéria není možná⁵⁶ a do Londýna vyslal jasný signál, že bude nadále usilovat o větší míru kanadské nezávislosti v oblasti zahraniční politiky, což se projevovalo hned v následujícím roce při vyjednávání smlouvy, týkající se rybolovu v Tichém oceánu, se Spojenými státy americkými.⁵⁷ Výsledná Smlouva o lovu platýsů (*the Halibut Treaty*) byla pak kanadským premiérem využita jako potvrzení diplomatické nezávislosti jeho země na Velké Británii.⁵⁸ Pro období po Chanacké krizi se stal rovněž významným i kanadský postoj k ratifikaci lausanneské mírové smlouvy.

5 Závěr

Po podepsání příměří v Mudanyi se začalo s přípravami mírové konference, která by vyřešila nové územní uspořádání Turecka. Původně se měla konat v Benátkách, ale kvůli politické krizi v Itálii, kde se na konci října 1922 dostal k moci Mussolini, se nakonec konala ve švýcarském městě Lausanne.⁵⁹

⁵⁴ TNA, CO 886/10/1, 50790/S, The Secretary of State to the Governors-General and the Acting Governor, 11th October, 1922, Doc. No. 347, ff. 352–253.

⁵⁵ TNA, CO 886/10/1, 50790/S, The Secretary of State to the Governors-General, 11th October, 1922, Doc. No. 348, f. 253.

⁵⁶ GIBSON, James A.: *Mr. Mackenzie King and Canadian Autonomy, 1921–1946*. Report of the Annual Meeting of the Canadian Historical Association / Rapports annuels de la Société historique du Canada, Vol. 30, 1951, No. 1, s. 13.

⁵⁷ HALL, H. D.: c. d., s. 509.

⁵⁸ VALKOUN, Jaroslav: *Dominions, Great Britain and Questions Related to Imperial Foreign Policy Implementation and Direction in the 1920s and at the Beginning of the 1930s*. West Bohemian Historical Review, 2016, No. 2, s. 272.

⁵⁹ PALMER, A: c. d., s. 269.

Složité jednání zde pak probíhala od 20. listopadu 1922 až do 24. července následujícího roku.

Kanada se 27. října 1922 společně s Australským svazem, Novým Zélandem a Jihoafrickou unií dozvěděla od nového ministra pro koloniální záležitosti Victora Cavendishe, devátého vévody z Devonshire, který na tomto postu nahradil Winstona Churchilla, že na konferenci není její delegace oficiálně zvána, ale byly jí přislíbeny pravidelné zprávy o vývoji jednání.⁶⁰ Francouzský premiér Poincaré požadoval totiž v případě zastoupení dominií a Indie na konferenci i účast Maroka a Tunisu. Proti tomu sice protestoval britský ministr zahraničí lord Curzon, který připomněl účast dominií i Indie při podepsání Versailleské mírové smlouvy a dalších smluv, mezi nimiž byla i ta sèvreská, stejně jako fakt, že dominia byla členy Společnosti národů. Takovou pozici francouzské protektoráty Maroko a Tunis rozhodně neměly, ale Poincaré trval na svém stanovisku.⁶¹ Mackenzie King přijal tyto zprávy chladně, protože oblast stejně nepovažoval za kanadský zájem, ale přál si účast Kanadánů při podpisu konečné smlouvy a její schválení v ottawském parlamentu.⁶²

Výsledná lausanneská smlouva, nahrazující smlouvu ze Sèvres, byla podepsána 24. července 1923. Podle podmínek dohodnutých na konferenci se vrátila pod tureckou kontrolu města Smyrna, Drinopol, ostrovy Tenédos a Imbros i oblast Űzin, ale Turecko nesmělo území opevňovat. Průplav mezi Bosporem a Dardanelami měl být umožněn všem lodím v době míru i války. Thrákie byla rozdělena řekou Maricou na řeckou a tureckou část a dohodnutá hranice měla být podobně jako oblast Űzin demilitarizovaným pásmem. Řecko tak definitivně ztratilo svojí okupovanou část Turecka a asi milion Řeků muselo být z východní Thrákie přesídleno.⁶³

Za Velkou Británii podepsal smlouvu její delegát Horace Rumbold a Kanadáné, kteří se podpisu smlouvy nakonec vůbec neúčastnili, obdrželi vzápětí společně s dalšími dominiálními vládami její kopii. Mackenzie King nesouhlasil s tím, aby byl britský podpis závazný pro Kanadu, a proto dál trval na ratifikaci smlouvy v kanadském parlamentu.⁶⁴ V první polovině následujícího roku měla být smlouva schválena v britském parlamentu a Kanada byla vyzvána, aby se k procesu připojila, ale Mackenzie King poslal 24. března 1924 do Londýna zprávu, kde připomínal neúčast Kanadánů na lausanneské

⁶⁰ TNA, CAB 24/139/98, C. P. 4298, The Dominions and the Lausanne Conference, f. 681.

⁶¹ TNA, CAB 24/139/98, C. P. 4298, The Dominions and the Lausanne Conference, ff. 681–682.

⁶² TNA, CAB 24/139/98, C. P. 4298, The Dominions and the Lausanne Conference, f. 682.

⁶³ PALMER, A: c. d., s. 275.

⁶⁴ WIGLEY, P: *Canada and the Transition*, s. 210.

konferenci. Sdělil proto, že z tohoto důvodu on ani ministři jeho kabinetu nedoporučí ottawskému parlamentu souhlas s ratifikací.⁶⁵ Poté, co si kanadský premiér vyžádal analýzu vzniklé situace od svého poradce Oscara Douglase Skeltona, však svůj tvrdý postoj přehodnotil.

V této době byl Skelton ještě neoficiálním poradcem premiéra v oblasti zahraniční politiky, ale od roku 1925 byl jmenován stálým podtajemníkem na kanadském ministerstvu pro zahraniční záležitosti, kde působil až do své smrti roku 1940.⁶⁶ Během Chanacké krize byl nadšen z premiérova přístupu, který považoval za příklad „pevného a sebevědomého jednání.“⁶⁷ Společně s Ernestem Lapointem to byl právě on, kdo měl vliv na stanoviska Mackenzie Kinga, který si ho nejspíš vybral jako poradce nejen proto, že byl podobně jako on vytrvalým obhájcem kanadské autonomie, ale také kvůli jeho schopnostem jasně pojmenovávat řešené problémy.⁶⁸ V memorandu z dubna 1924 shrnul Skelton možnosti, které Kanadě zbyly, jelikož bez ratifikace lausannecké smlouvy byla vlastně stále ve válečném stavu s Tureckem. Mohla v něm proto buď zůstat, vyjednat separátní mírovou smlouvu, ratifikovat smlouvu současnou nebo přiznat, že je britský podpis závazný i pro Kanadu.⁶⁹ Mackenzie King se po této analýze nakonec přiklonil k tomu, aby byl podpis krále Jiřího V. v procesu ratifikace ve Velké Británii závazný i pro jeho zemi vzhledem k tomu, že v mezinárodních otázkách byla ve světě stále vnímána jako součást Britského impéria, jehož formálně hlavním představitelem král byl.⁷⁰

Problém uznání ratifikace lausannecké smlouvy z Ottawy předznamenal další vývoj britsko-kanadských vztahů. Nastavený směr kanadské politiky se potvrdil i v dalších letech na imperiálních konferencích, kde se postupně dále modifikoval status dominií a jejich role v zahraniční politice. Zástupcům Kanady se úsilí nakonec vyplatilo a později jejich země dosáhla v zahraničněpolitické oblasti na Velké Británii úplné nezávislosti. Zatímco starší interpretace pokládá Chanackou krizi za bod náhlé změny ve směřování Kanady v rámci Britského impéria,⁷¹ pozdější autoři ji vidí jako moment, který urychlil zapo-

⁶⁵ STEVENSON, John A., *Canada and Downing Street*. Foreign Affairs, Vol. 3, September 1924, No. 1, s. 140.

⁶⁶ NEATBY, Herbert Blair: *William Lyon Mackenzie king: 1924–1932: The Lonely Heights*. London 1963, s. 35.

⁶⁷ HILLMER, Norman: *The Anglo-Canadian Neurosis: The Case of O. D. Skelton*. In: LYON, P. (ed.): *c. d.*, s. 74.

⁶⁸ NEATBY, H. B.: *c. d.*, s. 35.

⁶⁹ Tamtéž, s. 35.

⁷⁰ STACEY, C. P.: *c. d.*, s. 42.

⁷¹ DAWSON, R. M.: *c. d.*, s. 54.

čatý proces opouštění společné imperiální politiky.⁷² Díky přístupu kanadského premiéra v komunikaci s mateřskou zemí během Chanacké krize, se tento proces výrazně posunul vpřed. Ukázalo se, že jednotná politika uvnitř Britského impéria není udržitelná. Zatímco ostatní dominia vystupovala vůči mateřské zemi loajálně, Kanada dala najevo, že její zájmy nemusí být vždy totožné s britskými. Chanackou krizi proto můžeme vnímat nejen jako jednu z krizí na Blízkém východě po skončení první světové války, ale také jako důležitý mezník na cestě za kanadskou nezávislou zahraniční politikou.

RESUMÉ

KANADA A CHANACKÁ KRIZE

Tento článek se zaměřuje na analýzu britsko-kanadských vztahů v době Chanacké krize, která vypukla na podzim roku 1922, když hrozilo vypuknutí ozbrojeného střetu mezi britskými jednotkami a silami tureckých nacionalistů, usilujících o nové územní uspořádání Turecka. Britská vláda vedená premiérem Davidem Lloydem Georgem doufala, že dominia včetně Kanady vyslyší žádost Velké Británie k vojenské účasti, která by tureckým nacionalistům demonstrovala sílu Britského impéria, ale tehdejší kanadský premiér William Lyon Mackenzie King nechtěl během krize podřídit zájmy své země těm britským. Zatímco jeho předchůdci společnou politiku v rámci Britského impéria podporovali, Mackenzie King usiloval o větší míru kanadské nezávislosti na Spojeném království v zahraničněpolitických záležitostech. Jeho zdržovací taktika s jasnou odpovědí Britům ohledně vyslání vojenského kontingentu se mu nakonec vyplatila, jelikož se krize urovnala mírovou cestou. Vzhledem k dalšímu vývoji britsko-kanadských vztahů lze vnímat Chanackou krizi nejen jako důsledek problémů na Blízkém východě po skončení první světové války, ale také jako důležitý mezník v cestě za kanadskou zahraniční politikou, nezávislou na mateřské zemi.

Klíčová slova: Kanada, Chanak, Chanacká krize, William Lyon Mackenzie King, britsko-kanadské vztahy, Britské impérium, společná imperiální politika

⁷² WIGLEY, P: *Canada and the Transition*, s. 173.

RESUMÉ

CANADA AND THE CHANAK CRISIS

The study deals with the analysis of British-Canadian relations during the time of the Chanak crisis, which started in autumn 1922 by a treat of possible armed conflict between British units and Turkish nationalists, who sought new territorial arrangement of Turkey. British government lead by the prime minister David Lloyd George hoped that the dominions including Canada would hear out the appeal of military co-operation, which would show the Turkish nationalists the power of the British empire. Nevertheless, the then Canadian prime minister William Lyon Mackenzie King did not want to succumb national interests to the British ones. While his predecessors supported the united politics in the British empire, Mackenzie King sought after more independent approach in the foreign affairs politics. His delaying tactic regarding a dispatch of a military contingent payed off since the crisis was peacefully averted. Due to following development of the British-Canadian relations, the Chanak crisis can be understood not only as a consequence of problems which emerged after the First World War in the area of the Middle East but also as an important turning point in the Canadian foreign policy and its gradual journey towards on Britain independent approach in it.

Keywords: Canada, Chanak, Chanak crisis, William Lyon Mackenzie King, British-Canadian relations, British empire, united imperial policy

Translated by Mgr. Tereza Kalousková

Bc. Martin Šubrt
Na Návisi 1
251 01 Čestlice
Česká republika
e-mail: subrt117@seznam.cz

K ČINNOSTI OKRESNÍHO SOUDU JESENÍK 1945–1948¹

Ondřej Kolář

1 Úvod

Období záhy po skončení druhé světové války v Evropě bylo logicky provázáno kritickými bezpečnostními poměry. Bezezbytku to platí v případě Československa, které se vyjma přítomnosti zbytků německých a maďarských vojsk muselo vzhledem ke své poloze potýkat také s důsledky rozsáhlých migračních procesů, ať už šlo o repatriace vojáků, vězňů a nuceně nasazených,² nebo o útoky odpůrců nastupujícího komunismu z území Polska a Ukrajiny.³ Zejména v pohraničních oblastech českých zemí vyvstala nutnost řešit rozsáhlou bezpečnostní agendu spojenou s nuceným transferem německého obyvatelstva, ale také s konsolidací činnosti různých československých ozbrojených formací nezřídka jednajících nad rámec svých kompetencí. Bezpečnostním rizikem se příležitostně ukazovala být i přítomnost osvoboditelských armád. K tomu lze připočíst náročné vyšetřování a postihování provinilců z dob nesvobody. V neposlední řadě kombinace hospodářských potíží pramenících z dlouhodobé militarizace ekonomiky a morálního otřesu společnosti vyvolaného zřůdností války rostla kriminalita. Ač nemáme k dispozici podrobné statistiky, z dobového tisku můžeme soudit zejména na nárůst kriminality hospodářské.⁴

¹ Článek vznikl za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Slezské zemské muzeum (DKRVO, MK000100595), interní grantový projekt SZM č. IGS201702/2017 Mimořádný lidový soud v Opavě 1945–1948.

² FRIEDL, Jiří: *Počátky spolupráce Československa a Polska při repatriaci svých občanů po druhé světové válce (do uzavření repatriační smlouvy)*. Slovanský přehled. Review for the History of Central, Eastern and Southeastern Europe, 99, 2013, s. 297–321.

³ PLACHÝ, Jiří: *Tajné přepážky polského podzemí v Československu po roce 1945*. Historie a vojenství. Časopis Vojenského historického ústavu, 60, 2011, s. 65–68; ŘEPA, Tomáš: *Ukrajínští nacionalisté a komunistická propaganda: zneužití tématu v Československu po roce 1945*. Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů, 8, 2014, s. 47–57.

⁴ Tuto problematiku alespoň nejcitelněji reflektoval dobový tisk, byť zejména v případě tisku komunistického lze usuzovat na jistou účelovost v prezentování této problematiky. Rozšířenost pašování a černého trhu ve slezském pohraničí však dokládají také výzkumy činnosti policejního aparátu na Těšínsku. Srov. KOLÁŘ, Ondřej: *Bezpečnostní poměry na Těšínsku*

Naznačené souvislosti jasně ilustrují extrémně složitou pozici policejního a justičního aparátu, komplikovanou navíc (dosud částečně skrytým) zápasem o politickou moc a budoucí státní uspořádání. Zatímco do tehdejší činnosti policie můžeme nahlédnout díky několika případovým studiím,⁵ výzkum působení justičního aparátu „třetí republiky“ se zatím soustředil zejména na čtenářsky atraktivní retribuční problematiku.⁶

Té se samozřejmě nevyhneme ani v našem pojednání. To však usiluje o komplexnější zachycení fungování justice na příkladu konkrétního regionu – v tomto případě pohraničního regionu, kde k výše zmíněným faktorům přistupovala ještě personální diskontinuita na místech soudních a policejních pracovníků. Pozornost věnujeme personálnímu a materiálnímu zajištění soudu, hlavním aspektům jeho agendy, činnosti vazebních věznic při okresním soudu a v neposlední řadě vlivům měnícího se politického klimatu. Úvodem je třeba přiznat, že pokus o zachycení „justiční každodennosti“⁷ na-

---

v období třetí republiky ve světle pamětních knih stanic Sboru národní bezpečnosti. *Historica Olomucensia*, 48, 2015, s. 173–191.

⁵ KOLÁŘ, O.: *Bezpečnostní poměry, Týž: Kariéra příslušníka SNB v letech 1945–1952 ve světle archivních dokumentů a vzpomínek*. Časopis Slezského zemského muzea: série B – vědy historické, 61, 2012, s. 233–240; LACKO, Martin – SABO, Ján: *Zandár troch režimov: Gustáv Polčík a jeho služba v Prievidzi v rokoch 1942–1972*. Bratislava 2011.

⁶ Ve vztahu ke zkoumanému regionu Slezska a severní Moravy viz zejména BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě, 1945–1948* (dále jen *Spravedlnost*). Šenov u Ostravy 1998; JANÁK, Dušan: *Činnost Mimořádného lidového soudu Opava v letech 1945–1948* (dále jen *Činnost*). Časopis Slezského zemského muzea: série B – vědy historické, 43, 1994, s. 245–283. Obecněji k problematice retribučního soudnictví viz FROMMER, Benjamin: *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*. Praha 2010; JARKOVSKÁ, Lucie: *Odplata či spravedlnost. Mimořádné lidové soudy 1945–1948 na Králověhradecku*. Praha 2008; JIŘÍK, Václav: *Nedaleko od Norimberku: z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu v letech 1946 až 1948*. Cheb 2000; RAPAVÁ, Ivana: *Mimořádný lidový soud v Mostě v letech 1945–1948*. Ústí nad Labem 2010. Méně zmapované „malé retribuční“ prováděné trestními nalézacími komisemi na úrovni okresů se věnuje zejména KMOCH, Pavel: *Provinění proti národní cti: „malá retribuční“ v českých zemích a Trestní nalézací komise v Benešově u Prahy* (dále jen *Provinění*). Praha 2015.

⁷ Ke konceptu tzv. Justizalltag, rozšířenému zejména v německé historiografii, viz STOLLEIS, Michael a kol.: *Justizalltag im Dritten Reich*. Frankfurt am Main 1988. Pro komparaci s předmětem studie může s ohledem na shodnost časového záběru posloužit též SZANAJDA, Andrew: *The Restoration of Justice in Postwar Hesse, 1945–1949*. New York 2007. Potřebu hlubšího studia justiční každodennosti – zejména ve vztahu k období let 1948–1989 – v českém prostředí v posledních letech zdůrazňuje zejména právní historik Petr Kreuz. Srov. KREUZ, Petr: *Stav české právní vědy a právní historiografie je otřesný*. In: <http://www.ceska-justice.cz/2015/04/petr-kreuz-stav-ceske-pravni-vedy-a-pravni-historiografie-je-otresny/> [cit. 27. 8. 2018]; *Právní historik Kreuz prozradil, co objevil ve spisech StB. A nabízí své služby ÚSTRu*. In: <http://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/kauzy/Pravni-historik-Kreuz-prozradil-co-objevil-ve-spisech-StB-A-nabizi-sve-sluzby-USTRu-364519> [cit. 27. 8. 2018].

ráží na torzovitost a strohost úředních pramenů. Dokumenty osobní povahy, které bychom mohli konfrontovat s aktovým materiálem, se bohužel nepodařilo nalézt.⁸ K získání pestřejšího obrazu událostí částečně pomáhá dobový tisk.⁹ Z archivních pramenů kromě materiálů z provenience zkoumané instituce využíváme také písemnosti Krajského soudu v Opavě (dále KS Opava) a Mimořádného lidového soudu v Opavě (dále MLS Opava) coby nejbližších nadřízených instancí. V případě KS Opava je však materiál silně útržkovitý.

Téma výzkumu je časově ohraničeno obnovením státní suverenity na jaře 1945 a nástupem komunistického režimu v závěru února 1948, samozřejmě s nutnými přesahy pro zachování a dokreslení kontextu. Během sledovaného období docházelo v předmětném regionu v rámci procesu čechizace k častým změnám názvů měst a obcí, např. z Frývaldova se stal Jeseník,¹⁰ z Cukmantlu Zlaté Hory atd. V textu pro zjednodušení používáme současné české názvy. Osobní jména uvádíme v podobě, v jaké se objevují v pramenech.

2 Převzetí a personální zajištění soudu

Rudá armáda osvobodila Jesenícko počátkem května 1945 a státní struktury se zde začaly obnovovat poměrně záhy. Brzy poté začalo také – zprvu živelné – usazování českých osídlenců. Ti v první fázi mířili hlavně do úrodného prostoru „slezské Hané“ kolem Javorníku, zatímco hůře dostupné a méně atraktivní horské oblasti se kolonizovaly pomaleji a ve větší míře zde jako nezbytné pracovní síly zůstávali původní němečtí obyvatelé.¹¹ V příštích letech se již tak složitá etnická a sociální struktura regionu rozšířila o reemigranty z Volyně, Rumunska a dalších zemí.

Necelé dva měsíce po válce do sledované oblasti dorazili také justiční pracovníci. Budovu soudu v Jeseníku zajistili 2. července soudce Jaroslav Mitá-

⁸ Autor měl v době psaní studie k dispozici pozůstalost JUDr. Josefa Lesáka, který z pozice krajského soudce v Opavě byl přímým nadřízeným jeseníckého okresního soudu. Pozůstalost však obsahuje pouze fotografie a osobní korespondenci z předválečného období.

⁹ Excerpován byl jesenícký list Hraničář, dále opavské deníky Nová svoboda, Slezské slovo a Československá demokracie. Všechna periodika však reflektují téměř výhradně procesy s retribučními a hospodářskými provinilci před MLS a KS v Opavě, přičemž činnost jednotlivých okresních soudů je reflektována zcela minimálně.

¹⁰ Název „Okresní soud Jeseník“ byl užíván od 26. května 1947. Státní okresní archiv Jeseník (dále SOkA Jeseník), fond Okresní soud Jeseník (dále jen OS Jeseník), kart. 274, inv. č. 1013, č. j. Pres 3485-3/47.

¹¹ Vít LUCUK: *Vzpomínky zůstaly: osudy lidí z Jesenicka, Javornicka, Vidnavska, Žulovska a Šumberska 1938–1989*. Štítý 2016.

ček a zapisovatel František Šlézar vyslaní Krajským soudem v Olomouci.¹² Přednostou okresního soudu se na základě výnosu Vrchního soudu v Brně z 27. června 1945 stal dr. Alois Března, dosud působící v Třebíči.¹³ V Jeseníku zůstal po celé sledované období, až koncem ledna 1949 byl zařazen ke krnovskému okresnímu soudu.¹⁴ Mezi prvními 3. července 1945 nastoupil službu v Jeseníku také soudce dr. Miloslav Čáslava přeložený z Vyškova.¹⁵

Jesenickému soudu byly podřízeny okresní soudy v Javorníku, Vidnavě a Zlatých Horách. Na jaře 1946 se zvažovalo založení krajského soudu v Šumperku, který by převzal jurisdikci nad částí zkoumaného teritoria, proti čemuž se rázně ohradil dr. Března s poukazem na nutnost zachování územní a správní celistvosti Slezska. Mimo dopravního propojení dále argumentoval významem Opavy coby historického správního centra, jehož postavení utrpělo v důsledku válečných událostí.¹⁶

Dlouhodobý problém po celé sledované období představoval nedostatek kvalifikovaných zaměstnanců. Právě žádosti o personální posílení zároveň poskytují cenný vhled do poměrů u soudu. Koncem listopadu přednosta jesenického soudu žádal o urychlené přidělení okresního soudce Františka Nožičky ze Židlochovic, které bylo již počátkem října přislíbeno a poté odloženo. Žadatel zdůraznil, že je v současnosti jediným činným soudcem zdejšího soudu a při objemu 50–60 uvalených vazeb denně nezvládá vyřizovat agendu.¹⁷

O čtvrt roku později, 25. února 1946, Jeseník žádal o jednoho soudce, tři pomocné kancelářské síly a jednoho pomocného zřízence. Kromě velkého počtu vězňů byl soud vytížen také agendou spojenou s majetkovými převody v rámci osídlování regionu a s ním spjatého přerozdělování německého majetku. Časté byly také žádosti o soudní ověření různých dokumentů. Okresní

¹² SOkA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1010, č. j. Pres 3-10/45.

¹³ SOkA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1018, č. j. Pres 354-4/45.

¹⁴ SOkA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1018, č. j. Pres 34-4/49.

¹⁵ SOkA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1018, č. j. Pres 1/45.

¹⁶ SOkA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1013, č. j. Pres 53-3/46. Jelikož sám Března do regionu přibyl teprve krátce předtím, je možné, že spíše než o vyjádření osobního názoru šlo o přijetí argumentace jeho nadřízených v Opavě, zejména přednosta KS Jakuba Lesáka napojeného na slezské patriotické intelektuální kruhy. Obecně k problematice slezské identity a územní integrity v předmětném období srov. JIRÁSEK, Zdeněk – KNAPIK, Jiří: *Nechtěné Slezsko: reflexe českého „slezanství“ v poválečném Československu (1945–1969)*. Soudobé dějiny, 17, 2010, s. 421–440.

¹⁷ SOkA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1019, č. j. Pres 62-4/45. Nožička nakonec do Jeseníku nastoupil až počátkem ledna 1946. SOkA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1018, č. j. Pres 81-4/45.

soud přitom disponoval pouhými pěti kancelářskými silami. Dva zřizenci, z nichž jeden zajišťoval i distribuci pošty, nezvládali plně pokrýt dozor nad vězni. Při předvádění zadržených k výslechu či k lékaři musel službu konající zřízenec nechat věznici zcela bez dozoru.¹⁸

Žádost o personální posílení se opakovala v polovině listopadu 1946. Tehdy okresní soud zdůrazňoval zejména množství exekučních výkonů, na které stávající zaměstnanci nestačí.¹⁹ Ještě v červenci 1947 chyběli dva pragmatickáni úředníci pro vedení pozemkových knih ve Vidnavě a Zlatých Horách, dvě pomocné kancelářské síly „*k úkolům zapisovatelským*“ a jeden obvodní soudce. Žádost o nové pracovní síly podpořila i zaměstnanecká rada.²⁰

Mezi justičními zaměstnanci o službu na Jesenicku patrně nebyl valný zájem. Příliš motivace ke stěhování do pohraničí jistě neměli zejména zaměstnanci vychováající nezletilé potomky. Bezpečnostní situace v regionu zůstávala nejistá, české školství se zde teprve utvářelo a chyběla i další občanská vybavenost. Nespokojenost měly zmírnit různé nouzové finanční výpomoci a další příspěvky, jak dokládá mimo jiné případ revidenta Františka Doležala, otce dvou dětí, který v lednu 1948 žádal o mimořádný příspěvek.²¹ Zaměstnanci dostávali také paušální částky na zajištění nutného – zejména kancelářského – vybavení. Kupříkladu přednosta soudu Března při nástupu obdržel 700 korun „na opatření pracovní výstroje“.²²

Složitá byla rovněž bytová situace. V prosinci 1945 byly pro tento účel vyhrazeny domy č. 30 a 72 v Masarykově ulici v Jeseníku, postupem času se však prostor ukázal jako nedostačující.²³ Ostatně v létě 1946 měl jesenický soud 15 systematizovaných zaměstnanců, z toho 12 ženatých.²⁴ Ještě v listopadu 1948 okresní soud žádal MNV v Jeseníku o poskytnutí uvolněného domu č. 398 pro justiční zaměstnance s rodinami.²⁵ Pozornost zasluhuje jednání z podzimu 1945 o zajištění bytů pro soudní úředníky v Javorníku. Místní správní komise nemohla aktuálně poptávce vyhovět, nicméně vyjádřila se, že „po úpravě hranic a posunu členů finanční stráže a četnictva uvolní se

¹⁸ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1019, č. j. Pres 17-7/46.

¹⁹ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1019, č. j. 17-4/47.

²⁰ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1019, č. j. 71-7/47.

²¹ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1018, č. j. 71-4/48.

²² SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 276, inv. č. 1018, č. j. Pres 2013-4/45.

²³ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 276, inv. č. 1031, č. j. Pres 2546-15/45.

²⁴ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 276, inv. č. 1031, č. j. Pres 32871/46.

²⁵ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 276, inv. č. 1031, č. j. Pres 22-15/48.

později i budovy novější.²⁶ Autor patrně počítal s připojením Kladska k Československu, jež se v té době již začínalo jevit jako nereálné.²⁷

Celkově můžeme konstatovat, že personální konsolidace byla dosti pozvolná a částečně zatížená fluktuací zaměstnanců. Navíc ne všichni se na svých pozicích osvědčili. K problémovým jedincům patřil revident Vladimír Švehla. Ten nastoupil službu v Jeseníku v polovině července 1945 a již o dva měsíce později zanedbával pracovní docházku. Tento stav snad souvisel s onemocněním Švehlova syna, který následně zemřel počátkem června příštího roku. Rodinná tragédie měla na Švehlovu pracovní morálku neblahý vliv, dotyčný propadl alkoholismu.²⁸ V důsledku toho musel být na jaře 1949 hospitalizován v Ústavu pro duševně a nervově choré ve Šternberku.²⁹

Také pracovní výkony pomocného zřízence a bývalého legionáře Otto Syky opakovaně podlamovaly jeho vleklé zdravotní potíže, v jejichž důsledku nakonec v září 1946 zemřel ve věku 53 let.³⁰ I další zaměstnanci byli opakovaně zdravotně indisponováni, naštěstí však bez fatálních následků. Zejména v závěru roku 1946 rozšířená nemocnost znemožnila zaměstnancům, kteří zůstali ve službě, řádně čerpat dovolenou.³¹

Službu ovlivňovalo také vytížení justičních pracovníků dalšími povinnostmi. Např. soudce Miloš Čáslava se angažoval v okresní správní komisi na pozici bezpečnostního referenta, pročež musel na podzim 1945 žádat o mimořádnou dovolenou. Prosbu však KS v Opavě zamítla.³² V situaci, kdy se proces osídlování pohraničí teprve rozbíhal a navzdory omezeným lidským zdrojům bylo třeba řešit řadu správních úkolů, nebyla podobná kumulace funkcí ničím výjimečným.³³ Z dnešního pohledu působí obskurně zejména vysílání soudců a soudních úředníků na brigády v průmyslu a zemědělství

²⁶ SOkA Jeseník, OS Jeseník, kart. 275, inv. č. 1020, č. j. Pres 17-15/45.

²⁷ Srov. MUSIL, František: *Kladsko*. Praha 2007.

²⁸ Na rozšíření alkoholismu v pohraničí upozorňoval i dobový tisk. Viz *Zlý fantom pohraničí – opilství*. Hraničář: protifašistický list okresu Frývaldova. Č. 21, 28. 6. 1947, s. 2.

²⁹ SOkA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1018, č. j. Pres 204-4/49.

³⁰ SOkA Jeseník, OS Jeseník, kart. 275, inv. č. 1022.

³¹ SOkA Jeseník, OS Jeseník, kart. 275, inv. č. 1022, č. j. Pres 2-6/47.

³² SOkA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1019, č. j. Pres 62-4/45; inv. č. 1018, č. j. Pres. 2543-4/45.

³³ Ostatně již před válkou byl kupříkladu opavský policejní ředitel Jan Wiedermann mimo své funkce členem několika charitativních a osvětových sdružení. Taktéž předseda KS dr. Lesák po roce 1945 zasedal ve výboru usilujícím o obnovu nacisty zničeného památníku na Ostré hůrce na Opavsku.

v závěru sledovaného období. Nasazení do výroby se nevyhnul ani přednosta soudu dr. Března.³⁴

Celkové a dlouhodobé přetížení pracovníků komentoval Března ve zprávě z ledna 1947: „Větší výkonnost nelze za žádných okolností již dosíci a také ani takovou nemohu požadovati, jelikož tito zaměstnanci od prvopočátku pracovali daleko přes čas, což za uvedených okolností při nejlepší vůli udržení řádného chodu služby nebylo ani jinak možné“. Zaškolování nováčků zaměstnance přirozeně zatěžovalo, proto přednosta soudu důrazně doporučoval přidělovat do pohraničí hlavně zkušené pracovníky.³⁵ Z dochovaných osobních spisů však vyplývá, že nemalou část personálu dlouhodobě tvořili nováčci, často navrátilci z totálního nasazení.

Jak si jesenický soud stál v očích nadřízených instancí, nevíme. Ve sledovaném období nemáme doloženy inspekční cesty činovníků krajského či zemského soudu nebo ministerstva. Až z listopadu 1948 se dochoval záznam o návštěvě vrchního odborného rady Hlaváčka z ministerstva spravedlnosti, účel a průběh jeho cesty však prameny nespécifikují.³⁶

3 Materiální zabezpečení a interní chod úřadu

Při přebírání jesenického soudu počátkem července 1945 bylo konstatováno, že válečné události nevedly k poškození budovy. Výraznější stopy na objektu nezanechalo ani působení Rudé armády, která areál několik týdnů využívala jako věznici. Přejímajícím úředníkům se v budově podařilo zastihnout posluhovačku Hoppeovou a posléze s pomocí zpravodajského důstojníka Ctibora Nováka³⁷ vyslechnout i další německé zaměstnance soudu včetně vrchního úředního soudce Reinera van Aken.³⁸ Z šetření vyplynulo, že okupační úřady před příchodem fronty přesunuly část písemností do Bukovic a Zábřehu, kde se většinu dokumentace podařilo dohledat.³⁹

³⁴ SOkA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1018, č. j. Pres 27-4/49.

³⁵ SOkA Jeseník, OS Jeseník, kart. 275, inv. č. 1022, č. j. Pres 2-6/47.

³⁶ SOkA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1013, č. j. Pres 99-3/48.

³⁷ Ctibor Novák byl švagrem známého účastníka domácího odboje Josefa Mašína staršího, v roce 1955 byl popraven pro údajný podíl na činnosti Mašínových synů zaměřené proti komunistickému režimu. Viz NĚMEČEK, Jan: *Mašínové. Zpráva o dvou generacích*. Praha 1998.

³⁸ Zemský archiv Opava (dále ZAO), fond Mimořádný lidový soud Opava (dále MLS Opava), sign. Ls1415/46.

³⁹ SOkA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1010, č. j. Pres 3-10/45.

Budovu soudu ve Vidnavě zajistili na přelomu srpna a září 1945 soudce Ladislav Dahne z Hranic a kancelářský pomocník Ludvík Nantl, kteří byli po provedení úkolu odvoláni.⁴⁰ Klíče od objektu při odchodu předali správnímu komisaři města a část inventáře nechali převézt k soudům do Jeseníka a Zábřehu.⁴¹ Během svého pobytu ve Vidnavě dotyční krátce vyslechli dosavadního německého přednostu soudu dr. Františka Hatwiga a justičního inspektora Josefa Hermanna ohledně činnosti soudu za okupace a okolností evakuace spisového materiálu před příchodem fronty.⁴² Stav soudní budovy Dahne hodnotil jako dobrý, utrpěla pouze okna, vysklená výbuchem nedalekého mostu při ústupu německé armády.

Při přebírání budov dříve využívaných německými soudy se personál v první řadě zajímal o aktový materiál. Např. ve Vidnavě se podařilo zajistit 16 svazků poručenských a opatrovnických spisů, dále nevelké množství spisů pozůstalostních a umořovacích.⁴³ Dá se předpokládat, že s ohledem na následné vysídlení většiny německého obyvatelstva byla nakonec využitelnost této majetkové a občanskoprávní agendy relativně omezená. Ostatně i další dokumenty dokládají, že některé soudy si se staršími německými spisy nevěděly rady a z vlastní iniciativy je zasílaly např. archivu ministerstva vnitra.⁴⁴ Cennější akvizici se ukázalo být množství kancelářských potřeb včetně nedostatkového papíru, zajištěné v Jeseníku při přebírání soudní budovy v červenci 1945.⁴⁵

Sídlo soudu v Jeseníku na Masarykově ulici č. 72, v domě postaveném na počátku 20. století, bylo v roce 1946 hodnoceno jako „*stavebně v dobrém stavu*“ a s výjimkou opravy fasád nevyžadovalo výraznější zásahy. Pro úřední účely objekt vyhovoval, pouze panovala snaha uvolnit obytné místnosti přidělením služebních bytů mimo budovu.⁴⁶ O přemístění soudu se jednalo až koncem roku 1948 v souvislosti s poúnorovou reorganizací justice.⁴⁷

Ne všude byly podmínky takto optimální. Věznice v Javorníku sídlila v budově z roku 1857. Tu v roce 1941 říšská finanční správa převedla na sou-

⁴⁰ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1011, č. j. Pres 1550-3/45.

⁴¹ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1011, č. j. Pres 5414-10/45; Pres 8300-30/45.

⁴² SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1011, č. j. Pres 8300-30/45. Hatwig v této souvislosti sdělil, že vazební věznice ve Vidnavě byla používána do ledna 1943 a že soud úřadoval do evakuace města 27. března 1945.

⁴³ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1011, č. j. Pres 49-3/45.

⁴⁴ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1009, č. j. Pres 11.440-30/46.

⁴⁵ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1010, č. j. Pres 3-10/45.

⁴⁶ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 276, inv. č. 1030, č. j. Pres 21/46.

⁴⁷ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 276, inv. č. 1030, č. j. Pres 6169/48.

kromého vlastníka Antonína Kapse.⁴⁸ Formální komplikaci šlo samozřejmě řešit díky nařízením o neplatnosti majetkových převodů z doby nesvobody a o konfiskaci nepřátelského majetku, nicméně soud o starou budovu zjevně příliš nestál. Situaci navíc komplikoval fakt, že javornickou soudní budovu státu pronajímala vratislavská arcidiecéze. V listopadu 1948 byl do Javorníku vyslán revident Švehla, aby jednal o zajištění vhodnějších prostor pro soud a vazební věznici – ideálně tak, aby oba objekty byly propojeny nebo těsně sousedily. Švehla po provedení průzkumu doporučil jako nejvhodnější řešení stavbu nové budovy, která by sloužila jako soud, věznice i služební ubytovna.⁴⁹

Právě ubytování přímo v soudních objektech se nezřídka pojilo s provozními problémy. Svě o tom jistě věděl právě Švehla, jenž na podzim 1945 užíval byt po německém soudci Hatwigovi v budově vidnavského soudu. Hatwig, dosud dlící ve Vidnavě a patrně čekající na zařazení do odsunu, musel pro Švehlu byt vyklidit.⁵⁰ Později v listopadu 1945 byl Hatwig zatčen pro retribuční delikty.⁵¹ Převzetí bytu se neobešlo bez komunikačního šumu mezi jesenickým okresním soudem a nadřízeným KS v Opavě, jehož správce dr. Jakub Lesák opakovaně urgoval sdělení, zda již došlo k předání bytu.

Vzhledem k množství úkolů a nedostatku personálu se činnost soustředila na jesenickou centrálu, zatímco podřízené soudy sloužily toliko k zajišťování knihovní kancelářské agendy. Již v říjnu 1945 padlo rozhodnutí, že „ve Vidnavě a Javorníku zůstanou jen pozemkové knihy, kdežto soudní věznice nebude ani ve Vidnavě ani v Javorníku“.⁵² Agendu „venkovských“ soudů obstarávali (nejpozději od října 1945) referenti vysílání pouze v určité dny z Jeseníku.⁵³ Mezi prvními tuto práci vykonával již zmíněný Vladimír Švehla. Možná i jeho časté cesty mezi jednotlivými pracovišti, kdy nebyl pod dohledem nadřízených, později přispěly k propuknutí zmíněných kázeňských problémů.⁵⁴ Ostatně při jiné příležitosti dr. Března na jaře 1947 konstatoval, že trvalé přidělení zřízence do Vidnavy by znamenalo ponechat dotyčného téměř bez dozoru.⁵⁵

⁴⁸ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 276, inv. č. 1030, výt. čís. 2/45.

⁴⁹ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 276, inv. č. 1030, č. j. Pres 22-3/45.

⁵⁰ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1011, č. j. Pres 26-10/45.

⁵¹ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1016, č. j. Pres 29-10/45.

⁵² SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1011, č. j. Pres 20-10/45.

⁵³ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1012, č. j. Pres 15-3/45.

⁵⁴ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1012, č. j. Pres 1945-3/45.

⁵⁵ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 275, inv. č. 1022, č. j. Pres 2028-7/47.

O poměrech zajímavě vypovídá zpráva z 13. května 1948, jejíž obsah s největší pravděpodobností koresponduje i se situací v dřívějším období. Podle ní knihovni agenda ve Zlatých Horách obstarávali dva revidenti, dojíždějící za tímto účelem patrně z Jeseníku. Na vedení zmíněné agendy byly vyhrazeny čtyři dny v měsíci, během nichž úředníci zpravidla přespávali v budově zlatohorského soudu, případně se zde střídali po dvou dnech. Denní dojíždění se s ohledem na špatné spojení a časovou náročnost jevílo jako nevhodné, proplácení noclehů v hotelu nepřicházelo z finančních důvodů v úvahu. Vytápění a úklid si zaměstnanci zajišťovali sami, jelikož se doposud nepodařilo opatřit posluhovačku.⁵⁶ Situaci dost možná komplikoval i fakt, že budova soudu byla majetkem města.⁵⁷ O tom, že nešlo o problém nikterak nový, svědčí Březnova žádost z ledna 1946 o přidělení stálého pracovníka k zajištění knihovni agendy u podřízených „venkovských“ soudů.⁵⁸ Pokus o systematictější řešení situace u podřízených soudů je doložen až z prosince 1949, kdy KS v Olomouci, jemuž bylo Jesenicko nově podřízeno, jednal o zajištění vhodnějších prostor pro vedení pozemkových knih ve Vidnavě.⁵⁹

Ve Zlatých Horách byla agenda soudu postupně utlumena dokonce natolik, že počátkem roku 1949 nakonec došlo k pronájmu části soudní budovy a věznice městu.⁶⁰ Již v předchozím roce část objektu využívali rekreatanti.⁶¹ Přitom na podzim 1945 byla budova z roku 1913 v majetku státu hodnocena jako moderní a reprezentativní, důvody jejího omezeného využívání vlastníkem lze tedy hledat zejména v nevýhodné poloze a postupné likvidaci systému soudních okresů.⁶²

Chod soudů byl přirozeně závislý na spolupráci s dalšími subjekty, zejména samosprávami. Že vzájemná komunikace vždy neprobíhala hladce, dokládá dopis dr. Březny pro ONV v Jeseníku ze 4. ledna 1947. Přednosta okresního soudu zde poukázal na fakt, že některé obce nedodávají soudu včas požadované informace, v důsledku čehož se nedaří dostát závazku co nejrychlejšího vyřizování soudních pří, stanovenému dvouletým plánem.⁶³ Soud vzhledem k nedostatku personálu nemohl u obcí urgovat všechny nedo-

⁵⁶ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1012, č. j. Pres 14-19/48.

⁵⁷ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1011, č. j. Pres 29-10/45.

⁵⁸ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1012, č. j. Pres 288-1/46.

⁵⁹ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1011, č. j. Pres 79-56/49.

⁶⁰ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 276, inv. č. 1030, č. j. Pres 30-3/49.

⁶¹ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 275, inv. č. 1030, č. j. Pres 26-477-15n/48.

⁶² SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 275, inv. č. 1030, č. j. Pres 16-15/45.

⁶³ BLÁHOVÁ, Jana a kol.: *Právníká dvouletka: rekonstrukce právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století*. Praha 2014.

řešené záležitosti. Oproti tomu jednotlivé MNV měly dle Březny předpoklad požadovanou agendu zvládnout, jelikož disponovaly vlastními tajemníky.⁶⁴

Někteří zaměstnanci si při službě průběžně zvyšovali kvalifikaci absolvováním kurzů a skládáním zkoušek, nejčastěji z psaní na stroji. Tu musel nově přijatý zaměstnanec obvykle složit do čtyř měsíců od nástupu do služby.⁶⁵ V neposlední řadě byl soud příležitostně žádán o nominaci zaměstnanců, kteří měli obdržet vyznamenání či pamětní odznaky za účast v protinacistickém odboji. V případě Jeseníku šlo o Bohuslava Vojana (původní příjmení Wenzhans si změnil krátce po válce), příslušníka komunistické ilegální skupiny a politického vězně. Toho soud v březnu 1947 doporučil pro udělení Pamětního odznaku druhého národního odboje.⁶⁶ Nedílnou součástí agendy tvořila také jednání o dílčích úpravách obvodů působnosti jednotlivých soudů, jež probíhala po celé sledované období.

4 Trestní a občansko-právní agenda

K prvním úkolům justičních orgánů patřil dohled nad odstraněním všech symbolů z doby nesvobody, jež bylo nařízeno v polovině července 1945. Neuposlechnutí výnosu se trestalo pokutou do výše 5 tisíc korun nebo dvěma týdny žaláře.⁶⁷

Daleko důležitější a podstatně komplikovanější otázkou se však ukázala být retribuční problematika. Její provádění se neobešlo bez určitých zmatků daných nedostatečnou informovaností.⁶⁸ Z počátku panovala nejistota, zda vůbec zahajovat přípravná řízení proti retribučním provinilcům německé a maďarské národnosti, jelikož v očekávání jejich předpokládaného hromadného vysídlení se náklady a úsilí vynaložené na jejich stíhání a následné věznění jevíly jako nerentabilní.⁶⁹ Zároveň však na tuzemském i mezinárodním poli existovala silná poptávka po jednoznačném označení a potrestání viníků. Počáteční tápavost odráží stanovisko ministerstva spravedlnosti

⁶⁴ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1008, č. j. Pres 3-1/47.

⁶⁵ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 275, inv. č. 1022, č. j. Pres 2245-6/46.

⁶⁶ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 275, inv. č. 1022, č. j. Pres 2218-26/47.

⁶⁷ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1008, č. j. Pres 19400- 1a/45.

⁶⁸ Srov. JELÍNEK, Petr: *Praxe mimořádného lidového soudnictví v komparativním pohledu*. Brno 2016 (nepublikovaná diplomová práce).

⁶⁹ Ilustrovat to lze i na příkladu vyšetřování tzv. liptaňské tragédie ze září 1938, které bylo v srpnu 1945 z důvodů přeplněnosti věznic, přetížení policejních a soudních orgánů a očekávaného vysídlení vyšetřovaných zastaveno a k jeho obnovení došlo až po dvou měsících díky rozšíření povědomí o závažnosti případu. ZAO, MLS Opava, sign. Ls1560/46.

z 8. ledna 1946, že „zásadně není vyloučeno konání přípravného vyšetřování pro činy trestné podle retr. dekretu ani proti osobám německé nebo maďarské národnosti“.⁷⁰ Citovaný dotaz okresního soudu ilustruje ještě jeden důležitý aspekt, totiž přihlížení k národnosti obviněných. Okresní politická správa je totiž žádána o sdělení počtu „Slovánů“ mezi internovanými.⁷¹

Základní vhled do následujících událostí nám poskytují měsíční výkazy. Podle nich jesenický tribunál v únoru 1946 řešil 264 retribučních kauz, z toho 178 nových otevřených právě v tomto měsíci. Z vyšetřovanců bylo 58 v soudní vazbě v Jeseníku, další se nacházeli v internačních střediscích v Adolfovicích (68), Javorníku (31) a Jeseníku (102).⁷² Na řešení retribuční agendy se podíleli soudce Františe Nožička, kancelářský asistent Emil Složil, vrchní kancelářský oficiant Ludvík Nantl a soudní kancelářský asistent František Chřištof. Z řešených případů bylo 55 předáno Státnímu zastupitelství v Opavě.⁷³ V dalších měsících počty i složení tribunálů kolísaly, obvykle se však v každém měsíci zahajovalo přes 100 nových řízení. Vedle Františka Nožičky zde příležitostně figuroval i druhý soudce Jaroslav Šperling.⁷⁴

K 22. lednu 1946 bylo v internačních táborech na Jesenicku drženo 1209 osob převážně německé národnosti, z toho asi 250 SNB vyšetřoval pro retribuční delikty. Pro takové množství vyšetřovanců nestačila kapacita vazebních věznic, proto soud přistoupil k praxi, v pohraničí značně rozšířené, postupného předvolávání obviněných k výslechům a přelíčením z internačních táborů.⁷⁵ V dubnu 1946 jesenický soud žádal okresní správní komisi o zajištění, aby byli vyšetřovanci v táborech separováni od ostatních internovaných, což se v praxi nejspíše striktně nedodržovalo.⁷⁶ Ostatně z činnosti MLS Opava jsou známy případy, kdy obvinění byli v důsledku komplikovaných a hektických poměrů drženi na cele se svými spolupachatelci či svědky, kteří měli v jejich kauzách vypovídat. Přirozeně tak docházelo ke koordinaci výpovědí.⁷⁷

Tempo přípravných řízení k retribučním procesům bylo pomalejší, než se čekalo. Již koncem února 1946 správce KS v Opavě Jakub Lesák žádal

⁷⁰ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1016, č. j. 50.175/45-IV/1.

⁷¹ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1016, č. j. Pres 41-3/46.

⁷² Srov. CHOCHOLATÝ GRÖGER, FRANZ: *Internační tábory na Frývaldovsku a činnost kpt. Ctibora Nováka*. In: <http://nassmer.blogspot.com/2010/01/internacni-tabory-na-fryvaldovsku.html> [cit. 27. 8. 2018]

⁷³ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1016, č. j. Pres 35-3/46.

⁷⁴ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1016, č. j. Pres 49-3/46.

⁷⁵ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1016, č. j. Pres 506-3/46.

⁷⁶ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1016, č. j. Pres 41-3/46.

⁷⁷ ZAO, MLS Opava, sign. LS 313/46; Ls1560/46.

o urychlené dořešení některých kauz.⁷⁸ Situaci přinejmenším v této počáteční fázi komplikovala i agilita příslušníků SNB, kteří zajišťovali a předávali soudu domnělé retribuční provinilce, jejichž „hříchy“ nebyly právně stíhatelné.⁷⁹

K 7. březnu 1946 se v internačních střediscích nacházelo asi 800 retribučních vyšetřovanců a okresní úřadovna Státní bezpečnosti (dále StB) předpokládala zahájení řízení v dalších zhruba 3 000 případů. Pro rychlejší zpracování retribuční agendy přednosta soudu dr. Března doporučoval personálně posílit nejen justiční složky, ale též služebnu StB. Při výběru pracovníků měl být kladen důraz na jazykovou kompetenci a místní znalost. Nároky na kriminalisty rostly kvůli nedostatku soudců (retribuční záležitosti vyřizovali pouze Nožička a Šperling), kteří k včasnému zvládnutí povinnosti potřebovali detailně a profesionálně připravené podklady.⁸⁰ Navzdory komplikacím mohl dr. Šperling 30. června 1946 hlásit d Opavy, že všechny případy spadající do „velké retribuční“ již byly oznámeny či předány MLS.⁸¹

Stručné shrnutí průběhu retribuční na Jesenicku nacházíme v relaci soudu pro ministerstvo spravedlnosti z dubna 1948. Zde jsou bohužel uvedena pouze čísla jednotlivých spisů, nikoliv nacionále a prohršky obviněných. Ty můžeme částečně rekonstruovat z agendy MLS Opava.⁸² Zatímco roku 1946 byly řešeny stovky kauz, v následujícím roce jsou zaznamenány pouhé dva případy. Tento stav plně koresponduje se základními trendy retribuční justice, jejíž aktivita kulminovala právě v roce 1946.⁸³

Paralelně se soudním šetřením probíhala i tzv. Malá retribuční, tedy činnost trestních nalézacích komisí (dále TNK) na úrovni okresu, které postihovaly drobnější provinění.⁸⁴ V některých okresech panoval pochopitelný zájem o členství erudovaných justičních pracovníků v TNK. To bylo výnosem ministerstva spravedlnosti z 20. února 1946 povoleno, avšak s doporuče-

⁷⁸ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1016, č. j. Pres 1416-3/46.

⁷⁹ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1016, č. j. Pres 19-3/46.

⁸⁰ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1016, č. j. Pres 21-26/46.

⁸¹ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1015, č. j. Pres 67-3/46.

⁸² Zde se vyjma poměrně rutinních kauz funkcionářů NSADP a přidružených organizací dochovalo také několik záznamů spojených s vyšetřováním průběhu henleinovského povstání v září 1938 a také k případu Alfreda Schilda, následně popraveného v Opavě za podíl na likvidaci židovských ghatt na polském území, viz níže. Podrobnější rozbor retribučních deliktů v regionu je však mimo rámec této studie.

⁸³ Srov. BORÁK, M.: *Spravedlnost*; JANÁK, D.: *Činnost*.

⁸⁴ Srov. KMOCH, P.: *Provinění*; CHROBÁKOVÁ LNĚNÍČKOVÁ, Andrea „Maly“ retribuční dekret v Ostravě 1945–1948. Brno 2010 (nepublikovaná diplomová práce).

ním, že zaneprázdnění již tak vytížených zaměstnanců soudů dalšími úkoly je „*na újmu výkonu soudnictví*“.⁸⁵

Mimo retribuční agendy soud přirozeně řešil celou řadu dalších trestních a majetkoprávních záležitostí, o nichž jsme bohužel informováni jen velmi torzovitě. Častý jev představovala exekuční řízení. Podle relace z května 1947 byl soudní podúředník Karel Kalous plně zaneprázdněn exekuční agendou, takže část jeho povinností musel přednosta soudu delegovat na dvojici pomocných zřízenců Josefa Prokopa a Jindřicha Domeše, s nimiž se původně počítalo pro zařazení do Vidnavy.⁸⁶

5 Vazební věznice

Objekty věznic byly zpravidla převzaty společně se soudy. Pikantní je, že v jesenické věznici v době jejího přejímání dosud bydlel bývalý německý dozorce, který se před nedávnem vrátil z fronty.⁸⁷ Jak vypadalo jeho soužití s novými zaměstnanci, z pramenů bohužel nevysvítá.

Věznice v Jeseníku byla zařízena pro 45 osob, nouzově jich mohla pojmout až 80. To se také v prvních poválečných měsících stalo.⁸⁸ V této fázi šlo patrně o důsledky spontánního zatýkání prováděného SNB a neregulérními ozbrojenými formacemi a část vězňů byla nejspíše postupně přemístěna do internačních a pracovních táborů. Koncem března 1946 se však maximální kapacita opět téměř naplnila, zřejmě především v souvislosti s rozběhem retribuční mašinerie. Muselo se zvažovat, které případy jsou natolik zásadní, aby došlo k umístění obviněných do vazby. Výběr probíhal ve spolupráci s orgány SNB a správou internačních táborů.⁸⁹

O neutěšených poměrech v prvních poválečných měsících svědčí také fakt, že vězeňští dozorcí v Jeseníku zpočátku nedisponovali žádnými střelnými zbraněmi.⁹⁰ V prosinci 1945 již měl dozorce k dispozici jednu pistoli polské výroby.⁹¹ Správce věznice v Javorníku Josef Hecl, který byl poněkud překvapivě do funkce jmenován správním komisařem města a nikoliv sou-

⁸⁵ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1016, č. j. Pres 1762-3/46.

⁸⁶ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 275, inv. č. 1022, č. j. Pres 2028-7/47.

⁸⁷ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1010, č. j. Pres 3-10/45.

⁸⁸ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1010, č. j. Pres 3-10/45.

⁸⁹ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1016, č. j. Pres 31-3/46.

⁹⁰ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 277, inv. č. 1032, č. j. Pres 2-16/45.

⁹¹ SOKa Jeseník, OS Jeseník, kart. 277, inv. č. 1036, č. j. Pres 76-16/45.

dem, používal kromě přidělené pistole i osobní zbraň.⁹² Ostatně lze předpokládat, že také další justiční pracovníci si v nebezpečných poválečných poměrech opatrovali vlastní zbraně.

Ve Vidnavě již krátce po převzetí soudu vyvstal problém s tím, že SNB začala používat tamní vazební věznici pro své účely. V polovině listopadu 1945 se dr. Března obrátil na asistenta Švehlu s písemným dotazem, kdo dal policejním orgánům povolení užívat objekt patřící soudu, a s apelem, aby „dosavadní neoprávněný uživatel zařídil vyčištění této věznice na své útraty“.⁹³

Prozatímní velitel stanice SNB ve Vidnavě argumentoval, že vazební věznici využíval pouze výjimečně k internaci zatčených osob na jednu noc, než tyto mohly být odeslány do věznice okresního soudu v Jeseníku nebo do internačního tábora v Javorníku. Připustil, že příslušníci SNB si objekt zabrali sami po svém příchodu do Vidnavy, později ji však prý využívali s Březnovým souhlasem.⁹⁴ Pokud tomu tak skutečně bylo, pak můžeme citovaný Březnův dopis Švehlovi chápat jako poněkud alibistický pokus o zakrytí vlastního administrativního pochybení. Především však jde o názorný doklad improvizace v mimořádných poválečných poměrech.

Mezi dochovanými dokumenty zaujme také katalog vězeňské knihovny v Jeseníku, budované patrně již delší dobu před válkou. Najdeme zde 92 titulů převážně v německém jazyce, často s náboženskou tematikou, ale též práce z oblasti historie a dějin literatury. Přirozeně nechybí ani publikace věnované dílu T. G. Masaryka. Knihy neodpovídající „*duchu lidovému, pokrokovému a národním*“ musely být v prosinci 1945 na základě ministerského výnosu vyřazeny.⁹⁵

Více než kulturní vyžití vězňů soud zaměstnávala zdravotní péče o ně. Otázka obsazení funkce vězeňského lékaře se začala řešit poměrně záhy po převzetí soudu, již v závěru července 1945. Tehdy prezidium Vrchního soudu varovalo okresní soudy v pohraničí před zaměstnáváním lékařů přicházejících ze Slovenska, jelikož by se mohlo jednat o politicky nespolehlivé někdejší exponenty Tisova režimu.⁹⁶ Na podzim začal jesenický soud využívat služeb jediných dvou českých lékařů ve městě, městského a vojenského. V listopadu dr. Března vyhlásil výběrové řízení na pozici smluvního lékaře, do něhož se přihlásil pouze městský lékař Jaromír Hejl. S ním byla následně

⁹² SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 277, inv. č. 1036, č. j. Pres 76-16/45.

⁹³ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1011, č. j. Pres 29-10/45.

⁹⁴ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1011, č. j. Pres 29-10/45.

⁹⁵ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 277, inv. č. 1036.

⁹⁶ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 277, inv. č. 1034, č. j. Pres 16460/5z/45.

sepsána smlouva s paušálním platem 100 korun měsíčně.⁹⁷ Za tentýž obnos práci později vykonávali i Hejlovi nástupci.

Značný problém nastával v případech, kdy zdravotní stav vězně vyžadoval hospitalizaci. Vězeňská nemocnice v Opavě byla z Jesenicka značně vzdálena a transport pacienta nebyl vždy možný, v okresní veřejné nemocnici v Jeseníku zase nebylo možné zajistit nad vězni adekvátní dohled. V situaci, kdy počty dozorců stěží stačily na zajištění chodu věznice, nepřicházelo v úvahu ponechat jednu dozorčí sílu v nemocnici. Kupříkladu v dubnu 1946 tak z nemocničního ošetřování uprchl Viktor Langer.⁹⁸ Když byli v červnu 1947 hospitalizováni trestanci František Breth a Richard Schwarzer, vedení okresní nemocnice písemně informovalo přednostu soudu, že odmítá nést odpovědnost za případný útěk.⁹⁹

O skladbě vězňů nejsme podrobněji informováni, byť lze přirozeně předpokládat převahu osob německé národnosti, zejména retribučních delikventů. To ostatně potvrzují zachované dílčí seznamy osob držených v jesenické vazební věznici. V těchto soupisech však nacházíme i jména ruského či ukrajinského původu.¹⁰⁰ V těchto případech se patrně jedná o osoby, zavlčené do regionu během války na nucené práce.

S ohledem na komplikovanost poválečných poměrů nepřekvapí, že příležitostně docházelo k útěkům vězňů. Kuriózní případ se udál 26. listopadu 1947, kdy pomocný zřízenec Jindřich Domes v Jeseníku transportoval vězenkyni Annu Koběřskou na lékařskou prohlídku. Cestou zpět do věznice Koběřská dozorce přesvědčila, aby jí v obchodě koupil trochu pečiva, jelikož se prý s ohledem na svůj zdravotní stav obávala vězeňské stravy. K soucitnému postoji snad zřízence přiměla jeho vlastní zkušenost z totálního nasazení a věznění v Norimberku během druhé světové války. Zatímco byl Domes v obchodě obsluhován, Koběřská se dala na útěk a záhy zmizela dozorcí v ulicích města. Za zanedbání povinností soud šestadvacetiletého kroměřížského rodáka Domese potrestal pouze písemnou důtkou s ohledem na jeho dosavadní zachovalost a relativně malou služební zkušenost.¹⁰¹

K dalším útěkům docházelo zejména během nemocničního ošetřování či pracovního nasazení vězňů. Nejzávažnější případ představoval útěk Alfreda Schilda a Eduarda Zahna v říjnu 1946. Oba muži byli na práce mimo věznici

⁹⁷ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 277, inv. č. 1034, č. j. Přes 7-5/45.

⁹⁸ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 277, inv. č. 1039, č. j. Přes 63-16/46. Langer byl později dopaden a v Opavě odsouzen k osmi letům žaláře. ZAO, MLS Opava, sign. Ls 1162/46.

⁹⁹ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 277, inv. č. 1038.

¹⁰⁰ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 277, inv. č. 1038.

¹⁰¹ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 275, inv. č. 1021, č. j. Pres 570-16/48.

přidělení omylem, ačkoliv Schild jako někdejší člen gestapa čelil vážným retribučním obviněním. Dr. Března v relaci o případu zdůraznil, že již od Schildova zatčení v únoru s ohledem na závažnost deliktu opakovaně žádal o jeho předání do Opavy. Pomocný zřízenec Jan Sroka přiznal, že vězně na venkovní práce vybral náhodně, aniž by znal povahu Schildova provinění.¹⁰² Uprchlý gestapák se nakonec po týdnu skrývání sám vzdal, záhy pak byl převezen do Opavy, zde zakrátko postaven před MLS a popraven.¹⁰³

V souvislosti s vězeňskou problematikou je závěrem ještě třeba zmínit, že se na podzim 1945 uvažovalo o zřízení ústavu pro mladistvé delikventy ve Zlatých Horách.¹⁰⁴ Již krátce po skončení války se tak začal projevovat trend zřizování vězeňských a internačních středisek v pohraničí, který se rozšířil v období komunistického režimu.

6 Únor 1948 a jeho následky

Situace v průběhu komunistického převratu a v následujících měsících je dokumentována jen torzovitě. Personální čistky se rozběhly krátce po „Vítězném únoru“. Již 4. března 1948 přednosta soudu s odvoláním na stanovisko akčního výboru navrhl přeložení soudce Nožičky, který „*nezachovával kladný postoj k lidově-demokratickému zřízení a ve své úřední činnosti stal se napomáhačem lidí protilidově založených*“. Nožička byl následně skutečně přemístěn do Kunštátu.¹⁰⁵ Ve stejné době akční výbor, složený z předsedy dr. Šperlinga, zástupce F. Svobody a členů Burina, Kumara a Kalouse, jednomyslně doporučil přeložit kancelářského asistenta Františka Chřištofa z trestního oddělení do jiné sekce s doporučením, „*aby napříště vyvaroval se všech činů, které by mohly být vykládány, že jeho postoj k lidově demokratické republice není loyální*“.¹⁰⁶ S ohledem na „*služební překážky*“ bylo nakonec od přeložení upuštěno. Tyto útržkovité záznamy však nepostačují k adekvátnímu zhodnocení bezprostředních dopadů politického vývoje na personální složení a fungování soudu.

¹⁰² SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 277, inv. č. 1040.

¹⁰³ KOLÁŘ, O.: *Houslista válečným zločincem – příběh Alfreda Schilda*. In: Viribus unitis. Sborník k 55. narozeninám PhDr. Karla Podolského. Olomouc 2016, s. 108–120.

¹⁰⁴ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 275, inv. č. 1035.

¹⁰⁵ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1018, č. j. Pres 1541-4/48.

¹⁰⁶ SOKA Jeseník, OS Jeseník, kart. 274, inv. č. 1019, č. j. Pres 59-4/48.

7 Závěr

Ačkoliv jesenický soud a jemu podřízená pracoviště mohly v létě 1945 částečně navázat na předválečnou infrastrukturu a využít již existující soudní a vazební objekty, podmínky pro chod instituce byly značně komplikované a vyžadující improvizaci. Po celé sledované období jsme svědky stížností na nedostatek personálu a vybavení, navíc spolehlivost některých pracovníků se ukázala jako krajně problematická. Situaci komplikovala také značná fluktuace zaměstnanců a jejich vytížení jinými povinnostmi, např. působením v dalších veřejných funkcích. Tyto mimoslužební aktivity se justiční správa snažila redukovat. Negativní vliv měla také celková nedostatečná občanská vybavenost v pohraničí, jež omezovala akceschopnost soudu a měla dopady i na každodenní život justičních pracovníků.

K hlavním úkolům soudu logicky patřila retribuční agenda, velký prostor však byl věnován také majetkoprávním záležitostem spojeným s osidlovacím procesem. Zároveň můžeme pozorovat postupnou suspenzi významu někdejších soudních okresů a centralizaci většiny agendy do Jeseníku. S ohledem na úbytek populace v důsledku poválečného nuceného transferu a na omezené personální zajištění soudu se jedná o poměrně logický vývoj, zároveň však tento postup *de facto* předjímá zánik konceptu politických a soudních okresů roku 1949.

RESUMÉ

K ČINNOSTI OKRESNÍHO SOUDU JESENÍK 1945–1948

Okresní soud v Jeseníku představoval příklad justičního pracoviště v pohraničí zasaženém poválečným transferem obyvatelstva. Úřad se po celé sledované období potýkal s nedostatkem lidí a materiálu a byl přetížen zejména retribuční agendou. Část personálu tvořili lidé bez předchozí justiční praxe. Nevyhovující bytové a dopravní podmínky spolu s pracovním vytížením vedly v některých případech ke kázeňským problémům. Nedostatek dozorcího personálu měl také za následek příležitostné útoky vězňů. Ve zkoumaném období můžeme pozorovat centralizaci agendy do sídla politického okresu a suspenzi významu soudních okresů.

Klíčová slova: Slezsko, Jesenicko, soudnictví, retribuce, vězeňství, komunismus

RESUMÉ

REGARDING THE ACTIVITY OF THE DISTRICT COURT IN JESENÍK 1945–1948

The District Court in Jeseník represented an example of a legal workplace in a frontier affected by a post-war transfer of inhabitants. The office had to deal with a lack of personnel and material and it was overloaded especially with a retributive agenda during the studied period. A part of the staffs consisted of people who did not possess a prior legal experience. Unsuitable living and transportation conditions with the occupational workload lead to disciplinary actions in some cases. The lack of supervisor staff caused occasional prison breaks. In the studied period, we can observe centralization of the agenda into the seat of the political district and suspension of the importance of juridical counties.

Keywords: Silesia, Jeseníky region, judicature, retribution, prison service, communism

Translated by Mgr. Tereza Kalousková

Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D.
Slezské zemské muzeum
Nádražní okruh 31
764 01 Opava
Česká republika
e-mail: Kolar@szm.cz

POVOJNOVÁ OBNOVA INFRAŠTRUKTÚRY NA HORNOM ZEMPLÍNE V ROKOCH 1945–1948

Peter Tkáč

1 Povojnová obnova infraštruktúry na Hornom Zemplíne v rokoch 1945–1948

Cieľom predkladanej štúdie je zmapovať priebeh a komplikácie pri výstavbe obytných budov a infraštruktúry na území Horného Zemplína v rokoch 1945–1948. Keďže si ale uvedomujeme, že na infraštruktúru je možné nahliadať zoširoka a zahrnúť pod tento pojem popri cestných a železničných komunikáciách aj budovanie základov pre priemysel, dovoľme si upresniť, že pod budovaním infraštruktúry pre potreby štúdie rozumieme obnovu cestných a železničných komunikácií, ako aj obnovu zničených a poškodených domov a bytov. Uvedené procesy budeme v záujme čo najvyššej objektívnosti sledovať tak v kontexte lokálnych špecifik, ako aj celoslovenských i celoštátnych súvislostí. V úvode nevymenujeme stručné predstavenie sledovanej oblasti, práve so zameraním na jej špecifiká v porovnaní s ostatným územím Slovenska. Taktiež si v stručnosti priblížime priebeh oslobodzovacieho procesu, ktorý obnove infraštruktúry bezprostredne predchádzal a jej nevyhnutnosť súčasne aj zapríčinil. Uvedomujeme si ale, že vzhľadom na rozsah štúdie nie je možné tento proces zmapovať podrobne, pôjde nám teda o náčrt, ktorý má poskytnúť úvod do uvedenej problematiky. To je taktiež, popri skončení dvojročného plánu vtedajšej vlády, dôvod, prečo sme si sledovaný proces vymedzili rokom 1948. Uvedomujeme si, že v danom období bola povojnová obnova len vo svojej úvodnej fáze a završením dvojročného plánu sa, aj s ohľadom na jeho z objektívnych príčin neuspokojivé výsledky, rozhodne neskončila. K výberu lokality Horného Zemplína nás popri vlastnej príslušnosti k tomuto regiónu viedol fakt, že povojnovej obnove po druhej svetovej vojne je v slovenskej historiografii na regionálnej úrovni zatiaľ venovaná len okrajová pozornosť.

2 Región Horného Zemplína pred a počas oslobodzovacích bojov

Horný Zemplín z geografického hľadiska tvoria okresy Snina, Humenné, Stropkov, Medzilaborce, Vranov nad Topľou a zasahuje doň ešte obec Strážske v okrese Michalovce. Dovoľíme si však zdôrazniť, že tento región je z viacerých hľadísk značne špecifický. Táto oblasť už v časoch Rakúsko-uhorskej monarchie predstavovala z hospodárskeho hľadiska perifériu štátneho záujmu. Hospodárske postavenie obyvateľstva navyše ešte zhoršila prvá svetová vojna a s ňou spojené rekvirácie poľnohospodárskych zvierat a produktov. Tento región bol navyše, na rozdiel od ostatného slovenského územia už v prvej svetovej vojne priamo zasiahnutý bojovými operáciami.¹ Výraznejšiu zmenu k lepšiemu v tomto smere oblasti nepriniesla ani medzivojnová Československá republika. Aj v tomto období šlo, aj na pomery všeobecne za zvyškom krajiny hospodársky zaostávajúceho východného Slovenska, o priemyselne málo rozvinutú oblasť² s prevažne poľnohospodárskym zameraním. Aj v oblasti poľnohospodárstva však obzvlášť okresy Medzilaborce, Stropkov a Snina trpeli nesebestačnosťou z dôvodu slabej úrodnosti a pomerne malej rozlohy poľnohospodárskej pôdy.³ Nesebestačnosť miestneho roľníckeho obyvateľstva ovplyvnila tiež rozdrobenosť poľnohospodárskej pôdy. Tento fenomén je síce možné sledovať na celoslovenskom území, práve v tejto oblasti je však v porovnaní s ostatným územím zastúpený ešte výraznejšie, ako na ostatnom území východného Slovenska.⁴

Popri tom daný región vo výraznej miere zničili vojnové udalosti a s nimi súvisiace vojnové škody. K tým dochádzalo predovšetkým v dôsledku vojenských stretov medzi ustupujúcim vojskom Wehrmachtu a postupujúcou červenou armádou. Napriek tomu, že východné Slovensko ako celok nebolo

¹ ŠVORC, Peter: Svidnícky Zemedelský spolok a rusínsky senátor Jurko Lažo. Človek a spoločnosť, 22, 2019, s. 106–107. In: <http://www.clovekaspolocnost.sk/UserFiles/article/files/155257264708-svorc.pdf> [cit. 17. 04. 2019].

² O tom svedčí i skutočnosť, že ešte v roku 1944 sa v okrese Humenné nachádzalo osem podnikov, vo Vranove nad Topľou päť, v Medzilaborciach a Stropkove štyri a v Snine jeden podnik. To je štatistický podpriemer aj na pomery na východnom Slovensku. Porov. Národný archív Praha (ďalej NA Praha), fond Ministerstvo priemyslu 1945–1950, (ďalej MP 1945–1950), kart. 166, Zpráva o činnosti Obchodnej a priemyselnej komory v Košiciach za rok 1946, bez inv. č., s. 7.

³ V snahe o objektivnosť vychádzame z údajov odhadu úrody na rok 1947, kedy sa pomery v poľnohospodárstve na celoštátnej úrovni aspoň čiastočne konsolidovali. Pre celoštátnu štatistiku porov. Štátny archív v Prešove, pracovisko archív Humenné (ďalej ŠA PO HE), fond Okresný národný výbor v Medzilaborciach, prezidiálne spisy 1945–1949 (ďalej ONV ML prez. 1945–1949), kart. 11, Odhad skludzne na rok 1947, bez inv. č., b. s.

⁴ GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav: *Ukrajinská menšina na Slovensku ako objekt a subjekt politiky*. Prešov, 2013, s. 13–17.

priamym povstaleckým územím, výrazný podiel na vojnových škodách malo tiež pôsobenie partizánov. V dôsledku podpory partizánov zo strany civilného obyvateľstva, či následkom priamej aktivity týchto skupín bolo Nemcami vypálených viacero dedín v okrese Humenné⁵, prakticky celý okres Medzilaborce a veľká časť okresov Snina a Stropkov. Vzhľadom na celkové pomery pomerne zanedbateľný vplyv na vojnové škody má pôsobenie Banderovcov v regióne. Aj keď ich aktivity a vplyv na východnom Slovensku vtedajšia propaganda značne zveličovala⁶, faktom je, že jedinú preukázateľnú škodu, ktorú spôsobili, bolo vypálenie obce Slovenské Krivé v okrese Humenné v júli 1946.⁷ Vzáujme objektívnosti je ale potrebné povedať, že vojnové udalosti, aspoň dourčitej miery, zasiahli celé územie Československa. Faktom ale je, že práve na východnom Slovensku spôsobili najvýraznejšie škody, na čo vo svojich prácach upozorňovali už Michal Urban,⁸ Ján Bobák so Štefanom Šutajom⁹ a z novších prác hlavne Ľudovít Hallon.¹⁰ Obzvlášť posledný menovaný sa uvedenej problematike venoval podrobnejšie, pričom poukázal na to, že spomedzi 1 504 zničených a 482 poškodených cestných mostov bolo na východnom Slovensku 550, respektíve 214. Ešte výrazne negatívnejšie vyznieva štatistika ciest. Celkovo bolo na Slovensku zničených 987 a poškodených 2 417 km ciest, pričom na východné Slovensko z tohto počtu pripadlo 616, resp. 1 644 km.¹¹

Podobne negatívne na Slovensku vyznieva taktiež hodnotenie celkového stavu obytných budov po oslobodení. Zachovaná štatistika o povojnových bytových pomeroch konštatuje, že na Slovensku bolo 21 005 úplne zničených domov, 9 168 veľmi ťažko poškodených domov a 63 194¹² ťažko poškodených domov celkovo v 1 965 obciach. Z tohto počtu obcí bolo 30 zničených

⁵ Bez pochybností šlo minimálne o obce Jankovce, Lukačovce, Turcovce, Závada, Chlmec a Porúbka. Pre podrobnosti porov. napr. ŠA PO HE, fond Štátny stavebný úrad Humenné 1944–1960 (ďalej ŠSÚ HE 1944–1960) kart. 2, Ústredný stavebný denník Chlmec, 1947, s. 1.

⁶ GAJDOŠ, M. – KONEČNÝ, S.: c. d., s. 70–71.

⁷ ŠA PO HE, fond. ŠSÚ HE 1944–1960, kart. 6, Čiastočný výmer o obnove, inv. č. 16.56 –III–1948, s. 1.

⁸ URBAN, Michal: *Stav priemyslu v hospodárstve východného Slovenska v rokoch 1945–1946*. In: *Nové obzory*, č. 28, s. 53–78.

⁹ BOBÁK, Ján – ŠUTAJ, Štefan: *Obnova vojnou zničených obcí východného Slovenska v rokoch 1945–1948*. In: *Historica Carpatica*, č. 12, s. 33–60.

¹⁰ HALLON, Ľudovít – SABOL, Miroslav – FALISOVÁ, Anna: *Vojnové škody a rekonštrukcia Slovenska 1944–1948 : (hospodárstvo, infraštruktúra, zdravotníctvo)*. Bratislava 2011, s. 80–81.

¹¹ Tamtiež, s. 121.

¹² Z tohto počtu pripadalo na východné Slovensko 10 000 úplne zničených a 12 000 ťažko poškodených domov. Porov. NA Praha, fond Ministerstvo práce a sociální péče 1945–1953 (ďalej MPSP 1945–1953), kart. 204, Kontrolná práva č. 38, Zvolen, bez inv. č., s. 1–2.

na 90–100 %, 135 obcí zničených od 60–90 %, 800 obcí zničených od 10–60 % a 1000 obcí utrpelo škody do 10 %. Štatisticky priemerne potrebovala opraviť byt alebo dom pätina celkového slovenského obyvateľstva.¹³ Nasledujúca tabuľka, vypracovaná na základe údajov v štatistickej ročenke i zachovaných štatistik z regionálneho archívu v Humennom, nám naproti tomu ilustruje stav bytových pomerov v nami skúmanom regióne.

Tabuľka 1: Štatistika zničených a poškodených domov na Hornom Zemplíne po oslobodení

Okres	Počet obcí	Zničené domy	Poškodené domy	Spolu
Humenné	46	307	1488 ¹⁴	1795
Medzilaborce	47	1104	2549	3653
Snina	49	918	2277	3195 ¹⁵
Stropkov	50	1 572	3	1 575
Vranov nad Topľou	49	958	445	1 403
Spolu v regióne	241	4 859	6 762	11 621

Porovnanie údajov o vojnových škodách v tejto oblasti z celoslovenského i regionálneho hľadiska nám jasne potvrdzuje náš vyššie uvedený predpoklad, že hornozemplínsky región bol vojnovými škodami zasiahnutý výraznejšie ako zvyšok Slovenska. Dokumentuje to aj fakt, že okresy Stropkov, Snina, Vranov nad Topľou a Medzilaborce sa v celoslovenských štatistických prehľadoch celkového počtu poškodených a zničených domov nachádzajú

¹³ Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA BA), fond Úrad predsedníctva zboru povereníkov 1945–1960 (ďalej ÚPZP 1945–1960), kart. 17, Návrh povereníka techniky pre SP na spoluprácu zainteresovaných povereníctiev a štátnych úradov pre hladký priebeh obnovy v r. 1947, bez inv. č., s. 6.

¹⁴ Údaje o poškodených domoch čerpáme z neúplnej štatistiky vypracovanej na podklade výmerov o stavebnej obnove jednotlivých obcí v okrese. Údaj o zničených domoch vychádza zo štatistickej ročenky Slovenska za rok 1947. Porov. HALLON, L. – SABOL, M. – FALISOVÁ, A.: *c. d.*, s. 81 an.

¹⁵ Údaje pre okres Snina čerpáme zo zachovaného zoznamu poškodených a zničených domov v okrese. Naproti tomu Ľudovít Hallon pre okres Snina, vychádzajúci zo štatistickej príručky Slovenska za rok 1947, uvádza 686 zničených domov a dohromady 2 800 zničených a poškodených domov. Porov. HALLON, L. – SABOL, M. – FALISOVÁ, A.: *c. d.*, s. 80–81 an.

na popredných priečkach¹⁶ a spomedzi všetkých úplne zničených domov sa bezmála štvrtina nachádzala v tejto oblasti. Uvedené fakty zároveň zdôrazňovali naliehavosť čo najskoršieho prevedenia komplexnej stavebnej obnovy. Od tej totiž záviselo následné zabezpečenie adekvátnych zdravotných, sociálnych i zásobovacích pomerov, ktorým sa ale v štúdiu nemienime konkrétnejšie venovať.

Ďalším špecifikom regiónu je jeho etnické zloženie. Aj v súčasnosti a o to viac v minulosti bola táto oblasť obývaná prevažne rusínskym a ukrajinským obyvateľstvom. Vzhľadom na vyššie popísané enormné vojnové škody nás neprekvapuje množstvo sťažností na nedostatočné tempo povojnovej obnovy, aj keď netreba zabúdať ani na fakt, že tento stav bol spôsobený objektívnymi dôvodmi, ako ešte podrobnejšie ukážeme. Faktom ale je, že tak široké vrstvy obyvateľstva, ako aj rusínska reprezentácia, združená v Ukrajinskej národnej rade Prjaševščiny (ďalej UNRP), si pomalý postup rekonštrukcie vysvetľovala úmyselnou sabotážou zo strany ústredných orgánov, motivovanou ich ukrajinskou národnosťou.¹⁷ Tieto dobové názory síce vzhľadom na okolnosti v plnej miere neobstoja, faktom však je, že nacionalistické vystupovanie UNRP vrcholných predstaviteľov Československa prinajmenšom čiastočne dráždilo.¹⁸

Vzhľadom na vyššie popísané špecifiká v hospodárskej oblasti, miere utrpených vojnových škôd a etnickom zložení i stereotypov či predsudkov, prítomných na strane civilného obyvateľstva a jeho oficiálnej reprezentácie v sledovanej oblasti, je nevyhnutné podrobnejšie si priblížiť priebeh a prípadné komplikácie stavebnej obnovy v regióne. Pri tom ale musíme celkom prirodzene mať na zreteli aj celkové hospodárske pomery zo slovenskej i celoštátnej perspektívy. Tie boli totiž pre jej celkový priebeh a plynulosť, v nami sledovanom časovom období, určujúce.

3 Determinanty ovplyvňujúce proces stavebnej obnovy v rokoch 1945–1948

Faktorov, ktoré vo väčšej či menšej miere ovplyvnili povojnovú hospodársku obnovu, bolo viacero. V stručnosti sa však zameriame na stav československého priemyslu, dopravy a štruktúru pracovných síl. Z nášho pohľadu totiž práve tieto faktory mali na nami sledovaný problém najvýraznejší vplyv.

¹⁶ HALLON, L. – SABOL, M. – FALISOVÁ, A.: *c. d.*, s. 81–82 an.

¹⁷ GAJDOŠ, M. – KONEČNÝ, S.: *c. d.*, s. 25–26.

¹⁸ Tamže, s. 87–88.

Priemysel: Vojnovými udalosťami boli postihnuté prakticky všetky odvetvia československého priemyslu a v dôsledku toho ešte v septembri 1945 nedosahovali úroveň výroby z roku 1937. Zaujímavo pri tom pôsobí skutočnosť, že tzv. reparačné škody, spôsobené priamym poškodením infraštruktúry, boli o viac ako polovicu menšie, ako škody reštitučné, ktoré v priemysle vznikli ako priamy následok zmeny jeho celkovej štruktúry, ako aj krádežami či ničením technického vybavenia.¹⁹ Stav už beztak skromného priemyslu na východnom Slovensku vo všeobecnosti, a čiastočne tiež v nami sledovanej oblasti, ovplyvnila okupácia územia v dôsledku Viedenskej arbitráže. Maďarská okupačná moc na jednej strane v dôsledku zaostalosti domáceho priemyslu nebola schopná spravovať niektoré vyspelé československé podniky.²⁰ Na strane druhej dochádzalo ale zo strany okupačných úradov k zámernému zanedbávaniu „nových“ podnikov v snahe nekonkurovať domácejmu priemyslu.²¹ Tým pádom dochádzalo k stagnácii či priamo úpadku priemyselnej výroby. Nami sledovaný problém pritom najvýraznejšie ovplyvnili nedostatky v banskom, hutníckom, sklárskom priemysle a priemysle stavebných hmôt.²² Spomedzi uvedených odvetví sa obzvlášť nedostatočná úroveň ťažby uhlia ukázala ako podstatný problém, nakoľko to sa využívalo ako palivo prakticky pre všetky priemyselné odvetvia. Uvedené nedostatky mali viacero príčin, pričom k najvýznamnejším patrili nasledovné: 1. Nedostatok surovín, vrátane palív a s tým súvisiacej elektrickej energie vo väčšine odvetví; 2. Pomalé odstraňovanie vojnových škôd v priemyselnej infraštruktúre a technickom vybavení podnikov; 3. Pomalý prechod z vojnovej na mierovú priemyselnú výrobu; 4. Nedostatok dopravných prostriedkov na prepravu dostupných surovín; 5. Nedostatok pracovných síl, hlavne kvalifikovaných odborníkov.²³

Na základe uvedených bodov sa teda jasne ukazuje vzájomná prepojenosť jednotlivých ťažkostí, ktorú sme naznačili už v úvode. Výrobná kapacita priemyslu v načrtnutých priemyselných odvetviach dosiahla výkonnosť

¹⁹ Pomer celkových škôd bol 18 ku 38 mld. Kčs. Porov. NA Praha, fond MP 1945–1950, kart. 1102, Výklad ministra průmyslu Bohumila Laušmana v průmyslovém výboru PNS dne 4. prosince 1945 o stave našeho průmyslu a řemesel a činnosti ministerstva, bez inv. č., s. 31–32.

²⁰ HETÉNYI, Martin: *Podmienky života obyvateľstva slovensko-maďarského pohraničia*. In: MÍTÁČ, Ján: *Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938–1945*. Bratislava, 2011, s. 14–16.

²¹ NA Praha, fond MP 1945–1950, kart. 1102, Výklad ministra průmyslu Bohumila Laušmana v průmyslovém výboru PNS dne 4. prosince 1945 o stavu našeho průmyslu a řemesel a činnosti ministerstva, bez inv. č., s. 20.

²² Na ilustráciu uvedieme, že ťažba kamenného uhlia dosahovala v septembri 1945 úroveň 55 a hnedého uhlia 75 %. Stav vo výrobe surového železa a ocele dosahoval 31 a 54 % predvojnové výroby. Porov. tamtiež, s. 38–42.

²³ Tamtiež, s. 10–22.

z predvojnového obdobia v priebehu rokov 1946–1947 a do konca roka 1948 ju dokonca výraznejšie prekročila. Faktom ale je, že vzhľadom na vtedajšie hospodárske priority ani toto zlepšenie výrobnnej kapacity nestačilo pokryť vtedajšie potreby.

Nákladná doprava: Zmeny vo vozovom parku československých železníc, ktoré v bezprostrednom povojnovom období vzhľadom k neuspokojivému stavu ciest takmer výlučne zabezpečovali distribúciu surovín potrebných k stavebnej obnove, nastali v dôsledku vojnových udalostí a všeobecného chaosu. Treba však povedať, že značnú časť vozového parku Československo stratilo už v dôsledku Mníchovskej dohody a Viedenskej arbitráže z roku 1938.²⁴ Prehľad o zmenách vo vozovom parku na Slovensku i v Čechách poskytujú nasledujúce tabuľky.

Tabuľka 2: Porovnanie predvojnového a povojnového stavu vozového parku železničnej nákladnej dopravy v Československu²⁵

Zariadenie	Stav v roku 1937			Stav v decembri 1945		
	funkčné	v oprave	spolu	funkčné	v oprave	spolu
Lokomotívy	3 288	674	3 962	3 027 ²⁶	2 512 ²⁷	5 539 ²⁸
Vagóny	94 000	–	94 000	49 000	–	49 000 ²⁹

²⁴ Po Mníchovskej dohode pripadlo z československého vozového parku Nemecku 882 lokomotív, 2 579 osobných vozňov a 28 228 nákladných vagónov. Maďarsko naproti tomu po arbitráži získalo 284 lokomotív, 655 osobných vozňov a 6 396 nákladných vagónov. Porov. NA Praha, fond MP 1945–1950, kart. 1 102, Memorandum pro podvýbor pro Hospodářskou obnovu spustošených území, bez inv. č., s. 18/1–2.

²⁵ NA Praha, fond MP 1945–1950, kart. 1102, Memorandum pro podvýbor pro hospodářskou obnovu spustošených území, bez inv. č., s. 6/1–2.

²⁶ Z počtu funkčných lokomotív patrilo Československu 2 626 strojov.

²⁷ Je nevyhnutné rátať s tým, že časť z týchto strojov nebolo možné opraviť, presné údaje však nemáme k dispozícii.

²⁸ Z tohto celkového počtu ale iba 3 853 lokomotív patrilo Československu, na strane druhej v cudzine sa nachádzalo 361 funkčných československých lokomotív.

²⁹ Z tohto počtu však len 25 446 vagónov patrilo Československu, takže celkový pokles predstavoval 73 %.

Tabuľka 3: Porovnanie početného stavu lokomotív na Slovensku v apríli–októbri 1945³⁰

Lokomotívy	Stav do 6. 4. 1945			Stav v októbri 1945		
	funkčné	v oprave	spolu	funkčné	v oprave	spolu
	665	–	665	11	98	109

Na základe dostupných údajov si však dovoľíme predpokladať, že uvádzaný počet funkčných lokomotív od októbra do konca roka 1945 pozvoľne stúpал. Historik Ľubomír Lipták totiž v roku 1945 uvádza na celom území Slovenska dohromady 22 funkčných lokomotív.³¹

Tabuľka 4: Potreba a reálny stav železničných vagónov na Slovensku koncom roka 1945³²

Typ	Potreba k riadnej prevádzke	Minimálny deficit
Nákladné	20 500	7 002
Osobné	2 025	480 ³³

Uvedené dáta z nášho pohľadu jasne ukazujú, že zásobovací proces, nevyhnutný k efektívnej obnove, sa prakticky od začiatku stretával popri objektívne pochopiteľnej nedostatočnej úrovni komunikácií s veľkými problémami aj v otázke logistiky, mimoriadne dôležitej pre jeho plynulý priebeh. Vtedajší vládni predstavitelia v najoptimistickejších odhadoch ešte v roku 1946 predpokladali nahradenie chýbajúceho vybavenia najskôr do konca roka 1948³⁴, zachované archívne pramene z tohto obdobia však dokazujú, že daný pred-

³⁰ SNA BA, fond UPZP 1945–1960 kart. 2, Poverenie pre dopravu a verejné práce rezort železničný, bez inv. č., s. 2.

³¹ Vzhľadom na ich stúpajúci počet v porovnaní s októbrom 1945 sme presvedčení, že sa údaj viaže ku koncu roka. Porov. LIPTÁK, Ľubomír: Slovensko v 20. storočí. Bratislava, 1968, s. 259.

³² SNA BA, fond UPZP 1945–1960 kart. 2, Poverenie pre dopravu a verejné práce rezort železničný, bez inv. č., s. 3.

³³ Takýto deficit vozňov v nákladnej i osobnej železničnej doprave na Slovensku by vznikol, ak by sa na Slovensko vrátili všetky odcudzené vozne. Aj keď nedisponujeme presnými číslami, máme dôvod domnievať sa, že reálny stav bol oveľa horší.

³⁴ NA Praha, fond MP 1945–1950, kart. 1102, Memorandum pro podvýbor pro hospodářskou obnovu spustošených území, bez inv. č., s. 18/1–2.

poklad sa naplniť nepodarilo. Výrazné nedostatky v nákladnej i osobnej doprave pretrvávali aj po roku 1948.

Pracovné sily: S nedostatkom pracovných síl sa v bezprostrednom povojnovom období muselo vyrovnáť celé československé hospodárstvo. Na tom nič nemenila ani skutočnosť, že prinajmenšom v priemysle ich počet od druhej polovice roka 1945 kontinuálne stúpал.³⁵ Najvýraznejší bol nedostatok kvalifikovaných pracovných síl, s ktorým sa stretávame v celom sledovanom období. Tento fakt súvisel s vyššie spomínanými potrebami priemyselných výrobkov a surovín. Potreba pracovných síl sa logicky odrážala tiež v stavebnej obnove. Podľa pôvodne prijatého plánu sa chýbajúce pracovné sily mali získať preškolením, či zaškoľovaním pôvodne nekvalifikovaných pracovníkov. S konkrétnymi preškolovacími kurzami sa však vo výraznejšej miere začalo až začiatkom roka 1947³⁶ a pokračovali ešte aj v období po roku 1948.³⁷ Na základe zachovaných prameňov sme presvedčení, že tento fenomén výraznejšie ovplyvnil územie Slovenska, a tým viac oblasť najzaostalejšieho východného Slovenska, región Horného Zemplína nevynímajúc. Aj z tohto dôvodu dochádzalo v sledovanom období v rámci Slovenska k vnútroštátnej, centrálne usmerňovanej migrácii kvalifikovaných i nekvalifikovaných pracovných síl do oblastí s ich najvýraznejším nedostatkom. To sa v najvýraznejšej miere týkalo práve nami sledovanej oblasti a tiež podobne vojnou zničenej Oravy.³⁸ V bezprostrednom povojnovom období nedostatok pracovných síl na Slovensku výrazne ovplyvnila taktiež migrácia slovenského obyvateľstva z najzaostalejších slovenských oblastí, hlavne Oravy a východného Slovenska, za prácou do Čiech a zahraničia. Vnútroštátna migrácia do českých krajín bola síce spočiatku sčasti koordinovaná priamo štátnymi úradmi³⁹, v neskoršom období však dosiahla tak významných rozmerov, že celoštátne úrady v Prahe, po dohode s poverením sociálnej starostlivosti, pristúpili od 1. apríla 1947 k jej obmedzeniu.⁴⁰ Už o mesiac neskôr sa ob-

³⁵ Porov. NA Praha fond MP 1945–1950, kart. 166, Štatistika priemyslu na Slovensku, s. 4–9.

³⁶ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 19, Referát poverenia sociálnej starostlivosti o vykonaných prácach dvojročnice v januári 1947, bez inv. č., s. 1–5.

³⁷ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 37, Hodnotiaca správa o výsledkoch dvojročného plánu v treťom štvrtroku 1948 v oblasti stavebníctva, bez inv. č., b. s.

³⁸ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 14, Urýchlenie stavebnej obnovy pred príchodom zimy, inv. č. 16.080/1946-Dr.m, s. 1–3.

³⁹ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 3, Zápisnica zo zasadnutia ZP z 2. 11. 1945, bez inv. č., s. 12–13.

⁴⁰ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 25, Vyrovnanie prac. síl medzi českými krajinami a Slovenskom – ujednanie s Prahou, inv. č. 1625/sekr.Dr.M/J-47, s. 1–2.

medzeniam nevyhlo ani vysťahovalectvo do zahraničia.⁴¹ Ako ale ešte ukážeme, všetky tieto protiopatrenia mali na priebeh rekonštrukcie infraštruktúry na Hornom Zemplíne len nepatrný vplyv a predstaviteľia miestnej samosprávy zápasili s miestami až akútnym nedostatkom pracovných síl aj po roku 1948. Navyše, vplyvom objektívne neefektívneho zásobovania, administratívnych prietahov a celkovo zlej sociálnej situácie, sa postupne zhoršovala tiež pracovná morálka a celoslovensky sa rozmáhal fenomén alkoholizmu.⁴² Tento jav bol najmarkantnejší práve v nami sledovanej oblasti, nakoľko sa v hojnej miere vyskytoval prakticky v každom okrese.⁴³ Je síce pravdou, že zvýšená konzumácia alkoholu bola tak na východnom Slovensku ako aj v celom Československu prítomná počas celej jeho existencie a nevyhla sa ani krátkemu obdobiu existencie Slovenského štátu. Pravdou je i to, že tento jav bol v spoločnosti najmarkantnejší v krízových obdobiach ako bola vojna či všeobecný nedostatok. V dôsledku toho sa zvýšená konzumácia alkoholu objavuje už krátko po vzniku Československa.⁴⁴ Aj opatrenia proti alkoholizmu, spočívajúce v obmedzení otváracích hodín pohostinstiev, či v revízii a následnom odobratí hostinských a výčapníckych živností boli v podstate rovnaké ako v nami sledovanom období.⁴⁵ Napriek tomu sme však, vzhľadom na dikciu dobových prameňov presvedčení, že v nami sledovanom období bol tento problém ešte markantnejší. Novým opatrením povereníctva sociálnej starostlivosti v záujme efektívnejšieho využitia pracovných síl, bola snaha zlepšiť pracovné podmienky zamestnancov budovaním rekreačných a oddy-

⁴¹ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 25, Obmedzenie vysťahovalectva– návrh nariadenia Sboru povereníkov, inv. č. prez/2-655/2–1947, b. s.

⁴² SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 14, Prevádzanie dvojročného plánu– zvýšenie pracovného výkonu a zlepšenie pracovnej morálky, inv. č. 108/sekt/1946, s. 6–9.

⁴³ K problému alkoholizmu v hornozemplínskych okresoch porov. napr. ŠA PO HE, Zápisnica spísaná na zasadnutí Okresného národného výboru v Snine (ďalej ONV SV) konanom dňa 31. 1. 1947, bez inv. č., s. 14–15; ŠA PO HE, Zápisnica č. 24 napísaná dňa 5. 9. 1947 zo zasadnutia rady Okresného národného výboru v Medzilaborciach (ďalej ONV ML), bez inv. č., s. 15; ŠA PO HE, zápisnica napísaná na úrade ONV v HE, na zasadnutí rady ONV v HE dňa 6. 9. 1946, bez inv. č. prez., s. 2–4; Štátny archív v Prešove pracovisko Vranov nad Topľou (ďalej ŠA PO VT), Zápisnica napísaná dňa 8. 3. 1947 na zasadnutí rady ONV vo Vranove nad Topľou (ďalej VT), bez inv. č., s. 3.

⁴⁴ HALLON, Ľudovít: *Premeny pohostinskej živnosti a kultúry konzumácie alkoholu na Slovensku 1918 – 1938*. In: ROGULOVÁ, Jaroslava et al.: *Od osmičky k osmičke. Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918–1938*. Bratislava 2009, s. 77.

⁴⁵ Pre podrobnejšiu analýzu porov. SOKOLOVIČ, Peter: *Sonda do snáh štátneho aparátu v boji s nadmernou konzumáciou alkoholu v rokoch 1939–1945*. In: *Život v Slovenskej republike. Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov IX*. Bratislava 2010, s. 87–94.

chových zón a zariadení priamo v podnikoch.⁴⁶ Posúdiť jeho konkrétny efekt je však značne problematické.

Celkovo môžeme zhrnúť, že situácia v oblasti priemyslu, pracovných síl i dopravy nebola bezprostredne po prechode frontu uspokojivá, pričom v prípade dopravy nedošlo k odstráneniu následkov vojny ani do konca roka 1948. V rozvrstvení pracovných síl dochádzalo v druhej polovici sledovaného obdobia k nerovnováhe, čo vyústilo k ich prebytku v oblastiach stredného a západného Slovenska a k ich nedostatku na východnom Slovensku. Ani čiastočná stabilizácia československého priemyslu a dodávky zahraničnej pomoci však nestačili efektívne pokryť surovinové požiadavky pre potreby komplexnej obnovy infraštruktúry a bytov. V tomto kontexte je potrebné nahliadať na priebeh stavebnej obnovy na Hornom Zemplíne, ktorý priblížime v nasledujúcej časti štúdie.

4 Priebeh stavebnej obnovy na Hornom Zemplíne v kontexte regionálnych a celoštátnych opatrení

Obnova obytných budov, cestných a železničných komunikácií predstavovala pre čelných predstaviteľov hornozemplínskych okresov jednu z najnaliehavejších priorít a otázky s ňou súvisiace sa rozoberali hneď po ustanovení miestnych ONV na prelome rokov 1944–1945.⁴⁷ Túto skutočnosť podčiarkovala aj nepomerne nepriaznivejšia situácia v porovnaní s ostatným slovenským územím, ktorú sme v stručnosti načrtli už vyššie. Ako ukážeme, nami sledovaná oblasť doplatila na celoslovenské i celoštátne nedostatky. Tie, ako sme už naznačili, vo všeobecnosti spomalili efektívny priebeh stavebnej obnovy a práve v najviac poškodených oblastiach ho mnohokrát i celkovo znemožnili. Zachované správy nám však ukazujú rad všeobecných krokov, ktoré v záujme rýchlej konsolidácie pomerov a efektívneho priebehu stavebnej obnovy podnikli okresní predstavitelia v období bezprostredne po oslobodení. Radi by sme ale už vopred upozornili na fakt, že prijaté opatrenia, často v súlade s celoštátnymi opatreniami, boli úspešné v rôznej, niekedy len minimálnej či žiadnej miere. Najvýznamnejšie z nich môžeme zhrnúť do nasledovných bodov:

⁴⁶ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 14, Prevádzanie dvojročného plánu – zvýšenie pracovného výkonu a zlepšenie pracovnej morálky, inv. č. 108/sekr/1946, s. 6–9.

⁴⁷ Porov. napr. ŠA PO HE, Zápisnica o ustanovovacej schôdzke Okresnej národnej rady v Humennom dňa 10. 12. 1944, bez inv. č. prez., s. 5–6.

1. Poskytovania stavebného a palivového dreva a stavebného materiálu zdarma pre sociálne najslabších a bezprístrešných občanov. Toto opatrenie bolo bezprostredne po oslobodení prijaté vo všetkých okresoch oblastí⁴⁸ s výnimkou okresu Humenné,⁴⁹ po referáte povereníka sociálnej starostlivosti Jozefa Šoltésza na pôde okresu, ktorý navrhol prijatie takéhoto opatrenia plošne na celoslovenskom území, predstavitelia okresu na čele s Lukášom Matejovičom s daným krokom súhlasili.⁵⁰ Zaujímavosťou je, že centrálné úrady na Slovensku tento postup zákonne podložili až v auguste 1945.⁵¹
2. Premiestnenie časti civilného obyvateľstva z neúrodných oblastí regiónu do jeho úrodnejších častí, prípadne do úrodnejších oblastí Slovenska. Takáto iniciatíva vyšla od vedúcich predstaviteľov v okresoch Snina a Medzilaborce. Aj keď bezprostredne po vojne bola reakcia civilného obyvateľstva prevažne odmietavá, záznamy z roku 1946 už ukazujú záujem 278 občanov Sninského okresu o presídlenie.⁵² Táto iniciatíva okresných predstaviteľov korešpondovala so zámermi celoštátnych orgánov. Už krátko po oslobodení totiž vtedajší čelní predstavitelia štátu nastolili možnosť presunúť minimálne 10 % obyvateľstva z východného Slovenska do úrodnejších slovenských oblastí⁵³ či vysídleného česko-nemeckého pohraničia.⁵⁴ Vopred sa rátało so zapojením takto presídlených občanov do poľnohospodárskej a priemyselnej výroby.⁵⁵ Takýto krok mal súčasne pomôcť vyriešiť vyššie spomenutý akútny nedostatok pracovných síl v priemysle, v pohraničí ešte zvýraznený odsunom nemeckej menšiny.

⁴⁸ Porov. napr. ŠA PO HE, Zápisnica č. 2 napísaná na druhej schôdzi ONV v Snine dňa 28. 12. 1944, bez inv. č. prez., s. 1–2; ŠA PO VT, Zápisnica napísaná dňa 14. a 15. 3. 1945 na zasadnutí Výkonného výboru ONV vo Vranove, bez inv. č., s. 1–2.

⁴⁹ ŠA PO HE, Zápisnica z I. zasadnutia ONV HE dňa 14. 12. 1944, spis bez čísla prez., s. 6.

⁵⁰ ŠA PO HE, Zápisnica napísaná dňa 28. 12. 1944 na III. zasadnutí ONV v HE, bez inv. č., s. 7.

⁵¹ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 1, Zasadnutie ZP z 9. 8. 1945, bez inv. č., s. 7–9.

⁵² SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 1, Zpráva PPPR sekcia B v Bratislave o doteraz prevedených prácach v rámci vnútorného presídlenia, bez inv. č., s. 3–4. Súčasťou záznamov je aj 19 žiadostí z okresu Vranov nad Topľou a po jednej žiadosti z okresov Humenné a Medzilaborce. Keďže však ide o neúplné záznamy, sme presvedčení, že takýchto žiadostí bolo obzvlášť v najviac poškodených okresoch Medzilaborce a Stropkov, ktorý sa v záznamoch ani nenachádza, oveľa viac.

⁵³ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 1, Zasadnutie ZP z 22. 8. 1945, bez inv. č., s. 2.

⁵⁴ V uvedenom období však malo ísť iba o prechodné riešenie, presídlení sa mali vrátiť do miest svojho bydliska, hneď po odminovaní polí, lúk, pasienkov a s tým spojeným nadobudnutím ekonomického zabezpečenia. O trvalom presídlení sa začalo hovoriť až po roku 1946. Porov. NA Praha, fond MPSP 1945–1953, kart. 49, Pomoc pro východní Slovensko, bez inv. č., s. 1–2.

⁵⁵ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 1, Zasadnutie ZP zo 6. 6. 1945, bez inv. č., s. 4–5.

3. Vyplácanie preddavkov na vojnovú škodu a jej celkové vyčísľovanie. Na tento účel poskytli vládne orgány hornozemplínskym okresom bezprostredne po oslobodení prostriedky v celkovej výške od 11–25 mil. Kčs,⁵⁶ pričom v rokoch 1945–1946 dochádzalo k ďalším výrazným finančným prídelom. V tom istom období vyplácanie náhrad vojnej škody záväzne upravilo nariadenie poverenictva techniky.⁵⁷ Ilustratívne pôsobí nariadenie ONV v Humennom z decembra 1945. To upravovalo poskytnutie preddavku v miere nanajvýš polovice z tretiny celkovej utrpenej škody, čo môže súvisieť s nedostatkom potrebných financií v tomto období.⁵⁸
4. Zavádzanie bezplatnej pracovnej povinnosti– v bezprostrednom povojnovom období sa vyskytlo v každom jednom okrese, pričom vychádzalo z celoštátneho nariadenia.⁵⁹ Povinnosť zúčastniť sa takejto práce mal každý občan vo veku 16–60 rokov a jej dĺžka bola pre jednotlivca stanovená na tri dni práce s povozom, prípadne šesť dní pešo.⁶⁰ Interval celkovej doby jej zavedenia sa v roku 1945 v jednotlivých okresoch regiónu pohyboval od jedného do troch mesiacov. Konštatovala sa však jej slabá efektívnosť, čo mohlo súvisieť s neuspokojivou sociálnou situáciou obyvateľstva.
5. Presun dostupných pracovných síl do najviac poškodených oblastí jednotlivých okresov. Cieľom tohto opatrenia mala byť čo najskoršia konsolidácia tamajších pomerov, pričom zahŕňala popri ľudskej aj technickú výpomoc.⁶¹ Takéto presuny sa už v prvých povojnových rokoch plánovali aj na celoštátnej úrovni, pričom za nich zodpovedal Zbor pre otázky práce, založený v septembri 1945. Ten monitoroval a usmerňoval pracovné sily podľa aktuálnych potrieb.⁶²

⁵⁶ Jednotlivé okresy dostali nasledovné sumy v miliónoch Kčs.: Humenné 11, Vranov nad Topľou 21, Snina 25 a Medzilaborce 21. Podpora pre okres Stropkov nám nie je známa, vzhľadom na tamajšie povojnové pomery ale nepredpokladáme, že by v tomto prípade šlo o nižšiu sumu.

⁵⁷ Podľa tejto smernice celková výška preddavku v bežných prípadoch mala pokrývať maximálne 50 % utrpenej škody, súčasne ale nemala presiahnuť sumu 50 000 Kčs. V prípade nemajetných občanov a občanov úplne vypálených obcí sa celková výška poskytnutého preddavku posúvala až na hranicu 100 000 Kčs.

⁵⁸ ŠA PO HE, Zápisnica napísaná na zasadnutí rady ONV v HE konanom dňa 3. 12. 1945, bez inv. č., prez., s. 4.

⁵⁹ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 1, Zápisnica zo zasadnutia ZP z 2. 8. 1945, bez inv. č., s. 2–6.

⁶⁰ ŠA PO HE, Zápisnica napísaná dňa 31. 1. 1945 na VI. zasadnutí ONV v HE, bez inv. č. prez., s. 8–9.

⁶¹ ŠA PO VT, Zápisnica napísaná dňa 14. a 15. 3. 1945 na zasadnutí Výkonného výboru ONV vo Vranove, bez inv. č., s. 1–2.

⁶² SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 3, Zbor pre otázky práce, bez inv. č., s. 1–2.

6. Obnova železničných komunikácií prebiehala v sledovaných okresoch pomerne hladko, v polovici roka 1945 bolo nadviazané železničné spojenie medzi Bratislavou a Košicami⁶³ a najneskôr do konca roka 1946 boli obnovené všetky najpotrebnejšie železničné komunikácie v rámci Československa i medzinárodnej dopravy do Poľska či ZSSR.⁶⁴ Tento stav bol v rozpore s povojnovou úrovňou cestných komunikácií, na ktorej priebeh poukážeme nižšie.

Navzdory očividným snahám o rýchlu konsolidáciu sa však predstavitelia regionálnej správy v sledovanom období borili s množstvom ťažkostí. Tie im sťažovali prijatie ďalších konsolidačných opatrení. Pri ich celkovom posudzovaní je však nevyhnutné mať na zreteli aj celoštátne súvislosti. Už skôr sme totiž uviedli, že práve tie regiónu v nezanedbateľnej miere spôsobili nižšie popísané ťažkosti. K najvýznamnejším regionálnym nedostatkom patrili predovšetkým:

1. Nedostatok potrebných surovín a stavebného materiálu – s výnimkou okresu Vranov nad Topľou sa ťažkosti s dodávkou slúbených surovín explicitne spomínajú v každom hornozemplínskom okrese.⁶⁵ S prihliadnutím na vtedajšiu situáciu sa tieto ťažkosti nepochybne najvýraznejšie dotkli okresov Snina a Medzilaborce. Pri tých sa v rokoch 1945–1946 vyslovene spomína, že im napriek príslubom žiadna pomoc nebola poskytnutá aj niekoľko mesiacov.⁶⁶ Toto konštatovanie je však v rozpore s aktivitami slovenských i celoštátnych orgánov, ktoré najneskôr od polovice roka 1945 prijímali kroky v prospech surovinového zabezpečenia obnovy najviac poškodených okresov, ktoré ešte popíšeme nižšie.⁶⁷ Dané opatrenia boli v podstate nevyhnutnosťou, s výnimkou okresu Vranov nad Topľou totiž snahy regionálnych predstaviteľov zabezpečiť si materiál z vlastných zdrojov narazili na nedostatok k tomu potrebných druhotných surovín, pracovných síl, prípadne nedostatok elektrickej energie. Faktom je, že s elektrifikáciou okresov tohto regiónu sa vo výraznejšej

⁶³ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 1, Zasadnutie ZP z 21. 6. 1945, bez inv. č., s. 2.

⁶⁴ K tomu porov. napr. ŠA PO HE, Zápisnica napísaná dňa 17. 1. 1945 na V. zasadnutí ONV v HE, bez inv. č. prez., s. 2–3.

⁶⁵ Porov. ŠA PO HE, Zápisnica napísaná dňa 10. 11. 1945 na X. zasadnutí ONV v HE, bez inv. č. prez., s. 2.

⁶⁶ Na to sa sťažoval vedúci MNV vo Svetliciach Peter Šteco. Porov. ŠA PO HE, Zápisnica č. 18 napísaná 13. 6. 1945 na ONV v Medzilaborciach, bez inv. č. prez., s. 1.

⁶⁷ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 1, Zasadnutie ZP zo 6. 6. 1945, s. 4–5. Od tohto obdobia prúdili surovinové dodávky na východné Slovensko v rámci možnosti prakticky nepretržite.

miere začalo práve v povojnovom období.⁶⁸ Pri zhodnotení rozporu, na ktorý sme narazili, je potrebné zdôrazniť dve podstatné skutočnosti. Nedodanie všetkých prislúbených kontingentov surovín a stavebného materiálu bolo vo veľkej miere zapríčinené už spomínaným neuspokojivým stavom československého priemyslu a katastrofálnou úrovňou cestných komunikácií v regióne. Druhou podstatnou skutočnosťou bolo, že vtedajšie surovinové požiadavky boli z celoštátneho hľadiska natoľko vysoké, že k ich pokrytiu by nepostačovala ani priemyselná výkonnosť z predvojnového obdobia. Tieto fakty vyplývajú zo spätného hodnotenia reálnosti dvojročného plánu na prelome rokov 1948–1949.

2. Nedostatok finančných prostriedkov – v tomto prípade šlo o celoštátny fenomén. V nami sledovanej oblasti ale súvisel s predchádzajúcim problémom a treba povedať, že aj v celoštátnom meradle sa z objektívnych dôvodov najnegatívnejšie prejavil práve v najviac zničených a hospodársky najzaostalejších okresoch.⁶⁹
3. Nedostatok odborných i neodborných pracovných síl – sledovaný región v danom prípade kopíroval celoslovenskú i celoštátnu situáciu. Tu však spôsobil výraznejšie ťažkosti, vzhľadom na nepomerne vyššie utrpené škody na obytných budovách a infraštruktúre.

Výrazný časový sklz v rekonštrukčných a konsolidačných prácach – súvisel na jednej strane s už spomínanými nedostatkami, na strane druhej k nemu sčasti prispel ťažkopádny a pomalý administratívny aparát. Podané žiadosti totiž postupne prechádzali cez miestne, regionálne až po celoštátne administratívne úrady. To bol síce obvyklý administratívny postup, súčasne sa ním však proces ich konečného vybavenia výrazne predlžil. Súviselo to so všeobecným nedostatkom administratívnych síl na všetkých úrovniach. Obzvlášť sa to prejavilo práve na území východného Slovenska ako celku, kde zapracovaný administratívny aparát chýbal ešte prinajmenšom v druhej polovici roka 1946.⁷⁰ S rovnakým problémom sa stretli aj štátne stavebné úrady (ďalej ŠSÚ). Tie mali síce zo zákona prideľované kvóty zamestnancov pre potreby stavebno-administratívnej agendy⁷¹,

⁶⁸ Avšak do konca roka 1948 bolo elektrifikovaných len niekoľko obcí v každom z jednotlivých okresov v regióne.

⁶⁹ ŠA PO HE, Zápisnica č. 18 napísaná 13. 6. 1945 na ONV v ML, bez inv. č. prez., s. 1.

⁷⁰ ŠA PO HE, fond ONV SV 1945–1960 prez., kart. 7, Rezolúcia okresu Svidníckeho, Medzilaborického, Sninského a Stropkovského, bez inv. č., s. 4.

⁷¹ Pri každom ŠSÚ mal byť pôvodne pridelený jeden, dvaja a v prípade najviac poškodených oblastí, kam patril aj sledovaný región, traja úradníci. Porov. SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 9, Zápisnica zo zasadnutia UPZP z 12. 6. 1946, inv. č. 482/1946 dôv, s. 4–7.

z dôvodu ich celkového nedostatku⁷² však nebolo možné určené kvóty naplniť.⁷³ Pravdou ale je, že k uvedeným nedostatkom v administratíve dochádzalo okrem iných objektívnych dôvodov vo výraznej miere tiež v dôsledku niekedy až úzkostlivej snahy o očistenie verejného života.⁷⁴ To sa uskutočňovalo vo forme previerok štátnej a ľudovo-demokratickej spoľahlivosti. Zabezpečovalo ich ministerstvo vnútra a na Slovensku osobitný VI. odbor Povereníctva vnútra.⁷⁵ V časoch vnútropolitckej krízy v rokoch 1947–1948 sa tieto ešte zintenzívnili a v značnej miere dochádzalo dokonca k opätovným previerkam už preverených osôb. Významnú úlohu v tom zohral Sväz⁷⁶ slovenských partizánov.⁷⁷ Aby sa vybavovanie žiadostí aspoň čiastočne urýchlilo, vydal ÚPZP v priebehu roka nariadenie o prezumpcii priaznivého vybavenia.⁷⁸ Časový sklz sa najmenej prejavil pri procese už spomenutej rekonštrukcie železníc, ostatné oblasti obnovy domov a infraštruktúry však značne ovplyvnil. Propagandisticky písané pramene v okresoch Humenné⁷⁹ a Snina⁸⁰ z rokov 1945–1946, ktoré hodnotia priebeh povojnovej obnovy ako dobrý, je teda potrebné vzhľadom na skoršie i neskoršie datované pramene brať s veľkou rezervou.⁸¹

⁷² V úradoch v tom čase pôsobilo zo 114 úradníkov iba 68 zapracovaných a ostatní boli novoprijatí.

⁷³ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 10, Stavebná obnova – personálne opatrenie, inv. č. 6153/1-I/1-1946, s. 1–2.

⁷⁴ LETZ, Róbert: *Politický režim na Slovensku 1944–1948 (Charakteristika režimu, jeho základné trendy vývoja k februáru 1948)*. In: Podolec, Ondrej: Február 1948 a Slovensko. Zborník z vedeckej konferencie. Bratislava 2008, s. 121–123.

⁷⁵ MEDVECKÝ, Matej: *Zabezpečiť bezpečnosť Slovenska. VI. odbor povereníctva vnútra*. In: SOKOLOVIČ, Peter et al.: *Roky prelomu. Slovensko v rokoch 1945–1948*. Trnava 2015, s. 307.

⁷⁶ Zámerne používame dobový pravopis.

⁷⁷ LACKO, Martin: *Najhorlivejší pomocníci komunistov. (Sväz slovenských partizánov a udalosti na Slovensku v rokoch 1945–1948)*. In: PODOLEC, Ondrej: Február 1948 a Slovensko. Zborník z vedeckej konferencie. Bratislava 2008, s. 525.

⁷⁸ Podľa tohto nariadenia, ak príslušné úrady o žiadosti nerozhodli do troch týždňov, malo sa ďalej postupovať tak, ako keby rozhodli v prospech danej žiadosti. Porov. SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 14, Prevádzanie dvojročného plánu – zvýšenie pracovného výkonu a zlepšenie pracovnej morálky, inv. č. 108/sekt/1946, s. 7.

⁷⁹ ŠA PO HE, Zápisnica napísaná na úrade ONV v HE na zasadnutí rady ONV v HE dňa 16. 5. 1947, bez inv. č., s. 12.

⁸⁰ ŠA PO HE, fond ONV SV 1945–1949 prez, kart. 9, Úradné potvrdenie, inv. č. 1238/1946 prez., s. 1.

⁸¹ Porov napr. ŠA PO HE, Zápisnica napísaná na úrade ONV v HE na zasadnutí rady ONV v HE dňa 13. 2. 1947, bez inv. č. prez., s. 1.

4. Znížená pracovná morálka civilného obyvateľstva – Tento fenomén bol v regióne v rôznej miere prítomný prinajmenšom počas celého nami sledovaného obdobia a bezprostredne po prechode vojnového frontu súvisel hlavne s nedostatkom surovín, materiálu a potravín. Paradoxne ale v prvých dvoch povojnových rokoch napáchala znížená pracovná morálka oveľa menšie škody než v neskoršom období.

Okrem týchto krokov prevádzaných v súčinnosti celoštátnych a regionálnych orgánov podnikli rad opatrení na podporu vojnou zničených oblastí tiež celoslovenské a celoštátne úrady samostatne. Dané opatrenia mali zmierniť vyššie menované ťažkosti, komplikujúce konsolidačný proces v najviac zničených oblastiach Slovenska. Popri dodávkach stavebného materiálu a potravín zabezpečovali vládne orgány tiež dodávky benzínu a nákladných i osobných automobilov, prevažne z prostriedkov medzinárodnej pomoci UNRRA. Tento krok sa do septembra 1945 bezprostredne týkal okresov Stropkov, Vranov nad Topľou a Medzilaborce, pričom k ďalším dodávkam týchto komodít ešte malo prísť.⁸² V tomto období sa však ešte rátať s jednotnou výstavbou poškodených miest a dedín na celom východnom Slovensku podľa regulačných plánov na podklade predvojnového vzhľadu obcí.⁸³ K urýchleniu konsolidácie mali svojpomocne prispievať aj miestni obyvatelia. Okrem pracovnej povinnosti je príkladom takejto svojpomocnej aktivity samostatné odstraňovanie menších sutín a vojnových škôd.⁸⁴ Dôležitým krokom v procese konsolidácie pomerov na celom východnom Slovensku vo všetkých hospodárskych aspektoch bolo založenie medziministerskej Komisie pre pomoc východnému Slovensku v januári 1946. Tá mala v súčinnosti s celoštátnymi orgánmi obstarávať rekonštrukčné práce a komplexné potravinové i sociálne zabezpečenie obyvateľstva. Časový sklz v plánovanej rekonštrukcii a výstavbe však naďalej narastal. Z pohľadu vládnych orgánov niesla za tento stav zodpovednosť práve Komisia pre pomoc východnému Slovensku. Členom komisie sa vyčítalo predovšetkým neplánovité a chaotické prevádzanie rekonštrukčných prác, bez predošlej konzultácie s nadriadenými orgánmi. Je ale potrebné zdôrazniť, že takéto konzultácie neboli ani dobre možné z dôvodu chýbajúceho komunikačného spojenia, o čom svedčia aj oficiálne vládne dokumenty z tohto obdobia. Napriek tomu ale musíme uznať, že rekonštrukcia prebiehala sčasti neplánovito prakticky na celom Slovensku, východné Slovensko

⁸² SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 1, Zasadnutie ZP z 6. 9. 1945, bez inv. č., s. 4–11.

⁸³ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 3, Memorandum spolku architektov na Slovensku o novovýstavbe vojnou zničených dedín na východnom Slovensku, bez inv. č., s. 1–6.

⁸⁴ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 3, Nariadenie ZP zo 17. 11. 1945 o odstránení opevňovacích zariadení a stôp vojny na pôdohospodárskych pozemkoch, bez inv. č., s. 1–2.

nevynímajúc. Menej reálne, vzhľadom na neskorší vývoj pracovnej morálky, pôsobí obvinenie komisie z predražovania stavebných prác a neúmernej nadpláce robotníctvu. Zhoršenie pracovnej morálky obyvateľstva totiž spôsobili práve nedostatočné mzdy a potravinové prídely. V dôsledku obvinení ale došlo v máji 1946 k obmedzeniu právomocí komisie. Tie sa obmedzili nanajvýš na stavebný dozor. Vykonávanie stavebných prác prešlo do kompetencie ŠSÚ, pričom na prevádzkanie stavieb mali v neskoršom období dozeráť aj pomocné orgány poverenia dopravy a verejných prác a poverenia vnútra, ktoré mali práve za týmto účelom v tom období vzniknúť.⁸⁵ Určitú mieru zodpovednosti za časový sklz v celoslovenskej obnove infraštruktúry je však možné pripísať aj uprednostňovaniu rozvoja priemyslu práve na úkor obnovy stavieb a ciest. Na túto skutočnosť, aj keď je vzhľadom na vtedajšiu celoštátne nepostačujúcu výrobnú kapacitu väčšiny priemyselných odvetví pochopiteľná, boli vládne orgány upozorňované už v druhej polovici roka 1945.⁸⁶ Ich reakciou bolo nariadenie, podľa ktorého sa malo urýchlene začať s výstavbou domov aj bez ohľadu na definitívne určenie na to poverených stavebných firiem tak, aby bolo do konca roka 1946 dokončených aspoň 50 % všetkých plánovaných stavieb.⁸⁷ Paradoxne ale práve to v podstate objasňuje neplánovitosť stavenej obnovy, vyčítanú komisií pre pomoc východnému Slovensku. V polovici roka 1946 sa mala rozbehnúť i výstavba cestných komunikácií vo všetkých východoslovenských okresoch, čo okrem iných dokumentov dokladá štatistika plánovaných investícií na rekonštrukciu ciest. O ich konkrétnej výške v regióne do konca roka 1946 vypovedá nasledujúca tabuľka:

⁸⁵ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 10, Komisia pre pomoc východnému Slovensku – obmedzenie jej činnosti, inv. č. 1650/1946-II/4, s. 1–3.

⁸⁶ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 1, Dôvodová správa k nariadeniu o výstavbe miest a obcí na Slovensku, bez inv. č., s. 1–5.

⁸⁷ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 10, Výstavba domov–smernice, inv. č. 10.653/1946–Dr.M, b. s.

Tabuľka 5: Plánované investície v rámci obnovy cestných komunikácií v jednotlivých hornozemplínskych okresoch do konca roka 1946⁸⁸

Okres	Výška investície v Kčs
Humenné	10 70000
Medzilaborce	19 00000
Snina	10 20000
Stropkov	4 060000
Vranov nad Topľou	2 130000

Kvôli uvedeným ťažkostiam sa efekt podniknutých opatrení prejavil v prvých dvoch rokoch po oslobodení v sledovanom regióne i na celom východnom Slovensku len v nepatrnej miere. Vzhľadom na snahu enormne zrýchliť proces dovtedy ani nezačatej výstavby je to celkom pochopiteľné. V uvedenom období navyše všeobecne platilo, že práve v najviac zničených častiach jednotlivých okresov sa rekonštrukčné práce rozbiehali najpomalšie. Výnimkou nebol ani nami sledovaný región. V jeho najviac poškodených oblastiach sa v tomto období s rekonštrukciou ani nezačalo, ako to dokumentuje rezolúcia z okresu Vranov nad Topľou⁸⁹ či obsahovo podobný dokument z okresu Snina.⁹⁰ O pomalom tempe prác v tom čase nepriamo vypovedá aj vyššie uvedená tabuľka. Ak vezmeme do úvahy, že škody na cestných komunikáciách sa v rôznej, prevažne však závažnej miere dotkli každej obce v regióne, sú plánované investície viac-menej symbolického charakteru. Sme ale presvedčení, že za tento stav mohol aj výrazný časový sklz v prevádzaní odhadov vojnových škôd a následnom vyplácaní preddavkov na nich. K tomu sa v prvých dvoch povojnových rokoch v rámci sledovaného regiónu výraznejšie prikróčilo v okrese Snina a v úplne zničených obciach okresu Medzilaborce. Celkovo československé vládne orgány v tomto období hodnotili priebeh vyčíslňovania vojnových škôd na Slovensku v porovnaní s územím Čiech a Moravy ako značne pomalší.⁹¹ V okresoch Stropkov, Humenné a Vranov

⁸⁸ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 10, rozpočet fondu vicinálnych ciest, bez inv. č, b. s.

⁸⁹ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 13, Najviac vojnou zničené obce vranovského okresu – rezolúcia, bez inv. č., s. 1–4.

⁹⁰ ŠA PO HE, fond ONV SV 1945–1960 prez., kart. 10, Súpis o pomeroch a potrebách Sninského okresu, inv. č. 1306/1946 prez., s. 1–10.

⁹¹ NA Praha, fond MP 1945–1950, kart. 1102, Pripomínky k dopisu UNRRA ze dne 25. V. 1946, adresovanému p. Paulovi, bez inv. č., s. 1.

nad Topľou k vyplácaniu preddavkov vo výraznejšej miere dochádzalo až v rokoch 1947–1948⁹² napriek tomu, že osobitne vo Vranovskom okrese k urýchleniu ich vyplácania viackrát vyzývali i úrady miestnej samosprávy.⁹³ Sťažnosti na tento fakt sa s pribúdajúcim časom od oslobodenia zvlášť v okresoch Humenné, Stropkov a Vranov nad Topľou objavovali s čoraz väčšou intenzitou. Ku konečnému vyčísleniu škôd v celej oblasti došlo po viacnásobných sťažnostiach a revíziách až v priebehu rokov 1947–1948. Toto mohlo súvisieť tiež s celoštátnym uskutočňovaním dvojročného plánu v tom období. Faktom je, že aj za týmto problémom stáli objektívne skutočnosti, takmer navlas rovnaké, ako v prípade predchádzajúcich nedostatkov a síce nedostatok odborne spôsobilých pracovných síl k prevádzaniu odhadov, a taktiež už zmieneny nedostatok úradníkov potrebných k evidovaniu žiadostí. Príslušné odborné komisie pre odhad vojnových škôd vznikali v jednotlivých okresoch väčšinou v priebehu druhej polovice roka 1947. V rovnakom čase sa improvizovane riešil tiež nedostatok úradníckych síl. Tieto skutočnosti v podstate odpovedajú popísanému priebehu vyplácania preddavkov. Každopádne však v závere tejto časti môžeme konštatovať, že konsolidačné opatrenia v regióne v prvých dvoch rokoch po oslobodení z objektívnych príčin reálne dosiahli len symbolické výsledky.

5 Obnova infraštruktúry v období dvojročného plánu 1947–1948

Dvojročný budovateľský plán vlády Klementa Gottwalda, ako znel oficiálny dobový názov tohto dokumentu, predstavoval programové prehlásenie tretej československej vlády. Ideologicky vychádzal z vtedy všeobecne rozšírenej idey hospodárskeho plánovania a jeho prvoradým cieľom bolo prispieť ku komplexnému obnoveniu československého hospodárstva. Tomu zodpovedala aj jeho štruktúra a hlavné ciele, ktoré popri obnove infraštruktúry zahŕňali širokú paletu hospodársky dôležitých odvetví. Z mnohých bodov si na ilustráciu dovoľíme uviesť aspoň nasledovné: 1. Obnova obecných ciest a mostov; 2. Vybudovanie budov miestnej samosprávy (ONV, MNV) v obciach; 3. Elektrifikácia väčšiny obcí; 4. Obnova a výstavba poškodených a zničených školských budov; 5. Sceleovanie pôdy, obrobenie pasienkov a lúk;

⁹² Svedčí o tom masívne prerokovávanie žiadostí o preddavok radami miestnych ONV vo vymedzenom období.

⁹³ ŠA PO VT, Zápisnica napísaná na zasadnutí užšieho výboru ONV dňa 1. 9. 1945, bez inv. č., s. 4.

6. Vysádzanie ovocných škôlok a sádov v obciach; 7. Regulácia koryta miestnych riek a potokov; 8. Výstavba vzorných studní a vodovodov.⁹⁴

Jeho schváleniu vládnyimi orgánmi a zaradeniu do jednotných štátom garantovaných a riadených stavebných akcií predchádzalo vypracovanie ideových náčrtov na obecnej, okresnej či krajskej úrovni. Tie po schválení orgánmi príslušnej samosprávy putovali na konečné schválenie k poverenictvu techniky do Bratislavy, pričom konečné slovo mala vláda. S vypracovaním ideových náčrtov začali jednotlivé obce v súlade s vládnyim nariadením v prvej polovici roka 1946. Paradoxom ale bolo, že kým budovaniu ciest a mostov sa venovala značná pozornosť, obnove domov a bytov bola navzdory pôvodným plánom, ktoré na celom Slovensku rátali s výstavbou 10 000 a obnovou 50–60 000 domov,⁹⁵ v sledovanom regióne venovaná nepatrne menšia pozornosť. Daný stav súvisel s vyššie spomenutými nedostatkami. Plán pri výstavbe počítal popri jednotných stavebných akciách riadených výhradne štátom prostredníctvom ŠSÚ tiež s možnosťou výstavby vo vlastnej réžii za finančnej podpory štátu bezúročnou pôžičkou, či vyplácaním preddavkov vojnovkej škody. Vzhľadom na pomery v regióne sa ale táto dvojkoľajnosť stala pre región do určitej miery brzdou obnovy. Všetky doteraz spomenuté opatrenia totiž nedokázali pokryť nevyhnutné finančné a materiálne potreby jednotlivých okresov, tým menej nahradiť chýbajúce pracovné sily. Faktom ale je, že celoštátne orgány sa obzvlášť problém chýbajúceho materiálu a pracovných síl snažili riešiť v čo najkratšom čase prijatím nových osobitných opatrení, prípadne predĺžením, či opätovným obnovením starších nariadení. K najvýznamnejším z nich patrili: 1. Prednostné pridelovanie stavebného materiálu do najviac poškodených oblastí⁹⁶; 2. Opätovné zavedenie bezplatnej pracovnej povinnosti; 3. Zriadenie pohyblivých skupín robotníkov vysielaných do oblastí, kde bolo robotníctva nedostatok, prípadne do najviac poškodených oblastí; 4. Opätovné preskupovanie predovšetkým odborných pracovných síl do najviac poškodených oblastí; 5. Zriaďovanie poľných tehelní v najviac poškodených oblastiach, ak na to v daných oblastiach boli vhodné podmienky.⁹⁷

Uvedené opatrenia, aj keď by z nášho pohľadu nepochybne priniesli všeobecné zlepšenie pomerov v najviac poškodených oblastiach, zostali z veľkej

⁹⁴ Vychádzame zo štúdia regionálnych ideových náčrtov dvojročného plánu v hornozemplínskych okresoch.

⁹⁵ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 12, Prehlásenie zboru povereníkov, bez inv. č., s. 11–13.

⁹⁶ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 13, Vyhorelé obce poskytnutie pomoci, inv. č. 14163/1946-DR.M., b. s.

⁹⁷ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 14, Urýchlenie stavebnej obnovy pred príchodom zimy, inv. č. 16.080/1946-Dr.m, s. 1–3.

časti iba na papieri. Snaha o prednostné pridelovanie materiálu na východné Slovensko totiž narazila na stále neuspokojivú úroveň komunikácií i jeho celkový nedostatok, načrtnutý vyššie. V súvislosti s bezplatnou pracovnou povinnosťou v rokoch 1947–1948 sa sťažnosti na jej nízku efektivitu vyskytovali v menšej miere už v bezprostrednom povojnovom období, pričom v rokoch 1947–1948 sa ich intenzita ešte znásobila. Nespokojnosť panovala aj s neúmerným zaťažovaním vojnou zbedačeného a nedostatočne zásobeného obyvateľstva.⁹⁸ Tieto skutočnosti vyústili do jej čiastočného sabotovania zo strany zainteresovaných občanov.

S aktivitou pohyblivých pracovných skupín sa síce v rámci východného Slovenska ako celku stretávame, so žiadnymi priamymi dôkazmi o ich činnosti v analyzovanom regióne sme sa však nestretli. Vzhľadom na fakt, že údaje o pomoci či pracovnej akcii boli v tej dobe v snahe o pozdvihnutie morálky obyvateľstva propagované a neraz aj zámerne zveličované, predpokladáme, že k takejto činnosti v regióne naozaj nedošlo. Naopak, tak v rámci regiónu, ako aj v rámci celého Slovenska a Oravy, sme sa stretli s opätovným preskupovaním pracovných síl. Odborne kvalifikovaní robotníci dochádzali na rekonštrukčné práce dokonca až z Čiech, k čomu ich motivovali špeciálne vládou schválené príplatky za dochádzku do práce, pohonné hmoty či odlúčenie od rodiny.⁹⁹ Táto akcia však v sledovanom regióne, na rozdiel od ostatných oblastí, nepriniesla želaný efekt.

Hlavným dôvodom jej neúspechu bolo výrazné zhoršenie pracovnej morálky, kulminujúce v rozmedzí februára až augusta 1948. V tomto období pracovné výkony oproti pôvodným plánom poklesli o 200–300 %. Ich dôsledkom bolo pozastavenie rekonštrukčných prác prinajmenšom v okrese Medzilaborce.¹⁰⁰ Už vyššie sme poukázali na skutočnosť, že šlo o celoštátny fenomén. V rámci sledovaného regiónu bol tento problém najvypuklejšie prítomný popri Medzilaborciach tiež v okresoch Snina a Stropkov, pričom pracovnú morálku tamojšieho obyvateľstva nezlepšili ani hrozby odobratia

⁹⁸ V druhej polovici roka 1948 sa takto sťažovali obyvatelia okresu Medzilaborce. Porov. napr. ŠA PO HE, Zápisnica č. 15 napísaná dňa 26. 8. 1948 zo zasadnutia DOSK v ML, bez inv. č. prez., s. 3.

⁹⁹ SNA BA, fond ÚPZP 1945–1960, kart. 19, Usnesenie sboru povereníkov o poskytovaní podpôr niektorým do práce včleneným zamestnancom, bez inv. č., s. 1–3.

¹⁰⁰ Porov. napr. ŠA PO HE, fond ONV ML 1945–1949 prez., kart. 16, Výstavba obce Medzilaborce, inv. č. 580/1948.M, s. 1–2; ŠA PO HE, fond ONV ML 1945–1949 prez., kart. 16, Sťažnosť a zastavenie stavieb, inv. č. 685/1948-M, s. 1; ŠA PO HE, fond ONV ML 1945–1949 prez., kart. 16, Objednávka robotníctva–urgencia, inv. č. 61 a/1948 M, s. 1.

potravinových prídelov „zahalčivým pracovníkom“.¹⁰¹ Zachované pramene však ukazujú, že pokles pracovnej morálky súvisel s neuspokojivým potravinovým a surovinovým zásobovaním, ako aj s nadmerným zaťažením civilného obyvateľstva a nedostatočným finančným ohodnotením.¹⁰² Tu je potrebné zdôrazniť i fakt, že popri nepomerne horšej pracovnej morálke sa aj v rokoch 1947–1948 stále stretávame s rovnakými ťažkosťami ako v období bezprostredne po oslobodení. V regióne sme sa nestretli ani s výraznejším zakladaním nových tehelní, práve naopak, nedostatok surovín nedokázal kapacitne zabezpečiť ani už existujúce tehelne a vápenky.

Ako sme ale naznačili vyššie, vypracovanie ideových náčrtov jednotlivými obcami ešte neznamenalo, že sa v tej-ktorej obci pristúpilo k uskutočňovaniu plánu pod priamou kontrolou štátu. Prvotným kritériom potrebným k zaradeniu okresu či regiónu do výstavby v rámci plánu bolo uznanie oblasti za hospodársky zničenú. V tomto smere Horný Zemplín vyhovoval.¹⁰³ S ohľadom na pretrvávajúci celoštátny nedostatok zdrojov sa však aj v zničených oblastiach pristúpilo k jednotnej výstavbe iba v najviac poškodených obciach. Ako ukazuje tabuľka, v mnohých obciach sa, navzdory pôvodnému štátnemu schváleniu, nakoniec k jednotným stavebným akciám pod štátnou kontrolou nepristúpilo.

¹⁰¹ ŠA PO HE, Zápisnica č. 17 napísaná dňa 18. 9. 1948 zo zasadnutia DOSK v ML, bez inv. č. prez., s. 8–9.

¹⁰² ŠA PO HE, fond ONV ML 1945–1949 prez., kart. 16, Prídel robotníkov, inv. č. 540/1948, s. 1.

¹⁰³ Za okresy hospodársky zničené boli totiž s výnimkou okresu Vranov nad Topľou uznané všetky hornozemplínske okresy. Pri Vranove nad Topľou síce preverovacia komisia uznala, že ide o okres výrazne zničený, zároveň však o okres relatívne sebestačný a v otázke rekonštrukcie z vlastných zdrojov v porovnaní s ostatnými oveľa perspektívnejší. Porov. NA Praha, fond MPSP 1945 – 1953, kart. 50, Kraje válkou nejvíce postižené, bez inv. č., b. s.

Tabuľka 6: Počet obcí hornozemplínskeho regiónu zapojených do dvojročného plánu v jednotlivých okresoch

Okres	Plánovaný počet zapojených obcí v roku 1947 ¹⁰⁴	Reálne zapojené obce do decembra 1948	Nové stavby	Opravy
Humenné	11	8	111	38
Medzilaborce	31	6	120	19
Snina	10	13	152	120
Stropkov	23	10	116	66
Vranov nad Topľou	10	12	277	38
Región spolu	85	49	776	281

Z uvedenej tabuľky jasne vyplýva, že počet reálne do plánu zapojených obcí nedosahoval ani počet obcí vojnovými udalosťami v jednotlivých okresoch úplne zničených.¹⁰⁵ Na základe nášho predchádzajúceho výskumu sme presvedčení o tom, že nesúlad medzi pôvodným schválením a skutočným uskutočnením stavebnej obnovy súvisel s vyššie popísanými ťažkosťami a taktiež dodatočnými revíziami. Na strane druhej ale uvedená štatistika neznamená, že by sa stavebná obnova mimo jednotných štátom riadených akcií nerealizovala. Práve naopak, celoštátne orgány mali v uvedenom období snahu z ekonomických dôvodov podnecovať pri stavebnej obnove obytných domov samostatné akcie v súkromných rukách. Nesúlad medzi tu uvedenými údajmi o prevedených opravách a novostavbách a údajmi dostupnými vo fondoch jednotlivých ONV, v ktorých sumárne štatistiky uvádzajú vyššie čísla, naopak ukazujú uskutočňovanie súkromných akcií, prípadne akcií organizovaných s podporou ONV a MNV.¹⁰⁶ Keďže ale štatistický rozdiel nie je výrazný, čo je tiež dôvod, pre ktorý ho tu neuvádzame, odkazuje to z nášho pohľadu na obmedzený rozsah takto prevádzanej obnovy. Navyše, dokumenty regionálnej proveniencie naopak poukazujú na skutočnosť, že práve

¹⁰⁴ Zdroj údajov v slpci čerpáme z: SNA BA, fond ÚPZP 1945–1960, kart. 17, Výstavba miest a obcí na Slovensku pre rok 1947, inv. č. 1.007/1947 Dr. M, s. 1–7.

¹⁰⁵ Takýchto obcí bolo totiž v okresoch Snina a Vranov nad Topľou po 14, v okrese Humenné prinajmenšom 10, v Stropkove 25 a okres Medzilaborce bol zničený v podstate úplne, pričom sa v ňom nachádzalo 49 obcí.

¹⁰⁶ Porov napr. ŠA PO HE, fond ONV ML 1945–1949 prez., kart. 16, výmery o stavebnej obnove–zložka dokumentov, bez inv. č., b. s.

v najviac poškodených oblastiach sledovaného regiónu v okresoch Snina¹⁰⁷ a Medzilaborce¹⁰⁸ sa so stavebnou obnovou ani v priebehu rokov 1947–1948 ešte poriadne nezačalo. Snahou štátu pritom bolo práve súkromnú formu obnovy maximalizovať v najväčšej možnej miere.

Navzdory uvedenému ale nemožno popierať, že v rokoch 1947–1948 už k obnove infraštruktúry a obytných domov v hornozemplínskom regióne aspoň sčasti dochádzalo, čo dokladajú početné záznamy z fondov ONV pojednávajúce o rozsiahlejších rekonštrukciách ciest, obytných domov či inej infraštruktúry.¹⁰⁹ Pracovné tempo bolo však v regióne v porovnaní s tempom výstavby na západnom, strednom či dokonca v južných oblastiach východného Slovenska neporovnateľne pomalšie. Hlavne z toho dôvodu nedošlo v regióne k uspokojeniu základných potrieb civilného obyvateľstva v zásobovacej, bytovej a sociálnej oblasti, ktoré sme naznačovali či priamo pomenovali už skôr. Výstavbou prakticky nedotknuté zostali popri oblastiach v Sninskom a Medzilaboreckom okrese taktiež časti okresu Stropkov, vybrané obce okresu Humenné¹¹⁰ a časť Vranovského okresu¹¹¹, ktorý inak prinajmenšom z hľadiska hospodárskej sebestačnosti obstál z celého regiónu štatisticky najlepšie. Pomalé rekonštrukčné tempo však nezanedbateľne ovplyvnilo taktiež cestné komunikácie. Ich obnova bola oproti pôvodným plánom výrazne brzdená prakticky na celom východnom Slovensku a markantne sa to odzrkadlilo v hornozemplínskom regióne. Reálny stav cestných komunikácií sa tu totiž aj koncom roka 1948 hodnotil ako katastrofálny. Najvýraznejšie sa to prejavilo

¹⁰⁷ Porov. napr. ŠA PO HE, fond ONV SV 1945–1960 prez., kart. 8, Bytová obnova v okrese Snina v rokoch 1947–1948 v rámci dvojročného plánu i súkromných stavebných akcií–zložka dokumentov, bez inv. č., b. s.

¹⁰⁸ ŠA PO HE, fond ONV ML1945–1949 prez., kart. 8, Interpelácia obcí Krásny Brod, Ňagov, Sukov, Rokytovec, Roškovce, Nižné Čabiny a Vyšné Čabiny, bez inv. č., s. 1–3.

¹⁰⁹ Z mnohých porov. napr. ŠA PO HE, Zápisnica napísaná na úrade ONV v HE na zasadnutí rady ONV v HE dňa 20. 1. 1948, bez inv. č. prez., s. 7–9; ŠA PO VT, Zápisnica zapísaná dňa 13. 10. 1948 na riadnom zasadnutí DOSK vo Vranove, bez inv. č., s. 4–5.

¹¹⁰ Ide o Nemcami vypálené obce Jankovce, Lukačovce, Vítavzovce a Turcovce. Naproti tomu vyhlásené partizánske obce Chlmec a Porúbka, ktoré počas vojny postihol podobný osud, sa v tomto období dočkali aspoň čiastočnej rekonštrukcie. Porov. ŠA PO HE, fond Štátny stavebný úrad Humenné 1944–1960, zložky dokumentov k stavebnej obnove menovaných obcí, bez inv. č., b. s.

¹¹¹ Týkalo sa to hlavne obcí Malá Domaša, Žalobín, Benkovce, Cabov, Matiašovce, Hencovce, Tovarňanská Polianka, Tovarňe, Kladzany, Slovenská Kajňa, Lomnica a Davidov. O ich problémoch nielen v bytovej oblasti sa prvýkrát dozvedáme už koncom roka 1946 a do konca sledovaného obdobia k zásadnejšej zmene nedošlo. Porov. SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 13, Najviac vojnou zničené obce Vranovského okresu–rezolúcia, bez inv. č., s. 1–4.

v okresoch Snina, Stropkov a Medzilaborce.¹¹² Svedčí o tom tiež nasledujúca štatistika.

Tabuľka 7: Počet neprístupných a ťažko prístupných obcí v okresoch hornozemplínskeho regiónu koncom roka 1948¹¹³

Okres	Neprístupné obce	Ťažko prístupné obce
Medzilaborce	–	14
Snina	2	8
Stropkov	5	17

V štatistike naopak absentujú okresy Vranov nad Topľou a Humenné. Z toho je možné dedukovať, že v daných okresoch sa orgánom miestnej samosprávy v súčinnosti s celoštátnymi orgánmi podarilo koncom roka 1948 zabezpečiť aspoň provizórne komunikačné spojenie. Nemôžeme sa ale domnievať, že by úroveň cestných komunikácií bola v týchto okresoch tri roky po oslobodení ideálna. Tento stav nastal v dôsledku už popísaných nedostatkov. Do úvahy je ale nutné vziať i postreh vtedajšieho ministra techniky Emanuela Šlechtu. Ten v referáte z 20. mája 1948 popri už zmienených problémoch poukázal na vyššiu hospodársku vyspelosť na juhu východného Slovenska a súčasne tiež neporovnateľne lepši stav cestných komunikácií. Práve preto z jeho pohľadu dochádzalo pri rekonštrukčných prácach k uprednostňovaniu južných častí východného Slovenska. Pravdivosť tejto domnienky dokladajú aj zachované štatistiky stavebnej obnovy v tejto časti Slovenska.

V závere môžeme na základe načrtnutých argumentov konštatovať, že za neuspokojivým priebehom povojnovej obnovy v rokoch 1945–1948 v regióne Horného Zemplína stáli v prevažnej miere objektívne príčiny, vychádzajúce z dobovej reality a predvojnovej úrovne hospodárskeho vývoja celej oblasti. Tvrdenia o úmyselnej sabotáži regiónu zo strany orgánov vládnej moci síce neobstoja, súčasne sú však s ohľadom na vtedajší stav regiónu pri najmenšom do určitej miery pochopiteľné. Faktom zostáva, že rekonštrukčné práce na vojnu rozvrátenej infraštruktúre a obytných domoch v regióne, boli do konca roka 1948 ešte len vo svojej úvodnej fáze a pokračovali celé

¹¹² Porov. napr. ŠA PO HE, fond ONV ML 1945–1949 prez., kart. 16, Obec Havaj – prepožičanie miestnosti pre dočasné uvedenie detskej opatrovne a uvoľnenie zodpovedného pozemku k výstavbe zamýšľanej detskej opatrovne, inv. č. 2601/1948, s. 1; ŠA PO HE Zápisnica zo zasadnutia pléna ONV napísaná dňa 29. 1. 1948, bez inv. č., s. 5.

¹¹³ SNA BA, fond UPZP 1945–1960, kart. 34, Obnova a výstavba východného Slovenska, inv. č. B-10409/4-II/5-1948, s. 3.

povoynové desaťročie do roku 1955, čím teda preklenuli aj obdobie prvého päťročného plánu 1948–1953. Až v tomto období je možné v sledovanom regióne uvažovať o dosiahnutí predvojnovej životnej úrovne civilného obyvateľstva.

RESUMÉ

POVOJNOVÁ OBNOVA INFRAŠTRUKTÚRY NA HORNOM ZEMPLÍNE V ROKOCH 1945–1948

Povoynová obnova infraštruktúry na Hornom Zemplíne bola z nášho pohľadu v mnohých ohľadoch zložitejšia, ako na ostatnom území oslobodeného Československa. Sledovaný región sa totiž musel vyrovnávať s následkami všeobecnej hospodárskej zaostalosti, prítomnej už v medzivojnovom období. Práve oblasť východného Slovenska a osobitne Horného Zemplína bola miestom tvrdých vojnových stretov Wehrmachtu s červenou armádou. Oslobodzovacie operácie mali však v danej oblasti, v porovnaní s ostatným územím Slovenska, za následok nepomerne výraznejšie vojnové škody. Ich pričinením sa hospodárska zaostalosť tak Horného Zemplína ako aj východného Slovenska ako celku v porovnaní so zvyškom Československa ešte výraznejšie prehĺbila. Plynulosť procesu obnovy infraštruktúry v sledovanom regióne negatívnym spôsobom ovplyvnil tiež ekonomický a hospodársky vývoj v celoštátnom kontexte. Osobitne si dovoľíme spomenúť vojnovým hospodárstvom rozvrátený priemysel či nedostatočné vybavenie železničnej a automobilovej nákladnej a osobnej dopravy. S uvedenými okolnosťami bezprostredne súvisel tiež nedostatok kvalifikovaných i nekvalifikovaných pracovných síl v strategicky dôležitých odvetviach priemyslu, ako banícky priemysel, priemysel stavebných hmôt či priemysel železa a kovov. Netreba zabúdať ani na postupne sa zhoršujúcu pracovnú morálku civilného obyvateľstva, kulminujúcu predovšetkým v období rokov dvojročného plánu 1947–1948. Vzhľadom na popísané skutočnosti nás neprekvapuje, že povojnová obnova infraštruktúry na Hornom Zemplíne bola na konci roka 1948 len vo svojej úvodnej fáze a trvalo celé desaťročie, kým sa hospodársky život v oblasti čiastočne spamätal.

RESUMÉ*POST-WAR RENEWAL OF INFRASTRUCTURE IN HORNÝ ZEMPLÍN
1945–1948*

The main focus of the given study is put on the analysis of the post-war process of infrastructure renewal and as the case may be its biggest obstacles in the region of Horný Zemplín. In addition, the study follows the most important regional specifications which are among others the geographical location of the analysed region, its inter-war economic development and last not least the amount of suffered military damage in the last years of the war. The process of the infrastructure renewal, especially its obstacles, nevertheless will be objectively studied from the point of view of important state wise contexts such as post-war thought-out capacity, the capacity of the workforce or the economic situation.

Keywords: WWII, post-war renewal, reconstruction of infrastructure, Horný Zemplín

Translated by Mgr. Tereza Kalousková

Mgr. Peter Tkáč
Katedra historie
Filozofická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
Slovenská republika
e-mail: petertkac91@gmail.com

LIDÉ Z OBSAZENÉHO MĚSTA. SONDA DO VZPOMÍNEK PAMĚTNÍKŮ PŘÍTOMNOSTI SOVĚTSKÉ POSÁDKY V OLMOUCI¹

Aleš Zapletal

„Působili jak relikvie, jak ze starých časů. Armáda měla poměrně moderní zbraně, mezikontinentální rakety, a proti tomu ten voják, jak o desítky let zpátky. Nadřazenost těch důstojníků, to bylo snad jak za středověku. Ten obyčejnej voják, to byla úplná nula.“

Z výpovědi pamětníka²

1 Úvod

Město Olomouc se v říjnu 1968 stalo jedním z míst dislokace posádky Střední skupiny sovětských vojsk v ČSSR.³ K ní patřili vedle samotných vojáků také rodinní příslušníci důstojníků a civilní zaměstnanci jednotlivých útvarů se svými rodinami. Sovětská posádka aktivně ovlivňovala tvář města a život jeho obyvatel déle než dvě desetiletí, od konce šedesátých přes celá sedmdesátá a osmdesátá léta až do pádu státně socialistického režimu v listopadu 1989; a ještě i nějaký čas poté, než byl během let 1990 a 1991 proveden úplný odsun sovětských vojsk z československého území. Olomouc byla v době tzv. normalizace „obsazeným“ městem. Vojáci a další lidé patřící k posádce (ve výkladu často označení jako olomoučtí Sověti) zde utvořili významnou menšinu: na počátku devadesátých let, těsně před zahájením

¹ Studie vznikla za podpory MŠMT, grant IGA_FF_2018_006 Společnost v historickém vývoji od středověku po moderní věk IV. Autor článku je interním doktorandem Katedry historie FF UP v Olomouci.

² Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem Z., 10. července 2018. – Ediční poznámka: Pamětníci jsou v textu i v poznámkovém aparátu označeni iniciálou zkracující příjmení, případně osobní jméno; pamětníci se shodnou iniciálou jsou odlišeni římskou číslicí v závorce (II.). Tento postup byl zvolen v zájmu zachování soukromí pamětníků a zároveň naznačení, že každá vzpomínka patří konkrétnímu člověku s jeho jedinečnou zkušeností. Přímé citace ze svědectví respektují jazykové zvláštnosti (hovorovou mluvu, nářečí) jednotlivých mluvčích.

³ Státní okresní archiv v Olomouci (dále jen SOKA Olomouc), Kronika města Olomouce 1968, s. 84.

odsunu (z předchozí doby nejsou údaje k dispozici⁴), se jejich počet pohyboval mezi 15 000 a 20 000 osobami⁵ ve městě, kde trvale bydlelo něco málo přes 100 000 obyvatel (uváděno bez Sovětů).⁶ Využívali četné objekty a prostory; vedle kasáren a jiné vojenské infrastruktury to byly byty pro rodiny důstojníků, respektive civilních zaměstnanců, obchody, škola pro sovětské děti a společenské středisko Dům družby.⁷ Důstojníci a civilní zaměstnanci žili vedle vojenského také svůj rodinný, občanský a společenský život. V této situaci, která vznikla jako dlouhodobý důsledek zásahu pěti států Varšavské smlouvy proti Československu v srpnu 1968, nutně docházelo ke kontaktům s místním obyvatelstvem. Předložená studie je náhledem do vzpomínek pamětníků sovětského obsazení Olomouce. S olomouckými Sověty přicházeli do styku při různých příležitostech, shodou okolností či plánovaně a jejich přítomnost vnímali různými způsoby, výrazněji či méně výrazně. Autor tímto děkuje každému, kdo poskytl své vzpomínky.

2 Několik poznámek k metodologii

Soubor metod, jež souvisejí s využitím vzpomínek pamětníků v historické práci, je známý jako orální historie. V současnosti je respektovaným přístupem i v české historiografii, byť se musí vyrovnávat s kritickými připomínkami ohledně lidské paměti a charakteru vzpomínek. Zdá se totiž, že mysl postupem času stále proměňuje a nově interpretuje získanou zkušenost; pamětník při rozhovoru neprezentuje přesně to, co v minulosti prožil, ale daleko spíše své současné pochopení prožitého a postoj k němu.⁸

Ze snahy vyrovnat se s těmito připomínkami vychází i základní otázka, kterou si zde nad vzpomínkami pamětníků klademe. Život každého člověka je nevyhnutelně součástí „obecných dějin“ – souboru vzájemně provázaných jevů jako jsou politické události, ekonomické procesy, kulturní a sociální vývoj. „Obecné dějiny“ většinou zůstávají na pozadí osobního života. V paměti člověka, který je prožívá, ovšem zanechávají stopu, dlouhodobě zůstávající,

⁴ TOMEK, Prokop: *Úřad zmocněnce vlády ČSSR pro záležitosti dočasného pobytu sovětských vojsk v ČSSR 1968–1990. Historie a vojenství*, 67, 2018, č. 3, s. 4–31.

⁵ ZATLOUKAL, Jiří: *Chybějící pravidla hry. Stráž lidu*, 71, č. 24, 15. června 1991, s. 2.

⁶ RŮŽKOVÁ, Jiřina – ŠKRABAL, Josef a kol.: *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*. Praha 2006, s. 51–54.

⁷ PECKA, Jindřich a kol.: *Sovětská armáda v Československu 1968–1991. Chronologický přehled*. Praha 1996, s. 203.

⁸ SROV. ŠVARČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila: *Mýtus šlechty u nás a v nás*. Praha 2012, s. 7–11.

byť její pochopení se časem mění. Když člověk vzpomíná, vztahuje se tím ke skutečným událostem, jakkoli je jejich stopa v jeho paměti zkresleným obrazem. A právě po této stopě se zde ptáme: jaký dojem, jaký obraz, jaký prožitek zanechala interakce s olomouckými Sověty v pamětnících, kteří poskytli své výpovědi pro účely výzkumu? Z praktických důvodů jsme přitom upustili od vzpomínek na samotné dny vstupu vojsk, neboť popis této události na úrovni města a okresu, byť stručný, by rozsah studie značně zvýšil. Otázky kladené pamětníkům na něj také primárně nebyly zaměřeny. V souvislosti s výše řečeným: zabýváme se situací, kdy se určitý jev „obecných dějin“ odehrává na pozadí každodennosti jednotlivce a tento věnuje hlavní pozornost osobnímu životu. Volnou inspirací je zde práce mladého slovenského historika Michala Jároše *Hybská lesná železnica. Kapitola z dejín Slovenského štátu*. Ta věnuje závěrečnou část vzpomínkám pamětníků na konkrétní historický jev (provoz lesní železnice), nechávajíc je zaznít v jejich různorodosti, aniž by se je snažila statisticky zobecnit nebo vysvětlovat případné rozpory mezi nimi.⁹ Snad tento přístup, uplatněný i zde, přispěje k ocenění svébytné zkušenosti každého jednotlivce.

Z výše řečeného vyplývá, že rozhovory byly vedeny s orientací na „*prožitky, aktivity a postoje narátora*“ vzhledem k určité historické události¹⁰ či přesněji období (jednotlivé výpovědi lze datovat jen přibližně), tedy formou interview.¹¹ Jistě by bylo možno vést rozhovor také jako životopisné vyprávění,¹² s tím, že by k tématu sovětské přítomnosti v Olomouci postupně dospěl. Výhodou by bylo komplexnější poznání pamětníka jako osoby a možnost interpretovat jeho zkušenost s olomouckými Sověty „na pozadí celé historie narátora.“ Miroslav Vaněk a Pavel Mücke životopisné vyprávění upřednostňují;¹³ jestliže jsme zde užili formu interview, je to dáno následujícími skutečnostmi. Za prvé, rozsahem a povahou výzkumu – probíhal v období jednoho roku a tvoří pouze dílčí, byť důležitou součást širšího bádání k tématu soužití olomouckého obyvatelstva se sovětskou posádkou. Životopisná vyprávění by přinesla příliš velké množství dat náročných na analýzu a shrnutí do časopi-

⁹ Srov. JÁROŠ, Michal: *Hybská lesná železnica. Kapitola z dejín Slovenského štátu*. Olomouc 2017, s. 11–13 a 187–238.

¹⁰ NOSKOVÁ, Jana: *Biografická metoda a metoda orální historie. Na příkladu výzkumu každodenního života v socialismu*. Brno 2014, s. 18. – Termín *narátor* užíváme v souladu s územ české literatury o orální historii pro označení osoby poskytující své vzpomínky pro historický výzkum. V tomto výkladu užíváme synonymně označení *pamětník*. Srov. Tamtéž.

¹¹ Srov. VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel: *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha 2011, s. 121–122.

¹² Srov. Tamtéž, s. 122–128.

¹³ Tamtéž, s. 122–123.

secké studie. Za druhé k tomu přistoupily časové možnosti narátorů i autora, kdy ani jedna strana neměla dostatečnou kapacitu na vedení delšího rozhovoru a na případná opakovaná setkání.¹⁴

S každým pamětníkem se uskutečnilo jedno setkání a délka rozhovoru v průměru nepřesáhla hodinu. Autor v pozici tazatele (všechny rozhovory vedl sám) měl předem připraveno několik otázek, jejichž hlavním úkolem bylo poskytnout narátorovi výchozí body pro vzpomínání. První otázka směřovala vždy na asociaci – „Co se vám vybaví, když se řekne sovětská posádka?“ nebo „Máte nějaký výrazný zážitek týkající se sovětské posádky?“ Další připravené otázky se týkaly oficiálně organizované družby, osobního setkání se sovětským vojákem a toho, zda přítomnost posádky ve městě byla námětem rozhovoru mezi narátorem a lidmi kolem. Ne všechny tyto otázky však zazněly v každém interview, někteří narátoři na ně totiž odpověděli sami v průběhu vyprávění. Tazatel naopak kladl i další, doplňující otázky, které vyplynuly z toho, jak se interview odvíjelo. Konečný výstup má podobu, kterou bychom mohli označit jako tzv. semistrukturovaný rozhovor.¹⁵ V několika případech nebylo z různých důvodů na straně pamětníků možno interview realizovat, ale tyto osoby přesto měly zájem své svědectví autorovi poskytnout. V takovém případě od nich přijal písemné svědectví. Tento postup může být problematický a je jistou slabinou výzkumu; autor jej uplatnil ve snaze vyjít pamětníkům co nejvíce vstříc a respektovat jejich preference a zároveň využít jejich zájem přispět k výzkumu vlastním svědectvím.

Volba narátorů byla určena dvěma prostými kritérii – za prvé, narátor v letech 1968–1990 (i jen část tohoto období) pobýval v Olomouci, případně v blízkém okolí, a tedy mohl vnímat přítomnost sovětské posádky a lidí kolem ní; za druhé, byl ochoten o této zkušenosti podat svědectví. (Vedle těch, kdo interview poskytli, autor oslovil dalších osm osob, které odmítly, nejčastěji s vysvětlením, že k tématu nemají co říci.) Celkem bylo během roku 2018 získáno šestnáct výpovědí a na počátku roku 2019 další tři. Ne všechny však byly zpracovány; článek vychází ze šestnácti výpovědí. Narátoři jsou převážně z řad těch, kdo potkávali olomoucké Sověty v ulicích města nebo na tzv. družebních akcích (pokud se jich účastnili). Jejich vzpomínky tak prezentují pohled „zvenčí“. V jednom případě se jedná o člověka, který byl vzhledem ke své profesi (důstojník ČSLA) hlouběji obeznámen s problematikou vyplývající z působení sovětské posádky ve městě, respektive v okrese a v celém Severomoravském kraji. Výklad je rozčleněn na zkušenost s oficiálně

¹⁴ Srov. HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha 2005, s. 173.

¹⁵ VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel: c. d., s. 121–122.

pořádanými setkáními, na postoje a jednání vůči Sovětům mimo tato setkání a na obrazy, které se ve výpovědích opakují.

3 Tzv. družba s olomouckými Sověty

Někteří pamětníci vzpomněli na svou účast na oficiálních setkáních pořádaných institucemi. Dobově se tyto aktivity označovaly známým pojmem „družba“. Jejich základní charakteristikou bylo stanovení předem připraveného rámce pro setkání s obecně závaznými pravidly. Jednotlivec z něj sotva mohl nějak svébytně vystoupit. Pro individuální iniciativu bylo ponecháno jen málo prostoru; očekával se určitý postoj či způsob jednání.

Dva pamětníci vzpomněli na akce pořádané v Domě družby, společenském středisku sovětské posádky, které bylo otevřeno v listopadu 1974.¹⁶ Pan O. uvedl vystoupení žáků 1. třídy základní školy pro sovětské vojáky a civilisty někdy na jaře roku 1986. Vybavuje si, že z vojáků se představení zřejmě účastnili jen důstojníci: „[...] pamatuji si totiž jen na placaté čepice, tzv. elpíčka, nikoli na [...] čapky obyčejných vojáků.“¹⁷ Pan R. zmínil povinnou účast na setkáních při příležitosti výročí a na „besedy s různými pamětníky, partyzány...“, k nimž „ti Rusové už byli takovej přílepek.“ Na tyto besedy vzpomíná jako na nezajímavé. V paměti mu svým obsahem splývají: „Všichni mluvili o tom samém: být revoluční. Bylo nám to vzdálené, to už jsme v osmdesátých letech neřešili.“¹⁸ Na povinnou účast na slavnostních setkáních vzpomněl také pan B.: „[...] museli jsme chodit do Reduty, třeba na výročí VŘSR. [...] Nikdo by si nedovolil tam nejt. Tam byli všichni ti generálové a žvanili.“¹⁹

Další pamětníci uvádějí, že se oficiálně organizovaných „družebních“ akcí ve škole, na pracovišti, případně jinde neúčastnili.²⁰ Paní M. však v této souvislosti podotkla: „Vím [...] o lidech, kteří se s nimi družili. [...] my jsme se nedružili. [...] Ve svém okolí jsem neměla nikoho, kdo by se s nimi družil.

¹⁶ SOKA Olomouc, fond M5-109 Stráž lidu Olomouc (nezpracovaný fond), Usnesení 41. schůze předsednictva OV KSČ v Olomouci, konané 17. 10. 1974.

¹⁷ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Písemné svědectví pana O., 10. listopadu 2018.

¹⁸ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem R., 3. října 2018.

¹⁹ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem B., 6. srpna 2018.

²⁰ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem J., 24. října 2018; Rozhovor s paní J., 4. dubna 2018; Rozhovor s paní M., 15. července 2018; Rozhovor s panem T. (II.), 26. března 2018; Rozhovor s panem Z., 10. července 2018; Rozhovor s paní Z., 27. července 2018; Písemné svědectví paní H., 30. května 2018.

Ale byli takoví lidé.²¹ Pan O., jehož vzpomínku na „družbu“ citujeme výše, si uchoval dojem, že „družba“ celkově byla „asi dost málo výrazná“.²² Na druhé straně pan B. a pan T. hovořili o činnosti svých nadřízených v podniku Sigma Olomouc, snažících se kontakty se sovětskou posádkou rozvíjet a snad se i Sovětům „zavděčit“. Šlo tedy spíše o osobní iniciativu, která se však mohla promítat do podoby „družebních“ aktivit v podniku. Lze si představit, že s takovým postojem mohl konkrétní jednotlivec být styčnou osobou mezi podnikem a posádkou při organizaci „družebního“ setkání. Oba pamětníci na tyto snahy nadřízených, potažmo na nadřízené samotné, vzpomínají s určitým despektem. Pan B., pracující v oné době na ředitelství Sigm, uvedl: „Měl jsem vedoucího, byl to vysloužilý voják, mladej, hloupej. On na schůzi KSČ někdy v lednu 1969 vystoupil a řekl památnou větu: ‚Soudruzi, domluvili jsme se, že jim nebudeme říkat okupanti.‘ [...] Ten chodil každý den s Rusama chlastat a netajil se tím. On tu družbu držel za všechny.“²³ Pan T. popsal neúspěšnou snahu svého nadřízeného o „družební“ aktivitu – organizovanou prohlídku Olomouce pro sovětské důstojníky z letiště. Pan T. měl posloužit jako průvodce. Společně navštívili sovětský útvar na letišti, aby prohlídku města domluvili. Byli přátelsky přijati sovětským plukovníkem. Komunikace byla na panu T.; když na pokyn nadřízeného přednesl nabídku, plukovník „začal bědovat, že kolik oni toho mají [...], tech úkolů, že voni tak toho času nemají [...]“. Prostě jsem pochopil, že to byla nabídka tady tohohle hňupa [tj. pamětníkova nadřízeného, pozn. A. Z.] a von [plukovník] o ni nestál.“ Pamětník datuje vzpomínku do poloviny sedmdesátých let.²⁴

Pan J. (II.), který v první polovině sedmdesátých let působil v olomoucké posádce ČSLA, nabídl zajímavý postřeh ke „družbě“ v prostředí armády. Zmínil postavu jistého majora Záboje, kterého označil za „správce [...] posádky“ a který byl „[h]lavním takovým služebním kontaktem i z povinnosti“. Podle pana J. (II.) „měl nezávaděníhodný postavení. Když byly oslavy se Sovětama, tak ho tam pozvali, zůstal tam skoro sám, naučil se i chlastat. [...] Protože on byl představitelem. Ostatní ti velitelé těch útvarů, štábní důstojníci, tak ti se vůbec s těma Sovětama nijak zvlášť nesetkávali.“ Jinak ke „družbě“ v prostředí armády uvedl, že ji organizovalo „pár lidí z vojenského politického oddělení. Když byly nějaký ty oslavy, pár lidí se tam ožralo.“ Celkově však podle něj v Olomouci kontaktů mezi československými a sovětskými vojáky

²¹ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s paní M., 15. července 2018.

²² Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Písemné svědectví pana O., 10. listopadu 2018.

²³ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem B., 6. srpna 2018.

²⁴ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem T., 5. července 2018.

bylo málo, „že by se to navštěvovalo, to ne.“ Jiná situace byla ve vojenském výcvikovém prostoru Libavá a v opravárenském závodě ve Šternberku, „kde se opravovaly BVP [bojová vozidla pěchoty, pozn. A. Z.] a tanky a to i ty sovětský, takže tam kontakty byly.“²⁵

4 Postoje a jednání vůči Sovětům mimo tzv. družbu

Spíše než ke „družebním“ aktivitám se pamětníci vyjadřují k interakci s olomouckými Sověty, probíhající mimo tato organizovaná setkání. Vzpomínky zachycují její různé podoby od přátelských kontaktů přes snahu o korektní jednání a vzájemné míjení až po konflikty. Je tedy možno je citovat jako konkrétní příklady možných způsobů interakce, aniž bychom si tím činili nárok v úplnosti popsat vztahy obou skupin. Je totiž zřejmé, že škálu od přátelství po konflikty lze najít u interakce mezi libovolnými dvěma skupinami. Dáváme zde za pravdu Prokopu Tomkovi, uvažujícímu taktéž o vztahu olomoucké veřejnosti s místní sovětskou posádkou: „Se současným stupněm poznání problematiky nelze vzájemné vztahy popsat zcela vyčerpávajícím způsobem.“²⁶ Lze však doufat, že níže uvedená zjištění jsou krokem na cestě k úplnějšímu porozumění věci.

Pamětníci si vybavují zejména vzájemné míjení, případně též ze své strany postupné zvyknutí si na přítomnost Sovětů. Snažili se jim vyhýbat, kontakt nevyhledávali, byť je ve veřejném prostoru potkávali, zejména důstojníky, jejich manželky a děti.²⁷ Je pochopitelné, a výpovědi to dokládají, že i toto míjení vnímal každý individuálně. Pro paní M. šlo o vědomou snahu Sověty ignorovat, vyplývající z jednoznačně odmítavého postoje: „Prostě jsme je neviděli. Chodili jsme skrz ně. Byli tu fyzicky, ale nechťeli jsme je vidět. Jak kdo, samozřejmě. V životě jsem s nimi nemluvila. [...] Prostě to byli okupanti. [...] Vzpomínám na to velmi negativně.“²⁸ Podobně vypověděla paní J., jejíž zkušenost se vztahuje k osmdesátým letům, kdy v Olomouci stu-

²⁵ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem J. (II.), 20. března 2019.

²⁶ TOMEK, Prokop: *Dvě armády v Olomouci*. Rukopis, 2017, s. 6.

²⁷ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem B., 6. srpna 2018; Rozhovor s paní B., 6. srpna 2018; Rozhovor s panem J., 24. října 2018; Rozhovor s paní J., 4. dubna 2018; Rozhovor s panem L., 19. června 2018; Rozhovor s paní M., 15. července 2018; Rozhovor s panem R., 3. října 2018; Rozhovor s panem T. (II.), 26. března 2018; Rozhovor s panem Z., 10. července 2018; Rozhovor s paní Z., 27. července 2018; Písemné svědectví paní H., 30. května 2018; Písemné svědectví pana O., 10. listopadu 2018.

²⁸ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s paní M., 15. července 2018.

dovala a posléze pracovala: „[...] my jsme se jim vyhýbali. My jsme v podstatě se na ulicích chovali jako – jako kdyby oni byli duchové. Jako kdyby nebyli. [...] kolem nich se takzvaně chodilo jenom. Nebo možná lidi tak jako spíš přecházeli na druhou stranu ulice.“ Sovětskou komunitu v Olomouci označila za „v podstatě takové ghetto. Ale ghetto, které se vytvořilo samo pro sebe, ne že by ho vytvořil někdo.“²⁹ O odmítavém postoji hovořil i pan T. (II.): „My jsme vlastně měli jaksi pocit, že bysme se s něma vůbec neměli bavit a neměli bysme se na ně usmívat a tak, aby... jo, třeba těch vojáků obyčejných by mně bylo líto, že bych asi tušil, že moc nevědí, kde jsou a proč tu jsou a tak, ale stejně jsem si říkal, že by člověk neměl... že by se jim měl vyhýbat.“ Sovětské vojáky si vybavuje také jako určitým způsobem skryté: „[...] nebyli příliš vidět v Olomouci, jenom ti důstojníci se občas objevili, auta jezdily, že jo, občas přes Olomouc, a ti vojáci [tj. základní služby, pozn. A. Z.] vlastně nesměli ta kasárna vůbec opustit. [...]“³⁰

Paní Z. popisuje vztah, který lze označit za chladný, a to z obou stran, ale v zásadě bez konfliktů: „Když nemáš někoho rád, tak se mu snažíš vyhnout. Přátelský vztah, to vůbec ne. Myslím, že vzájemně jsme se nějak... Oni neměli rádi nás, my jsme neměli rádi je. Ale nějaký potyčky, nebo že bys mu nadával, to ne.“³¹ Paní H. uvádí určitou míru pochopení pro situaci Sovětů, v tomto případě žen důstojníků a jejich dětí: „Víc než vojáky jsem potkávala na ulici i v obchodě manželky důstojníků s jejich dětmi. Časem jsem si uvědomila, že to tady taky nemají jednoduché. Byli vytrženi ze svého prostředí, školy, jazyka, okolí, na které byli zvyklí.“ Ze strany sovětských žen vnímala „povýšenou nadřazenost i odstup, zvláště ve frontách v českých obchodech. Možná to byla i jejich obranná reakce na naše nepřátelské pohledy, kterými jsme jim dávali najevo, jak jsou u nás ‚vítáni‘.“³² Paní B. konstatuje prostě: „[...] člověk [se] jim [Sovětům] snažil vyhýbat. Potkávali jsme se s nimi víc akorát v tom [sovětském] obchodě.“ Na vojíny vzpomíná se soucitně: „ubozí kluci“.³³

Pro pana J., který v sedmdesátých letech chodil na základní školu, byla přítomnost Sovětů (alespoň v té době) nekonfliktní součástí každodenního života: „[...] jsme je občas jako potkávali na ulici [...], to byli taková jako

²⁹ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s paní J., 4. dubna 2018.

³⁰ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem T. (II.), 26. března 2018.

³¹ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s paní Z., 27. července 2018.

³² Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Písemné svědectví paní H., 30. května 2018.

³³ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s paní B., 6. srpna 2018.

kolemjdoucí, jako, jako všichni ostatní. A vzhledem k tomu, že jsem to měl od raného věku, tak mi to přišlo takové jako normální. [...] Až pozdějš [...] mi přišlo vlastně, že jsou to vlastně okupanti.“ I on je popisuje jako určitým způsobem skryté: „Já myslím, že oni zas tak moc nevytlézali z těch kasáren. [...] jsem měl pocit, že opravdu na to, kolik jich bylo v těch kasárnách, jo, předpokládám, tak že ven mezi normální civily vylézali poměrně zřídka. [...] neměl jsem pocit, že by se jima to tady nějak příliš hemžilo [...].“³⁴ Podobnou nekonfliktní zkušenost, i v souvislosti s dětským věkem, uvádí pan Z.: „Neměl jsem vůči sovětským vojákům negativní pocit, nevypěstoval jsem si nenávisť. Tehdy jsem to bral tak neutrálně. Jako děcko, malý děcko je v tom věku celkem adaptabilní. Mně už to pak bylo celkem ukradený. [...] Ti Rusáci pro mě přešli do takové kulisy.“ Hovořil i o tom, že v dané době přijal oficiální vysvětlení vstupu vojsk: „[...] říkal jsem si, jestli by nám tady někdo chtěl ubližovat, ti Rusáci nás přijeli chránit? To pro mě bylo zdůvodněný. Bral jsem to jako nutnost, že to je v pořádku, že tady jsou.“ Na sovětské vojáky základní služby vzpomíná smířlivě: „A většinou jsi viděl ty chudáky, jak člověk na ně měl být naštvanej? [...] Ti vojáci, to bylo nejposlednější kolečko v systému. Takhle ve mně ten pohled je uložený už spoustu let. Vůči těm vojákům velmi smířlivej.“³⁵

Pan J. (II.) více reflektoval zkušenost, že sami Sověti si od českého obyvatelstva udržovali odstup, a to i v prostředí armády, kde by bylo lze předpokládat určitou profesní spřízněnost: „Pokud se týká nějakých osobních kontaktů, oni byli velice opatrní.“ Vybavil si nicméně příležitostná gesta soucitu vůči vojákům základní služby: „našli [se] lidi, že nějakýmu tomu vojáčkovi donesli chleba nebo tak...“ K užšímu styku Sovětů a místního obyvatelstva však podle něj docházelo pouze z důvodu (nelegálního) obchodování, „kšeftování“, ve kterém šlo o benzin, hodinky a „pár takovejch věcí“; Sověti měli velký zájem o dámské oděvy a o kufry. „Kšeftování“ se objevovalo i v prostředí armády; pamětník projevil určitý despekt vůči vojákům ČSLA, kteří je iniciovali – označil je za „chytráč[ky]“.³⁶

Velmi neobvykle (ve srovnání s ostatními pamětníky) vnímal Sověty v Olomouci pan O.; také on si vybavuje vzájemné mínění („Potkávali jsme je na ulici denně, ale nikdy jsme s nimi nemluvili.“), jako malý kluk si ovšem všímal hlavně automobilů a jiné techniky. Po městě jezdila „vojenská policej-

³⁴ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem J., 24. října 2018.

³⁵ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem Z., 10. července 2018.

³⁶ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem J. (II.), 20. března 2019.

ní auta s nápisem BAI (četl jsem to jako „BAN“) a vojenské kolony: „Bylo to zpravidla několik hřmotně vypadajících nákladáků značky ZIL nebo KAMAZ, typické cisterny s nápisem ОТГЕОПІАСНО a s emblémy hořící pochodně (myslel jsem, že je to zmrzlina), džípy, ale také transportéry a tanky.“ Pamětník popisuje své tehdejší nadšení: „Mně jako malému klukovi ta jejich technika imponovala, ježily se mi chlupy na těle radostí a strachem dohromady, když kolona projížděla kolem. Pamatuji si také, že jsem na ně někdy mával – cítil jsem ale, že tohle mávání se mamince nebo babičce moc nelíbilo.“ S oblibou také vojenskou techniku Sovětů kreslil, spolu s dalšími vrstevníky „za hojných komentářů.“ „Klukovská“ zaujatost technikou jej snad vedla k tomu, že Sověty dlouhou dobu ani nevnímal jako okupanty. Uvádí, že mu to „došlo až na úplném sklonku socialismu [...], to mi bylo deset let“.³⁷

Vzájemné korektní vystupování naznačují vzpomínky dvou pamětníků, kteří se Sověty přišli do kontaktu v souvislosti se svým zaměstnáním. Paní Z. si vybavuje situaci, kdy sháněla chybějící součástku na pracovní stroj sovětské výroby; situace se opakovala „asi dvakrát nebo tak.“ V kasárnách se přitom dostala až do kanceláře velitele, kterou popsala: „To je tak jak v ruských filmech [...]. Těžký takový červený závěs, všude tam trůnil Lenin na podobizně. Měla jsem pocit, že k tomu stolu kancelářskému jdu jak přes chrámovou loď.“ Vystupování velitele si vybavuje právě jako korektní. Když potřebnou součástku dostala a neměla ji čím zaplatit, nechali jí ji Sověti zadarmo, „[...] že „éto charašo“.“³⁸ Pan Z. pracoval po určitou dobu na podnikovém ředitelství Drogerie, jejíž zboží sovětská posádka také odebírala. Uvádí, že se několikrát setkal s někým z vyšších důstojníků v rámci hodnocení tzv. dodavatelsko-odběratelských vztahů a že přitom dokonce „panovala ryze přátelská atmosféra.“ Vzpomínku datuje do počátku osmdesátých let, „to už byl třeba rok 1982, nejdřív konec roku 1982“, kdy v Drogerii pracoval.³⁹

O korektním vystupování vojáků z povolání hovořil také pan J. (II.). Na rozdíl od předchozích dvou pamětníků, kteří popsali výjimečné situace, s tím měl zřejmě bohaté zkušenosti, a to nejen z Olomouce. Z titulu své funkce v ČSLA objížděl sovětské posádky v Severomoravském kraji, a tedy přišel do kontaktu s tamními veliteli. O nich řekl: „Oni si rádi všechno vyřizovali sami. Ať už to byly nedostatky týlového charakteru, vyřizování stavebních povolení...“ Velitelé posádek v Jeseníku a v Šumperku na něj působili při-

³⁷ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Písemné svědectví pana O., 10. listopadu 2018.

³⁸ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s paní Z., 27. července 2018.

³⁹ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem Z., 10. července 2018.

větivě, zatímco v Bruntále a v Krnově „to bylo jenom tak, potřebujete něco – nepotřebujeme“, tedy zřejmě určitá strohost z jejich strany. Od roku 1975 potom sloužil v posádce v Písku, kde byli jako přidělenci čtyři sovětsští důstojníci; „ti se chovali velice slušně. Ani jsem je nikde neviděl, že by tam někde popíjeli nebo tak...“ Popsal dále spolupráci mezi ČSLA a sovětskou posádkou v Olomouci ve specifické oblasti – trestné činnosti sovětských vojáků. Někdy v roce 1969 nebo 1970 informoval o záležitosti sovětský vojenský prokurátor československé velitele „a žádal nás, abychom při zjištění čehokoliv jim podali hlášení. [...] Velice o to hlášení [...] stál.“ Týkalo se to i výše zmíněného „kšeftování“. V jednom případě pomáhala ČSLA při pátrání po sovětském vojákovi, „kteřej se vloupal do bytu a schovával se mezi lidima“. Podle pamětníka však tato spolupráce celkově nebyla příliš účinná.⁴⁰

Za přátelský lze označit vztah ke konkrétním sovětským vojákům, který popsala paní L. ve vzpomínkách na svého otce. Rodina bydlela nedaleko kasáren na Tabulovém Vrchu; šlo o křesťany. Jeden sovětský voják hledal právě kontakt s křesťany a k této rodině se dostal díky doporučení jejího známého. Pamětnice si vybavuje: „Voják si nás našel, přišel v galoších k nám do paneláku. Tatínek mu říká: ‚Co chceš – vykoupat, najíst, obléknout...‘ – On řekl – ‚Jenom modlit.‘“ Uvádí také, že její rodiče půjčili Sovětovi peníze, aby mohl jet navštívit svou rodinu do SSSR. Z vděčnosti pak přivezl dárky – plastovou panenku a příborové nože. Další vzpomínka, kterou s ním má paní L. spojenou, byla návštěva jeho matky a sourozence. Společně přišli do bytu rodiny pamětnice a „chtěli si zazpívat u klavíru. [Z]pívali jsme ‚Želajem šťastia‘ – hlasitě v paneláku.“ Druhý Sovět, který pomoc otce paní L. vyhledal, byl důstojník, jehož žena čekala dvojčata. Rodina jim věnovala kočárek a fusak a otec k nim chodil se modlit. Po jejich návratu do SSSR zůstali v písemném kontaktu. Pamětnice doplnila, že její otec byl velmi obětavý a štedrý k lidem obecně, nejen k Sovětům, a že se současně podílel na tajné distribuci křesťanské literatury ze zahraničí. Vybavila si rovněž, že byt její rodiny byl sledovaný agentem StB.⁴¹

Do konfliktních situací se Sověty se naopak dostával pan B. (II.). Na počátku osmdesátých let totiž krátce brigádně pracoval u olomouckého dopravního podniku jako přepravní kontrolor a stávalo se mu, že zjistil Sověta jako „černého pasažéra“. Jeden případ, který nazval jako nejzávažnější, popisuje blíže. K incidentu došlo v tramvaji, která právě přijížděla na Žižkovu náměstí,

⁴⁰ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem J. (II.), 20. března 2019.

⁴¹ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Písemné svědectví paní L., 11. srpna 2018.

kde byla služebna VB a zároveň velitelství sovětské posádky. Tramvaj zůstala stát v zastávce „[...] a já jsem vlítl na tu policejní stanici, řekl jsem, že tam mám Rusáky bez jízdenky [...], a že teda potřebuju jejich zajištění a zjištění totožnosti.“ Příslušníci VB po určitém průtahu Sověty vyvedli z tramvaje a odvedli na služebnu, kam bylo nutno zavolat jednoho ze sovětských velitelů pro ověření totožnosti zadržených, protože neměli žádné doklady; ten zároveň uhradil pokutu. Pan B. (II.) vzpomíná na pocit zadostiučnění, v němž se promítá cynismus vůči Sovětům: „[...] měl jsem opravdu prasečí radost z toho, že mně i ten bolševický režim umožnil v mezích zákona škodit. Takže se mně povedlo za tu dobu, já nevím, asi nějakých čtyřicet Rusáků takhle vybrat.“ Zmínil ještě, že se v takové situaci ostatní cestující postavili na jeho stranu, „takže jsem si mohl dovolit tady prostě tuto taškařici uhájit a nikdy jsem z toho skutečně neměl polízanici [...]“. Z interview obecně vyznívá otevřené nepřátelství vůči Sovětům, které jsem v ostatních rozhovorech nezaznamenal. On sám uvedl: „[...] než bych viděl, že je to, řekněme, člověk, spolubratr (?), tak jako já, tak jsem v tom viděl: je to náš nepřítel. A [...] opravdu jsem se tak k nim choval.“⁴²

Dvě konfliktní situace, jež lze označit jako bizarní až groteskní, popsal pan T. (II.). V jedné z nich figuroval jako přímý aktér, ve druhé jako svědek. První se odehrála v době, kdy pamětník navštěvoval experimentální víceleté gymnázium, na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. „Byli jsme v horním patře [...], a protože jsme ty okupanty hrozně nenáviděli, tak já jsem jednou z otevřeného okna – tam jely ty sovětský nákladáky krytý plachtou – a já jsem nedojezené jablko na ně hodil. A to auto zastavilo a vojáci z toho vyskákali, jestli na ně někdo nehodil nějaký granát, takže já jsem se rychle schoval.“ Druhá situace nastala v jedné olomoucké hospodě, kde „byl nějaký agresivní opilec [...]. No a my jsme tam jednou byli a přišli tam dva sovětské důstojníky. Vešli dovnitř a ten opilec na ně zvolal: ‚Zdráavstvujtě taváryšči!‘ A oni se jako usmáli [...], načež on zvolal: ‚Heil Hitler!‘ na ně, jo, a voni ztuhli a odešli. [...] nic se mu nestalo [...], ale to ztuhli všichni [...], já bych nic takovýho neřek’“.⁴³

⁴² Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem B. (II.), 22. května 2018.

⁴³ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem T. (II.), 26. března 2018.

5 Obrazy sovětské přítomnosti

V rozhovorech jsem zaznamenal, že přítomnost Sovětů zanechala v pamětnících určité obrazy, které se ve výpovědích opakují. Zachycují výrazné znaky, jimž je společná neobvyklost vzhledem ke zkušenosti pamětníků; Sověti v nich figurují jako svým způsobem exotičtí. Častým motivem je sovětská samoobsluha, „univěrmag“, kam mělo české obyvatelstvo běžný přístup. Prodavačky zde používaly místo pokladen počítadla, tzv. sčoty, které poutaly pozornost. Ocitujme konkrétní výpovědi: „Mám takovou vzpomínku, jak chodíme nakupovat do univermaga. Ten byl v Domě armády. Mělo to tři oddělení – s jídlem, s šatstvem a ještě jedno. Počítali peníze sčotem. V prvním oddělení měli dobré bonbóny, děckám to chutnalo, to jsem jim chodila kupovat.“ (paní B.)⁴⁴ „Si pamatuju, že jsme jednou byli tady v tom ruském obchodě na, myslím, ulici 1. máje, [...] tak jsme koukali [...], jak tam místo normálních kas, který počítaj, že, mechanických, tak [prodavačky] používaly ty sčoty, taková ta počítadla legrační. Myslím, že jsme tam snad ani nic nekoupili tehdy, možná tak hrst nějakých bonbónů, nebo něco takového. No, pravidelně jsme tam věru nechodili.“ (pan J.)⁴⁵ „[...] já jsem se tam byla jednou podívat, do toho univěrmagu, protože mě to prostě zajímalo [...], a byla jsem teda v šoku, protože poprvé jsem tam viděla ty sčoty. [...] člověk [si] připadal opravdu jako někde na vesnici kdysi před dvěma sty lety, kdy se prostě počítalo na počítadlech, a já jsem na to hleděla úplně – jsem byla úplně fakt v šoku. A jinak ty obchody byly poměrně dobře zásobené, takže samozřejmě lidi tam chodili [...].“ (paní J.)⁴⁶ „Jak je armádní dům [tj. Dům armády, pozn. A. Z.], taks tam mohl vlízt a tam měli oni obchod s čistě ruským zbožím. Oni tě nevyhodili. Ženská měla sčot, takový počítadlo, nevím, jak to fungovalo, ale jí to šlo. Tam sis mohl koupit nějaký čaj, tam toho zboží taky moc nebylo, možná nějaký matrjošky...“ (pan Z.)⁴⁷ Všimněme si, že tato výpověď se od předchozí odlišuje dojmem z pestrosti nabídky a množství zboží, které se v obchodě prodávalo. Dodejme, že někteří další pamětníci (pan L., paní M., pan T. II.) více či méně kategoricky odmítli, že by do „univěrmagu“ někdy byli šli.⁴⁸

⁴⁴ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s paní B., 6. srpna 2018.

⁴⁵ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem J., 24. října 2018.

⁴⁶ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s paní J., 4. dubna 2018.

⁴⁷ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem Z., 10. července 2018.

⁴⁸ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem L., 19. června 2018; Rozhovor s paní M., 15. července 2018; Rozhovor s panem T. (II.), 26. března 2018.

Druhým opakujícím se motivem je sovětský důstojník následovaný sluhou nesoucím zavazadla, „pucflekem“; je zde naznačen výrazný nepoměr mezi důstojníkem a jemu přiděleným vojákem základní služby. Citujme opět několik příkladů: „Často jsme [...] vídali typický obraz – sovětský důstojník [...] si jen tak, aniž by cokoli nesl, švihácky krácel na nádraží nebo naopak rázoval od nádraží, a za ním, neuvěřitelně obtížen zavazadly, se vlekl obyčejný voják, vojenský sluha.“ (pan O.)⁴⁹ „Sovětsští důstojníci měli ještě pořád ty sluhy, jako ty takzvané pucfleky, takže šel důstojník s manželkou a před nimi šel ten voják v uniformě, nějaký prostý, a nesl jim kufry nebo jiná zavazadla. Nebo za něma, nevím, jak to bylo správně. Takže to bylo takový zvláštní... pro nás.“ (pan T. II.)⁵⁰ „Když se [důstojníci] stěhovali, měli velký nádražní vozíky. Taková ta nešarža, ta to tlačila, že z něho teklo jak z vola. Měli tam spoustu báglů, i záchodovou mísu.“ (paní Z.)⁵¹ „Oficír měl svého pucfleka, jako byl ten jouda Švejka. Myslím si, že to tak bylo, že od nějaké hodnosti ten důstojník to měl. Když to srovnám s naší armádou, kde jsem byl, když tu Rusáci ještě byli, tak tam to tak nebylo. Nadřazenost těch důstojníků, to bylo snad jak za středověku. Ten obyčejnej voják, to byla úplná nula.“ (pan Z.)⁵²

Zmiňme ještě třetí opakující se motiv, a to vzhled uniforem vojáků základní služby. Pamětníci si je vybavují jako zastaralé, působící zanedbaně, případně kontrastující s lépe vypadajícími uniformami důstojníků. Uvedme i zde několik výpovědí: „Mně se vybaví takový jako snědý, nakrátko ostříhaný, černovlasý chlapec, o něco starší než já, v umouněné, takové běžové uniformě.“ (pan J.)⁵³ „Oni ti sovětsští vojáci měli takový uniformy, který, se mně zdálo, příliš nezměnili od carských dob, že opravdu to působilo, jako kdyby sem přišla nějaká dávná historie.“ (pan T. II.)⁵⁴ „Za ty léta jsem viděla jedinýho šikovnýho Rusáka, to bylo na Novým Světě, důstojník. Vypadal kultivovaně, že by si s ním člověk dal třeba i kafe. Ti ostatní byli takový ušmouřenci.“ (paní Z.)⁵⁵ „Vybaví se mi „püllitry“, boty, ne šněrovací, přišly mi jak ze

⁴⁹ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Písemné svědectví pana O., 10. listopadu 2018.

⁵⁰ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem T. (II.), 26. března 2018.

⁵¹ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s paní Z., 27. července 2018.

⁵² Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem Z., 10. července 2018.

⁵³ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem J., 24. října 2018.

⁵⁴ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem T. (II.), 26. března 2018.

⁵⁵ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s paní Z., 27. července 2018.

starých časů. [...] A uniforma. Důstojníci měli ty uniformy, celkem jo. Ale ty půllitráky, to si říkám, jak v tom mohli zvládat ten výcvik. Běhat třeba, to muselo být nesmírně náročné. Jak jezdecký... no hrozný boty. [...] Působili jak relikvie, jak ze starých časů. Armáda [měla] poměrně moderní zbraně, mezikontinentální rakety, a proti tomu ten voják, jak o desítky let zpátky.“ (pan Z.)⁵⁶

6 Závěr: potřeba širšího kontextu

Uvedené výpovědi pamětníků nabízejí pohled na oficiální „družbu“ s olomouckými Sověty, na jednání a postoje vůči nim mimo tento rámec a na některé opakující se motivy, související se sovětskou přítomností v Olomouci. Pamětníci se vyjádřili více k jednání a postojům mimo rámec „družby“, která naopak v jejich zkušenostech stojí spíše na okraji. Vzpomínky poskytují zejména příklady vzájemného míjení, ale i přátelského stýkání, korektního vystupování a konfliktních situací. Motiv, který se ve výpovědích opakuje, zachycuje obraz sovětské samoobsluhy („univěrmagu“) s prodavačkami používajícími počítač, tzv. sčoty, důstojníka doprovázeného osobním sluhou, „pucflekem“, vlekoucím zavazadla a zastaralý, zanedbaný vzhled uniform vojáků základní služby.

Studie je případovou, zaznamenávající převážně příklady zkušeností Olomoučanů, kteří na sovětskou posádku a lidi kolem ní pohlíželi nejčastěji „zvenčí“. Mohli bychom snad říci: z pozice kolemjdoucích, kteří nebyli hlouběji obeznámeni s některou specifickou agendou, týkající se přítomnosti posádky. Na tom nic nemění ani fakt, že bylo možné získat a ve výkladu prezentovat vzpomínky jednoho pamětníka, který byl se Sověty v kontaktu díky svému postavení v ČSLA, a tedy mohl proniknout do světa kasáren, ostatním pamětníkům uzavřeným. Tuto určitou jednostrannost lze jistě považovat za slabinu studie. Dalším problémem je nesourodost výpovědí, projevující se při bližším zkoumání, která sťažuje jejich uspořádání do souvislého výkladu. Možnosti i přínos studie tedy nelze přeceňovat. Jasně však ukazuje zejména potřebu kontextu, do něž je nutno zasadit nastolená témata jako příklady zkušenosti jednotlivce s různými stránkami sovětského obsazení Olomouce a přítomnosti Sovětů ve městě. Zde jsme výpovědi nechali zaznít samostatně, aby dostaly prostor různé hlasy a lépe vynikla osobitost každého z nich. Tím

⁵⁶ Soukromý archiv autora, sbírka Svědectví pamětníků. Rozhovor s panem Z., 10. července 2018.

zřetelněji musíme v závěru říci, že poznatky je třeba ukotvit v širším výkladu, který zde, vzhledem k rozsahu článku, není prezentován.

Témat, k nimž se vzpomínky vztahují, není málo a studie nabízí zásobu citací k využití v rozsáhlejší výkladu, který by mohla nabídnout budoucí monografie. Je dílčím krokem; zároveň však lze doufat, že i přes uvedená omezení krokem samostatným. Ukazuje totiž, že i zkušenosti získané pohledem „zvenčí“, pohledem „kolemjdoucího“, chcete-li „obyčejného“ Olomoučana, mají k výzkumu čím přispět. Mohou zaujmout zvláště čtenáře z řad obyvatel města a regionu, kteří přítomnost sovětské posádky sami nezažili. Bylo by tedy škoda tyto výpovědi pominout a nenechat je zaznít vedle jiných pramenů, jiných stop minulosti. Ba dokonce, kdybychom je pominuli, mohl by vzniknout dojem, že se sovětské obsazení města místních obyvatel vlastně netýkalo a nijak jejich běh života neovlivnilo. Jak jsme však ukázali, zanechalo v nich své stopy; v někom snad hlubší, v někom mělčí, ale pro každého se stalo součástí jeho osobní historické paměti.

RESUMÉ

LIDÉ Z OBSAZENÉHO MĚSTA.

SONDA DO VZPOMÍNEK PAMĚTNÍKŮ PŘÍTOMNOSTI SOVĚTSKÉ POSÁDKY V OLOMOUCI

Sovětská posádka byla v Olomouci dislokována v říjnu 1968 a ovlivňovala tvář města téměř třiadvacet let, až do ukončení odchodu sovětských vojsk z Československa v roce 1991. Vedle samotných vojáků k ní patřili také rodinní příslušníci důstojníků a civilní zaměstnanci útvarů se svými rodinami. Sověti tak ve městě utvořili svěbytnou komunitu, která se dostávala při různých příležitostech do kontaktu s místním obyvatelstvem. Dílčí částí výzkumu věnovaného olomoucké sovětské posádce je práce s výpovědmi pamětníků. Důraz je kladen na individuální zkušenost pamětníka, na stopy, jaké v jeho vzpomínkách zanechal postoj k olomouckým Sovětům a jednání s nimi. Jde přitom převážně o pamětníky, kteří se s nimi nejčastěji potkávali v ulicích města nebo na „družebních“ akcích, a jejichž zkušenosti tedy vycházejí z pohledu „zvenčí“. Získané poznatky se vztahují k oficiálním setkáním s olomouckými Sověty v rámci „družby“, k jednáním a postojům vůči nim mimo tento prostor (od přátelského vztahu a korektního vystupování přes mínění až po konfliktní situace) a ukazují také určité opakující se motivy

ve výpovědích, zachycující obrazy sovětské přítomnosti ve městě (sovětská samoobsluha s prodavačkami používajícími počítadla, tzv. sčoty, důstojník s osobním sluhou vlekoucím zavazadla, zanedbané a zastaralé uniformy vojáků základní služby).

Klíčová slova: 1968–1991, Olomouc, sovětská armáda, společnost, výpovědi pamětníků

SUMMARY

*PEOPLE FROM THE OCCUPIED TOWN.
A PROBE INTO THE MEMOIRS OF WITNESSES
OF THE SOVIET MILITARY PRESENCE IN OLOMOUC*

The Soviet garrison was deployed in Olomouc in October 1968 and it influenced the face of the city for almost 38 years until the end of the leave of the Soviet army from Czechoslovakia in 1991. Next to the soldiers were the families of the commissioned officers and civil employees of the divisions with their families. The Soviets therefore created a distinctive community which came into contact with the local inhabitants during several occasions. Part of the given research dealing with the Soviet garrison in Olomouc is the work with the testimonies of the witnesses. The focus is put on the individual experiences of the witnesses, on the traces, which were left in the memories regarding the opinion towards the Soviets in Olomouc and their negotiations. The chosen witnesses met with them mostly in the streets and during “twinning” joined events (called ‘družba’ in Czech). Therefore, their experience comes from an “external” point of view. Gained notions relate to the official meetings with the Soviets in Olomouc during official meetings (‘družba’), to the opinions and actions outside of the given environment (from friendly relations to concrete demeanour to conflict situations) and they show certain repetitive motifs in given testimonies showing the reflection of the Soviet presence in the city (Soviet supermarkets with shop assistants using abacuses so-called sčota, commissioned officer with his own servant dragging luggage, unkept and obsolete uniforms of the soldiers of the elementary conscription).

Keywords: 1968–1991, Olomouc, Soviet army, society, testimony of witnesses

Translated by Mgr. Tereza Kalousková

Mgr. Aleš Zapletal
Sladkovského 277/61
779 00 Olomouc
Česká republika
e-mail: zapletal.alda@gmail.com

ZPRÁVY

ZPRÁVA O ČINNOSTI KATEDRY HISTORIE FF UP V OLMOUCI ZA AKADEMICKÝ ROK 2017/2018

Antonín Kalous

Akademický rok 2017/2018 byl pro Katedru historie FF UP v Olomouci úspěšným rokem, což se odrazilo nejen v hospodaření katedry, ale také ve vědeckém výkonu a úspěších studentů.

Katedra historie FF UP si v roce 2018 stála ekonomicky vcelku dobře. Počet studentokreditů i bodů v RIVu znamenal, že katedra hospodařila s dostatečným rozpočtem. Proti loňskému roku se zvýšil počet kreditů započítávaných do rozpočtu katedry, a proto zdroj 11 (za studium) tvořil téměř 60 procent rozpočtu katedry a zdroj 30 (za vědu), kde byla bohužel opět započítávána data za léta 2011–2015, tvořil 40 procent. Stablní rozpočet, který se mírně proti roku 2017 navýšil, dával katedře možnost, aby se nadále rozvíjela a byla též schopna řešit některé drobnější problémy jednotlivých oborů.

Zájem o studium na katedře historie je v podstatě setrvalý a nijak výrazně se zatím neprojevil demografický pokles. Stejně jako v loňském roce přistoupila katedra historie k tomu, že zájemcům o studium byly pro některé obory odpuštěny přijímací zkoušky. Katedra historie stále nabízela jedno- a dvouoborové bakalářské studium historie, archivnictví a archeologie a v magisterském stupni navazující studium jedno- i dvouoborové historie a archeologie a anglicko-jazyčný program Euroculture (který je ve spolupráci s dalšími sedmi evropskými univerzitami realizován pod značkou Erasmus Mundus). V doktorském stupni pak nabízela katedra studium v oborech obecné dějiny a české dějiny. Ve spolupráci s Pedagogickou fakultou vyučuje katedra obory Dějepis se zaměřením na vzdělávání v bakalářském stupni a Učitelství dějepisu pro střední školy ve stupni magisterském.

Pro všechny obory bylo zcela zásadní, že na jaře 2018 probíhala konečná fáze jednání o institucionální akreditaci Univerzity Palackého. Katedra historie byla pochopitelně zařazena do oblasti vzdělávání Historické vědy. Dne 5. dubna 2018 byla na katedře celý den přítomna odborná komise Národního akreditačního úřadu pod vedením prof. Martina Wihody, jež měla za úkol posoudit připravenost našeho pracoviště pro výuku v různých oborech historických věd (historie, archivnictví, archeologie). Schůzka proběhla velice úspěšně a katedra historie nebyla ve svých záměrech nijak omezena. Nová institucionální akreditace ovšem také znamenala přípravu nových akreditačních spisů a nově upravených studijních plánů – práce se zhostili přede-

vším Michael Viktořík, Pavel Kreisinger, Jana Oppeltová a Pavlína Kalábková s přispěním dalších kolegů a Jana Burešová pro doktorský program.

Největší událostí roku 2018 byl jistě přesun katedry historie zpět do prostoru, které obývala v letech 2008–2016, tedy do budovy Na Hradě 5. V týdnu od 11. června proběhlo stěhování, které by nebylo možné bez podpory fakulty, samozřejmě, a především bez organizačních schopností sekretářky (asistentky) katedry Markéty Peřinové. Díky úsilí téměř všech členů katedry i pomoci studentů se katedra přemístila z budovy na třídě Svobody 8 do nově opravené budovy, o jejíž rekonstrukci se zasloužila jak univerzita, tak fakulta a svou účastí na plánovacích schůzkách i bývalý vedoucí katedry Jan Stejskal. Při rekonstrukci probíhal též archeologický výzkum vedený Pavlem Šlézarem, který potvrdil existenci tzv. Nového hrádku v tomto prostoru, a také prozkoumal další objekty včetně dvou středověkých studní.

Pokud jde o personální změny, na konci školního roku 2017/2018 opustil katedru nečekaně doc. Karel Konečný, jenž se rozhodl dát přednost působení na Pedagogické fakultě UP. Na jeho místo byl prozatím na částečný úvazek přijat dr. Lukáš Perutka, jenž se soustředí na moderní dějiny a zaměřuje se také na dějiny Latinské Ameriky a dějiny Spojených států amerických. V únoru 2018 se vedoucím katedry stal Antonín Kalous, jenž tento úřad přijal na tři roky. Katedra má též zastoupení v akademickém senátu FF UP, jehož předsedou je Jan Stejskal a jedním z členů studentské komory Michal Nguyen.

Výzkum katedry historie pokračoval podobně jako v předchozích letech – tedy členové katedry pilně vydávali jak studie a články v českých i zahraničních časopisech a knihách, tak samostatné monografie, rovněž české i zahraniční. Byly ukončeny některé projekty GAČR a další dále probíhaly včetně Centra excelence. Nově získali projekty GAČR s dobou řešení od ledna 2018 Radmila Prchal Pavlíčková a Karel Nováček. V rámci zmiňovaného Centra excelence proběhl na katedře v listopadu 2017 workshop *Paměť města*, na jehož organizaci se podílela Michaela Antonín Maláníková.

Katedra též pokračovala ve svém úsilí v mezinárodním vzdělávání. Od tohoto školního roku byl program Euroculture znovu potvrzen status programů Erasmus Mundus, přičemž noví studenti se stipendijní podporou byli vybíráni na školní rok 2018/2019. Studenti programu se zúčastnili v červnu intenzivního programu v Krakově, který byl organizován partnery z univerzit v Groningenu a v Krakově. Koordinátorkou programu se stala od ledna 2018 Hana Ferencová, jež nahradila Jitku Raškovou. Rovněž pokračoval – jako každým rokem – program Nebraska Semester Abroad. Nová jednání se rozproutila o možnostech organizace programu v letním i – nově – v zimním semestru. Program nicméně běží zcela bez problémů a je zajišťován

prací Martina Elbela a Jana Stejskala s pomocí Terezy Lyčkové, doktorandky katedry historie. V letních měsících se odehrál druhý ročník letní školy, která se zaměřila na obecné problémy vývoje střední Evropy, který organizoval rektorát UP a za katedru historie Antonín Kalous. V průběhu roku se studenti katedry historie zapojili do mezinárodní výměny studentů v rámci programů Erasmus+ a CEEPUS a katedra rovněž přijala zahraniční studenty, kteří se zapojili do studia především v rámci v angličtině vyučovaných kurzů a seminářů. Na konci srpna se též konala Letní škola numismatiky, jejíž první ročník organizovali Jiří Militký, Filip Hradil a Jana Oppeltová. Škola měla dosah i na spřízněné Slovensko. A stejně jako v loňském roce se konala letní škola archivních studií v klášteře v Teplé vedená Janou Oppeltovou

Studentské aktivity zahrnovaly jak tradiční vodáckou exkurzi tentokrát na Berounce, tak další kulturní akce pořádané oběma studentskými spolky (tj. Cech a ISHA). Studenti dobře prezentovali katedru i na vědeckém poli. Studentská vědecká konference se konala v prosinci 2017, do celostátního kola postoupili Ivana Dobešová a Michal Prause. Oba se na celostátní konferenci pořádané Katedrou dějin a didaktiky dějepisu PdF UK v Praze 11.–12. dubna 2018 umístili mezi nejlepšími pracemi, Michal Prause na 4. a Ivana Dobešová na 5. místě. Skvěle tak reprezentovali všechny studenty a celou katedru historie. Ještě v listopadu 2017 získal jiný úspěch pro katedru historie Petr Žizka, jenž za svou bakalářskou práci obdržel Cenu Edvarda Beneše, již vyhlašuje Sezimovo Ústí.

doc. Mgr. Antonín Kalous, M.A., Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc
Česká republika
e-mail: antonin.kalous@upol.cz

ČINNOST SEKCE ARCHIVNICTVÍ V AKADEMICKÉM ROCE 2017/2018¹

Věra Slavíková

Do prvního ročníku v akademickém roce 2017/2018 nastoupilo 18 studentů archivnictví (10 jednooborových, 8 dvouoborových). Ve druhém ročníku studovaly 4 jednooborové posluchačky, ve třetím pak 5 frekventantek (4 jednooborové a 1 dvouoborová). Ve třech termínech (leden, červen a srpen 2018) 7 uchazečů obhájilo bakalářskou diplomovou práci a 6 studentů složilo státní závěrečnou zkoušku, další posluchači absolvovali státnice zčásti.

V průběhu akademického roku 2017/2018 probíhaly intenzivní přípravy akreditace nového studia archivnictví, které byly završeny odevzdáním spisu 1. března 2018 a které zahrnuly novou podobu jedno i dvouoborového studia (ve verzi maior i minor) pro institucionální akreditaci. Podklady prověřila při své návštěvě naší katedry 5. dubna 2018 akreditační komise vedená prof. PhDr. Martinem Wihodou, Ph.D. z brněnské Masarykovy univerzity. Komise, v níž obor archivnictví zastupovala prof. PhDr. Hana Pátková, Ph.D., se kladně vyjádřila k možnosti institucionální akreditace, do níž bude připravovaný studijní program zařazen.

Garantem obou forem studia archivnictví zůstává i do budoucna doc. Mgr. Antonín Kalous, M.A., Ph.D. Výuku pomocných věd historických, archivnictví, dějin správy a dalších předmětů studia zajišťovali zejména kmenoví členové sekce PhDr. Karel Chobot, Mgr. Jana Oppeltová, Ph.D., Mgr. Věra Slavíková a Mgr. Ema Šimková, Ph.D. Z dalších členů katedry, zabezpečujících základní předměty oboru, je třeba připomenout PhDr. Karla Podolského a doc. PhDr. Michaela Viktoříka, Ph.D. a externisty PhDr. Bohdana Kaňáka, Ph.D., Mgr. Roberta Mečkovského, Ph.D., Mgr. Miroslava Myšáka a nově také PhDr. Filipa Hradila, vedoucího Historického ústavu Vlastivědného muzea v Olomouci, který přednáší numismatiku. Na výuce a její organizaci participovali i interní doktorandi katedry Mgr. Soňa Chmelíková a Mgr. Michal Jaroš.

Na konci letního semestru proběhlo stěhování katedry historie do nově zrekonstruované budovy Na Hradě, kde se prostory sekce archivnictví rozšířily o nově vybudovanou a vybavenou pořádací místnost a sklad v suterénu.

Rovněž v tomto akademickém roce se pracoviště archivnictví podílelo na několika grantech. Ve spolupráci s Katedrou dějin umění Filozofické

¹ Za spolupráci při zjišťování informací děkuji Mgr. Janě Oppeltové, Ph.D. a studentské sekci ČASu.

fakulty Univerzity Palackého pokračoval projekt, který se zabývá dějinami, soupisem a analýzou souboru prvotisků kapitulní knihovny a byl podpořen z prostředků studentské grantové soutěže na Univerzitě Palackého (IGA).² Část členů oddělení archivnictví je zapojena i do Centra excelence Obraz – komunikace – jednání,³ jiní pokračovali s prací v řešitelském týmu grantu NAKI Za chrám, město a vlast. Olomoucký biskup Karel z Lichtensteinu-Castelcornu uprostřed barokní Evropy.⁴ Na tento grant navazuje od ledna 2018 projekt Sociální vazby a korespondenční partneři Karla II. z Lichtensteinu-Castelcornu ve světle dochované korespondence, a to v rámci univerzitní studentské grantové soutěže IGA.⁵ V roce 2017 se podařilo rovněž získat grant z projektu Podpora publikační činnosti na FF UP na vydání knihy Život a osobnost Bedy Dudíka (1815–1890).⁶

Od května 2017 participuje sekce archivnictví na celouniverzitním projektu OP VVV ESF Univerzita Palackého jako komplexní vzdělávací instituce⁷, jehož cílem je inovace dosavadního studia tak, aby vycházelo vstříc potřebám praxe a umožnilo větší uplatnění našim absolventům, což reflektuje i nová koncepce akreditace.

I nadále se pokračovalo v realizaci některých kurzů v terénu, které vznikly v rámci projektu ESF Inovace studia Historických věd na Univerzitě Palackého, a to díky zájmu studentů archivnictví a historie získat praktické dovednosti, ale i institucí, v nichž se nachází velké množství písemných či hmotných pramenů. Frekventanti kurzů a praxí (v délce 24, 48 a 96 vyučovacích hodin ohodnocených 2–5 kredity) se tak věnovali pořádání, evidenci a dokumentaci historických dokladů z majetku především římskokatolické církve (knihovny, soubory not a archiválií), a tím mnohdy přispěli k jejich záchraně. Většina praxí se odehrála přímo u původců a vlastníků zpracová-

² Projekt Historie, rozbor a katalog souboru prvotisků kapitulní knihovny v Olomouci (IGA_FF_2015_011).

³ Projekt GA14-36521G spojuje Katedru historie FF UP, Historický ústav a Seminář dějin umění FF MU.

⁴ NAKI II, č. DG16P02M013. Vedle Mgr. Věry Slavíkové se jedná o naše absolventy a studenty (Mgr. Soňa Chmelíková, Mgr. Kryštof Kouřil a Mgr. Zuzana Orálková), kterým se v rámci archivního průzkumu biskupovy korespondence podařilo v období březen 2016 – prosinec 2017 zpracovat formou rešerší 146 kartonů.

⁵ Řešitelé Mgr. Soňa Chmelíková, Mgr. Kryštof Kouřil a Mgr. Zuzana Orálková jsou součástí širšího výzkumného týmu Společnost v historickém vývoji od středověku po moderní věk IV. (IGA_FF_2018_006).

⁶ Nositelkou je autorka jmenované publikace Mgr. Ema Šimková, Ph.D., která získala grantový příspěvek v rámci Institucionálního rozvojového plánu, okruhu Strategický rozvoj (IRP_FF_2017).

⁷ Registrační č. projektu CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_015/0002337 (1. 5. 2017 – 30. 4. 2021).

vaných fondů, v letním semestru 2018 se jednalo o základní pořádání knižní pozůstalosti prof. PhDr. Bedřicha Šindeláře, DrSc. (1917–1996), která se stala součástí sbírek benediktinského kláštera (Rajhrad 7.–11. června 2018), revizi historického fondu profesorské knihovny Gymnázia V. Nováka (Jindřichův Hradec 9.–14. července 2018), katalogizaci diecézní knihovny (Litoměřice, 14.–22. července 2018).

V létě (9.–13. srpna 2018) se také sešel pracovní tým semináře Stavební památka – porozumění a dokumentace kulturně-historického fenoménu (na příkladu premonstrátské kanonie v Teplé). Cílem setkání se stala analýza seminářů proběhlých v minulých letech, zamyšlení nad koncepcí tohoto interdisciplinárního studijního pobytu, jeho další směřování a příprava obsahu jednotlivých studijních bloků. Jako opravdu přínosná se ukázala spolupráce olomoucké katedry historie⁸ jak se studenty a pedagogy Semináře dějin umění FF MU⁹, tak s Národním institutem pro další vzdělávání, který umožňuje nadaným studentům středních a základních škol další rozvoj.¹⁰

Většina kurzů by nemohla proběhnout bez vstřícnosti zmíněných institucí, nadstandardní spolupráce pokračovala především s Vlastivědným muzeem v Olomouci, díky níž je možné exkurzemi seznámit studenty prvního ročníku s tímto typem paměťových institucí. Osvědčila se rovněž možnost inventarizace osobních fondů uložených v archivu muzea jako bakalářských diplomových prací, při nichž studenti získávají potřebné praktické znalosti s pořádáním zajímavého archivního materiálu, muzeum pak možnost zpřístupnění badateli žádaných osobních fondů¹¹. Kooperace s VMO získala letos další rozměr tím, že se Letní školu numismatiky, pořádanou PhDr. Filipem Hradilem a PhDr. Jiřím Militkým, Ph.D. (Numismatické oddělení Národního muzea v Praze) v termínu 24. 8.–26. 8. 2018, podařilo zorganizovat v prostorách katedry, kde se na organizačním zajištění podílely studentky 2. ročníku archivnictví.¹²

⁸ Mgr. Robert Mečkovský, Ph.D., Mgr. Jana Oppeltová, Ph.D., Mgr. Věra Slavíková a Mgr. Lucie Toman, Ph.D., jejichž tým již tradičně doplnil prof. PhDr. Jiří Mikulec, CSc., s přínosnými zkušenostmi z jiných univerzit. Užitečným se stal i pohled zástupce odborníků z praxe Mgr. Tomáše Wizovského, kastelána hradu Bečov, kde se rovněž koná výuka studentů v prostoru památkového objektu.

⁹ Zastoupeným lektory Mgr. Alešem Flídrem a doc. Mgr. Ondřejem Jakubcem, Ph.D.

¹⁰ A to pod vedením Mgr. Jany Janouškové, metodika-specialisty pro podporu talentovaných na NIDV.

¹¹ Nyní se zpracovávají písemnosti hudebního skladatele Josefa Nešvery, v srpnu 2018 byla obhájena bakalářská diplomová práce Sabiny Horákové Osobní fond Boženy Mrštíkové (1789) 1876 – 1958.

¹² Mgr. Alexandra Svobodová a Lucie Papáčková.

V akademickém roce 2017–18 pokračovala odborná praxe studentů při pořádání spisovny olomoucké firmy Nestlé Česko s. r. o., závod Zora.¹³ Souběžně se jednotlivé ročníky posluchačů archivnictví zúčastnily odborných praxí ve státních archivech, ale také exkurzí do různých typů archivů¹⁴ či výstav v rámci jubilejního roku republiky,¹⁵ na nichž se podílela i olomoucká studentská sekce České archivní společnosti. Její zástupci v březnu 2018 navštívili valnou hromadu této profesní organizace, kde ostatní účastníky seznámili s činností olomoucké sekce. K Mezinárodnímu dni archivů zorganizovali 8. června 2018 studenti archivnictví zajímavé přednášky svých kolegů.¹⁶

Studentská sekce ČASu uspořádala i neformální setkání archivářů – vedle zářijového setkání s prvním ročníkem se jednalo zejména o tradiční pasování archivářů, které se tentokrát konalo již v polovině října v Kroměříži. V pátek 13. října jsme si odpoledne prohlédli prostory kroměřížské arcibiskupské knihovny, večer a noc pak byla věnována samotnému plnění úkolů, na jehož konci čekalo slavnostní uvedení uchazečů z prvního ročníku do stavu archivářského. V sobotu 14. října si ještě účastníci z řad studentů archivnictví prohlédli zdejší zámek. V prosinci 2017 se podařilo studentské obci archivářské sejít také na předvánočním večírku, plném deskových her, a na každoročním plese katedry historie, nazvaném Smaragdový ostrov. Vedle čistě archivářských aktivit se posluchači archivnictví účastnili i dalších akcí organizovaných Katedrou historie FF UP.

Mgr. Věra Slavíková
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
77180 Olomouc
Česká republika
e-mail: vera.slavikova@upol.cz

¹³ Odborný dohled zajišťovala Mgr. Jana Oppeltová, Ph.D. a Mgr. Ema Šimková, Ph.D.

¹⁴ Archiv města Brna (listopad 2017), Národní archiv v Praze (duben 2018), Moravský zemský archiv v Brně (květen 2018).

¹⁵ Labyrintem dějin českých zemí na Pražském hradě (březen 2018).

¹⁶ S pohledem na polské archivnictví zde vystoupil student Krystian Trusz (Uniwersytet Opolski), který na naší katedře pobýval v letním semestru v rámci programu Erasmus. Lukáš Smolka, posluchač olomouckého archivnictví, se věnoval v příspěvku Jak šel čas se Zlatou bulou sicilskou právě tomuto dokumentu a jeho interpretací až do současnosti.

ZPRÁVA O ČINNOSTI SEKCE ARCHEOLOGIE KATEDRY HISTORIE FILOZOFICKÉ FAKULTY UNIVERZITY PALACKÉHO V OLOMOUCI ZA ROK 2018

Pavína Kalábková

Uplynulý rok 2018 byl pro sekci archeologie rokem plně pracovním. Realizovala se výuka ve všech stupních a formách akreditovaného bakalářského a magisterského studia. Připravila se a úspěšně obhájila nová akreditace spojená s institucionální akreditací UP. Řešily se získané grantové projekty, realizovaly se terénní výzkumy a zpracovával se movitý materiál v archeologických laboratořích. Byl to také rok jubilejního výročí fungování sekce na UP spojený nejen s oslavou, ale i realizací druhé studentské archeologické konference. Ale zejména to však byl rok opětovného stěhování do zrekonstruovaných prostor katedry v univerzitní budově Na Hradě čp. 5 a řešení s tím spojených problémů.

Opět se měnilo personální obsazení sekce. V roce 2018 pracovala již v počtu třinácti zaměstnanců. Posílila o dva nové odborníky, a to o Mgr. Lenku Starkovou, Ph.D. a PhDr. Miroslava Melčáka, Ph.D., kteří začali pracovat na nově získaném projektu GAČR s Karlem Nováčkem. Na mateřskou dovolenou nastoupila v červenci Ivana Vostrovská a na dobu její nepřítomnosti si její práci rozdělili mezi sebe zbylí pracovníci.

Základním úkolem bylo pro sekci zajištění výuky. Celkem do všech forem studia archeologie bylo v září 2018 zapsáno 112 studentů. Do výuky se oficiálně zapojila i L.Starková, která zde začala realizovat kurzy spojené s GIS a 3D modely v archeologii a začlenila je mezi standardní přednášky v bakalářském studiu i magisterském studiu. Kromě naší univerzity pracovníci sekce realizovali také výukové pobyty v rámci ERASMUS, a to Ivana Vostrovská a Martin Golec ve Wroclawy a Pavel Šlězár v Bratislavě. Z bratislavské univerzity naopak přijela v rámci tohoto programu Jana Mellnerová, která zde měla několik přednášek ze slovenského eneolitu.

Červnovým stěhováním si sekce polepšila i pohoršila. Získala zejména nové prostory v archeologických laboratořích – novou laboratoř na konzervaci kovů a samostatné je teď i pracoviště antropologické a archeobotanické. Inovována byla fotografická laboratoř a laboratoř na zpracování keramiky a ostatního movitého nálezového materiálu. Sekce získala i nové depozitární prostory. Pracovníkům zůstaly také tři kanceláře. Pro výuku se využívá plně

jedna seminární učebna a v případě potřeby se mohou využívat i další učebny katedry historie. Všechny prostory jsou vybaveny novým nábytkem a v učebnách je i nová projekční technika. Sekce však přišla o samostatnou prostorovou knihovnu a studovnu spojenou s malou učebnou. Knihovna se musela rozdělit – část knih byla přesunuta do depozitáře a část je uložena v seminární učebně archeologie a je k nim tedy omezenější přístup. Uhájilo se však místo knihovnicka a její provoz je tak zajištěn. Nicméně chybí prostor pro studovnu a malou učebnu, kde jsme si zvykli realizovat výuku především magisterského studia a také není ideální propojení knihovny a učebny, neboť se obě činnosti vzájemně ruší. Bohužel po přestěhování jsme po celý následný půl rok museli řešit řadu technických problémů v prostorech našich laboratorů (od nefunkčního odpadu a digestoří po velkou vlhkost ve stěnách), které nám znepříjemňovaly naši činnost.

Jak již bylo zmíněno, pracovníci sekce řešili v roce 2018 celou řadu vědeckých projektů. Martin Golec v tomto roce dokončil projekt FPVČ s názvem *Platěnická kultura mezi Olomoucí a Vyškovem*. Výstupem projektu bude odborná publikace, která by měla vyjít v roce 2019. Vedle toho společně se studentkou Zuzanou Mírovou vydal v ediční řadě Archeologického centra Olomouc *Archaeologiae Regionalis Fontes* knihu s názvem *Hallstatt magnate graves from Brno-Holásky 1 and 2 in Central European context*, která je rozšířeným výstupem ze studentčiny bakalářské diplomové práce. Mimo to řešil i projekt NAKI II Hardtmuth: Od uhlu k tužkařskému impériu. Miloš Hlava a Pavína Kalábková se druhým rokem podíleli na řešení projektu *Dějiny Šternberka*, který získala katedra historie FF UP od Města Šternberk. Pavína Kalábková s Pavlem Šlézarem v roce 2018 vydáním knihy *Litovel – Velké dějiny města* úspěšně dovršily projekt řešený v uplynulých pěti letech. Společně s Milošem Hlavou, Martinem Golcem a dalšími spolupracovníky začali také připravovat popularizační knihu *Výpravy za litovelskou archeologii*, která navazuje na předchozí zpracování a vyjde v roce 2019. Pavel Šlézar realizoval společně se studenty Karlem Faltýnkem a Jakubem Novákem třetí rok projektu Ministerstva kultury ČR (NAKI II) s názvem *Moravské křižovatky*. Karel Nováček řešil druhým rokem projekt FPVČ s názvem *Keramika islámského období v severovýchodní Mezopotámii: chronologie, sociální výpověď* a pokračoval v řešení běžících projektů jiných organizací (*Archaeological Survey of Koya* – mezinárodní projekt pod vedením dr. Cinzie Pappi; *Erbil Plain Archaeological Survey* – mezinárodní projekt pod vedením prof. Jasoana Ura, Harvard University; *Ohrožená architektura města Mosul* – projekt Akademie věd ČR; *Archeologický atlas kláštera v Kladrubech*, projekt NPÚ). Nový tříletý projekt FPVČ s názvem *Vybrané aspekty hospodářství, dálkových*

*kontaktů a zániku germánských sídlišť na Moravě získal a začal řešit v roce 2018 Tomáš Zeman. Kromě již výše zmíněných vydaných publikací pracovníci sekce napsali další knihy. Tomáš Zeman v naší publikační řadě Archaeologia Olomucensia vydal *Střední Pomoraví v době římské. Svědectví povrchové prospekce*. Miloš Hlava se podílel společně s dalšími autory na vydání popularizační knihy *Hradiště nad Okluky a jeho objevitelé. Keltské oppidum Staré Hradisko a sbírka muzea v Boskovicích*.*

Sekce byla relativně úspěšná i z pohledu řešení projektů GAČR. Pavlína Kalábková, Ivana Vostrovská a Zdeněk Vaněček pokračovali druhým rokem v řešení projektu *Počátky kulturní krajiny na Moravě: výzkum unikátní neolitické studny z Uničova*. Pod vedením Karla Nováčka bylo zahájeno řešení projektu *Monastické osídlení jako socioekonomický fenomén raně islámské severní Mezopotámie*. Do řešitelského týmu jsou zapojeni, kromě našich i zahraniční odborníci a většina projektu bude realizována na území iráckého Kurdistanu. Bohužel se nepodařilo pro následný rok získat nový projekt GAČR, i když pracoviště podalo dva nové projekty.

V návaznosti na svou vědeckou činnost se členové sekce zúčastnili také několika tuzemských a zahraničních konferencí. Martin Golec vystoupil se třemi příspěvky ve slovenských Smolenicích na konferenci *Popelnicová polia a doba halštatská* konané 15.–19. října 2018. Miloš Hlava se účastnil konference *Dejiny archeológie. Archeológia v Československu v rokoch 1918–1948* v době 3. až 6. prosince 2018 v Bratislavě. Karel Nováček vystoupil například na mezinárodních kongresech v Mnichově (*The 11th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East (ICAANE)*, München, 2.–6. 4. 2018), Innsbrucku (*64th Rencontre Assyriologique Internationale*, Innsbruck, 16.–20. 7. 2018) a v Berlíně (*Monasteries, Cities, Settlements – al-Hira and Early Islamic Urbanism in Mesopotamia*, Berlin, 16.–17. 12. 2018). Pavlína Kalábková se účastnila konference *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí 2019* v Konstantinových Lázních. Pavel Šlězár byl v polském Zabrze na XXII. *Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu „Kultura Europy Środkowej“*. *Miasto górnice i górnictwo w Europie Środkowej* a na 50. *mezinárodní konference archeologie středověku* ve Valticích. Tomáš Zeman byl na XIV. *protohistorické konferenci Archeologie barbarů 2018. Zbraně a jejich nositelé* konané 3.–5. 10. 2018 v Brně.

Důležitou činností sekce byla také realizace terénních archeologických výzkumů ve spolupráci s našimi odbornými partnery – a to Archeologickým centrem Olomouc a olomouckým pracovištěm Národního památkového ústavu. Pokračovali jsme tak na výzkumech v Přerově – Předmostí a v Olomouci – Slavoníně, Arbesově ulici. Nový výzkum se realizoval v zahradě

Klášteř Hradisko v Olomouci. Jana Šínová se zapojila i do výzkumu Archeologického ústavu AV ČR Brno v Loděnicích u Opavy, pro který zajišťovala antropologické práce.

V naší archeologické konzervátorské laboratoři se realizovala opět řada zakázek. Dokončila se rekonzervace železných hrotů šípů z hradu Zítkov u Chocně a proběhla i konzervace devocionálií z archeologického výzkumu na lokalitě Ústí nad Orlicí – Starý hřbitov pro muzeum ve Vysokém Mýtě. Dokončila se konzervace a restaurování keramických nádob z pohřebiště KLPP ve Vojenicích pro Univerzitu Hradec Králové a muzeum v Rychnově nad Kněžnou. Dokončila se i revize, konzervace a inventarizace archeologické sbírky Městského muzea v Holešově a pro toto muzeum se provedlo i nové kompletní laboratorní zpracování archeologického materiálu z lokality Žopy – Hrabí získané od Archeologického ústavu Akademie věd ČR v Brně. Restaurovali se a kresebně rekonstruovali keramické nádoby z výzkumu šibenice v Ivančicích. Podíleli jsme se také na zpracování materiálu z výzkumů Národního památkového ústavu, ú.o.p. v Olomouci, například ze třídy 1. máje v Olomouci. Začal se i zpracovávat materiál z mikulovského muzea z lokality Mikulov – Jelení louka.

Důležitým datem pro sekci v uplynulém roce byl pátek 27. dubna 2018, kdy se uskutečnila 2. studentská archeologická konference, která se spojila s oslavou 10 let fungování archeologie na olomoucké univerzitě. Bylo to první oficiální setkání studentů, pedagogů a absolventů oboru archeologie na FF UP v Olomouci a i když probíhala v ještě v provizorních prostorách katedry historie FF UP na Třídě Svobody 8, přišlo na ni přes 80 účastníků. Byla zahájena v 9,00 hodin. Po přivítání účastníků studentské konference probíhal dopolední a odpolední blok, při němž zaznělo 21 odborných referátů. V 17,00 hodin začal oficiální program oslav, nejprve welcome drinkem spojeným s uvítáním hostů (především absolventů a externích vyučujících), pak následoval raut, v jehož rámci Pavína Kalábková formou komentované počítačové prezentace představila historii deseti let fungování oboru na olomoucké univerzitě. Celou akci ukončil pak společenský večer v restauraci Moritz. Podle následných ohlasů můžeme tvrdit, že setkání se velmi zdařilo a že bychom v nich měli pokračovat.

Nezapomenutelným zážitkem pro sekci byla opět i odborná archeologická exkurze, která směřovala v květnu 2018 do severozápadních Čech. Exkurzi nám pomohli uspořádat kolegové z Ústavu archeologické památkové péče severozápadních Čech v Mostu, především PhDr. Eva Černá. Začali jsme prohlídkou megalitické hrobky v Nymburce a výstupem na Říp. Dále jsme viděli zaniknuté středověké sklárny v Krušných horách, středověký těžební

areál Kremsieger, Kadaň a Most. Skvělým zážitkem byla i prohlídka aktivního hnědouhelného lomu Bílina či archeoskanzenu v Březně u Loun.

Z výše uvedeného přehledu je zřejmé, že díky získaným projektům se mimo výuky pracovníci sekce zaměřovali především na vědeckou činnost. Ze třinácti úvazků byly z příjmů na výuku hrazeny v roce 2018 jen necelé čtyři úvazky a na ostatní bylo nutné získat finanční prostředky z jiných zdrojů. Kromě získaných projektů, to byla zejména doplňková hospodářská činnost spojená s pracemi na terénních archeologických výzkumech a v archeologických laboratořích. Vzhledem k tomu, že příjmy z této činnosti nebyly v roce 2018 dostatečně vysoké a nároky na výuku studentů, stěhování a realizaci běžících vědeckých projektů vyšší než získané finanční prostředky, skončilo v závěru roku hospodaření sekce s výrazným finančním deficitem, které bylo nuceno vedení katedry a fakulty oficiálně řešit. Pro následující roky byla stanovena nová pravidla, a pokud se hospodaření sekce nezlepší ani v roce 2019, budou se muset omezovat některé činnosti a dojde i k personální redukci pracovníků sekce.

Mgr. Pavlína Kalábková, Ph.D.
Katedra historie (sekce archeologie)
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc
Česká republika
e-mail: pavlina.kalabkova@upol.cz

VE SLUŽBÁCH MÚZY CLEO

K SEDMDESÁTÝM NAROZENINÁM

PROF. PHDR. PAEDDR. PAVLA MARKA, PH.D.

Miloš Trapl

Po deseti letech od mého posledního příspěvku k Pavlu Markovi v tomto časopise katedry historie FF UP je třeba konstatovat, že se čas nezastavil a máme tu opět další jubileum. Profesor Pavel Marek se za tu dobu příliš nezměnil, i když ani jemu se šediny zcela nevyhýbají. Nicméně jeho mysl je zcela svěží a vždy nás znovu a znovu udivuje novými vědeckými publikacemi, studii, články. O mnohých vím, leckteré jsem i recenzoval, ale často se mi stává, že jsem si některých nepovšiml a zjišťuji dodatečně, co ještě mu dalšího někde vyšlo. Také se dovídám, že se zúčastnil té či oné vědecké konference, na nichž většinou vystoupí, odpoví na připomínky či dotazy posluchačů, vyslechne některá vystoupení, pokud ho zajímají, a potom odejde do archivů či knihoven nebo se rychle vrací domů ke své vědecké práci. Ani jeden z nás se příliš nevyskytuje v budově katedry a nejvíc informací o něm tak mám z naší e-mailové korespondence, kterou bohatě rozvíjí jako nejčastější způsob své komunikace s okolím. Já ji též používám, ale mám v tom, stejně jako dříve v klasické písemné korespondenci, značné mezery. Potkávám občas jeho přátele a známé či jeho doktorandy, kdy se něco o jeho aktivitách dozvím. Největší překvapení v posledních letech je však pro mne to, že profesor Marek nefiguruje na rozvrhu přednášek.

Skutečnost, že profesor Pavel Marek není již vyučujícím katedry historie, je pro mne zážející. Nevím, jak se rozšířila pověst o tom, že ho snad učení nebaví a že ho jen zdržuje od jím preferované vědecké práce. Je možné, že tato domněnka vznikla tím, že se na katedře historie mimo stanovené hodiny výuky, konzultací a předepsaných porad málo vyskytoval. Nelze však říci, že by jiné katedrové úkoly neplnil, nedával však nikdy najevo touhu po těch aktivitách, které by ho skutečně od vědy odváděly. To se týkalo i některých společenských akcí či oslav, v nichž nikdy neviděl naplnění potřeb svého života. Pokud by měl k učení nechuť, nejezdil by celou řadu let do Ružomberoku, aby zde dlouho svými tituly i výukou a organizační prací zachraňoval historické pracoviště zdejší Katolické univerzity.

Pavel Marek byl organizátorem vědeckých konferencí, kterých uspořádal pro katedru historie a Filozofickou fakultu UP celou řadu. Na nich mohli vystupovat a vystupovali nejen domácí a zahraniční referenti, ale mnozí členové

katedry. Z konferencí vyšly vždy vědecké monografie. Profesor Marek zorganizoval i jiné akce, např. k životním jubileím (poslední velkou profesně společenskou akcí, kterou inicioval, byly velkolepé oslavy 80. narozenin Miloše Trapla v únoru 2015 formou společenského setkání a kolokvia k odborným tématům jubilanta v aule FF UP včetně dvou publikací).

Dále se snažil při katedře historie zakotvit pracoviště k církevním dějinám. Věnoval se poctivě svým doktorandům i jiným studentům, nikdy neodmítl konzultovat o problémech, které ovládal.

Katedra historie Pavlovi Markovi poskytla následně na určitou dobu částečný úvazek pro vědeckou činnost, protože byl nositelem grantu GA ČR, ne však již výuku. V každém případě je škoda, že Pavel Marek již nemůže předávat své široké znalosti studentům, což by, jak mi sám sdělil, ještě dělal rád, neboť ví, co jim může dát. V prosinci 2016 udělila FF UP Pavlovi Markovi emeritní profesuru.

Pro katedru historie FF UP a celou historickou obec však vždy byla a stále je nejpodstatnější Markova vědecká práce. Za posledních deset let od našeho příspěvku k jeho šedesátinám¹ se frekvence jeho publikací (pokud je to vůbec možno) ještě zrychlila. V první řadě je třeba zdůraznit jeho velké zásluhy na dokončení projektu historie českého politického katolicismu. Velká publikace sice bývá někdy citována podle prvního z řady autorů v abecedě,² hlavní zásluhu však na ní má její hlavní spoluautor a editor Pavel Marek.³ Také další kniha rozšiřující tuto problematiku ztvárněním života a díla vedoucí osobnosti českého politického katolicismu v první polovině dvacátého století msgr. Jana Šrámka nese jeho spoluautorství a ediční práci.⁴ V rámci grantů zakončených těmito publikacemi i dalších zorganizoval P. Marek několik konferencí k dějinám křesťanské politiky i ke Šrámkovi, z nichž vyšly tiskem vědecké monografie. Byl též spoluorganizátorem několika konferencí na Katolické univerzitě v Ružomberoku, na nichž vystupovali i někteří další členové olomoucké katedry historie. Významným odborným počinem k této tematice byla publikace vydaná v Spolkové republice Německo v němčině, která shrnovala výsledky našich bádání k problematice katolicismu v českých

¹ TRAPL, Miloš: *Jubileum profesora Pavla Marka*. Historica Olomucensia 2009. Sborník prací historických XXIV. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2009, s. 125–140.

² FIALA, Petr – FORAL, Jiří – KONEČNÝ, Karel – MAREK, Pavel – PEHR, Michal – TRAPL, Miloš: *Český politický katolicismus 1848–2005*. Brno 2008, 535 s. Publikace byla sice již uvedena v bibliografii před 10 lety, uvádíme ji však i v tomto příspěvku, protože na ni navazuje řada dalších publikačních aktivit.

³ Je třeba konstatovat, že P. Marek také řešil zpracování podkladů mého projektu pro GAČR, protože je v této otázce velmi zbehlý.

⁴ TRAPL, Miloš – KONEČNÝ, Karel – MAREK, Pavel: *Politik dobré vůle*. Praha 2013.

zemích. P. Marek ji redigoval a zajistil i její vydání. Vedle toho napsal i řadu studií a článků k problémům českého politického katolicismu. Vytvořil při katedře historie FF UP Centrum dějin křesťanské politiky.⁵ Nelze opomenout ani jeho rozsáhlou publikaci věnovanou českým křesťanským sociálům. Mnoho svých příspěvků uveřejnil v zahraničí, především v Německu, Rakousku, na Slovensku i na Ukrajině. Publikoval také mnoho monografií a dílčích studií o celé plejádě dalších katolických osobností, ať již v souvislosti s katolickým modernismem, k němuž se často vracel, či s jejich úlohou v náboženských konfliktech po vzniku ČSR. Zde bych připomenul alespoň monografie o pražském arcibiskupovi Františku Kordačovi či o bratřích Isidoru a Bohumilu Zahradníkových. Obohatil svými četnými příspěvky i řadu slovníků a encyklopedií, např. Encyklopedii českých právních dějin.

Vedle problémů katolické církve se Pavel Marek věnoval také jiným církevním problémům, zvláště schismatu po vzniku ČSR. Pozornost věnoval výrazně vzniku Církve československé, jejím bojům o kostely s církví římskokatolickou a jejímu dalšímu vývoji. Zvláště pozoruhodný byl vývoj faráře v Chudobíně na Olomoucku Josefa Žídka, jemuž věnoval samostatnou publikaci. Mimořádný zájem projevoval P. Marek o rozkol v této církvi, který vyvrcholil odchodem části duchovních a věřících k církvi pravoslavné. Této církvi se pak Pavel Marek věnoval právě v posledním desetiletí mimořádně. Od napsání prvního přehledného vývoje českého pravoslaví z roku 2008 zpracoval mnoho publikací a studií o této církvi i jejich osobnostech nejen v českých zemích, ale také na Slovensku a na Podkarpatské Rusi. Vyvrcholením tohoto úsilí je pak publikace o hlavním zakladateli českého moderního pravoslaví knězi Matěji Pavlíkovi, který po přechodu k této církvi přijal jméno Gorazd. Pod tímto jménem je pak uznáván jako vynikající osobnost, známá také krutým osudem za okupace, kdy byl Gorazd popraven za ukrývání parašutistů, kteří zlikvidovali Reinharda Heydricha, v pražském pravoslavném kostele. Na publikaci o něm pracoval P. Marek několik let nejen v našich archivech, ale i v zahraničí, mimo jiné i v Moskvě a v USA. Publikace je v tisku a vyjde v nejbližších dnech ve vydavatelství FF UP.

Přes své hlavní zaměření na církevní dějiny se profesor Marek věnoval i jiným tématům. Dílčím způsobem se vrátil i k živnostenské straně, o níž napsal dříve řadu publikací, ale zvláště (na přání zdejších historiků) k pracím z dějin Prostějova. Vylíčil zvláště podrobně dějiny secesní prostějovské památky – Kotěrova Národního domu – věnoval se výstavbě prostějovské radnice, psal i k problematice sametové revoluce v Prostějově. Zaujaly ho

⁵ Do tohoto pracoviště byli zapojeni J. Burešová, K. Konečný, do svého úmrtí M. Kouřil, M. Trapl a řada doktorandů.

také protikomunistické aktivity v roce 1953. Aby zapojil do práce i své doktorandy, věnoval se s nimi výkladu o postavení starostů měst na příkladech Olomouce, Prostějova a Zlína. Celkový přehled díla profesora Marka v posledním desetiletí podává příložená bibliografie.⁶

Bibliografie prací Pavla Marka za léta 2008–2017

2008

Monografie

Český politický katolicismus v letech 1848–2005. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008. 536 s. Spoluautoři Petr FIALA, Jiří FORAL, Karel KONEČNÝ, Michal PETR a Miloš TRAPL. ISBN 978-80-7325-155-0

Pravoslavní v Československu v letech 1918–1953. Příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008. 531 s. Spoluautor Volodymyr BUREHA. ISBN 978-80-7325-171-0

Kapitola v monografii

Osobnosti Olomouckého kraje. 1850–2008. Hesla Karel Dostál-Lutinov, Mořic Hruban, Theodor Kohn, Antonín Cyril Stojan. Olomouc, Galia 2008, s. 17–18, 49–50, 59–61, 121–123. ISBN 978-80-254-3006-4

Edice

Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008. 267 s. ISBN 978-80-7325-152-9

Studie

Biskup Eduard J. N. Brynych: Praha nebo Vídeň? Vlastenectví nebo loajalita? Malý příspěvek k velkému tématu formování národního vědomí českého katolického lidu. In: ŠVORC, Peter – HARBUŮOVÁ, Ľubica – SCHWARZ, Karl (eds.): *Církev a národy strednej Európy (1800–1950)*. Prešov – Wien, Univerzum 2008, s. 248–260. ISBN 978-80-89-89046-47-8

Catholic Modernism. Kosmas. Czechoslovak and Central European Journal, volume 21, Spring 2008, Number 2, pp. 22–42. ISSN 1056-005X

⁶ Za zaslání bibliografie, kterou bych sám nebyl schopen dát dohromady, děkuji profesorovi Pavlu Markovi.

Der Widerhall des deutschen katholischen Modernismus im tschechischen Milieu. Archiv für Kulturgeschichte, 90, 2008, č. 2, s. 409–436. ISSN 0003-9233

Josef Hofer-Rectus. (Předběžný náčrt portrétu osobnosti). In: Acta Universitatis Reginalhradecensis, Facultas Paedagogica, Humanistica 1. Sborník. Hradec Králové, Pedagogická fakulta UHK 2008, s. 71–106. ISBN 978-80-903509-7-7

K náboženskému profilu Alfonse Šťastného. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.): Sekularizace venkovského prostoru v 19. století. Sborník příspěvků z mezinárodního vědeckého jednání konaného ve dnech 24.–25. dubna 2008 v Brně. Brno, Matice moravská 2009, s. 129–154. ISBN 978-80-86488-55-4

K problematice tzv. boje o kostely na počátku první Československé republiky. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Historica, 34, 2008, s. 59–73. Sborník prací historických XXII. ISBN 978-80-244-1974-9; ISSN 0472-8947

Klerikalismus a jeho interpretace ve volebních zápasech katolických stran před 1. světovou válkou. In: MAREK, Pavel (ed.): Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, s. 13–33. ISBN 978-80-7325-152-9

The “Eastern-Orthodox Crisis” in the Czechoslovak Church Through the Eyes of the Old-Catholics: Cooperation or Merger? Reflections on the Corollary of Czech Catholic Modernism. Cosmas. Czechoslovak and Central European Journal, volume 21, Spring 2008, Number 2, p. 22–42. ISSN 1056-005X

2009

Monografie

Arcibiskup Sawatij (1880–1959). Nástin života a díla zakladatelské postavy pravoslavné církve v Československé republice. Olomouc, Univerzita Palackého 2009. 249 s. Spoluautoři Volodymyr BUREHA a Jurij DANILEC. ISBN 978-80-244-2434-7

Prostějovská „sametová revoluce“. Příspěvek k počátkům demokratizace české společnosti v letech 1989–1990. Prostějov, Muzeum Prostějovska 2009. 303 s. + příl. ISBN 978-80-86276-32-8

Kapitola v monografii

Das Verhältnis zwischen Staat und Kirchen. In: SCHULZE WESSEL, Martin – ZÜCKERT, Martin (Hrsg. von): Handbuch der Religions- und Kirchen-

geschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert. München, Oldenbourg Wissenschaftsverlag 2009, s. 3–46. (XVII + 942 Seiten) ISBN 978-3-486-58957-3

Edice

„Bílá místa“ v dějinách Československé strany lidové. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané při příležitosti 90. výročí založení Československé strany lidové. Olomouc, Gloria 2009. 258 s. ISBN 978-80-86760-31-5

Korespondence Katolické moderny. Dopisy Beneše Metoda Kuldy, Julia Zeyera, Josefa Floriana a Karla Dostála-Lutinova z let 1894–1907. Eds. KOHOUT, Štěpán – MAREK, Pavel – SVOZIL, Oldřich. Olomouc, Univerzita Palackého v nakladatelství Gloria 2009. 333 s. ISBN 978-80-86760-48-3

Studie

„Akce 100“. Příspěvek k dějinám řeckokatolické církve v Československu po 2. světové válce. *Historica Olomucensia*, 36, 2009, s. 85–101. Sborník prací historických XXIV. ISSN 1803-9561

Dvě epizody z úsilí o založení české univerzity na Moravě na počátku 20. století. In: MALÍŘ, Jiří – RÁJA, Martin (eds.): JUDr. Václav Kounic a jeho doba. Brno – Slavkov, Matice moravská 2009, s. 289–315. ISBN 978-80-86488-61-5

In den Intentionen der Enzyklika Rerum novarum: der Beitrag Rudolf Horskýs zur Lösung der sozialen Frage. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (Hrsg. von): Sozial-reformatorisches Denken in den böhmischen Ländern 1848–1914. Akteure, Ideen, Realität. München, Verlag Martin Meidenbauer 2009, s. 67–94. ISBN 978-3-89975-192-5

K historii pravoslavné církve v Československu v letech 1948–1953. Sborník příspěvků k šedesátinám PhDr. Václava Sádla. In: Náchodsko od minulosti k dnešku, 6, 2009, s. 67–82. ISBN 978-80-86807-43-0

Moravští „politici“ živnostníci v letech 1918–1938. In: AMBROŽOVÁ, Hana – DVOŘÁK, Tomáš – CHOCHOLÁČ, Bronislav – JAN, Libor – PUMPR, Pavel (eds.): Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám. Brno, Matice moravská 2009, s. 527–537. ISBN 978-80-86488-57-8

Obnova pravoslavné církve v Československu po druhé světové válce. In: *Historica Olomucensia*, 35, 2009, s. 89 – 106. Sborník prací historických XXIII. ISSN 1803-9561.

Opozice kolem Rudolfa Horského a jeho kritika Šrámkova vedení Československé strany lidové. In: MAREK, Pavel (ed.): „Bílá místa“ v dějinách Česko-

slovenské strany lidové. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané při příležitosti 90. výročí založení Československé strany lidové. Olomouc, Gloria 2009, s. 54–68. ISBN 978-80-86760-31-5

2010

Monografie

Josef Židek. Nástin života a díla reformního kněze, zakladatelské postavy pravoslavné církve na Moravě. Olomouc, Univerzita Palackého 2010. 351 s. ISBN 978-80-244-2631-0

Setkání. Osobnost v politickém a veřejném životě na přelomu 19. a 20. století. Olomouc – Rosice, Gloria 2010. 454 s. ISBN 978-80-86760-51-3

Edice

Církve 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii. Sborník z mezinárodní vědecké konference na Katolické univerzitě v Ružomberku. Eds. MAČALA, Pavol – MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2010. 648 s. ISBN 978-80-7325-218-2

Studie

Katolíci a problém sekularizace dělnického prostředí. Církevní dějiny, 3, 2010, č. 5, s. 26–38. ISSN 1803-0068

Kněz a politik PhDr. Isidor Zahradník. K životu a dílu proklamátora Československé republiky. Historica Olomucensia, 38, 2010, s. 63–87. Sborník prací historických 25

Pokus dokončit likvidaci řeckokatolické církve v Československu. „Akce A 100“. In: CORANIČ, Jaroslav – ŠTURÁK, Peter – KOPRIVNÁKOVÁ, Jana (eds.): Církev v okovech totalitního režimu. Likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v roku 1950. Prešov, Prešovská univerzita 2010, s. 157–173. ISBN 978-80-555-0215-1

Pravoslaví. In: NEŠPOR, Zdeněk R. a kol.: Náboženství v 19. století. Nej-církevnější století, nebo období zrodu českého ateismu? Praha, Scriptorium 2010, s. 237–260. ISBN 978-80-87271-22-3

Příspěvek k poznání aktivit arcibiskupa Sawatije na Podkarpatské Rusi v první polovině 20. století. Kultúrne dejiny, 1, 2010, č. 1, s. 24–43. Spoluautor Jurij DANILEC. ISSN 1338-2209

Základní problémy vývoje pravoslavné církve v českých zemích a jejich historiografická reflexe. In: MAČALA, Pavol – MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (eds.): Církve 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii. Sborník z mezi-

národní vědecké konference na Katolické univerzitě v Ružomberku. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2010, s. 195–210.

Zum politischen Profil von František Kordač. Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung, 59, 2010, č. 2, s. 186–207. ISSN 0948-8294

2011

Monografie

Čeští křesťanští sociálové. Příspěvek k problematice programových a organizačních základů českého politického katolicismu v letech 1894–1938. Olomouc, Univerzita Palackého 2011. 390 s. ISBN 978-80-244-2970-0

Edice

Korespondence Katolické moderny. Dopisy Jindřicha Šimona Baara a Karla Dostála-Lutinova z let 1896–1917. Eds. KOHOUT, Štěpán – MAREK, Pavel – SVOZIL, Oldřich. Olomouc, Univerzita Palackého 2011. 321 s. ISBN 978-80-244-2878-9

MAREK, Pavel a kol.: *Jan Šrámek a jeho doba.* Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2011. 784 s. ISBN 978-80-7325-252-6

Politické programy českého politického katolicismu. 1894–1938. Praha, Historický ústav Akademie věd České republiky 2011. 331 s. ISBN 978-80-7286-192-7

Kapitola v monografii

Jan Šrámek a katolický modernismus. In: MAREK, Pavel a kol.: *Jan Šrámek a jeho doba.* Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2011, s. 139–150. ISBN 978-80-7325-252-6

Katolický modernismus v českých zemích a jeho vyústění. In: MAREK, Pavel a kol.: *Jan Šrámek a jeho doba.* Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2011, s. 81–133. ISBN 978-80-7325-252-6

Šrámkův vztah k ideám politického stranictví. In: MAREK, Pavel a kol.: *Jan Šrámek a jeho doba.* Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2011, s. 41–48. ISBN 978-80-7325-252-6

Studie

Antimodernista František Kordač. Historica Olomucensia, 39, 2011, s. 97–119. Sborník prací historických 27. ISSN 1803-9561

Catholics and the Issue of Working-Class Secularisation. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Secularization and the Working Class. The*

Czech Lands and Central Europe in the 19th Century. Eugene (Oregon), Pickwick Publications 2011, pp. 116-126. ISBN 13: 978-1-61097-014-3

Jednoty katolických товариšť. Příspěvek k historii formování českého křesťansko-sociálního hnutí. Historica Olomucensia, 40, 2011, s. 109-124. Sborník prací historických 28. ISSN 1803-9561

Katolický modernismus jako výzva k rechristianizaci české společnosti? In: HANUŠ, Jiří a kol.: Christianizace českých zemí ve středoevropské perspektivě. Brno, Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura 2011, s. 288-301. ISBN 978-80-86488-77-6

Mořic Hruban: od prorakouského aktivismu k přitakání ČSR. In: KUČERA, Rudolf (ed.): Muži Října 1918. Osudy aktérů vzniku Republiky československé. Praha, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v.v.i 2011, s. 67-80. Střed/Centre, Suppl. 1 (2011). ISSN 1803-9243

The Prague Archbishop František Kordač Affair from 1931: A Confrontation between Franciscan Poverty and the World of High Diplomacy? Historia Ecclesiastica, 2, 2011, č. 2, s. 322-352. ISSN 1338-4341

Václav Myslivec, A Man Between Christian Socialism, Christian Democracy, and Catholic Conservatism: An Outline of a Political Biography. Kosmas. Czechoslovak and Central European Journal, volume 24, Spring 2011, Number 2, pp. 22-42. ISSN 1056-005X

Živnostník. Příklad Josefa Nováka. In: FASORA, Lukáš - HANUŠ, Jiří - MALÍŘ, Jiří - NEČASOVÁ, Denisa (eds.): Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2011, s. 64-79. ISBN 978-80-7325-244-1

2012

Monografie

Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století. Prolegomena k vývoji pravoslaví v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860-1992. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2012. 595 s. Spoluautor Martin Lupčo. ISBN 978-80-7325-293-9

Studie

K (sebe)reflexi života a díla Sigismunda Ludvíka Boušky. Krkonoše-Podkrkonoší, 20, 2012, s. 309-315. ISSN 0231-9934

Kohn versus Dostál. In: MILÁČKOVÁ, Martina (ed.): Arcibiskup Theodor Kohn (1893-1904). Neklidný osud talentovaného muže. Olomouc, Muzeum umění 2012, s. 34-40. ISBN 878-80-87149-57-7

Prokop Bartoloměj Šup. In: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften 2012, s. 50–51. ISBN 978-3-7001-6963-5

Protikomunistické hnutí v českých zemích v roce 1953. In: JAŠEK, Peter (ed.): Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislava 14. – 16. novembra 2011. Bratislava, Ústav pamäti národa 2012, s. 471–492. ISBN 978-80-89335-50-3

Pomoc ruské pravoslavné církve východnímu Slovensku v l. 1955–1968. Historica Olomucensia, 43, 2012, s. 197–219. Sborník prací historických 31. ISSN 1803-9561

Příspěvek k životopisu Msgre. Jana Šrámka. Historica Olomucensia, 42, 2012, s. 79–98. Sborník prací historických 30. ISSN 1803-9561

Sigismund Bouška v reformním hnutí katolického duchovenstva (1919–1920). Kladský sborník, 9. Trutnov, Lupus 2012, s. 75–96. ISSN 1212-1223

The Attitude of T. G. Masaryk and the Czech Realists toward Catholic Modernism. Kosmas. Czechoslovak and Central European Journal, vol. 25, spring 2012, number 2, pp. 17–42. ISSN 1056-005X

Xaver Dvořák. In: Biografický slovník českých zemí, 15. Praha, Historický ústav Akademie věd České republiky 2012, s. 495. ISBN 978-80-7277-504-0

2013

Monografie

Arcibiskup František Kordač. Nástin života a díla apogety, pedagoga a politika. Olomouc, Univerzita Palackého 2013. 224 s. Spoluautor Marek Šmíd. ISBN 978-80-244-3371-4

Politik dobré vůle. Život a dílo msgre Jana Šrámka. Praha, Vyšehrad 2013. 464 s. Spoluautoři Miloš TRAPL a Karel KONEČNÝ. ISBN 978-80-7429-345-0

Studie

Der Kampf um die Gestalt der orthodoxen Kirche in der Tschechoslowakei in den Jahren 1920–1938. Historia Ecclesiastica, 4, 2013, č. 2, s. 125–151. ISSN 1338-4341

Moravská cyrilometodějská tradice a její transformace na přelomu 19. a 20. století. In: Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí, 3. Prešov, Prešovská univerzita 2013, s. 113–121. ISBN 978-80-555-0596-1

Pravoslavná komunita v českých zemích v letech 1939–1949. In: MALÝ, Ivan a kol.: Společnost a kultura v českých zemích 1939–1949. Praha, Národní muzeum 2013, s. 77–105. ISBN 978-80-7036-391-1

2014**Monografie**

Historie stavby Národního domu v Prostějově. Rosice, Gloria 2014. 128 s. ISBN 978-80-86760-64-3

O Josefu Florianovi. Výběrová bibliografie. Olomouc, Univerzita Palackého 2014. 23 s. ISBN 978-80-244-3910-5

Edice

Čtyřikrát Alois Lang. Rosice, Gloria 2014. 28 s. ISBN 978-80-86760-65-0

Kapitola v monografii

Historie stavby radnice. In: Sto let prostějovské radnice. Prostějov, Statutární město Prostějov 2014, s. 33–71. ISBN 978-80-260-5487-0

Prostějov na přelomu 19. a 20. století. In: Sto let prostějovské radnice. Prostějov, Statutární město Prostějov 2014, s. 21–31. ISBN 978-80-260-5487-0

Přípravy k založení Církve československé (husitské) v letech 1918–1920. In: ZMÁTLO, Peter – POVAŽAN, Juraj (eds.): Kultúra pretrvá svojho tvorcu. Zborník venovaný 20. výročiu úmrtia Ladislava Hanusa. Ružomberok, Verbium 2014, s. 95–133. ISBN 978-80-561-0302-9

Stavitelé a realizátoři. In: Sto let prostějovské radnice. Prostějov, Statutární město Prostějov 2014, s. 79–91. ISBN 978-80-260-5487-0

The Czech Christian Socials and Their Concept of Welfare State. In: Theory and Practice of the Welfare State in Europe in 20th Century. Praha, Historický ústav Akademie věd České republiky 2014, s. 199–218. ISBN 978-80-7286-216-0

Studie

Contribution to the Knowledge of Archbishop Sawatij's Activities in Subcarpathian Ruthenia in the First Half of the 20th Century. Cultural History, vol. 5, 2014, Supplement, s. 58–79. Spoluautor Jurij DANILEC. ISSN 1338-2209

Episkopát v dějinách Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku. In: CORANIČ, Jaroslav (ed.): Církev v dějinách křesťanstva na Slovensku. Prešov, Prešovská univerzita 2014, s. 163–169. ISBN 978-80-555-1136-8

Idea cyrilometodějství v dějinách české Katolické moderny. Historica Olo-mucensia, 46, 2014, s. 105–123. ISSN 1803-9561

Idea cyrilometodějství v historii reformního hnutí katolického duchovenstva (1918–1924). In: Paginae Historiae, 22, 2014, č. 2, s. 341–348. Sborník Národního archivu – In memoriam PhDr. et Mgr. Václava Ba-

bičky. Eds. BABIČKOVÁ, Marie – DRAŠAROVÁ, Eva – LINHARTOVÁ, Lenka. ISSN 1211-9768.

Identita kněžské generace 20. let 20. století. Církevní dějiny, 7, 2014, č. 15, s. 9–30. ISSN 1803-0068

Josef Florian. In: Biografický slovník českých zemí, sv. 17, Fi-Fn. Praha, Academia 2014, s. 272–274. Spoluautor Jiří Vacek. ISBN 978-80-200-2424-4

80 let profesora Miloše Trapla. Časopis Matice moravské, 133, 2014, č. 2, s. 547–550. ISSN 0323-052X

Послевоенный церковный и религиозный кризис в Чехословакии и попытку его решения. In: Наукові Записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архимандрита Василя (Пронина). Ужгород, Всеукраїнське державне видавництво «Карпати» 2014, No. 3, s. 182–201. ISBN 978-966-671-296-0

Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953. Securitas Imperii, 24 (01/2014), s. 10–34. ISSN 1804-1612

První světová válka očima starosty města. In: Archivum Trebonense, 13, 2014. Třeboň, Státní oblastní archiv 2014, s. 75–95. Ed. Aleš František PLÁVEK. ISBN 978-80-904938-5-8

Příspěvek k problematice zápasu o teologickou orientaci Církve československé. Historica Olomucensia, 47, 2014, s. 161–187. Sborník historických prací 36. ISSN 1803-9561

2015

Monografie

Česká reformace 20. století? K zápasu Církve československé (husitské) o vizi moderního českého křesťanství v letech 1920–1924. Olomouc, Univerzita Palackého 2015. 384 s. ISBN 978-80-244-4830-5

Der politische Katholizismus in den tschechischen Ländern. Zwischen Konservatismus, Demokratie und Totalitarismus. (1848–1989). Nordhausen, Verlag T. Bautz GmbH 2015. 396 s. Spoluautoři Miloš TRAPL a Karel KONEČNÝ. ISBN 978-3-95948-025-3

Edice

Historik a jeho dílo. Kniha věnovaná 80. výročí narození prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc. Olomouc, Univerzita Palackého 2015. 327 s. ISBN 978-80-244-4258-7

TRAPL, Miloš: Učitelé, kolegové, přátelé: studie a vzpomínky prof. Miloše Trapla. Olomouc, Univerzita Palackého 2015. 35 s. ISBN 978-80-244-4233-4

Kapitola v monografii

Bibliografický soupis prací prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc. In: MAREK, Pavel (ed.): *Historik a jeho dílo*. Kniha věnovaná 80. výročí narození prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc. Olomouc, Univerzita Palackého 2015, s. 19–28. Spoluautor Jana BUREŠOVÁ. ISBN 978-80-244-4258-7

Identita kněžské generace 20. let 20. století. In: HANUŠ, Jiří a kol.: „Služebníci neužiteční“. Kněžská identita v českých zemích 20. století. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2015, s. 51–81. ISBN 978-80-7325-378-3

Josef Eduard Foltynovský. In: Biografický slovník českých zemí, 18. Praha, Academia 2015, s. 300–301. ISBN 978-80-200-2517-3

Josef Štandera. In: Česká divadelní encyklopedie. Česká činohra 19. a na začátku 20. století. Osobnosti. Díl 2. N–Ž. Ed. Šormová, Eva. Praha, Institut umění – Divadelní ústav – Academia 2015, s. 1037–1039.

ISBN 978-80-7008-324-0

Msgr. ThDr. h. c. Jan Šrámek – teoretik a organizátor českých křesťanských sociálů. In: ŠTEFKO, Martin a kol.: Česká škola sociální politiky v souvislostech. Praha, Právnická fakulta Univerzity Karlovy 2015, s. 76–84.

ISBN 978-80-87975-39-8

Významné životní jubileum prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc. In: MAREK, Pavel (ed.): *Historik a jeho dílo*. Kniha věnovaná 80. výročí narození prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc. Olomouc, Univerzita Palackého 2015, s. 11–18. ISBN 978-80-244-4258-7

Studie

Alois Pravoslav Trojan. In: Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950, Bd. 66. Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften 2015, s. 467–458. ISBN 13: 978-3-7001-7793-7

Gorazd vs. Židek. On the Clash of Two Views within the Orthodox Church in the Czech Countries in the First Half of the Twentieth Century. Czech und Slovak Journal of Humanities, 2014, č. 1, s. 107–120. ISSN: 1805-3742

Ohlas založení Církve československé (husitské). Časopis Matice moravské, 134, 2015, č. 2, s. 465–485. ISSN 0323-052X

Reakce politických stran na ustavení Církve československé (husitské) v roce 1920. Historia Ecclesiastica, 6, 2015, č. 1, s. 66–87. ISSN 1338-4341

Vladyka Gorazd (Pavlík) a Podkarpatská Rus. In: ДАНИЛЕЦ, Юрий (ed.): Наукові Записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архимандрита Василя (Пронина). Ужгород, Всеукраїнське державне видавництво «Карпати» 2015, No. 4, s. 300–327. ISBN 978-966-671-424-7

Zápas o vlastnictví kostelů po vzniku Československa. Moderní dějiny, 23, 2015, č. 1, s. 89–126. ISSN 1210-6860

2016

Monografie

Starostové. Vůdcové nebo služebníci? Role starosty v samosprávě na příkladech Olomouce, Prostějova a Zlína na přelomu 19. a 20. století. Olomouc, Univerzita Palackého 2016. 251 s. Spoluautoři Tereza KOVAŘÍKOVÁ a Ivan PUŠ. ISBN 978-80-244-5070-4

Kapitola v monografii

Lex Perek. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin*, 3. K–M. Plzeň, Aleš Čeněk 2016, s. 440–444. ISBN 978-80-7380-602-6

Proces Karla Švihy (1914). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin*, 8. Procesy (do roku 1949). Plzeň, Aleš Čeněk 2016, s. 190–195. ISBN 978-80-7380-656-9

Studie

Avanturista, nebo oběť? K životním osudům jednoho pravoslavného vladyky v období totalitních režimů. *Kultúrne dějiny*, 7, 2016, Supplementum, s. 132–170. ISSN 1338-2209

Bloudící kněz, nebo církevní reformátor? K životnímu dílu Bohumila Zahradníka-Brodského (1862–1939). *Moderní dějiny*, 24, 2016, č. 2, s. 115–159. ISSN 1210-6860

Ještě k případu vladyky Metoda (Kančuha). In: CORANIČ, Jaroslav (ed.): *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí, 4b. Prešov, Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity* 2016, s. 167–181. ISBN 978-80-555-1610-3

Josef Glogar. In: *Biografický slovník českých zemí*, 19. Praha, Historický ústav Akademie věd České republiky – Academia 2016, s. 653–654. ISBN 978-80-7286-283-2

K dějinám pravoslavné církve na Podkarpatské Rusi v letech 1918–1938. *Acta historica Neosoliensia*, 19, 2016, č. 2, s. 52–77. ISSN 1336-9148, el. verze 2453-7845

2017

Monografie

Bratři Bohumil a Isidor Zahradníkovi. Dva kněžské osudy na přelomu 19. a 20. století. Olomouc, Univerzita Palackého 2017. 128 s.
ISBN 978-80-244-5144-2

Kapitola v monografii

Mír (1932–1936). Příběh jednoho zapomenutého časopisu. In: PAVELKOVÁ, Jindra – VINTROVÁ, Tereza – HUĐECOVÁ, Zuzana (eds.): Bibliograf mezi regály. K životnímu jubileu doc. PhDr. Jaromíra Kubíčka, CSc. Brno, Moravská zemská knihovna 2017, s. 143–155. ISBN 978-80-7051-242-5

Případ aféry kolem odstoupení arcibiskupa pražského Františka Kordače (1931). In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): Encyklopedie českých právních dějin, 9. Procesy (od r. 1950)-Pů. Plzeň, Aleš Čeněk 2017, s. 556–561. ISBN 978-80-7380-657-6

Případ Ivana Sekaniny. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): Encyklopedie českých právních dějin, 9. Procesy (od r. 1950)-Pů. Plzeň, Aleš Čeněk 2017, s. 564–568. ISBN 978-80-7380-657-6

Případ Josefa Žídka. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): Encyklopedie českých právních dějin, 9. Procesy (od r. 1950)-Pů. Plzeň, Aleš Čeněk 2017, s. 568–573. ISBN 978-80-7380-657-6

Případ Judovy aféry. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): Encyklopedie českých právních dějin, 9. Procesy (od r. 1950)-Pů. Plzeň, Aleš Čeněk 2017, s. 532–537. ISBN 978-80-7380-657-6

Případ parlamentního sporu mezi T. G. Masarykem a P. Janem Šrámkem. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): Encyklopedie českých právních dějin, 9. Procesy (od r. 1950)-Pů. Plzeň, Aleš Čeněk 2017, s. 561–564. Spoluautor Miloš Trapl. ISBN 978-80-7380-657-6

Případ Rectovy aféry. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): Encyklopedie českých právních dějin, 9. Procesy (od r. 1950)-Pů. Plzeň, Aleš Čeněk 2017, s. 513–519. ISBN 978-80-7380-657-6

Případ úpadku Svatováclavské záložny. In: SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.): Encyklopedie českých právních dějin, 9. Procesy (od r. 1950)-Pů. Plzeň, Aleš Čeněk 2017, s. 519–525. ISBN 978-80-7380-657-6

Studie

Gorazd (vl. jm. Pavlík, Matěj). In: Biografický slovník českých zemí, 20. Go-Gz. Praha, Historický ústav Akademie věd České republiky – Academia 2017, s. 685–686. ISBN 978-80-200-2734-4

K životnímu dílu preláta Zikmunda Václava hraběte Halki – Ledóchowskeho. Studia theologica, 19, 2017, č. 4 (19), s. 219–240. ISSN 1212-8570

Násilné vystěhování řeckokatolického duchovenstva do českých zemí a jeho návrat na Slovensko. Historica, 8, 2017, č. 1, s. 56–68. Spoluautor Peter BORZA. ISSN 1803-7550

2018

Studie

„Italská domácnost“. *K vzájemným vztahům mezi křesťanskými církvemi na počátku první Československé republiky*. In: Наукові Записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архимандрита Василя (Пронина). Матеріали міжнародної наукової конференції: „Життя та благословенні труди преподобного Олексія (Кабалюка)“, о 140-річчя від дня народження та 70-річчя від дня смерті православного святого Закарпаття. Ужгород, Всеукраїнське державне видавництво „Карпати“ 2018, No. 5, с. 114–137. ISSN 2617-1317.

Ke styku biskupa Gorazda (Pavlík) s pravoslavnou komunitou v USA. In: BŘEZINA, Vladimír – HLOUŠKOVÁ, Kateřina – SLABOTÍNSKÝ, Radek (eds.): Historik skutečně mohutný. K životnímu jubileu Jiřího Pernese. Brno, Books and Pipes Publishing 2018, s. 163–177. ISBN 978-80-7485-163-6.

RECENZE

WOLF, HUBERT:

KONKLÁVE. TAJEMSTVÍ PAPEŽSKÉ VOLBY.

PRAHA: PROSTOR, 2018, Z NĚMČINY PŘELOŽILA

DANIELA PETŘÍČKOVÁ. 256 S.

ISBN 978-80-7260-385-5.

Marek Šmíd

Předkládaná monografie *Konkláve. Tajemství papežské volby* církevního historika Huberta Wolfa se zabývá proměnami papežské volby v historii uplynulých dvou tisíc let křesťanství. Její aktuálnost je tím vyšší, že se současný věřící člověk v poměrně nedávné době stal svědkem dvou konkláve (v letech 2005 a 2013), jež upřely zraky celého světa na sbor kardinálů volících papeže, možné pretendenty svatopetrského stolce, frakce v kurii, pozadí volby atd. Zmíněná Wolfova kniha analyzuje, popisuje a shrnuje podobu této volby v kontextu událostí starověku, středověku, novověku i moderní doby, kdy ji zasazuje do dobového teologicko-historického kontextu. Třebaže není v české, respektive slovenské historiografii první knihou o konkláve, dostupné stručné texty Marcela Šefčíka *Konkláve*¹ a Bernharda Hülsebusche *Jak se volí papež*² zcela jistě překoná.

Zatímco většina podobných knih proniká k tématu postupně, přes expozici část, ke stále větším detailům, H. Wolf před čtenářem odhaluje mnohovrstevný svět papežské volby, který tvoří přirozený celek odpovědí na autorem položené otázky v názvu jednotlivých kapitol, např. *Kdo volí papeže?*, *Kdo se vlastně může stát papežem?*, *Kde se volí papež?* či *Jak se volí papež?* Autor ve svém výkladu nezastírá ani stinné stránky temných století církevních dějin, kdy se papežský úřad stal předmětem mocenských bojů mezi vlivnými rodovými klany či několika neskromnými pretendenty současně (problém dvoj- a trojpapežství). Neváhá rovněž informovat čtenáře o příbězích plných neřestí, které, ač byly duchovním zapovězeny, odrážejí četná příliš lidská pochybení církevních představitelů.

Domnívám se, že máme před sebou kultivovaně a čtivě psanou knihu H. Wolfa jako mimořádně cenný vklad k církevním dějinám, který dokáže poukázat na zajímavé a důležité souvislosti papežské volby, přesvědčivě formulovat příčiny a důsledky jednotlivých aspektů starého rituálu a zasa-

¹ ŠEFČÍK, Marcel: *Konkláve. Pápežské volby v 20. a 21. století*. Trnava 2013.

² HÜLSEBUSCH Bernhard: *Jak se volí papež*. Kostelní Vydří 2003.

dit jej do politicko-nábožensko-kulturního kontextu Evropy dvou tisíciletí. Přitažlivost Wolfovy knihy navíc – kromě výborného překladu – zvyšuje její čtivost i logické řazení částí celého díla. Bezpochyby ji proto můžeme považovat za potřebný a významný příspěvek, který srozumitelným způsobem zachycuje cenný aspekt v dějinách papežství v období starověku, středověku, novověku a moderní doby.

doc. PhDr. Marek Šmíd, Ph.D.
Katedra církevních dějin a literární historie
Katolická teologická fakulta
Univerzita Karlova
Tháškurova 3
160 00 Praha 6
Česká republika
e-mail: smidma@seznam.cz

HANULÍK, VLADAN:***HISTORIE NEKONVENČNÍCH LÉČEBNÝCH PRAKTIK
V DOBĚ PROFESIONALIZACE MEDICÍNY.******VZNIK A VÝVOJ LÁZNÍ GRÄFENBERG V 1. POLOVINĚ
19. STOLETÍ.*****PARDUBICE : UNIVERZITA PARDUBICE, 2017, 488 s.****ISBN 978-80-7560-103-2***Radmila Švaříčková Slabáková*

Mají-li české dějiny (vědeckého) lékařství již dlouhodobě své historiky a historičky, nekonvenční či také alternativní medicína v českých zemích na svého historika teprve čekala. V osobě Vladana Hanulíka se jí dostalo erudovaného a ctihodného zástupce. Již ve svých předešlých pracích, většinou publikovaných v podobě kolektivních monografií zabývajících se dějinami těla,¹ Vladan Hanulík naznačil, kde pramení jeho myšlenkové východisko a kudy se budou ubírat jeho metodologické postupy: nekonvenční či alternativní léčebné praktiky chápe jako diskurzivní praktiky, tvořící spolu s vědeckými lékařskými postupy v prvopočátku nerozlišené diskurzivní pole. Teprve složitým působením kulturních a sociálních faktorů dochází na rovině diskurzu k vydělení na jedné straně oficiálních léčebných praktik a na straně druhé praktik, které nezbyvá než chápat jako nekonvenční neboli alternativní. Nekonvenční či alternativní medicína, v případě této knihy konkrétně hydropatie, tak není v jeho práci chápána jako podřadná, okultní či jinak šarlatánská metoda, nýbrž jako zákonitá součást vývoje léčebného pole.

Kniha Vladana Hanulíka, napsaná původně pro účely rozsáhlé dizertační práce, tak představuje novátorské a originální zachycení dosud v české historiografii prakticky opomíjené problematiky (na rozdíl od západní historiografie, kde se práce věnující se alternativním léčebným praktikám začaly objevovat už v osmdesátých letech 20. století). Její význam je třeba vztáhnout k současným diskurzům zdraví a nemoci, tedy těm, které snad nejvíce podlé-

¹ Např. HANULÍK, Vladan: *Dějiny těla z pohledu Patientengeschichte*. In: LENDEROVÁ, Milena – HANULÍK, Vladan – TINKOVÁ, Daniela (eds.): *Dějiny těla. Prameny, koncepty, historiografie*. Červený Kostelec 2013, s. 179–228; HANULÍK, Vladan: *Tělo léčené: nekonvenční léčebné praktiky*. In: LENDEROVÁ, Milena – HANULÍK, Vladan – TINKOVÁ, Daniela (eds.): *Tělo mezi medicínou a disciplínou. Proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. Praha 2014, s. 345–417.

hají disciplinačním praktikám. Jak připomíná autor, každý názor, vymykající se vědeckému, chápejme dominantnímu, diskurzu je hodnocen jako nezodpovědný a nebezpečný jak pro jedince, tak pro celou společnost.

Práce Vladana Hanulíka dokládá, že bariéry, které oddělují profesionální lékařství a ostatní nekonvenční praktiky, jsou sociálně konstruované. Domnívám se, že autorovým záměrem bylo vyzdvihnout právě tento moment konstruovanosti vědeckého medicínského diskurzu, jehož přijetím se samozřejmě zásadně mění (vědecký) pohled na alternativní přístupy v medicíně. Význam recenzovaného díla tak možno vnímat jako přesahující do mezioborového, historicko-medicínského diskurzu. Otázkou je, zda knihu bude číst publikum, pro které je v tomto směru primárně určena, tedy odborné lékařské publikum, případně odborníci zabývající se dějinami (vědecké) medicíny. Kniha Vladana Hanulíka by si to nepochybně zasloužila.

Originalita této práce však nespočívá jen v důsledné analýze a interpretaci medicínského diskurzu první poloviny 19. století, které jsou mimo jiné umožněny autorovou mimořádně důkladnou obeznámeností se zásadními díly poststrukturalistické historiografie medikalizace (Foucault a jeho biomo, dílo R. Portera, strategie a taktiky M. de Certeau aj.). Sofistikovaná, pro některé čtenáře možná až příliš těžce uchopitelná interpretace medicínských diskurzů první poloviny 19. století, by však skutečně mohla vyznít příliš teoreticky a konstruktivisticky, nebýt druhé interpretační roviny, na níž je autorova kniha postavena. Jde o rovinu konkrétních sociálních praktik a skutečných lidských činů, týkajících se lázní Gräfenberg a jejich vývoje v první polovině 19. století. Počátky léčebné praxe Vincenze Priessnitz se tak prolínají s analýzou diskurzu hydropatie, stejně jako se líčení rozvoje lázní Gräfenberg odehrává na pozadí antropologických teorií o prostoru a místu. Podobně velmi pečlivě zpracované statistiky návštěvnosti lázní, v podobě více než dvou desítek grafů, v tomto ohledu nejsou jen nutným formálním doplňkem textu, ale umožňují autorovi pojednat o proměnách lázeňské sociability a komunikace a načrtnout lázeňský „dispozitiv moci“.

Autor v závěru dospívá ke zjištění, že k definitivnímu prosazení diskurzu (vědecké) medicíny dochází později, než by dával tušit samotný tento diskurz, tedy až ve druhé polovině 19. století. Domnívám se, že autorovi se rovněž podařilo velmi přesvědčivě dekonstruovat mýtus osoby Vincenze Priessnitz. Mnohé atributy přičítané Priessnitzovu působení byly totiž součástí diskurzu hydropatie, formujícího se ve třicátých letech 19. století (romantizující krajina, rovnostářský přístup, nevzdělanost a přirozenost léčitele), záhy si však prvky tohoto diskurzu velmi obratně přisvojil vznikající hygienizační diskurz (prospěšnost vody pro očistu a zdraví těla). Co však v práci překvapí,

to je absence konce příběhu V. Priessnitze a jeho pacientů. Autor sice vysvětlil, že není jeho úmyslem zabývat se veškerými aspekty života a působení V. Priessnitze, přesto skončit tento strhující a napínavý příběh „zázračného“ léčitele a jeho pacientů v polovině, nebylo, domnívám se, nejšťastnějším řešením (příběh končí někde u sporů V. Priessnitze s komisaři lázeňské policejní inspekce v roce 1839 či u reflexe Jadwigy Dzialynské byť z devadesátých let, týkající se však léčby v Gräfenbergu ve čtyřicátých letech).

Nelze se rovněž ubránit pocitu, že tato tematicky i koncepčně velmi inspirativní kniha by si zasloužila větší publicity, ať už ve formě výraznější obálky, propracovanější grafikou či publikováním v angličtině. Nestává se tak často, aby historikové takovýmto originálním způsobem dovedli zúročit jak své rozsáhlé teoretické znalosti, tak schopnost napsat skutečný příběh. V tomto případě platí: o co nenápadnější a skromnější obálka, o to cennější obsah, který ukrývá. Přejme si, aby se dostal k co nejširšímu okruhu čtenářů.

doc. Mgr. Radmila Švaříčková Slabáková, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc
Česká republika
e-mail: radmila.svarickova@upol.cz

JÁROŠ, MICHAL:

JAKUB GRAJCHMAN.

**NÁRODNO-EMANCIPAČNÉ ÚSILIE V KONTEXTE
ŽIVOTA A TVORBY SLOVENSKEHO NÁRODOVCA
DRUHEJ POLOVICE 19. STOROČIA.**

**OLOMOUČ: UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUČI,
2016, 330 s.**

ISBN 978-80-87895-66-5

Kryštof Kouřil¹

Uplynulý rok 2018 se nesl ve znamení osmiček. Připomínali jsme si klíčová „osmičková“ data napříč českou historií a jejich pomyslným vyvrcholením byly mohutné oslavy výročí založení samostatného Československa, společného státu Čechů a Slováků, v říjnu roku 1918. V obdobném duchu se nesla také připomínka revolučního roku 1848 spojená se zahájením ústavního říšského sněmu v Kroměříži, jehož (ne)slavné rozehnutí si budeme v březnu tohoto roku připomínat.

Ve slovenské historii i historiografii (ta pro řečené období používá označení „meruôsme roky“) má ovšem březen roku 1849 mnohem větší význam. Za císařem se do Olomouce tehdy vypravila deputace zvolených zástupců slovenských stolic, vesměs předních mužů slovenského národního života, aby přednesla císaři prosbopis slovenského národa, významný dokument požadující autonomii a emancipaci Slováků v rámci Uherska. Není proto lepší příležitosti představit zájemcům novou monografii o slovenském národovci, štúrovském básníkovi a dramatikovi Jakubovi Grajchmanovi (1822–1897), rodákovi z městečka Hybe na Liptově, jednomu z méně známých činitelů slovenského povstání v letech 1848–1849, který se řečené deputace do Olomouce osobně zúčastnil.

O Jakubovi Grajchmanovi se rozhodně nedá říci, že by byl jako básník a dramatik v odborných kruzích slovenské literární historie neznámý. Výrazný podíl na dosavadním poznání jeho života i řady jiných štúrovských básníků nese obzvláště Rudo Brtáň, dlouholetý pracovník Ústavu slovenské literatury Slovenské akademie věd, jehož připravovaná publikace o Jakubovi Grajchmanovi zůstala nevydána a dosud leží – podobně jako řada jiných ne-

¹ Autor je interním doktorandem Katedry historie FF UP v Olomouci.

vydaných rukopisů – zapomenuta v nepřístupných částech rozsáhlé Brtáňovy pozůstalosti.

V průběhu minulého století se dramatická tvorba Jakuba Grajchmana stala předmětem zkoumání významných, žel dnes již nežijících slovenských teatrologů, jmenovitě Ladislava Čavojského, Rudolfa Mrliana či Zoltána Rampáka, ze současných, aktivně působících, pak Petra Čahoje. V českém prostředí neušel Grajchman pozornosti např. Alberta Pražáka, který jako literární historik zkoumal mimo jiné vliv německého romantismu (Goethe) na tvorbu Jakuba Grajchmana. Přesto jeho životní příběh jako takový zůstal v kruzích odborníků i laické veřejnosti dosud opomíjen, omezující se na vzpomínkové články rozptýlené na stránkách novin a historických kalendářů. Až doteď.

Knihu *Jakub Grajchman: Národno-emancipačné úsilie v kontexte života a tvorby slovenského národovca druhej polovice 19. storočia* vydalo roku 2016 Vydavatelství Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci jako šestý svazek edice Historie. Jejím autorem je mladý, nadějný slovenský historik Mgr. Michal Jároš, rodák z podtatranské obce Hybe, absolvent oborů archivnictví a historie na Univerzitě Palackého v Olomouci. Nelze nezmínit, že se jedná o jeho vůbec první odbornou monografii, avšak nikoliv jedinou. Již necelý rok po vydání životopisu Jakuba Grajchmana vyšla autorovi v témže nakladatelství další, dlouho připravovaná monografie věnovaná úzkokolejně lesní železnici Útratec–Sihly (Hybská lesná železnice, Olomouc 2018), což Jároše řadí k slibně se rozvíjejícím historikům zaměřeným na společenské a technické dějiny 19. a 20. století se zvláštním zřetelem na region horního Liptova.

Na první pohled nás kniha upoutá svým nezvyklým grafickým zpracováním poznámkového aparátu, vyznačujícím se tučnějším písmem. To může zpočátku působit rušivě, nicméně jedná se *de facto* o pouhou kosmetickou vadu na kráse, která s postupným „začtením se“ do příběhu mizí. Z hlediska vnitřního členění pozůstává kniha z pěti kapitol, přičemž každou z nich autor uvádí citací z Grajchmanových veršů s úmyslem přiblížit čtenáři básnickovo složitě vnitřní prožívání v jednotlivých etapách jeho života. Takové počínání se může v odborné literatuře, pravda, jevit poněkud neotřele, ale díky velmi vkusně a pečlivě voleným ukázkám tak můžeme s postavou štúrovského básníka navázat mnohem užší vztah. Umožňuje nám poznat blíže Grajchmana jako člověka i jako básníka–filozofa.

V úvodu monografie nás autor obeznamuje se strukturou knihy, metodologií a podrobně nás zasvěcuje do výsledků dosavadního bádání. Upozorňuje rovněž na články dosud (snad i kvůli jazykové bariéře) ignorované, přitom

informačně velmi hodnotné (Jenö Ruhmann). Poté nám v první kapitole nazvané *Rodina Grajchman* objasňuje problematiku zápisu rodového jména (setkáváme se totiž běžně s různými formami zápisu) i jeho etymologická vysvětlení, o němž se dosud vedou resp. vedly spory (autorovo bádání odhaluje změnu rodového jména z původního Greš). Dále se dovídáme o původu Grajchmanových předků na severoslovenské Spiši, odkud podle rodové tradice dorazili počátkem 19. století do obce Hybe na Liptově, ukrytí v soudku na voze (což autor úspěšně zpochybňuje). Mimo to nám Jároš stručně přibližuje dějiny a fungování Grajchmanovy rodné obce Hybe, kdysi královského městečka honosícího se rozličnými privilegii uherských králů.

V rámci bádání se autor věnoval též vyhotovení rodokmenu Jakuba Grajchmana, který se mu podařilo dovést až do první třetiny 18. století. Dodejme však, že se neomezil pouze na minulost, nýbrž zmapoval i současné příbuzenské vazby na Jakuba Grajchmana, které autora zavedly až do Prahy za básníkovým pra-pra-prasynovcem Tadeášem Graichmanem. Orientaci ve složitých rodinných vazbách nám velmi usnadňuje autorem velmi podrobně zpracovaný přehled genealogicko-příbuzenských vazeb Jakuba Grajchmana připojený v příloze.

Druhá kapitola nazvaná *Mladost Jakuba Grajchmana* je věnována dětství, dospívání a časnému působení Jakuba Grajchmana již jako mladého štúrovce. Společně s autorem sledujeme dětství chlapce vyrůstajícího v prostředí venkovské krčmy – chlapce pohybujícího se téměř od mala ve světě dospělých, spojeného s bídou a mravními poklesky. Tato (před)časná konfrontace vnímavého chlapeckého ducha se světem lidských chyb, nedostatků i zla (při jedné ze rvaček přišel malý Jakub málem o život) se později odráží v jeho tvorbě, vyznačující se apelem na dobré stránky člověka, odporem k pálence, pranýřováním lidských nectností a výsměchem přízemnosti.

Následně nás autor provádí léty Grajchmanových studií na evangelických školách – lyceu v Kežmarku, gymnáziích v Šajavském Gemeru a Levoči, a kolegiu v Prešově. Velmi poutavě popisuje tehdejší vzdělávací systém i cestu mladého Grajchmana na studia do Bratislavy, kam se odebral společně se svým přítelem z dětství Jankem Králem o prázdninách roku 1843. Vychází přitom z vlastních Grajchmanových vzpomínek, představujících cenný pramen pro poznání života mnohem známějšího romantického básníka Janka Krále, onoho „básníka bouřliváka“, jehož verše znějí ještě dnes ve školních lavicích.

V Bratislavě se stáváme svědky Grajchmanova národního „procitnutí“, k němuž dochází mezi jeho vrstevníky shromážděnými okolo Ľudovíta Štúra (tzv. štúrovci) na zdejším proslulém evangelickém lyceu. Po studiích

práva a teologie na univerzitě v německém Halle, kde přilnul pod vlivem tamních profesorů (jmenujme Augusta Tholucka, Augusta Friedricha Potta, Johanna Eduarda Erdmanna či Henricha Lea) k myšlenkám hegelianství, se vrací domů na Slovensko a aktivně se zapojuje do národního a politického života. Roku 1848 pomáhá na rodném Liptově organizovat národní gardu a jako zvolený delegát Liptovské stolice se v březnu 1849 účastní již zmíněné slovenské deputace s prosbopisem k císaři do Olomouce.

Právě k pobytu slovenské delegace v Olomouci přináší autor podrobnosti dosud víceméně nepublikované – mapuje průběh cesty do Olomouce, obznamuje nás s rolí olomoucké pobočky Lípy slovanské, dovídáme se, kde byli členové deputace ubytováni, i to, jak to vlastně bylo se zdravotním stavem jednoho z účastníků – Jozefa Miloslava Hurbana – kterému náhlá choroba znemožnila účast na slavnostní večeři u císaře. Vychází přitom jednak ze vzpomínek přímých účastníků deputace včetně Jakuba Grajchmana, jednak z dobových českých i německých listů, které cestu slovenské delegace sledovaly už od jejího příchodu do Jablunkova. Vpravdě průkopnický se jeví autorova teze o původu vzácné daguerrotypie z Hurbanovy pozůstalosti, zachycující účastníky slovenské delegace v Olomouci. Autor předkládá domněnku, že fotografie nemusela být vůbec pořízena v Olomouci, jak se všeobecně uvádí, ale až ve Vídni, kam se později část slovenské deputace odebrala. Tezi autor podepírá faktickými i logickými argumenty („Predstava Hurbana, ktorý sa hodinu postojacky zimnične trasie na čerstvom marcovom vzuchu, [...] zatiaľčo niektorí jeho priatelia pri fotografovaní sedia, predsa len môže u niekoho vyvolávať oprávnené pochybnosti.“) a její posouzení ze strany dalších slovenských historiků je proto více než záhodno.

O osudech Jakuba Grajchmana po roku 1849, kdy působil jako soudní úředník v Liptovském Mikuláši a oravském Dolním Kubíně, až skončil jako penzionovaný úředník v rodných Hybech s minimem životních prostředků, pojednává kapitola třetí, nazvaná *Tri pohľady na život básnika*. Autor zde na básníkovu postavu nahlíží netradičně ze tří úhlů – osobního (osobnost Jakuba Grajchmana a jeho vztahy v rodném městečku), profesního (činnost Jakuba Grajchmana jako soudního úředníka a evangelického církevního dozorce na Boci) a národního (publikační činnost a politické aktivity). Tento nezvyklý přístup se odráží naplno po přečtení celé kapitoly – jednotlivé obrazy se spojují a před námi vystupuje obraz Jakuba Grajchmana ve své celistvosti, jak autor, zcela zjevně, zamýšlel.

Abychom neprozrazovali více, než je třeba, pokusme se o syntézu všech tří pohledů, jak nám vyplývají z monografie. Životní příběh Jakuba Grajchmana se nese ve znamení údělu „prokletých básníků“ – období revolučního aktivi-

smu (organizace národních gard na Liptově, zvolení za člena slovenské deputace do Olomouce roku 1849) střídají útrpná léta „vyhnanství“ v Dolním Kubíně (Grajchman jej poeticky nazval „Sibérií Uherska“), po kterých opět přichází vzepětí v podobě Grajchmanova národního a politického aktivismu (kandidatura do uherského zemského sněmu roku 1861, aktivní zapojení se do činnosti Matice slovenské), následované opětovným zklamáním z politického vývoje v Uhersku (rozpuštění Matice slovenské a silící maďarizační tlaky na Slovensku).

Ve stejné sinusoidě se nese Grajchmanovo vnitřní prožívání – pocity štěstí z manželství uzavřeného s Izabelou Philadelphyovou, dcerou evangelického kněze z Německé Lupči, střídají pocity křivdy z ústrků nadřízených úředníků, radost z úspěchu v dramatických soutěžích Matice slovenské později kalí zklamání z kritiky jeho básnické tvorby. Do toho navíc vstupují okamžiky takřka mystické, jakým bylo naplnění Grajchmanova „prorocství“ o předčasném úmrtí jeho soka Ludovíta Kleina, svého času rovněž velmi uznávaného slovenského národovce, který se krátce nato nešťastnou náhodou zastřelil během návratu z lovu; podobné dojmy v nás může zanechat nikdy neobjasněný noční výstřel z pistole na Grajchmanovu manželku Izabelu.

Podobnými proměnami prochází i vlastní Grajchmanova literární tvorba. Ideály nadšeného mladého vlastence let čtyřicátých, písničho romantické verše prodchnuté symbolikou Tater a oslavující svobodu, naráží v padesátých letech na střet se světem přetvářky a nespravedlivosti. Tehdy Grajchmanova tvorba vstupuje do další fáze a stává se jakoby kolbištěm, v němž básník – filozof svádí nekonečný zápas s „filistry“ (rozuměj maloměšťáky) jako nositeli pokrytectví, hlouposti, přetvářky a nespravedlnosti. Nakonec se Grajchman v doslova Rousseauovském duchu odvrací od maloměšťácké společnosti a obrací se směrem k venkovskému lidu, z jehož písní a pověstí čerpá náměty pro své balady a romance. Svě básnické dílo vydává roku 1890 samostatně vlastním nákladem. Žel, doba se změnila a kritikové, hledající budoucnost literatury v nastupujícím realismu, v Grajchmanových *Básnických spisech* spatřují (zdali oprávněně?) pouhé epigonství – poslední záchvěv štúrovského romantismu. Roku 1897 umírá Grajchman upoutaný na lůžko; odchází jako jeden z posledních žijících básníků štúrovské generace.

Zbylé dvě kapitoly, *Z posledních rokov* a *V pamäti národa*, pojednávají o posledních letech Jakuba Grajchmana, jeho odkazu v literatuře i o různých formách připomínek Grajchmanovy památky. Důsledný průzkum dostupné literatury umožnil autorovi zodpovědět nám otázky, jak nahlíželi na Grajchmana literární historici soudobí i potomní (Vlček, Frýdecký, Pražák, Brtňák...), stejně jako jeho ctitelé z řad slovenských básníků (Janko Čajak,

Gregor Uram-Podtatranský a později snad Andrej Plávka), z nichž jej neje-den vzpomenu ve své tvorbě. Málo se například ví o tom, že ke Grajchmanovým ctitelům patřil zřejmě i Milan Rastislav Štefánik, který jeho báseň *Hvezdár a básnik* recitoval na schůzce spolku slovenských studentů Detvan v Praze. Jeden ze současných slovenských spisovatelů Peter Jaroš zvěčnil postavu Jakuba Grajchmana ve svém nejznámějším románu *Tisícročná včela*, zfilmovaném později Jurajem Jakubiskem.

Českého čtenáře by mohl osobitně zajímat Grajchmanův vztah k českému prostředí potažmo českému národu. Jak zjišťujeme z monografie, Grajchman sám – zvláště v průběhu 60. let – politicky prosazoval autonomii slovenského národa v rámci Uherska (politicky se hlásil k tzv. Nové škole slovenské). Rovněž jeho aktivity prozrazují politickou orientaci na zalitavskou část podunajské monarchie (viz jeho kandidatura do uherského sněmu či boj za autonomii v rámci Uherska). Přesto z některých jeho básní vysvítá myšlenka slovanské vzájemnosti (*Slovania u Sály* či *Na dunajskom brehu bratia sa schádzajú*). Víme také o jeho krátkém pobytu v Praze, zapojení se do sbírky na stavbu Národního divadla či finančním příspěvkem na aktivity moravského spolku Radhošť.

Po formální stránce je třeba vyzdvihnout čtivý a srozumitelný styl, jakým autor životní příběh Jakuba Grajchmana podává. Jedná se o vzácnou rovnováhu mezi stylem populárně-historickým až beletristickým na straně jedné, a strohým konstatováním faktu na straně druhé. Pravda, udržení takové rovnováhy bývá někdy cesta úzká a křivolaká, leč autor se po ní ubírá s lehkostí a samozřejmostí jemu vlastní. Dalším kladem monografie je autorův přístup ke čtenáři – autor nechce vystupovat v pozici mínkovce, ba naopak. Předkládá nám ucelený soubor nashromážděných faktů, které nám mohou pomoci proniknout do Grajchmanova vnitřního světa, avšak zároveň ponechává dostatečný prostor samotnému čtenáři k utvoření vlastního názoru. A konečně nelze neocenit citlivou práci autora s poznámkovým aparátem, v němž do příslušné historické problematiky zasvěcuje i čtenáře nepřilíš obeznámeného s reáliemi a specifiky slovenského prostředí.

Pokud je ovšem něco, čím se monografie Michala Jároše obzvláště vyznačuje, pak je to ukázková práce s prameny. Těch ostatně nashromáždil úctyhodné množství, vezmeme-li do úvahy, že při svém několikaletém skládání mozaiky Grajchmanova příběhu a mapování rodinných vazeb využil materiálů z celkem čtrnácti slovenských institucí, dvou českých (Literární archiv Památníku národního písemnictví a Státní okresní archiv v Olomouci) a jedné německé (Universitätsarchiv Halle-Wittenberg), k tomu dalších pěti archivů soukromých včetně autorova vlastního.

Škála použitých pramenů je skutečně vysoká – od listin osobní povahy a záznamů v městských knihách městečka Hybe, přes školní matriky a knihy po rukopisné i edičně vydané vzpomínky Grajchmanových současníků. Mravenčí práci však dokázal autor zúročit citlivostí, s jakou k pramenům přistupuje a je chválihodné, že se neomezil pouze na prameny osobní či úřední povahy. V jeho pojetí se i samotná literární tvorba stává nedocenitelným pramenem pro poznání života svého tvůrce. V případě Jakuba Grajchmana to byly básně, v nichž se Grajchman nejednou upíral ke svému dětství (*Pre jeden môj život biedny, Tri veci po smrti otca, Petöfimu...*) či mládí (básně věnované přátelům, v nichž vzpomínal své aktivity), případně též dramata, v nichž se Grajchman stylizoval do ústředních postav a vtiskoval jim své rysy (*Melancholický gavalier*). Navzdory tomu si je autor plně vědom nedostatků i úskalí, která s sebou práce s prameny umělecké povahy přináší, a s příslušnými prameny nakládá mimořádně citlivě a opatrně, většinou pouze k ilustraci Grajchmanova vnitřního světa nebo pokrytí „slepých míst“ básníkovy životního údělu.

Autor této recenze vyjadřuje hluboké přesvědčení, že kniha uspokojí široké spektrum zájemců napříč různými vědními obory. Předně je monografie přínosným zdrojem informací pro výzkum slovenských národních a politických dějin 19. století. Literární historici a jazykovědci jistě uvítají autorem sestavenou rozsáhlou personální bibliografii Jakuba Grajchmana jako výbornou základnu pro další studium básníkovy díla v kontextu slovenského romantismu. Titěž nepochybně ocení i edičně zpracované dokumenty osobního charakteru uveřejněné v příloze – od archivních pramenů (listiny a výňatky ze zápisnic) přes Grajchmanovy novinové uveřejněné politické a literární statě (*Poezia a próza, Fanatismus*) po jeho klíčové básně (*Divná dáma, Lúbosť na cimiteri, Zakliaty tulipán*). Z hlediska kontextu regionální historie představuje monografie doplnění cihličky k dějinám městečka Hybe jako významného střediska národního a kulturního života na horním Liptově v 19. století (ne nadarmo se kdysi Slovenskem neslo „Hybe, Turá, Mikuláš – to sú naše mestá!“). A pokud odhlédneme od životního příběhu Jakuba Grajchmana, nabízí monografie sama o sobě zajímavou sondu do nelehkého života obyvatel jednoho podhorského, národnostně slovenského městečka na Liptově i s jeho příslušnými dobovými reáliemi a problémy (léčení nemocného chlapce v „mravenčích“ koupelích, fenomén alkoholismu u chudého lidu, mnohdy agresivně vedené volební agitace neboli *kortešačky*, národněbuditelské úsilí venkovských učitelů a evangelických duchovních...).

A co říci závěrem? Můžeme jen s uspokojením konstatovat, že se postavě opomíjeného slovenského národovce a básníka konečně dostalo zasloužené

pozornosti a důstojného zpracování životních osudů, jakož i vyjádřit pevné přesvědčení, že se ujme v knihovně nejednoho seriózního zájemce o slovenské (a přeneseně i české) národní dějiny i literaturu 19. století. Vzhledem k tomu, že mnohé z Grajchmanových básní díky svým nadčasovým myšlenkám mají stále co říci i současnému čtenáři, lze jen a jen doufat, že se v budoucnu dočkáme také komplexního zpracování díla Jakuba Grajchmana, které tak zcela uzavře příběh jednoho z posledních štúrovců. Ostatně, štafeta po Rudovi Brtánovi svého nositele již našla...

Mgr. Kryštof Kouřil
Náměstí Míru 112
768 24 Hulín
Česká repulika
e-mail: krystof.kouril@upol.cz

**GOLIAN, JÁN – MOLDA, RASTISLAV – ŠKANDÍK,
RENÉ – VALKO, ROLAND:**

**[NE]ZNÁME PRÍBEHY. OSEM ZABUDNUTÝCH
OSOBNOSTÍ 19. A 20. STOROČIA.**

**BANSKÁ BYSTRICA: SOCIETY FOR HUMAN STUDIES,
2017, 271 S.**

ISBN 978-80-972913-03.

Martin Lupčo

S príchodom „nového milénia“ čoraz častejšie pozorujeme v slovenskej historiografii úsilie spopularizovať dejiny a prijateľnou formou ich predstaviť čitateľovi. Tento „leitmotív“ stál aj pri zrode knihy *[ne]známe príbehy. Osem zabudnutých osobností 19. a 20. storočia*, ktorá začiatkom roka 2018 zaplnila pulty kníhkupectiev. Kolektívna monografia štvorice mladých slovenských historikov prináša recipientovi portréty ôsmich nepoznaných osobností z novodobých dejín Slovenska. Na pozadí dobových reálií 19. a 20. storočia autori vykresľujú životopisné profily vybraných persón s uplatnením kritického prístupu, čím sa úspešne vyhli hrozbe glorifikácie či demonizácie hlavných aktérov.

Zámerom predkladanej publikácie bolo podľa slov zostavovateľov „... spoznať človeka z minulosti v kontexte jeho každodennosti, práce, životných osudov, snov i činov. [...] My sme sa zamerali, možno povedať, na „obyčajnejších“ ľudí a to v tom zmysle, že nejde o panovníkov, kráľov, kniežatá alebo známych spisovateľov, ale o osoby pomerne neznáme, respektíve nereflektované.“ (s. 9). Hoci dané tvrdenie sa z časti zakladá na pravde, polemiku tu vyvoláva fakt, že kvarteto autorov si prioritne vybralo postavy, ktorým sa profesijne venovalo už v minulosti. Stačí iba nahliadnuť do zoznamu použitej literatúry. (s. 260 an.). Z toho je evidentné, že ich „obyčajnosť“ nie je celkom namieste, nakoľko na dôležitosť týchto postáv samotní tvorcovia monografie upozornili už skôr v podobe vedeckých štúdií či popularizačných článkov.

Kniha je koncipovaná prehľadným spôsobom, v ktorej sa autori na vyše 250 stranách zamýšľajú nad životnými príbehmi „neznámych hrdinov“. (s. 15). Kvitujeme, ako už bolo zhora menované, že každý z autorov sa pri výskume neuspokojil len s dostupnou relevantnou literatúrou, ale dôraz kládol predovšetkým na analýzu pramenného materiálu. Prvým protagonistom predkladanej monografie je „mesianista, romantik a idealista“, najnadanejší

štúrovský básnik Mikuláš Dohnány (1824–1852), o ktorého živote a diele sa dozvedáme z pera historika a kurátora Liptovského múzea v Ružomberku Rastislava Moldu. Hoci M. Dohnány sa nedožil vysokého veku (zomiera ako 28-ročný), jeho agilita na poli slovenského národného hnutia neostala bez povšimnutia. Všimli si ho nielen súčasníci (Jozef Miloslav Hurban, Pavol Dobšinský a Pavol Hečko), ale i členovia mladšej generácie (Svetozár Hurban Vajanský, Jaroslav Vlček či Rudolf Pokorný). Obzvlášť pozoruhodný bol jeho súkromný život i nenaplnená láska, ktorá mala dopad nielen na formovanie jeho osobnosti, ale aj na jeho poetickú tvorbu. Časté depresie, ktoré ho sprevádzali po celý život, možno predsa len prispeli k jeho šialenstvu a predčasnej smrti, ako sa to uvádzalo v matrike zomrelých. Vyššie spomínaný autor si za hrdinu ďalšieho príbehu vybral zabudnutého skladateľa z literárnej rodiny Ľudovíta Vansa (1835–1873). Ako sám R. Molda píše: „hudobný skladateľ a pedagóg, zberateľ ľudových piesní“, (s. 81) nepatrí medzi „top“ osobnosti, o ktorých by sme sa dozvedeli na hodinách dejepisu. Autor biografickej štúdie si v nemalej miere všíma Vansovo pražské štúdium na škole Josefa Prokscha (1794–1864), ktoré malo zásadný vplyv na formovanie jeho hudobného talentu. Mimoriadne cennou pre čitateľa je korešpondencia (listy adresované rodine, najmä otcovi), ktorú R. Molda vhodne prepája so životným príbehom hlavnej postavy. Cholerová epidémia, ktorá zasiahla aj do života Ľ. Vansu, mu neumožnila dokončiť to, čo tak miloval (v rokoch 1867–1873 zozbieral približne 250 notovaných záznamov slovenských ľudových piesní) a takmer zabudnutý zomiera na slovenskom vidieku.

O priblíženie ďalších dvoch životných osudov sa podujal historik a archívár Banskobystrickej diecézy Ján Golian. Vo svojej prvej štúdií predstavuje recipientovi katolíckeho kňaza, literáta a redaktora Andreja Truchlého Sytianskeho (1841–1916) a v druhej politika, etnografa a titulárneho prepošta Karola Antona Medveckého (1875–1937). Osobnosti na oko rozdielne, ale i v mnohom podobné. Obaja boli v čase vrcholiacej maďarizácie pre svoje proslovenské názory prenasledovaní svetskou i cirkevnou vrchnosťou a časť života prežili „vo vyhnanstve“ na odľahlej fare v Bacúrove. Prvý aktér Golianovho príbehu – A. T. Sytiansky s prívlastkom „orol slovenskej literatúry“, výraznou mierou ovplyvnil tzv. medziobdobie národného obrodenia v 70. rokoch 19. storočia. Ako „posledný mohykán“ v časoch silnejúcej maďarizácie zostavil a vydával diela slovenských spisovateľov, pričom osobitné uznanie si vyslúžil za redigovanie jediného čisto beletristického časopisu *Orol*. Hoci ako katolícky kňaz sa snažil čo najviac priblížiť svojmu biskupovi Štefanovi Moyzesovi (1797–1869), oku pozorného čitateľa neuniknú ani jeho tienisté stránky. V prvom rade Truchlého tvrdohlavé a autoritatívne vystupovanie

voči nastupujúcej generácii slovenských spisovateľov (Hviezdoslav, Vajanský, Škultéty) a na strane druhej i zistenie, že napriek literárnej čínorodosti sklúzol k nekalým praktikám, ktoré vyústili do plagiátorstva. Druhou, nemenej dôležitou personou, ktorej životopisný profil nám J. Golian poodhaľuje, je „pútnik národného života“ K. A. Medvecký. V historickej spisbe je označovaný ako „tajomná postava slovenských dejín, ktorá zažiarila iba krátko a intenzívne a potom sa opäť ponorila do tmy...“ (s. 144). Medvecký „zažiaril“ v pamätnom roku 1918 ako signatár Martinskej deklarácie a neskôr aj ako referent pre katolícke a cirkevné záležitosti Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska. Avšak ako politik brániaci československú jednotu bol označený za „prisluhovača“ pražskej vlády a jeho politická kariéra nemala dlhé trvanie. Vynikol ale v inej oblasti, a to na poli etnografie. Zamiloval si okolitú prírodu i ľud stredného Slovenska (Podpolanie), čo dokonale zúročil pri vydaní monografie *Detva*. Odvrátenou stránkou Medveckého bola jeho cholerická povaha, ktorá sa naplno prejavila voči cirkevným autoritám. Jeho tvrdohlavosť a výbušná povaha sa mu nakoniec stali osudné a sľubne rozbehnutá politická i cirkevná kariéra ostali nepovšimnutými. Nakoniec pre spory s „otcom národa“ Andrejom Hlinkom (1864–1938) skončil ako opomenutá osobnosť, ktorú si slovenská historiografia pripomenie iba sporadicky.

Životopisné osudy ďalších štyroch „zabudnutých“ postáv slovenských dejín odкрýva dvojica historikov, ktorých vedecký záujem sa viac sústreďuje na výskum moderných slovenských dejín. Historik a pracovník Slovenskej národnej knižnice v Martine René Škandík upriamuje pozornosť čitateľa na širitela a propagátora slovenskej literatúry, popredného tlačiaru, vydavateľa a kníhkupca Jozefa Gašparíka Leštinského (1861–1931), ktorý sa do povedomia svojich rovesníkov zapísal ako slovenský Kramerius. Najväčší prínos J. G. Leštinského spočíval v tom, že na konci „dlhého“ 19. storočia založil vlastné kníhkupectvo, ktoré v čase najsilnejšej maďarizácie distribuovalo slovenskú literatúru nielen doma, ale i za hranicami vlasti. Jeho obchod s knihami sa stal známy po celom Slovensku a renomé si získal aj medzi krajanmi žijúcimi v Rusku a USA. O Gašparíkovej šikovnosti svedčí aj tá skutočnosť, že sa presadil i v literárnej tvorbe a angažoval sa aj v radoch evanjelickej cirkvi.

Poslední traja protagonisti recenzovanej monografie našli svoje uplatnenie vo sfére finančníctva a obchodu. Svoje vedomosti naplno zúročil ako prvý z nich, Ján Hlavaj (1879–1963), ktorého biografii napísal už spomenutý R. Škandík. Vedúca osobnosť slovenských živnostníkov sa z liptovského murára vypracovala na elitného podnikateľa. Dokumentuje to i viacero významných budov medzivojnového Turčianskeho Sv. Martina (Sokolovňa, Advokátska komora, Slovenské národné múzeum, Matica slovenská, hotel

Slovan a i.), prostredníctvom ktorých J. Hlavaj výraznou mierou prispel k urbanizácii tohto mesta. K odvráteným stránkam, ku ktorým sa ako podnikateľ musel uchýliť, patrili nekalé praktiky poznačené rodinkárstvom a korupciou.

Posledný z autorov kolektívnej práce Roland Valko, pracovník Národného biografického ústavu Slovenskej národnej knižnice v Martine a dokumentarista projektu Post Bellum predstavuje veľikánov vojnovnej Slovenskej republiky (1939–1945) v závere prezentovanej monografie. R. Valko ako erudovaný odborník na dejiny Slovenského národného povstania (ďalej SNP) poukazuje na vysoký morálny kredit a odvahu svojich protagonistov, ktorí počas SNP riskovali svoje životy i životy svojich najbližších. Karol Markovič (1897–1980) ako popredná postava československého bankovníctva stál pri zrode Národnej banky československej, neskôr po vzniku Slovenského štátu Slovenskej národnej banky. K najvýznamnejším etapám jeho života patrila rok 1944, kde rovnako ako Imrich Karvaš (1903–1981) zohral dôležitú úlohu v oblasti peňažníctva a stál za financovaním SNP. Po obsadení povstaleckej Banskej Bystrice bol zatknutý Nemcami a deportovaný do koncentračného tábora Mauthausen, kde len zázrakom prežil. Po návrate domov a prevzatí moci komunistami bol vo vykonštruovanom procese opäť obvinený a uväznený. Rehabilitácie sa dočkal až v 60. rokoch 20. storočia.

Plejádu ôsmich osobností uzatvára zamestnanec firmy Baťa, Moravan Eduard Hrnčířík (1894–1944). Pre svoju aktívnu účasť v odboji a členstvo v partizánskej skupine „Pavel“ bol v novembri 1944 zatknutý Gestapom. Jeho telo pravdepodobne skončilo v masovom hrobe v Kremničke. V závere R. Valko podotýka, že „...príbeh Eduarda Hrnčíříka je o to vzácnejší, že ako rodený Moravan sa zapojil do odboja za slovenskú krajinu. [...] A stáva sa ešte významnejším aj tým, že za svoje činy musel zaplatiť životom.“ (s. 251).

Záver publikácie dotvárajú použité pramene a literatúra, ktoré obohacujú napísaný text. Zároveň menný register prispieva k sprehľadneniu celej monografie. Hoci je práca prioritne určená pre slovenského čitateľa, absentuje tu resumé v cudzom jazyku, ktoré by sprístupnilo *[ne]známe príbehy* i širšiemu okruhu čitateľov mimo územia Slovenska. Vysoký kredit si zachovalo aj vizuálne spracovanie celej publikácie, kde autori priľahlivou formou dokážu „vtiahnuť“ čitateľa do dejinných udalostí i prostredníctvom dobových fotografií.

Celkom na záver by sme si dovolili ešte jednu poznámku. Recenzované dielo považujeme za veľmi prínosné a obohacujúce pre slovenskú historiografiu, v ktorom sa snúbi popularizácia skúmanej problematiky s vedeckým prístupom k pertraktovanej téme. Žiaľ, časové vymedzenie osudov „hlavných hrdinov“ je priveľmi rozsiahle. Autori síce plasticky a v kontexte doby pred-

stavujú biografie späté s obdobím národného obrodzenia, medzivojnového Československa, vojnovnej Slovenskej republiky i érou komunistickej diktatúry, ale na druhej strane pre laického čitateľa, ktorý nie vždy je znalcom historických reálií, etapa trvajúca dve storočia môže pôsobiť demotivujúco a chaoticky. Pre budúcnosť by sa tento menší nedostatok mohol stať poučením, že „menej niekedy býva viac“ a rozdeliť jednotlivé osoby podľa určitého kritéria, napríklad časového. Prispelo by to k väčšej prehľadnosti a zrozumiteľnosti samotnej publikácie.

PhDr. Martin Lupčo, Ph.D.
Katedra histórie
Filozofická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hrabovská cesta 1B
034 01 Ružomberok
e-mail: martin.lupco@gmail.com

ZAJÍČEK, PETR:**SOKOL LITOVEL – HISTORIE A SOUČASNOST.****TĚLOCVIČNÁ JEDNOTA SOKOL LITOVEL, LITOVEL****2018, 211 s.****ISBN 978-80-905281-5-4***Michael Viktořík*

U příležitosti XVI. Všesokolského sletu a 100. výročí založení ČSR byla Tělocvičnou jednotou Sokol Litovel vydána reprezentativní publikace *Sokol Litovel historie a současnost*, která – jak sám název napovídá – mapuje historii litovelského Sokola od jeho založení v roce 1874 až do dnešních dnů. Monografie zaměřené na podobné téma bývají často shodně koncipované. Chronologicky a s důrazem na faktografii se jejich autoři zaměřují na nejdůležitější milníky ve vývoji Sokola v konkrétní lokalitě. Čtenáři se v těchto publikacích seznámí se vznikem sokolské jednoty (v kontextu vývoje celé sokolské organizace), s jejími nejdůležitějšími osobnostmi, se zázemím tělovýchovných organizací, jejich vnitřní strukturou, organizací a fungováním či s klíčovými událostmi společenského, politického a kulturního charakteru v jejich životě. Zajíčkova publikace se od tohoto schématu nikterak neodchyluje, ostatně proč také opouštět model výkladu, který je přehledný a osvědčený. Čím se ale tato kniha liší od většiny ostatních publikací o dějinách sokolských jednot, je mnohem větší důraz na zasazení regionálních reálií do širšího kontextu historických událostí. V tomto ohledu se nezapře, že monografie vzešla z pera školeného historika, který disponuje širokým rozhledem a také nadhledem. O řemeslné zdatnosti autora monografie pak vypovídá nejen práce s použitými prameny, ale i množství citované literatury, která není zúžena pouze na regionální tituly, jak bývá mnohdy obvyklé.

Petr Zajíček se v obecných částech výkladu neomezuje na pouhé opakování frází, které často nacházíme v popularizační i odborné literatuře, ale svým neotřelým způsobem interpretuje dějinné události i společenské trendy, do nichž vhodně zasazuje vývoj v Litovli. Zvláště je třeba ocenit snahu přiblížit čtenáři dobovou atmosféru a poměry v tomto městě, které se musely logicky odrážet i na půdě litovelského Sokola. Vzhledem k mimořádně čtivému textu čtenáře ani neruší skutečnost, že autorovy interpretace především v úvodních kapitolách publikace směřují ke zkratkovitému výkladu či ke snaze vyhnout se obecně přijímaným termínům, resp. snaze nahradit je vlast-

ními výrazy (zvláště patrné je to v kapitole, jež je věnována národnostnímu konfliktu na půdě Litovle ke konci 19. století či při výkladu o volebním klíči).

Zajíčková publikace se od některých ostatních podobně tematicky zaměřených knih liší také tím, že poukazuje i na interní problémy litovelského Sokola. Nejedná se tedy o žádný čistě oslavný spis doprovázený množstvím statistických tabulek, rozsáhlým soupisem členské základny a obrazovou přílohou, jež by převládala nad textem. Čtenáři se dostává do rukou odborná monografie s vyváženým výkladem, s kvalitním resumé v anglickém a německém jazyce, s relevantními odkazy na prameny a literaturu, s obrazovou a textovou přílohou, která vhodně doplňuje text a v neposlední řadě s citlivě a účelově používanými jmennými soupisy a údaji statistického charakteru. Všechny tyto nástroje spolu s vhodným používáním dobových citací a jasnými autorovými formulacemi jen umocňují užitek ze čtení této mimořádně zdařilé monografie, které lze snad vyčíst jen to, že mohla projít ve finální fázi své přípravy ještě pečlivější jazykovou korekturou.

doc. PhDr. Michael Viktorík, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc
e-mail: Michael.Viktorik@upol.cz

EMMERT, FRANTIŠEK:***HOLOCAUST.*****PRAHA: MLADÁ FRONTA, 2018, 176 s.****ISBN 978-80-204-4817-0.***Milan Mašát¹*

V tomto roce vyšla v novém zpracování faktografická publikace *Holocaust* Františka Emmerta, etablovaného autora na poli historické literatury faktu. Tvůrce byl za svou literární činnost oceněn několika prestižními cenami, například v roce 2009 získal hlavní cenu E. E. Kische za knihu *Osudové osmičky v našich dějinách*. Kniha, která je předmětem recenze, byla poprvé vydána v roce 2007 a dočkala se také anglického překladu. Letos *Holocaust* vychází v upraveném vydání v Mladé frontě.

Problematika holocaustu (jak už napovídá samotný název publikace, využívá spisovatel tento termín, proto se budu v rámci recenze držet autorem zavedené terminologie) je v současné době velmi aktuální, a to zejména z důvodu narůstajícího množství projevů nesnášenlivosti ve společnosti, vzrůstající mírou agresivnější, xenofobní a rasistické rétoriky, aktuálnost dané oblasti je patrná také v souvislosti s evropskou migrační situací. Domnívám se, že politické reprezentace by si měly uvědomit, že nebýt do značné míry protiimigrační politiky některých států v období druhé světové války (kvóty pro přijímání uprchlíků, určité zavírání očí před děním v nacistickém Německu a v zemích pod jeho vlivem a jiné), počet obětí nacistické vyhlazovací mašinerie mohl být menší. Paralely mezi určitými událostmi v jedné historické etapě a současným celospolečenským děním jsou zcela patrné.

Právě analogie mezi současnou společenskou globální situací a událostmi ve zmiňované historické etapě jsou podle mého názoru argumentem, proč by se s fenoménem holocaustu měli lidé seznamovat v co největší míře. Vždyť právě z minulých chyb a omylů bychom se měli poučit.

Faktografických příspěvků o holocaustu vzniklo značné množství. V čem se tedy Emmertova kniha odlišuje? Zásadní diferencí spatřuji ve skutečnosti, že autor prezentuje vymezený fenomén komplexně. Nezaměřuje se pouze na určitý jev v rámci holocaustu (například koncentrační a vyhlazovací tábory, nástup Hitlera k moci a podobně). V tomto bodě je tedy publikace jedi-

¹ Autor recenze je interním doktorandem Katedry českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty UP v Olomouci.

nečná, recipient nalezne na jednom místě souhrnné informace o vymezené problematice.

Kniha obsahuje dvacet sedm kapitol, které jsou řazeny dle vývoje jedné linie událostí druhé světové války. První dvě kapitoly jsou věnovány zevrubným dějinám Židů, jejich kultuře a vývoji antisemitismu se zaměřením na Československo a Německo, a to se zasazením do světového kontextu. Následující oddíly chronologicky popisují vývoj názorů nacistické strany v čele s Adolfem Hitlerem, a to především s důrazem na vztah této strany k osobám židovské národnosti v rozmezí let 1933–1945. Obsahem publikace je komplexní výklad o perzekuci Židů, od nástupu Adolfa Hitlera k moci (leden 1933) až po konec druhé světové války na evropském kontinentu. Velmi oceňuji kapitolu, která datací zasahuje do roku 1948, a sice úsek věnovaný konstituování Izraele. Kapitola je vybavena souhrnnými informacemi o problémech, které vznik samostatného židovského státu provázely a jež mají svůj dosah až do dnešních dob.

Hlavní přínos publikace shledávám zejména v přehledném a jasném vysvětlení nejdůležitějších milníků v rámci vymezeného jevu. V každé kapitole se čtenář může seznámit s množstvím dochovaných autentických materiálů, které se k danému fenoménu vztahují – například v kapitole *Norimberské zákony* jsou recipienti seznámeni s obálkou periodika *Der Stürmer* z června 1933, s prvním prováděcím předpisem *Norimberských zákonů* vydaným 14. listopadu 1935 či s propagandistickým plakátem, který komparuje údajný „mentální rozdíl“ mezi „ušlechtilým nordickým člověkem“ a „odporným židovským podčlověkem“.

Holocaust je rovněž vybaven množstvím sloupků, které seznamují čtenářskou veřejnost s nejdůležitějšími pojmy, které se k danému jevu vážou, například v rámci kapitoly *Norimberské zákony* se jedná o vysvětlení sousloví *Sjezdy NSDAP* a poznámku nazvanou *Židé a míšenci* objasňující rozdíly mezi Židy, míšenci prvního stupně a míšenci druhého stupně.

Dalším pozitivem knihy je určitá uzavřenost každého oddílu, recipient může publikaci využít za účelem vyhledávání nejrůznějších informací, lze ji využít také k doplnění určitých znalostí z oblasti holocaustu nebo ji lze použít jako studijní materiál k dějinám dvacátého století. Lze konstatovat, že Emmertovo dílo je svým charakterem encyklopedií jedné linie událostí druhé světové války.

Autor systematickým výkladem na sto sedmdesáti šesti stranách popisuje základní faktografické údaje v rámci společenského dění ve spojení s globální politickou situací v dané době, prezentuje značné množství dobových autentických materiálů a explicitně objasňuje základní fakta z období holocaustu.

Zmíněné aspekty podle mého názoru z knihy činí přehledného průvodce vývoje perzekuce Židů v meziválečné době a v období druhé světové války s odkazy na etapy předcházející i následovné.

Publikace *Holocaust* erudovaného autora Františka Emmerta výborným způsobem prezentuje hrůznou historickou etapu, poskytuje množství vizuálních materiálů sloužících k dokreslení výkladu a jasně formuluje fakta týkající se dílčích událostí vymezeného fenoménu v rámci celospolečenského názorového vývoje ve vztahu k světovým dějinám. Dílo je znamenitě zpracováno a mělo by se, v konotaci se současným děním ve společnosti, stát základním informačním materiálem prezentujícím jednu etapu dějin dvacátého století.

Mgr. Milan Mašát
Hviezdoslavova 251/21
783 02 Olomouc – Nemilany
Česká republika
e-mail: milan.masat01@upol.cz; milan0m@seznam.cz

SOUKUPOVÁ, BLANKA – MYSLIVCOVÁ, MAGDALENA (EDS.): MÝTY A „REALITA“ STŘEDOEVROPSKÝCH METROPOLÍ PŘI UTVÁŘENÍ NÁRODNÍCH A NADNÁRODNÍCH IDENTIT (1918–2016). URBÁNNÍ STUDIE 11, PRAHA 2017, 213 S. ISBN 978-80-7571-000-0

SOUKUPOVÁ, BLANKA – GODULA-WECLAWOWICZ, RÓZA A KOL.: NÁRODY – MĚSTA – LIDÉ – TRAUMATA. URBÁNNÍ STUDIE 12, PRAHA 2018, 182 S. ISBN 978-80-7571-028-4

Jana Burešová

Periodikum Urbánní studie vydává redaktorskou péčí doc. PhDr. Blanky Soukupové, CSc., Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Každé číslo je pojato monotematicky, takže s úvodem, závěrem a seznamem pramenných zdrojů a literatury vytváří ucelenou kolektivní monografii.

Mýty a „realita“ středoevropských metropolí při utváření národních a nadnárodních identit (1918–2016) jako 11. svazek Urbánních studií představuje kolektivní monografii vypracovanou v rámci výzkumného projektu GA ČR pod názvem *Mýty a „realita“ středoevropských metropolí při utváření národních a nadnárodních identit*. Příklad Prahy, Bratislavy, Varšavy, Krakova a Vídně. Tým autorů jednotlivých kapitol byl mezinárodní, jsou psány česky, slovensky, polsky a německy. Kapitoly mají následující, v zadaném obecném kontextu konkretizované náměty: *Praha – národní mytologie a identita české metropole 1918–2016* (Blanka Soukupová), *Mýtizovaná história a „realita“ mesta: Prípad Bratislava* (Daniel Luther), *Mýtus o zázračnom rabínovi* (Peter Salner), *Warszawa XX–XXI wieku: mit miasta i jego funkcje* (Andrzej Stawarz), *Kraków. Od mitu do marki miasta* (Róza Godula-Weclawowicz), *Die Multikulturalität Wiens aus rechtlicher Perspektive* (Harald Christian Scheu).

Mýty mají ve společenských vědách celou řadu definic. Jejich společným znakem je zprostředkovatelská funkce. Mýtus je určitým srozumitelným výkladem světa či společnosti, který má čtenáře či posluchače bezpečně dovést k pochopení daného vývoje. Jde o verbalizovanou ideologicko-politickou

představu, zprostředkovávající představy a normy, s níž je konfrontována jedna či více generací. Její výhodou je celostní pohled, univerzálnost, znakovost až sakrálnost. Sociologové v tomto kontextu upozorňují, že tato snaha objasnit svět a zprostředkovat jeho porozumění může být zájmově založená. Může tedy jít o legitimizaci cílů určité skupiny lidí, např. národa, instituce apod. prostřednictvím určitých působivých konstruktů sociální reality. Mýtus může také znamenat určitou sociální chartu, s jejíž pomocí lze reprodukovat, prosadit či ospravedlnit většinové či menšinové zájmy a hodnoty. Těmto důležitým obecným charakteristikám, promítajícím se v tématu celé monografické práce, se v úvodu první kapitoly hlouběji věnuje B. Soukupová.

Jednotlivé kapitoly představované kolektivní monografie jsou analýzou podoby, tvůrců a funkcí mýtu ve vybraných významových časových úsecích na prostoru měst Prahy, Bratislavy, Vídně, Krakova a Varšavy. Sledovanými časovými úseky jsou období mezi první a druhou světovou válkou, druhá světová válka, období existence komunistických diktatur v Československu a Polsku (v kontrastu s vývojem Rakouska v demokratických, politicky pluralitních poměrech). Posledním časovým úsekem bylo období po pádu komunistických diktatur v Evropě a tím i konce bipolární rozděleného světa – od počátku devadesátých let 20. století.

Každé město je sledováno z poněkud jiného úhlu pohledu. Praha a Varšava jsou prezentovány v proměňujícím se významu vlastních transparentních mýtů. V případě Bratislavy autor sledoval, jak vznikaly postkomunistické a komunistické mytizované slogany o městě a jakou roli pak sehrávaly v době nově budovaných demokratických poměrů. V případě sledování Bratislavy byla v jedné kapitole věnována speciální pozornost symbolické osobnosti slavného místního ortodoxního rabína Chatama Sofera. Pozoruhodné je, že jeho mýtus žije i v současné židovské, ale i nežidovské bratislavské společnosti. Zajímavý je přístup k výzkumu prostředí polského Krakova. Autorka této kapitoly dává do kontrastu historicitu mýtů a její vyprázdnění v postkomunistické době se zdůrazněním nárůstu rysů konzumní společnosti. Vídeň je představena jako multietnická metropole. Tato kapitola se zaměřuje na prezentaci minulého a současného vztahu k národnostním a náboženským menšinám na základě poměru legislativy. Autor tuto tematiku na příkladu Vídně aktualizuje s upozorněním na rychlý nárůst muslimského obyvatelstva zde. Zabývá se případnými riziky nezvládnutí společenské integrace imigrantů z jiných kultur v kontextu se všemi obtížnostmi diskutovanými v současnosti v občanské společnosti s vazbou na problémy migrace.

12. svazek *Urbánních studií* představuje sěžejní téma kolektivní monografie *Národy – města – lidé – traumata* fenomén „trauma“ v pěti kapitolách.

Pod názvem *Národní a světová traumata* píše Blanka Soukupová o Mnichovu jako českém národním traumatu s dopadem na jeho vnímání lidmi v období po druhé světové válce a Pavla Damohorská prezentuje trauma šoa v židovských liturgických textech. Druhá kapitola nazvaná *Města, historická změna a traumata* je rozdělena do pěti podkapitol. Dvě z nich jsou věnovány proměnám Bratislavy a s nimi spojenými traumaty v průběhu celého 20. století od roku 1919 (Peter Salner, Ivica Bumová). Trauma ze sociální degradace zkoumala Jolana Darulová, trauma z pobytu sovětských vojáků v malém městě (Zvolen) analyzovala Katarína Košťalová. Trauma z přesídlení obyvatelstva studovala Maria Godyň.

Třetí kapitola nese název *Města, obce, přírodní i technické katastrofy a traumata*. Vyjádřila se v ní Ewa Baniowska-Kopacz k polské tragické přírodní katastrofě v roce 2001 na příkladu tří polských vesnic v důsledku vichřice (Morawczyzna, Lachowice, Budzów) a Dzmity Badzevich k běloruské národní tragédii způsobené špatnou bezpečností práce v roce 2010 v dřevozpracujícím průmyslu. Čtvrtá kapitola nazvaná *Traumata z pohledu umění* je dílem Zuzany Skořepové-Duchkové, která sleduje způsoby zobrazení válečných traumat českými výtvarníky na základě jejich vlastních prožitků v první polovině 20. století. Jitka a Lenka Vandrovcovy zmapovaly pomníky obětí první a druhé světové války na Tábořsku a publikovaly zde jejich přehled a popis.

Poslední kapitola s názvem *Traumata z pohledu vědních oborů* prezentuje sociologickou studii Marcela Tomáška nazvanou Sociální, kulturní nebo národní trauma? S podtitulem Kolektivní trauma v současné sociologii a jeho prosazování se v české sociální a humanitní vědě. Jde o inspirativní kapitolu i pro historické a etnologické výzkumy a výklady. Marcel Tomášek zde upozorňuje na průlomovou publikaci několika světově uznávaných sociologů,¹ kterou označuje za záměrný pokus jejich autorů o poměrně radikální posun od dosud převážně psychoanalytický a sociálně-psychologicky pojatého chápání a uplatňování kolektivního traumatu k jeho chápání analyticko-sociologickému. Zaměření na kulturně-sociologický teoreticko-metodický přístup se spojilo s posunem kolektivní paměti a identity do středu výzkumného zájmu. Během rozvoje tohoto teoretického a metodologického diskurzu, souběžně s jeho posunem z oblasti psychiatrie a medicíny do společenských věd a během následné diskuse o tom, zda je vhodné mluvit o sociálním (tj. společenském) či kulturním traumatu, došlo k identifikaci dvou základních prosazujících se paradigmat. První chápe kolektivní trauma jako ve svém důsledku ovlivňující společenskou změnu včetně jejich dopadů na sociální strukturu

¹ ALEXANDER, Jeffrey C. et al.: *Cultural trauma and collective identity*. Berkeley 2004.

a její fungování. Druhé zdůrazňuje kolektivní paměť a trauma především jako kulturně-konstrukční proces a prostor kolektivně-identitních revizí.

Z prezentovaného typu výzkumů fenoménu „trauma“ plyne převažující charakter zkušenosti (formulovaný hlavní editorkou kolektivní monografie Blankou Soukupovou). Po celé dějiny provázejí člověka existenciální otřesy, které mohou mít podobu živelných katastrof jako povodně, požáry, vichřice, nepříznivých historických zlomů (války, výbuchy nevraživosti jedněch skupin lidí proti druhým, nejružnější formy nesvobody, okupace rodné země apod.) ale i tragédií způsobených lidským či pracovním selháním. Ve stínu těchto velkých událostí pak stojí osobní tragédie (smrt blízkého člověka, nemoc, ztráta domova, partnera, zaměstnání, majetku, vlivu, přátel apod.). Při srovnání těchto osobních či skupinových stresujících situací se na základě výzkumů jeví, že lidé zdárněji překonávají ta osobní traumata než traumata kolektivní.

prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc
Česká republika
e-mail: jana.buresova@upol.cz

THE AUTHORS AND SUMMARIES

Mgr. et Bc. Kateřina Benešová

Katerina Benesova is a Ph.D. candidate at the Department of Political Science and International Relations, University of West Bohemia in Pilsen. In her work, she focuses on region Horn of Africa from colonial period to contemporary history. She has studied at Dalarna University, Sweden, and University of Pavia, Italy.

Mahdist Sudan (1881–1898): Historical and Social Roots of Mahdism

Mahdism like the political and religion revival movement was established in Sudan due the reaction on the historical circumstance. Mahdists Wars were one of the most famous colonial conflicts in Africa, but it was not only crash between western colonial power and indigenous leader. The aim of the article is to reveal Mahdi uprising from historical and political perspective and to show social tradition and habits in Sudan, which had tremendous effect on Mahdist movement. For Mahdism was typical the important role of religion authority – Muhammad Ahmad as Mahdi and his follower 'Abdallāhi. The both leaders were the key persons in formation of Mahdism as revival Islamic religion movement and political ideology. The establishing of Islamic state was not possible due rooted habits and tradition in Sudan. The article is established on the research of primary sources, especially dairy and records of Mahdist prisoners from the British administration, travellers and participants of military campaign.

Mgr. Jarmila Hlaváčková, Ph.D.

Jarmila Hlaváčková works at The Institute of History of the Czech Academy of Sciences, and she currently focuses on the history of the Jesuit House of the Third Probation in Telč. She specializes in the religious history of the early modern period. Her dissertation (2015) focused on the nunneries of The Poor Clares in early modern Czech Lands.

*„In Societatem affectu“.
Celebrants and Preachers at Jesuit Celebrations
in Telč in the First Half of 18th Century*

Based on information contained in the annual reports of Jesuit college in Telč, the study provides an overview of preachers and celebrants who were invited to conduct the celebrations of the Jesuit saints in Telč in the years 1700–1740. By identifying these people, who are named only on the basis of their offices in the sources of the Jesuit college, it is possible to see how the superiors of the college made use of already established networks of connections between surrounding monasteries and parish administrators and how they strengthened it.

Mgr. David Hubený, Ph.D.

Mgr. David Hubený, Ph.D., an expert council in the Department of Public Administration Fonds from 1918–1945 at the National Archives, graduated from History at the Faculty of Arts at Charles University, focuses on the history of the exile government in London, Carpathian Ruthenia, law-enforcement agencies, industrial property, as well as regional history of Podřipsko, Rakovnicko and Slánsko regions.

*The view of the Czechoslovak Law-enforcement Agencies
on Russian Emigration in the Interwar Period*

Since its establishment, Czechoslovakia faced disfavour not only from its neighbours, but also from an important segment of the population within its own borders. This led to the fact that even though it managed to preserve its democratic character throughout the interwar period, at the same time, it had a relatively sophisticated and powerful intelligence apparatus falling under several ministries, which should have prevented monopolization of power. Czechoslovak security forces kept an overview of the most important groups and representatives of Russian emigration. In general, all emigrant groups were closely observed, including the Russian ones, and became a fertile ground for recruiting informers. The Czechoslovak authorities were foremostly interested in those organizations that inclined to or directly endorsed Nazism and Fascism, including their connections to Czech fascist groups.

Mgr. Jana Kočí

Mgr. et Bc. Jana Kočí (21. 6. 1989) is a doctoral student of Czech History at the Faculty of Arts and a doctoral student of Pedagogy at the Faculty of Education at the Palacky University in Olomouc. She obtained a Bachelor's degree in Cultural Anthropology (2011) and History (2012) and a Master degree in Sociology – Andragogy. She is interested in historical anthropology and she is a co-author of a collective monography *Po českých stopách na Daruvarsku* (2017) and *Mýty a pověry v každodennosti obyvatel ukrajinského Polesí a Zakarpatí* (2015).

*The Journal Publishing Institution Jednota
and its Importance as a Source of Knowledge
about the Past and Present of Czechs in Croatia*

The aim of the study is to bring focus on the historical importance of the compatriot publishing production in Croatia for the knowledge of the past and present of the Czech compatriotic community. For this purpose, we summarize the overview of the up to now state of the research. The continuous self-interest of the compatriots is visible in the publications of various character, from literary to scholarly works. This endeavour, nevertheless, stays outside of the Czech researchers' interest and as a consequence, there are frequently shallow interpretations leading towards a stereotypical portrayal of compatriotic life instead of its comprehension in everyday and historical context.

Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D.

Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D. (kolar@szm.cz) is a graduate of the University of Palacky in Olomouc (2012), curator and professional assistant of the Silesian Museum in Opava. He is interested in the history of law enforcement in Czech lands in the first half of the 20th century, a phenomenon of the army in historical memory and modern political and social history of Silesia.

Regarding the Activity of the District Court in Jeseník 1945–1948

The study studies the activity of the district court in Jeseník in the period between the end of the WW2 and the communistic putsch in Czechoslovakia.

The focus is put on the questions regarding the material and personnel provision and on the penal agenda of the court, especially concerning the problematics of so-called retribution. There is also a focus on the function of the custodial prisons.

Mgr. Kryštof Kouřil

The author graduated archival studies and history at the Palacký University Olomouc. He is currently a PhD student at the same university. He is interested in political, social and cultural phenomena in the Czech and Slovak provenience in the Early Modern period and the following 19th century.

The Library of František Vetešník in Sobotka

The Story and the Fate of the Dean's Library from Eastern Bohemia

The study divided into two parts deals with the story and the fate of one of the biggest presbytery or more precisely dean libraries in the Northeast Bohemia in the 19th century, which during its prime contained over 1780 books from various topics and fine arts. It came into existence at the turn of the 1840s in Sobotka in Jičín region during the work of František Matějovič Vetešník (1784–1850), a Catholic priest and forgotten Czech revivalist, who was a member of the literary circle of Josef Jungmann. Despite many difficulties, Vetešník's collection has survived almost in the complete number to this day. Even though it is not stored in the church tower in Sobotka, where it was originally deposited, the character of the collection in its peak can be reconstructed due to well-preserved inventory.

Mgr. Naděžda Kruglová

Mgr. Naděžda Kruglová, works in the Department of Public Administration Fonds of the years 1918–1945 at the National Archives, she studied Journalism at Russian State Social University in Moscow and currently, she studies History of Christian art at the Catholic Theological Faculty of Charles

University, focuses on the history of the 20th century, Russian emigration and art at the turn of the 19th and 20th centuries.

*The view of the Czechoslovak Law-enforcement Agencies
on Russian Emigration in the Interwar Period*

Since its establishment, Czechoslovakia faced disfavour not only from its neighbours, but also from an important segment of the population within its own borders. This led to the fact that even though it managed to preserve its democratic character throughout the interwar period, at the same time, it had a relatively sophisticated and powerful intelligence apparatus falling under several ministries, which should have prevented monopolization of power. Czechoslovak security forces kept an overview of the most important groups and representatives of Russian emigration. In general, all emigrant groups were closely observed, including the Russian ones, and became a fertile ground for recruiting informers. The Czechoslovak authorities were foremostly interested in those organizations that inclined to or directly endorsed Nazism and Fascism, including their connections to Czech fascist groups.

Mgr. Petra Kubičková

Mgr. Petra Kubičková has graduated from the Silesian University in Opava. She has worked as a historian and a specialized historian in the Research Library in Olomouc since 2002. She deals with the procession of incunabula, old prints, 19th-century publications and bibliophilia. She is focused on a literary illustration, graphics techniques and the history of the 19th century.

*Dr. Bohuš Vybíral, The Director of the Library
Higher Civil Servant
in the Interaction with the Public Authority (1918–1948)*

The given study deals with the persona of the long-time director of the Study/University library in Olomouc, Bohuš Vybíral. The text analyses a professional life of a higher public servant who actively engaged not only in a librarian field, but other scientific and cultural events, public education, Slavic studies and journalism as well.

Mgr. Daniel Martínek

Mgr. Daniel Martínek graduated from Modern history at the Department of Historical Sciences at the University of West Bohemia in Pilsen. Academically, he focuses on European political history of the first half of the 19th century with emphasis on the foreign policy of the Austrian empire. His latest research dealt with the international relations between the Habsburg monarchy and Italian states.

The Revolution in Italy in 1931 and The Austrian Military Intervention

The study deals with the revolutions in the Duchy of Modena, the Duchy of Parma and in the State of the Church in the year 1831 and the consequent Austrian military intervention. The arrival of the July monarchy in the year 1830 was for the Italian revolutionaries an impulse for the expression of dissatisfaction with the given order, in the case of the State of the Church, it was also the interregnum followed after the death of Pius VIII. These events represented an important manifestation of dissatisfaction of the inhabitants and the important interstate crisis in three states of central Italy. Even though the revolutions in February 1831 represented a short episode in the history of the Italian nations, their consequences added to the evolution of the political endeavours in the spectre of Risorgimento and by that it added to the change of the political map of Europe in the long term as well.

Dr. Michal Morys-Twarowski

Dr Michael Morys-Twarowski is a writer and historian. He graduated in law and American Studies at the Jagiellonian University. He received his PhD in history at the same university. His main research interests are the history of Cieszyn Silesia and genealogy. Author of bestsellers, "Polskie imperium" (2016) and "Narodziny potęgi. Wszystkie podboje Bolesława Chrobrego" (2017).

Pastor Andrzej Krzywoń (Andreas Krzywón), Moravian-Silesian Superintendent, and His Attitude towards National Issues

In scientific literature, it is often stated that in Cieszyn Silesia, as a rule, in the second half of the 19th and beginning of the 20th century, Polish-speaking Lutherans supported the Polish national movement. In reality, national divisions did not equate with denominational ones. The article presents the life of one of the most important figures in the Evangelical Church of the Augsburg Confession in Austro-Hungary at the turn of the 19th and 20th centuries: Andrzej Krzywoń (1844–1911), pastor in Międzyrzecze and Skoczów, Silesian senior, and from 1909 onwards – Moravian-Silesian superintendent, one of the most important figures in the Lutheran Church in the Austrian monarchy. The article puts emphasis on his attitude towards national issues, because Krzywoń, although born in an ethnically Polish family, consistently supported German liberals.

prof. PhDr. David Papajík, Ph.D.

Prof. PhDr. David Papajík, Ph.D. works at the Department of History of the Faculty of Arts at the Palacký University Olomouc and at the Department of History of the Faculty of Arts and Letters at the Catholic University in Ružomberok. His main professional interests are medieval history, history of nobility and regional history. He is the author or co-author of 17 book monographs (eg. *Páni ze Sovince. Dějiny rodu moravských sudích*. Prague 2005; *Páni z Holštejna. Významný, ale zapomenutý panský rod*. České Budějovice 2007; *Švábenicové. Velcí kolonizátoři a jejich následovníci*. Prague 2009; *Jan Čapek ze Sán. Jezdec na konec světa. Vojevůdce, kondotiér a zbohatlík 15. století*. České Budějovice 2011; *Ladislav Pohrobek (1440–1457). Uherský a český král*. České Budějovice 2016).

*Depiction of the Relationship between Aristocracy and Towns
in Narrative Sources from the Czech Lands
in the period from the 14th Century until the 1620s*

The author analyses 16 chosen narrative sources from the Czech lands, out of which three chronicles are the most important: *Chronicle of Dalimil* (*Kronika tak řečeného Dalimila*), *Chronicle of Zbraslav* (*Zbraslavská kronika*) and *Old Czech Annals* (*Staré letopisy české*). The author attempts to present how chroniclers depicted two social groups (aristocracy and towns) and what mutual connections and contrasts they observed.

Mgr. Ivan Puš, Ph.D.

Ivan Puš (*1987) studied history and German studies at the Faculty of Arts at Palacký University in Olomouc. At present, he is an assistant professor at the Department of History at the Faculty of Arts, and in recent years, he has been devoted mainly to Moravian Germans in the 19th century and to the issue of national education in Cisleithania.

World War I Reflected in Richard Fischer's Memoirs

The article presents the Olomouc lawyer, member of the Moravian Diet and national activist Richards Fischer and his activities during the First World War. The author of the article used mainly Fischer's memoirs, which were published in the 1930s. They represent the central work of almost eighty publications published since 1918. They reflect Fischer's private and above especially his public life.

R. Fischer spent the first years of the war in seclusion in his native Loštice, and in the penultimate year of the war, he served in the military in Vienna. Thanks to his social status, he was able to visit Olomouc on a regular basis. At the end of 1917, Fischer finally returned to Olomouc and, as a member of the National Committee, he participated in the key events that led to the autonomy of the Czech lands and the creation of the Czechoslovak state.

Bc. Martin Šubrt

Bc. Martin Šubrt is currently studying a graduate programme at the Institute of World History at the Faculty of Arts at the Charles University. His research, supported by the Scholarship Agency of the Charles University, focuses on British-Canadian relations in the interwar period.

Canada and the Chanak Crisis

The study deals with the analysis of the development of the British-Canadian relations in autumn 1922, during the period of the Khanate crisis. It analysis the approach of the Canadian prime minister Mackenzie King towards the plea of the British government led by David Lloyd George regarding the military support in the possible attack of the Turkish nationalists, who sought new territorial arrangement of Turkey. The study tries to show what impact had the events in Anatolia on the next course of the mutual relations between Canada and its maternal country. The relations had a tendency towards a more independent Canadian foreign policy.

Mgr. Peter Tkáč

Mgr. Peter Tkáč has graduated from the pedagogy of history and philosophy at the Catholic University in Ružomberok. Currently, he is a PhD student at the Department of History at the Catholic University in Ružomberok. He is interested in the economic development of Czechoslovakia after the second world war. He is especially focused on the post-war renewal of eastern Slovakia and its chosen regions after the second world war.

Post-war Renewal of Infrastructure in Horný Zemplín 1945–1948

The main focus of the given study is put on the analysis of the post-war process of infrastructure renewal and as the case may be its biggest obstacles in the region of Horný Zemplín. In addition, the study follows the most important regional specifications which are among others the geographical location of the analysed region, its inter-war economic development and last not least the amount of suffered military damage in the last years of

the war. The process of the infrastructure renewal, especially its obstacles, nevertheless will be objectively studied from the point of view of important state wise contexts such as post-war thought-out capacity, the capacity of the workforce or the economic situation.

Mgr. Aleš Zapletal

Aleš Zapletal (* 1990) is an internal Ph.D. student at the Department of History of the Faculty of Arts at Palacký University in Olomouc in the field of Czech History. He specializes in the period of so-called normalization in Czechoslovakia. The presented study is a part of the research of the Soviet garrison in Olomouc, which is the subject of the author's future dissertation.

*People from the Occupied Town.
A Probe into the Memoires of Witnesses
of the Soviet Military Presence in Olomouc*

The Soviet garrison deployed in the town of Olomouc between the years 1968 and 1991 formed a distinctive community around itself, that came into contact with the local population. The contact took place during official meetings (so called "družba") as well as outside of them. The inhabitants of Olomouc, who had experienced the presence of the army in the city, have kept in mind various forms of these contacts along with certain related images. The testimonies of witnesses complement in a distinctive way the findings from an ongoing research on the Soviet military presence in Olomouc.

HISTORICA OLOMUCENSIA
56–2019

SBORNÍK PRACÍ HISTORICKÝCH
XLVI

PhDr. Ivana Koucká, Mgr. Vojtěch Češík, Mgr. Aneta Kubalová
(editoři)

Recenzenti Historica Olomucensia, 56–2019
Sborník prací historických XLVI

Mgr. Tomáš Baletka, Ph.D., Mgr. Martin Barus, PhDr. Karel Bílek,
Mgr. Ing. Magdalena Fiřtová, Ph.D., Mgr. Jiří Flajšar, Ph.D.,
PhDr. Markéta Holubová, Ph.D., prof. PhDr. Libuše Hrabová, CSc.,
doc. PhDr. Martin Jemelka, Ph.D., prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc.,
Mgr. Pavel Kopeček, Ph.D., doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.,
prof. PhDr. František Musil, CSc., Mgr. et Mgr. Lubomír Novotný,
doc. PhDr. Lukáš Novotný, Ph.D., PhDr. Jaroslav Otčenášek, Ph.D.,
doc. PhDr. Jan Pelikán, CSc., PhDr. Karel Podolský, doc. PhDr. Andrea Pokludová, Ph.D.,
PhDr. Arnošt Skoupý, CSc., PhDr. Peter Sokolovič, Ph.D.,
doc. PhDr. Martin Šandera, Ph.D., doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D.,
PhDr. Miroslav Šepták, Ph.D., doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.,
prof. PhDr. Peter Švorc, Ph.D., PhDr. Pavel Urbášek, Mgr. Jaroslav Valkoun, Ph.D.,
PhDr. Emil Voráček, DrSc., doc. Mgr. Zdeněk Vydra, Ph.D., PhDr. Jan Zdychinec, Ph.D.,
Mgr. Kateřina Ženková-Rudincová, Ph.D.

Výkonná redaktorka: PhDr. Ivana Koucká
Odpovědný redaktor: Bc. Otakar Loutocký
Technická redaktorka: RNDr. Helena Hladišová

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
www.upol.cz/vup
vup@upol.cz

Olomouc 2019

1. vydání

ISSN 1803-9561